

Ruralna geografija

Udžbenik Sveučilišta u Zagrebu Agronomskog fakulteta

Ruralna geografija

Procesi, odjeci i iskustva u ruralnom restrukturiranju

Michael Woods

Prevele
Olga Klepač i suradnice

Urednica prijevoda
Nataša Bokan

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet
Zagreb
2020

Autor: Michael Woods

Naslov: Ruralna geografija: procesi, odjeci i iskustva u ruralnom restrukturiranju

Naslov izvornika: Rural geography: processes, responses and experiences in rural restructuring

Copyright © Michael Woods 2005

Copyright © Sage Publications Ltd 2005

Nakladnik hrvatskog izdanja: Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet, 2020

Copyright © Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet

Recenzenti/ce:

Anita Bušljeta Tonković

Aleksandar Lukić

Đurđica Žutinić

Prevoditeljice: Olgica Klepač i suradnice

Prijevod po poglavljima:

doc. dr. sc. Nataša Bokan – 8. i dio 11. poglavlja

mag. ing. agr. Anja Hižak – 3. poglavlje

mag. ing. agr. Lina Ille – 13. poglavlje

mag. ing. agr. Marija Jurić – 1. i 2. poglavlje

dipl. soc. Olgica Klepač – 4., 5., 6., 7., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21. i 22. poglavlje

mag. ing. agr. Samantha Lujić – 10. i 12. poglavlje

doc. dr. sc. Ornella Mikuš – dio 11. poglavlja

dr. sc. Olga Orlić – 9. poglavlje

dr. sc. Jelena Puđak – 14. poglavlje

Urednica prijevoda: Nataša Bokan

Slika na naslovnici: Marta Ehrlich - Tompa: Masline, 1936. / Moderna galerija, MG-4569

Foto Goran Vranić © Moderna galerija, Zagreb

Objavljivanje knjige potpomoglo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001069971.

ISBN 978-953-8276-11-8

Sažeti sadržaj

PRVI DIO	UVOD U RURALNU GEOGRAFIJU	1
1.	Definiranje ruralnog	3
2.	Razumijevanje ruralnog	17
DRUGI DIO	PROCESI RURALNOG RESTRUKTURIRANJA	27
3.	Globalizacija, modernost i ruralni svijet	29
4.	Promjene u poljoprivredi	43
5.	Ruralna ekonomija u promjenama	65
6.	Društvene i demografske promjene	77
7.	Zajednice u promjenama: restrukturiranje ruralnih usluga	95
8.	Okolišne promjene i ruralna područja	115
TREĆI DIO	ODGOVORI NA RURALNO RESTRUKTURIRANJE	131
9.	Ruralna politika i odgovor na restrukturiranje	133
10.	Ruralni razvoj i regeneracija	149
11.	Ruralno upravljanje	163
12.	Rasprodaja sela	175

13.	Zaštita ruralnog okoliša	189
14.	Ruralni sukobi	213
ČETVRTI DIO ISKUSTVA S RURALNIM RESTRUKTURIRANJEM		223
15.	Promjene u ruralnim životnim stilovima	225
16.	Živjeti na selu: stanovanje, zdravlje i kriminal	233
17.	Odrastanje i starenje na selu	249
18.	Raditi na selu	261
19.	Skriveni ruralni životi: siromaštvo i društvena isključenost	273
20.	Ruralnost, nacionalni identitet i etnicitet	285
21.	Alternativni ruralni stilovi života	297
PETI DIO ZAKLJUČCI		303
22.	Ponovno promišljanje ruralnog	305

Sadržaj

Predgovor Paula Clokea	XIII
Zahvale	XV
PRVI DIO UVOD U RURALNU GEOGRAFIJU	1
1. Definiranje ruralnog	3
Uvod	3
Zašto se baviti ruralnim?	4
Opisne definicije	5
<i>Indeksi ruralnosti</i>	6
Sociokulturne definicije	9
Ruralno kao lokalitet	9
Ruralno kao društvena reprezentacija	10
Promišljanje ruralnosti u dva engleska sela: studija slučaja	13
Sažetak	14
2. Razumijevanje ruralnog	17
Uvod	17

Geografska tradicija	18
Sociološka tradicija	19
Antropološka tradicija	20
Političko-ekonomski pristup	22
Ruralna istraživanja i kulturni obrat	23
Sažetak	25
DRUGI DIO PROCESI RURALNOG RESTRUKTURIRANJA	27
3. Globalizacija, modernost i ruralni svijet	29
Uvod	29
Modernost, tehnologija i društvene promjene	30
Globalizacija i ruralno	32
<i>Ekonomska globalizacija</i>	33
<i>Globalizacija mobilnosti</i>	37
<i>Kulturna globalizacija</i>	38
<i>Odupiranje globalizaciji</i>	38
Sažetak	40
4. Promjene u poljoprivredi	43
Uvod	43
Kalifornija: laboratorij kapitalističke poljoprivrede	44
Državne intervencije u poljoprivredi	46
Produktivistička poljoprivreda	48

Kriza poljoprivredne proizvodnje	51
Postproduktivistička tranzicija	56
Budućnost poljoprivredne proizvodnje?	60
Sažetak	62
5. Ruralna ekonomija u promjenama	65
Uvod	65
Šumarstvo, ribarstvo i rudarstvo: promjenjiva sudbina primarnog sektora	66
Industrijska proizvodnja	68
Uslužni sektor u ruralnim područjima	70
Rad na daljinu u seoskom prostoru	73
Sažetak	74
6. Društvene i demografske promjene	77
Uvod	77
Od urbanizacije do kontraurbanizacije	77
<i>Ruralna depopulacija</i>	77
<i>Populacijski preokret</i>	78
Pokretači kontraurbanizacije	80
Ponovna procjena kontraurbanizacije	83
Klasna rekompozicija u ruralnim područjima	89
<i>Gentrifikacija</i>	91
<i>Sekundarno stanovanje</i>	92

Sažetak	93
7. Zajednice u promjenama: restrukturiranje ruralnih usluga	95
Uvod	95
Konceptualiziranje zajednice	96
<i>Zajednice u praksi: tri studije slučaja</i>	97
Nestanak ruralnih usluga	100
<i>Engleska</i>	100
<i>Francuska</i>	103
<i>Sjedinjene Američke Države</i>	103
Dostupnost usluga i javni prijevoz u ruralnim područjima	106
Prevladavanje izolacije: od poštanskih narudžbi do interneta	109
Sažetak	112
8. Okolišne promjene i ruralna područja	115
Uvod	115
Ruralnost i priroda	116
Poljoprivreda i ruralni okoliš	118
<i>Nestajanje staništa, flore i faune</i>	118
<i>Zagađenje vodotokova</i>	121
<i>Erozija tla i iscrpljivanje vodonosnika</i>	123
Urbanizacija i fizički razvoj seoskog područja	123
Klimatske promjene	125

<i>Poljoprivreda</i>	126
<i>Turizam</i>	128
<i>Ljudske zajednice</i>	128
Sažetak	129
TREĆI DIO ODGOVORI NA RURALNO RESTRUKTURIRANJE	131
9. Ruralna politika i odgovor na restrukturiranje	133
Uvod	133
Enigma ruralne politike	134
<i>Prema integriranoj ruralnoj politici</i>	135
Proces kreiranja politika	136
<i>Poljoprivredna politička zajednica</i>	141
<i>Od političkih zajednica do tematskih mreža</i>	141
Izazovi ruralne politike	142
<i>Novi Zeland: deregulacija</i>	143
<i>Europska unija: diversifikacija</i>	144
<i>Sjedinjene Američke Države: protekcionizam</i>	145
Sažetak	146
10. Ruralni razvoj i regeneracija	149
Uvod	149
Državna intervencija i razvoj odozgo	150
Ruralna regeneracija pristupom odozdo	152

<i>Ruralni razvoj i endogeni razvoj u EU</i>	153
<i>Gastroturizam i seljačke tržnice</i>	156
Regeneracija malih gradova	158
Granice ruralnog razvoja?	161
Sažetak	162
11. Ruralno upravljanje	163
Uvod	163
Od paternalizma do upravljanja	164
Karakteristike ruralnog upravljanja	166
<i>Partnerstvo</i>	167
<i>Angažman u zajednici i aktivno građanstvo</i>	169
Pitanja koja ruralno upravljanje izaziva	171
Sažetak	172
12. Rasprodaja sela	175
Uvod	175
Komodifikacija ruralnog	176
Mjesta ruralne proizvodnje kao turističke atrakcije	178
Komodifikacija ruralnog nasljeđa	178
Izmišljeni ruralni krajolici	183
Utjelovljena iskustva ruralnog avanturizma	184
Ruralno kao marketinški alat	185

Sažetak	186
13. Zaštita ruralnog okoliša	189
Uvod	189
Zaštićena područja	190
<i>Nacionalni parkovi</i>	190
<i>Druga zaštićena područja</i>	199
Planiranje upotrebe zemljišta i kontrola izgradnje	200
<i>Sustav planiranja u Engleskoj i Walesu</i>	201
<i>Kontrola izgradnje u Sjevernoj Americi</i>	203
Agrookolišne mjere	205
Životinje i ruralni okoliš	210
Sažetak	211
14. Ruralni sukobi	213
Uvod	213
Osporavanje razvoja sela	215
<i>Stambena gradnja u ruralnoj Britaniji</i>	216
Sukobi oko ruralnih resursa	217
Lov i ruralni način života	218
Sažetak	220
ČETVRTI DIO ISKUSTVA S RURALNIM RESTRUKTURIRANJEM	223
15. Promjene u ruralnim životnim stilovima	225

Uvod	225
Priče poljoprivrednika o poljoprivrednom restrukturiranju na Novom Zelandu	226
Priče seljaka o promjenama u zajednici u južnoj Engleskoj	227
Zanemarena područja ruralne geografije	228
Rod i ruralno	229
Sažetak	231
16. Živjeti na selu: stanovanje, zdravlje i kriminal	233
Uvod	233
Ruralno stanovanje	233
<i>Kvaliteta ruralnog stanovanja</i>	235
<i>Cjenovno dostupno ruralno stanovanje</i>	237
<i>Socijalno stanovanje u ruralnom području</i>	239
Zdravlje u ruralnom području	239
<i>Pružanje zdravstvene zaštite u ruralnom području</i>	240
<i>Zdravlje i ruralni stilovi života: stres i droga</i>	240
Kriminal i ruralne zajednice	242
Sažetak	245
17. Odrastanje i starenje na selu	249
Uvod	249
Ruralno djetinjstvo	249
<i>Prostori slobode i pravila</i>	250

<i>Mjesta zavisnosti</i>	251
Mladi odrasli u ruralnim zajednicama	253
<i>Ruralna seksualnost</i>	254
<i>Iseljavanje i (za)ostajanje</i>	256
Starije ruralno stanovništvo	257
Sažetak	259
18. Raditi na selu	261
Uvod	261
Pronalaženje posla u ruralnom području	262
Rod i ruralna zaposlenost	265
Radnici migranti u ruralnoj ekonomiji	267
Dnevne migracije	269
Sažetak	271
19. Skriveni ruralni životi: siromaštvo i društvena isključenost	273
Uvod	273
Dokazi ruralnog siromaštva	275
Iskustvo ruralnog siromaštva	279
Sažetak	283
20. Ruralnost, nacionalni identitet i etnicitet	285
Uvod	285
Ruralnost i nacionalni identitet	286

Osporavanje ruralnog kao bjelačkog prostora	287
Crnačko iskustvo u ruralnoj Americi	289
Ruralnosti <i>prvih nacija</i>	290
Sažetak	294
21. Alternativni ruralni stilovi života	297
Uvod	297
Putnici i ruralnost	297
Alternativne ruralne zajednice	299
Militantne reakcionarske ruralnosti	300
Sažetak	302
PETI DIO ZAKLJUČCI	303
22. Ponovno promišljanje ruralnog	305
Selo u različitosti	305
Procesi, odjeci i iskustva	305
Ponovno promišljanje ruralnosti	307
Bibliografija	311
Kazalo	331
Pogovor	347

Predgovor

Iako je povijest geografije prepuna referencija i naglasaka na regije, zemlje i zajednice koje se mogu smatrati ruralnima, ruralna geografija kao specifičan smjer geografskih istraživanja pojavila se prije samo trideset godina i može se reći da je zaživjela tijekom 1980-ih. U tom relativno kratkom razdoblju uvelike se skupljala i razmatrala građa o promjenljivoj prirodi ruralnosti i ruralnih područja, a ne treba zanemariti ni pokušaje da se opišu širi teorijski okviri i uvidi u domenu proučavanja ruralnoga. Takvi pokušaji, ponekad djelotvorni, ponekad posrnuli, omogućili su naglašavanje raznih aspekata - prostora, društva, politike, ekonomije, kulture i prirode (i njihove isprepletenosti) - u našem razumijevanju ruralnog i umjesto da predstavljaju niz smjena epizodnih paradigmi, prikazali su slojevit pejzaž teorijskog istraživanja.

Mnogi bi od nas zaključili da je pravo vrijeme za promišljanje o tim pristupima i njihovim postignućima. Što smo naučili o ruralnosti kao objektu žudnje, fokusu procesa, društvene konstrukcije i koliko smo sposobni razumjeti razne načine na koje je ruralnost restrukturirana i rekonponirana? U kojoj je mjeri ruralna geografija na zadovoljavajući način uspostavljena kao struka, jesu li napose njezina pitanja legitimna kategorija istraživanja te u kojoj su mjeri ruralni geografi bili uvjerljivi u afirmiranju fenomena ruralnog kao važnoga? Je li ruralna geografija bila zavedena romantičnom i nostalgičnom privlačnošću idilične ruralnosti ili je bila uspješna u otkrivanju kulturnih slojeva idile kako bi razotkrila problematičniju stranu socijalne marginalizacije, siromaštva i beskućništva u ruralnoj sredini?

Knjiga Mikea Woodsa izvrstan je i pravovremen doprinos prijeko potrebnom pretresanju tih pitanja. Riječ je o jasnom, živahnom, informativnom i angažiranom obuhvatu ruralnog restrukturiranja, odnosno procesima i praksama koje vode promjenama ruralnoga i višestrukih ekonomsko-političkih i sociokulturnih odgovora na te ruralne promjene. Mike je vodeći znanstvenik koji se bavi istraživanjem postavljanja agende u ruralnoj politici i upravljanju, pa je neosporno relevantan da sažme stanje i najveća dostignuća ruralne geografije. K tomu, on je posebno usmjeren na problematiku zbog koje će vjerojatno ruralnost postati još prijepornije područje. Tradicionalne prakse proizvodnje hrane bit će ispresijecane političkim i etičkim pitanjima u vezi s hranom, zdravljem i krajobrazom. Ruralna idila već je napuknuta distopijskim slikama smrti, razaranja i praznina nakon izbijanja bolesti slinavke i šapa. Urbani potrošači inzistiraju na većem pravu glasa o obilježjima hrane, uzgoju, krajobrazu, čak i o etici tradicionalnih ruralnih praksi poput lova. Čini se da urbana vlada inzistira da sudjeluje u odlukama o izgledu sela i o selu kao nositelju stambenog i ekonomskog rasta. Kreiranjem politike u Bruxellesu nastavlja se upravljati bezglavom politikom ruralne ekonomije. Nasuprot tomu, ruralna identitetska politika sve glasnije i očitije pridonosi tim raspravama navodno ujedinjenim stavovima ljudi sa sela.

Nema sumnje da će ruralnost i selo nastaviti postojati kao različita diskurzivna područja u svakodnevnom životu, no također je jasno da je mnogo različitih sela i mnogo različitih prostora ruralnosti. Knjiga Mikea Woodsa daje znanstveni okvir na temelju kojeg možemo oblikovati vlastita shvaćanja o tome kako se ruralnost rekonstruira. Woodsov je izazov da takva shvaćanja budu politički osviještena i relevantna, ali i osjetljiva i otvorena prema različitostima. Nadam se da ćete prihvatiti taj izazov kritički i radikalno jer u vašem odgovoru, i u onima poput vašeg, krije se zdravlje i utjecaj budućih ruralnih geografija.

Paul Cloke
Sveučilište u Bristolu

Zahvale

Stvaranje udžbenika poput ovoga proces je otkrivanja, istraživanja, propitkivanja, odabira, uspoređivanja, sinteze, uređivanja i reprezentacije. Ono se nužno oslanja na rad i ideje brojnih geografa, sociologa i drugih istraživača ruralnog, kojima su pripisane zasluge u tekstu. Osim objavljenih radova i knjiga koje su navedene u bibliografiji, vodila su me, informirala i inspirirala brojna konferencijska izlaganja, seminarske prezentacije, diskusije i neformalni razgovori koji su mi dali nove uvide, predložili svježije načine pristupanju temama, doveli me do različitih tekstova i čitanja, teorija i studija slučajeva te me uveli u ruralna istraživanja izvan Velike Britanije. Zahvalan sam prijateljima i kolegama iz ruralno-istraživačke zajednice na ovim nehotičnim doprinosima, koje nije lako citirati formalno.

Također sam dobio inspiraciju i stekao uvide od svojih kolega i studenata s Instituta za geografiju i znanost o Zemlji na Sveučilištu u Walesu, Aberystwyth, u živahnoj, dinamičnoj i gostoljubivoj atmosferi koja je i olakšavala, a povremeno i ometala pisanje ove knjige. Posebno bih želio zahvaliti na podršci kolegama i studentima istraživačima s kojima sam imao zadovoljstvo surađivati na ruralnim istraživanjima: Billu Edwardsu, Marku Goodwinu, Jonu Andersonu, Grahamu Gardneru, Rachel Hughes, Simonu Pembertonu, Catherine Walkley, Eldinu Fahmyju, Owainu Hammondsu i Suzie Watkin.

Također sam zahvalan Robertu Rojeku i Davidu Mainwaringu u Sageu na njihovu pažljivom upravljanju ovim projektom, kao i recenzentima prijašnjih nacрта rukopisa na darežljivim komentarima i sugestijama.

Većinu ilustracija u knjizi izradio je Ian Gulley u Institutskom uredu za crtanje u Aberystwythu, koji je prepoznatljiv po vještini uočavanja detalja.

Autor i izdavači žele zahvaliti sljedećim osobama na dozvoli za reprodukciju materijala:

Slika 1.2., reproducirana iz P. Cloke (1977) „An index of rurality for England and Wales”, *Regional Studies*, 11, slika 2, str. 44, i P. Cloke i G. Edwards (1986) „Rurality in England and Wales 1981: a replication of the 1971 index”, *Regional Studies*, 20, slika 2, str. 293, uz ljubaznu dozvolu Taylor i Francis Ltd. (www.tandf.co.uk/journals)

Slika 7.1., reproducirana iz R. Liepins (2000) „New energies for old ideas”, *Journal of Rural Studies*, 16, str. 25-30, slika 1, uz dozvolu Elseviera. Autorsko pravo 2000.

Slika 8.3., reproducirana iz karata Tranquil Area koju je objavila Kampanja za zaštitu ruralne Engleske (*Campaign to Protect Rural England*), uz ljubaznu dozvolu Kampanje za zaštitu ruralne Engleske. Autorsko pravo Kampanje za zaštitu ruralne Engleske i Agencije za selo (*Countryside Agency*), listopad 1995.

Slika 11.1., reproducirana iz B. Edwards, M. Goodwin, S. Pemberton and M. Woods (2000) *Partnership Working in Rural Regeneration*, slika 1, str. 7, uz ljubaznu dozvolu Policy Press.

Pokušali smo pronaći sve vlasnike autorskih prava, a ako neki nisu navedeni ili ako se bilo kakav podatak može dodati, izdavači će rado prvom prilikom potrebno ispraviti.

* * *

Urednica prijevoda zahvaljuje svima koji su pridonijeli objavi ove knjige. Ponajprije hvala kolegicama studenticama Mariji Jurić, Anji Hižak, Lini Ille i Samantha Lujić koje su entuzijastično prevele prvih nekoliko poglavlja i kolegici Olgici Klepač koja je prevela najveći dio knjige. Također urednica zahvaljuje kolegicama i kolegama iz različitih znanstvenih područja koji su pomogli u prijevodu pojedinih stručnih izraza i savjetima olakšali uredničke intervencije, ponajviše Mariji Cerjak, Lariju Hadelanu, Andrei Knez, Željki Mesić, Ornelli Mikuš, Tomislavu Mikušu, Orlandi Obad, Olgi Orlić, Petri Pereković, Toniju Safneru, Marini Tomić, Branki Turkalj, Tomislavu Uzelcu i Heleni Virić Gašparić, recenzentu Aleksandru Lukiću te recenzenticama Đurđici Žutinić i Aniti Bušljeti Tonković na pomnom čitanju, a Martini Pavić na lekturi. Na pomoći u posljednjim čitanjima, kako bismo slučajne pogreške iščistili iz teksta, zahvaljujem Olgici Klepač i Orlandi Obad, a za preostale moguće pogreške odgovorna je urednica. Modernoj galeriji i njezinim djelatnicima zahvaljujemo na ljubaznom ustupanju slike za naslovnicu.

Prvi dio

**UVOD U
RURALNU GEOGRAFIJU**

1. Definiranje ruralnog

Uvod

Razbistrite um i promislite o riječi „ruralno”. Kakvu sliku vidite? Možda zelene valovite nizine južne Engleske ili prostrane američke prerije? Možda zlatne jesenske šumovite krajeve u Novoj Engleskoj ili skandinavske šume? Rocky Mountain ili sunčanu divljinu Australije? Ima li ljudi u vašoj slici ruralnog? Ako ima, što rade? Rade li? Ili su možda turisti? Koliko im je godina? Koje su rase? Jesu li muškarci ili žene? Bogati ili siromašni? Zamišljate li zgrade u kontekstu ruralnog? Možda neobičnu slamnatu kolibu ili bijelo oličen salaš? Možda ranč ili jednostavnu brvnaru? Vidite li oronulu kuću, jedva podobnu za život ili bezlično, moderno imanje? Postoji li bilo kakav dokaz ekonomske aktivnosti? Poljoprivredna proizvodnja, možda, ali uočavate li dvorište sa životinjama na otvorenom, kao što nam to dječje slikovnice sugeriraju, ili vidite kavezni uzgoj nesilica ili pak beskrajna polja industrijski proizvedena kukuruza? Možda vidite kamenolom, rudare ili šumare. No što je s tvornicama ili laboratorijima s visokom tehnologijom ili uredskim kompleksima? Ima li ondje trgovina, banaka ili škola ili su pretvorene u kuće za odmor? Postoje li ceste ili promet u vašoj slici? Ima li zločina ili bilo kakvog znaka policije u patroli? Uočavate li problem sa zdravljem, alkoholizmom ili narkomanijom? Tko je vlasnik zemljišta koje zamišljate? Tko ima pristup tom zemljištu?

Imate li i dalje jasnu sliku o tome što vam „ruralno” znači ili pomišljate da je definiranje ruralnog složenije nego što ste mislili? Nažalost, nema jednostavne, standardne definicije. Bez obzira na to kakvu ste sliku ruralnog zamislili, vjerojatno će biti drukčija od one koju je stvorila osoba koja sjedi pokraj vas dok čitate ovu knjigu. To ne znači da svi imamo različito razumijevanje ruralnosti. Naša percepcija oblikovana je širokim spektrom utjecaja koje dijelimo s drugim ljudima: gdje živimo, kamo idemo na odmor, koje filmove gledamo, koje knjige čitamo. Lokalne i nacionalne kulturne tradicije također su važne, kao i ono što smo naučili u školi, što smo pročitali u novinama i politička propaganda koju provode interesne društvene grupe. U nekim zemljama ruralno nije široko upotrebljavan koncept, ali posjetitelji tih zemalja prepoznat će prostore koji izgledaju ruralno. Prema tome, ako naše razumijevanje onoga što je ruralno nije specifično individualno, barem je kulturno uvjetovano. Netko tko živi u prenaseljenom selu jugoistočne Engleske vjerojatno drukčije doživljava ruralnost od nekoga tko živi u najdubljem dijelu Sjeverne Dakote. Primjerice, obitelj u ruralnom području Novog Zelanda koja se bavi poljoprivredom imat će drukčije ideje od turista iz Amsterdama koji živi u gradskom središtu.

Ipak, ako je ruralno tako nejasan i dvosmislen pojam, kako je moguće govoriti o ruralnim studijima, ruralnoj geografiji ili ruralnoj sociologiji? U ovom poglavlju predstaviti ćemo razne načine na koje su znanstvenici pokušali definirati ruralno te navesti prednosti i mane svakog pristupa prije nego što konačno opišemo kako ćemo u knjizi pristupiti konceptu ruralnosti.

Zašto se baviti ruralnim?

Dakle, ako je koncept „ruralno” tako teško definirati, zašto se uopće baviti njime? Ponajprije, razlike između urbanog i ruralnog, grada i sela, imaju dugu povijesnu pozadinu i veliku kulturnu važnost. Raymond Williams, jedan od vodećih kroničara engleskog jezika i književnosti, zapazio je da su:

„selo” i „grad” vrlo moćne riječi, što ne začuđuje ako se prisjetimo što predstavljaju u iskustvu ljudskih zajednica... Snažni su se osjećaji nakupili i generalizirali o stvarnim naseljima, koja su u realnoj povijesti bila zapravo zapanjujuće raznolika. O selu je nastala ideja prirodnog načina života: mira, nevinosti i jednostavne vrline. O gradu je nastala ideja središta učenja, komunikacije, svjetla. Razvile su se i snažne neprijateljske asocijacije: na grad kao svjetsko mjesto, mjesto buke i ambicije; a na selo kao mjesto zaostalosti, neznanja, ograničenosti. Taj kontrast između sela i grada, kao temeljnih načina života, seže još u doba klasike (Williams, 1973, str. 1).

Ta kulturna tradicija tako je duboka da je razlikovanje grada i sela jedan od instinktivnih načina na koje se stvara poredak u svijetu. Međutim, u akademskoj upotrebi ruralno je noviji termin. Primjerice, sociolog Marc Mormont smatrao je da se upotreba ruralnog kao akademskog koncepta razvila tijekom 1920-ih i 1930-ih godina — u vrijeme kada je selo prolazilo velike društvene i ekonomske transformacije — u pokušaju da se definiraju osnovne karakteristike ruralnog društva suočenog s naglom urbanizacijom i industrijalizacijom (Mormont, 1990). Vrlo često definicije ruralnog društva oslikavale

su određene moralne vrijednosti, povezujući ruralno sa skladom, stabilnosti i umjerenosti. One više osuđujuće ideje o urbano-ruralnoj dihotomiji s vremenom su odstranjene iz akademske misli, no razlikovanje ostaje korisno za istraživače iz najmanje dvaju razloga.

Prvo, mnoge vlade službeno razlikuju urbana i ruralna područja i upravljaju njima preko raznih institucija i vodeći se različitim politikama. Primjerice, u Engleskoj vlada je u studenome 2000. objavila dvije odvojene politike, urbanu politiku i ruralnu politiku, a drugom će većinom upravljati Odjel za okoliš, hranu i ruralna pitanja (*Department of the Environment, Food and Rural Affairs*) i bit će implementirana putem vladine Agencije za selo (*Countryside Agency*).

Drugo, mnogi ljudi koji žive u ruralnim područjima smatraju se ruralnim stanovništvom koje živi ruralnim načinom života. Taj osjećaj identiteta tako je snažan da kada su suočeni s problemima kao što su nezaposlenost, pad glavne djelatnosti (kao što je poljoprivreda) ili gubitak lokalnih usluga oni ne stvaraju solidarne odnose s ljudima koji prolaze iste probleme u urbanim područjima, nego utvrđuju svoju ruralnu solidarnost kao osnovu za otpor uočenoj „urbanoj prijetnji”. Primjer toga ponovno je Velika Britanija, gdje se u rujnu 2002. više od 400 000 ljudi pridružilo protestu u Londonu u organizaciji Seoskog saveza (*Countryside Alliance*) kao znak protesta protiv uočenog nemara središnje vlade prema ruralnim područjima i ruralnim interesima (više o tome u poglavlju 14).

Ta dva čimbenika znače da, iako istraživači mogu identificirati iste socijalne i ekonomske procese u ruralnim i urbanim područjima, također su svjesni da se ti procesi događaju u različiti

tom političkom okruženju i da reakcije pogođenih ljudi mogu biti različite. Međutim, analiza tih razlika vodi nas natrag na problem onog što mi podrazumijevamo pod ruralnim. Halfacree je identificirao četiri široka pristupa prema kojima su istraživači definirali ruralno. To su: (i) opisne definicije; (ii) sociokulturne definicije; (iii) ruralno kao lokalitet; i (iv) ruralno kao društvena reprezentacija. Predstaviti ćemo i kritizirati svaki od tih pristupa (Halfacree, 1993).

Opisne definicije

Opisne definicije ruralnosti temelje se na pretpostavci da se ruralna i urbana područja mogu jasno geografski razlikovati na temelju socioprostornih karakteristika, što je izmjereno raznim statističkim pokazateljima. Najjednostavniji način da se to učini jest broj stanovnika, što je pristup usvojen u većini službenih definicija ruralnih područja. Naposljetku čini se da je to logično – svi znamo da mali i veliki gradovi imaju brojnije stanovništvo od sela i raspršenih ruralnih zajednica. No s koliko točno stanovnika ruralno područje postaje urbano? Kao

što tablica 1.1. pokazuje, u različitim zemljama znatno varira maksimalan broj stanovnika ruralnog naselja koji dopuštaju službene definicije ruralnih i urbanih područja.

Također, postoje i drugi problemi. Prvo, evidentiranje stanovništva ovisi o granicama područja o kojem je riječ. Primjerice, ako se broj stanovnika grada u kojem živim, Aberystwyth u Zapadnom Walesu, mjeri po službenim granicama, dolazi se do broja malo manjeg od 10 000 – dovoljno da se kvalificira kao ruralno prema nekim definicijama. Ipak, granica zajednice taman presijeca sveučilišni kampus. Ako se računa ukupno stanovništvo zaista izgrađenog gradskog područja, pravi broj bliži je 20 000. Slično tomu, postoje mnogi ruralni okruzi u SAD-u koji imaju veće stanovništvo od mnogih urbanih područja, jednostavno zato što zahvaćaju mnogo širi teritorij.

Drugo, sâm broj stanovnika ne otkriva ništa o funkcijama naselja ili odnosima naselja s okolnim lokalnim područjem. Grad od 1000 ljudi u Nebraski može biti određen urbani centar za raspršeno seosko stanovništvo, ali selo od 1000

Tablica 1.1. Službene definicije ruralnih naselja na osnovi broja stanovnika

Definiciju upotrebljava	Maks. stanovništvo ruralnog naselja	Napomene
Island	300	Minimalno stanovništvo urbane administrativne jedinice
Kanada	1 000	(+ gustoća stanovništva manja od 400/km ²) definicija popisa stanovništva
Francuska	2 000	
SAD	2 500	Definicija popisa
Engleska	10 000	Definicija Agencije za selo (<i>Countryside Agency</i>)
Ujedinjeni narodi	20 000	
Japan	30 000	Minimalno stanovništvo urbane administrativne jedinice

ljudi u Massachusettsu može se smatrati ruralnim u kontekstu te regije. Treće, razlike temeljene isključivo na stanovništvu su arbitrarne i umjetne. Zašto bi se naselje s 999 stanovnika klasificiralo kao ruralno, a ono s 1000 stanovnika kao urbano? Kakvu razliku čini ta jedna osoba?

Neke službene definicije ruralnosti pristupile su tim problemima razvijanjem sofisticiranih modela koji uključuju i gustoću naseljenosti, vrstu upotrebe zemljišta i udaljenost od urbanih centara. U mnogim zemljama vladine agencije koriste se različitim definicijama. Primjerice, mrežna stranica Instituta za istraživanje ruralne politike (*Rural Policy Research Institute*) (www.rupri.org) razmatra devet definicija koje se upotrebljavaju u dijelovima vlade Sjedinjenih Američkih Država, dok se u Ujedinjenom Kraljevstvu nedavno procijenilo da postoji više od trideset definicija ruralnih područja koje različite vladine agencije upotrebljavaju (ODPM, 2002). Mnoge od njih zapravo su negativne definicije jer postavljaju karakteristike urbanih područja te označuju ruralnim sve što ne zadovoljava te kriterije. Tri primjera tog pristupa upotrebljavaju se u popisima SAD-a, UK i Američkog ureda za proračun i upravljanje (*US Office of Budget and Management*):

- **Popis stanovništva u SAD-u (*US census*)** definira urbana područja kao sav onaj teritorij, stanovništvo i stambene jedinice u mjestima od 2500 ili više osoba objedinjenih u velike gradove, sela, naselja (osim na Aljasci i u New Yorku) i male gradove (osim u šest država Nove Engleske, New Yorku i Wisconsinu). Sve drugo klasificirano je kao ruralno.
- **Popis u Velikoj Britaniji (*UK census*)** za određivanje urbanog područja koristi se načinom upotrebe zemljišta definirajući ga kao bilo koje područje koje zauzima više od dvadeset kontinuiranih hektara zemljišta za potrebe grada – uključujući trajne strukture prometnih koridora (ceste, željeznice i kanali), transportne elemente (parkirališta,

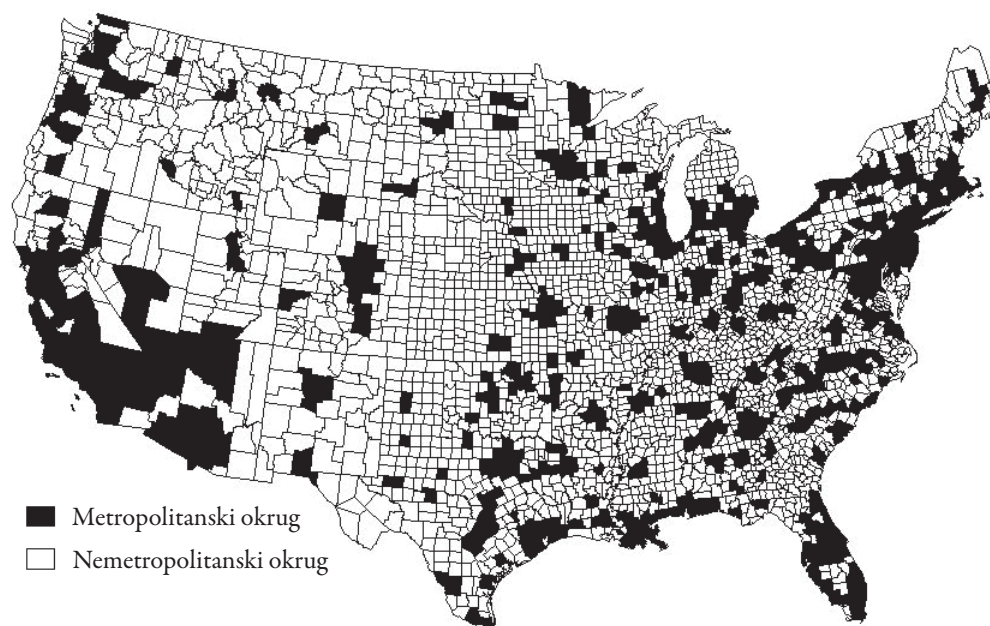
zračne luke, servisne stanice itd.), kamenolome i rudnike i bilo koji otvoreni prostor okružen izgrađenim zemljištem. Sve drugo klasificirano je kao ruralno.

- **Američki ured za proračun i upravljanje (*US Office of Budget and Management*)** metropolitanskim područjem definira barem jedan središnji okrug sa stanovništvom većim od 50 000, plus bilo koji susjedni okrug koji ima bliske ekonomske i društvene odnose sa središnjim okrugom – definirano u kontekstu putovanja na posao, gustoće i rasta stanovništva. Sve izvan metropolitanskog područja klasificira se kao nemetropolitanski okrug (slika 1.1.). U istraživanjima i analizama politika u Sjedinjenim Američkim Državama nemetropolitanski okruzi najčešće su upotrebljavana definicija ruralnog područja.

Kako bilo, sve tri navedene definicije mogu se kritizirati na istim osnovama. Prvo, dihotomne su po tome što ruralna područja suprotstavljaju urbanima i ne priznaju ništa između. Drugo, temelje se na vrlo malom skupu indikatora koji malo toga otkrivaju o društvenim i ekonomskim procesima koji oblikuju urbana i ruralna naselja. Treće, ruralna područja rezidualna su kategorija, zbog čega se tretiraju kao homogena, bez priznavanja njihove raznolikosti.

Indeksi ruralnosti

U pokušaju da prepoznaju razlike među stupnjevima ruralnosti i nadiđu probleme koji su nastali definiranjem ruralnog područja upotrebljavajući samo jedan ili dva pokazatelja, Cloke (1977) te Cloke i Edwards (1986) osmislili su indeks ruralnosti za područja lokalne samouprave u Engleskoj i Walesu koristeći se nizom statističkih podataka iz popisa 1971. i 1981. godine. Značajno je što nisu upotrebljavani samo indikatori za stanovništvo (uključujući i gustoću stanovništva, promjene, useljavanje i iseljavanje te starosni profil) nego i za opremljenost domaćinstva (postotak domaćinstava s toplom vodom, fiksnim kupaonicama i

Slika 1.1. Klasifikacija Američkog ureda za proračun i upravljanje metropolitanskih i nemetropolitanskih okruga u SAD-u

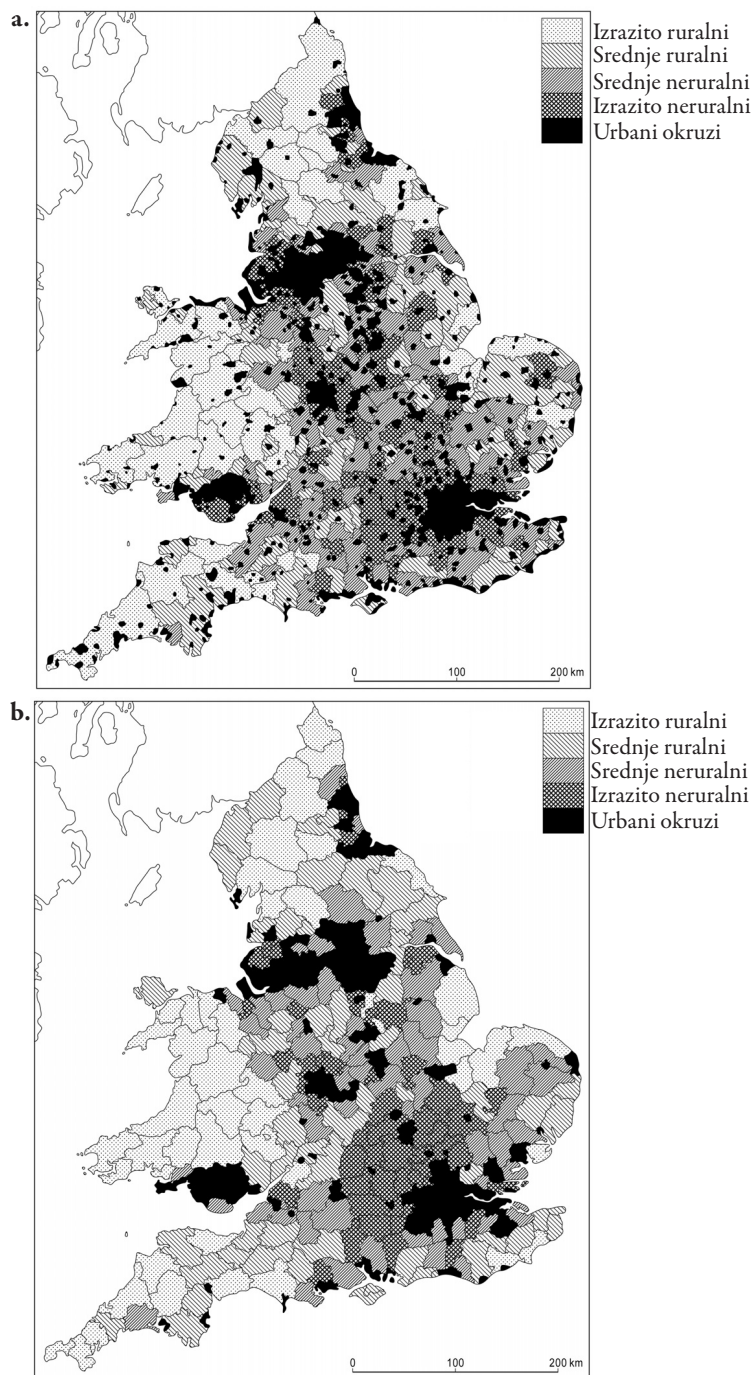
Izvor: Ministarstvo poljoprivrede SAD-a, Služba za ekonomska istraživanja

unutrašnjim WC-ima), strukturu zanimanja (postotak radne snage zaposlene u poljoprivredi), obrasce putovanja na posao i udaljenost do urbanih centara. Ti indikatori uvršteni su u formulu koja smješta općine u jednu od pet kategorija – izrazito ruralni, srednje ruralni, srednje neruralni, izrazito neruralni i urbani (slika 1.2.).

Iako su indeksi ruralnosti značili poboljšanje jednostavnih dihotomnih definicija, to i dalje potiče niz ključnih pitanja. Prvo, zašto izabrati baš te pokazatelje? Što nam, primjerice, može reći postotak domaćinstava s fiksnom kadom o ruralnosti? Drugo, kako je utvrđen ponder među različitim pokazateljima? Je li u određivanju ruralnosti zaposlenost u poljoprivredi važnija od gustoće stanovništva? Treće, kako su odabrane granice među pet različitih kategorija? U kojem trenutku na toj umjetnoj skali, izrađenoj prema formuli, srednje ruralno područje postaje srednje neruralno područje?

Ipak, još je problematičniji učinak korištenja područja lokalne samouprave kao osnove klasifikacije. Pogledajte dvije karte na slici 1.2. Na karti iz 1971. postoje mnoge izolirane točke crnih urbanih područja rasprostranjenih širom Engleske i Walesa. Ipak, na karti iz 1981. su nestale. Je li Britanija odjednom postala ruralna tijekom tih deset godina? Ne, lokalne su se vlasti reorganizirale 1974. i mnoge male urbane općine stopile su se s okolnim ruralnim područjima da bi se stvorile nove, veće općine, od kojih je većina, kada se upotrijebi formula iz 1981., ispala ruralna. Sve što se dogodilo jest da se promijenila skala prema kojoj je izračunat indeks.

Metodološki nedostaci mogu se pronaći u svim deskriptivnim pristupima koji se upotrebljavaju za definiranje ruralnosti, a pravi, temeljni problem, kako ga je prepoznao Halfacree (1993), jest „što deskriptivne metode samo opisuju ruralno, one ga ne definiraju” (str. 24).

Slika 1.2. Indeksi ruralnosti za Englesku i Wales, izračunato iz Popisa 1971. (a) i 1981. (b)
Izvor: Cloke, 1977; Cloke i Edwards, 1986.

Opisne definicije jednostavno odražavaju predujerenja o tome kakva ruralna područja trebaju biti, no ne objašnjavaju zašto su takva (ili zašto nisu).

Sociokulturne definicije

Kao što se opisnim definicijama pokušalo utvrditi ruralne *teritorije*, tako se sociokulturnim definicijama pokušalo identificirati ruralna *društva*. U tim pristupima razlike između urbanog i ruralnog društva temeljile su se na vrednotama i ponašanju stanovnika te na društvenim i kulturnim karakteristikama zajednica. Dva su najpoznatija primjera modeli koje su razvili Ferdinand Tönnies i Louis Wirth. Tönnies je temeljio svoju razliku na društvenim vezama unutar ruralnih i urbanih područja uspoređujući *Gemeinschaft*, ili zajednicu, koju je identificirao s ruralnim, s *Gesellschaft*, ili društvom, identificiranim s urbanim obilježjima (vidi Tönnies, 1963). Wirth (1938) u međuvremenu predlaže da je urbani život dinamičan, nestabilan i bezličan, gdje urbani stanovnik ima različite kontakte ostvarene poslovno, kod kuće i u slobodno vrijeme, dok je ruralni život bio stabilan, inte-

griran i slojevit, gdje isti ljudi dolaze u kontakt u različitim kontekstima. I drugi su autori postavili slične dihotomije (tablica 1.2.).

Takve dihotomije prenaslale su kontrast urbanih i ruralnih društava. Kao odgovor osmišljen je koncept ruralno-urbanog kontinuuma, upućujući na to da se u zajednicama mogu prepoznati različiti stupnjevi posjedovanja urbanih i ruralnih karakteristika. Međutim, Pahl je kritizirao ruralno-urbani kontinuum zbog nastavljanja pojednostavlivanja dinamike društvenih i prostornih sredina, tvrdeći da su neki ljudi iz grada, ali nisu u gradu, dok su drugi u gradu, ali nisu iz grada (Phillips i Williams, 1984, str. 13; Pahl, 1968). Pahl je u svojem radu identificirao tzv. urbana društva u ruralnom Hertfordshireu, dok su Young i Wilmott (1957) utvrdili navodne karakteristike ruralnih zajednica u london-skom East Endu.

Ruralno kao lokalitet

Treći pristup definiranju ruralnih područja razlikuje se od prethodnih dvaju fokusirajući se na procese koji bi mogli stvoriti prepoznatljive seoske lokalitete. Taj je pristup bio pod

Tablica 1.2. Neke urbane/ruralne dihotomije u sociokulturnim definicijama

Autor	Urbano	Neurbano ili ruralno
Becker	Sekularno	Sveto
Durkheim	Organska solidarnost	Mehanička solidarnost
Maine	Ugovor	Status
Redfield	Urbano društvo	Narodno društvo
Spencer	Industrijsko	Vojno
Tönnies	<i>Gesellschaft</i>	<i>Gemeinschaft</i>
Weber	Racionalno	Tradicionalno

Izvor: prema Phillips i Williams, 1984; Reissman, 1964.

utjecajem šire geografske debate kasnih 1980-ih kojom se promišljalo u kojoj mjeri lokalne strukture mogu oblikovati ishode društvenih i ekonomskih procesa. Ako bi se, kao što neki autori tvrde, „efekt lokaliteta” mogao identificirati, ne bi li tada bilo moguće razlikovati urbane i ruralne lokalitete? Stoga je izazov bio u tome da se utvrde strukturna obilježja koja bi mogla to omogućiti: kao što je Halfacree (1993) napomenuo, „ako se ruralne lokalitete želi prepoznati i izučavati kao samostalne kategorije, mora biti pažljivo definirano ono što ih čini *ruralnima*” (str. 28).

Halfacree (1993) navodi tri osnovna načina na koje se to pokušalo učiniti. Prvo, predloženo je da ruralni prostor treba povezati s primarnom proizvodnjom (kao što je poljoprivreda) ili s „konkurentskim sektorom”. Ipak, kako Halfacree napominje, „mnogi urbani lokaliteti mogu biti slično klasificirani” (str. 28). Drugo, predloženo je da niska gustoća stanovništva stvara prepoznatljive veze između ruralnog i kolektivne potrošnje. No ponovno Halfacree napominje da je i ta tvrdnja diskutabilna, pogotovo „s obzirom na pad značaja udaljenosti” (str. 28). Treće, ruralne lokalitete poistovjećuje se s posebnom ulogom u *potrošnji*, uključujući i kolektivnu potrošnju turističkih mjesta i privatnu potrošnju useljenika koji kupuju kuće. Međutim, nije jasno kako se to razlikuje od gentrificiranih gradskih naselja i lokaliteta urbane baštine.

Pristup ruralnoga kao lokaliteta podbacio je jer nijedno strukturno obilježje za koje se tvrdilo da je ruralno nije dokazano kao jedinstveno ili suštinski ruralno. Umjesto toga, njime je jednostavno naglašeno da se čini da isti društveni i ekonomski procesi djeluju u takozvanim urbanim i ruralnim područjima. Stoga je 1990. Hoggart predložio da je došlo vrijeme da se „izbaci ruralno”, tvrdeći da je to bila zbunjujuća kaotična koncepcija koja ne objašnjava dovoljno toga:

Široka kategorija „ruralno” zamagljena je, bilo da je cilj opis ili teorijska evaluacija, jer međururalne razlike mogu

biti goleme, a ruralno-urbane sličnosti mogu biti jasne (Hoggart, 1990, str. 245).

Pa zašto onda i dalje govorimo o ruralnom, nakon više od deset godina? Zato što, kao što je već navedeno, bez obzira na to što bi znanstvenici mogli reći o teškoćama definiranja ruralnih područja, još postoje milijuni ljudi koji sebe smatraju „ruralnima”, da žive u ruralnim područjima i slijede ruralni način života. Istraživanje tih shvaćanja temelj je za četvrti pristup.

Ruralno kao društvena reprezentacija

„Postoji alternativni način definiranja ruralnosti”, piše Halfacree, „koji inicijalno ne zahtijeva od nas da izdvojimo uzročne strukture koje djeluju na ruralnoj razini. Ta alternativa nastaje jer su ruralno i njegovi sinonimi *riječi i pojmovi koje ljudi shvaćaju i upotrebljavaju u svakodnevnom govoru*” (Halfacree, 1993, str. 29). Umjesto da pokuša identificirati određene društvene karakteristike ili ekonomske strukture koje su prepoznatljive za ruralna područja, pristup društvenog reprezentiranja počinje pitanjem koje simbole, znakove i slike ljudi dočaravaju kada promišljaju o ruralnom. To zapravo daje jasniji i fleksibilniji način definiranja ruralnosti, koji može, primjerice, prihvatiti posljedice društvene i ekonomske promjene u ruralnim sredinama. Kao što je Mormont (1990) tvrdio, društvene i ekonomske promjene znače da više ne postoji jedan ruralni prostor koji se može funkcionalno definirati. Umjesto toga mnogo je zamišljenih društvenih prostora koji zauzimaju isti teritorij.

Pitanje definiranja ruralnosti time postaje „kako ljudi konstruiraju sebe kao ruralne”, podrazumijevajući ruralnost kao stanje uma. Formalnim rječnikom, ruralnost je društveno konstruirana (vidi okvir 1.1.), a „ruralno postaje svijet društvenih, moralnih i kulturnih vrednota u kojem ruralno stanovništvo sudjeluje” (Clope i Milbourne, 1992, str. 360).

Taj pristup prebacuje pozornost sa statističkih karakteristika ruralnih područja na ljude

Okvir 1.1. Ključni pojam

Društvena konstrukcija: Način na koji ljudi pripisuju sebi, mjestu, objektu ili ideji identitet opisujući ga određenim društvenim, kulturnim, estetskim i ideološkim obilježjima. Društveni konstrukt postoji u onoj mjeri u kojoj ljudi smatraju da postoji.

koji ondje žive ili dolaze u posjet. To upućuje na to da područje ne postaje ruralno zbog ekonomije, gustoće stanovništva ili drugih strukturnih obilježja, nego zato što ga ljudi koji ondje žive ili se njime koriste smatraju ruralnim. Ljudi imaju preduvjerenja o tome što ruralnost znači – stvorena putem televizije, filmova, književnosti, odmora, životnog iskustva itd. – i koriste se tim znanjem kako bi identificirali određena područja, krajobraze, životne stilove, aktivnosti, ljude i tako dalje kao ruralne (vidi na primjer okvir 1.2.). To ima uzročno djelovanje. Ako ljudi smatraju da žive u ruralnom području i imaju viziju kako bi ruralni život trebao izgledati, to može utjecati na njihove stavove i ponašanje. Slično tomu, ljudi mogu biti motivirani da zaštite sliku sela kakva bi prema njima trebala biti ako osjete da je ona ugrožena – primjerice razvojem stambene infrastrukture. Dakle, budući da različiti ljudi na različit način društveno konstruiraju ruralno, sukobi mogu nastati oko toga što točno znači biti ruralan i kako bi ruralna područja trebala izgledati.

Različiti načini na koje je ruralno društveno konstruirano mogu se opisati kao različiti diskursi ruralnosti. Diskurs u tom smislu znači način razumijevanja svijeta (vidi okvir 1.3.), a samim time diskursi ruralnosti načini su razumijevanja ruralnog. Kao što Halfacree (1993) komentira, „naši pokušaji definiranja ruralnog mogu se nazvati akademskim diskursima jer su oni konstrukti znanstvenika koji pokušavaju shvatiti i objasniti društveni svijet te snalaziti se u njemu” (str. 31). Znanstvenici nisu jedini koji stvaraju diskurse. Frouws (1998) opisuje neke političke diskurse koji su oblikovali mišljenje nizozemske vlade o ruralnim područjima. Među njima su *poljoprivredno-ruralistički diskurs*, u kojem su interesi poljoprivrede prioritet i „poljoprivrednike se smatra glavnim kreatorima i nositeljima ruralnog kao društvenog, ekonomskog i kulturnog prostora” (Frouws 1998, str. 59); *utilitaristički diskurs*, u kojem se problemi ruralnih područja smatraju posljedicom nerazvijenosti i potrebne su inicijative ruralnog razvoja za integraciju ruralnih područja

Okvir 1.2. Što je ruralno? Gledišta iz ruralne Britanije

Početkom 2002. britanska udruga Seoski savez (Countryside Alliance), koja predstavlja tradicionalne, prolovačke i propoljoprivredne ruralne interese, pitala je svoje članove što znači biti ruralan i kako ruralno treba definirati. Ovo su neki odgovori na pitanje „Što je ruralno?”:

- „Rijetko naseljeno područje, npr. sela, zaseoci i mali gradovi, koje zahtijeva putovanje zbog pogodnosti kojih nema u lokalitetu, npr. kino, banka, supermarket.”
- „Ruralno treba definirati kao područja u kojima je primarna upotreba zemljišta za poljoprivredu. U to bi trebalo uključiti i konjičke aktivnosti. Treba obuhvatiti i turističke aktivnosti. Sela spavaonice treba isključiti (definicija sela spavaonice treba biti ono selo u kojem više od polovine zaposlenog stanovništva putuje više od 15 milja [25 kilometara] na posao).”
- „Ruralno je jednako tako stanje uma koliko je i stvarno mjesto. To je prihvaćanje i razumijevanje stvari i ljudi koji žive u pretežno poljoprivrednom području te prakse i tradicije.”

(Nastavlja se)

Okvir 1.2. nastavak

- „Ruralno je gledanje zvijezda u vedroj noći, udisanje nezagađenog zraka, gledanje divljih životinja u njihovu prirodnom staništu, spavanje bez konstantne buke prometa. Ljepota prirode u pejzažu, šumama, živicama itd.”
- „Živjeti i raditi na selu - s ukorijenjenošću u selo iz djetinjstva. Razumijevanje sela i nesentimentalan stav prema životinjama, i divljim i pripitomljenim.”
- „Ruralno je mjesto gdje se primjećuju nepoznati automobili.”

Za više priloga pogledajte www.countryside-alliance.org/policywhatis/index.xhtm

u moderna tržišta i socioekonomske strukture; i *hedonistički diskurs*, u kojem se selo predstavlja kao prostor za odmor i rekreaciju i idealno selo doživljava se na temelju prirodnih ljepota i atraktivnosti.

Jednako su važni i *laički diskursi ruralnosti* koji nastaju i reproduciraju se kod običnih ljudi u njihovu svakodnevnom životu te *popularni diskursi ruralnosti* koji se šire putem kulturnih medija, uključujući umjetnost, književnost, televiziju i film. Te dvije vrste diskursa usko su povezane jer će laički diskursi neizbježno biti pod utjecajem popularnih diskursa, a donekle je moguće i da se dogodi obrnuto. Jedan od najvažnijih popularnih diskursa ruralnosti jest onaj o ruralnoj idili (Bunce, 2003). To predstavlja sliku idealizirane ruralnosti u kojoj je često

naglašen pastoralni krajolik i zamišljeni mir i tišina, kao što Little i Austin (1996) i Short (1991) opisuju:

Ruralni život povezan je s jednostavnim, nedužnim, izvornijim društvom u kojem tradicionalne vrijednosti i dalje postoje, a životi su stvarniji. Razonoda, prijateljstva, obiteljski odnosi, čak i zaposlenost smatraju se nekako iskrenijim i autentičnijim, neopterećeni lažnim i neiskrenim zamkama gradskog života ili sumnjivim vrijednostima koje su s njima povezane (Little i Austin, 1996, str. 102).

[selo] se prikazuje kao manje užurban način života, gdje ljudi prate godišnja doba, a ne burzu, gdje imaju više vremena jedni za druge i žive u organskoj zajednici u kojoj svatko ima svoje mje-

Okvir 1.3. Ključni pojam

Diskurs: Postoji mnogo definicija o tome što je diskurs te se taj termin nerijetko upotrebljava prilično široko. Jednostavno rečeno, diskursi strukturiraju način na koji doživljavamo svijet. To su skupovi ideja, uvjerenja i shvaćanja koji oblikuju način na koji djelujemo. Često smo pod utjecajem određenih diskursa koji se promoviraju putem medija, obrazovanja ili onoga što nazivamo zdrav razum. Derek Gregory u „Rječniku socijalne geografije” (*The dictionary of human geography*) identificira tri važna aspekta diskursa.

- (1) Diskursi nisu nezavisne, apstraktne ideje, nego su materijalno usađeni u svakodnevni život. Oni oblikuju ono što radimo i obnavljaju se preko naših djela.
- (2) Diskursi stvaraju naš „svijet koji uzimamo zdravo za gotovo”. Oni naturaliziraju određeni pogled na svijet i smještaju u njega nas i druge.
- (3) Diskursi uvijek stvaraju parcijalno, umješteno znanje odražavajući okolnosti u kojima živimo. Odlikuju ih odnosi moći i znanja i uvijek su otvoreni za osporavanje i prego-
varanje.

sto i autentičnu ulogu. Selo je postalo utočište od modernosti (Short, 1991, str. 34).

Iako je ruralna idila mit, poticala je ljude da posjete selo kao turisti i da se presele onamo. Za mnoge od njih elementi ruralne idile isprepleteni su s proživljenim iskustvom, čime stvaraju laičke diskurse koji se nikada do kraja ne poklapaju sa stvarnošću. Ostali laički diskursi više su utemeljeni na svakodnevnom životu i mogu biti cinični, čak i negativni prema ruralnom životu.

Promišljanje ruralnosti u dva engleska sela: studija slučaja

Primjeri laičkih diskursa ruralnosti dostupni su u izvještajima dviju etnografskih studija zajednica u ruralnoj južnoj Engleskoj u ranim 1990-ima – jedna je studija Michaela Bella (1994) u selu Childerleyu (pseudonim) u Hampshireu, a druga je ona Owaina Jonesa (1995) u neimenovanom selu u Somersetu. Ta sela slična su po tome što su na udaljenosti od većeg grada koju stanovnici prelaze zbog posla i njihovo je stanovništvo spoj starosjedioca, lokalnih stanovnika i novijih doseljenika.

Bell je u Childerleyu pronašao brojne doseljenike koji su opisali ruralni karakter sela uspoređujući ga s gradićima ili gradovima iz kojih su se doselili. Takve su usporedbe uglavnom naglašavale različit tempo života:

U gradovima ljudi se žure. To je razlika! U gradovima si u automobilu [zbog svega]. Imao sam susjedu, živio sam ondje trinaest godina. Ali nikada nisam razgovarao s njom jer ona bi izašla iz kuće, ušla u svoj automobil, otišla, vratila se i ušla u kuću. Ovdje je tempo mnogo sporiji (doseljenik, citirao Bell, 1994, str. 91-92).

Život je ovdje onakav kakav je bio u prošlosti. Osjećate kao da se trebate zaključati svake noći. Kada smo se tek doselili ovdje, mislili smo da trebamo zatvarati vrata iza nas na dnu brda kada se noću vratimo kući (doseljenik, citirao Bell, 1994, str. 93).

Utjecaj ruralne idile može se vidjeti u oba ta zapažanja, no Bell napominje da su čak i oni koji su govorili s najviše oduševljenja o idealu sela često ublažavali izjave. Osim toga, percepciju sela kao sporijeg tempa života dijele mnogi stanovnici koji ondje dulje žive. Bell citira jednog 18-godišnjeg sina poljoprivrednika koji komentira da „ruralno za početak znači mirniji način života. Ne znam. Može se nazvati bijegom od gradskog žrvnja” (str. 91).

Zaista postoji mnogo zajedničkih elemenata u opisu ruralnosti, koji su Bell i Jones zabilježili u svim dijelovima zajednica koje su istraživali, i koji odražavaju i geografske i društvene čimbenike. Prvo, geografski je kontekst važan. Jones je snimao seljaka koji je predložio da ruralno znači „nedostatak industrije, prometa, trgovina, ureda, gustog okruženja koje je izgradio čovjek” (str. 43) i drugog koji je komentirao da je selo bilo ruralno jer „nije bilo urbanih sadržaja, odnosno industrije, ulične rasvjete” (str. 43). Poljoprivreda je također mnogima važna. Ponovno, Jones je prenio komentare jednog stanovnika koji je rekao, „mi smo sretni što imamo nekoliko lokalnih farmi, životinje pasu u poljima. Traktori idu uz i niz put. Nije uvijek blagoslov!” (str. 42)

Drugo, ruralni život bio je povezan s osjećajem složenosti zajednice, a ljudi navode primjere iz svojeg iskustva:

mala zajednica ohrabrila me da se dijelom uključim, tako da mogu upoznati druge seljake i podržati seoske sadržaje kao što su dvorana, crkva, *pub* i razna događanja (seljanin, citirao Jones, 1995., str. 44).

Ljudi imaju vremena, vremena za život, vremena za razgovor, što mislim da je super. Mislim, čak i u našoj maloj seoskoj trgovini oni imaju vremena uslužiti nekoga, ne očekuju da će se žuriti okolo, sve sam uzeti i izletiti van što brže (seljanin, citirao Bell, 1994, str. 91).

Treće, Bell primjećuje da su mnogi seljani smatrali da je ruralni život bio bliži prirodi nego urbani život. Prisutnost životinja bio je simbol toga. Bell citira jednog stanovnika koji je rekao da ga je riječ selo navela da misli na „šume, polja, oranice, ovce, krave, šetnje u koje ide, šumovite doline, rupe jazavaca, rupe lisica, zečeve, puno djetlića koje vidite, jelene” (str. 90); dok Jones navodi jedan komentar da je selo bilo ruralno jer „redovito zaglavimo iza krava na njihovu povratku s mužnje. Čujemo ovce, ptice, traktore i sl.” (str. 42). Za neke, međutim, ruralni život nije značio samo *gledanje prirode* nego i *razumijevanje prirode*. Znanje o godišnjim dobima, botanici, lovu i tradicionalnim kulinarskim metodama upotrebljavalo se za raspoznavanje pravog

ruralnog stanovništva. Kao što je jedna nedavna doseljenica u Childerleyu – iako potječe iz ruralne obitelji – rekla Bellu: „Moja tetka uvijek mi je govorila da ja ne mogu biti seoska djevojka dok ne naučim jesti kuhanog zeca” (str. 104).

Ipak, i Bell i Jones naišli su na ljude koji su smatrali da njihovo selo više nije ruralno ili barem da je izgubilo nešto od ruralnog identiteta. To je često zbog slabljenja poljoprivrede. Jedan seljanin rekao je Jonesu da „vrlo malo (seoskih) ljudi radi u poljoprivredi, tako da nije više ruralno kao što je bilo prije 20 ili 30 godina” (str. 42), dok Bell ponavlja komentar da Childerley „nije zapravo ruralno područje... Nije više toliko farmerski ovdje” (str. 96).

Sažetak

Ruralno je jedna od onih sjajnih riječi za koju svi misle da znaju što znači, ali koju je zapravo vrlo teško precizno definirati. Pokušaji znanstvenika da definiraju i ograniče ruralna područja i ruralna društva uvijek su nailazili na probleme, katkad jer su razlike koje su podvukli bile prilično proizvoljne, katkad zato što su pre naglasili razlike između grada i sela, a katkad jer nisu dovoljno naglasili raznolikosti sela. Stoga nije iznenađujuće što su krajem 1980-ih neki geografi sugerirali da se ruralno kao kategorija analiziranja napusti.

Ipak, koncept ruralnosti i dalje je važan jer nam otkriva kako ljudi razmišljaju o svojem identitetu i svakodnevnom životu. Dominantan pristup u ruralnim studijama jest onaj koji ruralnost smatra društvenim konstruktom. To znači da geografi više ne pokušavaju povući precizne granice oko ruralnih područja, a sociolozi više ne nastoje identificirati ključne karakteristike ruralnog društva. Umjesto toga, istraživači ruralnog pokušavaju shvatiti kako određena mjesta, stvari, tradicije, prakse i ljudi bivaju identificirani kao ruralni i kako to djeluje na našu svakodnevnicu.

To je pristup kojim smo se koristili u ovoj knjizi. To nije knjiga o geografiji teritorijalno razgraničenih ruralnih područja, ni o izrazito ruralnim društvenim procesima. Zaista, mnogi procesi o kojima ćemo raspravljati također djeluju u urbanim sredinama i urbanom društvu. Umjesto toga, knjiga se bavi propitivanjem procesa koji oblikuju iskustva ljudi i shvaćanja suvremene ruralnosti - i reakcija pojedinaca i institucija kako bi zaštitili i promovirali određene ideje o ruralnosti. Knjiga je strukturirana u četiri dijela. Nakon početnog, uvodnog dijela drugi dio ispituje procese koji oblikuju suvremeno selo, uključujući procese ekonomskih, društvenih, demografskih i ekoloških promjena. Treće poglavlje istražuje odgovore na te procese, uključujući političke reakcije i strategije za ruralni razvoj i očuvanje. Naposljetku, četvrti dio istražuje kako ljudi doživljavaju ruralne promjene u svojim životima.

Daljnje čitanje

Za više o različitim pristupima definiranja ruralnosti i o tome kako pojedinci društveno konstruiraju ruralnost, pročitajte dva ključna rada Keitha Halfacreea: „Locality and social representation: space, discourses and alternative definitions of the rural” u *Journal of rural studies*, volumen 9, stranice 23-37 (1993) i „Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes” u *Journal of Rural Studies*, volumen 11, stranice 1-20 (1995). Za više informacija o studijama slučaja pogledajte knjigu Michaela Bella „Childerley: nature and morality in a country village” (University of Chicago Press, 1994) i rad Owaina Jonesa „Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies” u *Journal of Rural Studies*, volumen 11, stranice 35-49 (1995). O konceptu ruralne idile detaljno raspravlja Michael Bunce u tekstu „Reproducing rural idylls”, u knjizi Paula Clokea (ur.), „Country visions” (Pearson, 2003).

Internetske stranice

Različite definicije ruralnosti koje se upotrebljavaju u SAD-u opisuje i o njima raspravlja Institut za istraživanje ruralne politike na www.rupri.org. Za više doprinosa debati Seoskog saveza (*Countryside Alliance*) na temu „Što je ruralno?” vidi www.countryside-alliance.org/policy/whatis/index.html

2. Razumijevanje ruralnog

Uvod

U prethodnom poglavlju otkrili smo kako je teško jednostavno opisati ruralno, a kao znanstvenici društvenog područja koji se bave ruralnim temama trebamo moći ne samo opisati procese oblikovanja ruralnog i njihove posljedice nego moramo pokušati i *razumjeti* te procese te predložiti, a i kritizirati objašnjenja zašto određeni procesi funkcioniraju na određen način na određenim mjestima i zašto imaju određene posljedice. Da bismo to učinili, moramo se koristiti teorijom. Upotreba teorije može zvučati kao zastrašujući plan jer se čini kao teška filozofija, ali zapravo svi se mi rutinski koristimo teorijama u svakodnevnom životu. Svi mi implicitno upotrebljavamo znanstvene teorije kad god uključimo svjetlo ili otvorimo vrata i sami stvaramo vlastite teorije, primjerice kada nagadam o razvoju radnje u omiljenoj TV sapunici ili analiziramo nastup naših sportskih ekipa.

Neke su teorije *empirijske* jer su izvedene isključivo iz dokaza promatranih u određenom kontekstu. Primjerice, ja mogu stvoriti teoriju o zatvaranju seoske trgovine na osnovi zapažanja o broju ljudi koji kupuju, pregledavanja njezinih računa i ispitivanja lokalnog stanovništva o tome gdje kupuju, što može upućivati na to da se trgovina zatvorila jer stanovnici sve više obavljaju kupnju u obližnjem gradu. Druge su teorije *konceptualne* jer se koriste modelima i konceptima koji su razvijeni na generaliziranoj ili apstraktnoj razini. Primjerice, u objašnjenju zašto se moja seoska trgovina zatvorila mogao bih navesti marksističku teoriju tvrdeći da je potreba kapitalističkih korporacija da povećaju dobit potaknula širenje supermarketa koji snižavaju cijene u odnosu na lokalne trgovine i time odvlače kupce.

Tradicionalno su mnoge studije u području ruralnih istraživanja bile empirijske, ali u posljednjih 25 godina razvila se *kritičnija ruralna društvena znanost* koja se u analizi koristila nizom konceptualnih teorija, uključujući i ekonomsko-političke koncepte (koji su izvedeni iz marksističke teorije), feminističke teorije i poststrukturalizam. Pristup koji različiti istraživači usvajaju pod utjecajem je njihove znanstvene discipline i obrazovanja. Suvremeno područje ruralnih istraživanja jest interdisciplinarno, sa sličnim vrstama istraživanja koje provode geografi, sociolozi, antropolozi, agrarni ekonomisti, planeri i politolozi. Međutim, poddiscipline su nekad bile odvojenije, fokusirajući se na različite predmete istraživanja i oslanjajući se na različite koncepte, modele i društvene teorije. Prema tome, na početku ovog poglavlja opisuju se karakteristike triju glavnih tradicija – geografske, sociološke i antropološke – i doprinos koji su dale razvoju suvremenog područja ruralnih istraživanja, a zatim se nastavlja govoriti o dva konceptualna pristupa koja su utjecala na sva područja ruralnih istraživanja u posljednjih 25 godina – ekonomsko-političkom pristupu i kulturalnom pristupu.

Geografska tradicija

Ruralna geografija pojavila se kao posebna poddisciplina 1950-ih, kad je dominacija regionalne geografije polako slabjela. Budući da je osnovna tema regionalne geografije bila interakcija ljudi i okoliša, najviše je istraživanja bilo provedeno u ruralnim područjima, što znači da je i prije 1950-ih glavnina toga što je socijalna geografija istražila bila *de facto* u području ruralne geografije. Međutim, kako je proučavanje urbanih područja postalo moderno u okviru novog smjera geografije fokusiranog na geografske procese, ruralna geografija nastala je od ostataka starog pristupa i bila marginalizirana unutar geografije sve dok nije revitalizirana u ranim 1970-ima s novom integriranom perspektivom. Ključne teme kojima se bavila ruralna geografija u tom razdoblju od 1960. do 1980. mogu se podijeliti u tri glavna područja (vidi također tablicu 2.1.):

- *Agrarna geografija.* Taj interes odražava ekonomsku važnost poljoprivrede u poslijeratnoj eri i političke težnje da se poljoprivreda modernizira. Grupa za proučavanje ruralne geografije Instituta britanskih geografa bila je poznata kao Grupa za istraživanje agrarne geografije do 1974., čak i do kraja 1970-ih godina se više od 40 posto istraživanja u britanskoj ruralnoj geografiji bilo je posvećeno poljoprivredi (Clark, 1979). Teme istraživanja uključivale su strukturne promjene u poljoprivredi, obrasce upotrebe poljoprivrednog zemljišta, sustav poljoprivrednih gospodarstava (farmi) i socijalnu agrarnu geografiju.
- *Organizacija i utjecaj ljudskih aktivnosti na ruralni prostor.* To je uključivalo istraživanja o distribuciji stanovništva i migracijama, kao i prometne mreže i obrasce ruralnih naselja. U neposrednom poslijeratnom razdoblju analiza je bila usmjerena na klasifikaciju ruralnih oblika naselja, primjerice u Sharpeovu klasičnom tekstu iz 1946. *The anatomy of a village* (Anatomija jednog

sela). Kasnije, ovaj pristup postaje primjenjivi prebacujući pozornost na probleme planiranja ruralnih naselja.

- *Ruralni krajobraz i upotreba zemljišta.* Taj je pristup, u težnji da opiše i objasni evoluciju ruralnog krajobraza, kombinirao elemente prethodnih dvaju pristupa. Istraživanja u tom području bila su posebno važna u geografiji Sjeverne Amerike i uvelike su povezana s radom Johna Fräsera Harta (vidi Hart, 1975; Hart, 1998) te Grupom za suvremenu poljoprivredu i upotrebu ruralnog zemljišta pri Udruženju američkih geografa (poznatog kao CARLU) (*Contemporary Agriculture and Rural Land Use Speciality Group of the Association of American Geographers*). CARLU se tek 2002. spojio s Grupom za ruralni razvoj kako bi оформili novu Grupu za ruralnu geografiju (*Rural Development Speciality Group, Rural Geography Speciality Group*).

Ti tradicionalni pristupi ruralnoj geografiji težili su biti uvelike empirijski, uz prilično malo angažmana oko konceptualnih ideja.

Kao što je Cloke (1989a) prokomentirao, „kada su suočeni s potrebom da podupiru istraživanja konceptualnim okvirom, mnogi ruralni geografi radije se koncentriraju na svoj primarni interes, a to je empirijsko istraživanje ruralnih pitanja” (str. 164); ili kao što John Fraser Hart opisuje vlastiti pristup: „Trudim se shvatiti što vidim dok lutam kroz ruralna područja i dopunjavam svoja zapažanja podacima iz popisa i kartama temeljenim na tim podacima (mrežna stranica Sveučilišta u Minnesoti). U mjeri u kojoj je teorija upotrijebljena, ovo je nerijetko bilo ograničeno na primjenu prostornih modela, kao što je model Von Thüna o upotrebi zemljišta i Christallerova teorija centralnog mjesta. Ti su modeli zapravo generalizirani kartografski prikazi empirijskih zapažanja i ne samo da su često zakazivali kada se izuzmu iz svojih originalnih konteksta, oni nisu otkrili ništa o društvenim, ekonomskim i političkim procesima koji su stvorili proučavani fenomen.

Tablica 2.1. Naslovi poglavlja iz odabranih udžbenika ruralne geografije

Clout (1972) <i>Rural geography</i> (Ruralna geografija)	Ruralna depopulacija; Ljudi na selu; Urbanizacija na selu; Planiranje upotrebe zemljišta; Strukturne promjene u poljoprivredi; Šumarstvo kao korisnik ruralnog zemljišta; Evaluacija krajobraz; Racionalizacija naselja u ruralnim područjima; Proizvodnja na selu; Putnički prijevoz u ruralnoj Britaniji; Integrirano upravljanje selom
Hart (1975) <i>The look of the land</i> (Izgled zemlje)	Biljni pokrivač; Neki osnovni koncepti; Podjela zemljišta u Britaniji; Podjela zemljišta u Americi; Veličina farme i zakup farme; Zapošljavanje na farmi i upravljanje farmom; Čimbenici koji utječu na odluke poljoprivrednika; Poljoprivredne zgrade; Poljoprivredne regije i seoska gospodarstva; Vrste kuća i sela; Rudarstvo, šumarstvo i rekreacija; Promjene u američkom selu
Phillips and Williams (1984) <i>Rural Britain: a social geography</i> (Ruralna Britanija: socijalna geografija)	Ruralna ekonomija I: živjeti od zemlje; Ruralna ekonomija II: nepoljoprivredna zaposlenost; Stanovništvo i društvene promjene; Stanovanje; Transport i dostupnost; Planiranje; Usluge i maloprodaja; Rekreacija i slobodno vrijeme; Deprivacija; Politička pitanja i budućnost
Gilg (1985) <i>An introduction to rural geography</i> (Uvod u ruralnu geografiju)	Agrarna geografija; Šumarstvo, rudarstvo i natjecanje za upotrebu zemljišta; Ruralna naselja i stanovanje; Ruralno stanovništvo i zaposlenost; Ruralni transport, pružanje usluga i deprivacija; Ruralna rekreacija i turizam; Upotreba zemljišta i krajobraz; Ruralno planiranje i upravljanje zemljištem

Sve u svemu, doprinos geografske tradicije području suvremenih ruralnih istraživanja bio je troslojan. Prvo, donio je senzibilitet za prostor i prostorne razlike; drugo, donio je zabrinutost za krajobraz; i treće, donio je interes za međudjelovanje ljudi i okoliša, koje se sada promišlja na nove načine.

Sociološka tradicija

Počeci ruralne sociologije mogu se pratiti od prijelaza XIX. u XX. stoljeće. Prvi sveučilišni kolegij iz ruralne sociologije u Sjevernoj Americi predavao se na Sveučilištu u Chicagu 1894., a zatim i drugi na Sveučilištu u Michigau 1902. godine. Međutim, tek je poslije Prvog svjetskog rata ruralna sociologija zaista zaživjela, uz brzo širenje u Europi i Sjevernoj Americi, a simbolički početak bio je osnivanje časopisa *Rural sociology* 1936. godine. Suočavanje rural-

nih društava s bujajućom urbanizacijom i industrijalizacijom koje su poticala ruralna društva na promjenu, uvelike je potaknulo popularnost ruralne sociologije u međuratnom razdoblju. Zaista, rana ruralna sociologija imala je jaku moralnu agendu, uz bliske veze s crkvama u Europi i Sjevernoj Americi te političkim pokretima, poput Komisije za seoski život (*Commission on Country Life*), koju je 1908. utemeljio predsjednik Roosevelt. Kako Mormont (1990) bilježi, ta moralna agenda imala je dva, često kontradiktorna, elementa: „s jedne strane postojao je pokret (poljoprivredne) modernizacije koji je pokušavao transformirati strukture ruralnog svijeta, kako bi ga tehnički i ekonomski integrirao u moderni industrijalizirani svijet. S druge strane bio je (u većoj mjeri ideološki) pokret otpora prema društvenim i političkim napetostima toga vremena” (str. 23).

Osvrćući se na ta dva pritiska, ruralna sociologija razvila je niz žarišta istraživanja, od kojih se ističu njih četiri (vidi također tablicu 2.2.):

- *Ruralno društvo nasuprot urbanom društvu.* Kao što je rečeno u prethodnom poglavlju, identifikacija razlika između ruralnog i urbanog društva bila je glavna briga sociološke tradicije.
- *Društveni odnosi u ruralnim područjima.* Sociolozi su istraživali društvene strukture ruralnih zajednica, uključujući i ulogu srodnčkih mreža, hijerarhijske sustave i važnost institucija kao što je crkva.
- *Agrarna sociologija.* Ona se razlikovala od agrarne geografije na dva važna načina: prvo, proučavanjem poljoprivrednog kućanstva kao društvene jedinice; i drugo, proučavanjem radnih odnosa između gospodarstva i radnika na gospodarstvu.
- *Promjene u ruralnom društvu.* Utjecaj modernizacije na promjene u društvu bila je uobičajena tema koja se provlačila kroz ruralnu sociologiju. Za neke istraživače uloga sociologije bila je da pomogne ruralnoj modernizaciji, dok je za druge to bilo proučavanje karakterističnih aspekata ruralnog društva koji bi mogli biti izgubljeni.

Iako je većina ruralno-socioloških istraživanja uvijek imala snažnu praktičnu dimenziju, ruralna sociologija u cjelini se više bavila konceptualnim teorijama nego što je to slučaj s ruralnom geografijom. Sociokulturni pristup definiranju ruralnosti, o kojem smo raspravljali u prethodnom poglavlju, uvelike je bio razvijen u ruralnoj sociologiji. Osim što su empirijski testirali neke dihotomije ruralnog i urbanog društva, ruralni sociolozi također su unijeli taj kontekst u društvene teorije vodećih mislilaca kao što su Ferdinand Tönnies, Max Weber i Emile Durkheim, koji su izgradili ideje o ruralnim i urbanim društvima u sklopu svojih konceptualizacija modernog društva. Od 1950-ih do 1970-ih godina koncept ruralno-urbanog kontinuuma postao je glavni predmet rasprave u okviru ruralne sociologije.

Zaista, jedan od glavnih doprinosa sociološke tradicije suvremenom području ruralnih istraživanja jest razumijevanje kako percepcije o ruralno-urbanim razlikama i dalje postoje u laičkim diskursima ruralnosti. Drugi ključni doprinosi uključuju istraživanja društvenih odnosa i društvenih struktura; nastavak važnosti kućanstva kao jedinice analize; i bavljenje problematikom pružanja usluga socijalne skrbi u ruralnim područjima, kao što su zdravstvo, obrazovanje i stanovanje.

Antropološka tradicija

Antropološka i sociološka tradicija znatno se preklapaju, posebno jer su se mnoga ruralna antropološka istraživanja bavila upravo društvenim strukturama i procesima. Međutim, razlika je metodološka, pri čemu se antropologija koristi metodom etnografije, što uključuje da istraživači žive neko vrijeme u ruralnim zajednicama koje proučavaju. Najvažniji su doprinosi antropološke tradicije brojne studije ruralnih zajednica provedene u Velikoj Britaniji i Irskoj 1940-ih i 1950-ih (vidi tablicu 2.3.). Te studije bile su sveobuhvatna istraživanja pojedinačnih zajednica kojima se pokušalo integrirati istraživanja društvene strukture, ekonomske aktivnosti, obitelji i kućanstva, religije, politike i kulturnih djelatnosti. Iako su te studije zajednica u osnovi bile intenzivan empirijski rad, neki su istraživači upotrijebili teorijske koncepte kako bi pokušali razumjeti zajednice koje su proučavali. Mnogi su nastojali identificirati karakteristike ruralnog društva predložene sociokulturnim teorijama; dok se, primjerice, Frankenberg (1966) koristio studijama zajednica za pozicioniranje devet zajednica duž ruralno-urbanog kontinuuma. Ostali istraživači unijeli su koncepte razvijene u antropološkom istraživanju zemalja u razvoju je, primjerice, Erving Goffman (1959) pojmovima prednjeg i stražnjeg plana objasnio je aspekte socijalne interakcije u ruralnim zajednicama.

U institucionalnom smislu antropologija nije tako jaka u suvremenim ruralnim istraživanjima kao geografija ili sociologija (osim u

Tablica 2.2. Naslovi poglavlja iz odabranih udžbenika ruralne sociologije

Gillette (1913) <i>Constructive rural sociology</i>	Razlika između urbane i ruralne zajednice; Tipovi zajednice kao posljedica različitih okolišnih utjecaja; Ruralni i urbani rast; Društvena narav ruralnog problema; Prednosti i nedostaci života na farmi; Poboljšanje poljoprivredne proizvodnje; Poboljšanje poslovne strane poljoprivredne proizvodnje; Poboljšanje transporta i komunikacije; Društveni aspekti zemljišta i rada u SAD-u; Ruralno zdravlje i zdravstvo; Privlačnost života na farmi; Socijalizacija seoskog života; Ruralne socijalne institucije i njihovo unaprjeđenje; Dobrotvorne, popravne i kaznene ustanove u ruralnom području; Društvena istraživanja ruralnoga
Sorokin i Zimmerman (1929) <i>Principles of rural-urban sociology</i>	Ruralni svijet i pozicija klase farmera-seljaka u Velikom društvu; Tjelesne i vitalne osobine ruralno-urbanog stanovništva; Ruralno-urbana inteligencija, iskustvo i psihološki procesi; Profil ruralno-urbanog ponašanja, institucije i kultura; Ruralno-urbana migracija
Jones (1973) <i>Rural life</i>	Šta je ruralno?; Konceptualni okvir; Ruralni načini života u Britaniji; Ruralna socijalna struktura i organizacija I: obitelj i susjedstvo; Ruralna socijalna struktura i organizacija II: ruralna zajednica; Promjene u suvremenom ruralnom društvu; Ruralno-urbano međudjelovanje i ruralne promjene

Tablica 2.3. Neke studije ruralnih zajednica na Britanskom otočju

Arensberg (1937); Arensberg i Kimball (1948)	Luogh i Rynamona, Co. Clare, Republic of Ireland
Rees (1950)	Llanfihangel-yng-Ngwynfa, Wales
Williams (1956)	Gosforth, Cumberland
Frankenberg (1957)	Glynceiriog, Wales
Dennis, Henriques and Slaughter (1957)	'Ashton', Yorkshire
Stacey (1960)	Banbury, Oxfordshire
Littlejohn (1964)	Westrigg, Northumberland
Williams (1963)	Ashworthy, Devon
Strathern (1981) (istraživanje provedeno 1960-ih)	Elmdon, Essex

Australiji, gdje se mnogo ruralnih istraživanja provodi u antropološkim odjelima), no nasljeđe antropološke tradicije važno je na tri načina. Prvo, ruralna zajednica nastavlja biti glavni fokus istraživanja u području ruralnih istraživanja; drugo, antropološka tradicija pridonijela je trajnom interesu za ruralni identitet; i treće, u suvremenim ruralnim istraživanjima oživljene su etnografske studije zajednica kao metodološki pristup, što je prikazano, primjerice, u studiji Michaela Bella o Childerleyu, o kojoj smo raspravljali u prethodnom poglavlju (Bell, 1994).

Političko-ekonomski pristup

Ako tri navedene tradicije upućuju na početke ruralnih istraživanja, početak razvoja suvremenog područja ruralnih istraživanja, kakvo danas poznajemo, možemo pratiti od paradoksa s kojim su suočena ruralna istraživanja u 1970-ima. Iako su provedena mnoga raznovrsna empirijska ruralna istraživanja, kritičari su isticali da su se ruralna istraživanja teorijski pogubila, da se nisu uklopila u nova dostignuća u društvenoj teoriji te da nemaju mnogo toga reći o relevantnosti istraživanja izvan specifičnih okolnosti u kojima je istraživanje provedeno (Buttel i Newby, 1980; Cloke, 1989a). Većina ruralnih istraživanja provodila se ugovorno za vladine agencije ili velike korporacije i imala je tendenciju nekritički pratiti ciljeve koje su postavile te moćne institucije. Nasuprot tomu, 1970-e donijele su novu ključnu prednost koja se pojavljuje na drugim mjestima u društvenim znanostima zahvaljujući angažmanu s neomarksističkim političko-ekonomskim teorijama o funkcioniranju kapitalizma (vidi okvir 2.1.). One pretpostavljaju da se društvene, ekonomske i političke strukture koje upravljaju modernim svijetom oblikuju osnovnom potrebom kapitalističkog načina proizvodnje da stvara profit. Kapitalizam, tvrdi se, zahtijeva polarizaciju društva u različite klase, buržoaziju i proletarijat; kapitalizam zahtijeva da se ekonomske politike, institucije i prostori organiziraju tako da pomognu proizvodnji po najnižoj cijeni; kapitalizam zahtijeva da se podržava masovna potrošnja da bi se stvorila potražnja za robom te kapitalizam zahtijeva i stvara nejednake prostore bogatstva i mogućnosti. Primjena tih ideja transformirala je druga područja, kao što je područje urbanih istraživanja, pa neki mladi istraživači počinju razmatrati bi li se iste teorijske ideje mogle uvesti u ruralna istraživanja.

Političko-ekonomski pristup stoga je uveden na nekoliko projekata u okviru ruralne sociologije, posebno je primjenjiv na istraživanje Howarda Newbyja i njegovih suradnika o odnosima poljoprivrednog rada i ruralnim strukturama moći u engleskoj regiji East Anglia (Newby, 1977; Newby i dr., 1978). Utjecaj tih prvih istraživanja ubrzo se proširio i unutar i izvan ruralne sociologije i do ranih 1980-ih organizacije kao što su *Rural Economy and Society Study Group* (Grupa za istraživanje ruralne ekonomije i društva) – osnovana u Ujedinjenom Kraljevstvu 1978. – stvorile su u području ruralnih istraživanja interdisciplinarni prostor za političko-ekonomska istraživanja.

Kao što su Buttel i Newby (1980) zamijetili, uvođenje političko-ekonomskog pristupa

Okvir 2.1. Ključni pojam

Politička ekonomija: Znanost o odnosima između proizvodnje, distribucije i akumulacije kapitala, moći političkih aranžmana u regulaciji ekonomije i utjecaju ekonomski determiniranih odnosa na socijalnu, ekonomsku i geografsku organizaciju. U suvremenoj geografiji termin politička ekonomija primjenjuje se na studije koje su pod utjecajem marksističkih teorija, posebno onih s naglaskom na društvene karakteristike kapitalističkih društava, uključujući i socijalne nejednakosti i imperativ akumulacije kapitala.

dovelo je ne samo do novih načina razmišljanja unutar ruralnih studija nego i do novih polja istraživanja. Konkretno, u području ruralnih studija mogu se identificirati četiri ključna područja istraživanja s političko-ekonomskim pristupom:

- *Poljoprivreda kao kapitalističko poduzeće.* Prema političko-ekonomskom pristupu poljoprivreda djeluje na jednak način kao bilo koji drugi oblik kapitalističke proizvodnje tražeći da maksimizira profit. Iz te perspektive restrukturiranje poljoprivrede u poslijeratnom razdoblju (vidi poglavlje 4) vođeno je interesima akumulacije kapitala, a odnos poljoprivrednika i radnika na farmi pretvara se u izrabljivački odnos.
- *Klasa.* Tradicionalna ruralna istraživanja imala su tendenciju naglasiti solidarnost zajednice iznad klasnih razlika, ali je političko-ekonomski pristup to obrnuo istražujući klasne sukobe i ugnjetavanje. Klasa je također postala osnova za analizu promjene stanovništva u ruralnim područjima, pri čemu su kasnija istraživanja u 1980-ima i 1990-ima proučavala ulogu novog sloja, uslužne klase koja migrira u ruralna područja i efekt doseljene srednje klase na raseljavanje stanovnika radničke klase ili gentrifikaciju (o oba ta pitanja govori se u poglavlju 6).
- *Promjene u ruralnoj ekonomiji.* Političko-ekonomski pristup povezo je ekonomske promjene u ruralnom području sa širim transformacijama u kapitalističkoj ekonomiji. Primjerice, premještanje proizvodnje iz urbanog u ruralni prostor objašnjeno je preseljenjem proizvodnje u jeftinija okruženja. Slično tomu, marksističkim konceptom „robe” objasnilo se kako su ruralni krajobrazi i načini života upakirani za prodaju i konzumaciju putem turizma i rekreacije (vidi poglavlje 12).
- *Država.* Političko-ekonomski pristup ne vidi državu kao neutralnu administraciju, nego kao sudionika u stvaranju povoljnih uvjeta za kapitalizam. Kao takvu, ruralni

istraživači analizirali su ulogu države u područjima kao što su poljoprivredna politika i planiranje.

Pristup zasnovan na teorijama političke ekonomije uvelike je utjecao na ruralna istraživanja dajući okvir kroz koji bi se proučavanje ruralnih ekonomija i društava moglo povezati sa širim društvenim i ekonomskim procesima. To je pomoglo da se istakne kako ruralna područja ne postoje kao izolirana, izdvojena područja, nego su oblikovana i pod utjecajem aktera i događaja izvan ruralnog prostora. Političko-ekonomski pristup također je omogućio razvoj radikalnijih ruralnih istraživanja koja su se nastojala koristiti istraživanjima kako bi razotkrila socijalne i ekonomske nejednakosti na selu i preispitale uspostavljene strukture moći. Međutim, taj pristup ima i ograničenja. Iz perspektive političke ekonomije ne može se identificirati dovoljno zajedničkih karakterističnih osobina ruralnih područja koje bi omogućile pozicioniranje ruralnog kao izdvojenog predmeta istraživanja. Umjesto toga, logika političko-ekonomskog pristupa vodi do tretiranja ruralnih lokaliteta kao jedne od vrsta lokaliteta, drugim riječima, fokusira se na lokalno umjesto na ruralno. Naglasak u političkoj ekonomiji na ekonomske strukture i kolektivne identitete, kao što su klase, također znači da individualna djelatnost i osobna iskustva postaju marginalizirana u analizi. Tako je 1990-ih u ruralnim istraživanjima ponovno naglasak na pokušaju da se ponovno stavi ljude u središte inkulturacijom političko-ekonomskih pristupa.

Ruralna istraživanja i kulturni obrat

Potkraj 1980-ih socijalna geografija i općenito društvene znanosti ušle su u ono što je poslije nazvano kulturnim obratom. Time se zagovaralo novo razumijevanje kulture kao posljedice diskursa kojima ljudi označavaju svoj identitet i iskustva i koji su neprestano u procesu osporavanja i pregovaranja pa su kulturni geografi počeli istraživati prostorne odnose i značenje mjesta putem pitanja identiteta, reprezentacije i potrošnje. Kao što Cloke (1997a)

primjećuje, kulturni obrat pomogao je oživljavanju područja ruralnih istraživanja, čineći taj novi angažman oko ruralnosti istodobno cijenjenim i uzbudljivim. Ruralni geografi, primjerice, upotrijebili su ideje o identitetu i reprezentaciji da bi istražili načine na koje se ruralnost diskurzivno konstruira, kao što je navedeno u prethodnom poglavlju. Osim toga, nekoliko ključnih problema koji su šire razrađeni u kulturnoj geografiji, uključujući prostornost prirode, krajobraza i drugotnosti (vidi poglavlje 15), rezultirali su konstruktivnim angažmanom oko ruralnih prostora i okoliša.

Cloke (1997a) navodi četiri područja „oduševljenja” u ruralnim istraživanjima sredinom 1990-ih koja odražavaju utjecaj kulturnog obrata:

- *Odnosi prirode i društva.* Istraživači ruralnog bavili su se važnosti prirode u stvaranju ruralnosti i načinima na koje je ruralni prostor ugrađen u odnos između ljudi i prirode. To uključuje zanimanje za prostore životinja i flore, neljudsko djelovanje i hibridne oblike te percepciju okoliša i krajobraza (od kojih su neki istraženi u poglavljima 8 i 13).
- *Diskursi ruralnog iskustva i zamišljanja.* Osim proučavanja društvene konstrukcije ruralnosti (vidi poglavlje 1), razvijen je širok spektar istraživanja koja proučavaju različite ruralne životne stilove i iskustva, s posebnim naglaskom na prethodno zanemarene „druge” ruralne skupine (vidi poglavlje 15 i sljedeća poglavlja).
- *Simbolički narativi ruralne kulture.* Kulturni obrat također je usmjerio pozornost na načine na koje se ruralnost predstavlja u različitim medijima i kako takva predstavljanja pridonose reprodukciji diskursa ruralnosti. Primjerice, istraživanje se fokusiralo na povijest i nasljeđe ruralnog simbolizma (kao što je pastoralna umjetnost) koji su reproducirani u suvremenoj vrsti potrošnje i na predstavljanje ruralnog prostora, krajobraza i života u suvremenim popularnim medijima (vidi poglavlje 11).

- *Kretanje.* Konačno, počelo se istraživati aspekte pokretljivosti u ruralnom prostoru, uključujući, primjerice, proučavanje turizma i putovanja, kao i alternativne stilove ruralnog života koji uključuju oblike nomadizma i tribalizma (vidi poglavlje 21).

U posljednje vrijeme razvijena su nova područja istraživanja koja se mogu dodati navedenima, uključujući posebno proučavanje prostora hrane kojima se istražuje povezanost proizvodnje, potrošnje i reprezentacije (Goodman, 2001), kultura poljoprivrednog načina života (Morris i Evans, 2004) i tijelo u ruralnom prostoru i utjelovljena iskustva ruralnosti (Little i Leyshon, 2003).

Međutim, Cloke (1997a) također navodi zabrinutost u vezi s pet implikacija kulturnog obrata. Prve tri odnose se na percipiranu slabost radikalnih ruralnih istraživanja koja se proširila s političko-ekonomskim pristupom. Cloke propituje je li naglasak na identitet u kulturalnom pristupu pretvorio „posvećenost emancipatorskim društvenim praksama i politikama u posvećenost političkom osnaživanju zadovoljstva” (str. 373), zamjenjujući politiku osuđivanja politikom identiteta. Isto tako, pita je li otvorenost kulturnih pristupa različitim moralnim stavovima promovirala moralno razmišljanje koje je iznad i slobodno od društvenog interesa. Spajajući te probleme, Cloke kao treće dovodi u pitanje sposobnost kulturalnih istraživanja da imaju primijenjene rezultate, posebno imajući u vidu da su kreatori politike često sumnjičavi prema sposobnosti generaliziranja na temelju kvalitativnog istraživanja. Četvrta bojazan odnosi se na to što se istraživanje reprezentacije ruralnog fokusiralo na zavodljivije narative visoke kulture kao što su umjetnost i književnost na račun drugih narativa koji su uže vezani za svakodnevni život većine ljudi. Konačno, Cloke upozorava na istraživački turizam kada se govori o ruralnoj drugosti, pri čemu se provode parcijalna istraživanja marginaliziranih grupa u ruralnom prostoru, ali „bez potrebne pozornosti prema važnosti suzdržanog, empatičnog i kon-

tekstualiziranog istraživanja koje se provodi u jasnim i prihvatljivim etičkim okolnostima” (str. 374). Kasnija su istraživanja odgovorila na neke

od tih kritika, primjerice, na onu o popularnim oblicima kulturne reprezentacije ruralnosti kao što je televizija, no druge ostaju neriješene.

Sažetak

Preporod područja ruralnih istraživanja posljednjih godina mnogo duguje kreativnosti koja se stvorila fuzijom ideja iz različitih disciplinarnih tradicija i uvođenjem novih teorijskih perspektiva od političke ekonomije i feminizma do postmodernizma i poststrukturalizma. Međutim, to nije bila linearna povijest u kojoj jedna dominantna teorija zamjenjuje drugu. Kao što je Cloke (1997a) primijetio, „područje ruralnih istraživanja prošlo je kroz različite konceptualne fascinacije, a rezultat je često radije bio njihova zanimljiva mješavina nego neka jasna paradigmataska smjena jedne u drugu” (str. 369). Ruralni istraživači postali su vješti u razumijevanju kako posebne teorijske ideje mogu pomoći u rasvjetljavanju određenih aspekata ruralne ekonomije i društva. Iako se mora voditi računa da se ne kombiniraju nespojivi svjetonazori, u ovoj knjizi slijedimo takav eklektički pristup. Analiza procesa društvenog, ekonomskog i političkog restrukturiranja koji preoblikuju ruralna područja, primjerice, provodit će se u političko-ekonomskom okviru; dok rasprava o iskustvima ljudi iz ruralnog života mnogo duguje kulturnom obratu. Te će teorijske referencije, međutim, biti implicitne radije nego eksplicitne u pojedinim poglavljima, a na njih će uglavnom upućivati objašnjenja i primjene različitih ključnih koncepata. Na taj se način nadam da ću pokazati da teorijski oblikovana ruralna istraživanja ne moraju biti teška ili izazovna, nego da mogu stvoriti neizmjerne mogućnosti za razumijevanje sela koje se mijenja.

Za daljnje čitanje

Tri članka Paula Clokea podloga su za daljnju diskusiju o nastanku različitih teorijskih utjecaja u području ruralnih istraživanja. Prvo, njegovo se poglavlje „Rural geography and political economy” („O ruralnoj geografiji i političkoj ekonomiji”) u prvom tomu Richarda Peeta i Nigela Thrifta (ur.) „New models in geography: the political economy perspective” („Novi modeli u geografiji: perspektiva političke ekonomije”) (Unwin Hyman, 1989) detaljno bavi pojavom političko-ekonomskog pristupa u ruralnoj geografiji i raspravlja pitanja njegove primjene. Drugo, njegov uvodni članak „Country backwater to virtual village? Rural studies and ‘the cultural turn’ ” („Od seoske žabokrečine do virtualnog sela: ruralna istraživanja i ‘kulturni obrat’ ”) u *Journal for rural studies*, god. 13, str. 367-375 (1997) kritički prikazuje utjecaj kulturnog obrata u području ruralnih istraživanja. Napokon, poglavlje „(En)culturing political economy: a life in the day of rural geographer” („Učenje političke ekonomije: život u danu ruralnog geografa”), u P. Cloke, M. Doel, D. Matless, M. Phillips i N. Thrift „Writing the rural” („Pisanje ruralnog”) (Paul Chapman, 1994) donosi osobnu priču kako su različita teorijska kretanja (uz druge čimbenike) utjecala na Clokeov rad.

Drugi dio

**PROCESI RURALNOG
RESTRUKTURIRANJA**

3. Globalizacija, modernost i ruralni svijet

Uvod

Jedna od ključnih tema ove knjige jest *selo u promjenama*. O tim promjenama koje se događaju u ruralnim područjima u posljednjih pedesetak godina svjedoče krajobrazi ruralnih područja u razvijenom svijetu – razlijevajuće širenje ruralnih naselja, nove ceste i dalekovodi, promjena izgleda polja, novi oblici poljoprivrednih i industrijskih zgrada, pošumljavanje i krčenje šuma te mnogi drugi znakovi pomažu nam da dokučimo i interpretiramo zaštićene i ruralne krajobraze i predjele. Nije se promijenio samo izgled ruralnog područja. Usmeni narativi ljudi koji su živjeli u ruralnim zajednicama tijekom druge polovine 20. stoljeća često sadržavaju objašnjenja o promjenama koje su iskusili, uključujući mnoge promjene koje se tiču neopipljivih karakteristika koje se spominju u prvom poglavlju, a često su u središtu laičkih definicija ruralnosti, poput osjećaja za zajednicu, solidarnosti, društvenog poretka i mirnoće. Isto tako, lako je pronaći statističke podatke koji se odnose na stupanj promjena društvenih i ekonomskih karakteristika ruralnih područja – smanjenje zaposlenosti u poljoprivredi, doseljavanje novih stanovnika, zatvaranje seoskih usluga itd.

Doživljaj promjena pojačava zalaganje političkih grupa koje promjene smatraju prijetnjom ruralnosti, čime se žele oduprijeti daljnjim promjenama i zaštititi one aspekte ruralnog svijeta za koje misle da se gube. Kada su seoski prosvjednici marširali iz četiriju perifernih regija Britanije kako bi se pridružili 125 000 drugih prosvjednika na Seoskom skupu (Countryside Rally) u londonskom Hyde Parku u srpnju 1997. – događaju koji je organizirala udruga Seoski savez (*Countryside Alliance*) ponajprije kako bi protestirali protiv pokušaja zabrane lova divljih životinja pomoću lovačkih pasa – novine *The Guardian* citirale su jednog prosvjednika koji je tvrdio da su „ljudi sa sela” specifična kultura koja je pod jednakom prijetnjom kao bilo koje urođeničko pleme u prašumi (Woods, 2003a).

Takva upozorenja odaju dojam hitnosti, no jesu li suvremene ruralne promjene uistinu nešto novo? U travnju 2000. 250 „ruralnih lidera” okupilo se u Kansas Cityju da bi raspravili o izazovima u politikama s kojima se suočava ruralna Amerika. Kao što je rekao jedan od sudionika konferencije: „U zoru 21. stoljeća ruralna Amerika suočava se s dosad neviđenim promjenama”, a zatim je nastavio: „U posljednjih najmanje pola stoljeća mnoge ruralne zajednice zabilježile su mnoge demografske i ekonomske uspone i padove” (Johnson 2000, str. 7). Povjesničar bi vjerojatno taj vremenski raspon dodatno proširio. Poanta je da je problem velikog dijela suvremene retorike o ruralnoj promjeni taj da ona sugerira lažnu dihotomiju između dinamične i prijetće ruralne sa-

dašnjosti i stabilne, romantizirane ruralne prošlosti. Još preciznije, ruralno se može prepoznati kao trajni prostor promjena – ponekad u mnogo većoj i razornijoj mjeri od današnje. Jesu li promjene koje su se u posljednjim desetljećima dogodile u ruralnim regijama Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda zaista značajnije od onih koje su uslijedile nakon dolaska europskih doseljenika od 16. stoljeća? Jesu li suvremene ruralne promjene u Europi zaista jednako opsežne kao i one tijekom poljoprivredne revolucije u 18. i 19. stoljeću ili one tijekom slavnog razdoblja industrijalizacije i urbanizacije na prijelazu u 20. stoljeće?

U svakom slučaju, suvremene ruralne promjene odlikuju dva obilježja. Prva je *brzina i upornost* promjena. Ruralne ekonomije i društva ne samo da se mijenjaju nego se mijenjaju stalno i brzo, pod utjecajem uzastopnih trendova i inovacija koji pristižu poput plimnih valova. Ta velika brzina mijena potaknuta je tempom razvoja tehnoloških inovacija i društvenih reformi u kasnoj modernosti. Drugo je obilježje *cjelokupnost i povezanost* promjena. Mnogi povijesni primjeri ruralnih promjena, poput ograđivanja obradivih površina u Britaniji u 18. stoljeću, bili su revolucionarni za one pod izravnim utjecajem, ali i prostorno ograničeni. S druge strane, današnji procesi ruralnih promjena odjekuju u cijelom svijetu. Čini se da su ruralni prostori usko povezani globalnim društvenim i ekonomskim procesima koji u okolnostima napredne globalizacije obuhvaćaju i ruralna i urbana područja.

Ovo se poglavlje detaljnije bavi tim obilježjima radi identificiranja nekih ključnih procesa promjena i prikaza poneke posljedice, naglašavajući teme o kojima će biti više govora u sljedećim poglavljima. Povezujući učinke modernosti i globalizacije, u zaključku tvrdimo da kumulativni učinci procesa koji se odvijaju u okviru tih dvaju koncepata omogućuju da govorimo o *ruralnom restrukturiranju*.

Modernost, tehnologija i društvene promjene

„Čini se da se često pretpostavlja”, piše David Matless, „da je englesko selo na strani tradicije naspram modernosti, pri čemu su ta dva pojma suprotna” (1994, str. 79). Kao što se u diskursima ruralnih promjena često pojavljuje lažna dihotomija između dinamične ruralne sadašnjosti i nepromjenjive ruralne prošlosti, oni su također promovirali podjednako problematičan dualizam modernog grada i tradicionalnog sela. Prema Matlessu, takvo razlikovanje nije korisno i može dovoditi do pogrešnih zaključaka, no služi kao prikladna fantazija podjednako za zagovaratelje i protivnike ruralnih promjena. Za prezervacionističke pokrete tradicija znači red i izdržljivost ruralnog društva nasuprot moralnom neredu i nesigurnosti modernosti. Za reformiste je modernizacija ključ za poticanje ruralnih ekonomija i podizanje životnog stan-

darda seoskog stanovništva, smanjujući tako nejednakosti s urbanim područjima. U tom smislu modernizacija često označava programe razvoja infrastrukture poput opskrbe strujom, izgradnje cesta i renovacije ruralnih kuća. Takvi projekti ostavili su znatan trag na ruralnom krajoliku, ali još je važnije što su ruralnom stanovništvu omogućili sudjelovanje u novom potrošačkom društvu i kupnju tehnoloških inovacija koje mogu promijeniti njihove živote.

Popis tehnoloških inovacija koje su promijenile određene aspekte ruralnog društvenog i gospodarskog života je dug, a za ilustraciju možemo istaknuti tri primjera. Prvo uzmimo u obzir hlađenje hrane. Razvoj tehnologije hlađenja hrane, za komercijalnu i kućnu upotrebu, imao je revolucionarni utjecaj na naš odnos prema hrani u razvijenom svijetu. Postalo je moguće hranu transportirati na velikim udaljenostima od mjesta proizvodnje do mjesta potrošnje te se

ona više ne mora konzumirati samo u određeno godišnje doba. Hlađenje hrane potaknulo je razvoj novih industrija i korporacija za preradu hrane te omogućilo razvoj supermarketa. Takve promjene pomogle su da poljoprivreda postane globalna, potaknule su specijalizaciju poljoprivrednika i ojačale tvrtke koje se bave preradom i prodajom hrane nauštrb poljoprivrednika. Na razini domaćinstva hlađenje hrane promijenilo je kupovne navike potrošača u ruralnim područjima, smanjujući njihovu ovisnost o lokalnim dobavljačima i omogućujući manje redovite odlaske u kupnju u supermarketu u gradovima, a što je pridonijelo zatvaranju ruralnih trgovina i usluga.

Na sličan način razvoj motornih vozila promijenio je prakse i u proizvodnji i u potrošnji u ruralnim područjima. Komercijalna poljoprivredna vozila, poput traktora i kombajna, promijenila su ratarstvo i smanjila potrebu za poljoprivrednom radnom snagom, pridonoseći smanjenju važnosti poljoprivrede kao izvora zaposlenja u ruralnim područjima. U međuvremenu porast privatnih vozila utjecao je na povećanje mobilnosti ruralnog stanovništva i oslabio veze s ruralnom zajednicom. Postalo je moguće svakodnevno putovati na posao, što je poticalo kontraurbanizaciju (ili proturbanizaciju) i prekidanje veze između mjesta stanovanja i rada. Olakšan je i masovni turizam, što je oživjelo gospodarstvo određenih ruralnih područja, ali ostavljajući pritom posljedice za okoliš.

Treće, razvoj telekomunikacijskih tehnologija ublažio je neke probleme udaljenosti i perifernosti, karakteristične za mnoga ruralna područja. Na jednoj razini to je značilo da za neke novije, slobodne industrije, poput biotehnologije i telematike, ruralne lokacije nisu više nepogodne, čime je omogućeno, kao što ističe Howard Newby, „ruralnim područjima da se natječu u zapošljavanju ravnopravno s gradovima” prvi put od industrijske revolucije (citirano u Marsden et al., 1993, str. 2). Na drugoj razini stanovnici ruralnog područja danas su potrošači istih kulturnih dobara i iskustava kao i urbano

stanovništvo putem televizije, radija i interneta, a privlačnost lokaliziranih ruralnih tradicija, događaja i kulturnih praksi smanjena je usprkos nedavnim samoniklim pokušajima oživljavanja takvih aktivnosti.

Osim toga, utjecaj modernizacije na ruralna područja ne odnosi se samo na tehnološke inovacije. Utjecaj su imale i društvene promjene s obzirom na to da su se pojavljivali slični trendovi u ruralnim i urbanim područjima. Primjerice, smanjenje važnosti organizirane religije (izraženo u Europi, Australiji i na Novom Zelandu nego u SAD-u) negativno je utjecalo na važnost i moć crkvi i kapela kao jednih od tradicionalnih elemenata ruralnih zajednica. Masovno sudjelovanje u srednjoškolskom i visokom obrazovanju u razvijenom svijetu u međuvremenu je izmijenilo živote mladog seoskog stanovništva, izdvajajući mnoge od njih iz zajednice radi odlaska na koledž ili sveučilište, čime se ograničava njihova mogućnost povratka zbog nedostatka poslova za visokoobrazovane osobe.

Ti su procesi u skladu s laičkim razumijevanjem pojma „modernizacija”, no oni predstavljaju i transformaciju u ruralnim društvima koja je odraz više filozofskog shvaćanja modernosti. To znači da je jedno od temeljnih obilježja modernosti razdvajanje prirodnog i ljudskog. Modernizacija je svakako utjecala na to razdvajanje u ruralnom društvu, smanjujući zaposlenost u zanimanjima koja uključuju izravan kontakt s prirodnim svijetom (primjerice poljoprivreda i šumarstvo); uvodeći u obradu zemlje tehnologije osmišljene tako da se umiješaju između radnika i prirode ili pak da manipuliraju prirodom ili joj se odupiru; razvijajući tehnologije kojima se smanjuje osjetljivost ruralnih društava na prirodne fenomene, poput teškog terena ili surova vremena; i smanjujući kulturnu povezanost ruralnih ljudi s prirodom putem, primjerice, festivala kojima se slave godišnja doba. Moderna poljoprivreda i prehrambeni marketing udaljavaju potrošače hrane od samog mjesta i procesa proizvodnje (tako da ankete često pokazuju da djeca imaju vrlo oskudna znanja o tome odakle

dolazi hrana koju konzumiraju), a sama priroda postala je ograničena na rezervate i nacionalne parkove.

Kako se 20. stoljeće bližilo kraju, istaknuto je da prelazimo iz ere modernosti u stanje postmodernosti, u kojemu se red, struktura i ideali modernizma razlažu u svijet koji više karakteriziraju protjecanje, fluidnost i mnogostrukost. Postmodernost se ne odnosi na poništavanje (čak ni na kraj) opisane modernizacije ruralnog prostora, no odnosi se na promjenu u pristupu i percepciji onih koji žive u ruralnom prostoru i oblikuju ga, kao i znanstvenika koji ga pokušavaju istražiti. Postmoderni ruralni manje je precizno određeno i ograničeno od modernog ruralnog – zamagljene granice ruralnog i urbanog tumače se različitim vrstama egzistiranja u istom prostoru koji ljudi iz svojih različitih gledišta različito društveno konstruiraju (vidi poglavlje 1). Postmoderni selo možda se očituje i u odbijanju nekih idealističkih uvjerenja modernizacije, kao što je porast skepticizma prema znanosti zbog pojave straha od bolesti povezanih s hranom i otpora prema genetički modificiranoj poljoprivredi, kao i pokušaji doseljenika koji se žele vratiti prirodi kako bi poništili modernističko razdvajanje prirodnog i ljudskog. O tome će ponovno biti riječi u sljedećim poglavljima (vidi poglavlja 4, 15 i 21).

Globalizacija i ruralno

Ruralna područja razvijenog svijeta bila su podložna utjecajima globalne trgovine i migracija otkad su prvi europski istraživači uveli nove usjeve iz novih kolonija u svoje zemlje, a prvi europski naseljenici počeli krotiti divljinu Ame-

rike, Australije i Novog Zelanda. Ipak kao jedna od najvažnijih sila našeg vremena globalizacija se ne shvaća kao kretanje dobara, ljudi i kapitala diljem svijeta, nego kao kompleksna povezanost i međuovisnost lokaliteta diljem svijeta (vidi okvir 3.1.).

Dakle, bit je globalizacije moć – nedostatak moći ruralnih regija da kontroliraju vlastitu budućnost i sve veća podložnost ruralnih regija mrežama i procesima moći koji se neprestano iznova stvaraju i provode na globalnoj razini. Moć globalnog kapitalizma i, slijedom toga, globalnih korporacija jasan je primjer toga i jednako se očituje u tradicionalnim ruralnim gospodarskim sektorima poput poljoprivrede kao i u svakoj drugoj industriji. No globalizacija se ne odnosi samo na trgovinu ili korporativno vlasništvo. Štoviše, Pieterse (1996) tvrdi da globalizaciju ne bi trebalo promatrati kao monolitnu, postoji mnogo globalizacija, katkad kontradiktornih, uvijek fluidnih i nerijetko neizvjesnih. Kao što Gray i Lawrence (2001) pokazuju u istraživanju ruralne Australije u kontekstu globalizacije, Pieterseova tvrdnja predstavlja razumijevanje mnogih načina na koje različiti oblici globalizacije utječu na ruralna područja, kao i mogućnosti koje postoje za aktere da na njih reagiraju.

U ovom poglavlju raspravljamo o trima oblicima globalizacije koji su posebno važni za suvremena ruralna društva – ekonomskoj globalizaciji, globalizaciji mobilnosti i globalizaciji vrijednosti – i istražujemo njihove uloge u usmjeravanju ruralnih promjena i posljedica za ruralna društva.

Okvir 3.1. Ključni pojam

Globalizacija: Kompleksna povezanost i međuovisnost lokaliteta diljem svijeta koja odražava sažimanje vremena i prostora. Held i sur. (1999) definirali su je kao „proširivanje, produbljivanje i ubrzavanje međusobne povezanosti na svjetskoj razini u svim aspektima suvremenog društvenog života, od kulturnog do kriminalnog, od financijskog do duhovnog” (str. 2). Smisao neizbježnog povezivanja još je snažnije izrazio Albrow (1990), za kojega su globalizacija „svi oni procesi koji narode svijeta povezuju u jedno svjetsko društvo, globalno društvo” (str. 9).

Ekonomska globalizacija

Pojam „globalne ekonomije” najvjerojatnije dočarava sliku nebodera na Manhattanu ili ureda burze dionica. Ipak najbližiji svakodnevni kontakt većine s globalnom ekonomijom jest u lokalnim supermarketima. Ondje se na policama nalazi red do reda prehrambenih proizvoda koji potječu iz cijelog svijeta, prerađuju ih i prodaju globalne korporacije, a usmjereni su na globalno tržište i često promovirani putem multinacionalnih reklamnih kampanja. Kao što prikazuje tablica 3.1., hrana koju pojedete u jednom obroku vjerojatno je putovala dalje nego što ćete vi tijekom cijele godine. Lokacija supermarketa nije važna; svi proizvodi navedeni u tablici 3.1. za Iowu uzgojeni su u toj državi, no supermarketi, koji kupuju od korporacija koje proizvode hranu ili na veletržnicama (slika 3.1.), odlučit će se za najpovoljniju, najprodava-

niju ili najprikladniju opciju bez obzira na podrijetlo. Čak ako se i prodaju lokalni proizvodi, mogli su doći zaobilaznim putem. Istraživanjem za britansku televiziju utvrđeno je da je govedina dobivena od stoke uzgojene u Južnom Walesu transportirana otprilike 800 kilometara do klaonice, pogona za preradu i pakiranje te centra za distribuciju prije prodaje u supermarketu u blizini farme na kojoj je uzgojena (Guardian, 10. svibnja 2003.).

Globalizacija trgovine jedna je od triju glavnih obilježja ekonomske globalizacije koja utječu na ruralne ekonomije i društva i sve je intenzivnija. Prema Bruinsmi (2003), poljoprivreda je doživjela prvi val globalizacije u kasnom 19. stoljeću, slijedom uvođenja putovanja željeznicom i parobrodom, čime su se smanjili troškovi transporta preko Atlantskog oceana, kao i razlike u cijeni. Nakon Prvog svjetskog rata

Tablica 3.1. Približan put koji prođu prehrambeni proizvodi od mjesta podrijetla do mjesta konzumacije u Iowi i Londonu

Cedar Falls, Iowa			London, Engleska		
Proizvod	Mjesto podrijetla	km	Proizvod	Mjesto podrijetla	km
Piletina	Colorado	1 085	Piletina	Tajland	10 689
Krumpir	Idaho	2 100	Krumpir	Izrael	3 519
Mrkva	Kalifornija	2 735	Mrkva	Južna Afrika	9 620
Rajčica	Kalifornija	2 735	Rajčica	Saudijska Arabija	4 936
Gljive	Pennsylvania	1 290	Škamp	Indonezija	11 710
Salata	Kalifornija	2 735	Salata	Španjolska	1 541
Jabuke	Washington	2 300	Jabuke	SAD	16 303
Rotkvice	Florida	1 930	Grašak	Južna Afrika	9 620

Izvor: Pirog et al., 2001; Guardian, Prilog o hrani, 10. svibnja 2003.

razina globalne trgovine naglo se smanjila, pri čemu je između 1929. i 1933. izvoz iz SAD-a pao za 40%, a uvoz za 30%. Ipak, nakon Drugog svjetskog rata globalna trgovina stabilno je rasla, obuhvaćajući i znatan udio poljoprivrednih proizvoda.

Kao što pokazuje tablica 3.2., udio mlijeka i mliječnih proizvoda proizvedenih za izvoz više se nego udvostručio između 1964. i 1966. i 1997. i 1999., a udio izvezenog mesa peradi više se nego utrostručio. Drugi sektori ruralne ekonomije na sličan su način uključeni u tijek globalne trgovine. Primjerice, šumarstvo je sve više dio globalne industrije, pri čemu na izvoz otpada 30% svjetske proizvodnje piljenog drva, 30% proizvodnje panela na bazi drva te 7% proizvodnje industrijske oblovine (Bruinsma, 2003).

Prilagodba novoj globalnoj ekonomiji rezultirala je mnogim važnim promjenama u poljoprivrednoj praksi u razvijenom svijetu, s posrednim utjecajem na širu ruralnu zajednicu. Poljoprivredna gospodarstva postala su specijaliziranija s obzirom na to da je potreba za ponudom raznolikog asortimana poljoprivrednih proizvoda lokalnim tržnicama nestala, a veću profitabilnost moguće je bilo postići maksimiziranjem prodaje malog broja proizvoda prehrambenim kompanijama i supermarketima; veze poljoprivrednika i lokalnih ruralnih zajednica oslabjele su s nestankom prodajne transakcije; a poljoprivreda je postala osjetljivija na globalne gospodarske čimbenike (slika 3.2.). Britanska poljoprivreda zapala je u krizu u kasnim 1990-ima, uključujući jednu godinu kad je prosječan prihod na farmi pao za 46 posto.

Slika 3.1. Veletržnica Rungis, Pariz, Centri kao ovaj glavna su čvorišta u globalnoj poljoprivrednoj ekonomiji

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Tablica 3.2. Svjetski izvoz odabranih stočarskih proizvoda u postotku cjelokupne svjetske konzumacije

	1964. – 66.	1974. – 76.	1984. – 86.	1997. – 99.
Govedi proizvodi	9,4	10,3	12,2	16,4
Svinjsko meso	5,7	6,0	7,9	9,6
Meso peradi	4,0	4,7	6,3	13,9
Sve meso	7,4	7,9	9,4	12,7
Mlijeko i mliječni proizvodi	6,0	7,6	11,1	2,8

Izvor: Bruinsma, 2003.

Tu je krizu pospješilo smanjenje prihoda od izvoza, kao posljedica prijašnje zabrane izvoza britanske govedine koju je nametnula Europska unija zbog epidemije kravljeg ludila.

Drugo obilježje ekonomske globalizacije koje utječe na ruralna područja jest rast globalnih korporacija. To je također najeksplicitnije izraženo u poljoprivredi. Primjerice, globalnim tržištem sjemena dominiraju samo četiri korporacije – Monsanto, Syngenta, DuPont i Aventis. Više od 80% izvoza kukuruza iz SAD-a i više od 65% izvoza soje kontroliraju tri tvrtke (Bruinsma, 2003). Tri kompanije upravljaju s više od 75% maloprodajnog sustava hrane u Australiji (Bruinsma, 2003). Povrh toga, mnoge pojedinačne kompanije koje dominiraju pojedinim sektorima povezuju se zajedničkim ulaganjima i strateškim savezima u tri klastera lanaca hrane, koje predvode korporacije Cargill i Monsanto, ConAgra te Novartis i Archer Daniels Midland (Hendrickson i Heffernan, 2002). Kao što je prikazano u okviru 3.2., ti klasteri lanaca hrane doista djeluju globalno, vertikalno i horizontalno integrirajući različite dijelove procesa proizvodnje hrane tako da imaju kontrolu, u skladu sa sloganom ConAgra, „od sjemena do police”. Moć je tih klastera golema. Uz to što su najveći vlasnici zemlje i poslodavci u mnogim ruralnim

Slika 3.2. Burger „Mc Farmer” koji je reklamirao ovaj restoran brze hrane u Švicarskoj aludira na pokušaj odgovaranja na lokalni ukus, ali zapravo predstavlja homogenizaciju i korporativizaciju potrošnje hrane

Izvor: Woods, privatna kolekcija

područjima, zbog dominacije u preradi hrane utjecajni su u određivanju cijena koje se plaćaju poljoprivrednicima, a njihova uključenost u istraživanje i razvoj mogla bi im omogućiti da oblikuju budući smjer poljoprivrede. Nije slučajnost da su Monsanto i Novartis predvodnici razvoja GM tehnologije, što će biti prikazano u četvrtom poglavlju.

Korporativno udruživanje nije ništa manje izraženo u sektoru maloprodaje hrane. Više od 40% prodaje u tom sektoru u SAD-u odnosi se na pet lanaca supermarketa – Kroger, Albertsons, Wal-Mart, Safeway i Ahold USA – od kojih se neke počinju globalno širiti. Wal-Mart trenutačno posluje u Ujedinjenom Kraljevstvu, Njemačkoj, Argentini, Brazilu, Kanadi i Meksiku, ima zajedničke pothvate u Kini i Koreji. Ahold ima udjele u Nizozemskoj, Latinskoj Americi, Portugalu, Španjolskoj, Poljskoj, Češ-

koj, Skandinaviji i na Dalekom istoku. S druge strane, francuski lanac supermarketa Carrefour najveći je trgovački lanac u Brazilu, Argentini, Španjolskoj, Portugalu, Grčkoj, Belgiji i na Tajvanu (Hendrickson i Heffernan, 2002). Supermarketi imaju dvostruki utjecaj u ruralnim područjima. Kao veliki kupci od poljoprivrednika i poljoprivrednih zadruga imaju veliku moć nad početnim cijenama. A kao velike trgovce s mogućnošću da ponude niže cijene od malih trgovina, supermarketi se također optužuju da pridonose zatvaranju neovisnih ruralnih trgovina te specijaliziranih mesnica, pekarnica i voćarni u malim gradovima i selima (vidi poglavlje 7).

Treće obilježje ekonomske globalizacije koje utječe na ruralna područja jest porast važnosti globalnih regulatornih okvira. Kako ruralne ekonomije postaju integrirane u globalne trgovinske mreže, tako se umanjuje kapacitet nacio-

Okvir 3.2. Klaster lanaca hrane Novartis/ADM

Novartis je nastao spajanjem tvrtki CIBA-Geigy i Sandoz, čime je osnovana najveća svjetska agrokemijska kompanija, koja je 1997. zauzimala 15% globalnog agrokemijskog tržišta. Nakon toga udružili su se s AstraZenecom, čime su povezali proizvodnju sjemena i kemijsku industriju, tako pokrenuvši Syngentu, jednu od pet vodećih globalnih kompanija u proizvodnji sjemena. Novartis je ušao u zajednički pothvat pod nazivom Wilson Seeds s Land o'Lakesom, poljoprivrednom zadrugom koja također sudjeluje u zajedničkom pothvatu s Archer Daniels Midlandom (ADM), vodećom kompanijom u skupljanju žitarica i preradi hrane. Udio ADM-a u poljoprivrednim zadrugama, uključujući Growmark, Countrymark, United Grain Growers i Farmland Industries, omogućuje mu pristup znatnom dijelu sjevernoameričke poljoprivrede, uključujući 75% kanadskog tržišta kukuruza i soje te 50% tržišta kukuruza i soje u SAD-u. ADM posjeduje 50% A.C. Toepfera, njemačke korporacije koja je jedna od najvećih svjetskih kompanija u trgovini žitaricama, a sudjeluje u zajedničkom pothvatu s kineskom vladom. Ima udio u tvrtkama koje se bave preradom vlažnog i suhog kukuruza, riže, kikirikija, životinjske hrane, pšenice, uljarica i slada, uključujući investicije u Meksiku, Nizozemskoj, Francuskoj, Britaniji, Boliviji, Brazilu i Paragvaju. ADM u vlasništvu ima Haldane Foods u Ujedinjenom Kraljevstvu i proizvodi vegetarijansku varijantu Harvest Burgera u SAD-u, dok Novartis posjeduje dječju hranu Gerber. Kao takav klaster ima udjele u svim razinama proizvodnje u svim svjetskim državama i od „sjemena do police”. Stvaranje klastera zajedničkim pothvatima omogućilo je Novartisu pristup preradi hrane, a ADM-u dalo izravnu vezu s poljoprivrednicima.

Za više detalja vidi Mary Hendrickson i William Heffernan (2002) Opening spaces through relocalization: locating potential resistance in the weaknesses of the global food system. Sociologia Ruralis, 42, 347-369.

nalnih vlada za reguliranje ekonomskog života ruralnih regija, pri čemu moć prelazi na tijela više razine, poput Svjetske trgovinske organizacije (eng. *World Trade Organization*, WTO). Poljoprivreda je jedna od najspornijih žarišnih tema u pregovorima pri utvrđivanju politika WTO-a s obzirom na to da je WTO-ov temeljni plan liberalizacije trgovine (koji podržavaju agroprehrambeni konglomerati i brojne zemlje poljoprivredne izvoznice) u sukobu s nacionalnim političkim pritiscima u Europi i SAD-u usmjerenim na zaštitu unutarnjih poljoprivrednih tržišta (više u poglavlju 9). Razrješavanje te bezizlazne situacije odrazit će se na poljoprivredna gospodarstva i ruralne zajednice, pri čemu je moguće da, ako prevlada slobodna trgovina, nestanu potpore i mehanizmi održavanja cijena koji su desetljećima učinkovito podupirali poljoprivredu u nekim perifernim ruralnim područjima (poglavlja 4 i 9).

Globalizacija mobilnosti

Globalizacijom nije liberalizirana samo mobilnost roba i kapitala nego i mobilnost ljudi. Tehnološki razvoj znači da možemo putovati diljem svijeta relativno brzo i relativno povoljno. Za putnike iz najrazvijenijih svjetskih zemalja birokratske obveze poput viza i dozvola postupno su ublažene, a mnogi od nas imaju mogućnost učinkovito sudjelovati u globalnom tržištu rada. Masovna je migracija, naravno, već dugo važan čimbenik u razvoju ruralnih društava (vidi poglavlje 6), ali kretanje ljudi u ruralna područja i iz njih danas je drukčije jer se mora promatrati u kontekstu povećane globalne mobilnosti. Primjerice, tijekom migracija više nije ponajprije jednosmjerna sila. Mnoga ruralna područja možda doživljavaju imigraciju zbog kontraurbanizacije, no to može prikriti trenutnu situaciju u kojoj postoji i znatna emigracija i u kojoj se ljudi kreću u ruralna područja i iz njih (kao i unutar njih) nekoliko puta tijekom života. Jedna od posljedica toga jest da su ljudi postali manje vezani uz određeno mjesto i stoga su povezanost i stabilnost koje su nekad posto-

jale u ruralnim područjima narušene. O tim će temama biti više riječi u poglavlju 6, dok će o daljnjim implikacijama stanovanja u ruralnim područjima biti riječi u poglavlju 16.

Većina migracija u ruralna područja i dalje je iz mjesta u istoj državi, no postoji i imigracijski tijek izravno u ruralna područja. To ponajprije odražava mobilnost i onih imućnih i onih siromašnih u okviru globalizacije. S jedne strane, to uključuje kupnju kuće za odmor i drugog doma za bogate strance, kao i trajnije selidbe pojedina koji žele započeti novi život. Primjerice, svake godine više od 20 000 Britanaca kupuje posjed u ruralnom području Francuske (Hoggart i Buller, 1995). S druge strane, imigracija odražava ovisnost mnogih radno intenzivnih oblika poljoprivrede o radnicima migrantima, posebice u SAD-u. Prosječno je 69 posto svih sezonskih poljoprivrednih radnika stranog podrijetla, uključujući više od 90 posto sezone radne snage u Kaliforniji (Bruinsma, 2003). Većina dolazi iz Meksika, kao dio duge tradicije koja traje gotovo od početka 20. stoljeća (Mitchell, 1996), što je važan čimbenik u povijesti američkog poljoprivrednog kapitalizma. Ipak, kao što ćemo raspraviti u poglavlju 18, radnici migranti nerijetko su bili podvrgnuti ekstremnom iskorištavanju, bijednoj plaći i lošim radnim uvjetima. Nadalje, svaki oblik imigracije može izazvati etničke i kulturološke napetosti u ruralnim zajednicama, posebice kad se smatra da novi dolasci prijetu nacionalističkim idejama o ruralnosti ili lokalnim kulturnim tradicijama i jezicima. Kao takav, rasizam se sve više jambe kao problem u mnogim ruralnim područjima (vidi poglavlje 20).

Iako je privremena, globalna mobilnost također uključuje porast globalnog turizma pa je 2001. oko 692 milijuna ljudi provelo odmor izvan zemlje svojeg prebivališta. Turizam na daleke relacije odigrao je glavnu ulogu u oživljavanju ruralnih ekonomija, pri čemu je Novi Zeland stekao globalnu reputaciju kao središte ruralnog pustolovnog turizma (vidi poglavlje 12). Ipak, jačanje turizma također donosi druš-

tvne i okolišne izazove za ruralna područja, uključujući potrebu za strukturnim promjenama u njihovim lokalnim ekonomijama i, poput drugih oblika globalizacije, uključuje gubitak moći ruralnih zajednica s obzirom na to da je način na koji se njihova ruralnost predstavlja i promovira oblikovan tako da postane poželjan i usklađen s postojećim idejama međunarodnih turista (Cater i Smith, 2003).

Kulturna globalizacija

Treća dimenzija globalizacije jest rast globalnih medija i pojava globalne masovne kulture, utemeljene na uživanju u istim filmovima, TV programu, književnosti, glazbi itd. U toj globalnoj kulturi velik dio našeg doživljaja i znanja o seoskom području proizlazi iz filмова, knjiga i televizijskih emisija u kojima je ruralni život prikazan stilizirano i u kojima su regionalne različitosti između, primjerice, seoskog dvorišta u Engleskoj i seoskog dvorišta u Pennsylvaniji zanemarene. Naše znanje o prirodi često je utemeljeno na dječjoj književnosti, Disneyjevim filmovima i emisijama o prirodi – koji nerijetko humaniziraju životinje – više nego na stvarnoj interakciji s prirodom na selu. Posljedica je toga, tvrde aktivisti, nedostatak razumijevanja ruralnog života i ruralnih tradicija, što vodi do nesuglasica vezanih uz prakse poput lova i nekih metoda poljoprivrednog uzgoja. Primjerice, promotivni članak za prolovačku britansku udrugu Seoski savez (Countryside Alliance) navodi da je „generacija odgojena na Pustolovinama šumske družine, filmovima Wлта Disneyja i posjetima tematskim parkovima laka meta za interesne grupe koje iskorištavaju takav nedostatak razumijevanja seoskog područja” (Hanbury-Tension, 1997, str. 92). Osim toga, u nedavno objavljenoj knjizi koja slavi lov u Americi tvrdi se da će „pokušaji upravljanja prirodom nakon takve vrtičke i crtane slike kakvu *Bambi* prikazuje i potiče... ubrzo dovesti do ekološke katastrofe... a *Bambi* – ta čudovišna, neprirodna holivudska propagandna zvijer – mora umrijeti” (Petersen, 2000, str. 158).

Širenje takvih ujednačenih kulturnih referencija pridonosi širem procesu *globalizacije vrijednosti*, u kojem su određene zapadnjačke vrijednosti i načela integrirani u međunarodne sporazume i povelje te djeluju globalno. Primjerice, to uključuje Europsku konvenciju o ljudskim pravima i Međunarodni sud za ratne zločine, ali i promociju globalnih ekoloških standarda i prava životinja. Spomenute inicijative potječu iz znanstvenih i filozofskih diskursa pa mogu voditi do zaključaka različitih od laičkog razumijevanja prirode kakvo se prenosi među ruralnim stanovništvom. Prema tome, pri njihovoj provedbi mogu se pojaviti konflikti. Primjerice, stranka *Chasse, Pêche, Nature et Tradition* (lov, ribolov, priroda i tradicija) dobila je 12 posto glasova na izborima za Europski parlament 1999. u Francuskoj izražavajući opoziciju EU direktivi kojom bi se skratila sezona lova na ptice selice, što su oni predstavili kao dio šireg napada na autohtone ruralne vrijednosti.

Odupiranje globalizaciji

Globalizacija nije svemoguća. Kao što je već rečeno, možda je ispravnije razmišljati o postojanju različitih globalizacija, od kojih su neke kontradiktorne i koje predstavljaju brojne mogućnosti za otpor i pobijanje. U suvremenom selu primjeri otpora globalizaciji vidljivi su kada poljoprivrednici blokiraju luke ili distribucijske centre kako bi protestirali protiv uvoza ili cijena koje plaćaju supermarketi; kada se prolovačke udruge ujedine radi zaštite svojeg „sporta”; i kada se ekološki aktivisti bore protiv naftnih korporacija u ruralnoj Aljasci ili kompanija koje sijeku drveće u šumama Pacifičkog sjeverozapada (vidi okvir 3.3.).

Otpor globalizaciji ne treba imati oblik izravnog sukobljavanja. Hendrickson i Hefferman (2002) smatraju da primjerice globalni agroprehrambeni kompleks ima brojne slabe točke koje omogućuju poljoprivrednicima, radnicima i potrošačima razvoj alternativnih struktura. Citiraju primjer Kansas City Food Circlea, koji udružuje lokalne proizvođače i

potrošače u sustavu koji izostavlja korporativnog posrednika i ponovno povezuje zajednicu s lokalnim izvorima hrane. Drugi primjeri uključuju promociju seljačkih tržnica koje omogućuju proizvođačima da prodaju svoje proizvode izravno lokalnim potrošačima (vidi poglavlje 10; a također i Holloway i Kneafsey, 2000) i talijanski pokret „spore hrane” kojemu je cilj odu-

prijeti se globalnom širenju američke brze hrane i promovirati iznimnu kvalitetu tradicionalne regionalne kuhinje (Miele i Murdoch, 2002). Mobilizirana je i lokalna inicijativa s ciljem da reagira na povlačenje usluga transnacionalnih korporacija iz ruralnih područja osnivanjem lokalnih trgovina, mjera kreditiranja i sustava prijevoza.

Okvir 3.3. José Bové i antiglobalizacijski prosvjedi

U kolovozu 1999. skupina poljoprivrednika iz *Confédération Paysanne* (Saveza malih poljoprivrednika) uhićena je zbog „demontriranja” novog McDonald’sova restorana u francuskom gradiću Millauu. Vođa prosvjeda José Bové i njegovi pristalice prosvjed su predstavili kao dio trajne borbe protiv globalizacije i njezina utjecaja na francusku poljoprivredu. *Confédération Paysanne* vodila je kampanje od 1970-ih u ime malih poljoprivrednika, a prethodni prosvjedi uključivali su suprotstavljanje velikom kompleksu za baterijski (kavezni) uzgoj pilića i testiranju genetički modificiranih usjeva. Mnogi članovi imali su i koristi od određenih aspekata globalizacije, a incidenti u Millauu potaknuli su tipična previranja u politici globalne trgovine. Kao odgovor na EU-ovu zabranu uvoza hormonski tretirane govedine, SAD je udvostručio carinske tarife za brojne europske prehrambene proizvode, uključujući sir Roquefort, u proizvodnji kojega je bilo zaposleno više od 1300 ljudi u regiji Millauu. Bové i njegovi pristalice zaključili su da je u pozadini „trgovinskog rata” zapravo ambicija američkih agroprehrambenih kompleksa da ostvare dominaciju na europskom tržištu otvaranjem modificiranoj hrani poput hormonski tretirane govedine, a na štetu europskih poljoprivrednika. Stoga su svoj odgovor usmjerili prema uvoznim i izvoznim tarifama McDonald’sa - tvrtke koja je simbolizirala globalizaciju predvođenu SAD-om i promociju jeftine, homogenizirane hrane, ili *malbouffe*. Na suđenju u lipnju 2000. Bové je predstavio tu analizu pozivajući kao svjedoke aktiviste koji se bore za okoliš, pravo na zemlju i protiv globalizacije. Okupljanje ispred suda, u kojemu je sudjelovalo više od 20 000 prosvjednika protiv globalizacije, pomoglo je pretvaranju pravnog procesa u ono što su francuske novine *Libération* nazvale „suđenjem globalizaciji”.

Za detalje vidi José Bové i François Dufour (2001) „*The world is not for sale: farmers against junk food* (Verso)”; („Svijet nije na prodaju: poljoprivrednici protiv junk fooda (Verso)”; Michael Woods (2004), „*Politics and protest in the contemporary countryside*” („Politika i prosvjedi u suvremenom selu”), u L. Holloway i M. Kneafsey (ur.), *Geographies of Rural Societies and Cultures* (Ashgate).

Sažetak

Ruralna područja oduvijek su bila prostori promjena, oblikovani ekonomskim ciklusima, trgovinskim fluktuacijama, novim tehnologijama, migracijskim tokovima, političkim prevratima i okolišnim preduvjetima. No, u kasnom 20. stoljeću – i ranom 21. – u ruralnim područjima diljem razvijenog svijeta dogodile su se promjene obilježene intenzitetom, ustrajnošću i sveobuhvatnošću. Potaknute silama tehnološke i društvene modernizacije te globalizacije, suvremene ruralne promjene utjecale su na sve aspekte ruralnog života – od navika u kućanstvima seoskih obitelji do odluka o investicijama globalnih agroprehrambenih korporacija; od vlasništva ruralnog posjeda do upravljanja ruralnim okolišem. Zbog svega toga može se reći da selo prolazi proces restrukturiranja.

Restrukturiranje je široko upotrebljavan pojam u suvremenom području ruralnih istraživanja, no i njegovo značenje može biti prilično šaroliko. Ponekad se restrukturiranje odnosi na samu činjenicu da se događaju promjene, dok u drugim slučajevima ima precizniju i više teorijski utemeljenu primjenu. Hoggart i Paniagua (2001) tvrde da je koncept izgubio na vrijednosti pretjeranom upotrebom i pogrešnom primjenom te smatraju da je potrebna pažljivija uporaba:

Ako promatramo društvene promjene iz jednog stanja u drugo, restrukturiranje treba obuhvaćati i glavne kvalitativne, a ne samo kvantitativne promjene u društvenim strukturama i praksama. Ako ne želimo trivijalizirati koncept, njegovu je upotrebu potrebno ograničiti na transformacije koje su i međusobno povezane i višedimenzionalne; u ostalim slučajevima imamo deskriptore koji su i više nego prikladni, kao što je industrijalizacija, reorganizacija lokalne samouprave, izborno prestrojavanje i porast konzumerizma. Da objasnimo, za nas restrukturiranje nije promjena u jednom „sektoru” koja ima brojne utjecaje na druge sektore. Restrukturiranje uključuje temeljne promjene u mnogim sferama života, pri čemu su procesi promjene uzročno-posljedično povezani (Hoggart i Paniagua, 2001, str. 42).

Iz ove perspektive promjene specifične za određeni sektor, poput diversifikacije poljoprivredne proizvodnje ili zatvaranja seoskih škola, ne mogu se smatrati restrukturiranjem same po sebi. No u širem kontekstu mogu se interpretirati kao lokalni izrazi povezanih procesa ruralnog restrukturiranja potaknuti globalizacijom, tehnološkim inovacijama i društvenom modernizacijom. Ruralno restrukturiranje u tom smislu proizvelo je niz uzročno povezanih posljedica u brojnim sektorima, i to posljedica koje su istodobno kvalitativne i mjerljive.

Ova knjiga slijedi logiku prikazane analize istražujući potom kako ruralno restrukturiranje funkcionira i kako se izražava kroz promjene u poljoprivredi, široj ruralnoj ekonomiji, društvenom sastavu ruralnog stanovništva, organizaciji ruralnih zajednica i usluga te upravljanju ruralnim okolišem. Potom slijedi proučavanje odgovora na ruralno restrukturiranje onih koji su odgovorni za upravljanje ruralnim područjima kao i onih koji žive u ruralnim područjima, a na kraju se istražuju iskustva suočavanja ruralnog stanovništva s promjenama ruralnog u suvremenom selu.

Za daljnje čitanje

Relativno je malo objavljenih radova koji eksplicitno ispituju iskustva ruralnih područja u okviru globalizacije. Najbolji pregled, koji je napisan iz perspektive ruralne Australije, i sadržava opširan i općenit materijal o globalizaciji daje knjiga Iana Graya i Geoffa Lawrencea *A Future of Regional Australia* (Cambridge University Press, 2001). Za više o globalizaciji poljoprivrede, a posebice o ulozi globalnih klastera lanaca hrane pročitajte rad Mary Hendrickson i Williama Heffernana "Opening spaces through relocalization: locating potential resistance in the weaknesses of the global food system" ("otvaranje prostora kroz relokalizaciju: traženje potencijalnog otpora u slabostima globalnog prehrambenog sustava"), u *Sociologia Ruralis*, volumen 42, stranice 347-369 (2002). Za više o ruralnom restrukturiranju i debatama o primjeni tog koncepta pročitajte rad Keitha Hoggarta i Angela Paniaguae *What rural restructuring?* u *Journal of Rural Studies*, volumen 17, stranice 41-62 (2001).

4. Promjene u poljoprivredi

Uvod

Poljoprivreda je jedan od najmoćnijih i najtrajnijih simbola ruralnosti. Stoljećima je u većini ruralnih regija bila ne samo dominantan izvor zaposlenja nego i pokretačka snaga ruralne ekonomije, imajući prožimajući utjecaj na organizacije ruralnog društva i kulture. Središnja važnost poljoprivrede na selu očita je i danas u mnogim diskursima o ruralnosti, o čemu smo raspravljali u poglavlju 1. Ipak, osnovni element restrukturiranja ruralnog područja tijekom posljednjeg stoljeća u razvijenim zemljama bile su korjenite promjene upravo poljoprivrede, u kojima je vidljivo pomicanje poljoprivredne proizvodnje iz središta prema periferiji, što je iskusila većina stanovnika ruralnih područja. U mnogim razvijenim zemljama, uključujući Sjedinjene Američke Države, Kanadu, Ujedinjeno Kraljevstvo i Francusku, manje od petine ruralnog stanovništva egzistencijalno je ovisno o poljoprivredi, znatno manje nego prije samo dvadeset ili trideset godina (vidi tablicu 4.1.). I u drugim zemljama dogodili su se slični dramatični pomaci – primjerice u Španjolskoj je 1970. od deset ruralnih stanovnika njih više od osam ovisilo o poljoprivredi, a do 2000. taj se broj smanjio na jedan od tri poljoprivrednika. U pojedinim područjima poljoprivreda je, naravno, i dalje glavni poslodavac, ali takva su mjesta sve više ograničena na udaljene ruralne regije, a čak i u takvim lokalitetima poljoprivredna proizvodnja nerijetko je važna, ali ne i dominantna na lokalnome tržištu rada.

Promjena pozicije poljoprivrede unutar ruralnih ekonomija i društava posljedica je reformi koje su transformirale praktično svaki aspekt poljoprivredne proizvodnje u razvijenim zemljama od kraja Drugog svjetskog rata. Tijekom tog razdoblja poljoprivredna su se gospodarstva sve više uključivala u modernu kapitalističku ekonomiju. To ne znači da se svako pojedino gospodarstvo vodi kao kapitalističko poduzeće na način da postoji podjela između vlasnika i radnika, čak se i mnoga tradicionalna gospodarstva, kojima upravlja obitelj, moraju uključiti u kapitalističko tržište da bi prodali svoje proizvode, stoga su podložni hirovima i zahtjevima kapitalizma. Taj je utjecaj transformativan jer je kapitalizam dinamička sila koja zahtijeva stalne inovacije kako bi se maksimizirale profitne marže i osigurala reprodukcija kapitala. Ostatak ovog poglavlja ispituje kako kapitalistički imperativ stvara promjene u poljoprivrednoj organizaciji i praksi te postavlja pitanja o posljedicama za širu seosku sredinu.

Tablica 4.1. Stanovništvo ovisno o poljoprivredi izraženo u postotku od ukupnog ruralnog stanovništva izabranih zemalja 1950. – 2000.

	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.	2000.
Kanada	54,1	45,6	34,5	29,6	15,6	12,0
Danska	80,2	68,1	55,1	42,9	36,6	25,3
Francuska	70,5	58,7	47,0	30,9	21,1	13,6
Njemačka	82,0	62,9	42,9	40,0	26,7	20,2
Mađarska	90,7	71,7	53,8	47,5	44,8	33,9
Irska	68,2	67,6	54,6	41,6	33,2	24,8
Italija	96,2	75,8	52,6	37,8	25,8	16,1
Japan	95,9	85,4	65,7	44,1	30,8	18,2
Španjolska	-	94,4	85,0	67,4	47,8	32,7
Švedska	66,8	44,1	49,1	40,8	29,3	21,1
UK	34,6	27,9	24,3	23,0	19,6	16,8
SAD	36,4	23,5	17,3	14,1	12,2	9,7

Napomena: Ti statistički pokazatelji upotrebljavaju definicije ruralnih područja pojedine zemlje na koju se odnose, stoga nisu izravno usporedivi. U svim je slučajevima moguće da mali udjeli stanovništva ovisnih o poljoprivredi žive u područjima klasificiranima kao urbana

Izvor: The Food & Agriculture Organization (FAO), www.fao.org

Kalifornija: laboratorij kapitalističke poljoprivrede

Kalifornija je jedna od vodećih poljoprivrednih ekonomija na svijetu i proizvođač jednog od najvećeg broja usjeva i poljoprivrednih proizvoda. Geografi koji se bave poljoprivrednim područjem često su njezinu plodnost pripisivali okolišnim čimbenicima, posebno raznolikosti mikroklima u Kaliforniji. Ipak, kako je

Dick Walker ustvrdio, to objašnjenje umanjuje razmjere u kojima je kalifornijska poljoprivreda *razvijena* u relativno kratkom razdoblju na početku dvadesetog stoljeća. Između 1905. i 1940. ukupna proizvodnja kalifornijske poljoprivrede porasla je od s oko pet milijardi dolara godišnje na više od 20 milijardi dolara i do 1920-ih ta je savezna država postala najveći poljoprivredni proizvođač u Sjedinjenim Američkim Država-

ma. Nagli procvat poljoprivredne ekonomije bio je važan čimbenik u privlačenju tisuća migranata u Kaliforniju tijekom 1920-ih i 1930-ih, uključujući i radnu snagu u poljoprivredi koja je bježala od uništenja izazvanih pješčanim olujama (eng. *dust bowl*) na američkom Srednjem zapadu. Ti su se migranti, čija je iskustva živopisno zabilježio John Steinbeck u noveli *Plodovi gnjeva* [*The Grapes of Wrath*], preselili u Kaliforniju u potrazi za bogatstvom i potjeri za američkim snom koji je ideološki posve kapitalistički. Tako Walker promiče političko-ekonomsku analizu kalifornijske poljoprivrede u kojoj taj laboratorij poljoprivredne proizvodnje otkriva kao kapitalističku industriju (Walker, 2001; vidi također Henderson, 1998).

Povjesničari su korijene poljoprivrednog kapitalizma otkrili u nekim dijelovima sjeverne Europe u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću, ali Kalifornija na prijelazu u dvadeseto stoljeće predstavlja široku primjenu kapitalističkih načela u poljoprivredi oslobođenu od ograničenja koja su u Europi postavljali aristokratski zemljoposjednici ili djelomično samodostatna seljačka gospodarstva. Štoviše, razvoj poljoprivrede u Kaliforniji bio je posve usuglašen s razvojem šireg „kapitalizma resursa” koji obuhvaća rudarstvo, ekstrakciju plina i nafte, šumarstvo, ribarstvo i proizvodnju hidroenergije (Walker, 2001). Osmišljavanjem inovacija i razvojem strategija, tehnika i tehnologija koje su potom postale ključna obilježja moderne poljoprivrede širom razvijenog svijeta, Kalifornija je postala laboratorij kapitalističke poljoprivrede.

Walker tvrdi da je razvoj poljoprivrednih gospodarstava pokrenut ulaganjima sitne buržoazije u poljoprivredu, od čega su neka dolazila od samih migranata, neka od poduzetnika u rastućim urbanim središtima, a ponajviše od dobiti ostvarene u rudarstvu i eksploataciji minerala. Moderni bankarski sustav razvijen je radi lakšeg kruženja kapitala u Kaliforniji, a s obzirom na to da su štedionicama zabranjena ulaganja u rudarstvo, ulaganja su preusmjerena u poljoprivredu (Henderson, 1998). Najveća

banka u Sjedinjenim Američkim Državama nastala je spajanjem banaka u gradovima kojima je glavna gospodarska djelatnost poljoprivreda sa sustavom kreditnih aranžmana proširenih na poljoprivrednike koji „nisu samo osiguravali kapital, bio je to također odličan instrument za nadilaženje vremensko-prostornih diskontinuiteta u poljoprivrednoj proizvodnji i prodaji” (Walker, 2001, str. 184). Istodobno je pritisak povrata uloženog vodio inovacijama u poljoprivrednoj organizaciji i praksi radi uvećanja vrijednosti proizvodnje.

Suha su se područja navodnjavala, a močvarna su zemljišta isušena, oba uz državne potpore, razvijena su gnojiva i eksperimentiralo se kako bi se unaprijedila kvaliteta tla i nagib zemljišta. Slični napori poduzimali su se i za unaprjeđenje kvalitete biljaka i stoke koji su poljoprivredne sirovine. Masovni uvoz biljnih vrsta iz cijelog svijeta u kasnom devetnaestom stoljeću otvorio je put razvoju velikih rasadnika i industrije sjemena za opskrbu industrijske poljoprivrede, a potom i razvoju biotehnoške industrije.

Industrijska poljoprivreda uvedena je da bi se povećala protočnost procesa od sirovine do proizvoda, čemu su masovni uzgoj peradi i zatvaranje mliječnih krava u staje bez pristupa ispustu i ispaši u Kaliforniji prokrčili put u ranom dvadesetom stoljeću. Mnoge industrijske farme imale su potrebe za radnom snagom, ali zbog visokih troškova kapitalnih dobara u Kaliforniji radna snaga morala je biti jeftina. Kako Mitchell (1996) primjećuje, „masovna, kapitalno intenzivna poljoprivreda nije se jednostavno mogla osloniti na obiteljsku proizvodnju: usjevi bi istrunuli prije nego bi se stigli obrati, niti se mogla osloniti isključivo na lokalnu ponudu radne snage za takav privremeni rad. U tom slučaju lokalni poljoprivrednici morali bi platiti *godišnje* ukupne troškove plaće svojih radnika (i njihovih obitelji) iz *sezonske* dobiti” (str. 59). Stoga su radnici migranti i iz drugih dijelova Sjedinjenih Američkih Država te Meksika i Azije popunili potrebe za radnom snagom, stvarajući poljoprivrednu radnu snagu koja nije

imala paternalističke veze sa zemljoposjednikom kakve su pratile radnike u Europi.

Kapitalističku poljoprivredu kao sustav akumulacije kapitala obilježava ne samo eksploatacija radnika nego, među ostalim, i stvaranje dodane vrijednosti putem lanca roba. Inicijalna tržišta za kalifornijsku poljoprivredu stvorili su bujajući gradovi San Francisco, Los Angeles i San Diego, ali je kapitalizam zahtijevao stvaranje novih tržišta i tržišta s većom potražnjom. Stoga su poljoprivrednici osnivali zadruge kako bi poboljšali preradu i prodaju svojih proizvoda. Razvoj željezničkih i pomorskih veza olakšao je izvoz, a znatno se ulagalo i u konzerviranje hrane te je do kraja devetnaestog stoljeća Kalifornija imala najveću industriju na svijetu za konzerviranje. Zamrznuta hrana i mlijeko u prahu bile su dodatne inovacije u zemlji. Kalifornija je također bila središte razvoja modernih supermarketa tijekom 1920-ih i 1930-ih, prije svega lanca Safeway, čime je stvorila nov oblik masovne maloprodaje hrane. Štoviše, kao dio potrage za novim tržištima, kalifornijska industrija prerade hrane predvodila je razvoj novih prehrambenih proizvoda, kao što su voćni kokteli, čime su se stvarali novi poljoprivredni proizvodi, ali i novi zahtjevi za poljoprivredu.

Sve te inovacije prenesene su u nekom obliku u druge dijelove Sjeverne Amerike, Europe i razvijenog svijeta kao ključni elementi u restrukturiranju poljoprivrede. Jedino je drugdje bilo teže osigurati početne kapitalne investicije. Tako je u mnogim zemljama država morala subvencijama i potporama osigurati investicije za nabavu kapitalnih dobara u poljoprivredi (to jest nabavu strojeva, sjemena, gnojiva, kemikalija i tako dalje).

Državne intervencije u poljoprivredi

Državne intervencije u poljoprivredi odražavaju dvostruku svrhu poljoprivrede u kapitalističkoj ekonomiji. Poljoprivreda je sama po sebi sredstvo reprodukcije kapitala, ali ona treba osigurati i sirovine za industriju te hranu za radnike i potrošače. Ta druga svrha može se

smatrati dijelom uloge socijalne regulacije kapitalističke države – drugim riječima, vlada ima interes osigurati uvjete da poljoprivreda proizvede dovoljno hrane za stanovništvo u toj zemlji po cijeni koja je pristupačna, dok istodobno poljoprivredi omogućuje da funkcionira poput kapitalističkog poduzeća. Uz to, vlade imaju interes i kontrolirati nejednak ekonomski razvoj regija (barem kada je riječ o održavanju porezne osnovice i izbjegavanju pojave prekomjernog kretanja stanovništva) i time pomagati ruralnim ekonomijama da se održe. Oba ta imperativa dovela su do znatnog uključivanja države u regulaciju i poticanje poljoprivrede primjenom raznih metoda.

Jedan od ranijih primjera vladina djelovanja u svrhu potpore poljoprivredi bilo je osnivanje Ministarstva poljoprivrede Sjedinjenih Američkih Država [eng. *United States Department of Agriculture (USDA)*] 1862., s djelokrugom rada u distribuciji sjemena i sadnica poljoprivrednicima, zajedno s informacijama o tome kako ih upotrijebiti. Uslijedilo je osnivanje fakulteta (eng. *land grant colleges*) na kojima se podučavala agronomija i koji su trebali pomoći da se poljoprivreda modernizira, a koji su se financirali putem državno dodijeljene zemlje. Do ranog dvadesetog stoljeća rastuća politička moć pokreta američkih poljoprivrednika, uz povremene poljoprivredne krize i brigu o padajućoj stopi razvoja novih poljoprivrednih gospodarstava, potaknula je nove strategije izravnih državnih intervencija na poljoprivrednom tržištu. Federalni zakon o poljoprivrednim zajmovima iz 1916. uveo je izravnu financijsku pomoć vlade Sjedinjenih Američkih Država osnivanju zadruga, McNary-Haugenov zakon je 1927. uveo je prve fiksne cijene za poljoprivredne proizvode, a 1930-ih osnivanje su prodajne ustanove i mehanizmi za kontrolu proizvodnje. Zajedno, te su američke inicijative bile preteča četiriju tipova državnih intervencija u poljoprivredi: putem obuke; putem cjenovne potpore, uključujući i otkup viška proizvoda; putem oglašavanja; i putem kontrole proizvodnje.

Slične odredbe usvojene su i u drugim zemljama. Ministarstvo poljoprivrede bilo je jedno od prvih ministarstava koje je osnovala kanadska federalna vlada 1860-ih s odgovornošću za poljoprivredna istraživanja i obuku. Kanadska je vlada 1930-ih počela ulagati u poljoprivredno tržište, primjerice osnivanjem Kanadskog odbora za pšenicu (*Canadian Wheat Board*) kasnih 1940-ih kao jedinog otkuplivača pšenice, zobi i ječma namijenjenog izvozu i stočne hrane za domaće tržište. Slično tomu, australska vlada osnovala je Odbor za pšenicu (*Wheat Board*) 1948., a 1960-ih uvela je intervencijske mehanizme za stabilizaciju u sektoru vune.

U Europi su državne intervencije oblikovane posljedicama dvaju svjetskih ratova. Uz to što je rat poremetio (i u nekim dijelovima Europe uništio) proizvodnju na poljoprivrednim gospodarstvima, trgovinska ograničenja smanjila su zalihe mnogih dobara, a potrebu prehranjivanja vojske tijekom ratova zamijenila je, nakon njihova završetka, važnost prehranjivanja prognanih i rastućeg urbanog stanovništva. Cjenovnu potporu prva je uvela Britanija tijekom Prvog svjetskog rata, a nakon Drugog svjetskog rata ta su načela najeksplicitnije ugrađena 1947. u Zakonu o poljoprivredi [Agriculture Act] koji je ustanovio sustav zajamčenih cijena za poljoprivrednike, kao i državnu uključenost u prodaju, obuku i regulaciju poljoprivrednih nadnica. Slične ciljeve donosi i dio Ugovora iz Rima [*Treaty of Rome*] iz 1957. koji oblikuje

Zajedničku poljoprivrednu politiku (*Common Agricultural Policy; CAP*) nove Europske ekonomske zajednice (EEZ) (koja će kasnije postati Europska unija) (vidi okvir 4.1.).

Zajednička poljoprivredna politika bila je kamen temeljac u razvoju kapitalističke poljoprivrede na četiri načina. Prvo, bila je prvi ugovor koji je regulirao poljoprivredu na transnacionalnoj razini i time je označila važan korak prema reguliranoj globalnoj poljoprivrednoj ekonomiji. Drugo, stvorila je zajedničko poljoprivredno tržište Europe istovjetno onom u Sjedinjenim Američkim Državama i poljoprivredni izvoz sposoban za natjecanje sa Sjedinjenim Američkim Državama (i drugim važnim izvoznicima uključujući Australiju, Kanadu i Novi Zeland) u globalnoj trgovini. Treće, u potrazi da osigura životne standarde za „poljoprivrednu zajednicu”, povezala je poljoprivrednu proizvodnju sa širom ruralnom zajednicom na način koji odražava činjenicu da je tada više od polovine ruralnog stanovništva EEZ-a bilo ovisno o poljoprivredi, a što je naknadne pokušaje reformi činilo složenijima.

Četvrto, postavila je kao prvi cilj bezuvjetni porast poljoprivredne produktivnosti, tako jasno izražavajući imperativ koji je već bio pokretačka snaga u Sjevernoj Americi, Australiji, Ujedinjenom Kraljevstvu i na Novom Zelandu i koji je obuhvaćen pojmom „produktivizam” (vidi okvir 4.2.).

Okvir 4.1. Zajednička poljoprivredna politika

Zajednička poljoprivredna politika za ciljeve će imati: (a) povećati poljoprivrednu produktivnost promicanjem tehničkog napretka te osiguravanjem racionalnog razvoja poljoprivredne proizvodnje i optimalnog korištenja čimbenika proizvodnje, posebno radne snage; (b) na taj način osigurati pravedne životne standarde poljoprivredne zajednice, posebno povećanjem individualnih prihoda osoba uključenih u poljoprivredu; (c) stabilizirati tržišta; (d) osigurati dostatnu opskrbu hranom; (e) osigurati da hrana dolazi do potrošača po razumnim cijenama. (Članak 39 Ugovora iz Rima (1957), citirano u Winter, 1996, str. 118)

Produktivistička poljoprivreda

Uspjon produktivističke poljoprivrede nakon Drugog svjetskog rata obilježen je promjenama na trima strukturnim dimenzijama – intenzifikaciji, koncentraciji i specijalizaciji (Bowler, 1985, vidi također Ilbery i Bowler, 1998). *Intenzifikacija* uključuje težnju za višom produktivnošću pomoću znatne kapitalizacije poljoprivrede, a što podrazumijeva znatna ulaganja u mehanizaciju i infrastrukturu gospodarstava te povećanjem upotrebe agrokemikalija i drugih oblika biotehnologije. Dokazi za to vidljivi su diljem razvijenog svijeta. U Kanadi je, primjerice, kupnja herbicida skočila s 53,3 milijuna kanadskih dolara 1973. na 121,4 milijuna kanadskih dolara 1976., dok je upotreba dušičnih gnojiva u ravničarskim pokrajinama Kanade porasla desetorostruko, s 50,4 tisuća tona 1948. godine na 569,9 tisuća tona 1979. (Wilson, 1981). Ukupna upotreba mineralnih gnojiva slično je porasla i u Europi, iako prema manje dramatičnoj stopi (tablica 4.2.).

Prerijske savezne države u Sjedinjenim Američkim Državama istodobno su bile svjedoci transformativnog utjecaja brzog napretka u poljoprivrednoj mehanizaciji tijekom 1960-ih i 1970-ih: „Broj i cijena traktora su se udvostručili i potom učestvostručili u razdoblju od nekoliko godina, kao što je slučaj i sa specijaliziranom mašinerijom za obradu pojedinih usjeva. To je omogućilo radniku da obradi velike površine u jednom danu” (Manning, 1997: 151-152). Privlačnost golemih strojeva nije bila ograničena na Sjedinjene Američke Države. Prodaja velikih traktora s pogonom na četiri kotača u Walesu je porasla s manje od 100 1977. na 1500 1992. godine (Harvey, 1998).

Cilj *koncentracije* bio je postizanje maksimalne isplativosti stvaranjem velikih poljoprivrednih jedinica. Prosječna je veličina gospodarstva 1951. godine u Manitobi, Kanada, bila 137 hektara, a 1976. 240 hektara (Wilson, 1981). Tijekom istog razdoblja prosječna veličina gospodarstva u Engleskoj i Walesu porasla je s manje od 40 hektara na gotovo 50 hektara i potom do 1983. na više od 60 hektara (Marsden i sur., 1993). Sličan se trend nastavio u 1980-ima u mnogim razvijenim zemljama (tablica 4.3.).

Posljedica toga bilo je smanjenje broja gospodarstava. Primjerice, broj gospodarstava u Kanadi pao je za 40% između 1961. i 1986., a u Australiji je broj gospodarstava pao za četvrtinu tijekom 25 godina (Gray i Lawrence, 2001; Wilson, 1981).

Učinkovitost se također promicala okrupnjavanjem u lancu roba. Gospodarstva su se usmjerila na ugovaranje s jednim kupcem, bilo državno sponzoriranim prodajnim tijelom, bilo prehrambeno prerađivačkim kompanijama i trgovcima na malo. Ranih 1980-ih 95% peradi i graška u Ujedinjenom Kraljevstvu uzgojeno je pod ugovorima s prerađivačima hrane, kao i 65% jaja, 50% svinja i 100% šećerne repe (Bowler, 1985).

Specijalizacija je također povećavala isplativost. Ulaganja u skupu specijaliziranu mehanizaciju prilagođenu jednom usjevu značila su da se nije poticala raznolikost, a isto je vrijedilo i za spremnost prodaje jednog proizvoda jednom ugovorenom otkupljivaču. Tako je proizvodnja određenog poljoprivrednog proizvoda postala koncentrirana na manje većih gospodarstava. Primjerice, porast prosječne površine za uzgoj žitarica po gospodarstvu u Ujedinjenom Kra-

Okvir 4.2. Ključni pojam

Produktivizam: dominantan politički trend u poljoprivredi od 1940-ih do sredine 1980-ih. Središnji cilj bio je povećanje poljoprivredne proizvodnje. To je obuhvaćalo intenzifikaciju i industrijalizaciju poljoprivrede, uključujući i upotrebu agrokemikalija, mehanizacije i specijalizacije poljoprivrednih gospodarstava. Taj su sustav sufinancirale državne potpore.

Tablica 4.2. Upotreba mineralnih gnojiva (dušičnih, fosfornih i kalijevih) u četiri zapadnoeuropske zemlje

	Upotreba (tisuće tona)			
	1956.	1965.	1975.	1985.
Zapadna Njemačka	2 114	2 897	3 300	3 185
Francuska	1 924	3 123	4 850	5 694
Nizozemska	468	566	638	701
UK	-	1555	1 800	2 544

Izvor: Ilbery i Bowler, 1998.

Tablica 4.3. Veličina poljoprivrednih imanja u sedam zemalja zapadne Europe 1975. i 1987.

	Manje od 10 ha (%)		10 – 50 ha (%)		Više od 50 ha (%)	
	1975.	1987.	1975.	1987.	1975.	1987.
Danska	32,5	19,0	59,9	64,0	7,6	17,0
Njemačka	54,3	49,6	42,8	44,6	2,9	5,8
Francuska	41,4	35,0	48,0	48,2	10,6	16,8
Irska	31,6	31,2	59,8	59,8	8,6	9,0
Italija	88,6	89,2	10,0	9,4	1,4	1,4
Nizozemska	52,4	49,7	45,6	46,4	2,0	3,9
UK	26,2	30,8	44,3	38,1	29,5	31,1

Izvor: Winter, 1996.

ljevstvu od 81% između 1961. i 1981. pratilo je smanjenje broja gospodarstava koje uzgajaju žitarice od 27% (Ilbery, 1985). U Kanadi je kasnih 1980-ih 5% najuspješnijih peradarskih gospodarstava prema prodaji tvorilo 75% ukupne prodaje (Troughton, 1992).

Specijalizacija je imala i druge oblike. Kako se zapošljavanje u poljoprivredi restrukturiralo, radnike na poljoprivrednim gospodarstvima koji su potpisivali ugovore s jedinim poslodavcem zamijenili su specijalizirani poljoprivrednici koji su prema potrebi radili za brojna gospodarstva, primjerice kao vozači kombajna tijekom žetve. Primjetno je, primjerice, da dok se u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 1990-ih zapošljavanje u poljoprivredi nastavilo smanjivati, zapošljavanje u poljoprivrednim uslugama poraslo je za 27% između 1990. i 1996. (Rural Policy Research Institute, 2003).

Te promjene u poljoprivrednoj praksi i organizaciji imale su brojne posljedice za širu ruralnu ekonomiju, društvo i okoliš. Prvo, pokazale su se posljedice u krajobrazu kako se veličina oranica povećavala, živica micala, pašnjaci preoravali i novi usjevi uvodili. Nadalje, manje vidljiva, ali ozbiljna okolišna posljedica tiče se onečišćenja, erozije tla i gubitka staništa, o čemu detaljnije raspravljamo u poglavlju 8. Drugo, važne društvene posljedice nastale su kao rezultat izmještanja poljoprivrede iz zajednica. Upotreba mehanizacije značila je da je potrebno manje radne snage u poljoprivredi – procijenjeno je da se ukupna količina rada na gospodarstvima u Sjedinjenim Američkim Državama smanjila za trećinu između 1950. i 1970. godine (Coppock, 1984) – tako da je smanjena poljoprivredna proizvodnja kao izvor zapošljavanja u ruralnim zajednicama. U Francuskoj je, primjerice, više od pet milijuna ljudi bilo zaposleno u poljoprivredi 1954., a samo tri milijuna 1968. i dva milijuna 1975. (INSEE, 1993). Kako su poljoprivrednici sve više svoje proizvode prodavali tvrtkama za preradu hrane i supermarketima, a ne više putem lokalnih trgovina i tržnica i kako je vlasništvo nad gospo-

darstvima sve više odlazilo u ruke korporacija i posjednika koji ne žive na njima, odnosi unutar zajednica također su oslabljeni.

Treće, preoblikovanje tradicionalnih poljoprivrednih područja imalo je prostorne posljedice. Koncentracija poljoprivredne proizvodnje uključivala je regionalnu specijalizaciju prema proizvodnim sektorima kao što su mljekarstvo i proizvodnja voća; u drugim regijama, pak, cilj dobivanja državnih subvencija promijenio je nekadašnju poljoprivrednu ravnotežu te su, primjerice, veliki dijelovi države Illinois i Iowa pretvoreni iz pašnjaka u oranice u 1970-ima i 1980-ima (Manning, 1997). Intenzivna, komercijalna poljoprivreda ustanovljena je prvi put i u nekim perifernim regijama, kao što su Andaluzija u Španjolskoj, dok je u drugim manje poželjnim ruralnim regijama poljoprivreda slabjela po prosječnoj stopi kako su individualna gospodarstva otkrivala da se ne mogu natjecati na globaliziranom poljoprivrednom tržištu.

Četvrto, industrijalizacija poljoprivrede imala je političke i ekonomske posljedice time što je prebacila moć individualnih poljoprivrednika u ruke korporacija uključenih u različite stadije lanca opskrbe. Sve veća prisutnost korporacija u poljoprivredi ključno je obilježje produktivističke, kapitalističke poljoprivrede. Korporativni zemljoposjednici postali su sve važniji u posebnim proizvodnim sektorima (primjerice voće, šećer) i u određenim regijama (kao što su Kalifornija i Florida). Jedna kompanija u Tasmaniji, primjerice, posjeduje 80% zemlje upotrebljavane za uzgoj hmelja (Gray i Lawrence, 2001).

Druga vrsta specijaliziranih korporacija pojavila se u obliku ugovornog poljoprivrednog poduzetništva, čiji su klijenti zemljoposjednici. Jedna od najvećih takvih tvrtki u Ujedinjenom Kraljevstvu, Velcourt, obrađivala je sredinom 1990-ih gotovo 25 000 hektara (60 000 jutara) u ime osiguravajućih kompanija, mirovinskih fondova i privatnih zemljoposjednika (Harvey, 1998). Ipak, korporativna moć najizrazitije je narasla povećanjem ovisnosti nezavisnih i obi-

teljskih poljoprivrednika o relativno malom broju kompanija koje su im i dobavljači i kupci. S jedne strane, poljoprivrednici se oslanjaju na ograničen broj kompanija za nabavu sjemena, agrokemikalija i strojeva. S druge strane, oslanjaju se na jednako malen broj kompanija koje kupuju njihove proizvode. Na Novom Zelandu su 1992. tri vodeće prerađivačke kompanije proizvodile više od tri četvrtine mliječnih proizvoda, što je porast s 42%, koliko su proizvodili 1960., a slični trendovi koncentracije vidljivi su i u drugim sektorima (tablica 4.4.) (Le Heron, 1993). Kako je istaknuto u poglavlju 3, mnoge kompanije uključene u različite stadije procesa povezane su dioničarstvom i strateškim savezništlima u globalne klastere lanaca hrane kojima dominiraju velike transnacionalne korporacije uključujući Monsanto, Cargill i ConAgra. Takva vertikalna integracija stvara se radi uvećanja povrata na kapital, a jedan od načina za postizanje toga jest smanjivanje isplata poljoprivrednicima tako da samo mali udio cijene hrane u supermarketima pronađe put natrag do proizvođača (slika 4.1.).

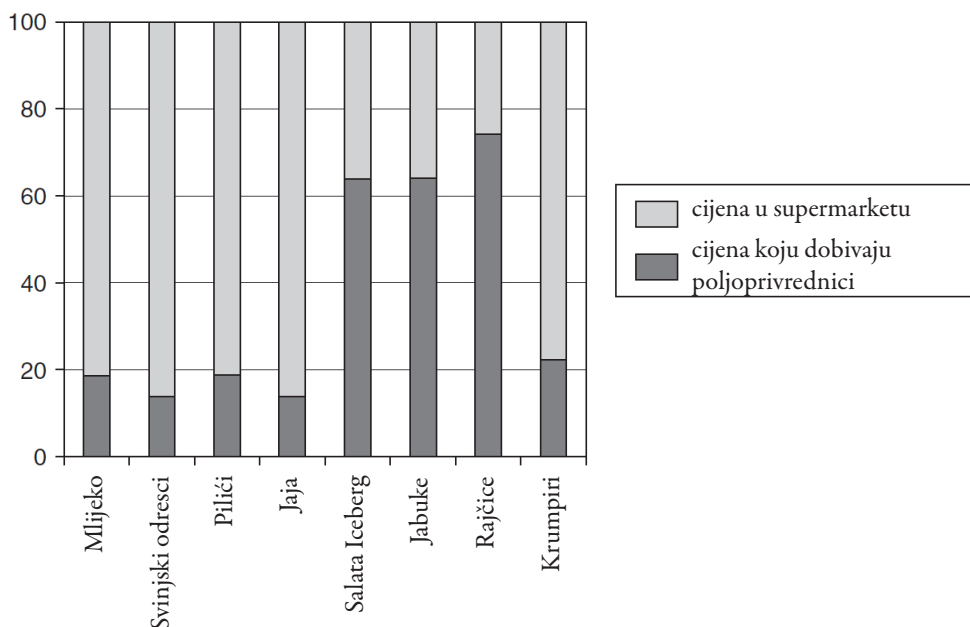
Kriza poljoprivredne proizvodnje

Produktivistička era u poljoprivredi imala je duboke i dalekosežne posljedice za ruralnu ekonomiju, društvo i okoliš razvijenih zemalja. Neki od njih mogu se smatrati (ovisno o perspektivi) pozitivnima, neki negativnima; neki su ciljevi bili namjerni, drugi su postali nenamjeravane posljedice (vidi okvir 4.3.). Ipak, u skladu sa svojim središnjim ciljem povećanja poljoprivredne proizvodnje, produktivizam je bio neporecivo uspješan. Između 1961. i 1990. poljoprivredna proizvodnja u razvijenim zemljama povećana je za oko 62%, toliko uspješno, doista, da razvijeni svijet danas proizvodi više poljoprivredne hrane nego se može prodati na tržištu uz zaradu (to nije isto što i premašivanje zahtjeva za zalihama na domaćoj razini – za Ujedinjeno Kraljevstvo je, primjerice, 2000. procijenjeno da je samodostatno samo za 79% domaće hrane). Umjesto toga, prekomjernu proizvodnju podupirali su mehanizmi podržavanja cijena i vlade su intervenirale otkupom viškova proizvoda prema dogovorenoj minimalnoj cijeni. Kako pokazuje slika 4.2., 1980. Europska zajednica skladištila je gotovo pet milijuna tona viškova pšenice; do 1982. ukupni uskladišteni viškovi porasli su na gotovo sedam milijuna tona.

Tablica 4.4. Korporacijska koncentracija u primarnoj preradi na Novom Zelandu

	Postotak proizvedenih proizvoda triju vodećih prerađivačkih kompanija		
	1960.	1986.	1992.
Mlijeko i mliječni proizvodi	42,0	-	75,0
Zamrznuto meso	37,5	-	67,0
Čišćenje i odmašćivanje vune	34,2	50,0	-
Prerada voća i povrća	78,5	80+	-

Izvor: LeHeron, 1993.

Slika 4.1. Tipični postotak cijene poljoprivrednih proizvoda u supermarketima koji dobiju poljoprivrednici u Ujedinjenom Kraljevstvu 1999.

Izvor: *The Independent*, 28. kolovoz 1998.

Okvir 4.3. Bolest – nepredviđena posljedica produktivizma?

Upotreba biotehnologije za uništavanje ili kontrolu biljnih i životinjskih bolesti bila je jedno od sredstava kojima su poljoprivrednici pokušali povećati produktivnost tijekom produktivističke ere. Ironično, ipak, za neke tehnike upotrebljavane u produktivističkoj poljoprivredi pretpostavlja se da su pomogle širenju nekih bolesti, čak i nastanku novih bolesti stoke. Prvi slučaj govede spongioformne encefalopatije (GSE; *bovine spongiform encephalopathy*; BSE) (poznate kao kravlje ludilo) službeno je potvrđen kod stoke 1986. u Engleskoj. Poremećaj rada mozga, GSE, bio je nov kod stoke, ali slična bolest, grebež, već je dugo pogađala ovce. Ubrzo je ustanovljeno da je bolest vjerojatno proistekla iz ostataka zaraženih ovaca kojima se hranila stoka – što je dio široke prakse hranjenja prirodno biljožderne stoke, poput goveda, jeftinom industrijskom hranom proizvedenom iz nusproizvoda zaklanih životinja, uključujući pileći izmet, svinjske iznutrice i govede ostatke (Macnaghten i Urry, 1998). Između 1986. i 1996. više od 160 000 slučajeva GSE-a potvrđeno je u Ujedinjenom Kraljevstvu, a zaraženo je barem 54% stada mliječnih goveda i 34% rasplodnih stada goveda (Woods, 1998a). Slijedom uvođenja zabrane uključivanja ovčjih ostataka za ishranu životinja 1988., slučajevi bolesti bivali su sve rjeđi, ali i dalje je ostala velika zabrinutost. Ako se GSE prenijela s ovaca na goveda, može li se KSE prenijeti na ljude konzumacijom zaražene govedine? Može li, doista, to biti nov oblik sličnog poremećaja u radu ljudskog mozga, Creutzfeld-Jakobove bolesti (CJD) koja je zabilježena tijekom 1980-ih?

Okvir 4.3. nastavak

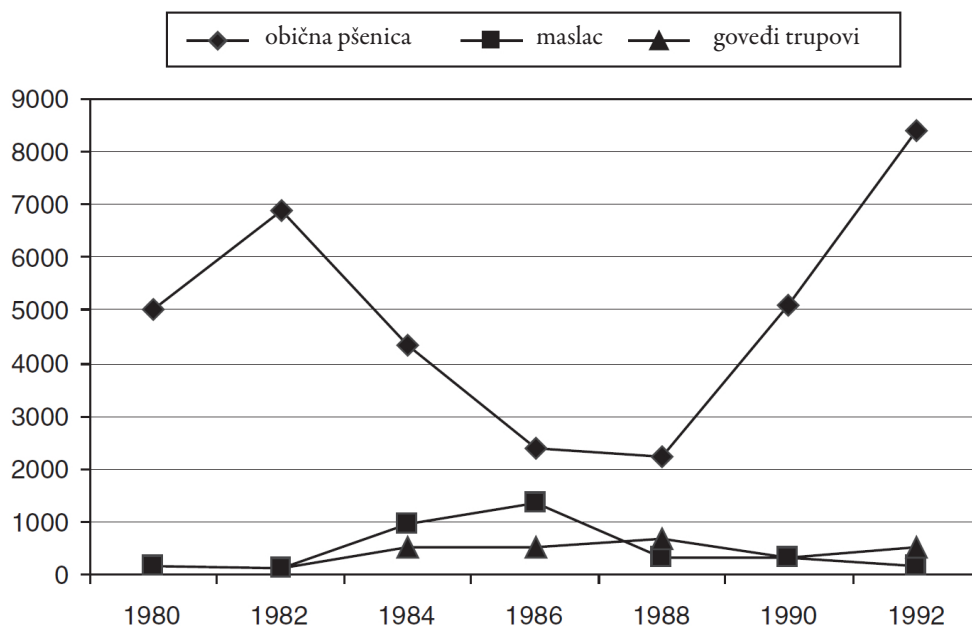
Kada su u ožujku 1996. znanstvenici britanske vlade izvijestili da je izlaganje agencijama GSE-a „najvjerojatnija interpretacija” uzroka nove varijante CJD-a, posljedice su bile drastične. Europska unija proglasila je hitnu zabranu izvoza britanske govedine, a prodaja govedine u Ujedinjenom Kraljevstvu naglo se smanjila. U pokušajima povrata potrošačkog povjerenja i obnove izvoza vlada je započela strategiju istrebljenja koja je uključivala klanje više od milijun grla goveda i koja je stajala više od dva i pol milijardi funti (Macnaghten i Urry, 1998). GSE je stavljena pod kontrolu u Ujedinjenom Kraljevstvu, ali i dalje predstavlja opasnost. Slučajevi su se pojavljivali u Europi, primjerice Francuskoj, Švicarskoj, a osobito u Njemačkoj – gdje je panika dovela do ostavke ministra i proglašenja člana Stranke zelenih, koji je bio predan reformiranju produktivističke proizvodnje, novim ministrom poljoprivrede. Izolirani incidenti u Kanadi u svibnju 2003. i Sjedinjenim Američkim Državama u prosincu 2003. podigli su strahove da se bolest proširila na Sjevernu Ameriku. Britanski uzgoj jedva se oporavio od GSE-a kada se 2001. pojavila druga epidemija – ovaj put bolesti slinavke i šapa (*foot and mouth disease*; FMD). Za razliku od GSE-a, slinavka i šap nisu nova bolest. Endemična je u mnogim dijelovima razvijenog svijeta, no u većini je ipak iskorijenjena, a smatra se jednom od najozbiljnijih bolesti u poljoprivredi. Uglavnom nije smrtonosna za zaražene životinje, ali smanjuje produktivnost pa izaziva strah jer predstavlja ekonomsku prijetnju. Dodatno, može se širiti među vrstama i zaraziti sve papkare, poput goveda, ovaca i svinja. Izbijanje bolesti u Britaniji 2001. bila je najgora svjetska epidemija slinavke i šapa i dok se moderna poljoprivreda ne može okriviti da je izvor bolesti, njezine prakse osnažile su brzinu i doseg epidemije. Velika gustoća stoke na gospodarstvima i posebno prijevoz životinja na velike udaljenosti preko zemlje do centraliziranih tržišta stokom i klaonica pomogli su brzom širenju bolesti diljem Britanije. I ovaj je put epidemija stavljena pod kontrolu samo odstranjivanjem velikih razmjera, od više od četiri milijuna rizičnih životinja, i zatvaranjem važnih dijelova britanskog seoskog prostora za javni pristup, što se neizravno, ali znatno odrazilo na druge dijelove ruralne ekonomije, posebno turizam.

*Za više detalja vidi internetske stranice istrage vlade Ujedinjenog Kraljevstva o epidemijama bolesti GSE te slinavke i šapa: <http://www.bsereview.org.uk/>, i <https://www.gov.uk/guidance/foot-and-mouth-disease>. Za više o KSE vidi P. Macnaghten i J. Urry (1998) *Contested Natures* (Sage), poglavlje 8; M. Woods (1998) *Mad cows and hounded deer: political representations of animals in the British countryside. Environment and Planning A*, 30, 1219-1234.*

Iako je takozvana pšenična planina (*'wheat mountain'*) naknadno (privremeno) smanjena, zalihe maslaca, govedih trupova i drugih proizvoda su porasle. Taj je sustav bio ključan element produktivističke politike, namijenjen garantiranju stabilnih primanja za poljoprivrednike, ali je zbog prekomjerne proizvodnje bio teret za društvo kao cjelinu. Do 1984. provedba Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) trošila je 70% budžeta Europske zajednice, a četvrti-

na tog iznosa bila je namijenjena za skladištenje viškova proizvoda. Stvarni troškovi skladištenja bili su gotovo pet puta veći nego 1973. godine (Winter, 1996).

U pokušaju oslobađanja od pritiska pretjerane proizvodnje sve najveće poljoprivredne nacije započele su potragu za novim tržištima povećanjem izvoza. Rezultat je bio žestoko natjecanje, mjestimični „trgovinski ratovi” između glavnih ekonomskih blokova i kriza svjetskih

Slika 4.2. Zalihe viškova na skladištu u Europskoj zajednici 1980. – 1992.

Izvor: Winter, 1996.

cijena roba. Veliki proizvođači, koji su se djelotvorno mogli nadmetati – i koji su svakako bili u prednosti zbog naravi nacionalnih subvencija – financijski su bili na dobitku tijekom tog razdoblja, ali za manje poljoprivrednike, izloženije kolebanjima cijena i osjetljivije na utjecaje uvoza na domaća tržišta, to je bio uvod u krizu poljoprivrednih gospodarstava.

U Sjedinjenim Američkim Državama problem prekomjerne proizvodnje usložen je sušom i posebice rastućim kamatnim stopama. Otkad je prokrio put u Kaliforniji na prijelazu stoljeća, kredit je bio katalizator poljoprivredne modernizacije. Posebno tijekom 1960-ih i 1970-ih poljoprivrednike se ohrabralo da posuđuju novac za ulaganje u strojeve i prilagodbu gospodarstava. Dugovi poljoprivrednika u SAD-u gotovo su se udvostručili između 1970. i 1980. (LeHeron, 1993). To je bilo održivo tako dugo dok su kamatne stope ostajale niske, cijene roba stabilne, a vrijednost zemljišta rasla (u Iowi,

primjerice, cijene obradivog zemljišta gotovo su se učetverostručile tijekom 1970-ih, vidi Stock, 1996). Međutim, ranih 1980-ih dogodio se slom cijena roba istodobno s fiskalnim pritiscima koji su gurnuli kamatne stope u SAD-u prema dvoznamenkastim iznosima. Procijenjeno je da tijekom sljedećeg desetljeća 200 000 do 300 000 poljoprivrednika nije moglo plaćati svoje zajmove, mnogi od njih bili su iz poljoprivrednog pojasa (eng. *farmbelt*) u Iowi, Minnesoti i Wisconsinu (Dudley, 2000). Na vrhuncu krize 1986. – 1987. gotovo milijun ljudi – poljoprivrednika i njihovih obitelji – prisiljeno je napustiti poljoprivredu na 12 mjeseci (Dyer, 1998). Kriza gospodarstava korjenito je promijenila američku poljoprivredu, smanjujući komercijalnu važnost malih obiteljskih gospodarstava, ali je sadržavala i dublje osobne značenje za individue i zajednice koji su bili pod njezinim utjecajem (vidi okvir 4.4.). Među vidljivim posljedicama bili su problemi sa stresom i povećanja

Okvir 4.4. Osobne priče o krizi gospodarstava

Ljudsku stranu krize gospodarstava u Sjedinjenim Američkim Državama otkrivaju intervjui koje su proveli Kathryn Marie Dudley u Minnesoti i Janet Fitchen u državi New York s farmerskim obiteljima. Jedan poljoprivredni par koji je intervjuirala Dudley, Dick i Diana opisao je koloplet okolnosti koji je njihovo gospodarstvo gurnuo u krizu. Oni su 1970-ih kupili zemlju s niskom kamatnom stopom od 6% i uzeli drugi zajam za troškove pokretanja proizvodnje. 1982. godine, međutim, slabi urod i zbog rastuće kamatne stope kasnili su otplatom. Da bi financirali proljetnu sjetvu, 1984. morali su pregovarati o novom kamatnom paketu, konsolidirajući dugove hipotekom na zemlju – ali s novom kamatnom stopom od 11%. Kako su 1985. kamatne stope dosegle vrhunac od 19%, njihova je prosječna kamatna uplata iznosila 1000 dolara na tjedan. Da bi nastavili poljoprivrednu proizvodnju, bili su prisiljeni pozajmiti novac od „zajmodavca u krajnjoj nuždi”, Uprave za poljoprivredna kućanstva (*Farmers Home Administration*), koja im je dala drugu hipoteku na njihovu zemlju i novi operativni zajam sa subvencioniranim kamatnim stopama. S tim je paketom gospodarstvo moglo dosegnuti samo točku pokrića dugovanja, a par se za pokrivanje životnih troškova oslanjao na ženu plaću od učiteljskog posla. Nakon tog iskustva obitelj je i dalje u dugovima i ogorčena je zbog načina na koji su se prema njima odnosili te zbog mogućnosti za koje smatraju da su im uskraćene, iako su drugima pružene.

Dick i Diane preživjeli su krizu gospodarstva. Len i Yolanda, poljoprivredni par koji je intervjuirala Fitchen, nisu. Za njih se financijski pritisak 1980-ih dogodio istodobno s odlukom njihove djece da pronađu posao izvan gospodarstva. Posljednja kap koja je prelila čašu bila je dodatna naknada koju su morali platiti za predaju mlijeka jer su bili jedino gospodarstvo duž udaljene ceste. Kako je Len objasnio: „Jedini način da se nosimo sa svim tim bio bi da se proširimo. Prije 25 godina obiteljsko gospodarstvo moglo je preživjeti s 25 krava, ali danas moraš imati barem 50 – i mi jednostavno ne bi mogli sav posao obaviti sami” (Fitchen, 1991:25). Len i Yolanda prodali su svoju stoku kao dio državnog otkupa, opremu su prodali na dražbi, a gospodarstvo su prodali doseljeniku iz grada.

Za više o ovima i drugim pričama o krizi gospodarstava vidi Kathryn Marie Dudley (2000) Debt and Dispossession: Farm Loss in America's Heartland (University of Chicago Press); Janet Fitchen (1991) Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America (Westview Press).

Okvir 4.5. Ključni pojam

Postproduktivistička tranzicija: opći pojam koji se odnosi na promjene u poljoprivrednoj politici i praksi koja je naglasak prebacila s proizvodnje na stvaranje održivije poljoprivrede. Postproduktivistička tranzicija (PPT) vođena je skupom inicijativa koje ciljaju promicati razne društvene i ekonomske ciljeve. Kako već sam pojam „tranzicija” nagoviješta, koncept ne pretpostavlja nagli prijelaz s produktivističkog smjera (q.v.), nego prije postupan proces reforme i prilagodbe.

ne stope samoubojstava u ruralnim zajednicama (Dudley, 2000) te rastuća politička alijenacija, što je dijelom osnažilo podršku ekstremnim desničarskim militantnim grupama (Dyer, 1998; Stock, 1996).

Smanjenje kamatnih stopa, uz prilagodbe u poljoprivrednom sektoru, s vremenom je ublažilo gospodarsku krizu u Sjedinjenim Američkim Državama, ali ključni problem pretjerane proizvodnje je ostao. O stalnim naporima donosioca političkih odluka oko dogovaranja znatnih reformi poljoprivredne politike u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, važnosti poljoprivrede u međunarodnim trgovinskim pregovorima te radikalnom putu koji je odabrao Novi Zeland raspravljamo u poglavlju 9. Ipak, pogrešno bi bilo pretpostaviti da produktivizam ostaje nekontroliran. Od 1980-ih su godina brojne inicijative usvojene kako bi se poljoprivreda postupno reformirala preusmjerenjem vladinih potpora dalje od proizvodnje. Implementacija tih mjera opisuje se kao „postproduktivistička tranzicija” (okvir 4.5.).

Postproduktivistička tranzicija

Kada se usporedi s fokusiranim prodorom produktivizma, postproduktivistička tranzicija mnogo je maglovitiji, višestrani pojam. Jasno je da označava pomak od produktivizma, ali je manje izvjesno prema čemu. Neki elementi postproduktivističkog smjera naglašavaju ekološke ciljeve kao što su pošumljavanje (vidi poglavlje 13); drugi ističu društvene ciljeve kao što su zaštita obiteljskih gospodarstava, no ipak temeljno u promjeni politike kao cjelini jest interes za pronalazak ekonomski održivog modela poljoprivrede bez šteta koje se poistovjećuju s produktivizmom. U najširem smislu smatra se da postproduktivistička tranzicija uključuje četiri ključne komponente – ekstenzifikaciju; diversifikaciju poljoprivrednog gospodarstva; naglasak na agroekološke mjere; i stvaranje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima.

Ekstenzifikacija je usmjerena preokretanju intenzifikacije poljoprivrede, usporavanju

proizvodnje i smanjivanju količine kemikalija i drugih umjetnih unosa koje upotrebljavaju poljoprivrednici. To se dijelom promiče ukidanjem ili ograničavanjem potpora intenzivnoj proizvodnji, ali i putem specifičnih inicijativa koje aktivno ohrabruju ekstenzivnije oblike poljoprivrede kao što je privremeno mirovanje zemljišta. Jedan od najistaknutijih primjera toga jest program ugara koji je Europska unija pokrenula na dobrovoljnoj osnovi 1988. godine. Pod tom mjerom uzgajivači dobivaju odštetu za stavljanje u mirovanje i izvan proizvodnje barem 20% obradivog zemljišta na minimalno pet godina. Međutim, inicijalne projekcije da će šest milijuna hektara biti izuzeto iz proizvodnje pokazale su se pretjerano optimističnima jer je manje od dva milijuna hektara (ili 2,6% obradive površine u Europskoj uniji) uključeno u prvoj fazi programa. Sudjelovanje se znatnije povećalo nakon uvođenja mjere obveznog stavljanja zemljišta u mirovanje za uzgajivače žitarica 1992. (tablica 4.5.) i do 2001. uključivalo je 12,4% obradive zemlje u Europskoj uniji.

Diversifikacija poljoprivrednog gospodarstva teži smanjenju ovisnosti poljoprivrednih kućanstava o poljoprivrednoj proizvodnji kako bi gospodarstva ostala održiva kao društvene i ekonomske jedinice čak i kada se proizvodnja smanjuje. Tehnički, diversifikacija gospodarstva odnosi se samo na „razvoj netradicionalnih (alternativnih) oblika poduzetništva na gospodarstvima” (Ilbery, 1992:102). Međutim, uz prihode članova gospodarstava izvan gospodarstava diversifikacija pridonosi višestrukosti aktivnosti (pluriaktivnosti), koju opisuju Ilbery i Bowler (1998) kao „stvaranje dohotka poljoprivrednih kućanstava iz izvora na i/ili izvan gospodarstava kao dodatka prihodima iz primarne poljoprivredne proizvodnje” (str. 75). Diversifikaciju gospodarstava poticale su izravne potpore, zajmovi i programi obuke. Tip diversifikacijskih aktivnosti koje gospodarstva usvajaju ovisi o lokaciji i strukturi gospodarstava, interesima kućanstava i potencijalnom tržištu, a važni primjeri uključuju razvoj agroturizma, trgovina

Tablica 4.5. Zemlja u mirovanju pod programom ugara Europske Unije

	Zemlja u mirovanju (tisuće hektara)		
	1988. – 1992.	1993. – 1994.	2001. – 2002.
Austrija	-	-	103,9
Belgija	0,9	19	27,5
Danska	12,8	208	217,7
Finska	-	-	198,0
Francuska	235,5	1.578	1 575,8
Njemačka	479,3	1.050	1 156,2
Grčka	0,7	15	45,7
Irska	3,5	36	36,4
Italija	721,8	195	232,9
Luksemburg	0,1	2	2,1
Nizozemska	15,4	8	22,6
Portugal	-	61	99,1
Španjolska	103,2	875	1 610,6
Švedska	-	-	269,2
Ujedinjeno Kraljevstvo	152,7	568	847,9
Europska unija ukupno	1 725,8	4.605	6 445,6

Izvor: Ilbery i Bowler, 1998; Europska Unija DGVI

Tablica 4.6. Napoljoprivredni dohodak poljoprivrednika i njihovih supružnika u Engleskoj 1997. – 1998.

	% poljoprivrednika s dohotkom	Prosječni dohodak (sva gospodarstva)	Prosječni dohodak (na gospodarstvu)
Napoljoprivredni dohodak na gospodarstvu (npr. turizam, trgovina na gospodarstvu)	4	£ 200	5 600
Dohodak izvan gospodarstva	58	4 800	8 400
Od kojeg: samozaposlenost	8	800	9 900
Zaposlenost	14	1 600	11 100
Socijalne naknade	18	200	1 300
Investicije, mirovine itd.	40	2 200	5 500
Sav napoljoprivredni dohodak	58	5 000	8 600
Sav dohodak od pluriaktivnosti (isključuje socijalne naknade, investicije, mirovine itd.)	23	2 600	11 200

Izvor: Cabinet Office, 2000.

na gospodarstvima, centara za jahanje, prerađu hrane na mjestu uzgoja, „uberi vlastito voće” inicijativa i obrtničkih trgovina, kao i diversifikaciju uzgoja novih usjeva i životinja.

Važnost prihoda od višestrukih aktivnosti raste kako se smanjuju izravni prihodi od poljoprivrede zbog stalnih kolebanja cijena roba. Prosječna poljoprivredna obitelj u Sjedinjenim Američkim Državama 1997. zarađivala je više od 88% svog dohotka iz izvora izvan gospodarstva, od čega više od pola (ekvivalentno prosjeku od 25 000 dolara po gospodarstvu) od zaposlenja izvan gospodarstva (Johnson, 2000). Slično tomu, u Engleskoj je 1997. – 98. više od četvrtine gospodarstava ostvarivalo prihode od pluriaktivnosti opet velikim dijelom zaposlenjem izvan gospodarstava (tablica 4.6.). Istraživanja upućuju na to da se diljem Europe u kasnim 1980-ima 58% poljoprivrednih ku-

ćanstava bavilo višestrukim aktivnostima, ali i da se razina pluriaktivnosti znatno razlikovala među regijama, u rasponu od 27% u Picardie (Francuska) i 33% u Andaluziji (Španjolska) do 72% u Zapadnoj Bothniji (Švedska) i 81% u Freyung-Grafenau (Njemačka) (Fuller, 1990; Ilbery i Bowler, 1998). Doista, razina uključenosti gospodarstava u pluriaktivnost odraz je brojnih čimbenika, među kojima su i relativna uspješnost lokalno dominantnog poljoprivrednog sektora, mogućnosti za zapošljavanje izvan gospodarstva ili za diversifikaciju na gospodarstvima te povijesna, društvena i ekonomska struktura. Tako su Campagne i suradnici (1990) odredili tri tipa pluriaktivnosti koji se pojavljuju u različitim regijama Francuske. U Languedocu su pronašli dugu povijest pluriaktivnosti, od kojih se dohodak ulagao u gospodarstva.

Suprotno tomu, u poljoprivredno marginalnijoj regiji Savoie bavljenje različitim djelatnostima izvan gospodarstva bilo je nužno za preživljavanje, dok je u naprednoj, plodnoj regiji Picardie pluriaktivnost bila uvelike poduzetnička, uključujući poduzetništvo na poljoprivrednim gospodarstvima.

Naglasak na *agrookolišnim mjerama* nedvojbeno je i oblik ekstenzifikacije i doprinos diversifikaciji, ali ima drukčiju logiku. Ono prepoznaje ulogu koju poljoprivreda ima u stvaranju i održavanju ruralnog krajobraza, ali pokušava izravno nagraditi poljoprivrednike za njihove napore u očuvanju prirode na selu, odbacivanjem shvaćanja da je to samo nusproizvod poljoprivredne proizvodnje. Pod takvim inicijativama poljoprivrednicima se plaćalo za obnovu živica, zidova, jezera i voćnjaka, za održavanje nogostupa i prolaza koji olakšavaju javni pristup, za provedbu planova upravljanja osjetljivim staništima, i – u nekim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država – jednostavno za održavanje gospodarstava u poljoprivrednoj upotrebi, bez obzira na stupanj proizvodnje. Politički, međutim, neki su se poljoprivrednici usprotivili tome da budu prisiljeni postati „čuvari parkova”, dok su drugi kritičari tvrdili da programi nagrađuju pogrešne poljoprivrednike:

Dobiti potporu za obnavljanje livade ili sadnju nove živice znači da si morao najprije uništiti original. Poljoprivrednici koji su najviše dobili od agrookolišnih isplata oni su koji su napravili najveću štetu tijekom pomahnitalih godina bezrezervne proizvodnje (Harvey, 1998:60-61).

Konačno, četvrta strategija bila je osposobiti gospodarstva da snize razinu proizvodnje *stvaranjem dodatne vrijednosti* njihovim proizvodima, posebno specijalizacijom za kvalitetne proizvode koji su regionalno brendirani i mogu se prodati iznad nominalne vrijednosti. Od 1992. specifičnoj regionalnoj hrani u Europskoj uniji dodjeljuje se zaštićena oznaka izvornosti (ZOI) ili zaštićena oznaka zemljopisnog podrijetla (ZOZP) da bi se ograničila upotre-

ba brendiranja temeljenog na mjestu. Primjeri uključuju parmsku šunku, belfortski sir i krumpire Jersey Royal. Čak i bez statusa zaštite oglašavanje regionalno brendirane hrane može upućivati na kvalitetu i tako povećati maloprodajnu cijenu. Kneafsey i suradnici (2001), primjerice, raspravljaju o oglašavanju regionalne hrane iz Walesa, uključujući velšku crnu govedinu, janjetinu Saltmarsh te govedinu i ružičastu teletinu s poluotoka Llŷn (Llŷn Rosé Veal).

Razne inicijative koje su okupljene pod nazivnikom „postproduktivistička tranzicija”, kako je gore napomenuto, počele su mijenjati značajke poljoprivredne politike i prakse. Međutim, upitan je doseg do kojeg one zaista donose korjenite strukturne promjene u poljoprivredi. Evans i suradnici (2002) kritiziraju koncept „postproduktivizam” i na empirijskoj i na teorijskoj razini. Empirijski, tvrde da su dokazi postproduktivizma selektivno prezentirani. Neka proglašena obilježja tranzicije, kao što je diversifikacija gospodarstava uvođenjem novih usjeva (primjerice noćurka) i životinja (kao što su ljame), i dalje odražavaju logiku produktivizma; dok druge promatrane promjene, kao što je ekstenzifikacija, mogu proizići iz čimbenika koji ne odražavaju postproduktivizam – a koji su s različitim entuzijazmom podupirale različite vlade. Štoviše, prilično je dokaza da je snaga produktivizma i dalje velika. Kako Evans i suradnici (2002) napominju, „čini se da političko isticanje potrebe da poljoprivrednici moraju biti sposobni za natjecanje na liberaliziranom globalnom tržištu stavlja veći naglasak diljem svijeta na daljnje opstajanje produktivističkih načela (str. 316), i to se može pronaći na primjeru deregulacije poljoprivrede na Novom Zelandu (vidi poglavlje 9). Zaista, vlada Ujedinjenog Kraljevstva 2000. i 2001. utrošila je 2636,8 milijuna funti na potpore poljoprivrednoj proizvodnji, a samo 376,1 milijun funti na postproduktivističke djelatnosti, uključujući ugar, diversifikaciju gospodarstava i agrookolišne mjere.

Na teorijskim temeljima Evans i suradnici (2002) tvrde da pojam postproduktivističke tranzicije pretpostavlja pojednostavljeni dualizam između produktivističke ere, koja vjerojatno nikada nije bila jednostavna koliko se pretpostavlja, i postproduktivističke ere, za koju su dokazi u najboljem slučaju sporni. Složenost u poljoprivrednim promjenama tijekom posljednjih godina dvadesetog stoljeća bila je donekle zanemarena u debatama koje su se usredotočile na vrijeme pojavljivanja i kategorizaciju postproduktivističke tranzicije i koje su propustile uključiti bihevioralna istraživanja i istraživanja orijentirana na aktere u ruralnim promjenama (Wilson, 2001) i razjašnjenja dinamike na razini gospodarstva (Argent, 2002). Wilson (2001) predlaže modificirani koncept koji će skrenuti pozornost s poljoprivrede na sveobuhvatne ruralne promjene i usvajanje novog termina koji bolje prikazuje širu sliku. Evans i suradnici (2002) su, međutim, mnogo izravniji te opisuju postproduktivizam kao „ono što odvlači pozornost od razvoja teorijski zasnovanih perspektiva o poljoprivredi” (str. 325) i predlažu da se pojam napusti u korist kritičnijeg, raznolikijeg angažmana uz širu društvenu i ekonomsku teoriju.

Budućnost poljoprivredne proizvodnje?

Kakav god bio ishod stalnih sukoba o reformama poljoprivredne politike, budućnost poljoprivredne proizvodnje već oblikuju transnacionalne korporacije koje dominiraju poslovanjem u poljoprivredi i sektorom maloprodaje. Više nego ikada poljoprivreda dvadeset i prvog stoljeća vodi se kapitalističkim imperativom maksimalnog uvećanja povrata na ulaganja. Međutim, to u sve većoj mjeri podrazumijeva unaprijeđenje kvalitete proizvoda nasuprot povećavanju proizvodnje. Mnoge strategije namijenjene postizanju tog cilja oslanjaju se na tehnike i metode razvijene u produktivističkoj eri, a od njih je najkontroverznija upotreba genetičkog inženjerstva za modificiranje usjeva i stoke.

Genetička modifikacija (GM) uključuje izmjene DNK biljaka i životinja da bi se potisnula ili naglasila određena svojstva. Tako se mogu proizvesti genetički modificirani organizmi (GMO) koji su otporni na viruse, kukce i herbicide, koji bi bili veći ili produktivniji u odnosu na svoje prirodno stanje ili koji bi privlačniji potrošačima – tako što su sočniji ili svjetlije boje (tablica 4.7.). Oni koji podržavaju GM tvrde da ona nudi potencijal održavanja poljopri-

Tablica 4.7. Neki komercijalno dostupni genetički modificirani organizmi (GMO)

GMO	Modifikacija	Izvor gena	Svrha genetičke modifikacije
Kukuruz	Otpornost na kukce	<i>Bacillus thuringiensis</i>	Smanjenje štete od kukaca
Soja	Tolerantnost na herbicide	<i>Streptomyces spp.</i>	Veća kontrola nad korovom
Pamuk	Otpornost na kukce	<i>Bacillus thuringiensis</i>	Smanjenje štete od insekata
<i>Escherichia coli</i> K12	Proizvodnja kimoizina ili renina	Krave	Upotreba u proizvodnji sira
Karanfili	Promjena boje	Frezija	Proizvodi različite varijante cvijeća

Izvor: Bruinsma, 2003.

vredne produktivnosti bez intenzivnog uzgoja. Oni ističu da GM usjevi ne škode okolišu jer mogu biti modificirani tako da sami proizvode toksine koji ubijaju nametnike time smanjujući potrebu za prskanjem zemljišta kemikalijama. Otporni GM organizmi te vrste posebno se zagovaraju kao rješenje za glad u zemljama u razvoju, u uvjerenju da bi štitili žetvu od bolesti ili štetnika. Međutim, bojazni o kvaliteti hrane umanjili su povjerenje javnosti u biotehnologiju te postoji velika sumnja u sigurnost GM organizama i posljedica koje mogu imati na okoliš. Protivnici tvrde da su dugoročne zdravstvene posljedice genetičke modifikacije nepoznate i boje se izumiranja tradicionalnih vrsta usjeva – ponajprije zato što se boje da će strano opravljanje prenijeti genetički modificirane gene na ne-GM biljke. Zato odluke o tome dopustiti li sadnju GM usjeva sve se izrazitije politiziraju u mnogim zemljama, što je, primjerice, postalo jedno od osnovnih pitanja općih izbora 2002. na Novom Zelandu. Štoviše, širenje GM poljoprivrede i dalje će koncentrirati moć velikih korporacija u lancu roba jer se modificirano sjeme mora nabavljati od biotehnoških kompanija koje posjeduju patente.

Između 1996. i 2001. područje uzgoja GM usjeva globalno se povećalo tridesetorostruko, s 1,7 milijuna hektara na 52,6 milijuna hektara (Bruinsma, 2003). Ipak, 69% te površine nalazi se u Sjedinjenim Američkim Državama, a 22% u Argentini, dok je ostatak raspoređen među samo 11 drugih država. Posljedica je toga iznimno polariziran poljoprivredni prostor. GM usjevi sada čine 61% srednjoameričkog pamuka (op. prev. *Gossypium hirsutum*) proizvedenog u Sjedinjenim Američkim Državama i 54% sve soje (USDA, 2000). Ipak, u mnogim drugim zemljama uzgoj je ograničen na testna mjesta (kao što je u Ujedinjenom Kraljevstvu) ili specifične, neprehrambene usjeve (kao u Francuskoj i Španjolskoj). GM hrana također je velik problem u globalnim trgovinskim pregovorima jer Europska unija inzistira na označavanju svih proizvoda uključujući i GMO. S obzirom na

ograničene mogućnosti trgovanja i neka razočaranja rezultatima uzgoja GMO, postoje pokazatelji da stopa rasta GM poljoprivrede usporava i da se proizvodnja GMO-a u Sjevernoj Americi smanjuje u prvim godinama novog stoljeća.

Ekološka poljoprivreda često se predstavlja kao potpuna suprotnost GM i kao alternativni model buduće poljoprivrede. Ekološki uzgoj zabranjuje upotrebu sintetičkih kemijskih gnojiva i pesticida, izvanjske unose svodi na najmanju mjeru, a ponajviše upotrebljava resurse gospodarstva te prirodnih proizvoda i procesa. Zagovornici tvrde da ekološki uzgoj proizvodi kvalitetniju i zdraviju hranu tako da unatoč nižoj razini proizvodnje u odnosu na konvencionalnu poljoprivredu ekološki proizvodi mogu postići višu tržišnu cijenu. Stoga je prelazak na ekološku proizvodnju postao vrlo atraktivan poljoprivrednicima koji su suočeni s ekonomskim teškoćama konvencionalne poljoprivrede. Ukupan broj certificiranih ekoloških gospodarstava u zapadnoj Europi i Sjedinjenim Američkim Državama utrostručio se između 1995. i 2000. i do 2000. uključivao je 2,4% poljoprivrednog zemljišta u Europi te 0,22% u SAD-u (Bruinsma, 2003). Slično tomu, vrijednost ekološke proizvodnje na Novom Zelandu za izvozno tržište povećala se s 0,05 milijuna američkih dolara 1990. na više od 30 milijuna američkih dolara 2000. (Campbell i Liepins, 2001).

U tom ranom razdoblju ekološka poljoprivreda često se poistovjećivala sa sitnom, nekomercijalnom proizvodnjom i samodostatnošću, no kako je važnost ekološke proizvodnje rasla, tako je ona postala još jedan oblik kapitalističke poljoprivrede. Anketna istraživanja provedena u Danskoj i Ontariju pokazala su da je vjerojatnije da su oni koji su nedavno prešli na ekološku proizvodnju motivirani profitom, u odnosu na prijašnje „preobraćenike” te da su manje vođeni samo brigom za okoliš (Hall i Mogyorody, 2001; Michelsen, 2001); a postoje i pojedini pokazatelji koji upućuju na „konvencionalizaciju” onih ekoloških proizvođača koji su se specijalizirali i/ili povećali veličinu zemljišta (Hall

i Mogyorody, 2001). Nadalje, kako su ekološki proizvođači sve više ulazili u glavne tržišne tokove, postali su sve ovisniji o korporativnim prerađivačima hrane i trgovcima na malo. Jedan od najznačajnijih procvata ekološke proizvodnje u Ujedinjenom Kraljevstvu omogućila je odluka lanca supermarketa Iceland 2000. godine da prebaci cijeli asortiman povrtnih marki na ekološke. Međutim, kada je godinu dana poslije

supermarket odbacio vlastitu odluku, pojavila se zabrinutost za održivost potrošačkih zahtjeva za ekološkim proizvodima te time potencijala za širenje ekološke poljoprivredne proizvodnje.

Sažetak

Poljoprivreda se u razvijenom svijetu korjenito izmijenila od početka dvadesetog stoljeća. Od samog srca ruralnog života poljoprivredna proizvodnja gurnuta je na margine ruralne ekonomije kada je riječ o zaposlenju i njegovu doprinosu proizvodnji, ali zadržala je neizmjernu simboličku moć koja vrlo složenima čini bilo koji pokušaj daljnjih gospodarskih reformi. Mnoge promjene u poljoprivredi nametnute su ruralnim područjima vanjskim pritiscima. Doista, daleko od toga da su glavni pokretači promjena, poljoprivrednici su samo jedna od četiri grupe ključnih aktera koji su oblikovali razvoj moderne poljoprivrede. Prvo, političko-ekonomska analiza poljoprivrede kao kapitalističke industrije otkriva važnost vlasnika kapitala – uključujući investitore, banke i poljoprivredno-prehrambene korporacije, kao i neke zemljoposjednike – u promicanju modernizacije poljoprivrede kao sredstva maksimiziranja dobiti. Uključivanje poljoprivrednika u komplekse lanaca opskrbe hranom kojima dominiraju korporacije za proizvodnju sjemena, prerađivanje hrane i maloprodaju dovodi do toga da je sve više odluka o budućnosti poljoprivrede u rukama korporacija. Drugo, poljoprivreda ipak nije nespustano slobodno tržište, nego je jedan od najreguliranih dijelova globalne ekonomije. To znači da je država ključan akter. Uobičajeno su državne intervencije u poljoprivredi podržavale kapitalističku eksploataciju apsorbiranjem rizika putem potpora i zajamčenih cijena. Također, nacionalni poljoprivredni interesi upravljali su trgovinskom politikom pa je poljoprivreda ostala ključan interes u trgovinskim sukobima (vidi poglavlje 9). Novije reforme poljoprivredne politike usmjerile su državne potpore prema neekonomskim aspektima poljoprivredne proizvodnje, kao što je očuvanje krajobrazu. Vjerojatno to nije antikapitalistički pomak, nego prije prepoznavanje promjenjive vrijednosti poljoprivredne proizvodnje u ruralnoj ekonomiji koja je sve više određena konzumacijom, a ne proizvodnjom (vidi poglavlje 12). Treće, poljoprivreda se, kao i sve kapitalističke industrije, oslanja na konzumaciju, stoga su potrošači moćna grupa aktera. Cijena koju smo spremni platiti za svoju hranu, zabrinutost za kvalitetu hrane, zainteresiranost za podrijetlo hrane ili pak izostanak takvog interesa te različite preferencije prema lokalnim, ekološkim proizvodima, vegetarijanska prehrana i tako dalje, sve to ima mikroutjecaj koji se odražava na lanac roba i povratno utječe na isplativost određenog sektora poljoprivredne proizvodnje. Konačno, tu su i sami poljoprivrednici koji pod utjecajem navedenih vanjskih pritisaka moraju donositi odluke kako u skladu s time upravljati vlastitim gospodarstvom. To je vidljivo, primjerice, u nevoljkosti mnogih poljoprivrednika da diversificiraju svoje djelatnosti.

Kompleksna mreža aktera uključenih u donošenje odluka vezanih za poljoprivredu znači da bilo koji pokušaj razumijevanja promjena u poljoprivredi, uključujući one opisane u ovom poglavlju, nužno umanjuje složenu dinamiku, nesuglasja i diskontinuitete koji tvore stvarnost poljoprivrednih

promjena kakva je ona na terenu. Štoviše, usredotočenost na poljoprivredu umjetno razdvaja poljoprivredu od šire ruralne ekonomije i promjena u drugim sektorima. Time se bavimo u sljedećem poglavlju.

Za daljnje čitanje

Postoji pravo bogatstvo literature o raznim aspektima poljoprivrede i promjenama u poljoprivredi. Za početak poglavlje koje su napisali Brian Ilbery i Ian Bowler „From agricultural productivism to post-productivism” („Od poljoprivrednog produktivizma prema postproduktivizmu”), u B. Ilbery (ur.), Geografija ruralne promjene [*The Geography of Rural Change*] (Addison Wesley Longman, 1998) predstavlja dobar pregled tranzicije od produktivizma prema postproduktivizmu iz prevladavajuće europske perspektive. Za ravnotežu David Goodman, Bernardo Sorj i John Wilkinson (1987) Od uzgoja do biotehnologije [*From Farming to Biotechnology*] (Blackwell, 1987) predstavlja uvelike američki narativ o usponu biotehnologije u poljoprivredi. Razvoj poljoprivrede kao kapitalističke industrije istaknut je u istraživanjima o Kaliforniji koje su proveli George Henderson i Richard Walker, konkretno Walkerova „Kalifornijska zlatna cesta prema bogatstvu: prirodna bogatstva i regionalni kapitalizam, 1848. - 1940.” [*California's golden road to riches: natural resources and regional capitalism, 1848-1940*], u Godišnjaku Društva američkih geografa [*Annals of the Association of American Geographers*], volumen 91, stranice 167-199 (2001), i Hendersonova „Kalifornija i izmišljotine kapitala” [*California and the Fictions of Capital*] (Oxford University Press, 1998). Humaniju stranu poljoprivrednih promjena otkrivaju Kathryn Marie Dudley u Dug i oduzimanje imanja: gubitak gospodarstava u američkoj unutrašnjosti [*Debt and Dispossession: Farm Loss in America's Heartland*] (University of Chicago Press, 2000) i Andrew O'Hagan u Kraj britanske poljoprivredne proizvodnje [*The End of British Farming*] (Profile Books, 2001). Za više o postproduktivističkoj debati vidi Nick Evans, Carol Morris i Michael Winter, „Konceptualizacija poljoprivrede: kritika postproduktivizma kao nove ortodoksije” [*Conceptualizing agriculture: a critique of post-productivism as the new orthodoxy*], u *Progress in Human Geography*, volumen 26, stranice 313-332 (2002).

Internetske stranice

Opsežne ažurne statistike o poljoprivredi dostupne su na brojnim internetskim stranicama uključujući i one Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (eng. FAO; *Food and Agriculture Organisation*) (www.fao.org), Ministarstva poljoprivrede Sjedinjenih Američkih Država (eng. USDA; *United States Department of Agriculture*) (www.nass.usda.gov), Opće uprave za poljoprivredu Europske unije (eng. DGVI; *Directorate-General for Agriculture*) (europa.eu.int/comm/agriculture/index_en.htm), Odjela za okoliš, hranu i ruralna pitanja Ujedinjenog Kraljevstva (eng. DEFRA; *Department of Environment, Food and Rural Affairs*) (www.defra.gov.uk/esg/), australskog Ureda za poljoprivredu i ekonomiku resursa (*Bureau of Agriculture and Resource Economics*) (www.agriculture.gov.au/abares) i novozelandskog Ministarstva poljoprivrede i šumarstva (*Ministry of Agriculture and Forestry*), koji je danas dio Ministry for Primary Industries (www.mpi.govt.nz).

5. Ruralna ekonomija u promjenama

Uvod

Transformacija poljoprivrede samo je polovina priče o promjenama u ruralnoj ekonomiji tijekom proteklog stoljeća. Druge tradicionalne ruralne ekonomske djelatnosti, kao što su šumarstvo, ribarstvo, rudarstvo i eksploatacija kamena, doživjele su sličnu sudbinu i slično smanjenje razine zaposlenosti. Istodobno, zaposlenost je rasla u ruralnim područjima u proizvodnji, turizmu i uslužnom sektoru. Između 1969. i 1997. ruralni okruzi Sjedinjenih Američkih Država izgubili su gotovo 750 000 radnih mjesta u poljoprivredi, ali dobili njih više od 827 000 u proizvodnji (Isserman, 2000). U ruralnom području Kanade šest od deset radnika trenutačno je zaposleno u uslužnom sektoru (Trant i Brinkman, 1992), kao i gotovo polovina radne snage u ruralnim područjima Francuske (INSEE, 1998) i sedam od deset radnika u ruralnom području Engleske (*Countryside Agency*, 2003).

Pomak ravnoteže ruralne ekonomije od primarne djelatnosti, temeljene na iskorištavanju prirodnih resursa, prema sekundarnom i tercijarnom sektoru rezultat je niza povezanih procesa koji djeluju na različitim razinama, od lokalne do globalne. Oni uključuju trendove u globalnom ekonomskom restrukturiranju kao što su liberalizacija globalne trgovine i sve „labavija” narav ekonomskog poduzetništva zbog tehnološkog napretka koji smanjuje ovisnost o određenim resursima na određenim mjestima; kao i lokalno uvjetovane čimbenike kao što su poboljšana infrastruktura u ruralnim područjima i viši stupanj obrazovanja ruralnog stanovništva. Zajedno su ti čimbenici promijenili relativnu poziciju ruralnih područja u *prostornoj podjeli rada* u naprednom kapitalizmu kroz koji „različiti oblici ekonomske djelatnosti uključuju ili iskorištavaju prostorne nejednakosti da bi maksimizirali profite” (Massey, 1994). Povijesno su se mogućnosti koje je pružala dostupnost prirodnih resursa, poput nerazvijene zemlje te strukture ruralnog zemljoposjedništva i zapošljavanja, iskorištavale za razvoj kapitalizma resursa (eng. *resource capitalism*). U novije vrijeme ruralna su područja privlačna investitorima zbog nižih cijena zemljišta, nižih poreza i nižih nadnica, zelenih područja na kojima se planira razvoj i estetski kvalitetnijeg okoliša. Međutim, ruralna područja moraju se ravnopravno natjecati na globalnoj razini, što znači da se glavni izvori zaposlenja, kao što su tvornice i pozivni centri, mogu iznenada preseliti u neku od zemalja u razvoju koja ima niže nadnice.

Ovo poglavlje istražuje ruralnu ekonomiju koja se mijenja, fokusirajući se redom na promjenjive okolnosti u šumarstvu, ribarstvu i rudarstvu, proizvodnoj industriji i uslužnom sektoru. Raspravlja-mo i o čimbenicima koji su doveli do tih promjena, istražujemo njihov utjecaj na ruralne zajednice i razmatramo perspektive za razvoj ruralnih ekonomija u uvjetima napredne globalizacije.

Šumarstvo, ribarstvo i rudarstvo: promjenjiva sudbina primarnog sektora

Tijekom prve polovine dvadesetog stoljeća dominacija poljoprivrede u ruralnim ekonomijama nadmetala se jedino s nadmoći ostalih lokalnih primarnih djelatnosti koje iskorištavaju prirodne sirovine, kao što su šumarstvo, ribarstvo, rudarstvo i vađenje kamena. Često su ti sektori bili povezani tokovima investicija, vlasništva i zaposlenja. Walker (2001), primjerice, u doba razvoja kapitalizma resursa u Kaliforniji utvrđuje obrasce isprepletenosti investicija između vađenja minerala, šumarstva i poljoprivrede – obrasce koji su se reproducirali u drugim regijama. Na drugoj razini radnici bi u mnogim ruralnim zajednicama podijelili svoje zaposlenje između rudarenja i rada na gospodarstvu ili ribarstva i rada na gospodarstvu, ovisno o godišnjem dobu i potražnji za određenim proizvodima. Ipak, u nekim su zajednicama lokalni rudnici, kamenolomi, ribarstvo ili šumarstvo bili jedini važan izvor zapošljavanja, pogotovo ondje gdje je ekonomski potencijal tih djelatnosti daleko nadilazio onaj poljoprivredni. Tako, dok je općenito smanjenje zaposlenja u tim sektorima možda imalo malen utjecaj na ruralna područja u cjelini, posljedice za pojedine lokalne zajednice često su bile vrlo snažne, ponekad stvarajući „džepove” ekstremne deprivacije u relativno prosperitetnoj ruralnoj regiji.

U nekim regijama nestajala je cijela industrijska proizvodnja. Posljednji rudnik kositra u Cornwallu na jugozapadu Engleske zatvoren je 1998., gaseći industriju koja je imala povijest dugu 2000 godina i koja je na svom vrhuncu u kasnom devetnaestom stoljeću zapošljavala pedesetak tisuća ljudi iz okruga. U drugim regijama zapošljavanje u rudarstvu, šumarstvu ili ribarstvu smanjivalo se na sve manji broj zajednica, čak se i u tim zajednicama broj zaposlenih u dominantnoj gospodarskoj grani smanjio. U Kanadi je 1976. bilo 80 ruralnih zajednica u kojima je više od 30% radne snage bilo zaposleno

u šumarstvu ili obradi drva (i time su klasificirane kao „gradovi jedne gospodarske grane”), uz 54 zajednice ovisne o rudarstvu i 38 o ribarstvu (Clemenson, 1992). Tijekom sljedećih deset godina šumarstvo i ribarstvo doživjeli su ekonomska previranja. Zaposlenost je u kanadskom šumarstvu 1980. pala s više od 300 000 na 260 tisuća 1982., dok je kasne 1982., na vrhuncu recesije, polovina rudnika privremeno zatvorena. Utjecaj na zajednice koje su pogođene bio je dramatičan. Dva rudarska grada u regiji Labrador nestala su kada su se njihovi rudnici željezne rude zatvorili – Schefferville, gdje je stanovništvo palo s 3500 stanovnika 1976. na 320 stanovnika 1986., i Gagnon, gdje je ostalo samo pet stanovnika do 1986. od 3400 stanovnika iz 1976. godine. U drugim zajednicama zaposlenost se u primarnim industrijskim sektorima srozala (tablica 5.1.) i za neke, kao što su Marathon, Ontario, to je značilo zamjenu ovisnosti o obradi celuloze dvostrukom ovisnošću o celulozi i rudarstvu (Clemenson, 1992). Samo je ribarstvo relativno napredovalo tijekom tog razdoblja, u kojem je zaposlenost u preradi ribe u atlantskoj Kanadi naglo rasla u dva kratka navrata kasnih 1970-ih i sredinom 1980-ih.

Sudbinu nekih zajednica ovisnih o šumarstvu, rudarstvu ili ribarstvu određuju trendovi specifični za pojedine industrijske grane i lokalne okolnosti. Ipak, na općenitijoj razini tri su ključna čimbenika koja su dovodila do gubitka poslova u sva tri sektora. Prvo, resursi koji se iskorištavaju mogu biti iscrpljeni. Minerali su osobito ograničen resurs te su i razdoblja većeg zapošljavanja u rudarstvu u ruralnim regijama nerijetko kratka. Drugo, poslovanje se može obustaviti kao neisplativo bilo zbog smanjenja potražnje potrošača bilo zbog konkurencije. Sve tri grane, i rudarstvo, i šumarstvo i ribarstvo, osjetljive su na konkurenciju u globalnoj ekonomiji. Treće, s iskorištavanjem resursa sve se više povezuju ekološke opasnosti, donoseći bojazan oko onečišćenja, degradacije krajobrazu i ugroženosti biljnih i životinjskih staništa.

Tablica 5.1. Postotak radne snage zaposlene u primarnim djelatnostima za 172 kanadske zajednice određene prema ovisnosti o ribarstvu, rudarstvu ili preradi drva 1976.

	Ribarske zajednice			Rudarske zajednice			Zajednice čija je osnova prerada drva		
	1976.	1981.	1986.	1976.	1981.	1986.	1976.	1981.	1986.
Više od 30	30	33	34	54	42	24	80	52	37
15 – 29	0	5	4	0	11	22	0	27	40
Manje od 15	0	0	0	0	1	8	0	1	3

Izvor: Clemenson, 1992.

Tako McManus (2002), u studiji o šumarској politici u Britanskoј Kolumbiji [Kanada] i Novom Južnom Walesu [Australija], ističe da „regulacija šumarstva uključuje ne samo političku moć grada (Victorije i Ottawe u Kanadi te Sydneya i Canberre u Australiji) i tržišnu moć (koncentriranu u Vancouveru, Sydneyu i Tokiju) nego i moć glasača (uvelike u Vancouveru i Sydneyu)” (str. 855). Šumarska industrija (koja izravno zapošljava oko 82 000 ljudi u Britanskoј Kolumbiji, neizravno podupire dodatnih 300 000 ljudi i pridonosi bruto domaćem proizvodu te pokrajine sa 16%) mora stoga uravnoteživati komercijalne imperativе s ekološkim regulativama čiji je cilj smanjenje proizvodnje te nadzor nad prirodom i lokacijama za sječu šuma (McManus, 2002).

Potencijalni utjecaj ekoloških pritisaka na zajednice koje ovise o šumarstvu ilustrira slučaj okruga Catron u Novom Meksiku. Rijetko naseljen okrug od 2700 stanovnika oslanjao se na uzgoj stoke, sječu šuma i obradu drva do 1990., kada je vlada SAD-a oštro ograničila sječu u tom području da bi se zaštitila meksička pjegava sova (op. prev. *Strix occidentalis lucida*). Zatvaranjem pilane izgubljeno je stotinu poslova, dok je nezaposlenost u okrugu 1995. porasla na 10,8% – što je dvostruko više od prosjeka SAD-a gotovo četvrtina stanovništva pala je ispod razine siro-

maštva (Walley, 2000).

Ribarske zajednice u kanadskom Newfoundlandu i Labradoru bile su pod pritiskom na sva tri navedena načina. Kako Kennedy (1997) bilježi, konkurencija i niske cijene postupno su tijekom dvadesetog stoljeća izjedale ribarsku djelatnost, a 1960-ih se 16 000 ljudi odselilo iz priobalnih mjesta u sklopu vladinih programa raseljavanja. Tehnološka modernizacija u 1970-ima i proširenje kanadske ribarske jurisdikcije na 200 milja [320 kilometara] pomogli su da se industrija obnovi, no ubrzo se lokalna ribarska flota suočila s obnovljenom konkurencijom u vidu industrijskih koča iz Europe i drugih dijelova Sjeverne Amerike. Povrh toga, intenzivno je ribarstvo ozbiljno iscrpilo fond bakalara. Pod pritiscima ekoloških aktivista kanadska je vlada 1992. zaustavila izlov sjevernog bakalara u pokušaju da omogući obnovu ribljeg fonda. Moratorij je trenutačno doveo do gubitka 20 000 radnih mjesta, s daljnjih 10 000 izgubljenih radnih mjesta u sljedećoj godini. Iako su ribarima i radnicima u prerađivačkim postrojenjima isplaćene nadoknade te su uvedeni vladini programi za razvoj alternativnih izvora zapošljavanja, uključujući one u području visoke tehnologije, akvakulture, turizma i rudarstva, zatvaranje je ozbiljno narušilo ruralnu ekonomiju te je povećalo probleme siromaštva i iseljavanja.

Industrijska proizvodnja

Ako se poljoprivreda i šumarstvo uobičajeno povezuju s ruralnim područjem, onda se vjerojatno proizvodnja najprije poistovjećuje s urbanim područjem. U popularnim prikazima proizvodnju dočarava slika velike tvornice iz koje se izdiže dim i plovi iznad beskrajnih nizova radničkih kuća, u stilu britanskog slikara L. S. Lowryja. Ipak, ne samo da industrijska proizvodnja ima dugu povijest u mnogim malim gradovima i ruralnim zajednicama – pogotovo u preradi poljoprivrednih, ribljih i drvnih proizvoda – nego smo i potkraj dvadesetog stoljeća u razvijenim zemljama svjedočili premještanju proizvodnih poslova iz urbanih u ruralna područja. Između 1960. i 1991. u ruralnim područjima Engleske, Škotske i Walesa otvorila se gotovo četvrtina milijuna poslova u proizvodnji, dok se u svim drugim područjima broj poslova u proizvodnji smanjio (tablica 5.2.) (North, 1998). Slično tomu, u Sjedinjenim Američkim Državama između 1960. i 1980., a prije fluktuacija tijekom recesije u 1980-ima, zapošljavanje se u proizvodnji u ruralnim okruzima povećalo za 47% – daleko iznad nacionalnog prosjeka (North, 1998; USDA, 2000). Kao posljedica toga, danas je u proizvodnji i u Sjedinjenim Američkim Državama i u Francuskoj zaposleno više radne snage iz ruralnih područja nego iz urbanih područja (INSEE, 1998; USDA, 2000). Ipak, treba napomenuti da je i dalje većina zaposlenosti u proizvodnji i glavina industrijske proizvodnje koncentrirana u urbanim područjima.

Urbano-ruralno premještanje proizvodnje uključivalo je dva važna razdoblja širenja. Prvo, 1940-ih do 1960-ih bilo je razdoblje *apsolutnog širenja* kada je raslo zapošljavanje u proizvodnji i u urbanim i u ruralnim regijama, iako brže u ruralnim područjima. Primjerice, zaposlenost u proizvodnji u Sjedinjenim Američkim Državama u 1960-ima povećala se u urbanim područjima za 15%, a u ruralnim područjima za 31% (North, 1998).

Tablica 5.2. Neto promjena broja proizvodnih poslova u Engleskoj, Walesu i Škotskoj 1960. – 1991.

	Broj poslova
London	-979 000
Konurbacije	-1 392 000
Samostalni gradovi	-631 000
Veliki gradovi	-388 000
Mali gradovi	-284 000
Ruralna područja	+238 000
Ukupno Engleska, Wales i Škotska	-3 443 000

Izvor: North, 1998.

Drugo, 1970-e, 1980-e i 1990-e bile su prevladavajuće razdoblje *relativnog širenja* kada se zaposlenje u proizvodnji smanjivalo sporije u ruralnim nego urbanim područjima – ili se čak u nekim slučajevima povećalo usprkos općem trendu, što je bio slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 1970-ih i Ujedinjenom Kraljevstvu tijekom 1980-ih (Townsend, 1993).

North (1998) smješta te promjene u kontekst globalnog restrukturiranja proizvođačke industrije. Te je promjene, ističe, obilježio prelazak sa sustava masovne proizvodnje prema fleksibilnoj proizvodnji, što je omogućilo poduzećima da postanu u manjoj mjeri ukorijenjena u svoju lokaciju. U sve globaliziranijoj ekonomiji korporacije traže lokacije gdje se troškovi proizvodnje mogu smanjiti na najmanju mjeru, a istodobno zadržati pristup visokoprofitnim tržištima. U takvim se okolnostima proizvodnja premjestila iz uhodanog industrijskog gospodarstva u Europi i Sjevernoj Americi prema

Pacifičkom obruču (posebno Japanu, Tajvanu, Maleziji i Južnoj Koreji) i zemljama u razvoju. No potraga za konkurentskim prednostima u proizvodnom procesu djelovala je i na nacionalnoj razini, gdje se smatralo da ruralna područja nude povoljnije uvjete nego urbane lokacije. North (1998) raspravlja o različitim varijantama na temelju kojih daje četiri objašnjenja urbano-ruralnog premještanja:

- *Hipoteza ograničene lokacije [the constrained location hypothesis]* objašnjava da je kvaliteta i količina prostora u urbanim područjima postala manje dostupna poduzećima te su se stoga ona relocirala u ruralna područja koja nude prostor za širenje (Fothergill i Gudgin, 1982).
- *Hipoteza troškova proizvodnje [the production cost hypothesis]* tvrdi da poduzeća koja se premještaju nastoje ostvariti profit tako što iskorištavaju prednosti u razlikama proizvodnih troškova u različitim prostorima, posebno nadnica i cijena zemlje, koji su uglavnom niži u ruralnim područjima (Tyler i suradnici, 1988).
- *Hipoteza filtriranja prema dolje [the filter-down hypothesis]* povezuje industrijsku lokaciju s ciklusom proizvodnje, upozoravajući da urbane lokacije u ranim stadijima razvoja proizvodnje osiguravaju pristup kvalificiranoj radnoj snazi i specijalističkom znanju, ali da je u kasnijim razvojnim fazama proizvodnja sve više rutinska te se može premjestiti u ruralna područja kako bi se smanjili troškovi (Markusen, 1985).
- *Hipoteza restrukturiranja kapitala [the capital restructuring hypothesis]* nudi širi pogled na situaciju, tvrdeći da različite faze akumulacije kapitala imaju različite potrebe za radnom snagom i lokacijom. Pretpostavlja da su unapređenja u tehnologiji i proizvodnom procesu smanjila ovisnost proizvodnje o koncentraciji kvalificirane radne snage te omogućili preseljenje u ruralna područja gdje se mogu iskoristiti pogodnosti nižih troškova rada, nižeg stupnja sindikalnog

udruživanja i radničke borbenosti te nerijetko zarobljujućeg tržišta rada s malo alternativnih izvora zaposlenja (Massey, 1984; Storper i Walker, 1984).

Peta teza, hipoteza o rezidencijalnim preferencijama [*the residential preference hypothesis*], razlikuje se od ostalih jer stavlja fokus na pokretanje novih poslovanja nasuprot preseljenju postojećih tvrtki. Prema toj tezi poduzetnici odabiru razvoj novih poslova na ruralnim lokacijama jer život koji one nude doživljavaju kvalitetnijim (Gould i Keeble, 1984). Navedene hipoteze ne treba nužno shvaćati kao sukobljene modele; one prije odražavaju složenost urbano-ruralnog premještanja proizvodnje kao mješavine različitih procesa proisteklih iz različitih imperativa.

Doista, treba upozoriti da je mnogo toga povezano s pitanjem urbano-ruralnog premještanja proizvodnje. Prvo, urbano-ruralno premještanje uvelike je sektorski specifično. Tradicionalne prerađivačke industrije, kao što su prehrambena, drvna i proizvodnja papira, konzerviranje ribe i tekstilna industrija, koje su nekada dominirale u ruralnim gradovima s jednom gospodarskom granom, bitno su slabije, često s razarajućim posljedicama za zajednice u kojima je postojala takva industrija. Rast proizvodnje posebno je povezan s lakom industrijom, visokotehnološkom industrijom i područjima proizvodnje dobara određenih niša, uključujući i proizvodnju kvalitetnih prehrambenih proizvoda.

Drugo, urbano-ruralno premještanje bilo je prostorno specifično. Estall (1983) osporava konvencionalna shvaćanja o premještanju proizvodnje u Sjedinjenim Američkim Državama pokazujući da je rast bio najveći u ruralnim okruzima neposredno uz metropolitanska područja i da je regionalno premještanje iz sjevernih u južne države, kako u ruralna tako i u urbana mjesta, bilo važnije od urbano-ruralnog premještanja *per se*. Prostorna koncentracija posebno je izražena u sektoru visoke tehnologije – označenog kao jedne od industrija ruralnog rasta.

Primjerice, iako se između 1981. i 1989. u ruralnim područjima Britanije zaposlenost u visokotehnološkoj industriji povećala općenito za 12% usporedno sa smanjenjem u urbanim područjima, rast je bio istaknut u tri regije. Tri puta više ljudi zaposleno je 1989. u visokotehnološkim industrijama u Jugoistočnoj Engleskoj nego u bilo kojoj drugoj regiji, a veliki dio ruralnog rasta koncentrirao se na nekoliko ključnih mjesta, kao što je Cambridge (North, 1998).

Treće, urbano-ruralni prijelaz promijenio je značajke proizvodnje u ruralnim područjima. Tvornice nisu toliko povezane s lokalnim zajednicama kao prije, manja je vjerojatnost da će upotrebljavati lokalne prirodne resurse i manja je vjerojatnost da ih posjeduje netko iz lokalne zajednice. Priroda posla koji se obavlja također se promijenila kao dio nove prostorne podjele rada. North (1998) primjećuje: „tvrđi se da je vjerojatnije da će ruralna mjesta i mali gradovi privući one poslove koji su više rutinski, manje tehnički napredni, montažnog tipa i koji zahtijevaju ponajprije polukvalificirane radnike prije nego one poslove koji zahtijevaju visoko tehnički obučenu i kvalificiranu radnu snagu” (str. 172).

Četvrto, mnoge odrednice za koje se pretpostavlja da pridonose premještanju iz urbanog u ruralno također jačaju ranjivost ruralne proizvodnje u natjecanju s proizvodnjom zemalja u razvoju i otpuštanju u recesiji. Ruralna područja glede nadnica mogu, primjerice, nadvladati urbane lokacije, ali ne i zemlje u razvoju. Korporativna spajanja i preuzimanja pretvorila su ruralna područja u ekonomije podružnica u kojima budućnost lokalnih tvornica ovisi o odlukama odbora, koje se vjerojatno donose na drugom kontinentu, i gdje se strategije donose na globalnoj razini. Nadalje, niže stope sindikalnog udruživanja znače da se korporacijama može pružiti manje otpora pri zatvaranju ruralnih podružnih tvornica nego onih u borbenijim, manjim i većim gradovima (Winson, 1997).

Korporacijama može biti jednostavnije zatvoriti tvornicu u selu ili malom gradu nego u

urbanom području, ali je utjecaj na lokalnu zajednicu češće ozbiljniji s obzirom na to da je gubitak poslova proporcionalno važniji u odnosu na veličinu lokalne populacije. To je ilustrirala Fitchen (1991) u studiji slučaja ruralnog New Yorka. Tvornica o kojoj je riječ započela je kao tkaonica, ali je promijenila vlasnike i proizvodne linije nekoliko puta i sredinom 1980-ih vlasnik joj je bila podružnica njujorške kompanije smještene u St. Louisu, koja je proizvodila plastičnu bolničku opremu. Zapošljavala je oko 500 radnika, najviše žena, koji su zarađivali između 7,3 dolara po satu za nekvalificirane radnike na pokretnoj traci i 12 dolara po satu za činovnička radna mjesta. Od zaposlenika 155 ih je živjelo u neposrednoj lokalnoj zajednici od oko 600 kućanstava. Tvornica je zatvorena 1989., kada je proizvodnja preseljena u Meksiko, gdje su nadnice bile prosječno 1,25 dolara po satu. Otpuštanje je pogodilo svako četvrto kućanstvo u toj lokalnoj zajednici i od 365 bivših radnika koji su se prijavili u programe pomoći za pronalazak posla samo ih je 20 pronašlo novi posao do trenutka zatvaranja tvornice. Kako Fitchen navodi govoreći o natpisu kojim se oglašavala prodaja tvornice, „[natpis je] objavio poruku koja zahvaća i utjelovljuje promjene u proizvodnji u ovom desetljeću: ironiju postojanja dobrih postrojenja i dobrih radnika, ali bez posla” (str. 72).

Uslužni sektor u ruralnim područjima

Na prvi pogled čini se da je stabilan rast uslužnog sektora u ruralnim područjima suprotnost promjenjivoj sudbini proizvođačke industrije. Zaposlenost u uslužnom sektoru u ruralnim područjima progresivno je rasla tijekom dvadesetog stoljeća te je on postao glavni izvor zaposlenja u ruralnim regijama diljem razvijenog svijeta. Međutim, postoji sklonost da se važnost uslužnog sektora preuveličava time što se velik i raznolik raspon aktivnosti smješta pod tim „kišobranskim” pojmom.

Radna mjesta u uslužnom sektoru uključuju visoko plaćene odvjetnike, financijere i burzovne mešetare kao i čistače, trgovačke pomoćnike i njegovatelje; uključuju učitelje i vozače kamiona, liječnike i konobare. Kako prikazuju tablice 5.3. i 5.4. za Englesku i Sjedinjene Američke Države, kada se razlože u grupe gospodarskih djelatnosti, slabi dojam prevladavanja uslužnih djelatnosti – najveće područje djelatnosti uslužnog sektora u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država, maloprodaja, zapošljava ugrubo jednak udio radne snage kao i proizvodnja. Štoviše, različiti su odnosi udjela zaposlenosti u različitim djelatnostima uslužnog sektora u različitim ruralnim regijama te se može postaviti hipoteza da su različiti i procesi koji pogone njihov razvoj.

Rast zaposlenosti u uslužnom sektoru u ruralnim područjima može se stoga razložiti na četiri komponente. Prvo, postoji širenje sektora javnih usluga, uključujući obrazovanje, zdravstvo i javnu upravu. Od kraja Drugog svjetskog rata razvoj i sve sveobuhvatnija pokrivenost pružanja javnih usluga u ruralnim područjima te doseg i kvaliteta opskrbe uslugama škola, bolnica i drugih institucija stvorili su nove mogućnosti zapošljavanja u ruralnim područjima. Štoviše, važnost javnog sektora kao velikog poslodavca, poput škole, bolnice ili zatvora, bit će

sve veća za mala ruralna u odnosu na veća urbana tržišta rada. Stoga javni sektor može biti zaslužan i za do četvrtine ili i više ukupne zaposlenosti u udaljenim ruralnim područjima (vidi tablicu 5.3.), pri čemu je, primjerice, USDA (*United States Department of Agriculture*) više od 200 ruralnih okruga u Sjedinjenim Američkim Državama klasificiralo kao ovisnima o državnom zapošljavanju.

Drugo, rast konzumerizma potaknuo je širenje maloprodajnog sektora i sektora usluga za dokoličarske aktivnosti, i u ruralnim i u urbanim područjima. Doista, maloprodajni lanci i oni koji se bave aktivnostima za provođenje slobodnog vremena često ciljaju na ruralne građiće i njihovo zaleđe kao nova tržišta za širenje, što je neravnomjerno povećavalo zaposlenost u uslužnom sektoru na takvim mjestima. Doduše, takva ulaganja pridonosila su i prostornom restrukturiranju usluga u ruralnim područjima (vidi poglavlje 7), koje obilježava zatvaranje seoskih trgovina, automehaničarskih radionica i smještaja, što je potencijalno vodilo smanjenju zaposlenosti u maloprodaji i ugostiteljstvu u nekim manjim ruralnim zajednicama. Nadalje, tipovi poslova koje otvara moderna maloprodaja i ugostiteljstvo često su manje plaćeni, povremeni i/ili skraćenog radnog vremena.

Tablica 5.3. Zaposlenost u uslužnom sektoru u Engleskoj 2001.

	Udaljena ruralna (%)	Dostupnija ruralna (%)	Urbana (%)
Distribucija, hotelijerstvo i ugostiteljstvo	27,6	25,9	23,7
Bankarstvo, financije, osiguranje itd.	10,6	17,4	22,0
Javna uprava, obrazovanje i zdravstvo	25,1	22,7	23,7
Druge usluge	4,5	5,1	5,3
Ukupno uslužni sektor	67,8	71,1	74,7

Izvor: *Countryside Agency*, 2003.

Tablica 5.4. Zaposlenost u uslužnom sektoru u Sjedinjenim Američkim Državama 1996.

	Ruralna (%)	Urbana (%)
Maloprodajna trgovina	17	17
Uprava	16	14
Financije, osiguranje i prodaja nekretnina	5	8
Prijevoz, komunikacije i komunalne usluge	4	5
Veletrgovina	3	5
Druge usluge	23	32
Ukupno uslužni sektor	68	81

Izvor: www.rupri.org

U udaljenim ruralnim okruzima Engleske više od polovine radnika zaposlenih u djelatnostima distribucije, hotelijerstva i ugostiteljstva, primjerice, radi na ugovore sa skraćenim radnim vremenom (*Countryside Agency*, 2003) (vidi poglavlje 18).

Treće, porast zaposlenosti u distribuciji i uslugama za aktivnosti provođenja slobodnog vremena također odražava i rastući značaj turizma u mnogim ruralnim područjima. Jedna od popratnih pojava izbijanja bolesti slinavke i šapa u Britaniji 2001. (vidi okvir 4.3.) bila je naglašavanje doprinosa turizma ruralnoj ekonomiji. Procijenjeno je da je u ruralnim dijelovima Engleske otprilike 380 000 poslova ovisno o turizmu, s dodatnih 25 000 u ruralnim dijelovima Walesa, a izračunato je da turisti potroše više od 10 milijardi funti godišnje u ruralnim područjima Engleske i Walesa (Vladin ured, 2000). Isto tako, hoteli i moteli sami zapošljavaju oko 310 000 ljudi u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država (Isserman, 2000). Turizam se često ističe kao sredstvo regeneracije ruralnih

zajednica koje su ekonomski propadale slabljenjem poljoprivrede, primarne proizvodnje ili prerade, što nadahnjuje neke uspješne inicijative poput one bivše pilane grada Chemainusa na otoku Vancouver (vidi poglavlje 12). Ipak, Butler i Clark (1992) upozoravaju da je „za promicanje turizma najteža okolnost to što je ruralna ekonomija već oslabljena jer turizam stvara izraženo neuravnoteženu distribuciju dohoda i zaposlenja. Bolji je kao dodatak uspješnim i raznovrsnim ekonomijama nego kao glavni potporanj razvoja” (str. 175). Izvan obalnih regija i nacionalnih parkova potencijal da turizam znatno pridonese ruralnom zapošljavanju može biti ograničen.

Četvrto, ruralna područja na periferiji metropolitanskih centara ostvarila su porast zapošljavanja u uslužnom sektoru zbog premještanja poslodavaca iz financijskog sektora i korporativnih uslužnih kompanija. Murdoch i Marsden (1994), primjerice, bilježe premještanje osiguravateljskih, bankarskih i drugih financijskih kompanija iz Londona u provincijski grad

Aylesbury, udaljen 40 milja [65 kilometara] od centra grada. Procesi koji stoje u pozadini tog premještanja slični su onima u pozadini prese-
ljenja proizvodne industrije – manja potreba za njezinom koncentracijom uz percipirane pred-
nosti većeg prostora, nižih zemljišnih, poreznih i troškova nadnica i veća kvaliteta okoliša. Ipak, poduzeća u tim sektorima teže čvrstoj integra-
ciji u urbano-ruralne mreže i specifičnim trži-
štima rada te je time njihovo sezanje u udaljena ruralna područja ograničeno.

Dakle, razvoj uslužnog sektora u ruralnim područjima regionalno se sektorski razlikovao. Za udaljenija ruralna područja vjerojatnija je veća ovisnost o turizmu ili poslovima u javnom sektoru, dok ruralna područja bliža gradovima mogu imati koristi od relokacije financijskih i poslovnih usluga. Dodatno uz radna mjesta uslužnog sektora u ruralnim područjima, u uslužnom sektoru među stanovništvom dostupnijih ruralnih područja dominiraju radnici koji putuju na posao iz obližnjih gradova i gradskih središta. Ta posljednja praksa ističe da je većina aktivnosti uslužnog sektora i dalje urbana-centrična te da i dalje postoje infrastrukturne barijere za širenje zapošljavanja u uslužnom sektoru u ruralnim područjima. No neki smatraju da se takve barijere mogu ukloniti razvojem informacijske tehnologije i pojavom rada na daljinu (*teleworking*).

Rad na daljinu u seoskom prostoru

Ljudi više ne moraju putovati u gradove na posao. Mnogi poslovi danas mogu putovati do radnika upotrebom suvremenih tehnologija – revitalizirajući tradicionalne ruralne zajednice... i postoji želja sve većeg broja ljudi da postignu bolju kvalitetu života, izbjegavajući stres i onečišćenje dnevnih migracija, i preuzmu aktivnije uloge u svakodnevnici svojih zajednica (Acorn Televillages brochure, citirano u Clark, 2000, str. 19).

Citat iznad oslikava težnje novog sektora unutar ruralne ekonomije koji nastaje razvojem informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija. Tvrdi se da su napredak u računalnoj tehnologiji i razvoj interneta, uz porast zanimanja u području informacija, stvorili mogućnosti da pojedinci sve više rade od kuće, koristeći se telekomunikacijama za razgovor sa svojim poslodavcem (*teleworking*) (Clark, 2000). Nadalje, neki autori ističu da prostorna fleksibilnost takvog rada navješćuje deurbanizaciju zaposlenja (Huws i suradnici, 1990), a njezin su potencijal iskoristile mnoge ruralne razvojne agencije koje su promicale razvoj ruralnog rada na daljinu pružajući izobrazbu i infrastrukturu, koja uključuje pokretne „telekućice” ili informacijske centre koji omogućuju pristup informacijskim i komunikacijskim tehnologijama (Clark, 2000).

Clark (2000) identificira 152 djelatne „telekućice” na britanskom otočju 1999. koje su bile koncentrirane u perifernim ruralnim regijama kao što su Wales, jugozapadna Engleska i sjeverna Škotska te većinom u malim selima ili udaljenim ruralnim lokacijama. Mnoge telekućice djelovale su kao „klirinške kuće” (*clearing houses*) i unajmljivale radnike na daljinu koji su radili uobičajene poslove kao što su oglašavanje, tajnički poslovi, prijevod i nakladništvo. Međutim, Clarkovi podaci upućuju da opća razina zaposlenosti u radu na daljinu ostaje niska te da je rast tog sektora u ruralnim područjima ograničen neprekinutom važnošću kontakta licem u lice u poslovanju te niskom kvalitetom ruralne telekomunikacijske infrastrukture.

Sažetak

Postoji jasan kvantitativni preokret u ruralnoj ekonomiji tijekom prošlog stoljeća. Statistički podaci o zaposlenosti, tipu poslovanja i ostvarivanju prihoda pokazuju da je prevlast djelatnosti temeljenih na proizvodnji, uključujući poljoprivredu, šumarstvo, ribarstvo, rudarstvo i ekstrakciju minerala, koja je postojala u ranom dvadesetom stoljeću, zamijenila ekonomija uvelike orijentirana na pružanje usluga. Taj je prijelaz također obilježen i kvalitativnom promjenom naravi ekonomije, pri čemu su zamjetna tri trenda. Prvo, ruralna se ekonomija na lokalnoj razini sve više fragmentira, stvarajući širok raspon mogućnosti zaposlenja za ruralno stanovništvo, ali i povećavajući nesigurnost. Suvremena ruralna ekonomija fluidnija je od prijašnje ekonomije temeljene na jednoj gospodarskoj grani i sada je manje sigurnih poslova. Kako bi dobili pristup zaposlenju u bolje plaćenim poslovima, potencijalni zaposlenici nerijetko moraju napustiti ruralna područja da bi stekli potrebnu nabrazbu ili kvalifikacije, dok niskokvalificirane poslove često obilježavaju niske plaće i privremeni ugovori. O implikacijama tih promjena za ljude koji žive i rade u ruralnim područjima raspravljamo u kasnijim poglavljima (vidi poglavlja 15, 17 i 18).

Drugo, ruralne ekonomije postale su sve više ovisne o vanjskim čimbenicima. Tradicionalne djelatnosti kao što su poljoprivreda i rudarstvo oslanjale su se na izvoz proizvoda u manje i veće gradove, ali farme i rudnici pretežno su bili u lokalnom vlasništvu te je zarađeni dohodak kružio unutar ruralne ekonomije. Suvremena ruralna ekonomija ovisna je ne samo o izvanjskom dohotku (na primjer u obliku investicija, državnih potpora, poljoprivrednog izvoza ili turističke potrošnje) nego sada i velik dio dobiti otječe natrag vanjskim matičnim kompanijama i investitorima. Također, moć donošenja ekonomskih odluka koncentrirana je kod vanjskih aktera tako da je oslabljen stupanj kontrole ruralnih zajednica nad njihovom ekonomskom budućnošću.

Konačno, dogodio se i diskurzivni zaokret u načinu na koji se ruralne ekonomije zamišljaju i predstavljaju. Od koncipiranja ruralnog kao prostora proizvodnje, ono se sada shvaća kao prostor konzumacije. To uključuje i aktivnosti potrošnje u seoskoj sredini (podržavajući uslužni sektor), ali i potrošnju samog seoskog prostora – prije svega putem turizma, ali i ulaganja u stanovanje, oglašavanje „ruralnih” obrta i specifičnu brendiranu hranu te upotrebu ruralnih lokacija za film i televiziju (vidi poglavlje 12). Diskurzivni pomak reproducira se u vladinim politikama i sukobima, kao što su oni između sječe šuma i zaštite prirode, gdje se prioritet daje zaštiti idealiziranog ruralnog okoliša koji privlači potrošače, a ne interesima proizvodnje (vidi također poglavlje 14).

Za daljnje čitanje

Nekoliko je sveobuhvatnih prikaza ekonomskog restrukturiranja u ruralnim područjima. Poglavlje Davida Northa o ruralnoj industrijalizaciji u B. Ilbery (ur.), *Geografija ruralne promjene* [*The Geography of Rural Change*] (Addison Wesley Longman, 1998) usredotočuje se uvelike na proizvodnju, ali obuhvaća i sadržaj od šire važnosti, dok je knjiga Michaela Clarka *Rad na daljinu u seoskom prostoru* [*Teleworking in the Countryside*] (Ashgate, 2000) detaljna studija rada na daljinu u Ujedinjenom Kraljevstvu. Za studije slučaja i više informacija o specifičnom sektorskom restrukturiranju vidi članak Trevora Barnesea i Rogera Haytera, „Gradić koji je to učinio: fleksibilna akumulacija i odgovor zajednice” [*The little town that did: flexible accumulation and community response*], u časopisu Regionalne studije [*Regional studies*], volumen 26, stranice 617-663 (1992), za studiju o zatvaranju pilane u Chemainusu, Kanada, a također vidi i opis zatvaranja tvornice u ruralnom području države New York u knjizi Janet Fitchen *Ugroženi prostori, izdržljiva mjesta: Promjena, identitet i preživljavanje u ruralnoj Americi* [*Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America*] (Westview Press, 1991).

Internetske stranice

Detaljni statistički podaci i objašnjenja o ruralnim ekonomijama Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država mogu se pronaći u izvješćima Stanje seoskih prostora [*State of the Countryside reports*] (<https://www.nalc.gov.uk/news/entry/1153-new-report-highlights-the-state-of-rural-services-in-england>) i na internetskim stranicama Instituta za istraživanje ruralne politike [Rural Policy Research Institute] (www.rupri.org).

6. Društvene i demografske promjene

Uvod

U razdoblju od gotovo dva stoljeća stanovništvo ruralnih područja onoga što danas smatramo razvijenim svijetom prošlo je metaforičku vožnju „vlakom smrti”. Od stabilnog rasta stanovništva na početku devetnaestog stoljeća ruralna područja izgubila su znatne udjele stanovništva u korist gradova u toj eri ubrzane urbanizacije tijekom kasnog devetnaestog i ranog dvadesetog stoljeća, prije nego što je smjer preokrenut 1960-ih i 1970-ih, kada su se seoska područja ponovno počela nastanjivati. Konačno, na početku dvadeset prvog stoljeća situacija je mnogo nejasnija s općenitom tendencijom prema porastu ruralnog stanovništva, ali koju presijecaju suprotstavljena nacionalna, regionalna, lokalna i demografska kretanja. Kako se broj stanovnika u ruralnim područjima mijenjao, tako se mijenjao i njihov sastav. Ruralno je stanovništvo danas starije i s više pripadnika srednje klase nego što je to bilo prije 30 ili 40 godina. Nadalje, ta kretanja usložnjavaju se posljedicama sudjelovanja useljenika srednje klase na ruralnim tržištima nekretnina. U ovom poglavlju ispituje detaljnije te promjene. U prvoj polovini poglavlja govorimo kronološki o prostornim promjenama stanovništva i raspravljamo o procesima koji su do tih promjena doveli. U drugoj polovini potom analiziramo rekompoziciju ili klasno preslagivanje ruralnog stanovništva s naglaskom na porast srednje klase i posljedice za ruralno tržište nekretnina.

Od urbanizacije do kontraurbanizacije

Ruralna depopulacija

Polovina stanovništva Engleske i Walesa 1851. živjela je u ruralnim područjima. Stoljeće poslije, 1951., ondje je živjela samo petina stanovništva. Depopulacija britanskog seoskog područja koju pokazuju ti brojevi bila je proces masovne migracije koja se ponavljala diljem svijeta otkako je industrijalizacija zaživjela. Između 1851. i 1951. stanovništvo Engleske i Walesa poraslo je za 26 milijuna ljudi (ili 144%), ali sta-

novništvo ruralnih područja *smanjilo* se za oko pola milijuna ljudi (ili 5%) (Saville, 1957). Najvećim su se dijelom te promjene događale na vrhuncu industrijalizacije od sredine devetnaestog stoljeća do 1920-ih, kada je migrante privlačila mogućnost većih nadnica u gradskoj industriji i veća mogućnost zapošljavanja u gradovima u odnosu na ruralna područja, gdje su rani stadiji poljoprivredne modernizacije smanjili broj poljoprivrednika te su proizvodnja i rudarstvo slabjeli. Dolazak željeznice olakšao je ruralnu depopulaciju time što je povećao mobilnost lju-

di sa sela, a napredak u obrazovanju i komunikacijama potaknuo je društvenu mobilnost, pri čemu su migracije bile povezane s potrebom za ostvarenjem viših aspiracija i privlačnošću velikih mogućnosti nezavisnosti i slobode u gradovima, malima i velikima, u usporedbi sa zatvorenim i izoliranim svijetom ruralnih zajednica (Lewis, 1998; Saville, 1957).

Tijek depopulacije nije bio jednolik. Periferniji ruralni okruzi Engleske i Walesa doživjeli su snažniju depopulaciju od onih bliže novim metropolitanskim središtima i taj se uzorak ponavljao na lokalnoj razini, gdje su se manja i udaljenija sela brže smanjivala nego trgovišta (Lewis, 1998). Stope i smjerovi migracija također su se s vremenom mijenjali. Stanovništvo Rutlanda u Engleskoj, primjerice, smanjivalo se u svim desetljećima između 1851. i 1931., osim od 1901. do 1911., kada je poraslo za 3,2% (Saville, 1957). Do 1920-ih urbanizacija u zemlji počela se usporavati kada je ekonomska depresija smanjila mogućnosti zapošljavanja u gradovima i kada je srednja klasa započela kretanje u suprotnom smjeru, prema novorazvijajućim predgrađima.

Proces ruralne depopulacije ponavljao se i drugdje u Europi – iako često u kasnijim i bržim vremenskim okvirima. U Irskoj je na nacionalnoj razini, primjerice, udio stanovništva koje je živjelo u selima s manje od 1500 stanovnika pao sa 71,7% 1901. na 63,5% 1936. te na 46,7% 1971., pri čemu je iseljavanje uzrokovano ograničenim ekonomskim i društvenim mogućnostima dostupnima u seoskoj sredini (Hannan, 1970).

Izvan Europe 1900. postojali su veliki dijelovi ruralne Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda koje su tek tada Europljani prvi put naseljavali. Ipak, širenje urbanih područja na nacionalnoj je razini premašivalo naseljavanje ruralnog prostora te su se u naseljenijim regijama mogli identificirati slični procesi migracija iz ruralnog u urbano. Stope rasta urbanog stanovništva u Kanadi bile su barem dvostruko veće od onih u ruralnim područjima od ranog devetna-

estog stoljeća do 1930-ih, s tim da je urbano stanovništvo nadmašilo ono ruralno ubrzo nakon 1921. (Bollman i Biggs, 1992).

Populacijski preokret

Obrtanje ruralno-urbanih migracijskih tijekova prvi su zamijetili demografski analitičari u Sjedinjenim Državama ranih 1970-ih. Novi fenomen, koji je Berry (1976) nazvao „kontraurbanizacijom” [eng. *counterurbanization*] (vidi okvir 6.1.), potvrdio je i zabilježio cijeli niz studija tijekom sljedećih nekoliko godina, prije svega rad Bournea i Logana (1976) te Vining i Kontuly (1978) koji su pokazali da „populacijski preokret” nije primjetan samo u Sjedinjenim Američkim Državama (tablica 6.1.) nego i u Kanadi, Australiji te većini zapadne Europe. U Ujedinjenom Kraljevstvu najbrži rast stanovništva, i 1970-ih i 1980-ih, dogodio se u pretežno ruralnim okruzima, pri čemu je u godini prije popisa stanovništva 1981. zabilježeno da je oko 100 000 ljudi migriralo izravno iz urbanih u ruralna područja (Lewis, 1998; Serow, 1991). Općenito, stanovništvo metropolitanskog područja Ujedinjenog Kraljevstva smanjilo se za 6,5% između 1971. i 1981., dok se ono metropolitanskih okruga povećalo za 6% (Serow, 1991). U drugim europskim zemljama razlike su bile manje izražene, ali ipak prisutne: neto migracijska stopa u ruralna područja u Nizozemskoj iznosila je 1970-ih oko 2% godišnje; u Francuskoj je bila 1,3% 1982.; a u Zapadnoj Njemačkoj 0,7% tijekom ranih 1980-ih (Serow, 1991). Kanada je također pokazala mješovitije trendove, pri čemu je migracija iz urbanog u ruralno prevladavala od 1971. do u 1980-ima, ali stopa rasta stanovništva u ruralnim područjima premašila je stope urbanog rasta samo kratko razdoblje između 1971. i 1976. (slika 6.1.).

Kako pokazuju podaci za Kanadu, kontraurbanizacija se treba smatrati mješavinom procesa populacijskih promjena, a ne jedinstvenim, dosljednim i jednosmjernim tijekom. Neki autori, primjerice, razlikuju *decentralizaciju*, ili migraciju iz gradova u obližnja ruralna pod-

ručja, i dekoncentraciju, ili migraciju iz velikih gradova u ruralna područja u drugim regijama. Decentralizacija je povezana s dnevnim migracijama (eng. *commuting*), dok dekoncentracija često uključuje veću promjenu životnog stila. U Sjedinjenim Američkim Državama povezana je s migracijama u zapadne države i južni sunčani pojas (*sunbelt*), a u Ujedinjenom Kraljevstvu s migracijama u periferne ruralne regije kao što su jugozapad Engleske, središnji Wales i sjever Penina. Zaključujući na temelju analiza koje je provodio od sredine 1970-ih tijekom sljedećeg dvadesetogodišnjeg razdoblja, Lewis (1998) tvrdi da se mogu prepoznati četiri zajedničke odrednice kontraurbanizacije. Prvo, premještanje nižih upravnih ispostava iz urbanih centara na lokalnu razinu, čime raste urbana hijerarhija u ruralnim područjima.

Drugo, rast stanovništva širi se proširenom suburbanizacijom. Treće, postoje dinamične stope rasta zabilježene izvan metropolitanskih područja, posebno u udaljenim ruralnim područjima. Četvrto, postoji kretanje stanovništva iz tradicionalno urbanih industrijskih područja u ruralna mjesta koja su poželjnija prema okolišnim kriterijima. Ta zapažanja naznačuju da je prijelaz stanovništva iz urbanog u ruralno, koji implicira kontraurbanizacija, ispresijecan različitim regionalnim tijekovima, čemu ćemo se vratiti u sljedećim odjeljcima.

Vining i Strauss (1977) proglasili su kontraurbanizaciju „čistim prekidom s prošlošću”. Berry je bio sličnog uvjerenja o povijesnoj važnosti „preokreta” izjavivši:

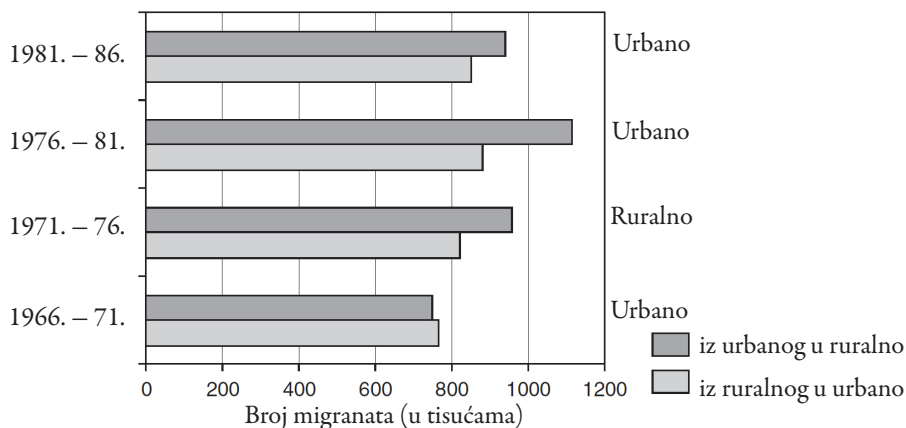
Okvir 6.1. Ključni pojam

Kontraurbanizacija: kretanje stanovništva iz urbanih u ruralna područja. Uobičajeno se povezuje s migracijama iz grada u selo, ali na nju upućuju i različite stope rasta stanovništva ruralnih i urbanih područja. Kontraurbanizacija može uključivati i decentralizaciju – migraciju iz manjih i većih gradova u okolna ruralna područja – i dekoncentraciju – međuregionalnu migraciju iz metropolitanskih područja u ruralne okruge.

Tablica 6.1. Populacijski preokret u Sjedinjenim Američkim Državama, 1960. – 1973.

	Godišnja promjena broja stanovnika (%)		Godišnja neto migracija (%)	
	1960. – 1970.	1970. – 1973.	1960. – 1970.	1970. – 1973.
Metropolitanski okruzi	1,7	1,0	0,5	0,1
Nemetropolitanski okruzi	0,4	1,4	-0,6	0,7
Potpuno ruralni okruzi	-0,5	1,4	-1,2	1,0
Ukupno Sjedinjene Američke Države	1,3	1,1	0,2	0,3

Izvor: Champion, 1989.

Slika 6.1. Migracijski tijekovi u Kanadi 1966. – 1986. i najbrža stopa rasta stanovništva (desno)
Izvor: Bollman i Biggs, 1992.

Točka preokreta dosegnuta je u urbanom iskustvu Amerike. Kontraurbanizacija je nadomjestila urbanizaciju kao dominantnu silnicu oblikovanja nacionalnih obrazaca naseljavanja (Berry, 1976, str. 17).

Sumnje prema uvjerljivosti tih ranih objava pojavile su se 1980-ih, kada su se stope kontraurbanizacije usporile ili se čak obrtale u mnogim zemljama. Međutim, dugoročnija perspektiva tijekom posljednje četvrtine dvadesetog stoljeća nagovještava da su migracije iz urbanog u ruralno i dalje prevladavajući trend, barem kada govorimo o Sjedinjenim Američkim Državama i Engleskoj (tablica 6.2. i 6.3.), iako pod određenim uvjetima, o kojima raspravljamo kasnije u ovom poglavlju.

Tablica 6.2. Neto migracijska stopa u ruralne i urbane okruge u Sjedinjenim Američkim Državama 1980. - 1997.

	1980. – 1990. (%)	1990. – 1997. (%)
Ruralno	-2,8	4,0
Urbano	3,8	2,1

Izvor: www.rupri.org na bazi USDA ERS statističkih podataka

Tablica 6.3. Promjena broja stanovnika u urbanim i ruralnim okruzima Engleske 1981. - 2001.

	1981. – 1991. (%)	1991. – 2001. (%)	1981. – 2001. (%)
Ruralni okruzi	+7,1	+4,9	+12,4
Urbani okruzi	+1,4	+0,9	+2,4
Ukupno Engleska	+3,0	+2,0	+5,0

Izvor: Countryside Agency, 2003.

Pokretači kontraurbanizacije

Kontraurbanizacija je posljedica ekonomskog restrukturiranja i urbanih i ruralnih društava, zajedno s društvenim i tehnološkim promjenama koje znače da su ljudi fizički i društveno mobilniji nego što su to bile prethodne generacije. Kako Kontuly (1998) sažima, studije su ponudile širok raspon objašnjenja kontraurbanizacije, koje se mogu grupirati prema šest osnovnih pokretača:

- **Ekonomski ciklički čimbenici**, uključujući poslovne cikluse, rast lokaliziranog zapošljavanja u rudarstvu, turizmu i obrani te cikličke obrasce kapitalnih ulaganja u nekretnine i poslovanje;

- *Ekonomski strukturalni čimbenici*, uključujući dekoncentraciju poslova u ruralnim područjima u novoj prostornoj podjeli rada (vidi također poglavlje 5);
- *Prostorni i okolišni čimbenici*, uključujući društvene i ekološke probleme u urbanim područjima, stambenu dostupnost i troškove te privlačnost sadržaja ruralnog okoliša;
- *Socioekonomski i sociokulturni čimbenici*, uključujući demografski sastav koji se mijenja, povećanje državne socijalne pomoći te promjene u rezidencijalnim preferencijama i društvenim vrijednostima;
- *Vladine politike*, uključujući izravne inicijative za promicanje ruralnog razvoja ili privlačenje useljavanja u ruralna područja te unaprjeđenje obrazovanja, zdravstva i drugih javnih usluga u ruralnim područjima;
- *Tehnološke inovacije*, uključujući unaprjeđenje prometnih veza i telekomunikacija.

Ti čimbenici promijenili su okolnosti u kojima pojedinci odlučuju o tome gdje živjeti. U nekim su slučajevima nastala nova ograničenja, primjerice premještanje mnogih proizvodnih i uslužnih poslova iz urbanog u ruralno zbog ekonomskog restrukturiranja značio je da mogućnosti zapošljavanja mogu biti veće u ruralnim regijama nego u susjednim urbanim regijama. U drugim su slučajevima ekonomsko restrukturiranje, društvene i kulturne promjene te tehnološke inovacije uklonili ograničenja za pojedince tako da se odluke o mjestu prebivanja sve više mogu donositi na osnovi aspiracijskih odrednica, uključujući i percipiranu kvalitetu života u ruralnim područjima.

Da „ruralnost” ima važnost kao „čimbenik privlačenja” (*pull factor*) u migracijama, pokazala su ispitivanja javnog mnijenja koja pokazuju da bi većina urbanog stanovništva u zemljama kao što su UK i Kanada rado živjela u seoskoj sredini kada bi bili u mogućnosti (Bollman i Biggs, 1992; Halfacree, 1994). Halfacreejevo istraživanje o useljenicima u sela u Lancashireu i Devonu u Engleskoj pokazuje da je gotovo polovina ispitanika izjavila da im je ruralni

karakter područja bio „vrlo važan” pri donošenju odluke o preseljenju u usporedbi s ostalim čimbenicima. Manje od jednog od deset doseljenika izjavilo je da je ruralni karakter nevažan (Halfacree, 1994). Slične zaključke iznosi i Crump (2003) u okrugu Sonoma, Kalifornija. Smješten 50 milja [80 kilometara] sjeverno od San Francisca, okrug Sonoma pretežno je ruralno područje koje je imalo koristi od spoja decentralizacije i dekoncentracije stanovništva, pri čemu se stanovništvo okruga povećalo za 53% između 1970. i 2000. godine. Crump je doznao da je za 50% onih koji su se doselili u ruralni je predjele okruga ruralni okoliš bio najvažnija odrednica njihove migracijske odluke. Čak je i u suburbanom predjelu okruga više od polovine doseljenika navelo ruralni okoliš kao vrlo važan ili najvažniji čimbenik. Sve ostale čimbenike koje Crump grupira kao one koji se odnose na ruralno okruženje, uključujući atraktivan okoliš, obližnji otvoreni prostor i privatnost, najčešće je navodila većina useljenika ruralnog okruga.

Crumpovo grupiranje ruralnih čimbenika odražava sadržaj ruralnog kao socijalne konstrukcije, kako što smo raspravljali u poglavlju 1, pri čemu različita obilježja imaju manju ili veću važnost za različite ljude. Privlačnost ruralnog kao mjesta življenja prema tome se razlikuje za različite useljenike. U Halfacreejevu istraživanju (1994) zabilježen je širok raspon ključnih privlačnih faktora ruralnog života koje su useljenici navodili, uključujući otvorenost i estetsku kvalitetu okoliša i sporiji tempo života te snažniji osjećaj zajednice, kao i vrijednosne prosudbe, primjerice o seoskoj sredini kao boljem mjestu za odgajanje djece (vidi okvir 6.2.). Projekcije vrijednosnih prosudbi o ruralnom prostoru i ruralnom društvu uvode političku dimenziju u migracije koje naknadno mogu pridonijeti pojavi lokalnih sukoba (vidi poglavlje 14). Halfacree, primjerice, identificira konzervativne, rasističke ogranke u manjem dijelu ruralnih useljenika u Engleskoj za koje je seoska sredina privlačna kao monoetnički i mo-

nokulturni prostor, dok, nasuprot tomu, Jones i suradnici (2003) izvještavaju kako je važnost ruralnog okoliša, kao glavne silnice privlačenja za većinu useljenika na jug gorja Appalachia, SAD, pridonio rastu aktivnosti zaštite okoliša u toj regiji.

Aspiracijske su migracije, dakle, važna komponenta u kontraurbanizaciji, ali većini useljenika privlačnost ruralnog bit će samo jedna od

mnogih odrednica koja utječe na taj višefazni proces odlučivanja o nizu odluka, o preseljenju, odabiru područja preseljenja, odabiru zajednice u kojoj će osoba živjeti i odabiru određene nekretnine. No za sve useljenike život u ruralnim područjima nije pitanje *odabira* – Harper (1991) je više od petine ispitanika u svojoj studiji klasificirala kao stanovnike s ograničenim izborom, čiji su rezidencijalni odabiri pod kon-

Okvir 6.2. Važnost ruralnosti u migracijskim odlukama

Studije Keitha Halfacreeja o useljavanju u ruralne zajednice dvaju engleskih okruga, Devonu i Lancashireu, otkrivaju ne samo važnost ruralnih odrednica u odlukama ljudi na preseljenje nego i brojne razloge zašto ljudi smatraju ruralni život i ruralna mjesta privlačnima. Kako Halfacree prikazuje kroz citate svojih anketiranih ispitanika, ti razlozi vezuju se i uz kvalitetu okoliša i kvalitetu društvenog okruženja, kao i uz druge čimbenike poput privatnosti, mogućnosti za provođenje slobodnog vremena i upoznatost s područjem.

Kvaliteta okoliša

„Htjeli smo se preseliti u... ljepše područje”

„Tiše – manje prometa. Poput seoskog, ali ne previše izolirano. Lijepo je vidjeti polje i sl.”

„Htjeli smo više prirodnog okruženja”

„Prostor, manje ljudi, vrijeme za disanje i razmišljanje”

Kvaliteta društvenog okruženja

„Biti u tišem i ugodnijem, opuštenom području”

„Tražiti mirniji okoliš”

„Maknuti se od svega”

„Pobjeći od jurnjave za uspjehom – bolji način života”

„Tempo života – sporiji... više atmosfere zajedništva”

Drugi čimbenici

„Želja za dodatnom zemljom, mirom i privatnošću”

„Volim aktivnosti na otvorenom – cijeli život volim pješačenje, cijenim selo i tako dalje”

„[Mogu] izići kroz ulazna vrata u selo, ne trebam voziti”

„Žena je odrasla u ruralnom području. Gotovo sam oduvijek bio ruralan”

Za više vidi K. Halfacree (1994) Važnost „ruralnog” u stvaranju kontraurbanizacije: dokazi iz Engleske u 1980-ima [The importance of ‘the rural’ in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s], Sociologia Ruralis, 34, 164-189.

trolom rukovoditelja lokalne uprave ili stambenih udruženja vlasnika nekretnina ili čije je stanovanje vezano uz posao koji obavljaju, a u širem smislu mnogo je migranata koji su zapravo primorani preseliti se u ruralno područje zbog zaposlenja ili obiteljskih veza. Štoviše, mnoge doseljenike privlače regionalna obilježja koja nemaju mnogo veze s ruralnošću pojedinog okruga. Walmsley i suradnici (1995) u Australiji su otkrili da su klima, životni stil i okoliš te bolje poslovne i stambene mogućnosti ključni čimbenici koji usmjeravaju migracije prema ruralnom obalnom području sjevernog Novog Južnog Walesa.

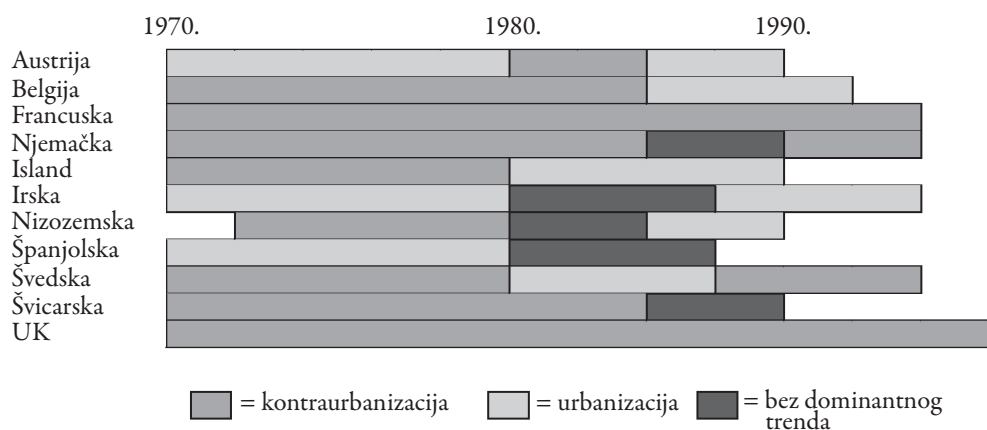
Ponovna procjena kontraurbanizacije

Kontraurbanizacija je bila jedan od osnovnih pojmova koji su znanstvenici koji se bave ruralnim upotrebljavali tijekom posljednjih nekoliko desetljeća, no dokazi prikupljeni u tom razdoblju navode na potrebu da mu kritički pristupimo (Mitchell, 2004). Jasno je da je era ustrajne ruralne depopulacije završila i da sada snažna struja urbano-ruralne migracije pridonosi povećanju stanovništva u mnogim ruralnim područjima. Međutim, dinamika promjena među stanovništvom u suvremenoj seoskoj sredini nije tako jednosmjerna kako to nagovješta-

va uobičajena upotreba pojma „kontraurbanizacija”. Konkretnije, četiri su važne napomene.

Prvo, *naglasak koji se stavlja na kontraurbanizaciju u angloameričkoj literaturi podcjenjuje različitost nacionalnih smjerova kretanja*. Tezu o kontraurbanizaciji promiču istraživači u Sjedinjenim Američkim Državama – gdje je populacijski preokret posebno upadljiv – i Ujedinjenog Kraljevstva – gdje konzistentno prevladavaju migracije iz urbanog u ruralno. U mnogim je drugim zemljama važnost kontraurbanizacije bila manja. Kontuly (1998) bilježi da se u mnogim europskim zemljama u 1980-ima plima kontraurbanizacije okrenula natrag prema urbanizaciji ili barem u razdoblje neodređenog kretanja (slika 6.2.). U nekim je zemljama, uključujući Finsku i Portugal, urbanizacija ostala prevladavajući smjer 1970-ih i 1980-ih.

Drugo, *postoje regionalne razlike u dinamici kretanja stanovništva i ti regionalni čimbenici mogu biti važniji od ruralnih čimbenika u tumačenju migracija*. Regionalna neujednačenost kontraurbanizacije vidljiva je u Sjevernoj Americi, gdje ruralna područja i Kanade i Sjedinjenih Američkih Država obuhvaćaju velike i različite teritorije. Migracije iz urbanog u ruralno u Kanadi imaju oblik ponajprije decentralizacije, s rastom stanovništva koncentriranim u rural-

Slika 6.2. Prevladavanje kontraurbanizacije i urbanizacije za 11 europskih zemalja

Izvor: Kontuly, 1998.

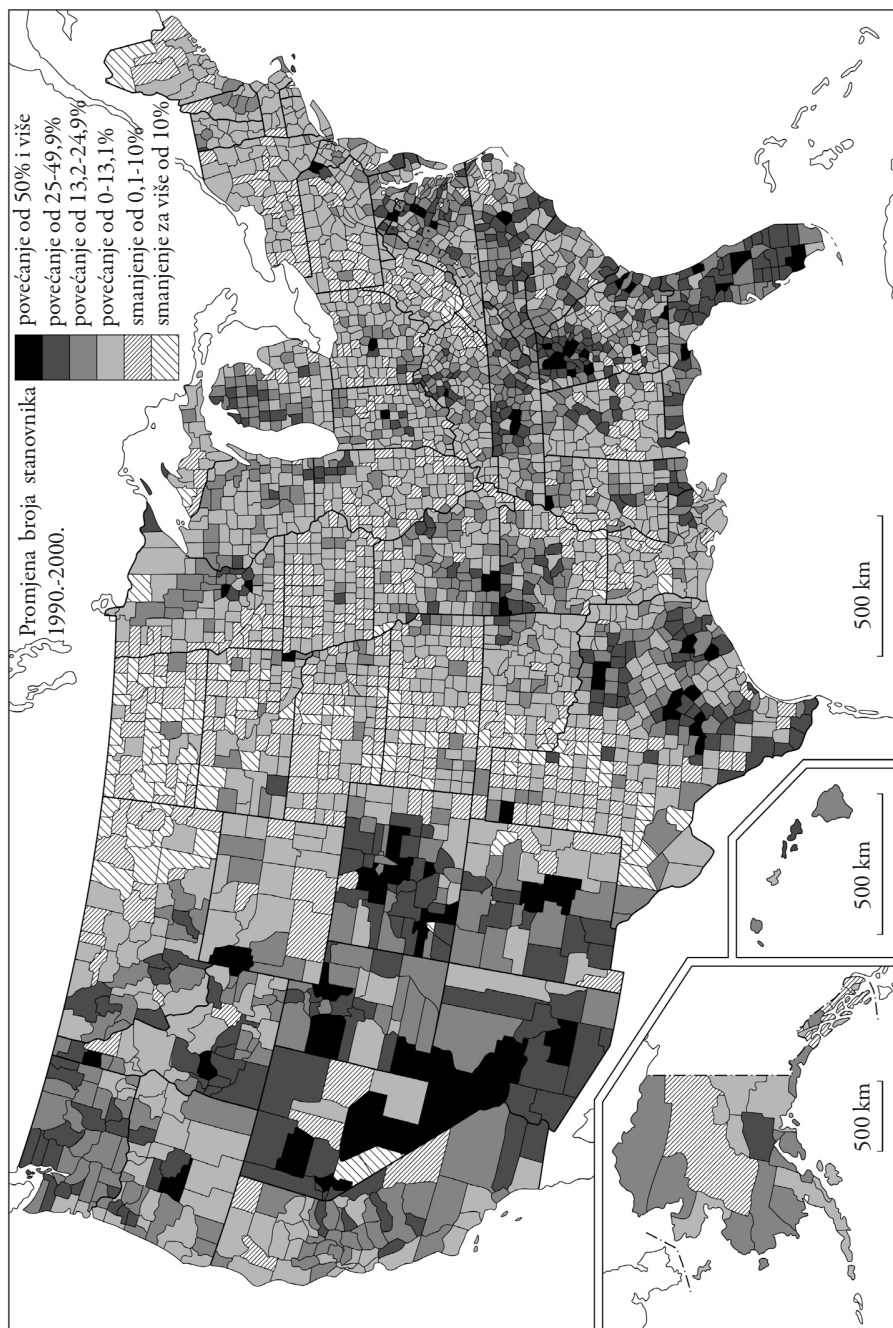
nim okruzima najbližima metropolitanskim centrima doline St. Lawrence i južne Britanske Kolumbije (Bollman i Biggs, 1992). Udaljenije su ruralne regije središnje i sjeverne Kanade, suprotno tomu, pretrpjele znatnu depopulaciju Newfoundlanda, primjerice, gdje se između 1996. i 2001. stanovništvo smanjilo za 7%, u Yukonu za 6,8% i na Sjeverozapadnim teritorijima za 5,8%. Iz tog je razloga kanadska vlada usvojila političke mjere kojima pokušava ohrabriti doseljavanje stranih državljana izravno u ruralna područja kako bi se zaustavio pad stanovništva.

U Sjedinjenim Američkim Državama dekoncentracija stanovništva ključna je odrednica kontraurbanizacije, ali na regionalno selektivan način. Više od tri četvrtine porasta stanovništva u ruralnim područjima pojavilo se u zapadnim i južnim državama između 1990. i 1997., ponajprije Arizoni, Nevadi, Idahou, Oregonu i Washingtonu, što je bilo potaknuto splotom čimbenika okoliša, životnog stila i mogućnosti zapošljavanja, a što je također povećalo i urbano stanovništvo u tim regijama. Nasuprot tomu, velikim dijelom prerijskog pojasa stanovništvo ruralnih okruga se smanjuje, katkada i za više od 10%, kako se tradicionalni izvori zaposlenja, poput poljoprivrede, smanjuju (slika 6.3.).

Polarizacija seoske sredine u zone rasta stanovništva i smanjivanja stanovništva vidljiva je i u Francuskoj i u Australiji. Rast ruralnog stanovništva u Australiji bio je usredotočen u ruralnom obalnom pojasu Novog Južnog Walesa, Victorije i Queenslanda te u rijetko naseljenim regijama Zapadne Australije i Sjevernog teritorija, gdje je, suprotno trendu, zaposlenost u poljoprivredi porasla (Hugo, 1994). Međutim, istodobno je 120 ruralnih općina izgubilo više od 1% stanovništva u samo jednoj godini, 1998. – 1999., većinom u unutrašnjosti u poljoprivrednom području uzgoja pšenice, ovaca i području suhih pašnjaka (Kenyon i Black, 2001). Ukupno je otprilike 75 sela izgubilo više od petine stanovništva između 1976. i 1998., s padom stanovništva za više od trećine u na-

jekstremnijim slučajevima, kao što su Buloke u Victoriji i Isisford u Queenslandu (Kenyon i Black, 2001). Slično tomu, u Francuskoj je prevladavajući trend kontraurbanizacije maskirao probleme ozbiljne depopulacije u brojnim malim selima, pogotovo u pokrajinama Auvergne, Limousin, Lorraine i dijelovima Bretanje, Normandije i Pirineja gdje zaposlenost u poljoprivredi ostaje razmjerno visoka (INSEE, 1995). Predviđa se da će do 2015. oko 1500 francuskih sela i zaselaka moći zaista nestati (Lichfield, 1998).

Treće, čak i u područjima rasta ruralnog stanovništva mogu postojati džepovi lokalne depopulacije. Ujedinjeno Kraljevstvo ima najizraženiji i najdosljedniji obrazac kontraurbanizacije među razvijenim zemljama, ali čak i u onim dijelovima britanske seoske sredine koji bilježe najbrži rast stanovništva dinamika tih promjena može biti posve različita od jedne do druge zajednice. Weekley (1988) pokazuje da se gotovo polovini svih ruralnih zajednica u engleskom Istočnom Midlandsu s manje od 1000 stanovnika 1981. smanjilo stanovništvo u odnosu na 1971.; dok Spencer (1997) pronalazi da je jedna od triju općina u grofoviji Južni Oxfordshire – jednom od najbrže rastućih ruralnih predjela – izgubila stanovništvo između 1961. i 1991. godine. Do lokalnih prostora s nejednolikim ruralnim migracijama dovodi spoj rezidencijalnih preferencija pojedinih migranata i dostupnost nekretnina. Zalihe nekretnina u Ujedinjenom Kraljevstvu regulira sustav planiranja koji kontrolira razvoj ograničavanjem nove gradnje i time ograničavanjem kapaciteta rasta stanovništva u području vrijednog okoliša, vrlo malim zajednicama i „stisnutim” ruralnim prostorima (vidi okvir 6.3.). Kako tvrdi Spencer (1997), politika planiranja nije oblikovana objektivno, nego predstavlja ishod asimetričnih odnosa moći između planerskih tijela i zemljovlasnika, pri čemu su planeri težili tomu da spriječe rast u slabije naseljenim zajednicama, što je moglo potaknuti lokaliziranu depopulaciju.

Slika 6.3. Promjene u broju stanovnika prema okruzima u Sjedinjenim Američkim Državama 1990. – 2000.

Izvor: podaci Popisa stanovništva SAD-a

Četvrto, *kontraurbanizacija može prikriti razne migracijske obrasce različitih dobnih i društvenih skupina*. Prevladavanje kontraurbanizacije u mnogim razvijenim zemljama u znatnom razdoblju kasnog dvadesetog stoljeća prikrilo je stalno neto iseljavanje mladih iz ruralnih područja. Čak i tijekom naznačenog populacijskog preokreta 1975. - 76. više od 14 000 mladih ljudi između 18 i 24 godine migriralo je iz ruralnih okruga Sjedinjenih Američkih Država nego što se uselilo, a taj neto odljev pojačao se 1980-ih (tablica 6.4.). Slično tomu, 44 od 48 nemetro-

politanska okruga Australije doživjela su neto iseljavanje onih u dobi od 15 do 24 godine između 1986. i 1991. (Gray i Lawrence, 2001).

Iseljavanje mladih ljudi iz ruralnih područja posljedica je i izbora i okolnosti. Mnogim mladim ljudima odraslima na selu gradovi su i dalje privlačni kao mjesta mogućnosti koje im nisu dostupne u ruralnim zajednicama. Do drugih migracijskih odluka dovode ograničene mogućnosti zapošljavanja (koje često odražavaju smanjenje zaposlenja u poljoprivredi i drugim tradicionalnim djelatnostima) ili, u nekim po-

Okvir 6.3. Planiranje i kontraurbanizacija u ruralnoj Britaniji

Gradnja nekretnina u Ujedinjenom Kraljevstvu regulira se sustavom gradskog i okružnog planiranja. Nova gradnja zahtijeva odobrenje lokalnih planerskih tijela, a ono se dodjeljuje prema smjerovima zacrtanima u lokalnim planovima koji se povremeno mijenjaju. Planovi određuju koje je zemljište predviđeno za gradnju i zemljište gdje gradnja uobičajeno nije dopuštena, što odražava regionalne i nacionalne smjernice. Primjena tog sustava planiranja utjecala je na prostornu raširenost kontraurbanizacije u Ujedinjenom Kraljevstvu na dvije razine. Prvo, jedna od najranijih strategija sustava planiranja nakon Drugog svjetskog rata bila je određivanje zelenih pojaseva oko velikih gradova kako bi se kontroliralo urbano širenje. Gradnja u zelenim pojasevima strogo je zabranjena, čime se potiče urbane iseljenike da „preskaču“ zelene pojaseve i sele se u dalje ruralne okruge (za primjere vidi Murdoch i Marsden, 1994, o grofoviji Buckingham). To je potaknulo kontraurbanizaciju koja je postala dominantan trend naseljavanja u UK nasuprot suburbanizaciji. Drugo, na lokalnoj razini, mnoga su vijeća usvojila smjernice za planiranje koje novu gradnju smještaju u „ključna naselja“. Tako je i rast stanovništva u tim naseljima uglavnom bujao, dok je u ostalim zajednicama nova gradnja zabranjena, što ograničava zalihe nekretnina i potencijalno vodi stagnaciji ili smanjenju stanovništva. Oblikovanje planerskih politika nije objektivan proces, on reflektira odnos moći u ruralnim mjestima. Kako Spencer (1997) tvrdi, planerska politika često je pristrana i ide u korist interesa zemljoposjednika, koji mogu pokušati iskoristiti komercijalnu vrijednost svoje zemlje putem izgradnje ili na drugi način, mogu pokušati spriječiti gradnju kako bi izbjegli slabljenje temelja svoje moći. Stanovnici koji pripadaju srednjoj klasi također su se mobilizirali protiv gradnje kako bi održali ograničenima zalihe nekretnina, što održava i vrijednost nekretnina visokom te time štiti ekskluzivnost određenih ruralnih zajednica (Murdoch i Marsden, 1994) (vidi raspravu o „srednjoj klasi na selu“ kasnije u ovom poglavlju). Neiznenađujuće, planerska politika i kontrola gradnje postale su ključne žarišne točke političkog sukoba u suvremenoj ruralnoj Britaniji (vidi poglavlje 14).

Za više vidi Jonathan Murdoch and Terry Marsden (1994) Rekonstituiranje ruralnosti [Reconstituting Rurality] (UCL Press); David Spencer (1997) Ponovno razmatranje kontraurbanizacije i ruralne depopulacije: zemljoposjednici, planeri i procesi ruralnog razvoja [Counterurbanisation and rural depopulation revisited: landowners, planners and the rural development process], Journal of Rural Studies, 13, 75 - 92.

Tablica 6.4. Neto migracija u (+)/iz (-) nemetropolitanskih područja Sjedinjenih Američkih Država (tisuće)

Dob (god)	1975. – 1976.	1983. – 1984.	1985. – 1986.	1992. – 1993.
18 – 24	-14,4	-33,6	-39,6	-7,3
29 – 29	+22,0	-18,2	-26,2	-3,5
30 – 39	+8,3	-4,5	-1,8	+10,3
60 i više	+7,7	+2,2	+4,8	+6,5

Izvor: Fulton i suradnici, 1997.

drućjima, nesposobnosti plaćanja napuhamih cijena nekretnina. Najvažnije od svega, širenje visokog obrazovanja znači da brojni mladi ljudi napuštaju ruralne zajednice zbog pohađanja veleučilišta ili sveučilišta i da su ograničeni u mogućnostima povratka zbog manjka prikladnih poslova za visoko obrazovane osobe u mnogim ruralnim područjima.

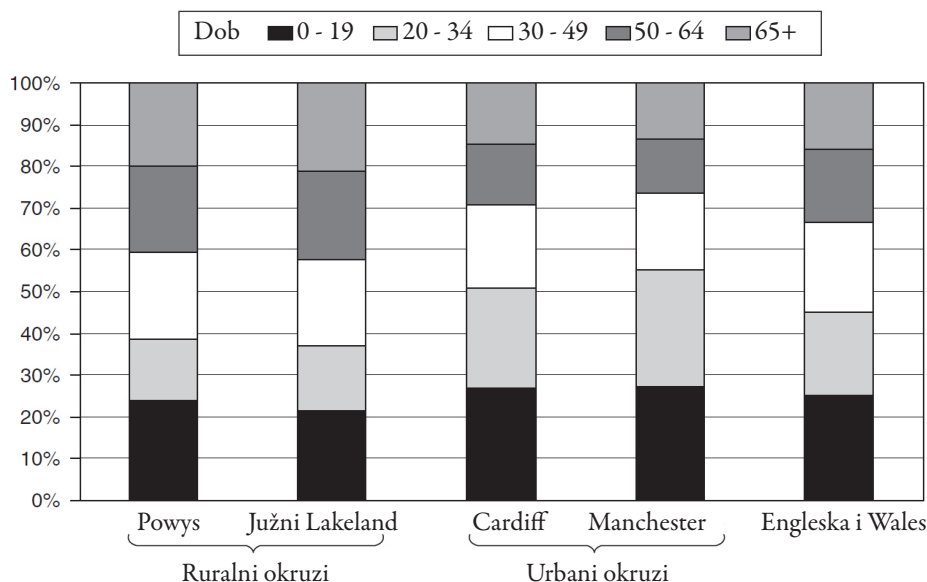
Neki će se vratiti kako se životne mogućnosti budu stvarale i kako se njihove osobne okolnosti budu mijenjale. Istraživači nisu mnogo pozornosti posvećivali mjerenju brojčane važnosti povratne migracije u kontraurbanizaciji, ali na osnovi zabilježenih opažanja u nekoliko zemalja može se zaključiti da barem povećanja migracija iz urbanog u ruralno nije ona novopridošlih, nego ona povratnika. Povratnici se uglavnom lakše integriraju u zajednicu i nerijetko osjećaju predanost mjestu koja vodi radu za opće dobro. Kako Fitcher primjećuje u ruralnom dijelu države New York:

Ti povratnici imaju važne uloge u zajednici. Rade u planerskim uredima, vode zavode za obuku zaposlenika i rade kao školski ravnatelji, voditelji uvjetnih otpusta i tako dalje. U slobodno vrijeme obavljaju dužnosti voditelja u zajednici na različitim položajima, od voditelja izviđača do koordinatora kampanja za recikliranje.

Ti odrasli ljudi nekada su bili mladi koji su jedva čekali da napuste dom i odu na studij te su se zaklinjali da se nakon fakulteta nikada neće vratiti jer za njih nije bilo ni karijere ni društvenog života u rodnom gradu (Fitcher, 1991, str. 93).

Na drugoj strani dobne ljestvice tijekom useljavanja u ruralna područja pojačavaju migracije umirovljenika. Fulton i suradnici (1997), primjerice, 1992. – 93. bilježe neto migraciju od otprilike 6500 ljudi starijih od 60 godina u nemetropolitanska područja Sjedinjenih Američkih Država. Velik dio umirovljeničke migracije prostorno je koncentriran na ruralne obalne okruge i druga područja „odmarališta” s posebnim trendovima zabilježenima u regijama kao što su jugozapadna Engleska i australski obalni pojas Queenslanda i Novog Južnog Walesa. U Sjedinjenim Američkim Državama je 190 okruga klasificirano kao „okruzi umirovljeničkih odredišta” (većinom duž zapadne obale, na Rocky Mountainsu i Floridi), što su bila mjesta s najbržim rastom u Sjedinjenim Američkim Državama 1990-ih s neto migracijskim dobikom od više od 17% između 1990. i 1997. (Rural Policy Research Institute, 2003).

Posljedica tako različitih demografskih kretanja bila je polarizacija profila stanovnika u ruralnim i urbanim područjima. Slika 6.4. us-

Slika 6.4. Dobni profili za dva ruralna i dva urbana okruga u Engleskoj i Walesu iz Popisa stanovništva 2001.

Izvor: na osnovi podataka koje je objavio Ured za nacionalnu statistiku (*Office of National Statistics*)

poređuje dobne profile dvaju ruralnih okruga u Ujedinjenom Kraljevstvu s profilima dvaju velikih gradova. U dva ruralna okruga, Powys u Walesu i Južni Lakeland na sjeverozapadu Engleske, više od dvije petine stanovništva starije je od 50, a oko 15% starije je od 70 godina, no znatno je manje stanovnika u dobi između 20 i 35 godina u odnosu na nacionalni prosjek. Nasuprot tomu, u dva grada, Cardiffu i Manchesteru, otprilike jedan od četiri stanovnika u dobi je između 20 i 35 godina, ali manje od trećine su stariji od 50 i samo je jedan od deset stariji od 70 godina. O posljedicama tih trendova za iskustvo življenja, i mladih ljudi i onih starijih u ruralnim područjima, raspravljamo u poglavlju 17.

Migracijski tijekovi u ruralna područja i iz njih ne razlikuju se samo prema dobi migranata nego i prema dohotku i društvenoj klasi. Pokazatelji tih trendova kompleksniji su nego u slučaju dobi i sugeriraju da postoje brojna i složena kretanja koja su utjecala na migracijske smjereve različitih društvenih skupina u različitim

razdobljima. Postoje, primjerice, neki podaci o useljavanju u ruralna područja grupa s niskim dohocima. Fitchen (1991) opisuje drugu skupinu povratnih migranata koji su napustili ruralne zajednice u potrazi za poslom, ali su se nakon neuspjeha vratili kući nezaposleni. Hugo i Bell (1998), pak, u Australiji identificiraju trend migracija upravljenih socijalnim stanjem, koje odražavaju činjenicu da, iako su vladine isplate socijalne pomoći jednake diljem zemlje, životni troškovi mogu biti manji u ruralnim područjima. Međutim, u velikom dijelu Europe i mnogim najbrže rastućim dijelovima ruralne Sjeverne Amerike kontraurbanizacija je bila povezana s migracijama srednje klase. Analiza Fultona i suradnika (1997), primjerice, pokazuje da je postojalo neto useljavanje radnika viših „plavih ovratnika” i „bijelih ovratnika” u ruralne dijelove Sjedinjenih Američkih Država i sredinom 1970-ih i početkom 1990-ih usporedno s neto iseljavanjem radnika zanimanja nižih plavih i bijelih ovratnika. Ondje gdje se pojavljuje takva

razlikovna migracija, dolazi do rekompozicije društvenih klasa u ruralnim zajednicama koja može postati samoreproducirajuća kako cijene nekretnina rastu, a useljenici se srednje klase mobiliziraju protiv nove gradnje, o čemu raspravljamo u ostatku ovog poglavlja.

Klasna rekompozicija u ruralnim područjima

Tradicionalno se klasna struktura ruralnog društva temeljila na vlasničkim odnosima. Posjedovanje zemlje nije donosilo samo status nego i moć u ruralnoj ekonomiji, kojoj je osnova eksploatacija zemlje putem poljoprivrede, šumarstva, rudarstva i tako dalje (vidi poglavlja 4 i 5). Zemljoposjednici su ostvarivali dobit od ekonomske djelatnosti na zemlji te su kontrolirali i mogućnosti zapošljavanja i stanovanja za ruralnu radničku klasu. Sa svoje strane, ruralna radnička klasa bila je *podstanarska* klasa, u kojoj je mnogima smještaj ovisio o poslodavcu. Međutim, restrukturiranje ruralne ekonomije u kasnom dvadesetom stoljeću potkopalo je tu klasnu strukturu. Smanjenjem zaposlenosti u poljoprivredi, uz širenje ekonomskih djelatnosti čija osnova nije zemlja te rast usluga javnog stanovanja u ruralnim područjima, smanjila se moć i status klase zemljoposjednika. To ipak nije proizvelo besklasno društvo, nego je prije označilo prijelaz prema novoj klasnoj strukturi temeljenoj na zanimanju, pri čemu je poziciju od središnje važnosti dobila rastuća srednja klasa.

Rast ruralne srednje klase bio je posljedica i restrukturiranja ruralnog tržišta rada (vidi poglavlje 5) i prevladavanja pripadnika srednje klase u procesima kontraurbanizacije. Dakle, širok je raspon pozadina iz kojih pripadnici ruralne srednje klase dolaze i načina na koje pripadnicima srednje klase postaju. Štoviše, pojam „srednja klasa” okuplja raznolika zanimanja i statuse zaposlenja i širok spektar razina prihoda kućanstava, toliko da je ruralnoj srednjoj klasi teško pripisati bilo koji uobičajen skup vrijednosti ili interesa. Kao takva, ruralna srednja klasa nije skladan, jedinstven akter koji djeluje u preoblikovanju ruralnih zajednica, nego je sastavljena od mnogih „frakcija” među kojima mogu nastati napetosti i sukobi koji pak mogu usmjeravati dinamiku promjena u ruralnom području na lokalnoj razini (Cloe i Thrift, 1987). Ruralni istraživači poseban su interes pokazivali za ulogu frakcija profesionalaca i menadžera, poznatih kao uslužna klasa (vidi okvir 6.4.).

Važnost uslužne klase za ruralno restrukturiranje proizlazi iz pet ključnih odrednica. Prvo, premještanje proizvodnih zanimanja iz urbanog u ruralno područje kao dio šireg restrukturiranja proizvodnih djelatnosti (vidi poglavlje 5), posebno širenje visokotehnološke industrije u ruralna područja, stvorili su rukovoditeljska i tehnička radna mjesta uslužne klase u ruralnim lokalitetima. To je bilo iznimno važno u zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države i Njemačka, gdje je pojava uslužne klase povezana s usponom znanstvenog upravljanja u

Okvir 6.4. Ključni pojam

Uslužna klasa (eng. *service class*): riječ je o frakcijama srednje klase onih zaposlenih u profesionalnim, upravljačkim i administrativnim zanimanjima. Pojam potječe iz marksističke analize klasa i odražava činjenicu da članovi te klase nisu ni vlasnici kapitala niti eksploatiraju radnike, nego prije uslužuju kapital davanjem usluga specijalističkih vještina višeg reda i upravljanjem kapitalističkim poduzećima. Zanimanja uslužne klase nalaze se i u privatnom sektoru (primjerice voditelji, inženjeri, računovođe, odvjetnici) i javnom sektoru (primjerice učitelji, liječnici, državni službenici, planeri), a općenito ih obilježava „nagli brojčani rast, visok stupanj obrazovnih kvalifikacija, znatna autonomija i sloboda odlučivanja u poslu, prilično visoki dohoci... mogućnosti napredovanja između različitih poduzeća i relativna rezidencijalna sloboda” (Urry, 1995, str. 209).

privatnoj industriji (Lash i Urry, 1987). Drugo, relokacija poslodavaca u uslužnom sektoru, pa time i administrativnih funkcija u ruralnim je područjima (opet vidi poglavlje 5) potaknula i useljavanje uslužne klase zaposlene na tim poslovima i stvarala nove mogućnosti zaposlenja u zanimanjima uslužne klase za lokalno stanovništvo. Treće, širenje infrastrukture javnih usluga u ruralna područja stvorilo je više poslova uslužne klase, kao što su učitelji, liječnici i dužnosnici lokalnih uprava, posebno u UK, gdje je javni sektor važan izvor zaposlenja uslužne klase (Lash i Urry, 1987). Četvrto, kao što je istaknuto u okviru 6.4., uslužnu klasu obilježava relativna rezidencijalna mobilnost. Mogućnosti zaposlenja za mnoga zanimanja uslužne klase postoje i diljem urbanih i ruralnih regija i članovi uslužne klase uglavnom mogu lako mijenjati poslodavce, što znači da su manje ograničeni u donošenju odluka o stanovanju i u većoj su mogućnosti slijediti motivaciju kvalitete života (Urry, 1995). Radno vrijeme i uvjeti pripadnika uslužne klase također znače da oni tvore nerazmjeran udio onih koji dnevno putuju na posao u grad. Peto, neki analitičari tvrde da u kulturi uslužne klase postoji snažna identifikacija sa seoskom sredinom i idealima ruralne idile. Kako komentira Thrift:

Pripadnici uslužne klase snažno su naklonjeni ruralnom idealu/idili... više od ostalih klasa oni imaju kapacitet da nešto naprave s tom naklonošću. Svoj izbor mogu iskazati na dva načina. Prije svega, mogu pokušati zadržati okoliš u kojem žive ruralnim koliko god je moguće. Takav proces djeluje na brojnim razinama. Domovi se mogu prekriti tapetama Laure Ashley i opremiti prugastim borovim namještajem. Promjene koje se ne slažu s ukusom uslužne klase mogu se zaobići u ime zaštite... drugo, ona može kolonizirati područja u kojima prije nije postojala uslužna klasa... i oblikovati ih prema svojoj zamisli (Thrift, 1987, str. 78-79).

Istraživanja u UK pokazala su da je između 1970. i 1988. otprilike 40% useljenika u ruralna područja pripadalo uslužnoj klasi, dvostruko više od udjela uslužne klase u do tadašnjem stanovništvu toga područja (Halfacree, 1992, citirano u Urry, 1995). 1990-ih Cloke, Phillips i suradnici (1995) iznijeli su podatke u tri studije slučaja da su gotovo dvije trećine stanovnika u područjima Cotswolds i Berkshire u Engleskoj i Gower u Walesu bili pripadnici uslužne klase. Štoviše, samo je među stanovnicima starijima od 40 godina uslužna klasa bila u manjini.

Važnost uslužne klase nije samo u brojčanoj snazi nego i – kako je pokazano gore – u aktivnoj uključenosti članova uslužne klase u lokalnu upravu i vođenje zajednice. Pripadnici uslužne klase dobro se snalaze u političkim aktivnostima zbog visokog obrazovanja, dobrih komunikacijskih, organizacijskih i drugih profesionalnih vještina, snažnih mreža, slobodnog vremena i novca te – ključno – motivacije da brane svoj ulog u ruralnu idilu. Kako Cloke i Goodwin (1992) primjećuju, „Kolonizacijom su [useljenci uslužne klase] zavlitali lokalnom politikom i upotrebljavaju svoju moć da bi promicali vlastite uske interese koji predstavljaju vrlo partikularne ideje o tome što ruralna zajednica i razvoj trebaju biti” (str. 328). U jugozapadnom engleskom okrugu Somerset, primjerice, više od polovine Okružnog vijeća 1995. bilo je iz uslužne klase, a to se odražavalo u programu koji je uključivao suprotstavljanje stambenoj gradnji i lovu (vidi Woods, 1997, 1998b). Iako su istraživanja o uslužnoj klasi koncentrirana u Ujedinjenom Kraljevstvu, slični primjeri mogu se pronaći i drugdje. Walker (1999), primjerice, ističe ulogu vođa koju su useljenici uslužne klase preuzimali u protestima protiv predloženog odlagališta otpada na ruralnim rubovima Toronta.

Ipak, teza o uslužnoj klasi ima i kritičare. Urry (1995) pokazuje da postoje pripadnici i drugih klasa, izuzev uslužne, koji se snažno identificiraju sa seoskim prostorom i da postoje mnogi pripadnici uslužne klase koji ne sudjeluju u ruralnim aktivnostima. Murdoch i Marsden

(1994) još energičnije dovode u pitanje pretpostavku o prevlasti prepoznatljive kulture uslužne klase u ruralnim područjima komentirajući da „ne postoji jedna kultura povezana sa srednjom klasom u ruralnom području Buckinghamshirea, iako se možemo složiti da te kulture postaju hegemonijske” (str. 45). Kao odgovor na to, Cloke, Phillips i suradnici (1995) upozoravaju da je ta kritika pogrešno iščitavanje originalnog argumenta, smatrajući da „se nikada nije tvrdilo da je uslužna klasa identična srednjoj klasi ili da svim ruralnim područjima dominira uslužna klasa; prije je riječ o tome da se smatra kako uslužna klasa sve više postaje važna frakcija stanovnika srednje klase u određenom ruralnom području” (str. 228).

Kako bilo, rekonstrukcija klasne strukture mnogih ruralnih područja neporeciva je činjenica, a rastuća srednjoklasna narav mnogih ruralnih zajednica reproducira se ne samo političkom intervencijom nego i kao jednostavna posljedica sudjelovanja srednje klase na ruralnom tržištu nekretnina. Daljnja je karakteristika uslužne klase da njezini pripadnici imaju relativno visoke dohotke i stoga su u dobroj poziciji za natjecanje na sve skupljem ruralnom stambenom tržištu. Takvo nadmetanje podiže cijene nekretnina i isključuje potencijalne kupce s nižim dohocima. U mnogim regijama, kao što je južna Engleska, bivšim nekretninama radničke klase, kao što su male kuće u nizu, vrijednost je porasla iznad platežnog dosega kupaca radničke klase zbog nadmetanja i obnove kao dijela procesa ruralne gentrifikacije (vidi okvir 6.5.).

Gentrifikacija

Gentrifikacija ruralnih zajednica uključuje ne samo rekonstrukciju klasne strukture, kojom zajednice stječu sve izraženija obilježja srednje klase, nego i restrukturiranje tržišta lokalnih nekretnina, zbog čega se kućanstva manjih prihoda pojačano iseljavaju. U urbanim je područjima gentrifikacija bila povezana s izgradnjom nekretnina gdje su špekulanti otkupljivali zapuštene ili zanemarene kuće ili zgrade, obnavljali ih i prodavali po mnogo višoj cijeni. Taj se proces do određene mjere ponavljao u ruralnim područjima kako su investitori iz srednje klase i useljenici kupovali relativno povoljna imanja, kao što su poljoprivredne vikendice, unaprijeđivali njihovu vrijednost preuređenjem i obnavljanjem, nadogradnjom i modernizacijom objekata. Međutim, ruralna gentrifikacija može se pojaviti i bez unapređivanja nekretnina, jednostavno kao proizvod natjecanja za ograničene stambene zalihe koje podižu cijene zajedno s opiranjem pripadnika srednje klase daljnjoj stambenoj izgradnji, pogotovo izgradnji povoljnih stanova ili kuća.

Proces ruralne gentrifikacije i njegove posljedice najbolje pokazuju dva primjera iz UK 1990-ih. Prvi primjer odnosi se na četiri sela u Goweru, ruralnom području blizu grada Swansea na obali Južnog Walesa (Cloke i suradnici, 1998; Phillips, 1993). Iskustvo kontraurbanizacije u Goweru tipično je kao i ono mnogih dijelova Ujedinjenog Kraljevstva. Znatno udio useljenika došao je iz obližnjih gradića i gradova u Južnom Walesu, ali mnogi su stigli i iz

Okvir 6.5. Ključni pojam

Gentrifikacija: rekonstrukcija nekretnina od bogatih doseljenika i za njih, koja vodi iseljavanju skupine ljudi s nižim dohocima koji više ne mogu platiti napuhane cijene nekretnina. Izvorno skovan kao pojam koji se odnosi na obnovu urbanih susjedstava, kao što su Lower East Side u New Yorku i Islington u Londonu, onedavno se primjenjuje na ruralne zajednice u kojima kolonizacija srednje klase (ili uslužne klase) povisuje cijene nekretnina i isključuje kupce s nižim dohocima.

većih udaljenosti iz drugih dijelova Engleske i Walesa, uključujući i London, West Midlands i sjeverozapad Engleske. Također je znatan bio i broj povratnih migranata, posebno iz Londona. Dok su mnogi useljenici došli zbog zaposlenja ili obiteljskih razloga, Cloke i suradnici ističu da

mnogi su ljudi s kojima smo razgovarali ocrtavali očekivanja od ruralnog života koja su uključivala ideje o tome da je život na selu način bijega ili smanjivanja rizika modernog života. Posebno su se često isticali izrazi poput zajednice, obitelji, okoliša i sigurnosti (osobito za djecu) kao razlozi preseljenja u Gower (Cloke i suradnici, 1998, str. 179).

Takvo prizivanje ruralne idile dobilo je materijalniji izraz obnavljanjem i preuređivanjem nekretnina koje je slijedilo ruralističke ideale iz časopisa o životnim stilovima. Oko trećine kućanstava u četiri sela znatno je unaprijeđeno i gotovo je četvrtina kućevlasnika kupila nekretnine imajući u vidu potencijale preprodajne vrijednosti. Posljedični porast vrijednosti nekretnina proizveo je učinak „iznajmljivačkog jaza” jer su troškovi stanovanja brzo porasli izvan dosadašnjih lokalnih stanovnika s niskim primanjima. U većini gentrificiranih kućanstava glavni hranitelj pripadao je uslužnoj klasi; ipak, istraživanje je također otkrilo znatan dio „marginalnih gentrifikatora”, koji nisu bili uspješni u ulasku u glavni tok tržišta nekretnina, ali koji su kupili i obnovili dotrajale kuće.

Drugi primjer vezuje se uz sela Boxford i Gornji Basildon u Berkshireu, malo više od 90 kilometara (50 milja) zapadno od Londona. Ta dva sela doživjela su znatno useljavanje te je 1998. oko trećine stanovnika živjelo u njima kraće od pet godina (Phillips, 2002). Ipak, dok je useljavanje u Gornji Basildon olakšano ekstenzivnom novom stanogradnjom (s brojem stanova u selu udvostručenim između 1951. i 1991.), broj je kućanstava u Boxfordu ostao manje-više nepromijenjen. Tako su useljenici morali kupiti postojeće kuće, s cijenama napaunanim zbog ograničenog broja kuća (koje

je štitila – neuspješno – opozicija predloženoj stambenoj novogradnji). Ograničena zaliha nekretnina u Boxfordu također je potaknula marginalnu gentrifikaciju putem kupnje i modifikacije bivših općinskih stanova u javnom vlasništvu, ali u obje zajednice gentrifikacija je pridonijela klasnom preslagivanju koje je pokazalo snagu uslužne klase koja se u tri desetljeća udvostručila da bi 1991. činila oko polovine stanovništva u oba sela.

Sekundarno stanovanje

Oblik gentrifikacije koji ima veći utjecaj u ruralnim zajednicama nego u urbanim područjima jest ona u kojoj pripadnici srednje klase koji žive u gradovima kupuju nekretnine kao kuće za odmor ili vikendice. Opseg i status vlasništva kuća za odmor razlikuje se između zemalja i odražava kulturne razlike. U Skandinaviji i Sjevernoj Americi posjedovanje drugog doma uobičajeno je od 1930-ih i nadilazi klasne podjele. U južnoj Europi posjedovanje kuće za odmor povezano je s ruralnom depopulacijom i obiteljima koje su se odselile, ali zadržavaju imanja u rodnom selima. Kategorija posjedovanja kuće za odmor u tim zemljama može biti vrlo široka i uključiva te je tako, primjerice, u Švedskoj 1970. gotovo jedno od četiri kućanstva posjedovalo kuću za odmor (Gallent i Tewdwr-Jones, 2000). Ipak, u Ujedinjenom Kraljevstvu i sjevernoj Europi, izuzev Skandinavije, posjedovanje kuće za odmor u većoj je mjeri ograničeno i ima naglašeniji karakter srednje klase te je stoga očitiji vid gentrifikacije. Kuće za odmor kupuju se kao investicije, pri čemu se iskorištava razlika u cijenama između tržišta urbanih i perifernih ruralnih nekretnina. Ipak, kako tijekom vremena potražnja za kućama za odmor podiže cijene i kako se češće kupuju manje kuće, koje bi inače mogle postati nečija prva nekretnina, tako lokalni mladi ljudi s niskim primanjima koji bi voljeli postati kupci bivaju isključeni.

Štoviše, kako je veća vjerojatnost da će se kupnja drugih stanova prostorno koncentrirati, često u obalnim ili zimskim sportskim odmaralištima.

lištima, sezonski boravak u njima može pridonijeti dramatičnom smanjenju stalnog stanovništva u tim izvornim zajednicama. To ima snažan utjecaj na život zajednice, uključujući zatvaranje lokalnih trgovina i usluga zbog smanjenja potražnje. Takvi udari mogu stvoriti napetosti između lokalnog stanovništva i vlasnika drugih domova, pogotovo ako postoje i kulturne razlike. Primjerice, u slučajevima u kojima su druge domove kupili nevelški govornici u dijelovima Walesa u kojima se govori velški neki aktivisti smatraju ključnom odrednicom smanjenja uporabe jezika u mnogim selima – iako su novija istraživanja pokazala da drugi domovi u okruzima gdje se govori velški čine samo oko 4-5% ukupnog stambenog fonda (Gallent i suradnici, 2003).

Potencijal za napetosti pojavljuje se također u ruralnim dijelovima Francuske, gdje je otprilike dva milijuna kuća za odmor. Mnoge od njih posjeduju francuski urbani stanovnici, ali zna-

tan su dio kupili Britanci; procijenjeno je da ih više od 200 000 posjeduje domove u Francuskoj, iako taj broj uključuje stalne stanovnike, kao i vlasnike koji posjeduju kuće za godišnje odmоре (Hoggart i Buller, 1995). Britance privlače niže cijene nekretnina u Francuskoj te romantizirani šarm rijetko naseljene Francuske nasuprot urbaniziranijem britanskom selu. Stoga britanski kupci često kupuju nekretnine koje zahtijevaju obnovu u područjima u kojima se broj stanovnika smanjuje i tako djeluju izvan glavnog tržišta nekretnina, čime izbjegavaju sukobe s lokalnim zajednicama unatoč drukčijim kulturnim koncepcijama ruralnosti (Gallent i Tewdwr-Jones, 2000; Hoggart i Buller, 1995). Vjerojatnost za nastanak tenzija veća je između ruralnog stanovništva i francuskih vlasnika kuća za odmor koji mjesto na selu vide kao bijeg iz grada i za koje je, u odnosu na Britance, manje vjerojatno da će se integrirati u trajnu lokalnu zajednicu.

Sažetak

Društveno restrukturiranje ruralnih prostora napredovalo je s ekonomskim restrukturiranjem tijekom prošlog stoljeća. Promjene u prostornoj podjeli rada, uključujući opadanje tradicionalnih djelatnosti, kao što je poljoprivreda, te razvoj novih mogućnosti zapošljavanja u rastućem uslužnom sektoru, u različitim su razdobljima i na različite načine utjecale na migracijske obrasce, što potiskujući, što privlačeći ljude na relaciji selo – grad. Šira društvena kretanja također su bila značajna, uključujući, među ostalim, porast učestalosti posjedovanja privatnog vozila, tehnološki napredak, širenje visokog obrazovanja i produljenje životnog vijeka. Te su različite odrednice zajedno dovele do prevladavajućeg tijeka iseljavanja iz ruralnih područja tijekom prve polovine dvadesetog stoljeća, koji je u mnogim regijama preokrenut u trend kontraurbanizacije u posljednja tri desetljeća dvadesetog stoljeća. Ipak, postoje znatne regionalne i lokalne razlike u migracijskim obrascima koje pridonose sve većoj raznolikosti prostora ruralnog stanovništva. Štoviše, razlike u migracijskim obrascima između različitih dobnih skupina i društvenih klasa preoblikuju demografsku strukturu ruralnog stanovništva. Stanovništvo mnogih ruralnih zajednica postaje sve starije kako mladi ljudi napuštaju seosku sredinu zbog obrazovanja i zaposlenja, a stariji se ljudi useljavaju kada odu u mirovinu. U mnogim zajednicama također sve više prevladava srednja klasa, što je trend koji se samoreproducira kako „stambeno natjecanje” pripadnika srednje klase podiže cijene nekretnina iznad platežnog dosega lokalnih vlasnika s nižim primanjima.

Kako se ruralno stanovništvo preslaguje, tako se mijenja i narav života u zajednici. Solidarnost ruralnih zajednica gdje stanovnici dijele zajedničke vrijednosti i referentne točke te gdje se često mogla pratiti prisutnost određene obitelji u selu nekoliko stoljeća unatrag, raznijela je dinamika

promjena u stanovništvu. Taj udar na sastav i skladnost zajednica, a posebno na potražnju za uslugama i sadržajima koji su tradicionalno bili žarišna točka života zajednice, istražujemo u sljedećem poglavlju.

Za daljnje čitanje

Zbornik radova Migracije u ruralna područja [Migration Into Rural Areas] (Wiley, 1998), koji su uredili Paul Boyle i Keith Halfacree, daje dobar pregled relativno recentnih istraživanja o promjenama u ruralnom stanovništvu, uključujući poglavlja o kontraurbanizaciji, migracijama „vođenima socijalnim stanjem” [welfare-led], klasnoj rekompoziciji i gentrifikaciji te primjerima iz Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država, Australije i Europe. Dobar krčki ovr na literaturu o kontraurbanizaciji može se pronaći u Claire Mitchell, „Davanje smisla kontraurbanizaciji” [Making sense of counterurbanization], *Journal of Rural Studies*, volumen 20, stranice 15-34 (2004). Više o uslužnoj klasi i ruralnim promjenama vidi poglavlje Johna Urrya „Seoska sredina srednje klase?” [A middle-class countryside?], u T. Butler i M. Savage (ur.), Društvena promjena i srednje klase [Social Change and the Middle Classes] (UCL Press, 1995), a za više o ruralnoj gentrifikaciji vidi Martin Phillips, „Ruralna gentrifikacija i procesi klasne kolonizacije” [Rural gentrification and the process of class colonisation], u *Journal of Rural Studies*, volumen 9, stranice 123-140 (1993), i Phillips, „Proizvodnja, simbolizacija i socijalizacija gentrifikacije: dojmovi iz dva berkširska sela” [The production, symbolization and socialization of gentrification: impressions from two Berkshire villages] u *Transactions of the Institute of British Geographers*, volumen 27, stranice 282-308 (2002).

Internetske stranice

Detaljni statistički podaci o stanovništvu dostupni su na internetskim stranicama nacionalnih statističkih i popisnih ureda, uključujući one Sjedinjenih Američkih Država (www.census.gov), Ujedinjenog Kraljevstva (<https://www.ons.gov.uk/>) i Australije (www.abs.gov.au). Internetska stranica popisa stanovništva Novog Zelanda ima poseban dio o ruralnom Novom Zelandu (www.stats.govt.nz), dok internetska stranica kanadskog popisa stanovništva uključuje detaljne karte unutarnjih migracijskih obrazaca (www12.statcan.gc.ca/census-recensement/index-eng.cfm).

7. Zajednice u promjenama: restrukturiranje ruralnih usluga

Uvod

„Zajednica” je jedna od najsnažnijih riječi povezanih s ruralnošću. Mnogi rani sociolozi ideju zajednice shvaćaju kao srž razlikovanja ruralnog života i urbanog života (vidi poglavlje 1). Ferdinand Tönnies je, primjerice, suprotstavio nadmoćnost *gemeinschafta* ili zajednice u ruralnim područjima, čije su osnove „bliski ljudski odnosi razvijeni srodstvom... zajedničkim obitavalištem te... suradnjom i usklađenim djelovanjem za društveno dobro” (Harper, 1989, str. 162), onoj *gesellschafta* ili društva u urbanom prostoru, gdje su odnosi zasnovani na formalnoj razmjeni i ugovoru. Iako su kasniji autori kritizirali pretjerano jednostavnu prirodu tog dualizma, zajednica ostaje snažan element laičkog diskursa o ruralnosti i uobičajen je termin u dokumentima ruralne politike. Međutim, i dalje ostaje uvelike nejasno što zajednica znači u tim različitim kontekstima. U laičkom diskursu upotreba pojma „zajednica” često znači učestale kvalitetne društvene interakcije među pojedincima, snažne društvene mreže i dijeljenje osjećaja identiteta (Bell, 1994; Jones, 1997), ali takva obilježja postoje više kao nejasne apstrakcije nego bilo što konkretno i mjerljivo. U političkom diskursu „zajednica” može na različite načine biti priručni pojam koji se odnosi na administrativni teritorij, ili na javnost, ili normativni pojam samoorganizirane skupine ljudi. Čak i u akademskom diskursu značenje pojma „zajednica” može biti teško uhvatljivo.

Stoga je zajednice najbolje razmatrati kao multidimenzionalne entitete. U prvom dijelu ovog poglavlja raspravljamo o jednom takvom pristupu, koji konceptualizira zajednicu kao sastavljenu od četiri elementa: od ljudi, značenja, praksi te mjesta/strukture (Liepins, 2000a). Prednost usvajanja takve perspektive jest ta što ona naglašava načine na koje su različite dimenzije zajednice međuzavisne i sutvorbene, tako da utjecaj socijalnog i ekonomskog restrukturiranja bilo kojeg elementa zajednice ima šire implikacije. Zatvaranje trgovina i ustanova koje su djelovale kao mjesta sastajanja članova zajednice, primjerice, mogu promijeniti obrasce svakodnevnih praksi zajednice, strukturu socijalne interakcije zajednice i značenja koja članovi pripisuju zajednici. Drugi dio poglavlja slijedi tu liniju razmišljanja usredotočujući se na obrasce pružanja usluga u ruralnim zajednicama koji se mijenjaju, s primjerima iz Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske. Poglavlje se nastavlja ispitivanjem problema dostupnosti u ruralnim područjima koji i dalje osnažuje važnost društvene zajednice na istom geografskom prostoru te se konačno razmatraju neke strategije koje su usvojene da bi se nadišli problemi perifernosti i izolacije kada je riječ o pružanju usluga u ruralnim područjima.

Konceptualiziranje zajednice

Značenje pojma „zajednica” može biti teško uhvatljivo čak i u akademskom diskursu. Liepins (2000a) tvrdi da su u području ruralnih istraživanja upotrebljavana četiri glavna pristupa zajednici, no nijedan nije idealan. Prva dva, *strukturalno-funkcionalistički* pristup – koji zajednice smatra posebnim i stabilnim entitetima s vidljivim značajkama – i *etnografski* pristup – koji nastoji pronaći i zabilježiti življenu bit zajednice – moguće je kritizirati jer podrazumijevaju da zajednice postoje te stoga ne mogu mnogo toga reći o tome kako su zajednice nastale. Treći pristup, *minimalistički*, jednostavno uključuje pozivanje na zajednicu kao načina da odredi razinu istraživanja ili široko određenog društvenog kolektiviteta. Četvrto, istraživači su se usredotočili na *društvenu konstrukciju* značenja i simbolizma koji se vezuje uz pojam zajednice. Ipak, taj posljednji pristup doživio je kritiku da umanjuje važnost stvarnih praksi i fizičkih elemenata u stvaranju zajednica i za odvajanje simboličkih reprezentacija zajednice od društvenih odnosa koji ih proizvode.

Da bi se odmaknula od tih konvencionalnih pristupa, Liepins (2000a) predlaže petu perspektivu koja prepoznaje da su zajednice „društveni kolektiviteti velike raznolikosti”. Ona tvrdi da „barem privremeno, zajednica se može pojmiti kao društveni fenomen [*sic*] koji ujedinjuje ljude u njihovoj sposobnosti da zajednički razgovaraju čak i kada zauzimaju različite pozicije i imaju različite suprotstavljene identitete” (str. 27). Nadalje, Liepins sugerira da se prostori u kojima se zajednica odigrava mogu shvatiti tako da uključuju „i materijalna mjesta ispunjena zajedničkim aktivnostima, i simboličke i metaforičke prostore u kojima se ljudi povezuju u zajednicu čak i kada su na različitim fizičkim ili društvenim pozicijama” (str. 28). Ta posljednja misao znači da zajednice ne trebaju nužno biti geografski entiteti (možemo zamisliti, primjerice, poljoprivrednu zajednicu ili poslovnu zajednicu ili homoseksualnu zajednicu), ali Liepin-

sina definicija također dopušta da se zajednici pristupa u geografskim terminima čak i kada je stanovništvo određenog teritorija prošlo znatno restrukturiranje.

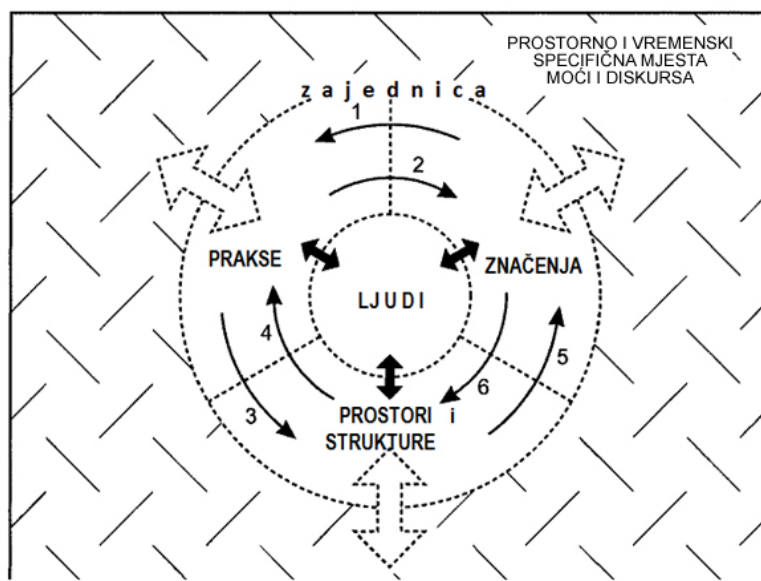
Model koji je Liepins razvila predstavlja zajednicu sastavljenu od četiriju elemenata: ljudi, značenja, praksi i prostora/struktura. Ljudi čine jezgru zajednice jer se zajednica stvara društvenim zajedništvom i vezama, i sudjeluju u zajednici svojom uključenošću putem tri elementa, značenja, prakse i prostori/strukture (slika 7.1.).

Prvo, ljudi stvaraju simboličke reprezentacije zajednice oblikovanjem značenja o svojim odnosima i identitetima. Značajno je da, tvrdi Liepins, takve ideje ne trebaju univerzalno prihvaćati svi članovi zajednice i da zajednice jednako tvore osporavana značenja koliko i ona zajednička. Drugo, zajednice se materijalno iskazuju praksama i aktivnostima u kojima sudjeluju njezini članovi. One uključuju rutinske svakodnevne interakcije sa susjedima kao i službene događaje, tako da

kruženje značenja i sjećanja putem biltena i sastanaka, razmjena dobara i usluga u lokalnoj trgovini ili ambulanti; stvaranje i održavanje društvenih grupa i rituala; i djelovanje lokalnih upravljačkih odbora sve su primjeri načina na koje možemo pratiti prakse zajednice (Liepins, 2000a, str. 31-32).

Treće, kulturna i ekonomska dimenzija života zajednice pojavljuju se u određenim prostorima i putem posebnih struktura, koje se mogu iščitavati kao metaforičko i materijalno utjelovljenje zajednice. One uključuju škole, dvorane, ulične uglove i parkove koji služe kao mjesta sastajanja zajednice, uz ostale strukture kao što su novine i internetske stranice koje omogućuju društveni kolektivitet.

Liepins tvrdi da se ta četiri elementa zajednice uzajamno tvore. Kako pokazuje slika 7.1., značenja legitimiraju prakse koje povratno omogućuju kruženje i preispitivanje značenja. Prakse se također pojavljuju u prostorima i putem struktura, ali i oblikuju te prostore i struk-

- 1 ZNAČENJA – legitimne prakse
- 2 PRAKSE – omogućuju kruženje i propitkivanje značenja
- 3 PRAKSE – pojavljuju se u prostorima i putem struktura te oblikuju te prostore i strukture
- 4 PROSTORI I STRUKTURE – djeluju na to kako se prakse mogu pojaviti
- 5 PROSTORI I STRUKTURE – omogućuju materijalizaciju značenja
- 6 ZNAČENJA – utjelovljena su u prostorima i strukturama

Slika 7.1. Sastavni dijelovi i dinamike zajednice

Izvor: Liepins, 2000a

ture, dok prostori i strukture djeluju na to kako se prakse pojavljuju. Konačno, prostori i strukture olakšavaju materijaliziranje značenja te su značenja utjelovljena u procesima i strukturama (Liepins, 2000a).

Zajednice u praksi: tri studije slučaja

Liepins (2000b) predstavlja primjenu svog modela putem tri studije slučaja triju ruralnih zajednica u Australiji i na Novom Zelandu. Tri zajednice – Duaringa u središnjem dijelu Queenslanda, Newstead u središnjem dijelu Victorije te Kurow na South Islandu, Novi Zeland – dijele širok zajednički makroekonomski i politički kontekst, uključujući slabljenje poljo-

privrede, neoliberalnu vladinu politiku, povijesnu ovisnost o poljoprivrednoj proizvodnji, a i te su lokacije podjednako udaljene od velikih gradova. Ipak, one također predstavljaju različite lokalne društvene, ekonomske i kulturne kontekste, različita prioritetna pitanja i različite lokalne reakcije na šire procese promjena (tablica 7.1.).

U sve tri studije slučaja stanovnici su opisujući mjesto govorili o zajednici na dva načina. Prvo, značenje zajednice izražavali su smještanjem lokaliteta u širi kontekst. Tako su govorili o topografskim značajkama – „mala zajednica ugniježđena u podnožju brda” (Kurow) – ili, uobičajenije, povijesnoj funkciji održavanja po-

Tablica 7.1. Ključne karakteristike triju zajednica iz studija slučaja

	Duaringa (Queensland)	Newstaed (Victoria)	Kurow (South Island)
Stanovništvo	<500	<800	<1000
Vrsta poljoprivredne proizvodnje	Govedarstvo, žitarice i pamuk	Mješovito – ovčarstvo i usjevi	Pretežno ovčarstvo
Stanovništvo (abecedno)	Aboridžini Poljoprivredne obitelji Zaposlenici u sektoru usluga Zaposlenici lokalne uprave	Dnevni migranti Poljoprivredne obitelji Skupine s alternativnim životnim stilom Zaposlenici u sektoru usluga	Korisnici Poljoprivredne obitelji Zaposlenici u sektoru usluga
Lokacijski aspekti	Glavna autocesta, 1 sat od regionalnog središta (Rockhampton)	Autocesta manje važnosti, 1,5 sati od glavnog grada (Melbourne)	Autocesta manje važnosti, 1,5 sati od regionalnog središta (Dunedin)
Usluge	Benzinska crpka/trgovina Pošta Hotel Osnovna škola Uredi regionalne uprave	Pekarnica Pošta Hoteli Osnovna škola Mesnica Opskrba poljoprivrednim proizvodima	Benzinska crpka Mjesna trgovina Hoteli Područna škola Supermarketi Opskrba poljoprivrednim proizvodima Prijevoznačka poduzeća
Ključna kretanja i problemi	Smanjenje zaposlenosti Depopulacija	Gubitak lokalnog vijeća Rastuća raznolikost stanovništva	Stezanje lokalne ekonomije Depopulacija

Izvor: Liepins, 2000b

ljoprivrede tako da je identitet zajednice povezan s identitetom poljoprivredne proizvodnje. Drugo, stanovnici su prepoznavali heterogenost svojih zajednica. U Kurowu i Duaringi to je dobilo negativno značenje sugerirajući kako ta fragmentacija predstavlja prijetnju zajednici. Suprotno tomu, stanovnici Newsteada, koji su iskusili najznačajniju društvenu rekonpoziciju useljavanjem dnevnih migranata i onih s alternativnim životnim stilom, smatrali su da zajednica na pozitivan način promiče raznolikost i toleranciju kao dio svojeg identiteta.

Značenja zajednice reproduciraju se putem zajedničkih praksa u kojima članovi zajednice djeluju jedni s drugima. U tim studijama slučaja pošta, automehaničar, škola, trgovina i hotel ili gostionica tvore ključna mjesta prakse unutar zajednice:

Njima, [zajednica] je njihovo lokalno središte. [Odlazak u] mesnicu, pekarnicu, i mliječni bar i slično, ta je jezgra ondje zbog ljudi koji dolaze u gradić i nabavljaju što trebaju (stanovnik Newsteada, citirano u Liepins, 2000b, str. 333).

Doznaš o stvarima koje se događaju u Duaringai preko pošte i škole. Odlazak u poštu, i, moram reći da postoji školski bilten. I usmena riječ. Vidim solidan broj ljudi u školi (stanovnik Duaringae, citirano u Liepins, 2000b, str. 333).

Dodatno se održavaju redovita društvena događanja koja pomažu promicanju zajedničkih praksi, što uključuje tržnicu, ljetni festival, cvjetnu izložbu i ples u Kurowu; *bullarama*, humanitarni dan golfa, dan utrke jurećih doktora i isprobavanje blata na rijeci Dawson u Duaringai; te tržnica, školska svečanost i koncert Dana Australije u Newsteadu. Događaji poput tih te spomenute usluge i sadržaji također oblikuju neke prostore u kojima se zajednica pojavljuje (vidi također sliku 7.2.). Kako komentira Liepins,

ta mjesta nisu samo materijalni prostori nego također oblikuju lokus interakcije, bilo da se ostvaruje preko sporta, dana zajednice ili dokoličarskih aktivnosti. U svakom slučaju, sam prostor resurs je

putem kojeg se ljudi uključuju u različite oblike zajedničke interakcije. To je mjesto na kojem zajednica postaje društveno utjelovljena i vidljiva (bez obzira na to koliko privremeno) unutar društvenog i kulturnog života zajednice (Liepins, 2000b, str. 336).

Razmišljati o zajednici razmatranjem njezinih značenja, praksi i prostora te struktura pruža koristan smjer prema analizi procesa i posljedica ruralnih promjena na dva načina. Prvo, ističe se kako procesi društvenog i ekonomskog restrukturiranja utječu na zajednice i na materijalan i na nematerijalan način. Smanjivanje važnosti poljoprivrede, primjerice, utjecat će na prostore i strukture ruralne zajednice kako se smanjuje važnost mjesta kao što su stočni sajmovi, promijenit će zajedničke prakse kako nestaju druženja u klubovima mladih poljoprivrednika ili na poljoprivrednim izložbama i izmijenit će značenja zajednice kako slabi identifikacija s poljoprivredom. Drugo, taj pristup otkriva kako se promjena može pojaviti preko različitih eleme-

Slika 7.2. Događaji kao što je ovaj općinski ples oglašen u Lompocu, Kalifornija – koji se promovira kao glavni svjetski grad sjemena – dio su praksi kojima se stvaraju zajednice

Izvor: Woods, privatna kolekcija

nata zajednice i putem dinamike između značenja, praksi, prostora i struktura koja se mijenja. U Liepinsinim studijama slučaja poseban je naglasak na važnosti usluga i sadržaja u zajednici, kojim se upućuje kako bi njihov nestanak ili bilo kakva promjena njihovih obilježja znatno promijenio značenja, prakse te prostore i strukture određene zajednice.

Nestanak ruralnih usluga

Postojalo je vrijeme kada je idealizirana slika ruralnih zajednica bila gotovo stvarna. Svaki gradić imao je svoju banku, poštanski ured i trgovinu. Svako selo imalo je svoju crkvu, trgovinu i gostionicu. Više ne. Racionalizacija te zatvaranje i privatnih i javnih usluga u ruralnim zajednicama jedna je od najvidljivijih pojava suvremenih promjena seoskih sredina. Kao mnogi procesi o kojima raspravljamo u ovoj knjizi, nestanak ruralnih usluga posljedica je i sveprožimajućih globalnih društvenih i ekonomskih procesa te nacionalnih i regionalnih čimbenika. Prvo, u kapitalizmu postoje ekonomske sile koje znače da nezavisni trgovci više nisu tako uobičajeni zbog procesa u kojima su veće korporacije otkupile lokalna poduzeća te su potom proveli racionalizaciju mreže svojih trgovina, zatvaranjem onih za koje su prosudili da nisu unosne. Bilo kojem manjem, nezavisnom poduzeću koje opstaje teško je natjecati se s velikim korporacijama, a mnogi bivaju i izbačeni iz poslovanja. Drugo, postoje društvene sile koje su promijenile potrošačke navike. Mobilnije stanovništvo manje je ovisno o trgovinama i sadržajima unutar njihova mjesta stanovanja, a oni koji svakodnevno putuju na posao mogu čak smatrati prikladnijim da kupnju obavljaju izvan sela u trgovačkim centrima ili velikim gradovima. Tehnološki napredak poput hladnjaka znače da potrošači mogu rjeđe odlaziti u kupnju te kupovati velike količine i da supermarketi mogu ponuditi širok izbor dobara uvezenih iz cijelog svijeta. Treće, ipak, postoje nacionalne i regionalne odrednice koje odražavaju kulturne razlike i prostore ruralnih naselja u oblikovanju sa-

dašnjih trendova pružanja usluga. Za ilustraciju toga, ovaj odjeljak predstavlja tri nacionalne perspektive o promjenjivim sudbinama ruralnih usluga, iz Engleske, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država.

Engleska

Većina ruralnih općina u Engleskoj nema ni trgovinu mješovite robe ni seosku trgovinu. Samo malo više od polovine njih ima poštanski ured i sličan udio ima osnovnu školu. Manje od jedne od pet općina ima liječničku ordinaciju (tablica 7.2.). Ti brojevi, zabilježeni 2000., posljedica su procesa koncentracije kojim su mnoge javne i komercijalne usluge nestale iz manjih sela da bi postale dostupne u većim selima i manjim gradovima. Kako tablica 7.2. pokazuje, općine s manje od 200 stanovnika od društvenih sadržaja u pravilu imaju samo gostionicu i društveni dom. Sela s između 500 i 1000 stanovnika uglavnom imaju poštanski ured, osnovnu školu i omladinski klub kao i gostionicu i društveni dom, dok gotovo sve velike općine imaju poštanski ured, osnovnu školu, gostionicu, društveni dom i omladinski klub. Ta jasna veza veličine sela i usluga sugerira ne samo da postoji grub populacijski prag nužan da određeni sadržaji budu održivi nego i da sadržaji u većim naseljima služe i neposrednoj zajednici i onima u susjednim manjim selima.

Razvoj tog obrasca pružanja usluga oslikan je u studiji slučaja u Crewkerneu, gradiću od oko 6000 stanovnika na jugozapadu Engleske koji djeluje kao uslužni centar za 18 susjednih sela sa stanovništvom između 50 do 2000 stanovnika. Držeći korak s mnogim sličnim gradićima, Crewkerne je doživio znatan rast pod utjecajem kontraurbanizacije, pri čemu je između 1971. i 1986. godine stanovništvo naraslo za 23%. Četiri susjedna sela također su iskusila rast stanovništva od 25% ili više tijekom tog razdoblja, no u tri sela stanovništvo se smanjilo i, ukupno gledajući, šest sela imalo je manje stanovnika na kraju dvadesetog stoljeća nego na početku. Ipak, i sela čije je stanovništvo raslo i ona koja su

Tablica 7.2. Postoci ruralnih općina u Engleskoj koje imaju ključne javne i komercijalne usluge, 2000.

	Sve općine	Stanovništvo		
		100 – 199	500 – 999	3000 – 9999
Poštanski ured	54	22	67	93
Banka ili stambena štedionica	9	n/a	n/a	n/a
Trgovina mješovite robe	29	7	26	78
Mala seoska trgovina	29	10	35	52
Benzinska crpka	19	4	16	64
Gostionica	75	63	58	92
Osnovna škola	52	13	71	94
Seoski ili društveni dom	85	72	93	96
Omladinski klub	51	23	58	91
Liječnička ordinacija	14	1	7	64

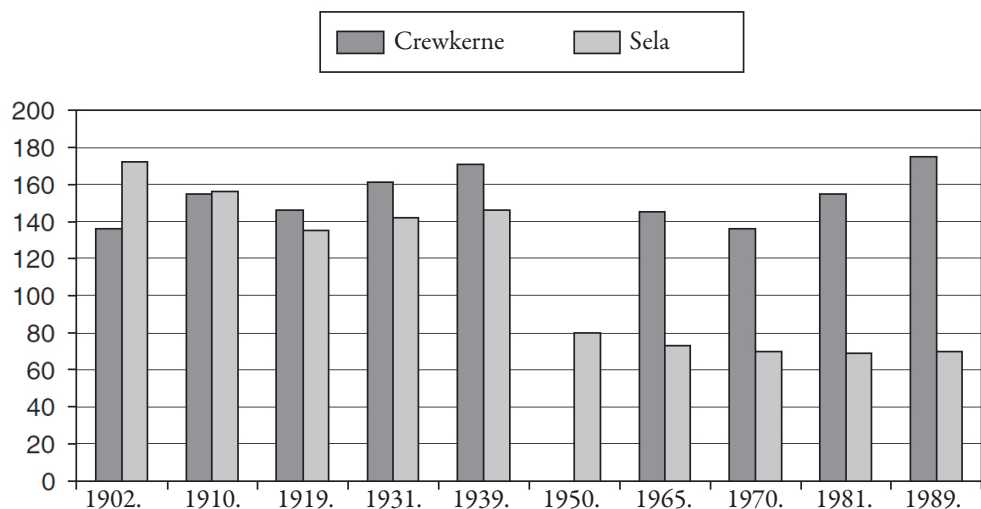
Izvor: Countryside Agency, 2001.

gubila stanovništvo, gubila su sadržaje i usluge. Godine 1902. više je usluga postojalo u selima nego u Crewkerneu. Čak i najmanja naselja imala su i seosku trgovinu i kovača, dok su se najveća naselja, s oko 1300 stanovnika, ponosila dvjema školama, sedam gostionica, policijskom postajom, poštanskim uredom, praonicom te 20 prodavaonica ili trgovaca na malo, uključujući trgovce prehrambenih proizvoda, pekare, mesare, trgovce ugljenom te prodavače duhana.

Prvi val koncentracije nastupio je 1910-ih, 1920-ih i 1930-ih pod zajedničkim utjecajem uvođenja prvih autobusnih linija – omogućujući stanovnicima sela lakše putovanje u obližnji gradić – i znatne depopulacije nekih manjih naselja, što je premjestilo ravnotežu sadržaja sa sela u gradić (slika 7.3.). Drugi val počeo je nakon

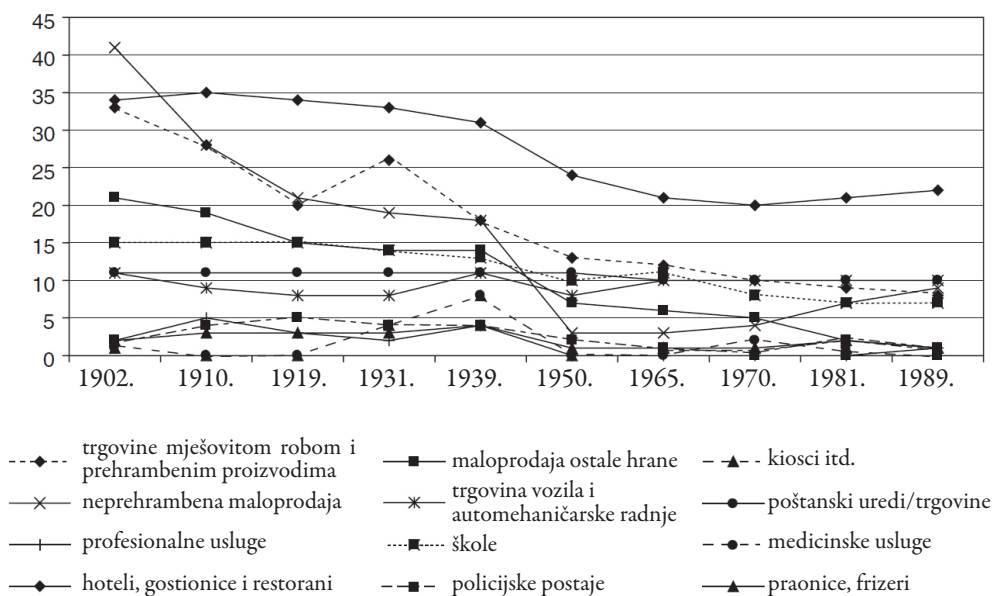
Drugog svjetskog rata pod skupnim utjecajem povećanja posjedovanja automobila, premještanja obrazaca zaposlenja, restrukturiranja javnih usluga zbog uspostave socijalne države te posljedica smanjivanja ekonomske održivosti manjih poduzeća.

Udar na pojedine zajednice bio je snažan. U jednom je selu, primjerice, raspon usluga koje je imalo 1939., a koji je uključivao dvije gostionice, dvije pekare, poštanski ured, školu, prodavaonicu duhana, osiguravatelja i popravljača bicikala, 1953. spao na samo poštanski ured i jednu gostionicu. Taj obrazac koncentracije nastavljen je sporijim tempom tijekom druge polovine stoljeća (slika 7.4.) tako da je do 2000. raspon sadržaja čak i u najvećim selima smanjen na dvije gostionice, poštanski ured, školu, dvije

Slika 7.3. Broj javnih i komercijalnih usluga i sadržaja u gradiću Crewkerneu i okolnim selima u jugozapadnoj Engleskoj 1902. – 1989.

Izvor: Woods, izvorno istraživanje

Slika 7.4. Broj ključnih usluga i sadržaja u osamnaest sela u jugozapadnoj Engleskoj 1902. – 1989. (agregirani zbroj)

Izvor: Woods, izvorno istraživanje

prodavaonice mješovitom robom, benzinsku crpku, seoski dom te prodavaonicu brze hrane.

Na početku dvadeset i prvog stoljeća u tijeku je treći val koncentracije u kojem izgradnja supermarketa i trgovačkih kompleksa na gradskim rubovima velikih obližnjih gradova povlači trgovinu iz samog Crewkernea i vodi zatvaranju prehrambenih prodavaonica i drugih maloprodajnih trgovina. Jedine djelatnosti koje pokazuju porast, bilo u Crewkerneu ili okolnim selima, one su povezane s dokoličarskom potrošnjom – ponajprije gostionice, restorani, specijalizirana maloprodaja kao što su prodavaonice lončarije i društveni domovi.

Francuska

Dva ključna čimbenika stvorila su različit obrazac pružanja usluga u ruralnom području u Francuskoj od onoga u Engleskoj. Prvo, francuski potrošači i dalje pokazuju veću sklonost kupnji svježih proizvoda, posebno lokalnih proizvoda, nego engleski potrošači. To je pomoglo održanju i lokalnih tržnica, koje su i dalje važan društveni prostor većine francuskih gradića, i specijaliziranih trgovina hrane na malo kao što su mesari i pekari. Drugo, lokalna uprava na razini sela u Francuskoj – *komuna* – ima široke ovlasti, uključujući odgovornost za policiju, društvene usluge i osnovno obrazovanje. Posljedično, mnoge ruralne zajednice u Francuskoj imaju razinu pružanja usluga mnogo višu od one u jednako velikim selima u Engleskoj (tablica 7.3.). Ipak, kako također pokazuje tablica 7.3., pokrivenost ključnim uslugama u ruralnim *komunama* smanjena je tijekom 1980-ih i postoje dokazi da je taj silazni trend bio još snažniji u 1990-ima. U regiji Poitou-Charentes, primjerice, 131 *komuna* izgubila je svoju posljednju trgovinu prehrambenim proizvodima između 1988. i 1995. (Soumagne, 1995); dok se diljem Francuske 12% banaka u izoliranim ruralnim *komunama* zatvorilo između 1988. i 1994. (INSEE, 1998).

Ukidanje usluga u ruralnim područjima Francuske osobito je povezano s depopulaci-

jom. Lichfield (1998) opisuje selo Vallières u Creuseu, naselje od 500 stanovnika s daljnjim smanjenjem tog broja. Unatoč malom broju stanovnika Vallières se 1998. mogao pohvaliti s pet kafića, dva restorana, dvije trgovine prehrambenim namirnicama, dva mesara, pekarom, željezarijom, dvije trgovine električnim proizvodima, dvije trgovine mješovitom robom, bankom, automehaničarskom radionicom, ljekarnom i poštanskim uredom. Ipak, kako Lichfield iznosi, „drugih šest trgovina ili gostionica oko glavnog trga je zatvoreno. Slastičarnica niz ulicu ima veliki natpis *à vendre* (prodaje se). Na vanjskom jelovniku hotela dvoja vrata niže niz ulicu piše *hôtel fermé définitivement* (hotel trajno zatvoren)” str.12.

Sjedinjene Američke Države

Depopulacija i nestanak usluga u ruralnom području također su čvrsto povezani i u Sjedinjenim Američkim Državama. Okrug McPherson u Nebraski karakterističan je za mnoge dijelove američke ruralne unutrašnjosti – od 1920. okrug je izgubio dvije trećine stanovništva kao i 19% ureda i 58 školskih distrikta (Gorelick, 2000). Općenitije, racionalizaciju pružanja usluga u ruralnim zajednicama vodile su ekonomske strategije čiji je cilj bio uvećavanje profita u privatnom sektoru i smanjivanje troškova u javnom sektoru. U privatnom je sektoru tradicionalna "glavna ulica nezavisnih trgovaca na malo narušena gradnjom korporativnih lanaca, supermarketa, trgovačkih centara i komercijalnih centara izvan grada" (Vias, 2004).

Oni su u ruralnom području često smješteni na raskrižjima autocesta i mogu privući mušterije iz širokog područja, odvlačeći trgovinu iz dućana i usluga u ruralnim zajednicama. Wal-Mart, najveći supermarket u Sjedinjenim Američkim Državama, izgradio je tržišnu poziciju maloprodajom ponajprije u ruralnim područjima, otvaranjem prodavaonica u više od 1100 malih ruralnih gradova (Farley, 2003). U javnom sektoru zdravstveni su sadržaji, socijalne usluge, knjižnice i škole (vidi također okvir 7.1.)

suženi pod pritiscima naglašavanja isplativosti. Kako Fitchen (1991) objašnjava,

zato što model isplativosti procjenjuje vrijednost programa ne prema tome što on donosi ljudima ili zajednicama, nego prema tome koliko stoji po osobi kojoj je usluga pružena, on pogoršava učinke porasta cijena usluga u ruralnom području... on pridonosi povećanju centralizacije usluga i ostavlja neke ruralne stanovnike bez njih (str. 155).

Primjerice, kao rezultat tržišnih pritisaka i mjera obuzdavanja troškova u Sjedinjenim Američkim Državama između 1980. i 1988. zatvorena je 161 od 2700 ruralnih bolnica (Fitchen, 1991). Profesionalizacija javnih usluga,

koju prati porast očekivanja o potrebnim kvalifikacijama i stupnju obučenosti zaposlenika kao što su knjižničari i ambulantno osoblje, stvorila je također problem zapošljavanja u ruralnim područjima. Više od 22 milijuna ljudi u ruralnoj Americi živi u područjima koja su službeno označena kao područja s nedostatkom zdravstvenih stručnjaka (eng. *Health Professions Shortage Areas*) ili područja bez medicinskih usluga (eng. *Medically Unserved Areas*) (Rural Policy Research Institute, 2003).

Ipak, gubitak usluga u ruralnim područjima nije bio univerzalan. Odmorišna područja u ruralnim dijelovima SAD-a, kao što su dijelovi Rocky Mountainsa, često su doživljavala širenje lokalnih usluga i sadržaja zajedno s rastućim

Tablica 7.3. Postotak ruralnih *komuna* u Francuskoj koje imaju ključne javne i komercijalne usluge, 1988., i promjene između 1980. i 1988. godine

	Ruralni centri		Sela oko ruralnih centara		Izolirane ruralne zajednice	
Pekara	79,6	(-1,0)	26,8	(-2,3)	35,7	(-2,0)
Trgovina mješovitom robom	81,5	(-8,0)	34,1	(-11,1)	45,9	(-9,6)
Supermarket	64,1	(+13,6)	1,0	(+0,5)	5,4	(+2,6)
Trgovina odjećom	63,3	(+2,2)	3,1	(-0,3)	12,4	(-0,2)
Poštanski ured	71,2	(-0,1)	18,3	(n/a)	31,6	(n/a)
Banka	61,4	(+0,2)	2,7	(=)	12,4	(+0,2)
Liječnička ordinacija	74,8	(n/a)	10,2	(n/a)	20,3	(n/a)
Osnovna škola	96,9	(n/a)	67,4	(n/a)	61,7	(n/a)
Sportski teren	83,5	(+4,4)	35,4	(+6,7)	36,9	(+3,0)
Knjižnica	89,1	(+5,4)	58,8	(+7,3)	60,5	(+6,4)
Kino	41,6	(-2,4)	0,3	(-0,3)	4,1	(-0,9)

Izvor: INSEE, 1998.

Okvir 7.1. Ruralne škole

Za mnoge je ruralne zajednice ruralna škola više od obrazovne ustanove, ona je i ključna točka života zajednice. Događajima na kojima se skupljaju sredstva za škole i razgovori na vratima škole između roditelja služe i kao mjesta i strukture preko kojih se izvodi zajednica. Prijateljstva stvorena među djecom u školi mogu oblikovati društvene mreže ruralne zajednice desetljećima koja slijede. Školski hodnici upotrebljavaju se kao sastajališta na kojima se okuplja zajednica. Štoviše, (ne)postojanje škole može utjecati na privlačnost sela useljenicima, s time da je manje vjerojatno da će se u sela bez škole doseliti obitelji s djecom školske dobi, a to pridonosi disproportionalnom starenju takvih zajednica. Stoga ne iznenađuje što su prijedlozi o zatvaranju ruralnih škola vrlo sporni i često se suočavaju s velikim otporom (slika 7.5.). Kako Mormont (1987) primjećuje, „seoska škola tvori simbol... lokalne autonomije. Njihovo zatvaranje postaje točka prilično značajnog suprotstavljanja dok god stanovnici osjećaju ne samo da im je uskraćena usluga za koju smatraju da na nju imaju pravo nego i da im je uskraćena lokalna institucija s kojom se mogu identificirati” (str. 564). Ipak, racionalizacija ruralnih škola bila je obilježje nedavnih obrazovnih politika u brojnim zemljama uključujući Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanadu, Novi Zeland, Irsku, Njemačku, Švedsku i Finsku (Ribchester i Edwards, 1999; Robinson, 1990). U Francuskoj je između 1988. i 1994. više od 1400 *komuna* izgubilo svoju školu (INSEE, 1998); dok je u Sjedinjenim Američkim Državama između 1986. i 1987. te 1993. i 1994. zatvoreno 415 malih ruralnih škola (NCES, 1997).

Ruralne škole posebno su ranjive kada se podvrgavaju analizama isplativosti jer populacijski i demografski trendovi znače da mnoge imaju vrlo nizak (i često smanjujući) broj upisanih. Oko 2700 osnovnih škola u Engleskoj (15%) ima manje od 100 upisanih učenika, kao i više od 9000 škola u Sjedinjenim Američkim Državama (10% svih škola) – škole koje prevladavaju u ruralnim područjima. Između 1996. i 2000. u Sjedinjenim Američkim Državama upis se smanjio za desetinu ili više u 38% škola (Beeson i Strange, 2003). Kako se broj učenika u školama smanjuje, trošak po učeniku za rad škole povećava se zbog fiksnih troškova održavanja zgrade i osoblja. Tako je zabilježeno da je ministar obrazovanja Novog Zelanda opravdavao zatvaranje ruralnih škola 2003. kao proces prebacivanja sredstava od održavanja zgrada na „stvari koje se direktno tiču obrazovanja” (Manawatu Evening Standard, 17. lipnja 2003). Zatvaranje ruralnih škola također može nastati i zbog teškoća provedbe nacionalnih obrazovnih strategija (kao što su testovi ili zajednički kurikul), manjka zapošljavanja nastavnika te promjena u organizaciji lokalnih obrazovnih tijela, ili, prijepono, na osnovi pedagoških argumenata.

U novije se vrijeme pedagoški argumenti u korist malih škola koriste za usporavanje ili zaustavljanje zatvaranja ruralnih škola. Ipak, škole u ruralnim područjima i dalje se suočavaju s izazovima zbog viših troškova po jedinici, nedostatka resursa i smanjenja upisa. Ruralne škole često su ovisne o volonterskoj pomoći i u mnogim slučajevima troškovi se smanjuju dijeljenjem resursa i objedinjavanjem administracije škola ili školskih distrikta.

Za više o pružanju usluga ruralnog obrazovanja u Britaniji vidi Chris Ribchester i Bill Edwards (1999) Centar i lokalno: politike i praksa u pružanju usluga ruralnog obrazovanja [The centre and the local: policy and practice in rural education provision]. Journal of Rural Studies, 15, 49-63.

stanovništvom. Iako, mnogi novi poslovni pothvati usmjereni su više na potrošnju za provođenje slobodnog vremena nego za svrhe zadovoljavanja svakodnevnih potreba lokalne zajednice. Jedna je takva zajednica Ridgway, Colorado, čija se stanovništvo u dva desetljeća od 1975. udvostručilo na više od tisuću ljudi i koja dodatno privlači turiste i sezonske stanovnike. Nove usluge uključuju knjižnicu i kiropraktičara, kao i pekara, željezariju, restorane brze hrane te prodavaonice prehrambenim proizvodima. Kako Decker opisuje:

Starije stanovništvo više ne prepoznaje gradić. Na starom željezničkom dvorištu sada je zgrada u kojoj se nalazi praonica, ured za prodaju nekretnina i trgovina uredskom opremom. Na glavnom gradskom raskrižju iznikla su dva minimarketa i benzinska crpka, kao i druga gradska prodavaonica alkoholnih pića. Nove trgovine i butici smješteni su na mjestu starog hangara za održavanje lokomotiva. Lokalni kapučino kauboiji sada se mogu opušitati u kafićima dok gone svoje dionice u Wall Street Journalu... Nove trgovine uz ulicu nude gvatemalsku odjeću i namještaj, svježe cvijeće, motocikle, antikni namještaj i reprodukcije, donje rublje, sedla, poplune, kaubojsku odjeću i kolekcionarske predmete. Četiri restorana poslužuju sve, od tjestenine, *enchilada* i jastogovih repova do alfalfa klica i kruha od tikvica (Decker, 1998, str. 93).

Takve nove promjene utjecat će na mjesta i strukturu zajednice jednako koliko i zatvaranje prodavaonica i usluga.

Dostupnost usluga i javni prijevoz u ruralnim područjima

Mijenjanje obrasca pružanja usluga u ruralnim područjima utjecalo je na zajednice mijenjanjem mjesta i struktura na kojima i kroz koje se zajednica „odvija”, ali oni mijenjaju i zajednice stvaranjem novih podjela između onih stanovnika koji lakše dolaze do usluga izvan sela ili gradića, i onih čija je mobilnost ograničenija. Na jednoj razini racionalizacija i koncentracija

usluga u ruralnim područjima odražava povećanje stupnja mobilnosti. Ljudi su spremniji putovali dalje za kupnju ili da bi došli do osnovnih usluga i za većinu onih koji rade izvan njihova mjesta stanovanja može biti pogodnije kupovati ili koristiti određene usluge u gradu u kojem rade. Stoga je moguće reći da je prostorno restrukturiranje usluga u ruralnom području jednostavno dio poboljšanja svakodnevnog života zajednice. Međutim, restrukturiranje pružanja usluga na taj način isključuje velik dio ljudi u selima koji nemaju kontrolu nad vlastitom mobilnošću.

Taj je utjecaj najbolje mjeriti ne brojem zajednica s osnovnim uslugama ili bez njih, nego radije udaljenošću koju ljudi moraju prijeći da bi došli do osnovnih usluga ili sadržaja. Dokazi iz Britanije i Francuske pokazuju da te udaljenosti mogu biti prilično velike. Od deset kućanstava u Engleskoj, njih se devet nalazi unutar dva kilometra (1,25 milja) od poštanskog ureda i osnovne škole, ali se od tri ruralna kućanstva manje od dva nalazi unutar iste udaljenosti od banke, bankomata, supermarketa, srednje škole ili liječničke ordinacije (tablica 7.4.). Stanovnici izoliranih sela bez osnovnih usluga u Francuskoj 1988. morali su prosječno putovati šest kilometara do najbliže pekare, sedam kilometara do najbližeg poštanskog ureda, 10 kilometara do najbližeg supermarketa, 10 kilometara do najbliže banke i 18 kilometara do najbliže prodavaonice odjećom (INSEE, 1998). U svakom slučaju, udaljenost se znatno povećala od 1980. godine.

Relativno visoka gustoća naseljenosti u Engleskoj znači da samo mali postotak ruralnih kućanstava treba prelaziti velike udaljenosti da bi pristupio osnovnim uslugama, no pokazuje se da je vjerojatnije da su ta kućanstva geografski koncentrirana u najruralnijim dijelovima zemlje. Primjerice, oko 29 000 ruralnih kućanstava koja su više od četiri kilometra udaljena od najbližeg poštanskog ureda, smješteno je pretežno u sjevernom gorju i dijelovima jugozapadne Engleske i Istočne Anglije. Slično tomu, veliki

Slika 7.5. Protest protiv prijedloga zatvaranja seoske škole u Llangurig, središnji Wales, ljeto 2003.

Izvor: Woods, privatna kolekcija

dijelovi sjevernog gorja, velških Marches, Dorseta, Devona i Cornwalla nalaze se više od osam kilometara od najbližeg supermarketa.

U manje gusto naseljenim zemljama, uključujući Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Australiju, udaljenosti zabačenih sela od usluga ove vrste mogu se mjeriti u stotinama kilometara. Osnovno pravilo vrijedi u oba konteksta, ali ipak je vjerojatnije da će udaljene i izolirane ruralne zajednice imati osnovne usluge i sadržaje u odnosu na veličinom jednaka naselja koja su smještena bliže urbanim područjima, ali i da će biti više udaljeni od onih usluga koje nemaju (vidi okvir 7.2.).

Udaljenosti od nekoliko kilometara lako je prijeći automobilom, ali za one ruralne stanovnike koji ne mogu voziti ili ne posjeduju automobil, bilo koje putovanje koje uključuje napuštanje vlastitih naselja može biti teško. Jedno od četrnaest ruralnih kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama ne posjeduje vozilo, a ipak 80% ruralnih okruga nema javni autobusni prijevoz (Rural Policy Research Institute, 2003). Samo polovina ruralnih naselja u Engleskoj, i trećina sela u Francuskoj, imaju dnevne autobusne linije. Usluga javnog prijevoza nagrižena je istim računicama isplativosti kao i kod ostalih usluga, što prati ukidanje linija kada broj putnika padne ispod održivog praga. U nekim

Tablica 7.4. Postoci ruralnih kućanstava u Engleskoj unutar dva kilometra, četiri kilometra i osam kilometara udaljenih od ključnih javnih i komercijalnih usluga, 2000.

Ruralna kućanstva unutar udaljenosti od najbliže usluge			
	2 km	4 km	8 km
Poštanski ured	93,5	99,5	—
Banka	58,1	78,4	96,7
Bankomat	61,1	79,3	96,2
Supermarket	60,9	79,0	96,0
Osnovna škola	91,6	99,0	—
Srednja škola	57,2	78,2	96,3
Liječnička ordinacija	66,1	85,8	98,5
Bolnica	—	44,7	74,1
Centar za zapošljavanje (burza rada)	—	42,5	72,4
Ured Agencije za socijalna davanja	—	15,7	36,4

Izvor: Countryside Agency, 2001.

zemljama vlade su stremile jamčenju neprofitabilnih linija, ali uspon neoliberalnih praksi 1980-ih i 1990-ih obeshrabrio je takve strategije te je primjerice, javni prijevoz u Ujedinjenom Kraljevstvu doživio deregulaciju u kasnim 1980-ima s posljedičnim restrukturiranjem ruralnih prijevoznih usluga. Brojne zajednice odgovorile su iskušavanjem alternativnih prijevoznih inicijativa kao zamjenama za komercijalne usluge. Godine 2001. 20% ruralnih općina u Engleskoj imalo je prijevozne programe *nazovi-za-vožnju* (eng. *dial-a-ride*), dok je 17% imalo servise seoskog miniautobusa ili taksija. Ipak, u 16% ruralnih zajednica važan oblik javnog prijevoza pružaju autobusi supermarketi koji

besplatno prevoze putnike do supermarketi u susjednom gradu, tako olakšavajući preusmjerenje trgovine od nezavisnih prodavača na malo prema supermarketima.

Važno je da su mnoge usluge koje su najudaljenije od većine sela – uključujući bolnice, zavode za zapošljavanje i urede za socijalna davanja – one za čije je korisnike najmanje vjerojatno da imaju vlastiti privatni prijevoz. To ih dovodi u dvostruko nepovoljan položaj koji je razlikovno obilježje socijalne isključenosti u ruralnim područjima (vidi poglavlje 19). Slični problemi pojavljuju se i kada je riječ o pristupu financijskim uslugama jer i koncentracija bankarskih podružnica stvara nove prostore financijske

Okvir 7.2. Izolirane ruralne zajednice: otoci zapadne Irske

Za mnoge zabačene ruralne zajednice izolacija je dio njihova narativnog značenja. Zajednice se definiraju i opisuju same sebe u odnosu na svoju odsječenost i slabu dostupnost i upotrebljavaju takva značenja da bi konstruirali prakse unutar zajednice koje promiču samodostatnost. Male otočne zajednice zapadne obale Irske prvorazredan su primjer toga, a uključuju devet otoka koje su istraživali Cross i Nutley (1999) – Arranmore, Beare, Cape Clear, Clare, Inishbofin, Inisheer, Inishturk, Sherkin i Tory. Otoci imaju stanovništvo veličine od 78 do 596 stanovnika i svi su doživjeli znatnu depopulaciju tijekom dvadesetog stoljeća – iako su četiri zabilježila porast stanovništva između 1981. i 1991. godine. Nužno je da se pružanje usluga na otoku pažljivo uravnoteži s razinom trgovine koju malobrojno stanovništvo može održati i potreba-ma koje su posljedica teškog pristupa kopnu. Svih devet otoka imalo je 1991. trgovinu prehrambenih proizvoda, gostionicu ili klub, medicinsku njegu i osnovnu školu. Svi osim najmanjeg otoka imali su svećenika koji je živio na otoku, a pet ih je posjedovalo hotel. Ipak, samo dva otoka imala su srednju školu i samo je najveći otok imao liječnika koji je živio na otoku. Čak i osnovne usluge bilo je teško dobiti. Dnevne novine bile su dostupne samo na četiri otoka, a svježe mlijeko nije bilo dostupno na dva otoka. Dakle, otočani su bili uvelike ovisni o putovanjima na kopno da bi pristupili mnogim uslugama, no transportne veze do mnogih otoka bile su loše. Dnevne trajektne linije tijekom cijele godine vozile su samo na tri otoka, a još pet ih je imalo vezu samo tijekom ljeta. Najmanji otok, Inishturk, nije imao trajektnu liniju, „a stanovnici su ovisili o tjednim poštanskim brodovima ili o otočnim ribarskim čamcima“ (str. 322). Unatoč vladinim potporama za prijevozne linije, uključujući poštanske brodove i helikopterske linije, zajednice nisu imale mnogo drugih mogućnosti osim pomiriti se s nižim stupnjem pružanja usluga nego se to drugdje očekuje.

Za više detalja vidi Michael Cross i Stephen Nutley (1999) Odsječenost i dostupnost: male otočne zajednice zapadne Irske [Insularity and accessibility: the small island communities of Western Ireland]. Journal of Rural Studies, 15, 317-330.

isključenosti. Naponi da se bankarske usluge provode drugačijim kanalima putem drugih poslovnica, kao što su poštanski uredi, mogu i sami biti potkopani zatvaranjem poštanskih podružnica, što se kompenzira porastom posjedovanja automobila u zahvaćenim zajednicama.

Prevladavanje izolacije: od poštanskih narudžbi do interneta

Brojna su izolirana gospodarstva i naselja u zabačenim ruralnim područjima koja su oduvijek bila izvan dosega glavnog tijeka komercijalnih i javnih usluga. Takva su kućanstva bila povezana sa zdravstvom, obrazovanjem i kupnjom u najvećoj mjeri putem poštanskih usluga, telekomunikacija, mobilnih usluga i, u novije vrijeme,

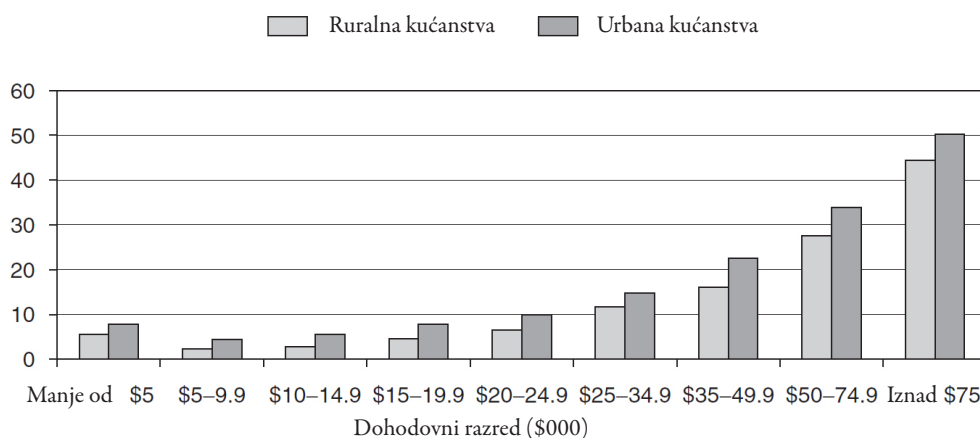
interneta. Vrlo rano, još od 1872., Pokrovitelji zemljoradnje (eng. *The Patrons of Husbandry*), društvena i obrazovna organizacija za američke poljoprivrednike, poznata i kao *Grange* (farma), pokrenula je službu naručivanja putem pošte za svoje članove. Do 1900. Farma je svojim poslovanjem potisnula ono Sears-Roebuckovih kataloga, koji su prodavali ruralnim kućanstvima diljem Sjedinjenih Američkih Država sve od cipela do automobila. U Europi mobilne i putujuće usluge masovno se usvajaju nakon Drugog svjetskog rata kao sredstvo dostavljanja velikog raspona usluga ruralnim zajednicama, uključujući knjižnice i zdravstvenu zaštitu, prehrambene proizvode, čak i kinopredstave.

Slično tomu, u Australiji je uveden zračni prijevoz da bi pomogao da pružanje zdravstvene zaštite bude dostupno i na velikim ruralnim područjima. Ipak, takve usluge podvrgnute su procjenama isplativosti kao što je bio slučaj i sa stacioniranim sadržajima, i kako je ruralno stanovništvo postajalo pokretljivije, tako su se zahtjevi za putujućim uslugama smanjivali te su mnoge ukinute.

U kasnom dvadesetom stoljeću mogućnosti koje je donijela nova telekomunikacijska tehnologija gorljivo su upotrijebljene kao alat za smanjivanje ruralne izolacije. Novi Zeland pokrenuo je 1922. dopisnu školu za djecu u ruralnim područjima, a 1970-ih uvećanom uporabom radioemitiranja i kaseta proširili su uslugu. Australija je slično tomu od 1951. razvila 12 "škola u eteru" upotrebom dvosmjerne radiokomunikacije. Jedna takva škola, smještena u Port Augustai, južna Australija, 1978. poučavala je 80-90 učenika koji su živjeli i na udaljenosti do 700 kilometara (Nash, 1980).

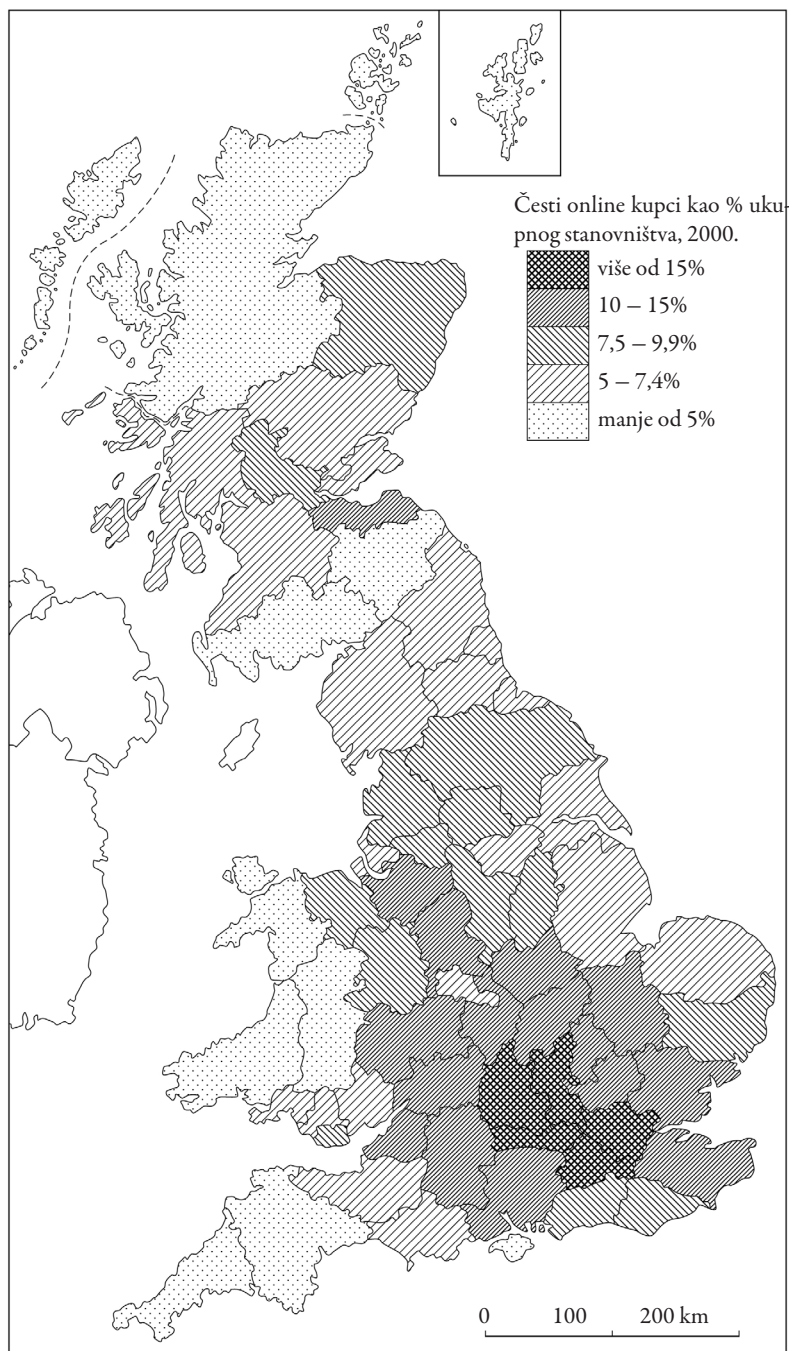
Nedavno je pozornost usmjerena na potencijal interneta za osiguravanje ruralnom stanovništvu pristupa zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i usavršavanju, bankarskim uslu-

gama, zabavi, izvorima informacija, i naravno, internetskoj kupnji. Ipak, isto kao i kod razvoja rada na daljinu (vidi poglavlje 5), upotrebljivost interneta radi osiguravanja usluga u ruralnim područjima ograničena je infrastrukturom informacijske tehnologije (IT) u ruralnim područjima. Pilot-projekt 1995. za povezivanje škola u ruralnom dijelu Sjeverne Karoline sustavom optičkih kabela, primjerice, pokazao je da tipični trošak srednje škole iznosi između 110 000 do 150 000 dolara za kupnju opreme i do 50 000 dolara godišnje za telefonske račune – znatno opterećenje za malu ruralnu školu (Marshall, 2000). Na razini kućanstava 1998. je 40% ruralnih kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama posjedovalo računalno, što je niži postotak od onoga u urbanim područjima, dok je postotak ruralnih kućanstava s pristupom internetskim uslugama niži od onoga urbanih kućanstava u svakom dohodovnom razredu (slika 7.6.) (Fox i Porca, 2000). U istraživanjima se identificirao sličan „digitalni rascjep” u Britaniji, gdje manje od 6% stanovništva perifernih ruralnih područja sudjeluje u internetskoj kupnji – manje nego u bilo kojem drugom dijelu zemlje (slika 7.7.).

Slika 7.6. Postotak ruralnih i urbanih kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama s pristupom mrežnim uslugama, 1999, prema dohodovnom razredu

Izvor: Fox i Porca, 2000.

Slika 7.7. Česti *online* kupci kao postotak odraslog stanovništva, prema okruzima Velike Britanije, 2000.

Izvor: CACI, 2000.

Sažetak

Ruralne zajednice se mijenjaju. Društveni i ekonomski trendovi, koji uključuju slabljenje poljoprivrede, premještanje prostorne podjele rada, depopulaciju i kontraurbanizaciju te porast razine mobilnosti, utjecali su na strukturu i povezanost ruralnih zajednica. Promjene također proizlaze i iz samih zajednica s obzirom na to da je restrukturiranje javnih i komercijalnih usluga i sadržaja promijenilo dinamiku života u zajednicama. Zajednice su više od samo usluga, ali promjene u pružanju ruralnih usluga imale su posebno važne posljedice za zajednice, a koje se mogu analizirati primjenom Liepinsina modela zajednice prema kojem zajednicu tvore značenja, prakse te mjesta i strukture.

Prvo, racionalizacija pružanja usluga može utjecati na značenja zajednica koja se prenose među lokalnim stanovništvom. Kako se trgovine, banke i bolnice te druge ključne usluge zatvaraju, značenja gradića koji su se definirali kao uslužni centri za okolno ruralno područje dovode se u pitanje. Slično tomu, osjećaj nezavisnosti manjih sela može potkopati gubitak osnovnih funkcija, a njihovo daljnje uključivanje u uslužno polje većih urbanih naselja može voditi osporavanju ruralnog identiteta zajednice.

Drugo, kako Liepins opisuje u svojim studijama slučaja, središnju važnost za prakticiranje zajednice imaju svakodnevna interakcija u trgovinama i poštanskim uredima te događajima povezanima sa školom i društvenim domovima. Tako zatvaranje trgovina, škola i drugih društvenih ustanova i sadržaja uklanja cijeli sloj praksi zajednice i smanjuje mogućnosti redovite interakcije članova zajednice. Time se, treće, gašenje ruralnih usluga može povezati s premještanjem mjesta i struktura zajednice iz javnih prostora prodavaonica, škola, poštanskih ureda, glavne ulice i seoskih trgova u privatne prostore vrtova stambenih naselja, stražnja dvorišta i trijemove. To premještanje potiče proces fragmentacije zajednica kako se stanovnici sve više povlače i sve više sudjeluju u odnosima samo s najbližim susjedima i društvenim mrežama nasuprot prijašnjim odnosima na otvorenijim i uključivijim mjestima seoske interakcije.

Stoga, dok se pojam povijesno homogene ruralne zajednice može osporiti, neosporno je da suvremene ruralne promjene promiču bujanje različitih zajednica u ruralnom prostoru. Jedno selo ili gradić mogu imati različite zajednice koje supostoje (ponekad se preklapajući, ponekad ne), svaka sa svojim značenjima, praksama te mjestima i strukturama koje stvaraju granice isključivosti. Ruralno stanovništvo također može sudjelovati u različitim zajednicama na različitim razinama – u njihovu zaseoku, u široj općini, u području lokalnog grada kojem gravitiraju i tako dalje – ali sposobnost pojedinaca da sudjeluju u zajednicama viših razina ovisit će o dostupnosti prijevoza, čime se stvaraju strukture društvene isključenosti. Konačno, pojedinci se dodatno mogu identificirati s određenim interesnim zajednicama koje mogu smatrati važnijima od povezivanja s geografskom zajednicom.

Ti obrasci pomjeranja zajednice važni su za mjere koje se uvode kao reakcija na te ruralne promjene s obzirom na to da se nijedan pokušaj uključivanja zajednica u provedbu ruralnog razvoja ili drugih političkih inicijativa ne može izravno povezati s odijeljenim geografskim zajednicama, ali moraju biti osjetljivi i uključivi s obzirom na višestruke ruralne zajednice koje sada postoje.

Za daljnje čitanje

Pristup u kojem se o ruralnim zajednicama razmatra prema njihovim značenjima, praksa te mjestima i strukturama Ruth Liepins dalje je razvila u članku „Nova snaga za staru ideju: prerada pristupa ‘zajednici’ u suvremenim ruralnim studijima” [*New energies for an old idea: reworking approaches to “community” in contemporary rural studies*], objavljenom u *Journal of Rural Studies*, volumen 16, stranice 23-35 (2000); i „Ispitivanje ruralnosti kroz “zajednicu”: diskursi, prakse i prostori koji oblikuju australske i novozelandske ‘zajednice’ [*Exploring rurality through “community”: discourses, practices and spaces shaping Australian and New Zealand rural “communities”*], u *Journal of Rural Studies*, volumen 16, stranice 325-341 (2000). Prvi rad postavlja model unutar rasprave o pristupima „zajednici” u području ruralnih istraživanja, dok se drugi rad usredotočuje na studije slučaja u Australiji i na Novom Zelandu, ispitujući utjecaj ruralnih promjena na zajednice. Iscrpni opisi pružanja usluga u ruralnim područjima često su vrlo specifični prema određenom tipu usluge i određenoj zemlji ili regiji, a mnogi su već zastarjeli. Ipak, rad Seana Whitea, Cliffa Guza i Garyja Higgsa, „Promjene u pružanju usluga u ruralnim područjima. Drugi dio: Promjene u pružanju usluga poštanskih ureda u središnjem Walesu: procjena bazirana na GIS-u” [*Changes in service provision in rural areas. Part 2: Changes in post office provision in Mid Wales: a GIS-based evaluation*], u *Journal of Rural Studies*, volumen 13, stranice 451-465 (1997), daje empirijsku studiju o pružanju usluga poštanskog ureda, dok Alexander Viasov, „Veće trgovine, više trgovina, ili bez trgovina: putovi restrukturacije maloprodaje u ruralnoj Americi” [*Bigger stores, more stores, or no stores: paths of retail restructuring in rural America*], u *Journal of Rural Studies*, volumen 20, stranice 303-318 (2004), raspravlja o trendovima u maloprodaji u ruralnim područjima Sjedinjenih Američkih Država.

Internetske stranice

Detaljni statistički podaci iz anketnog istraživanja 2001. o ruralnim uslugama u Engleskoj dostupni su na internetskim stranicama Agencije za selo (*Countryside Agency*) (<https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/rural-services-series>). Stranice nude GIS karte udaljenosti od ključnih usluga i cijele podatkovne tablice odgovora ispitanika.

8. Okolišne promjene i ruralna područja

Uvod

Ako je zajednica prva asocijacija na ruralnost (vidi poglavlje 7), onda je priroda druga. Može se tvrditi da više nema zaista „prirodnih” mjesta, da je čovjek oblikovao u većoj ili manjoj mjeri sva ruralna područja, ali prevladavajuće prirodne značajke i elementi ruralnog krajobraza i dalje su vidljivo najkarakterističnija značajka. Poznata asocijacija sela s prirodom i okolišem djelomično objašnjava zašto se ruralni krajobrazi i mjesta cijene u modernom društvu i zašto je ruralna idila tako privlačna, no to također naglašava ranjivost ruralnog okoliša. Možemo cijeniti selo kao mjesto prirode, no često se prema okolišu na selu ne ponašamo dobro. Doista, mnogi ključni procesi društvenih i ekonomskih promjena u ruralnim područjima u prošlom stoljeću uvelike su negativno utjecali na okoliš.

U ovom poglavlju istražujemo okolišne promjene u ruralnim područjima usredotočujući se na tri osobito istaknuta procesa: degradacija okoliša modernom poljoprivredom, uključujući zagađenje, trovanje i uništavanje staništa; urbano prodiranje i širenje izgrađenog okoliša unutar ruralnih područja, što ponovno uzrokuje zagađenje i uništavanje staništa; i važnost ruralnog u globalnim klimatskim promjenama, uključujući mogući utjecaj na geografiju poljoprivrede i turizma. Razina zabrinutosti povezana sa svakim od tih procesa, a time i reakcije koje se smatraju prikladnima, pod utjecajem su filozofije prirode koju smo usvojili. Iz jedne perspektive priroda se smatra otpornom i sposobnom prilagoditi se na promjene, dok se iz druge prirodu smatra krhkom te da je treba štititi. U nastavku prvog dijela poglavlja raspravljamo o tim različitim perspektivama, pri čemu detaljnije promišljamo o povezanosti ruralnosti i prirode.

Ruralnost i priroda

Identifikacija sela s prirodom plod je fundamentalnih dualizama u zapadnjačkoj kulturi između prirode i društva te prirode i civilizacije koji su historijski oblikovali odvojenost grada i sela u literaturi, umjetnosti i politikama upravljanja. Poistovjećivanje ruralnosti s prirodom također je proizvelo mentalne slike prostora u kojima se selo smatra čistim, plemenitijim i očuvanijim prostorom od grada (vidi Bunce, 1994; Macnaghten i Urry, 1998; Short, 1991). Nadalje, ti različiti pojmovi preneseni su u laički diskurs putem kojih pojedinci definiraju svoje ruralne identitete i shvaćaju mjesta kao ruralna (vidi poglavlje 1). Bell, primjerice, naglašava važnost koja se polaže na prirodu u laičkom diskursu stanovnika njegove anonimne studije slučaja u selu Childerley:

Iako stanovnici sela nipošto nisu sigurni da je Childerley mjesto prirode, oni nimalo ne sumnjaju da takva mjesta postoje. Štoviše, ne sumnjaju da postoje seoski načini života i ljudi koji ih žive. Bliska povezanost s prirodom, smatraju, najsigurniji je način za identificiranje tih načina i ljudi. Moralna osnova seoskog života... počiva na toj sigurnosti (Bell, 1994, str. 120).

Ta prilično romantizirana povezanost ruralnosti i prirode temelji se na tri ključna elementa. Prvo, *ruralni krajobraz percipira se kao prirodni krajobraz*. On se razlikuje od urbanog krajobraza istaknuto ekološkim obilježjima, uključujući floru, faunu i relativno neizmijenjenu fizičku geomorfologiju. Iako sâm koncept krajobraza podrazumijeva spoj ekološkog i ljudskog, prisutnost ljudskih tvorevina tolerira se u diskursu ruralnog okoliša ako su u osnovi biološke (primjerice, usjevi, šuma, pašnjak, vinogradi) ili se koriste lokalnim prirodnim resursima u manjim građevinama koje se uklapaju u prevladavajuću estetiku krajobraza (primjerice suhozidi, kame-ne kućice, izolirane štale) (Woods, 2003b).

Drugo, *ruralne aktivnosti definirane su kao one koje se koriste prirodom ili rade s njom*. Tako

se poljoprivreda, šumarstvo, ribarenje, lov i obrti poput pletenja košara smatraju intrinzično ruralnim na način na koji, primjerice, proizvodna industrija, računovodstvo ili *skateboardanje* to nisu. Treće, smatra se da postoje *ruralno stanovništvo, koje se može prepoznati po znanju i senzibilnosti prema prirodi*. Pretpostavlja se da je istinsko ruralno stanovništvo u skladu s godišnjim dobima, razumije vremenske prilike i poznaje lokalni biljni i životinjski svijet (Bell, 1994; Short, 1991).

Kao što je slučaj s mnogim elementima u socijalnoj konstrukciji ruralnosti (vidi poglavlje 1), spomenute asocijacije idealizirane su ideje koje je teško empirijski dokazati. No to su snažne ideje jer stvaraju proširen stav da su zaštita prirode i zaštita sela ista stvar a to je oblikovalo način na koji se percipira i reagira na okolišne promjene u ruralnim područjima.

S jedne strane pogled na prirodu kao čistu, idiličnu i ranjivu dovodi do stava da ruralni okoliš treba zaštitu od ljudske intervencije. Ljudska aktivnost u ruralnom prostoru smatra se prihvatljivom samo ako podrazumijeva rad u prirodi i stvara predmete ili građevine koje odgovaraju prirodnoj estetici (opisano gore). Promjene koje donose veliku količinu stranog materijala (kao što je asfalt ili metal) ili modernu tehnologiju u ruralni krajobraz ili koje se čine neproporcionalne u odnosu na morfologiju područja smatraju se neprirodnima i neprikladnima (Woods, 2003b). Isto tako, tehnološke inovacije u poljoprivredi koje uključuju sintetička kemijska sredstva ili manipulaciju prirode (GM usjevi, primjerice) smatraju se štetnima za okoliš. Iz te prirodnjačko-ruralne perspektive ta odvojenost ljudskog od prirodnog svijeta, a koja je osnovna karakteristika modernosti (vidi poglavlje 3), nagrizla je održive oblike ruralnog življenja i stvorila ekološke probleme koje se sada smatra ugrožavajućima za narav sela.

S druge strane, iz utilitarne perspektive ruralnog okoliša priroda je istodobno divlja i otporna. Iz te perspektive ruralno u svom „prirodnom” stanju jest divljina koja zahtijeva

pripitomljavanje putem gradnje cesta, mostova, elektrifikacije i slično, kako bi ju se učinilo prikladnom za ljudske aktivnosti. Istodobno, ruralni prostor predstavlja se kao prostor koji nudi mogućnost iskorištavanja prirodnih resursa za ljudske djelatnosti – rudarenjem, kamenolomima, šumarstvom i poljoprivredom, gradnjom akumulacijskih jezera, hidroelektrana i vjetroelektrana. Vjeruje se da je ta otporna priroda sposobna podnijeti učinke takvog razvoja i prilagoditi se znanstvenim inovacijama u poljoprivredi (Woods, 2003b). Te dvije perspektive nude suprotstavljene pristupe tome kako pro-

cjenjivati okolišne promjene u ruralnom prostoru. One pružaju različit smjer zaključivanja o tome koje promjene predstavljaju probleme i koja su to prikladna rješenja za popravljivanje nastale štete. U svakom slučaju obje perspektive prepoznaju da se ruralni okoliš mijenja i da su te promjene nastale zbog niza utjecaja – poljoprivrednih praksi, šumarstva i primarne proizvodnje; urbanizacije i građevinskog razvoja; posljedica turizma i dokoličarskih aktivnosti; pa i okolišnih procesa koji potječu izvan ruralnog prostora (okvir 8.1.).

Okvir 8.1. Čimbenici okolišnih promjena u ruralnim područjima

Poljoprivredne prakse

- Upotreba pesticida
- Upotreba kemijskih gnojiva
- Povećanje prinosa
- Uklanjanje živice
- Uništavanje staništa
- Specijalizacija - smanjivanje biljnih vrsta

Urbanizacija i građevinski razvoj

- Gubitak slobodnog prostora za kuće i sl.
- Gradnja cesta i sl.
- Povećano zagađenje
- Potreba za navodnjavanjem, vodom, kanalizacijom
- Zagađenje bukom i svjetlošću

Vanjski procesi

- Kisele kiše
- Trošenje pitke vode
- Globalno zagrijavanje
- Nizvodno zagađenje

Šumarstvo i primarna proizvodnja

- Deforestacija
- Pošumljavanje močvarnog područja
- Sadnja neautohtonih vrsta
- Štete nastale rudarenjem i kamenolomima
- Poplavljivanje zemljišta zbog akumulacije

Turizam i dokoličarske aktivnosti

- Zahtjevi za dodatnim uslugama, smještaj, parkiranje i sl.
- Erozija pješačkih staza i sl.
- Štete na stablima, biljkama, stijenama i sl.
- Smeće
- Uznemiravanje biljnog i životinjskog svijeta

Poljoprivreda i ruralni okoliš

Moderna, kapitalistička poljoprivreda preokrenula je odnos prema prirodi. Tradicionalna poljoprivreda ovisila je o prirodi, bila je ograničena vrstom tla, klimom i topografijom i bila u milosti ili nemilosti vremenskih prilika, štetnika i bolesti. Ipak, za pionire moderne poljoprivrede ta ograničenja i rizici predstavljali su izgubljeni kapital, stoga su se počeli koristiti novim tehnologijama da bi kontrolirali, upravljali i modificirali okolišne uvjete. Od davno osmišljenog navodnjavanja i oplemenjivanja preko popravljavanja brežuljaka i tla do napredne biotehnologije i upotrebe agrokemikalija, poljoprivredne prakse koje su razvijane mijenjale su okoliš da bi povećale produktivnost (također vidi poglavlje 4).

Prvo veće upozorenje da bi takva poljoprivredna modernizacija mogla voditi ozbiljnim ekološkim problemima pojavilo se već u 1930-ima kada se udružilo previše ispaše, pretvaranje livada u oranice i suša u američkoj preriji i uzrokovalo katastrofu zvanu *dust bowl* (okvir 8.2.). To iskustvo rezultiralo je ponovnom sadnjom travnjaka u prerijskim savezima država i uvođenjem vladinih programa zaštite tla, no fundamentalnih promjena nije bilo. Poljoprivredne prakse koje su dovele do problema – promjene u upotrebi tla, uklanjanje vegetacije, preveliko stočarenje i preveliko iskorištavanje vodnih rezervi ne samo da su se nastavile nego su se pod utjecajem produktivizma i intenzivirale.

Drugo veliko upozorenje dogodilo se 1962., kada je objavljeno pionirsko djelo *Tiho proljeće* (*Silent spring*) američke znanstvenice Rachel Carson. Carson je tvrdila da povećana upotreba anorganskih kemikalija u poljoprivredi, poput pesticida, herbicida, insekticida itd., dovodi do rizika da Zemlja postane neprikladna za život. Dokazala je kako toksične kemikalije putuju kroz hranidbeni lanac uništavajući populacije životinja i bilja te istražila potencijalne prijetnje za ljudsko zdravlje. Posebno je naglasila ekstremnu toksičnost kemikalije DDT, uvedenu u

upotrebu 1943., ponajviše u pesticidima, što je Carson dokazala da je uzrokovalo brojna uginuća ptica, riba i sisavaca koji nisu bili ciljane skupina za navedene pesticide. Pored svega, Carson je kritički napala kulturu biotehnologije i stav da prirodu treba kontrolirati:

Kontrola prirode fraza je nastala iz arogancije potekle iz neandertalskog doba biologije i filozofije, kada se smatralo da priroda postoji zbog čovjekove koristi... Naša je uznemiravajuća nesreća da se takva primitivna znanost udružila s najmodernijim zastrašujućim oružjem koje ju je okrenulo protiv insekata, a time i protiv zemlje (Carson, 1963, str. 243).

Tiho proljeće dramatično je utjecalo na poljoprivrednu politiku. Upotreba DDT-a bila je zabranjena i poduzete su mjere za kontrolu najvećih prekoračenja upotrebe pesticida. No, ponovno, poljoprivredne prakse koje su dovele do problema ostale su u temelju nepromijenjene.

Poljoprivrednici su nastavili upotrebljavati pesticide i druga kemijska sredstva, a biotehniološke kompanije nastavile su pokušavati kontrolirati prirodu.

Ruralni okoliš znatno se izmijenio praksama industrijske i produktivističke poljoprivrede te se i dalje mijenja. Ti utjecaji mogu se grupirati u tri dimenzije – uništavanje staništa i nestajanje flore i faune; zagađenje vodotokova i erozija tla; poplave i smanjivanje vodonosnog sloja.

Nestajanje staništa, flore i faune

Mjera do koje se gubitak divljih biljaka i životinja smatra ekološkim problemom uzrokovanim poljoprivrednom praksom ovisi o perspektivi. Neko uništavanje flore i faune poljoprivrednici čine namjerno jer pokušavaju iskorijeniti štetnike i korove i na ovaj ili onaj način uvijek je bilo dio poljoprivrede. Razlika koju donosi industrijska poljoprivreda jest u tome što se upotrebljavaju kemikalije poput pesticida i herbicida koje proizvode više štete od bioloških i ručnih metoda i mogu imati nepredviđene posljedice drugdje u prehrambenom lancu.

Okvir 8.2. *Dust bowl*

Velika ravnica u središnjem dijelu Sjedinjenih Američkih Država područje je prirodnih livada. Ipak, u ranom dvadesetom stoljeću ona se industrijskom poljoprivredom transformirala. Najprije je krenulo intenzivno stočarstvo, koje je dovelo do previše ispaše i time stanjivanje vegetacijskog pokrivača. Zatim su se poljoprivrednici preselili u unosniji ratarski sektor, preoravajući pašnjake. Duž južnih nizina u Kansasu, Koloradu, Nebraski, Oklahomi i Teksasu otprilike 11 milijuna jutara [4,4 milijuna ha] livada preorano je za ratarske usjeve od 1914. do 1919. Između 1925. i 1930. daljnjih 5,3 milijuna jutara [2,1 milijun ha] pretvoreno je u oranice (Manning, 1997). Motiv je bio ekonomski. Kao što Worster (1979) navodi, „do tada farmer na zapadu više nije htio proizvoditi samo za sebe i svoju obitelj. Više od ijednog drugog dijela poljoprivrede u zemlji on je bio kotačić u međunarodnom mehanizmu. Dok god je išlo, on se kotrljao. No da se odjednom zaustavio, bio bi uništen” (str. 89).

Promjene u upotrebi zemljišta uklonile su vegetaciju i oslabile tlo. To se moglo tolerirati u neobično kišnim godinama 1920-ih, što je ohrabrialo širenje u okolišno najmarginalnije regije, posebno kad su farmeri bili pod pritiskom zbog velike ekonomske depresije. Međutim, 1931. kiša nije pala. Prosječna količina padalina u toj regiji od 1931. do 1936. bila je samo 69 posto od uobičajene razine. U tim sušnim uvjetima tlo se isušilo i pretvorilo u prašinu, a s premalo vegetacije koja bi zadržala zemlju, tlo je ubrzano erodiralo snažnim vjetrovima koji su podigli snažne pješčane oluje. Najpogođenije područje bila je regija gdje prevlaka u Oklahomi presijeca Kansas, Kolorado, New Mexico i Teksas, no od 1935. do 1940. snažna erozija zbog vjetra povremeno se širila i zahvatila cijelu zapadnu polovinu Kansasa, velike dijelove jugoistočnog Kolorada i regiju uzgoja pamuka u sjevernom Teksasu (Worster, 1979).

Na vrhuncu oluja, u proljeće 1935. Sveučilište u Wichiti u Kansasu izmjerilo je oblak od otprilike pet milijuna tona prašine koja je prekrila više od 30 kvadratnih milja [77 kvadratnih kilometara] grada (Manning, 1997). Najgora pojedinačna oluja, 14. travnja 1935. – Crna nedjelja – putovala je od sjevernog Kansasa do Teksasa, pri čemu je zamračivala danje svjetlo dulje od četiri sata. Sljedećeg je dana Washington Evening Star u svojem izvještaju skovao pojam „prašnjaва zdjela kontinenta” (*the dust bowl of the continent*) (Worster, 1979). Suočeni s kombinacijom suše i pješčanih oluja, usjevi su podbacili ili bili sasvim uništeni, a stoka je umirala od gladi. Nanosima prašine uništene su i građevine i poljoprivredne zgrade, a znatno se povećala pojava bolesti dišnog sustava. Posljedice *dust bowla*, uz poljoprivrednu depresiju, dovele su do velike razine siromaštva, posebno u području prevlake u Oklahomi, sjevernom Teksasu i jugozapadnom Kansasu. Više od tri milijuna ljudi napustilo je to područje 1930-ih – mnogi su se iselili u Kaliforniju. Neki okruzi u najpogođenijim zonama izgubili su između trećine i polovine stanovništva (Worster, 1979).

Do 1940. pješčane oluje su se prorijedile. Povratak devet milijuna jutara napuštenog poljoprivrednog zemljišta prirodi pomoglo je stabiliziranju okolišnih uvjeta, vladini programi zaštite tla djelovali su da se obnove livadna područja i šumski zaštitni pojas. Unatoč tim naporima erozija tla i dalje je bila ozbiljan problem u regiji.

Za više o dust bowl, njezinim uzrocima i posljedicama vidi Richard Manning (1997) Grassland (Penguin); Donald Worster (1979) Dust Bowl: the Southern Plains in the 1930s (Oxford University Press).

Slično tomu, uništavanje staništa mnogim je poljoprivrednicima poznata i prihvaćena nuspojava nastojanja da se poveća produktivnost. Koristeći se idejom otporne prirode, tvrdit će da priroda može podnijeti povremene gubitke živice, jezerca ili livade. Okolištarci, s druge strane, ustraju u tome da nagomilani gubici takvih staništa ozbiljno ugrožavaju populacije izvornih vrsta.

Moderna poljoprivreda ponajprije utječe na divlji biljni i životinjski svijet putem tri procesa poljoprivredne modernizacije od kojih svaki teži povećati poljoprivrednu proizvodnju ili dohodak. Prvo, staništa se gube modifikacijom poljoprivrednog zemljišta. Ostvarivanje visoke produktivnosti vodi poljoprivrednike prema tome da smanjuju količinu nekorisćenog zemljišta na gospodarstvu, pri čemu djelotvorna upotreba mehanizacije poput žitnog kombajna preferira velika, neprekinuta polja. Ti su čimbenici doveli do razloga za uklanjanjem živice koja je prije omeđivala polja. Između 1945. i 1985. 22 posto živice u Engleskoj i Walesu uklonjeno je ili na drugi način izgubljeno, pri čemu je tijekom 1970-ih svake godine nestajalo oko 8000 kilometara živice (Green, 1996). Sljedeća trećina od preostale živice nestala je između 1984. i 1993. (slika 8.1.). U živicama je zabilježeno oko trećine izvornih britanskih biljnih vrsta, no, kao što Green (1996) ističe, samo oko 250 njih redovito se nalazi u živicama i nije im ugrožen opstanak uklanjanjem živice. Green upozorava da je još ozbiljniji utjecaj gubitka mjesta za parenje životinja, što vodi smanjenju populacija. Tri od četiri vrste nizinskih sisavaca razmnožavaju se u živici, kao i sedam od deset vrsta autohtonih ptica i četiri od deset vrsta leptira (Green, 1996).

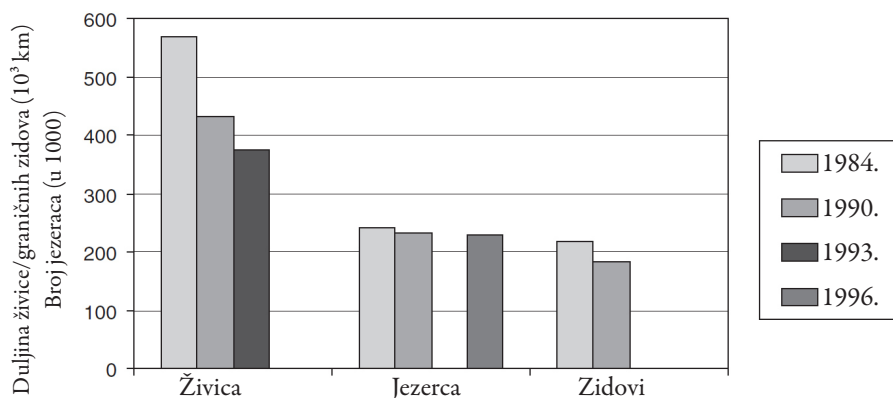
Drugo, staništa se gube putem promjena u upotrebi zemljišta u ekonomske svrhe. Viša razina povrata uloženog kod intenzivne obrade zemlje nego kod tradicionalnog stočarenja potaknula je prenamjenu velikih područja pašnjaka u oranice. U Europi prenamjenu u oranice podupirale su potpore iz Zajedničke

poljoprivredne politike pa i nakon što su potpore ukinute tržišne sile nastavile su diktirati taj trend. Tako je između 1992. i 1997. izgubljeno 122 227 ha trajnih travnjaka (4,1% ukupnih) u Engleskoj i Walesu – što je ekvivalent području od sto nogometnih igrališta koji nestaju svakog dana (Wilson, 1999). Utjecaj može imati i potrošačka moda. Područje voćnjaka u Engleskoj i Walesu smanjeno je sa 62 000 ha 1970. na 26 000 ha 2002. jer su supermarketi prestali kupovati domaće jabuke i kruške u korist povoljnijeg uvoznog voća (DEFRA, 2003).

Treće, na biljke i životinje utječe upotreba kemijskih sredstava, pesticida i herbicida. Kao što je Carson navela, uvođenje novih kemikalija poput DDT-a i drugih kloriranih ugljikohidrata u poljoprivrednu upotrebu donijelo je smrtonosne toksine u hranidbeni lanac. Green je sažeo utjecaj na ptice i sisavce predatore:

U Britaniji su zbog konzumacije sjemenja masovno izumrle uzgojene ptice, golubovi, fazani i vrane te njihovi predatori, posebno ptice grabljivice i lisice, i to osobito u područjima gdje se uzgajao kukuruz u Istočnoj Angliji. Populacija zlatnog orla drastično je smanjena, a sivi sokol postao je rijedak u cijeloj zemlji: do 1963. populacija u UK smanjena je na samo 44% od 700 parova koji su se parili 1939. U drugim dijelovima svijeta pad je bio i veći: u SAD smanjena je za 85%. Istraživanje Nature Conservancy u UK potkrijepilo je podacima da su uzrok tomu novi pesticidi. Dieldrin (koji se upotrebljavao na sjemenju kako bi ga se zaštitilo od sive žitne muhe) i Aldrin (upotrebljavan u zaštiti ovaca od parazita) ušli su duž hranidbenog lanca sve do predatora (Green, 1996, str. 208).

Kao dodatak trovanju, DDT i slični pesticidi štete populaciji ptica tako što stanjuju ljusku jajeta kod nekih vrsta, smanjujući udio uspješne reprodukcije. Primjerice, stanjivanje ljuske jajeta u smeđeg pelikana u Južnoj Karolini dovelo je do pada spolno aktivnih populacija sa 5000 parova 1960. na 1250 parova 1969. (Hall, 1987).

Slika 8.1. Proširenost odabranih obilježja gospodarstava u Velikoj Britaniji (jezerca i zidovi odnose se na Englesku, Wales i Škotsku, a živica samo na Englesku i Wales)

Izvor: Cabinet Office, 2000.

Druge vrste pesticida i herbicida utječu na smanjivanje količine hrane (Green, 1996).

Spomenuti procesi zajednički djeluju na uništavanje staništa. Primjerice, nestanak 97% livada divljeg cvijeća u UK od 1960-ih posljedica je ne samo prenamjene u oranice nego i upotrebe herbicida na preostalim travnjacima i lošeg upravljanja zemljištem. Slično tomu, živica koja je ostavljena *in situ* iscrpljena je kemikalijama bilo izravnim nanošenjem, bilo nanosima s obližnjih polja, u toj mjeri da:

ondje gdje živica preživljava na poljoprivrednim površinama, život u njoj uglavnom je vrlo ograničen. Ponekad je sve što ostane od nekad bogate flore nekoliko robusnih korova otpornih na herbicide poput čekinjaste bročike ili drugih kao što su šumska krasuljica, gigantska šapika, rana pahovka i stoklasa, kojima pogoduje gnojivo, a na štetu manje kompetitivnih vrsta (Green, 1996, str. 206).

Nadalje, često je utjecaj na prirodni svijet intenziviran kombinacijom tih procesa. Populacije su mnogih vrsta ptica, primjerice, bile pogođene ne samo izravnim kemijskim trovanjem nego i gubitkom mjesta za gniježđenje u živici te smanjenjem hrane zbog upotrebe insekticida i herbicida. Kao što pokazuje tablica 8.1., broj

mnogih ptica dramatično je smanjen (također vidi Harvey, 1998). Ukupno, populacija 12 vrsta ptica u poljoprivrednim staništima u Engleskoj smanjena je za 58 posto između 1978. i 1998. godine.

Neki pokazatelji govore da nedavne promjene u poljoprivrednoj politici i praksi, uključujući uvođenje agroekoloških mjera (vidi poglavlje 13) i porast ekološke poljoprivrede (vidi poglavlje 4), počinju obrtati proces (pr)opadanja bilnog i životinjskog svijeta. Studije u UK pokazuju da je od 92 promatrane vrste ptica, paukova, glista i divljeg cvijeća njih 30 uočeno u većem broju na ekološkim nego na konvencionalnim gospodarstvima te da su populacije leptira u porastu na onim gospodarstvima s agroekološnim projektima. No kad se to usporedi s gubitkom populacija u posljednjih 50 godina, takav oporavak vrlo je malen.

Zagađenje vodotokova

Intenzivna upotreba kemikalija u poljoprivredi također je povećala zagađenje vodotokova koji otječu s poljoprivrednog zemljišta. Ponovno, nešto od toga posljedica je pesticida, koji ulaze u vodotokove preko površinskih voda ili putem otapanja kroz tlo. Jednom kad dospiju

Tablica 8.1. Promjene u populacijama odabranih britanskih ptica u poljoprivrednim staništima

	% promjene	
	1968. – 1999.	1994. – 1999.
Jarebica	-85	-33
Velika strnadica (poljoprivredno stanište)	-88	-38
Vivci (poljoprivredno stanište)	-40	-2
Poljska ševa (poljoprivredno stanište)	-52	-10
Juričica (poljoprivredno stanište)	-47	+2
Vjetruša	-4	+2

Izvor: Britanska Fondacija za ptice (Opći popis ptica), www.bto.org/birdtrends

u rijeke i jezera, pesticidi mogu smanjiti razinu razmnožavanja kod riba i drugih vodenih organizama, kao i smanjiti kvalitetu vode od standardne kvalitete za ljudsku upotrebu. 1993. je u uzorcima uzetim iz rijeka u Engleskoj i Walesu pronađeno da je koncentracija herbicida atrazina prelazila za 11% EU standarde za pitku vodu (Harvey, 1998).

No najozbiljniji oblik zagađenja povezanog s poljoprivredom jest onaj od nitrata i fosfata iz mineralnog gnojiva. Godišnja upotreba mineralnog gnojiva na bazi nitrogena u UK povećana je od 200 000 tona u 1950. na 1 600 000 tona u 1985. (Winter, 1996), a razine upotrebe slične su i u drugim dijelovima Europske unije. Tretiranje usjeva nitrogenim gnojivom znatno povećava produktivnost, no također povećava i produktivnost najraširenijih korova, poput koprive, koja posljedično monopolizira živice i rubove, dominirajući nad manje kompetitivnim vrstama. Kada se ispiru u vodotokove, preko erodiranih čestica zemlje stvaraju sličan rezultat:

Slučajna eutrofikacija takvih voda ima identičan ekološki učinak kao namjerna upotreba na livadama gdje povećavaju urod usjeva. Snažniji su vodeni korovi favorizirani i oni rapidno reduciraju diverzitet ekosustava tako što nadvladavaju druge biljke koje nestaju, kao i životinje povezane s njima. U vodi je taj učinak uvećan (iz)umiranjem riba i drugih vodenih životinja, do čega dolazi zbog deoksigenacije koja pak nastaje slomom aerobnih mikroba zbog pretjerane proizvodnje biljaka. Na rijeci Rother u Sussexu 1973. tisuće je slatkovodnih riba, morskih pastrva i bezupki uginulo od tih uzroka i nagomilalo se u usmrđenoj masi koja je otjecala duž doline (Green, 1996, str. 211-212).

Otprilike 300 000 tona nitrata ispušta se u britanske rijeke svake godine, s posebno visokim koncentracijama u vodotokovima u blizini obrađenih poljoprivrednih površina (Harvey, 1998). U Sjedinjenim Američkim Državama više od deset kilograma po hektaru nitrata nalazi svoj put od oranica u Iowi, Illinoisu, Indiani

i Ohiu do sustava rijeke Mississippi, s kumulativnim nanosima nitrogena koji s vremenom stvaraju 15 000 četvornih kilometara hipoksične zone (ili mrtve zone, op. prev.) u Meksičkom zaljevu gdje ljeti nema dovoljno kisika da se održi postojeća populacija riba i školjaka (USDA, 1997). Dok se nitrarno zagađenje povezuje s ratarskom poljoprivredom, do sličnih učinaka može doći od zagađenja vodotokova stočnim gnojem i otpadnim vodama. Stočni gnoj zagađuje 80 puta više od kućne kanalizacije, a otpadne vode zagađuju čak do 170 puta više (Lowe et al., 1997).

Poljoprivredno zagađenje može biti prijetnja ljudskom zdravlju ako su zagađene zalihe pitke vode. Postoji snažna korelacija između niske kvalitete vode i područja intenzivne poljoprivrede. Dijelovi Engleske sa zalihama pitke vode koja je niža od standarda Europske unije u kasnim 1980-ima uključivala je najveće dijelove ratarske poljoprivrede, dijelove East Anglije, Vale of York i Salisbury Plain (Ward i Seymour, 1992); dok je 1999. voda na samo dva od 50 uzoraka s rijeka u Bretanji, Francuska, smatrana prihvatljivom (Diry, 2000.).

Erozija tla i iscrpljivanje vodonosnika

Unatoč iskustvu *dust bowl* i programima zaštite tla koje je kao reakciju provodila vlada SAD-a, erozija tla ostaje osnovni problem u ruralnim područjima. Određeni stupanj erozije tla je prirodan, no prakse moderne poljoprivrede mogu intenzivirati taj proces iznad prihvatljive razine. Erozija se osobito pogoršava odstranjivanjem vegetacije – uključujući prenamjenu pašnjaka u oranice, uništavanje živice i deforestaciju – stvaranjem većih polja, napuštanjem rotacije u korist specijalizacije, upotrebom velikih strojeva koji trebaju ići uz i niz obronke, a ne uz ocrtane smjerove (Green, 1996; Harvey, 1998; USDA, 1997). Oko 2,8 milijardi tona zemlje erodiralo je s oranica u SAD-u 1982. i dok su programi zaštite uspjeli 1992. reducirati taj broj na 1,9 tona, razine erozije bile su i dalje više nego dvostruko veće od prihvatljivih u oko

devet posto oranica, uključujući velike površine Teksasa, istočnog Kolorada, Montane i središnjih ravnica Sjeverne Karoline (USDA, 1997).

Poljoprivredne prakse koje izazivaju eroziju tla kontraproduktivne su na način da je jedna od osnovnih posljedica upravo smanjena produktivnost tla. Erozija tla također pridonosi destrukciji staništa s obzirom na to da izvorne biljke više ne mogu preživjeti na ogoljenom površinskom tlu, pa sve do zagađenja vodotokova pesticidima i nitratima te lokalnih poplava. Na jugu Europe erozija tla, povezana s prenamjenom tradicionalnih oblika uzgoja u intenzivnu oraničnu proizvodnju, pridonijela je prikradajućoj dezertifikaciji, posebno u južnoj Italiji, južno-središnjoj Španjolskoj i gorskoj Grčkoj. Pokušaji da se zadrži razina produktivnosti u takvim uvjetima podupiru se navodnjavanjem, koje zauzvrat može stvoriti okolišne probleme iscrpljivanja vodonosnika ako razina potrošnje prijeđe razinu obnavljanja putem oborina. Teško iscrpljivanje podzemnih voda zabilježeno je u mnogim dijelovima SAD-a, uključujući masiv Ogallala ili vodonosnik High Plains koji osigurava vodu za otprilike osam milijuna hektara (ili pet posto ukupne poljoprivredne površine u SAD-u) od sjevera Teksasa do Južne Dakote i Wyominga i gdje je preiscrpljivanje rezultiralo padom razine vode za više od 30 metara (100 stopa) u najpogođenijim područjima (USDA, 1997).

Urbanizacija i fizički razvoj seoskog područja

Promjene u ruralnom okolišu također se javljaju razvojem seoskog područja. Gradnja građevina, cesta, parkirališta, aerodroma i elektrana, uz sve druge trajne strukture, smatra se unošenjem neprirodne urbane prisutnosti u ruralni prostor. Osim što može biti nekoherentan, takav razvoj ima mjerljiv okolišni utjecaj putem odstranjivanja vegetacije, remećenja hidroloških sustava i uništavanja staništa. Razvoj seoskog područja može, ovisno o okolnostima, biti potaknut bilo ruralnim, društvenim i eko-

nomskim promjenama, bilo nametnut putem vanjskih aktera. Općenito, razvoj je povezan s jednim od četiri procesa.

Prvo, postoji kontinuirano urbano prisvajanje ruralnog prostora. Područje urbaniziranog prostora u SAD-u više se nego udvostručilo, od 10,3 milijuna hektara 1960. na 22,6 milijuna hektara 1990. i predviđeno je da će prijeći 25 milijuna hektara do 2000. (Heimlich i Anderson, 2001). Takva razina ekspanzije mnogo je veća od rasta urbanog stanovništva i odražava društvena kretanja prema manjim kućanstvima i rezidencijalnim preferencijama prema rjeđoj stambenoj naseljenosti, što podupire i suburban razvoj. Osnovna posljedica toga jest da se na periferiji grada kapacitet za poljoprivredu sve više sužava (što trenutčno iznosi oko trećine ukupne poljoprivredne proizvodnje u SAD-u). Između 1982. i 1992. gotovo 1,7 milijuna hektara oranica u SAD-u prenamijenilo se u razvojno zemljište, od čega 68 posto za stanovanje, a procjenjuje se da je to urbano razlijevanje rijetke gustoće smanjilo vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Središnjoj ravnici Kalifornije za dvije milijarde svake godine (USDA, 1997). Drugi okolišni utjecaji uključuju destrukciju staništa, gubitak estetski valoriziranog rekreacijskog područja, lokalne probleme odlaganja otpada, opskrbu vodom, poremećaje sustava odvodnje, od kojih posljednje može dovesti do poplavlivanja i klizišta (Rome, 2001).

Nacionalne i lokalne vlade usvojile su brojne inicijative kako bi ograničile urbano razlijevanje, uključujući procese planiranja i kontrole (vidi poglavlje 13), i od rasprodaje zaštitile zemljište zelenog pojasa koje je u javnom vlasništvu (Rome, 2001). No posljedica može biti da razvoj jednostavno preskoči zaštićeno područje i nastavi u okolnim ruralnim područjima. Dodatno, tako rast stanovništva u ruralnim područjima stvara zahtjeve u pogledu razvoja unutar samih seoskih područja. Oko 80 posto nove stambene gradnje u Sjedinjenim Američkim Državama između 1994. i 1997. smješteno je izvan urbanih područja (Heimlich i Anderson,

2001). Slično tomu, u ruralnim dijelovima UK, kao što je Dorset, znatna količina nove stambene gradnje događa se u ruralnim zajednicama, posebno u malim gradovima (tablica 8.2. i slika 8.2.). Pretpostavljamo da će se takva kretanja nastaviti. Politike planiranja upotrebe zemljišta u UK projicirale su da će do 2016. biti potrebno izgraditi 2,2 milijuna novih kuća u ruralnim područjima, zauzvrat izazivajući gorljivu političku debatu (vidi poglavlje 14).

Treće, promjena socijalnog i ekonomskog karaktera seoskog područja stvorila je zahtjeve za razvoj nove infrastrukture, uključujući ceste, parkirališta, kanalizacijske sustave i trgovačke sadržaje. Pritisak prema takvoj vrsti razvoja stvara se ne samo porastom stanovništva i gradnjom kuća nego i porastom putovanja na posao, relokacije industrijskih pogona i ureda i širenjem turizma (Robinson, 1992). Osnovna infrastruktura poput cesta i željeznice također prolazi kroz ruralna područja kako bi povezala urbana središta. Vizualno remećenje ruralnog krajobraza i fizička destrukcija staništa postala su ključna mjesta oko kojih se mobiliziraju okolišni protesti pa se prosvjeduje protiv, primjerice, novih cesta u različitim dijelovima svijeta, od Newburyja i Twyford Downa u Engleskoj, okruga Wyoming u državi New York, na međudržavnoj cesti 69 u Indiani i u Thuringenu u Njemačkoj. Suptilnije okolišne posljedice razvoja u ruralnim područjima porast su svjetlosnog zagađenja i zagađenja bukom. Primjerice, britanska interesna skupina, Kampanja za zaštitu ruralne Engleske (CPRE – *Campaign to Protect Rural England*) tvrdi da je opseg mirnih područja u Engleskoj – definiranih udaljenošću od osnovnih izvora zagađenja bukom kao što su važne prometnice, aerodromi i elektrane – od 1960-ih do 1990-ih smanjen za 21 posto (slika 8.3.).

Četvrto, ruralne lokacije najradije se biraju za veliku, štetnu i na drugi način osjetljivu upotrebu zemljišta, čija je gradnja ili lakša ili izaziva manje otpora u manje naseljenim regijama. To uključuje aerodrome, skladišta, elektrane,

zatvore i vojne kampove. Kao i sâm okolišni utjecaj gradnje, u nekim slučajevima i narav upotrebe zemljišta može dovesti do novih ekoloških rizika. Primjerice, ruralni Okrug Tooele u Utahu sadržava tvornicu magnezija, privatni deponij nuklearnog otpada niske razine, tri toksična kemijska skladišta i vojno skladište koje sadržava polovinu američkog kemijskog oružja. Godine 1999. došlo je do sukoba Vlade i lokalne plemenske uprave oko gradnje postrojenja u rezervatu Skull Valley Goshute za privremeno skladištenje nuklearnog otpada visoke razine, koji se namjeravalo naknadno odložiti na predložen (i jednako kontroverzan) deponij na planini Yuca, Nevada. Dok su plemenski vođe tvrdili da je postrojenje potrebno jer će stvoriti radna mjesta u rezervatu, država je izrazila širu javnu zabrinutost zbog zagađenja radioaktivnim materijalom (Wald, 1999).

Klimatske promjene

Ruralne okolišne promjene nisu posljedica samo ljudske aktivnosti u ruralnom prostoru nego su izazvane i globalnim okolišnim procesima, kao što su globalne klimatske promjene. Sada postoji važan znanstveni konsenzus da je ljudska aktivnost povećala atmosfersku koncentraciju stakleničkih plinova – ugljičnog dioksida, metana, dušikova oksida, klorofluorouglijka i ozona – i kao rezultat toga globalna klima se mijenja i izgledno je da će se dramatično promijeniti tijekom sljedećeg stoljeća. Ključni utjecaji koje je identificirao Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC – *Intergovernmental Panel on Climate Change*) su povećanje ukupne globalne prosječne temperature između 1,4 i 5,8 stupnjeva do 2100., više maksimalne temperature i povećane minimalne temperature u većini kopnenih područja, intenzivnije oborine i globalno povećanje razine mora za 10 do 50 centimetara do 2050. (IPCC, 2001).

Tablica 8.2. Nove kuće izgrađene u Dorsetu, Engleska, 1994. – 2002., prema broju stanovnika u župi

Stanovništvo u općini 1994.	Broj općina	Broj novih kuća izgrađenih 1994. – 2002.	% novih kuća izgrađenih u okrugu	% ukupnog stanovništva u okrugu	Prosječni broj novih kuća po općinama
<250	121	202	1,3	3,5	1,7
250 – 499	52	484	3,2	5,0	9,3
500 – 999	38	959	6,4	7,9	25,2
1000 – 2499	27	1 555	10,3	9,3	57,6
2500 – 4999	10	1 392	9,3	10,0	139,2
5000 – 9999	13	4 267	28,4	26,7	328,2
10 000 – 19 999	4	3 063	20,4	15,2	765,8
>20 000	2	3 122	20,8	22,3	1 561,0

Izvor: Okružno vijeće Dorseta

Slika 8.2. Nove kuće u selu Burton Bradstock, Dorset, sagrađene u lokalnom stilu korištenjem obnovljenog kamena

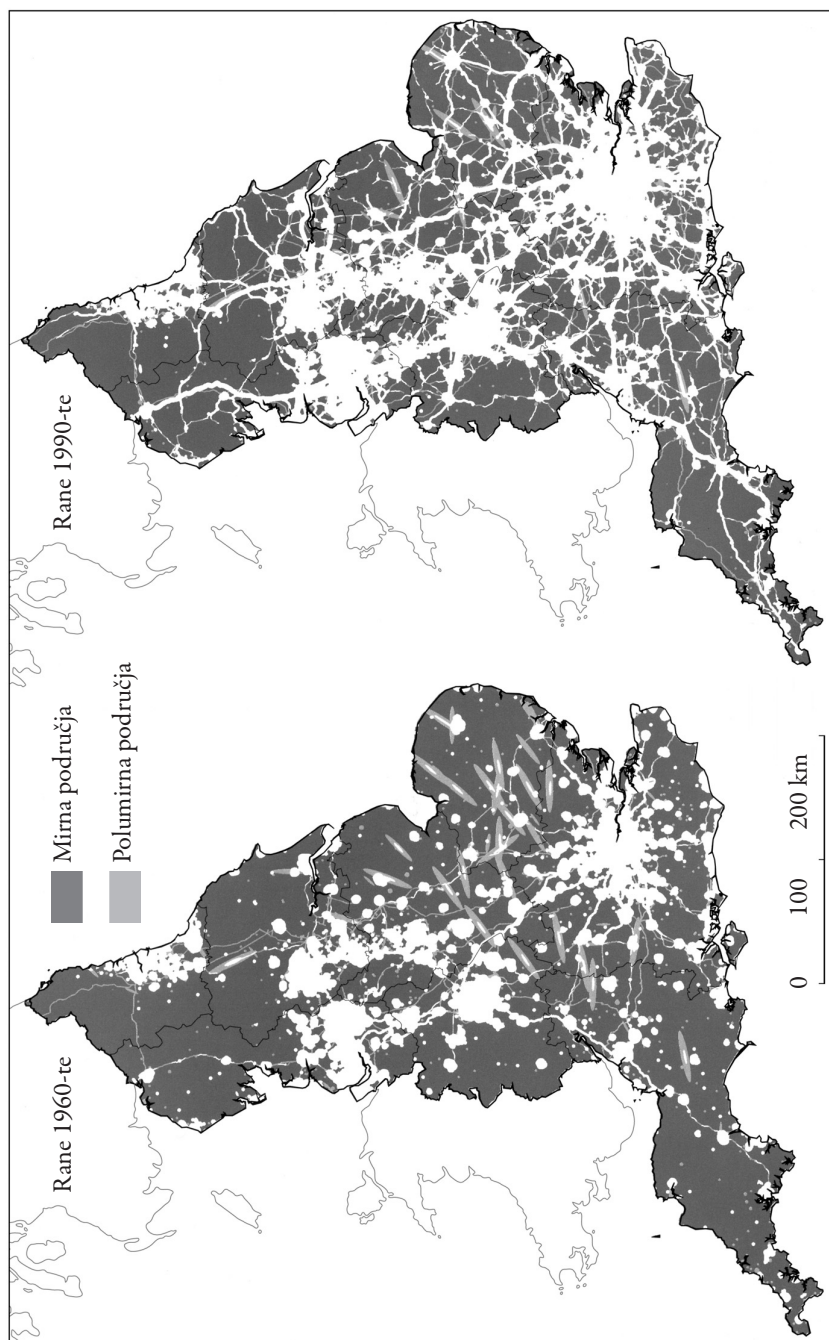
Izvor: Woods, privatna kolekcija

Ruralna područja pridonose klimatskim promjenama proizvodnjom stakleničkih plinova (posebno metana), a mogu i pomoći ublažiti klimatske promjene putem sekvenciranja ugljika poljoprivrednim kulturama i šumama (Bruinsma, 2003; Rosenzweig and Hillel, 1998). Štoviše, ekonomije i društva u ruralnim područjima osjetljivi su na okolišne posljedice klimatskih promjena. Iako je modeliranje utjecaja klimatskih promjena neprecizna znanost i različiti modeli variraju u predviđanjima, broj vjerojatnih posljedica može se prepoznati u poljoprivredi, turizmu i ljudskim zajednicama.

Poljoprivreda

Povećane koncentracije ugljičnog dioksida u atmosferi teoretski bi trebale povećati fotosintezu i stimulirati veću proizvodnju poljoprivrednih usjeva, no ipak IPCC i drugi znanstvenici tvrde da će se ta prednost vjerojatno

izjednačiti s negativnim utjecajima kao što su propadanje usjeva zbog previsoke temperature i ekstremnih klimatskih uvjeta, suša, degradacija tla te promjena u razini štetnika i oboljenja (IPCC, 2001; Rosenzweig i Hillel, 1998). Utjecaj klimatskih promjena na poljoprivredu vjerojatno će se prostorno razlikovati. Produktivnost prinosa najvjerojatnije će porasti u regijama više geografske širine poput Kanade, Skandinavije i Rusije, dok se predviđa da će se produktivnost najviše smanjiti u tropskim regijama (Rosenzweig i Hillel, 1998). Posljedično to znači da će od klimatskih promjena najviše patiti siromašnije zemlje u razvoju, dok će neke razvijene zemlje moguće biti u poziciji da će profitirati od novih trgovačkih mogućnosti. U svakom slučaju, izgledno je da će se čak i u razvijenim zemljama dogoditi znatnije promjene u geografski poljoprivredne proizvodnje.

Slika 8.3. Mirna područja u Engleskoj (zatomnjeno) u 1960-ima i 1990-ima, prema izračunu Campaign to Protect Rural England (CPRE)

Izvor: CPRE

Predvidjelo se da će u Novom Južnom Walesu, u Australiji, povećane temperature, smanjena vlažnost tla, češće snažne kiše i smanjen riječni dotok negativno utjecati na poljoprivrednu proizvodnju. Očekuje se da će se površina obradive zemlje smanjiti kao posljedica suše i degradacije tla, a da će povećana koncentracija ugljičnog dioksida smanjiti kvalitetu žita. Slično tomu, smatra se da će povećana incidencija toplinskog stresa za stoku do 2030. smanjiti proizvodnju mlijeka u Novom Južnom Walesu za oko četiri posto (Harrison, 2001). Pretpostavlja se da će se uzgoj maslina i citrusa u Europi preseliti u sjevernije krajeve kako mediteranska područja budu izložena suši (Rosenzweig i Hillel, 1998). U UK mogu se introducirati nove kulture poput mornarskog graha nudeći poljoprivrednicima priliku za diversifikaciju (Holloway i Ibery, 1997). No najvažniji ekonomski utjecaj vjerojatno će se dogoditi u Sjevernoj Americi, gdje češće suše i toplinski valovi mogu znatno reducirati proizvodnju prinosa u prerijskim regijama, posebno u južnim ravninama (Rosenzweig i Hillel, 1998). Neki smatraju da su produljene suše 1988. u američkom žitnom pojasu kada su prinosi smanjeni za 40 posto predznak budućih problema. Druge, pak, regije poput Kanade, područje Velikih jezera i pacifičke države mogu doživjeti porast u ratarskoj proizvodnji kako budu postajale prikladniji okoliš za poljoprivredu.

Turizam

Klimatske promjene izazov su i za zimski i za ljetni turizam u ruralnim regijama. Porast temperature već sada smanjuje pokrivenost snijegom u planinskim područjima, ugrožavajući tako industriju zimskih sportova na Novom Zelandu, u Alpama i na Rocky Mountain. Na ljetni turizam, s druge strane, vjerojatno će utjecati problem opskrbe vodom i toplinski stresovi u područjima poput južne Europe, a povećanje razine mora i izloženost tajfunima u ruralnim obalnim dijelovima Australije. Ruralne ekonomije koje su se diversificirale od poljoprivrede

prema turizmu možda će se morati dodatno ekonomski restrukturirati. Međutim, u isto vrijeme režim duljih i toplijih ljeta mogao bi se iskoristiti za poticanje seoskog turizma u umjerenijem pojasu na sjeveru Europe i u Sjevernoj Americi, pružajući tako nove mogućnosti za ekonomsku diversifikaciju (IPCC, 2001).

Ljudske zajednice

Osim ekonomskih izazova u poljoprivredi i turizmu, klimatske promjene također mogu izravno utjecati na svakodnevni život ljudi u ruralnim područjima. Niska gustoća naseljenosti u nekim ruralnim regijama već sada odražava surove okolišne uvjete, a mnogi su posebno izloženi ekstremnim vremenskim prilikama poput oluja, tornada, poplava i suša, što se sve predviđa da će se povećati s globalnim zagrijavanjem. Dodatno, kulture nekih urođeničkih zajednica u udaljenim ruralnim regijama ugrožene su utjecajem klimatskih promjena na biljni i životinjski svijet.

Oba procesa sasvim su vidljiva na Aljasci, gdje temperature rastu deset puta više od globalnog prosjeka. Od 1960. prosječna zimska temperatura na Aljasci porasla je za 4,5 stupnjeva, što je rezultiralo manjom količinom snijega, ledenjaci se povlače i tundra se topi. Otapanje permafrosta uzrokovalo je probleme klizanja tla, a štete na zgradama i cestama koje su stradale od klizišta iznose više od 30 milijuna dolara godišnje. Okolišne promjene također su uzrokovale presušivanje izvora i rijeka – jer im nedostaje sezonsko otapanje – i poremetili su se hranidbeni obrasci biljnog i životinjskog svijeta, kao što su primjerice karibua i polarnih medvjeda, smanjujući tako njihov broj. Te promjene ugrožavaju i tradicionalnu kulturu lova i ribolova Gwich'in ljudi koji žive iznad Arktičkog kruga (Campbell, 2001).

Važno je, dakako, da mnoge strategije promovirane kako bi ublažile ljudski utjecaj na klimatske promjene također stvaraju izazove s aspekta ruralnog života. Primjerice, kazneni porezi na benzin i dizel usmjereni da smanje

potrošnju fosilnih goriva imaju disproporcionalan utjecaj na ruralna područja, gdje mnogi stanovnici ovise o upotrebi privatnih vozila kako bi došli do posla, škola i važnih institucija – na što su upozorili protesti poljoprivrednika protiv visokih poreza na gorivo u Europi u rujnu 2000. godine.

Štoviše, ikakav suštinski prijelaz na obnovljive izvore energije ovisi o gradnji velikog broja elektrana obnovljivih izvora, posebno hidroelektrana i vjetroparkova u ruralnim lokacijama koje mogu zadovoljiti njihove potrebe. Takav razvoj neizbježno utječe na neposredan lokalni okoliš kao i što se sukobljava s estetskim shvaćanjem ruralnog krajobraz (vidi okvir 8.3.).

Okvir 8.3. Dvojba okolištaraca: vjetroagregati u ruralnim lokacijama

Upregnuti snagu vjetra ključan je element u prijelazu na obnovljivu energiju. Komercijalne vjetroelevtrane razvile su se u Danskoj ranih 1980-ih, a ubrzo ih je slijedila Kalifornija, gdje je od postavljanja prvog vjetroparka 1981. do 1991. proradilo gotovo 16 000 vjetroturbina (Gipe, 1995). U UK se želi do 2010. energijom vjetra proizvesti 10% nacionalne opskrbe strujom (Woods, 2003b).

Iako su u nekim mjestima izgrađene vjetroturbine za opskrbu pojedinih zajednica, najviše komercijalnih vjetroelevtrana izgrađeno je u golemo postrojenja koja su najčešće smještena u ruralnoj sredini. Ipak, takav razvoj sve više osporavaju lokalni protestni pokreti u UK, Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Kao što Brittan (2001) naglašava, prigovori vjetroturbinama često su estetski, ali u mnogim slučajevima oni također naglašavaju ekološku štetu u neposrednom okolišu.

Jedan takav slučaj odnosi se na prijedlog iz 2000. da se izgradi vjetropark s 39 vjetroturbina u Cefn Croes u Kambrijskom gorju u Walesu. U to vrijeme predloženi vjetropark bio je najveći u UK i promovirali su ga zastupnici poput Friends of the Earth kao važan doprinos razvoju obnovljive energije i ublažavanje globalnog zagrijavanja. Međutim, glasna protestna kampanja, koju je podržala lokalna Stranka zelenih i Kampanja za zaštitu ruralnog Walesa, naglasila je ne samo vizualni utjecaj na krajobraz nego i lokalni biljni i životinjski svijet (Woods, 2003).

Za više informacija vidi Michael Woods (2003b) Conflicting environmental visions of the rural: razvoj vjetroparka u srednjem Walesu. Sociologia Ruralis, 43 (3), 271-288.

Sažetak

Iako je okoliš ruralnih područja degradiran ljudskom eksploatacijom ruralnog prostora, priroda je i dalje u središtu postojećih shvaćanja ruralnosti. Moderna poljoprivreda distancirala se od prirode do te mjere da su prakse poput uklanjanja živice te upotreba pesticida i mineralnih gnojiva optužene za smanjenje populacija biljnih i životinjskih vrsta. Turisti, privučeni prirodom ruralnih krajobraz, pridonose ekološkim problemima kao što su erozija, zagađenje i gubitak zemljišta zbog građevinskog razvoja. Slično tomu, kontraurbanizacija – djelomično motivirana laičkim diskursom o ruralnom kao prirodnom prostoru – stvorila je potrebu za stambenom gradnjom, gradnjom cesta i druge infrastrukture te pridonijela svjetlosnom zagađenju i gubitku mira i tišine.

Istodobno, ruralna područja pod utjecajem su posljedica globalnih ekoloških promjena, uključujući globalno zagrijavanje. Te posljedice znatno mogu izmijeniti obrasce poljoprivredne proizvodnje i turizma, kao što mogu uzrokovati i štetu na imanjima i infrastrukturi te ugroziti kulturne prakse lokalnih stanovnika. Kao takvi, procesi promjena ruralnog okoliša imaju ciklični karakter. Stvoreni su ili pojačani ljudskom aktivnošću, a povratno utječu također na ljudske aktivnosti. Odgovor društva na pitanje promjena u ruralnom okolišu ovisi o tome kako se percipira priroda u tom društvu. Iz utilitarne perspektive određena mjera okolišnih promjena ne zabrinjava jer se prirodu smatra dovoljno fleksibilnom da se prilagodi. S druge strane, iz prirodnjačko-ruralističke perspektive okolišne promjene već su rezultirale u nenadoknadivoj šteti za prirodu i treba hitno djelovati da bi se zaustavile ili smanjile daljnje promjene. Međutim, pronalaženje prikladnih načina djelovanja neizbježno podrazumijeva kompromise. Primjerice, mjere za zaštitu prirodnih staništa mogu uključiti besprimjernu razinu regulacije poljoprivrede, dok inicijative usmjerene na ublažavanje klimatskih promjena, poput postavljanja vjetroelektrana, može znatno utjecati na neposredan lokalni okoliš. Stoga, iako se provode brojni programi i mjere zaštite (vidi poglavlje 13), primjeren odgovor na promjene u ruralnom okolišu ostaje najveći izvor konflikata na selu (vidi poglavlje 14).

Za daljnje čitanje

Knjige *Countryside conservation* Bryna Greena (Spon, 1996) i *The killing of the countryside* (Vintage, 1998) detaljno raspravljaju o mnogim izazovima za ruralni okoliš, posebno povezanim s poljoprivredom, iako iz izrazito britanske perspektive. U međuvremenu Adam Rome u knjizi *Bulldozer in the countryside* (Cambridge University Press, 2001) daje povijesni pregled urbane ekspanzije u američko seosko područje i ekološkog pokreta koji se zauzvrat javlja. Za pregled potencijalnih utjecaja globalnih klimatskih promjena na poljoprivredu vidi Cynthia Rosenzweig i Darrell Hillel, *Climate change and global harvest* (Oxford University Press, 1998).

Internetske stranice

Na internetu su dostupni brojni izvještaji o klimatskim promjenama, uključujući one National Assessment Synthesis Team u SAD-u (www.gcrio.org/NationalAssessment) i Odjela za okoliš, hranu i ruralna pitanja u UK (www.gov.uk/government/collections/climate-change-guidance).

Izvještaji i (subjektivni) izračuni drugih utjecaja na ruralni okoliš dostupni su na stranicama brojnih udruga, pa tako i Campaign to Protect Rural England (<https://www.cpre.org.uk/>) i Scenic America (www.scenic.org).

Treći dio

**ODGOVORI NA RURALNO
RESTRUKTURIRANJE**

9. Ruralna politika i odgovor na restrukturiranje

Uvod

Kao što je opisano u prethodnim poglavljima, ruralna područja razvijenog svijeta prošla su velike socijalne, ekonomske i okolišne promjene tijekom prošlih nekoliko desetljeća. Sljedeći dio ove knjige usmjeren je na reakcije donositelja politika i samih ruralnih zajednica na te promjene. Poglavlja koja slijede istražuju strategije ruralnog razvoja, reforme u načinima upravljanja ruralnim područjima, prepakiravanje sela za novu, na potrošnji temeljenu ekonomiju, inicijative za zaštitu ruralnog okoliša i pojavu ruralnih političkih konflikata. U svakom od tih slučajeva odgovore na ruralno restrukturiranje oblikovali su brojni akteri, unutar i izvan ruralnog prostora, što uključuje lokalne stanovnike, poslodavce, turiste, korporacije te – najvažnije – vlade. Sve prakse koje ćemo opisati u nekoliko sljedećih poglavlja u pogledu ruralnog razvoja, očuvanja, upravljanja i komodifikacije ruralnog podrazumijevaju ili su pod utjecajem usvajanja pojedinih vladinih politika. Slično tomu, ruralni politički sukobi uglavnom su usmjereni na određene vladine politike. S obzirom na to, ovim poglavljem nastojimo pružiti uvod u treći dio knjige istražujući procese pomoću kojih se stvara ruralna politika. Počnemo propitivanjem što znači ruralna politika i raspravljajući o tome kako restrukturiranje utječe na način na koji vlade pristupaju ruralnoj politici. Poglavlje nastavljamo opisivanjem kako se politike donose, prije nego što se u zaključku usmjerimo na jedan od ključnih izazova politike – reformu poljoprivredne trgovine – kao ilustraciju toga kako su različite vlade usvojile različite politike za sličan problem.

Enigma ruralne politike

Ono što prvo treba uočiti kod ruralne politike jest da je riječ o neuhvatljivom i zagonetnom pojmu. Vladini dokumenti i mrežne stranice uglavnom daju vrlo malo eksplicitnih referencija o samoj ruralnoj politici i uistinu relativno malo zemalja ima vladin odjel za ruralnu politiku (ili sličan naziv) – Ujedinjeno Kraljevstvo i Irska spomena su vrijedne iznimke. Do određenog stupnja neuhvatljivost ruralne politike odražava činjenicu da postoji cijeli spektar politika – zdravstvenih, obrazovnih, prometnih, pravnih, upravnih i tako dalje – koje se odnose na ruralna područja isto onoliko koliko se odnose na urbana područja, ali koje nisu nazvane ruralnim politikama. Ipak, postoje i područja drugih politika koje se ponajprije ili pretežno tiču ruralnog prostora i ruralnih aktivnosti: poljoprivreda, šumarstvo, ruralni ekonomski razvoj te, nedvojbeno, suštinski dijelovi politika planiranja uporabe zemljišta i zaštite okoliša. Činjenica da su se sve donedavno ta različita područja politike u vrlo maloj mjeri povezivala otkriva mnogo o autoritetu koje je selo steklo i načinu na koji se donositelji odluka odnose prema važnosti i potrebama ruralnog društva i ekonomije.

Bonnen (1992), primjerice, tvrdi da SAD nije uspio razviti koherentnu ruralnu politiku zbog naglaska na poljoprivredu i snage poljoprivrednog lobija. On ističe da vladine politike usvojene u kasnom 19. i ranom 20. stoljeću nisu bile fokusirane na ruralne zajednice i ljude, nego su bile industrijske politike čiji je cilj bio podupirati poljoprivredu, šumarstvo i rudarstvo. Stoga su se u upravljanju ruralnom Amerikom institucionalne strukture, uključujući posebno Ministarstvo poljoprivrede SAD-a (USDA), orijentirale prema tim interesima. Kako je uloga države u reguliranju i podupiranju poljoprivrede rasla, tako je ruralna politika u SAD-u u stvarnosti postala poljoprivredna politika, a sindikati poljoprivrednika postali su sve jači kao kontrolori u procesu kreiranja politika (vidi

također Browne, 2001a, 2001b). Iako su se pojavile zagovaračke skupine radi predstavljanja, primjerice, ruralnih zadruga za električnu energiju i pružatelja zdravstvenih usluga u ruralnim područjima, njihova je pozornost uglavnom bila usmjerena na predstavljanje ruralnih interesa u okviru područja njihovih vlastitih politika, a ne u želji da promoviraju inkluzivnije ruralne politike ili u želji za zajedničkim radom kako bi stvorili nepoljoprivredni ruralni lobi. Nadalje, jednom kad je poljoprivredna interesna skupina stekla kontrolu nad većinom vladinih troškova u ruralnim područjima, oni nisu željeli podržavati promjenu politika koje bi težile usmjeravanju sredstava prema smanjivanju ruralnog siromaštva ili za oporavak zajednica koje propadaju. Kao što je Browne (2001a) primijetio, „unutar ovih institucionalnih struktura daleko je od toga da se alternativna nacionalna ruralna politika smatrala nečim dobrim. Ako bi se usvojila, mogla bi dovesti do rezova u financiranju projekata farmi ili čak skepticizma samih temelja postojeće politike” (str. 49).

Slično protežiranje poljoprivrede oblikovalo je i britansku ruralnu politiku koja se razvila nakon Drugog svjetskog rata. Iako je tijekom ratnog razdoblja odrađen niz izvještaja širokog raspona o ruralnoj Britaniji, njihove su preporuke implementirane putem nekoliko različitih zakonskih propisa (*Acts of Parliament*), što je potaknulo stvaranje segmentirane strukture politika. U toj strukturi poljoprivreda, zaštita okoliša, planiranje upotrebe zemljišta i ekonomski razvoj bili su tretirani kao paralelna, ali odvojena područja politike za koja su odgovorni različiti vladini odjeli i različite vladine agencije koje surađuju s različitim interesnim skupinama (Winter, 1996). Stoga je poljoprivreda bila u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede, ribarstva i hrane (*Ministry for Agriculture, Fisheries and Food*), zaštita okoliša bila je u domeni Odjela za okoliš (*Department for the Environment*) i Komisije za selo (*Countryside Commission*), dok je ekonomski razvoj bio u nadležnosti Odjela za trgovinu i industriju (*Department of Trade and*

Industry) i Komisije za ruralni razvoj (*Rural Development Commision*).

Strukturiranje procesa ruralne politike na taj način imalo je četiri ključne posljedice. Prvo, poljoprivreda je izdignuta iznad drugih ruralnih interesa tako da joj je dodijeljen poseban odjel vlade i vlastita ministarska pozicija. Drugo, kao najvidljivija „ruralna” prisutnost u vladi, poljoprivredne odjele počelo se smatrati predstavnicima sela dok su oni zapravo predstavljali samo jedan sektor ruralnog društva. Treće, kreiranje poljoprivrednih politika odvijalo se u vakuumu i bilo je zaštićeno od brige o nepoljoprivrednim interesima. Četvrto, nepoljoprivredno selo postalo je podređeno poljoprivrednom i bilo marginalizirano u smislu politika koje su se provodile. Problemi poput ruralnog siromaštva bili su učinkovito konstruirani kao neproblematični jer nije bilo nikoga tko bi o tome govorio u okviru procesa kreiranja politika.

Prema integriranoj ruralnoj politici

Kako je društveno i ekonomsko restrukturiranje napredovalo, segmentiranje ruralne politike postalo je sve neodrživije. Slabljenje ekonomske važnosti poljoprivrede dovelo je u pitanje njezinu privilegiranu poziciju, pri čemu nije manje važno ni to što je postalo očigledno da je poljoprivredna politika bila dio problema – poticanje strategije poljoprivredne modernizacije koje je degradiralo ruralni okoliš, drastično smanjilo količinu radne snage na farmama i rezultiralo prekomjernom proizvodnjom (vidi poglavlje 4). Ipak, tako utvrđen proces poljoprivredne politike koji je često dovodio do krize poput kravljeg ludila te epidemije slinavke i šapa u UK te straha od kravljeg ludila u Njemačkoj prisiljen je na znatne promjene u strukturi politika. U isto vrijeme kreatori ruralnih politika, stručnjaci i promatrači postali su sve svjesniji da se brojni problemi koji nastaju ruralnim restrukturiranjem mogu riješiti samo integriranjem različitih slojeva vladinih politika koje se odnose na selo.

Jedna od najistaknutijih inicijativa vlade UK za razvijanje integrirane ruralne politike bila je donošenje akcijskog plana „Bijela knjiga za ruralna područja” (*Rural White Papers*) 1995. i 1996. za Englesku, Škotsku i Wales. Ti dokumenti bili su integrirana priopćenja o vladinim politikama o širokom skupu tema koje se tiču ruralnih područja, od poljoprivrede do telekomunikacija, od stanovanja do društvenog doma te šumarstva i sporta. Štoviše, oni su eksplicitno potvrdili raznolik karakter suvremenog seoskog prostora te pokazali potrebu da stvore integriraniju ruralnu politiku:

Trebamo kontinuirano pronalaziti ravnotežu između suprotstavljenih interesa i proturječnih nastojanja. Poljoprivrednici i šumari koji se brinu o 80% zemlje, entuzijastični zaštitari flore i faune, starih građevina i tradicijskih zanata; one koji stvaraju nove poslove kako bi njima zamijenili stare; doseljenici koji žele ostvariti svoju ruralnu idilu; lugalice i ljubitelji sportova na selu; oni koji uživaju u pticama, treniranju konja ili jahanju po konjskim stazama; vlasnici imanja i ljudi čiji korijeni sežu duboko u ruralnu Englesku – potrebno je uskladiti interese i njih i mnogih drugih koji žive i rade na selu. (DoE/MAFF, 1995, str. 86).

Međutim, kritičari su ustvrdili da je Bijela knjiga i dalje pod utjecajem načina razmišljanja starih političkih struktura, da u osnovi nisu promijenile postojeće poljoprivredne politike te da nisu uspjele razviti uistinu integriran pristup. Kao što Hodge (1996) tvrdi, „imamo osjećaj da na kraju Bijele knjige nedostaje poglavlje za ruralno. Ono koje bi ocrtavalo međuodnose ruralne politike i između ruralnih okolnosti te širih socijalnih, ekonomskih i okolišnih promjena” (str. 336). Ipak, Bijela knjiga za ruralna područja iz 1995. i 1996. označila je početak tranzicije prema integriranoj ruralnoj politici u UK, koja se potom razvila u drugu Bijelu knjigu za ruralna područja za Englesku, objavljenu 2000. te u spajanje Ministarstva poljoprivrede, ribarstva i hrane s Odjelom za okoliš u 2001. kako bi se

stvorio Odjel za okoliš, hranu i ruralna pitanja (DEFRA – *Department for the Environment, Food and Rural Affairs*).

U Australiji je zaživio drukčiji pristup, ondje je vlada 2000. sazvala Regionalni australski sastanak na vrhu (*Regional Australia Summit*) kako bi okupila predstavnike različitih ruralnih interesa. Na sastanku se uz njegovih 12 radnih skupina razmatrao širok niz tema, uključujući infrastrukturu, zdravlje, dobrobit zajednice, podupiranje poduzetništva, dodavanje vrijednosti zajednicama poljoprivrednika, nove industrije, vođenje zajednice, obrazovanje i održivo upravljanje resursima. Ishodi rasprava o tim temama integrirani su u završni izvještaj koji je strukturiran u tri strateška područja – osnaživanje zajednice, ekonomski i poslovni razvoj u regionalnim zajednicama te pravičnost usluga u regionalnim zajednicama. Kao takav, moglo bi se reći da je australski pristup inkluzivniji i svrsishodniji od britanskog pristupa te da je uključio vrstu strateške analize čiji izostanak u britanskoj Bijeloj knjizi oplakuje Hodge (1996). Ipak, iako je australska vlada namjeravala provoditi preporuke proizašle sa sastanka na vrhu, njihova prolazna narav i njihov polunezavisan status znači da sastanak na vrhu nije sam po sebi promijenio strukturu donošenja politika.

Britanski i australski slučaj ističu neke izazove s kojima se suočava razvoj integrirane ruralne politike. Obje su inicijative bile nedvojbeno više simbolične nego suštinske i u oba su slučaja mnogi akteri, institucije i stavovi povezani sa starom segmentiranom strukturom politika ostali involvirani u novoj strukturi i mogli su nastaviti pritiskati za vlastite partikularne sektorske interese. Stoga, kako bi se razumjelo kako ruralna politika koja se stvara može odgovoriti na ruralno restrukturiranje, najprije je potrebno krenuti korak unatrag i shvatiti kako se kreira politika.

Proces kreiranja politika

Određen način na koji se ruralna politika kreira varira od zemlje do zemlje i, ovisno

o institucionalnoj strukturi države, u nju su uključene različite razine vlada, prevladavajuće političke ideologije i u različitoj mjeri snažni različiti institucionalni akteri. Međutim, u osnovi će proces stvaranja politika u svim slučajevima uključivati pregovore između državnih institucija odgovornih za formuliranje politike – bilo nacionalne, nadnacionalne, regionalne ili lokalne razine – agencije odgovorne za provođenje politike te udruge koje se zalažu za ishod ili protiv ishoda određenih politika (vidi okvir 9.1.). Priroda odnosa između tih različitih aktera može biti čvrsta ili slaba, stabilna ili nestabilna, dogovorna ili konfliktna, kao što je opisano u nizu različitih modela kreiranja politike.

Politički analitičari uobičajeno su razlikovali *pluralističke* i *korporativističke* modele kreiranja politika. Prema pluralističkom modelu, politika je otvorena prema utjecaju velikog broja skupina koje pak odgovaraju članovima pokreta odozdo. Vlada se percipira pasivnom i kao onom koja dodjeljuje resurse i kreira politiku već prema različitoj moći konkurentnih lobija. Nasuprot tomu, *korporativistički* model uključuje odnos između države i ograničenog broja interesnih skupina koje predstavljaju najveće ekonomske interese. Država igra aktivnu ulogu u provođenju politike, a interesne skupine potpuno su uključene u kreiranje politika i njihovu implementaciju, radeći tako na korist svojih članova. Kreiranje politike stoga poprima oblik cjenkanja, razrješavajući konflikte između različitih ekonomskih interesa (Marsh i Rhodes, 1992). Autori poput Granta (1983) i Wintera (1996) smatrali su da je zatvorena struktura kreiranja poljoprivredne politike sredinom 20. stoljeća bila oblik korporativizma, međutim to je kritizirao Smith (1992), koji tvrdi da su farmeri rijetko bili uključeni u implementaciju politike, da struktura poljoprivredne politike nije namjeravala rješavati konflikte i da je pregovaranje bilo ograničeno.

Umjesto toga, Smith i drugi autori promoviraju alternativni model *političkih mreža*. U suprotnosti s polaritetom pluralističko/korpo-

Okvir 9.1. Institucionalni akteri u stvaranju ruralne politike

Globalna razina

Svjetska trgovinska organizacija (WTO) – nadnacionalno tijelo od 146 zemalja članica, odgovorno za pregovaranje o međunarodnim trgovinskim ugovorima s ciljem smanjenja carina i uklanjanja trgovinskih barijera. Utječe na ruralnu politiku putem ugovora o trgovini poljoprivrednim proizvodima, šumarskim proizvodima itd. U kreiranju politika WTO-a dominiraju najveće industrijske zemlje, osobito SAD.

Nadnacionalna razina

Europska unija (EU) – organizacija 25 zemalja članica u Europi. Nadležna je za Zajedničku poljoprivrednu politiku (ZPP; CAP) i financiranje ruralnog razvoja putem europskih strukturnih fondova. Politiku kreira Vijeće ministara (*Council of Ministers*) – koje se sastoji od ministara zemalja članica – i kojim upravlja Komisija – koja se sastoji od povjerenika koje imenuju zemlje članice, a svaki od njih predsjedava Glavnom upravom (*Directorate-General – DG*). Glavna uprava za poljoprivredu, okoliš i regionalnu politiku najviše se bavi ruralnom politikom.

Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) – sporazum koji olakšava slobodnu trgovinu između SAD-a, Kanade i Meksika, uključivši i brojne poljoprivredne i šumarske proizvode. Nema nezavisnu strukturu kreiranja politika.

Grupa Cairns – savez 18 zemalja poljoprivrednih izvoznika uključujući Australiju, Kanadu, Novi Zeland, Južnoafričku Republiku i Argentinu. Stvorena je 1986. kako bi lobbirala za globalnu slobodnu trgovinu u poljoprivredi.

Nacionalna razina

Vladini odjeli – nadležni za predlaganje, uvođenje i provođenje politika. Niz različitih odjela može se zanimati za ruralnu politiku (uključujući i odjel zdravstva, obrazovanja, transporta itd.), ali za ruralnu politiku najvažniji su odjeli za poljoprivredu i/ili ruralna pitanja. Važni primjeri su:

- *Ministarstvo poljoprivrede SAD-a (USDA)* – osnovan 1862., ima više od 100 000 zaposlenih. Nadležan je za poljoprivredu i poljoprivrednu trgovinu, ruralni razvoj, sigurnost hrane, prirodne resurse i okoliš u SAD-u.
- *Odjel za okoliš, hranu i ruralna pitanja (DEFRA)* – odjel vlade UK, stvoren 2001. spajanjem Ministarstva za poljoprivredu i Odjela za okoliš. Odgovoran je za poljoprivredu, šumarstvo, ribarstvo, sigurnost hrane, ruralni razvoj, dobrobit životinja te zaštitu okoliša.

Vladine agencije – nadležne za implementaciju ruralnih politika. Agencije uglavnom imaju posebnu nadležnost za zaštitu okoliša, nacionalne parkove, šumarstvo, ruralni razvoj itd. Važni primjeri su:

- *Služba SAD-a za šume (US Forest Service)* – upravlja sa 155 državnih šuma i 20 državnih travnjaka u SAD-u.
- *Služba za očuvanje prirodnih resursa (Natural Resources Conservation Service - NRCS)* – radi s poljoprivrednicima, rančerima i zemljoposjednicima u SAD-u kako bi razvijali dobrovoljne planove zaštite.

Okvir 9.1. nastavak

- *Agencija sa selo (Countryside Agency)* – UK vladina agencija odgovorna za podržavanje razvoja ruralnih zajednica, zaštitu sela i rekreativnog pristupa ruralnom zemljištu u Engleskoj.

Podnacionalna razina

Podnacionalne regionalne vlade mogu imati određenu nadležnost za područje poljoprivrede, planiranja, zaštite, ruralnog razvoja, zdravstva i obrazovanja. Primjeri uključuju savezne države SAD-a i Australije, kanadske provincije, njemačke pokrajine i decentralizirane vlade Škotske, Walesa te Sjeverne Irske u UK.

Udruge – poljoprivreda

Poljoprivredne udruge tradicionalno su najutjecajniji nevladini akteri u oblikovanju ruralne politike. Važni primjeri su:

- *Poljoprivredni ured (Farm Bureau)* - farmeri iz SAD-a, sindikat, pet milijuna članova, osnovani 1919. s federalnom strukturom udruženja na okružnoj i državnoj razini.
- *Nacionalni sindikat poljoprivrednika (National Farmers' Union - NFU) (SAD)* – sindikat poljoprivrednika u SAD-u, 300 000 članova, osnovan 1902. godine.
- *Nacionalni sindikat poljoprivrednika (National Farmers' Union - NFU) (UK)* – najveći britanski sindikat poljoprivrednika, 90 000 članova, osnovan 1908. godine.
- *Nacionalno udruženje poljoprivrednika (National Farmers' Federation)* - osnovano 1979. kao koalicija državnih poljoprivrednih organizacija i trgovačkih komora kako bi osigurali jedinstven glas za australsku poljoprivredu.
- *Udruženi poljoprivrednici Novog Zelanda (Federated Farmers of New Zealand)* – sindikat poljoprivrednika, 18 000 obitelji i pojedinačnih članova, osnovan 1945. godine.
- *Fédération Nationale des Syndicats d'Exploitants Agricoles (FNSEA)* – najveći francuski sindikat poljoprivrednika.
- *Comité des Organisations Professionnelles Agricoles (COPA)* - koalicija sindikata poljoprivrednika koji zastupaju interese poljoprivrednika na razini Europske unije.

Udruge – ostale

Ruralna politika sve više obuhvaća širok raspon ostalih udruga, uključujući društva za zaštitu, lobije za lov, kampanje protiv ruralnog siromaštva te industrijske organizacije. Važni primjeri su:

- *Seoski savez (Countryside Alliance)* – britanska udruga koja se zalaže za lov, 100 000 članova, koja sve više lobira za niz ruralnih pitanja, uključujući poljoprivredu i dostupnost usluga.
- *Kampanja za zaštitu ruralne Engleske (Campaign to Protect Rural England - CPRE)* – britanska udruga za očuvanje okoliša osnovana 1926. s ciljem pružanja otpora urbanizaciji. Prethodno su poznati po nazivu Vijeće za očuvanje ruralne Engleske (*Council for the Preservation of Rural England*).
- *Prijatelji zemlje (Friends of the Earth)* – međunarodna ekološka udruga uključena u ruralnu politiku zbog zanimanja za ruralni okoliš i genetički modificirane usjeve.

Okvir 9.1. nastavak

- *Sierra Club* – američka udruga za očuvanje okoliša osnovana 1892. godine. Trenutačno ima više od 700 000 članova u SAD-u.
- Nacionalno udruženje za ruralno zdravlje (*National Rural Health Association*) – industrijska organizacija koja predstavlja pružatelje zdravstvenih usluga i s tim povezane udruge u SAD-u.
- Ruralna koalicija (*Rural Coalition*) – udruženje progresivnih ruralnih udruga u SAD-u i Meksiku, uključujući, među ostalim, udruge radnika u poljoprivredi, lokalne ekološke organizacije te udruge za organsku poljoprivredu.

rativističkog dualizma, prema modelu političkih mreža postoje različiti stupnjevi interakcije između vlada i interesnih skupina, koji variraju od labavih „tematskih mreža” na jednom kraju do zatvorenih, čvrstih „političkih zajednica” na drugom (vidi okvir 9.2.). I dok tematske mreže imaju veliko, nestabilno članstvo, promjenjiv pristup kreatorima politike i promjenjiv utjecaj na politike, političke zajednice karakterizira ograničeno, stalno članstvo, čest i visokokvalitetan pristup i konzistentan utjecaj (tablica 9.1.). Između ta dva ekstrema nalaze se stabilne i restriktivne profesionalne mreže koje predstavljaju specifična zanimanja poput liječnika; međuvladine mreže podnacionalnih vladinih organizacija i proizvođačke mreže koje u kreiranju politika predstavljaju interese proizvođača, a čije članstvo i utjecaj variraju s ekonomskim trendovima (Marsh i Rhodes, 1992).

Pristup političke mreže temelji se na dvije ključne pretpostavke. Prvo, kreiranje politika zbiva se u brojnim različitim segmentima, a svaki od njih dostupan je samo ograničenom rasponu skupina: i drugo, kreiranje politika uključuje odnos između državnih institucija i interesnih skupina koje u osiguravanju resursa ovise jedne o drugima. Vlada, primjerice, može osigurati financije, ali može ovisiti o interesnim skupinama koje bi okupile radničku zadrugu na terenu. Političke mreže pružaju strukturu tim odnosima tako što definiraju uloge uključenih aktera, odlučujući koje će se teme uključiti u politički plan, a koje isključiti te postavljaju pravila igre

koja oblikuju ponašanje skupina koje sudjeluju.

Nadalje, razlikovanjem više tipova političkih mreža pretpostavlja se da interesne skupine imaju različit stupanj utjecaja i pristupa vladajućim kreatorima politika. Prema tome možemo razlikovati insajderske skupine (*insider groups*) koje djeluju u okviru političkih zajednica i vlada ih smatra legitimnim te se redovito s njima konzultira; i autsajderske skupine (*outsider groups*) koje su isključene iz političkih zajednica i čiji su kontakti s vladom manje učestali i manje utjecajni (Grant, 2000; Winter, 1996). U kontekstu ruralnih politika veliki sindikati poljoprivrednika i etablirane udruge za zaštitu prirode poput CPRE i Sierra Cluba mogu se smatrati insajderskom skupinom, dok bi autsajderske skupine uključivale manje sindikate poljoprivrednika, sindikate radnika u poljoprivredi, militantne skupine za ruralne proteste i borce protiv ruralnog siromaštva. Ekološke udruge i udruge potrošača nedvojbeno su se prebacile iz statusa autsajdera u barem djelomično insajderski status.

Kada se primijeni na ruralne politike, okvir političkih mreža otkriva da je došlo do jasnog prijelaza u posljednja dva desetljeća od strukture kreiranja politika, organizirane oko niza specijaliziranih i autonomnih političkih zajednica, do otvorenijeg, manje stabilnog niza tematskih mreža sa širim spektrom nadležnosti. To je najočitije u slučaju poljoprivredne političke zajednice u UK i SAD-u.

Okvir 9.2. Ključni pojam

Politička mreža: skup organizacija, uključujući i državne institucije i interesne skupine, povezane odnosom međuovisnosti o resursima i stoga uključene u stvaranje politika u određenom području politike.

Politička zajednica: oblik najčvršće povezane političke mreže koji uključuje ograničen broj aktera koji sudjeluju u stabilnom međuovisnom odnosu, koji čvrsto kontroliraju određeno područje politike.

Tematska mreža: najlabaviji oblik političke mreže koji uključuje širok raspon skupina s ograničenom međuovisnošću, s promjenjivim sudjelovanjem u procesu kreiranja politika u određenom političkom području.

Tablica 9.1. Karakteristike političke zajednice i tematske mreže

	Politička zajednica	Tematske mreže
Broj sudionika	Vrlo ograničen. Neke su skupine svjesno isključene	Brojno, nestalno članstvo
Interesi sudionika	Ekonomski i/ili profesionalni interesi dominiraju	Obuhvaća opseg različitih interesa
Učestalost interakcije	Česta visokokvalitetna interakcija o svemu povezanom s političkim pitanjima	Kontakti fluktuiraju u učestalosti i intenzitetu
Kontinuitet	Članstvo, vrijednosti i ishodi konzistentni su tijekom vremena	Pristup znatno fluktuira
Konsenzus	Sudionici dijele temeljne vrijednosti i prihvaćaju legitimnost ishoda	Postoji određena doza dogovora, ali uvijek je prisutan sukob
Distribucija resursa unutar mreže	Svi sudionici imaju resurse; osnovna vrsta odnosa jest razmjena	Pojedini sudionici mogu imati resurse, ali oni su ograničeni i temeljni je odnos konzultativan
Distribucija resursa unutar sudjelujućih organizacija	Hijerarhijski, vođe mogu prenositi odluke članovima	Promjenjiva i raznolika distribucija i kapacitet reguliranja članstva
Moć	Uravnotežena moć među članovima. Jedna skupina može dominirati, ali sve skupine moraju biti na dobitku ako zajednica želi opstati	Nejednaka moć, odražava se u nejednakim resursima i nejednakom pristupu. Pojedini sudionici ostvaruju koristi nauštrb drugih

Izvor: Marsh i Rhodes, 1992, Winter, 1996.

Poljoprivredna politička zajednica

Kreiranje poljoprivrednih politika u poslijeratnoj Britaniji i SAD-u opisao je Smith (1993) kao „paradigmatski slučaj zatvorene političke zajednice” (str. 101). U SAD-u politička zajednica obuhvaća United States Department of Agriculture (USDA), kongresne poljoprivredne odbore i tri glavne udruge poljoprivrednika – Poljoprivredni ured (Farm Bureau), National Farmers Union (NFU) i Grange. Ta čvrsto povezana skupina učinkovito je kontrolirala poljoprivrednu politiku od 1930-ih do 1970-ih godina, nadgledajući uspon produktivizma (vidi poglavlje 4). U isto vrijeme isključili su iz procesa kreiranja politika manje sindikate poljoprivrednika, ekološke i potrošačke udruge, nepoljoprivredne članove Kongresa, pa i Ured za proračun (Bureau of the Budget) i Bijelu kuću. Sudionici političke zajednice dijelili su ideologiju koja je oblikovala smjer politike i bili su ovisni jedni o drugima zbog resursa. USDA je imala kapacitet dostaviti željene ishode za poljoprivredne sindikate, ali se oslanjala na konzultativnu strukturu sindikata. Sindikati su zauzvrat pružali izbornu potporu članovima Kongresa koji su podržavali njihovu agendu (Smith, 1993).

U UK slična primarna politička zajednica, koju je sačinjavalo Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i hrane (MAFF), i Nacionalni sindikat poljoprivrednika (National Farmers' Union, NFU) bili su blisko uključeni u kreiranje politika iz dana u dan, ali su povlačili članstvo iz sekundarnih zajednica kao što su Društvo zemljoposjednika (Country Landowners' Association), prerađivači hrane i sindikati poljoprivrednih radnika, za konzultacije o specifičnim temama. Međutim, potpuno su bile isključene ekološke, potrošačke i udruge za dobrobit životinja. Kao i u SAD-u, britanska poljoprivredna politička zajednica, dijelila je istu ideološku predanost produktivizmu i predstavljala je međuovisan odnos u kojem ja MAFF osigurao jedinstven centar donošenja odluka, a NFU je pružala podršku farmera u osiguravanju ishoda politika (Smith, 1992, 1993). Nakon pristupa-

nja UK Europskoj zajednici (sada EU) 1973. godine, dodana je još jedna dimenzija putem pridržavanja Zajedničke poljoprivredne politike. Etablirana politička zajednica nastavila je kontrolirati poljoprivrednu politiku u UK, ali je također imala utjecaj putem svojih predstavnika u političkoj zajednici koja je djelovala na europskoj razini, uključujući Glavnu upravu za poljoprivredu (znanu kao DG VI) i COPA, Organizaciju europskih poljoprivrednika (Smith, 1993).

Aktivnosti poljoprivrednih političkih zajednica rezultirale su državnim intervencijama u poljoprivredi, neupitnom ekspanzijom poljoprivredne proizvodnje i davanjem prioriteta poljoprivredi pred potrošačkim i ekološkim interesima. No oni su također nedvojbeno uključivali prekomjernu proizvodnju, degradaciju okoliša i strahove u vezi s kvalitetom hrane, do čega je došlo jer je politička zajednica racionalizirala da nema potrebe slušati disidentske glasove. Kao što je Smith primijetio:

Isključivanjem skupina koje se ne slažu s poljoprivrednom politikom zajednica je u mogućnosti izjaviti da postoji konsenzus o poljoprivrednoj politici. Kao posljedica toga, konsenzus znači da postoji samo jedna moguća poljoprivredna politika i da stoga ne postoji potreba za predstavljanjem potrošača, s obzirom na to da zajednica osigurava da je poljoprivredna politika u njihovu interesu (Smith, 1992, str. 32).

Od političkih zajednica do tematskih mreža

Ekskluzivnost političkih zajednica postala je njihova pogubna slabost s obzirom na to da je nedostatak nepoljoprivrednih ruralnih interesa ograničio njihovu sposobnost da se prilagode promjenjivu karakteru sela. Kako je ekonomska važnost poljoprivrede slabjela, a ona turizma i uslužnog sektora jačala, tako je privilegiranje poljoprivrede nad drugim ekonomskim interesima postalo sve manje opravdano. Kriza poljoprivrede 1980. i kasniji problemi smanjenja pri-

hoda farmi stvorili su tenzije u poljoprivrednoj zajednici dovodeći u pitanje legitimnost sindikata poljoprivrednika uključenih u političku zajednicu. U međuvremenu rast neoliberalnih vlada u 1980-ima stvorio je političku klimu koja nije gajila simpatije prema naglašavanju državne intervencije koja je bila temeljno ideološko načelo političke zajednice.

Poljoprivredna zajednica u SAD-u počela se raspadati u tematske mreže u 1970-ima, kako su se javljale tenzije između sindikata poljoprivrednika koji su u njima sudjelovali, i kako je Bijela kuća – autsajder u tom kontekstu – počela snažnije gurati vlastitu poljoprivrednu agendu. Smith (1989) tvrdi da smo 1980-ih u UK svjedočili zaokretu prema pluralističkom kreiranju politike s obzirom na to da su vladajuća neoliberalna Konzervativna stranka i sve glasnjiji ekološki aktivisti propitivali pretpostavke političke zajednice. Objavljivanje Bijele knjige za ruralna područja 1995. - 96. zasigurno je označilo jasan prekid sa zatvorenom političkom zajednicom. Održane konzultacije iznjedrile su otprilike 380 odgovora udruga i pojedinaca (tablica 9.2.), dok je daljnjih 1300 ljudi pridonijelo javnoj raspravi o ruralnoj politici koju je provodila televizijska emisija. Međutim, bilo bi pogrešno zaključiti da je sada ruralna politika u UK pluralistička. Način na koji je vlada 2001. riješila epidemiju šapa i slinavke, primjerice, pokazao je kontinuiran utjecaj Nacionalnog sindikata poljoprivrednika. Stoga bi se u UK, kao i u SAD-u, kreiranje ruralne politike moglo smatrati više tematskom mrežom, u kojoj velika skupina različitih grupa može sudjelovati, dok istodobno neke grupe nastavljaju imati veći pristup kreatorima politika nego druge.

Izazovi ruralne politike

Kretanja prema integriranijoj ruralnoj politici i prema uključivanju otvorenijih mreža u kreiranje politika su oboje, sami po sebi, znakovi izazova s kojima se suočavaju vlade pri usvajanju odgovarajućih reakcija na ruralno restrukturiranje. Odmicanjem od prethodne segmentirane

ruralne politike i uvođenjem šireg raspona aktera u proces kreiranja politika vlade su ustanovile potrebu za novim načinom razmišljanja, čak i za fundamentalnim promjenama u načinu na koji se ruralnim područjima upravlja i regulira. Izazovi s kojima se susreću suvremeni kreatori ruralnih politika su raznoliki i brojni te uključuju teme koje se tiču obnavljanja ruralnih ekonomija, očuvanja ruralnog okoliša, podrške ruralnim zajednicama i njihovim ustanovama te ublažavanja ruralnog siromaštva i deprivacije. Odgovori koje daju politike na mnoge od tih izazova istraženi su u sljedećim poglavljima (vid poglavlja 10, 11, 13, 14). A u ostatku ovog poglavlja fokusirat ćemo se na ključne teme u reformiranju poljoprivredne politike, pri čemu promišljamo o načinima na koje nacionalni politički konteksti mogu usvajati različite strategije odgovarajući na iste široke probleme.

O pozadini reformi poljoprivredne politike naširoko se raspravljalo u poglavlju 4. Kao što je detaljno izneseno u tom poglavlju, produktivističke politike koje su vodile poljoprivredu tijekom sredine 20. stoljeća rezultirale su situacijom u kojoj se stvara više poljoprivrednih proizvoda nego što se može prodati po odgovarajućoj tržišnoj cijeni u razvijenim zemljama. Nadalje, pritisak na poljoprivredne cijene, u kombinaciji s drugim čimbenicima poput velikih dugova farmi zbog investiranja u modernizaciju, doveo je do razdoblja ozbiljne ekonomske recesije u poljoprivredi, poput farmerske krize u SAD-u sredinom 1980-ih i kasnim 1990-ima, na Novom Zelandu 1980-ih te u UK u kasnim 1990-ima. Ključni izazovi s kojima se susreću vlade u odnosu na poljoprivredu su stoga:

1. Pronaći nova tržišta za poljoprivredne proizvode, uključujući izvozna tržišta, istodobno štiteći domaće tržište za domaće proizvode.
2. Smanjiti trošak vlade na poljoprivredu istodobno štiteći sposobnost za opstojnost malih i marginalnih farmi koje ovise o potporama.

Tablica 9.2. Odgovori dobiveni tijekom rasprave za Bijelu knjigu za ruralna područja za Englesku 1995. po kategorijama ispitanika

Kategorija	Broj	Primjeri
Tijela za očuvanje okoliša	51	CPRE, National Trust, Kraljevsko udruženje za zaštitu ptica
Biznis	50	Booker Countryside d.o.o.
Pojedinci	49	
Lokalna vlada	47	
Akadske institucije	26	Centar za ruralnu ekonomiju
Profesionalna tijela	26	NFU, Udruženje zemljoposjednika, Udruženje malih poljoprivrednika, Institut za ovlaštene šumare
Dobrovoljne organizacije	26	Ženski institut, Ruralni glas
Vladine agencije	20	Komisija za ruralni razvoj, Engleska priroda, Nacionalna uprava za rijeke
Drugo	57	

Izvor: DoE/MAFF, 1995.

3. Uravnotežiti ekonomske interese poljoprivrede s ekološkim i potrošačkim interesima.

Regulacija globalne trgovine poljoprivrednim proizvodima posebice je osjetljivo područje pri rješavanju tih pitanja. Za glavne izvoznike poput Australije i Novog Zelanda ekspanzija slobodne trgovine osigurala bi dodatna tržišta za njihove proizvode i podržala ekonomsko zdravlje njihovih farmi. U Europi i SAD-u, međutim, slika je složenija. Pojedine veće farme i poljoprivredna poduzeća imali bi koristi od više slobodne trgovine, ali to isto može biti prijetnja malim poljoprivrednicima koji su ovisniji o domaćem tržištu i koji se često ne mogu učinkovito natjecati s izvoznicima bez pomoći vlade. Imajući to na umu, politička snaga poljoprivrednih lobija u Europi i SAD-u znači da su te vlade imale tendenciju usvajati oprezniji stav prema dereguliranju poljoprivredne trgovine

od onih u Australiji i na Novom Zelandu. Na temelju toga možemo identificirati usvajanje triju različitih strategija poljoprivrednih reformi, one na Novom Zelandu, one u Europskoj uniji i one u SAD-u.

Novi Zeland: deregulacija

Poljoprivreda najviše pridonosi ekonomiji Novog Zelanda i sredinom 1980-ih godina zauzimala je 57 posto nacionalnog izvoza (Cloke, 1989b). U poslijeratnom razdoblju poljoprivrednu izvoznu industriju podržavala je znatna državna intervencija, koja je uključivala potpore kako bi se potaknulo povećanje proizvodnje i rad tržišnih odbora u državnom vlasništvu. Ipak, u ranim 1980-ima novozelandska poljoprivreda suočila se sa sličnim problemima kao i oni u drugim dijelovima razvijenog svijeta te je stoga iskusila slične pritiske da reformira poljoprivrednu politiku. Odgovor Novog Zelanda,

međutim, diktirao je oštar zaokret u prevladavajućoj nacionalnoj političkoj ideologiji koja je slijedila nakon izbora Radničke vlade Davida Langea 1984. godine. Lange i njegov ministar financija Roger Douglas uveli su niz neoliberalnih politika radi restrukturiranja uloge države, slične onima koje je provodila Reaganova Nova desna vlada u SAD-u i ona M. Thatcher u UK. Međutim, za razliku od njih, Langove su reforme također primijenjene i na poljoprivredu. Potpora cijenama i potpore za gnojiva, pesticide, dostavu vode te navodnjavanje povučene su ili smanjene; ukinuti su porezni bodovi i koncesije; a subvencionirane kamatne stope za farme podignute su na komercijalnu razinu (Cloke, 1989b, Cloke i Le Heron 1994; Le Heron 1993). Djelomično su te reforme potaknute širom brigom o smanjivanju nacionalnog duga, s obzirom na to da je između 1980. i 1985. dvije i pol milijarde novozelandskih dolara potrošeno na podršku farmama većim dijelom financirano prekomorskim zaduživanjem (Cloke i Le Heron, 1994).

Važno je spomenuti da je paket reformi dobio široku podršku poljoprivrednog lobija, iako je Sindikat udruženih poljoprivrednika bio međusobno podijeljen, s time da su mali poljoprivrednici bili zabrinuti zbog učinka gubitka potpora. Do određene mjere te su se brige pokazale opravdanima s obzirom na to da su neposredne posljedice deregulacije uključile pad dohotka na farmama, povećanu zaduženost farmi, promjene u praksama na farmi i zatvaranje nekih farmi. Međutim, stopa zatvaranja manje ekonomski održivih farmi bila je sporija od one koja se predviđala u to vrijeme, što je bilo 8000 – 10 000 na godinu (Cloke, 1989b), i zagovornici su tvrdili da su reforme ojačale sposobnost novozelandskih poljoprivrednih izvoznika da se natječu na globalnim tržištima. Ipak, poljoprivreda Novog Zelanda nije izbjegla ekonomske pritiske s kojima se tijekom 1990-ih suočila poljoprivreda u međunarodnom kontekstu te kao što su Le Heron i Roche (1999) zabilježili, proklamirana je deregulacija iz 1980-ih na kra-

ju ispala više reregulacija kako bi se udovoljilo zahtjevima izvoznih tržišta, globalnih agroprehrambenih korporacija i supermarketa.

Europska unija: diversifikacija

Reformu poljoprivredne politike u EU potaknula je trostruka briga o pretjeranoj proizvodnji, degradaciji okoliša i financijskim troškovima Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) (vidi poglavlje 4). Iako se od ranih 1980-ih pokušalo provesti povremene reforme, pritisak da se provedu temeljne promjene postao je sve akutniji s približavanjem proširenja EU na istočnu Europu. Deset novih članica koje su se priključile 2004. imalo je znatno poljoprivredno stanovništvo i uključiti ih u ZPP prema postojećim uvjetima znatno bi povećalo troškove EU na podršku farmama. Struktura kreiranja politika EU zahtijeva jedinstven dogovor zemalja članica o većim reformama; stoga, dok su pojedini reformatori zahtijevali deregulaciju u novozelandskom stilu, to je blokirano kao politički neprihvatljivo u zemljama s mnogo malih farmera koji imaju znatne koristi od EU potpora, poput Francuske i Irske. Kompromis je stoga bila upotreba EU fondova za poticanje diversifikacije, i individualnih farmi, i šire ruralne ekonomije. To je uključivalo dva ključna elementa.

Prvo, *modulacija* progresivno nadmašuje izravna plaćanja velikim poljoprivrednicima čineći, u teoriji, dostupna sredstva koja mogu biti usmjerena prema fondu ruralnog razvoja (Lowe et al. 2002). Nastavno na ugovor iz 2003. o reformi ZPP-a isplate velikim poljoprivrednicima smanjit će se za pet posto do 2007. godine. Drugo, rasparivanje plaćanja prekida veze između potpora farmama i proizvodnje, tako da će nakon reforme 2003. farme dobivati jednu isplatu koja se temelji na prethodnim primanjima i nije povezana s proizvodnjom. Međutim, Francuska je ispregovarala koncesije u dogovoru iz 2003. i ZPP reforma nastavlja biti vrlo sporno političko pitanje, s brojnim kritičarima koji tvrde da reforme nisu provedene u dovoljnoj mjeri.

Sjedinjene Američke Države: protekcionizam

Poljoprivredna politika u Sjedinjenim Američkim Državama redovito se revidira svakih pet godina izglasavanjem novog Zakona o poljoprivredi (Dixon i Hapke, 2003). U teoriji to bi trebalo stvoriti bolje mogućnosti za reforme u SAD-u nego što postoje u brojnim drugim zemljama. No dospijeće Zakona o poljoprivredi iz 2002. (formalno znanog kao Zakon o sigurnosti farmi i ruralnih investicija) dočekano je propitkivanjem je li moguće provesti važne reforme u politici koja je i dalje u svojoj biti produktivistička sa snažnim naglaskom na potpore i održavanje cijena. Optimizam je djelomice nastao zbog sve većeg pritiska na SAD (i EU) da smanje potpore i uklone carine kao dio pregovora s WTO-om o sporazumu o slobodnoj trgovini u poljoprivredi. Međutim, međunarodne pritiske u konačnici su nadglasali domaći politički pritisci iz dva smjera. Prvo, interesi agrobiznisa imaju svoj utjecaj putem njihovih bliskih veza s republikanskom vladom. Drugo, *mainstream* poljoprivredne udruge lobirale su među članovima Kongresa putem svojih ruralnih birača. S izborima za kongres iz 2003., koji su rezultirali rubnim rezultatom predsjedničkih izbora iz 2000., ruralna su područja dobila veću izbornu važnost i donositelji zakona razmišljali su o potencijalnim posljedicama reformiranja potpora ili carina za svoje poljoprivredne birače (vidi okvir 9.3.).

Ishod Zakona o poljoprivredi iz 2002. bio je stoga da dodatno utvrdi potpore, s povećanjem podrške za poljoprivrednu proizvodnju. Uzevši to zajedno s nastavkom nametanja carina na odabranu uvoznu hranu (uključujući i stopototno povećanje carine za sir Roquefort 1999. koji je izazvao protest Bovéa protiv McDonalda u Francuskoj – vidi poglavlje 3), Zakon o poljoprivredi predlaže da SAD slijedi politiku protekcionizma u rješavanju poljoprivrednih problema. Ipak, poljoprivredni interesi koji su pritom zaštićeni su oni agrobiznisa. Šezdeset

posto poljoprivrednih plaćanja ići će u samo 10 posto farmi, a udruge obiteljskih gospodarstava lobirale su za temeljitije reforme. Što se međunarodne razine tiče, Sumner (2003) tvrdi da će američki protekcionizam teže sklopiti sporazum s WTO-om s obzirom na to da će pregovarači SAD-a imati sve manje manevarskog prostora, a razvijene zemlje mogu slijediti primjer SAD-a i usvojiti protekcionizam, dok će pozornost *Cairns Grupe* koja se zalaže za slobodnu trgovinu nastaviti biti fokusirana na SAD, a ne na zemlje koje imaju više razine potpora poput članica EU, Švicarske i Japana (tablica 9.3.).

Tablica 9.3. Potpore prema postotku poljoprivrednog prometa, kasne 1990-e

Švicarska	76
Japan	69
Europska unija	42
Sjedinjene Američke Države	16
Australija	9
Novi Zeland	3

Izvor: The Guardian, 26. studenoga 1999.

Okvir 9.3. Lokalni učinci reforme politika – šećer iz Louisiane

Šećerna trska obrađuje se u Louisiani od 19. stoljeća i industrija trenutačno zapošljava oko 27 000 ljudi u 25 općina na jugu države. Godine 2002. uzgajivači šećera ostvarivali su oko 46 centi po kilogramu (21 c po lb) za svoje proizvode – više nego dvostruko od iznosa na svjetskom tržištu, i nastavili su zadržavati umjetno visoku cijenu putem politike održavanja cijena. Tom politikom vlada SAD-a kontrolira potražnju sustavom kvota za domaću proizvodnju (alokacija za Louisianu je iznosila 1,4 milijuna tona u 2004.) i ograničava uvoz, koji je k tomu podložan carinama. Vlada također intervenira tako da otkupljuje šećer od farmera po 40 centi za kilogram (18 po lb) kada tržišne cijene padnu ispod ove razine. Međutim, pod NAFTA-om carine na meksički šećer prestat će se koristiti do 2008. godine. Kada se to dogodi, viškovi zaliha meksičkog šećera kojima se trenutačno trguje po svjetskom tržištu vjerojatno će se umjesto toga izvesti u SAD, gdje mogu zaraditi više istodobno prodajući ispod cijene domaće proizvedenog šećera. Kao posljedica toga, predviđa se da će uvoz iz Meksika iznositi 16 posto potrošnje šećera u SAD-u do 2011., a cijena američkog šećera prepoloviti će se do 2012. godine. Utjecaj na područja kao što je južna Louisiana, gdje je uzgoj šećerne trske glavna ekonomska aktivnost, može biti snažan, vodeći do zatvaranja farmi i pre-rađivačkih pogona, nezaposlenosti i iseljavanja. Kako takav, šećer je bio glavna tema u izborima za Senat u Louisiani 2002. godine.

Izvor: John M. Biers (2003) *Gorkoslatka budućnost [Bittersweet future]*. The Times-Picayune, 9. ožujka, str. F1-2.

Sažetak

Socijalno i ekonomsko restrukturiranje suvremenog sela zahtijevalo je promjene u državnim ruralnim politikama. One nisu uključivale samo reforme načina na koji se podržava i regulira poljoprivreda nego i, kao što će pokazati poglavlja koja slijede, nove strategije za ruralni gospodarski razvoj i nove inicijative za očuvanje ruralnog okoliša. Kao dio ovog pregleda politika, razdvajanje politika za poljoprivredu, zaštitu okoliša, planiranje upotrebe zemljišta, ruralni razvoj itd., što je obilježavalo upravljanje ruralnim područjima u brojnim zemljama tijekom 20. stoljeća, počelo se napuštati u korist novog naglaska na integriranu ruralnu politiku. U isto vrijeme zatvorene političke zajednice koje su kontrolirale ta segmentirana područja politika su se dezintegrirale, pri čemu se u ruralnu politiku sada involvirao mnogo širi raspon interesnih skupina koje su – čineći dio otvorenijih, ali također i manje stabilnih i koherentnih, tematskih mreža. To je zauzvrat otvorilo vrata razmatranju radikalnih, fundamentalnih političkih reformi, a vlade i interesne skupine uče jedne od drugih kao dio međunarodne razmjene političkih ideja. Ipak, kao što pokazuje slučaj reforme poljoprivredne politike, čak i ako su vlade u različitim zemljama suočene sa sličnim problemima te dijele slične ideološke pozicije, odluke koje usvajaju mogu biti vrlo različite ovisno o domaćim političkim okolnostima.

Za daljnje čitanje

Prikaz razvoja ruralne politike u SAD-u i UK dali su William P. Browne, „Neuspjeh Nacionalne ruralne politike: Institucije i interesi“ [*The Failure of National Rural Policy: Institutions and Interests*] (Georgetown University Press, 2001), i Michael Winter „Ruralna politika“ [*Rural Politics*] (Routledge, 1996). Winterova knjiga također raspravlja o različitim modelima kreiranja politika. Poljoprivredne političke zajednice u UK i SAD-u detaljno istražuje Martin J. Smith u knjizi „Pritisak, moć i politika“ [*Pressure, Power and Policy*] (Harvester Wheatsheaf, 1993). Pozadinu suvremenih debata o reformi poljoprivredne politike pruža knjiga Richarda Le Herona „Globalizirana poljoprivreda“ [*Globalized Agriculture*] (Pergamon, 1993), u kojoj se ispituje deregulacija poljoprivrede na Novom Zelandu i pitanja poljoprivredne politike u SAD-u i Europskoj uniji, kakva su bila ranih 1990-ih.

Internetske stranice

Informacije o Zakonu o poljoprivredi iz 2002. mogu se pronaći na mrežnoj stranici USDA, uključujući i puni tekst Zakona (www.fsa.usda.gov/programs-and-services/farm-bill/index). Detaljan, ali ključan sažetak i komentar pružila je Ruralna koalicija (Rural Coalition), udruga koja je provodila kampanju za radikalnu reformu (<https://www.ruralco.org/farm-bill>). Pojediniosti o reformama Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije dogovorene 2003. dostupne su na mrežnoj stranici Glavne uprave za poljoprivredu EU (ec.europa.eu/agriculture/index_en). Kratak sažetak također je dostupan na stranici Odjela za okoliš, hranu i ruralna pitanja UK. (www.gov.uk/government/collections/common-agricultural-policy-reform).

10. Ruralni razvoj i regeneracija

Uvod

Vlade su zainteresirane za ekonomski razvoj ruralnih područja iz brojnih razloga. Prvo, postoji obrazloženje koje proistječe iz ideje države blagostanja, prema kojem vlade imaju dužnost podupirati osnovne razine socijalnog blagostanja i promicati jednakost svojih građana. Vlade zato interveniraju kako bi poboljšale životne uvjete ljudi u ruralnom području i ulažu u infrastrukturu kako bi omogućili javne službe. Također potiču ekonomski razvoj u slučajevima kada manjak ili povlačenje odgovarajućih ekonomskih aktivnosti uzrokuje veliku nezaposlenost i siromaštvo. Drugo, postoji ekonomski razlog da kapitalističke države podržavaju poslove kako bi stvorile akumulaciju kapitala. To bi moglo podrazumijevati uvođenje napredne infrastrukture koja omogućuje poduzetništvu u ruralnim regijama da se razvije i da se eksploatiraju ruralni resursi, i ublažavanje rizika, primjerice, osiguravajući zajmove s niskim kamatama i sudjelovanjem u obuci radne snage. Treće, postoji „agro-okolišno” obrazloženje prema kojem država treba djelovati u interesu društva kao cjeline kako bi osigurala da se zemlja i resursi pravilno održavaju i razborito upotrebljavaju. Konačno, tu je i prostorno upravljanje stanovništvom. Depopulacija ruralnih područja početkom 20. stoljeća pokazuje da je prirodna reakcija ljudi na ekonomsku depresiju da se sele u mjesta gdje ima posla. Međutim, takve velike migracije stvaraju nestabilnost i zahtijevaju od vlade rekonfiguraciju u opskrbljenosti javnim službama. Iz upravljačke perspektive bolje je za državu da ulaže u ekonomski razvoj slabije razvijenih regija i time umanjuje razloge za iseljavanje.

Posljednje obrazloženje objedinjuje *ruralni i regionalni razvoj*. Vlade u ruralnim područjima mogu poticati oba tipa razvoja, ali su oni različiti, s različitim ciljevima i opsegom. Primjerice, Strukturni fondovi EU uključuju obje, potpore za *ruralni razvoj* putem projekata LEADER (vidi okvir 10.2. u ovom poglavlju), koji je zamišljen kako bi pomogao u prilagodbi ruralne ekonomije nakon slabljenja poljoprivrede, i podršku za *regionalni razvoj* putem cilja 1, zamišljen da podigne razinu BDP-a u najsiriromašnijim europskim ruralnim regijama, kojih je mnogo.

Postoji terminološka razlika između pojmova „razvoj” i „regeneracija”. Iako se oni upotrebljavaju kao istoznačnice, zapravo impliciraju različite procese. Razvoj sugerira progresivnu promjenu ili modernizaciju. Tako je opskrba električnom energijom u ruralnim dijelovima SAD-a zasigurno bio projekt ruralnog razvoja. Regeneracija, s druge strane, sugerira u većoj mjeri ciklički proces — da postoji bujna ekonomija koja je oslabjela i zahtijeva korektivne akcije kako bi se vratila u nekadašnje stanje. Inicijative usmjerene na preokretanje nazadovanja malih ruralnih gradova ili na nadoknadi-

vanje izgubljenih poslova u poljoprivredi ili industriji mogle bi biti opisane kao strategija ruralne regeneracije. Povrh toga, razlika između razvoja i regeneracije može se smatrati i dijelom smjene paradigme u politikama, koja je naglasak na pristup odozgo ruralnog razvoja, karakteriziran velikim državnim infrastrukturnim projektima, zamijenila naglaskom na pristup odozdo ruralne regeneracije, koji obilježavaju mali projekti koje vodi zajednica, oslanjajući se na domaće resurse. Ovo poglavlje istražuje obje strane te tranzicije, najprije ukratko opisujući državno vođen pristup razvoja odozgo, a potom detaljnije razmatrajući pristup regeneraciji ruralne ekonomije odozdo.

Državna intervencija i razvoj odozgo

Država ima dugu tradiciju intervencija u ruralnom razvoju. U Sjevernoj Americi, Australiji i na Novom Zelandu državna uključenost dovela je do stvaranja telekomunikacijske povezanosti i ostale infrastrukture koja je podržavala europsko naseljavanje ruralnih regija gdje su *de facto* vježbali ruralni razvoj, što je često bilo povezano s olakšavanjem širenja kapitalizma temeljenog na resursima. Slično tomu, osnivanje Land Grant Colleges u SAD-u 1860. bilo je dio strategije ranog ruralnog razvoja temeljenog na poljoprivredi. U međuvremenu, u Europi, vlada Ujedinjenog Kraljevstva je 1910. uspostavila Komisiju za ruralni razvoj (Rural Development Commission) s inicijalnom idejom da podupiru razvoj malih ruralnih industrija. Stoga ne iznenađuje što su, kad su se u jeku pada zaposlenosti na farmama vlade suočile s ruralnim ekonomskim promjenama, odlučili racionalizirati problem kao potrebu za modernizacijom ruralnih područja i odabranih državnih investicija u infrastrukturu kao prvo sredstvo spasa.

Jedan od takvih najvećih i najranijih projekata bio je Tennessee Valley Authority (TVA) na jugozapadu SAD-a. Projektiran 1933. kao dio Rooseveltova New Deal-a („Nova raspodjela“) kako bi se smanjila ekonomska recesija, TVA je obuhvaćao izgradnju niza od devet brana u dužini od 1045 kilometara rijeke Tennessee između Knoxvillea, Tennesseeja i Paducah, Kentucky, zajedno s osam elektrana, dvije kemijske tvornice i 11 brana na pritocima rijeke (Martin, 1956.). Osim što je omogućio sustav za kontrolu od poplava, projekt TVA imao je za cilj stimulirati ekonomski razvoj na tri glavna

načina. Prvi, energija koja se dobiva iz TVA opskrbljuje industrije u regiji. Drugo, kemijska industrija proizvodi nitratna gnojiva koja pomažu u poljoprivrednoj modernizaciji. Treće, projekti gradnje i upravljanja sami su predstavljali velik broj novih poslova. Ove su posljedice imale velik utjecaj u toj regiji gdje je 1933. u brojnim okruzima više od 50% obitelji primalo socijalnu pomoć. Oko 170 000 ljudi iz regije koji su 1940. bili nezaposleni, bili su nanovo zaposleni 1950., s više od 20 000 novih radnih mjesta u kemijskoj industriji između 1939. i 1947. i 12 000 u metalurgiji (Martin, 1956). Ukupno, TVA projekt rezultirao je smjenom u strukturi zaposlenosti u regiji, od poljoprivrede do industrije, trgovine i usluga. Iako, kako Lapping i sur. (1989) tvrde, uspjeh TVA kao strategije za ruralni razvoj bio je mješavina:

Gradovi su rasli i ruralna su područja daljnji urbani razvoj opskrbljivala potrebnom radnom snagom i prirodnim resursima. TVA je zapravo ostvario teoriju polarizacije rasta (*growth pole theory*), pri čemu je razvoj koncentriran u većim mjestima, a ruralna su se područja organizirala oko tih stupova razvoja ili središta. Mogućnosti i bogatstvo navodno su se slijevali iz gradova u zaleđe i na taj način ruralni su se prihodi trebali povećati i kvaliteta života poboljšati. Iako je to bio slučaj (do neke mjere), regija kao cjelina ostala je siromašna i podložna daljnjoj okolišnoj degradaciji i ekonomskoj dislokaciji (Lapping i sur., 1989, str. 32-33).

Proizvođačka industrija također je predstavljala temelj pristupa odozgo ruralnog razvoja u Europi. Primjerice, u Republici Irskoj Industrial Development Authority (IDA) 1949. osmisli-

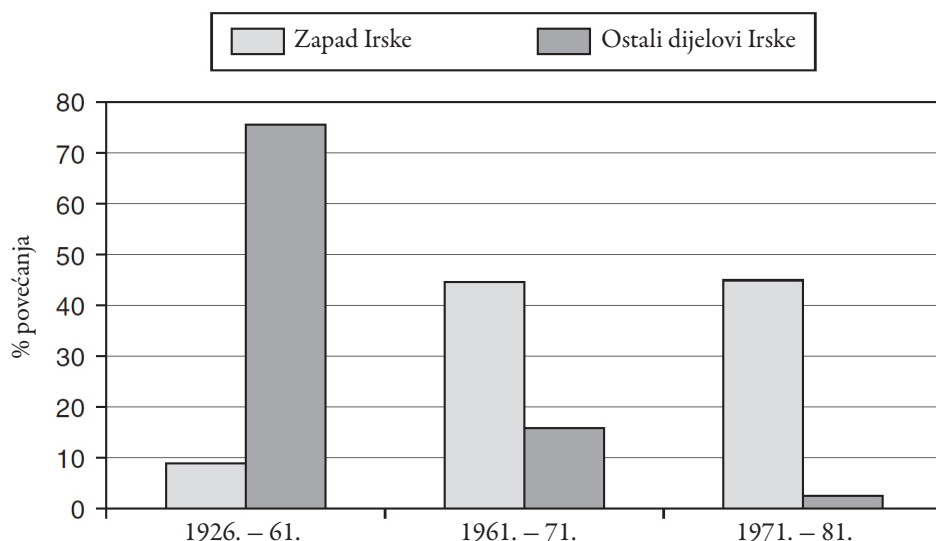
la je strategiju kupnje zemljišta i unaprjeđenja tvorničkih zgrada kako bi stimulirali razvoj proizvođačke industrije u ruralnom dijelu zapadne Irske. Između 1972. i 1981. oko polovina naprednih proizvodnih pogona izgrađenih u Irskoj bilo je smješteno u 11 zapadnih ruralnih okruga; posebno u središtu rasta u Galwayu i Zračnoj luci Shannon (Robinson, 1990). Kao posljedica, 60-ih i 70-ih godina zaposlenost u industriji u zapadnoj Irskoj porasla je za oko 45 %, što je bilo znatno više nego u ostatku Irske (slika 10.1.).

Sličnu su strategiju u UK proveli Development Board for Rural Wales (DBRW) (osnovan 1976., zamijenivši prethodno osnovanog 1957.) i Highland and Islands Development Board (HIDB) (osnovan 1965.), dvije državne agencije odgovorne za promoviranje ekonomskog razvoja u perifernim ruralnim područjima Walesa i Škotske. Obje su agencije kupovale zemljište za industrijska poduzeća gradeći napredne pogone kako bi privukle proizvođačke investicije, i kao u Irskoj i Tennesseeju, većina realiziranog ekonomskog rasta bila je koncen-

trirana u središtima rasta poput Newtowna u Walesu te Inverness i Fort William u Škotskoj, dok su se drugi dijelovi regije nastavili suočavati s problemima ekonomskog pada i iseljavanja. Dodatno, DBRW i HIDB pokušali su kompenzirati tu posljedicu omogućavanjem potpora manjim ruralnim poduzećima u turizmu, ribarstvu i obrtničkoj proizvodnji, no te su aktivnosti u osnovi ostajale unutar paradigme pristupa odozgo više nego su stimulirale pristup odozdo (Robinson, 1990).

Strategija pristupa odozgo državne intervencije u ruralnom razvoju ostvarila je brojne uspjehe, uključujući stvaranje milijuna novih radnih mjesta koja su zamijenila ona izgubljena kao dio modernizacije poljoprivrede; usporavanje, i u nekim regijama, obrtanja mjera migracije iz ruralnih područja; poboljšanje komunikacijske i komunalne infrastrukture i relativni prosperitet za gradiće koji su odabrani za središta rasta. Unatoč tomu, pristup odozgo ruralnog razvoja može biti kritiziran u dvije ključne točke.

Prvo, pristup odozgo ruralnog razvoja ovisi o vanjskim investicijama. Rijetko traži njegova-

Slika 10.1. Povećanje zaposlenosti u industriji u Republici Irskoj 1926. – 1981.

Izvor: Robinson, 1990.

nje rasta iznutra, iz izvorne ruralne ekonomije, a zbog toga što vanjski investitori žele povrat svojih investicija, profit koji se stvara u novim tvornicama i drugi novi investitori najčešće su izvezeni izvan lokaliteta umjesto da ostaju u lokalnoj ekonomiji. Ruralna područja također su mnogo ranjivija na korporativne odluke koje oblikuju ekonomski trendovi, pa kompanije koje su razvojne agencije dovele mogu posljedno zatvoriti svoje podružnice ako se povoljniji uvjeti nađu negdje drugdje.

Drugo, obilježje strategije koja provodi pristup odozgo može stvoriti demokratski deficit. Iako su neki planovi, poput TVA, uključili sudjelovanje građana, općenito se smatra da je sudjelovanje lokalnih stanovnika limitirano. To može značiti da lokalno stanovništvo nije htjelo razvoj koji je donesen ni radna mjesta koja su otvorena. To također može stvoriti rizik od korupcije ili da se fondovima ruralnog razvoja financiraju isprazni projekti (vidi okvir 10.1.). Strukturni fondovi EU za ekonomski razvoj bili su restrukturirani potkraj 1980-ih upravo iz tih specifičnih razloga, slijedeći zabrinutost da fondovi zapravo financiraju „pogrešne aktere” (Smith, 1998, str. 227).

Ruralna regeneracija pristupom odozdo

Prijelaz na pristup odozdo u ruralnom razvoju uključuje promjenu načina upravljanja ruralnim razvojem i promjenu u vrstama aktivnosti koje se promoviraju putem razvojnih inicijativa. U suprotnosti s državno vođenim upravljanjem strategijom pristupa odozgo ruralni razvoj s pristupom odozdo vode same lokalne zajednice. Njih se ohrabruje da prepoznaju probleme s kojima su suočene, da pronađu prikladna rješenja i da kreiraju i provedu projekte regeneracije. Obično se trebaju prijaviti kako bi povukli javna sredstva za provođenje projekata, često kao dio natjecanja, i obično se od njih očekuje da prikupе sredstva iz više različitih izvora putem partnerstva (vidi poglavlje 11). S obzirom na to, uloga države promijenila se od (do) nositelja ruralnog razvoja do facilitatora ruralne regeneracije (Edwards, 1998; Moseley, 2003).

Slično tomu, forma i fokus ruralnog razvoja također su se promijenili. U većini slučajeva fokus više nije na privlačenju stranih investitora nego na unaprjeđivanju lokalnih, endogenih resursa – poznato pod nazivom *endogeni razvoj*

Okvir 10.1. Ruralni razvoj u Japanu

Jedna je od ključnih briga politike ruralnog razvoja u Japanu bila što rastuće urbano stanovništvo gubi dodir sa svojim ruralnim korijenima. U prilog tomu japanska je vlada potkraj 1980-ih svakom gradiću i selu dala iznos od 100 milijuna yena (oko pola milijuna eura ili 0,8 milijuna dolara) za koje su dobili upute da ih iskoriste kreativno na projekte za revitalizaciju duha rodnog gradića ruralnog Japana. To je u osnovi primjer ruralno razvojne strategije s pristupom odozgo, koja je rezultirala brojnim skupim ispraznim projektima. U Tsuni na otoku Awaji glavčina utrošenog novca otišla je na 63 kilograma (139 lb) poluga zlata – u to vrijeme najveći blok zlata na svijetu – koji je bio izložen u gradu kao turistička atrakcija. Drugi je grad utrošio novac u gradnju piramide od novčanica; drugi su gradili tematske parkove i plaćali putovanja stanovnicima. Strategija je modificirana 2001. s prijedlogom za obnovu sela, programom u kojem bi 600 milijardi yena bilo utrošeno na podršku projektima za promicanje razmjene između urbanih i ruralnih stanovnika.

Izvor: Jonathan Watts (2001) *Rural Japan braced for new riches*. *Guardian*, 27. rujna, str. 19.

(Ray, 1997). U mnogim slučajevima primarni fokus možda neće biti na ekonomskom razvoju, nego na razvoju zajednice – nastojeći izgraditi kapacitet zajednice da obnove vlastitu ekonomiju. Razvoj zajednice viđen je kao nužna komponenta ruralnog razvoja, ne samo zbog toga da zajednice mogu preuzeti odgovornost za obnovu bez pomoći države nego i zato da ekonomski razvoj ne vodi socijalnoj polarizaciji unutar ruralnih lokaliteta (Edwards, 1998; Lapping i sur., 1989; Moseley, 2003).

Važno je što je pristup odozdo dobio potporu od stručnjaka za ruralni razvoj i neoliberalnih političara koji su tražili način da restrukturiraju državu. Za prve pristup odozdo znači osnaživanje lokalnih zajednica i razvoj strategija za regeneraciju koje su usklađene s lokalnim potrebama i lokalnim okolišem. Za potonje pristup odozdo znači da je odgovornost za ruralni razvoj prebačena s države na građane, što je u skladu sa, u širem smislu, „oslobađanja države” niza područja aktivnosti te da ona može reducirati svoje troškove za ruralni razvoj.

Ruralni razvoj i endogeni razvoj u EU

Najobuhvatniji program ruralnog razvoja vodi Europska unija putem svojih Strukturnih fondova. Kao što okvir 10.2. pokazuje, potpora EU ruralnom razvoju daje se dvama različitim mehanizmima. Prvo, broj ruralnih regija kvalificira se ciljevima regionalne politike EU (slika 10.2.). To uključuje najsiriromašnije regije koje se nalaze pod ciljem 1, kao što su južna Italija, zapadna Irska, Cornwall i zapadni Wales u UK, i veliki dijelovi ruralne Skandinavije; i „konvergentne” regije financirane pod ciljem 2, uključujući velike dijelove ruralne Francuske, Italije i Engleske (dodatno, neke regije koje više nisu uvrštene u kategoriju pune potpore primaju prijelaznu potporu, uključujući dijelove ruralne Škotske i Irske). Financiranje u oba cilja dostupno je i za urbane regije, a ruralna područja uključuju oko 29% stanovništva obuhvaćenog ciljem 2.

Drugo, inicijativa LEADER potiče ruralni razvoj što spada pod nadzor Glavne uprave za poljoprivredu (Directorate-General for Agriculture). Sad u svojoj trećoj fazi program LEADER provodi se putem 938 lokalnih akcijskih grupa u 25 članica EU. Dok programi regionalnih politika i dalje imaju elemente pristupa odozgo (npr. u financiranju prometne infrastrukture), LEADER je čvrsto ukorijenjen u pristupu odozdo. Više od 86% sredstava u programu usmjereno je na strategije integriranog teritorijalnog razvoja, eksperimentalne pilot-projekte temeljene na pristupu odozdo (EU, 2003). Načela na kojima se temelji LEADER program (u širem smislu i politike ruralnog razvoja EU) artikulirana su u Deklaraciji iz Corka koju su objavili sudionici Europske konferencije za ruralni razvoj, održane u Irskoj 1996. (okvir 10.3.), a u kojoj jasno iznose filozofiju ruralne regeneracije odozdo.

Ray (2000) opisuje LEADER kao laboratorij za endogeni ruralni razvoj jer je svaka skupina LEADER trebala „tragati za inovativnim idejama koje neće samo pomoći socioekonomskoj održivosti u zajednici nego će i služiti kao primjer ostalim područjima” (str. 166). Tražeći inovacije u ruralnom razvoju putem eksperimentiranja samoniklih inicijativa stanovnika, program LEADER, kako tvrdi Ray, obuhvaća suštinske principe endogenog razvoja – predvođen zajednicom, teritorijalno fokusiran razvoj koji maksimizira „zadržavanje prednosti lokalnih teritorija cijeneći i koristeći lokalne resurse – fizičke i ljudske” (str. 166). Koliko je dosljedno taj program proveden u praksu putem lokalnih skupina LEADER, propitalo se empirijskim istraživanjima. Primjerice, u Njemačkoj je LEADER opisan kao konzervativna sila koja ublažava radikalnije ideje o ruralnom razvoju (Bruckmeier, 2000); dok Storey (1999) pokazuje zabrinutost oko stupnja lokalne participacije u mjerama LEADER-a u Irskoj. Ipak, ukupno gledajući, projekti koje LEADER podržava nagovještavaju kvalitativnu preobrazbu naravi ruralnog razvoja, s mnogo projekata koji

Okvir 10.2. EU programi za ruralni i regionalni razvoj

Regionalni razvoj

Potpora za regionalni razvoj osigurana je putem tri cilja Strukturnih fondova:

- **Cilj 1: razviti najsiriomašnije regije unutar EU.** Da bi stekle pravo na potporu, regije moraju imati najviše 75% BDP-a u odnosu na prosjek EU ili manje od osam stanovnika po četvornom kilometru (dominantno u Skandinaviji). Regije pogodne za financiranje pod ciljem 1 u razdoblju 2000. - 2006. uključuju 22% stanovništva EU i primit će pomoć u ukupnom iznosu višem od 135 milijardi eura.
- **Cilj 2: revitalizirati područja koja su suočena sa strukturnim teškoćama, uključujući industrijske, ruralne, urbane i o ribarstvu ovisne regije.** Da bi stekla pravo na financiranje, ruralna područja moraju imati gustoću stanovništva manju od 100 stanovnika po četvornom kilometru ili udio radne snage zaposlene u poljoprivredi koja je najmanje dvostruko veća od prosjeka EU, a stopu nezaposlenosti veću od EU prosjeka ili depopulaciju. Regije pogodne za cilj 2 financirane u razdoblju 2000. - 2006. uključuju 18% stanovništva EU i financirane iz fonda koji ukupno iznosi 20 milijardi eura.
- **Cilj 3: podržavati obrazovanje, obučavanje i zapošljavanje.** Cilj 3 nema teritorijalnih ograničenja, jedino što regije iz cilja 1 nisu obuhvaćene.

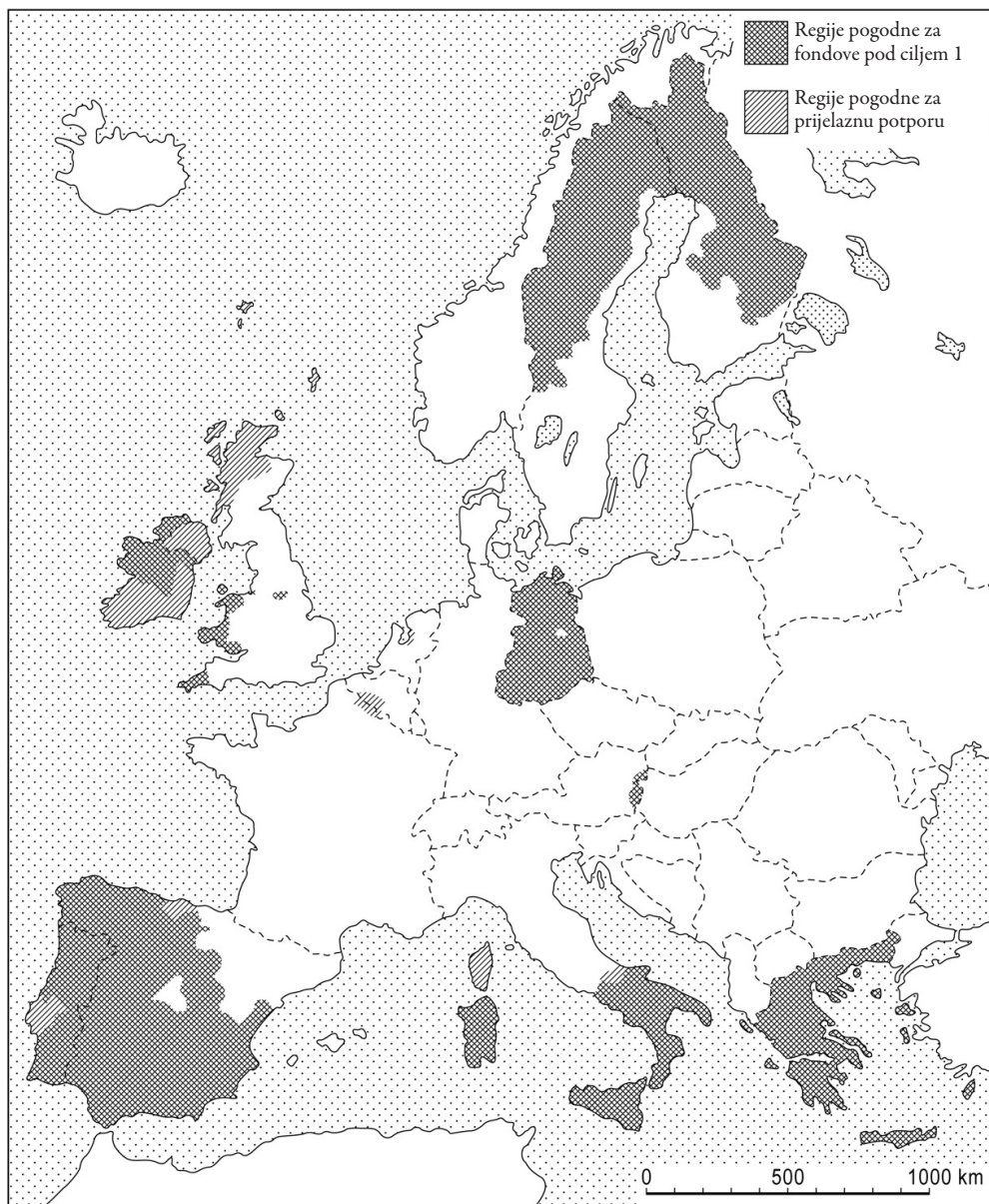
Prije 2000. specifičan cilj strukturnih fondova (cilj 5b) podržavao je restrukturiranje ruralnih regija. To je sve uklopljeno u novi cilj 2 za krug financiranja u razdoblju 2000. - 2006.

Ruralni razvoj

LEADER+ (*Liaison entre actions de développement de l'économie rurale* – veza među aktivnostima razvoja ruralnog gospodarstva) - jedna od četiri inicijative Zajednice (ostali su INTERREG, EQUAL i URBAN). LEADER je posebno stvoren za potporu ruralnom razvoju. Njegove tri akcije uključuju potporu pristupu odozdo teritorijalnog razvoja, potporu za međuteritorijalnu i transnacionalnu suradnju te umreženost svih ruralnih regija.

Osnovan 1991., LEADER je sada u trećem obličju (LEADER+) i provodi se putem lokalnih akcijskih skupina koje se mogu osnovati u bilo kojem ruralnom području. Ukupan iznos od 2,105 milijuna eura dostupan je iz Europskog fonda za smjernice i jamstva u poljoprivredi (European Agricultural Guarantee and Guidance Fund, EAGGF) za 2000. - 2006., za koje se očekuje da će biti sufinancirano s oko 2,941 milijun eura iz drugih javnih i privatnih izvora.

Za više informacija vidi ec.europa.eu/regional_policy/en/ (cilj 1 i cilj 2) i enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en (LEADER+)

Slika 10.2. Regije koje se financiraju pod ciljem 1 Strukturnih fondova 2000. – 2006.

Izvor: temeljeno na podacima Europske komisije

Okvir 10.3. Deklaracija iz Corka

Potporna za diversifikaciju ekonomske i društvene djelatnosti mora se fokusirati na osiguravanje okvira za samoodržive privatne i na zajednici zasnovane inicijative: investicije, tehnička pomoć, poslovni servisi, prikladna infrastruktura, obrazovanje, treninzi, uključivanje prednosti informacijske tehnologije, jačanje uloge malih gradova kao sastavnih dijelova ruralnih područja i ključnih razvojnih čimbenika, promoviranje razvoja održivih ruralnih zajednica i obnavljanja sela... Politike bi trebale promicati ruralni razvoj koji sadržava kvalitete i privlačnost europskog ruralnog krajobraza (prirodni resursi, bioraznolikost i kulturni identitet), tako da njihova upotreba u sadašnjim generacijama ne ugrozi mogućnosti budućih generacija. S obzirom na raznolikost ruralnih područja u zemljama Unije, politike ruralnog razvoja moraju slijediti načelo supsidijarnosti. Moraju biti što više decentralizirane i temeljene na partnerstvu i suradnji svih razina (lokalna, regionalna, nacionalna i europska). Naglasak mora biti na participaciji i pristupu odozdo, koji potiču kreativnost i solidarnost ruralnih zajednica. Ruralni razvoj mora biti lokalni i predvođen zajednicom unutar koherentnog europskog okvira.

Izvadak iz Deklaracije iz Corka: Živo selo (The Cork Declaration: A Living Countryside), objavljena na Europskoj konferenciji za ruralni razvoj, studeni 1996.

su usmjereni na izgradnju kapaciteta i valoriziranje proizvoda (tablica 10.1.) (isto se odnosi na projekte financirane iz EU regionalnih razvojnih fondova, vidi Ward i McNicholas, 1998). Kako okvir 10.4. pokazuje, mnogi projekti imaju snažnu ekološku komponentu i kao takvi ne pridonose samo endogenom razvoju nego i održivom razvoju (vidi također Mosely, 1995).

Tablica 10.1. Osnovni interesi skupina u programu LEADER I

	Broj skupina
Promoviranje ruralnog turizma	71
Obuka i razvoj ljudskih potencijala	40
Dodavanje vrijednosti poljoprivrednim proizvodima	38
Podržavanje malih poduzeća i obrtničke proizvodnje	34
Razvoj uravnoteženijeg portfelja	34

Izvor: Moseley, 1995.

Gastroturizam i seljačke tržnice

Česta tema endogenog ruralnog razvoja jest dodavanje vrijednosti postojećim ruralnim krajobrazima, ambijentu i proizvodima. To može uključiti „prepakiravanje” ruralnih lokaliteta kako bi privukli turiste, primjerice naglašavajući lokalne tradicije i baštinu na lokalne tradicije i nasljeđa, o čemu detaljnije govorimo u poglavlju 12. To također može uključivati nov pristup poljoprivredi, promovirajući ekonomski razvoj, ne putem poljoprivredne modernizacije nego naglašavanjem tradicionalne hrane i izravne prodaje kod farmera i lokalnih proizvođača. Kako je Bessièr (1998) primijetio, regionalna hrana i gastronomija postali su važan element u ruralnom turizmu. Ruralna područja sama se promoviraju turistima putem svoje specifične hrane, upotrebljavajući oznake poput *appellation d'origine contrôlée* u Francuskoj kako bi sami sebe definirali, i putem marketinških inicijativa podržane putem fondova za ruralni razvoj. Povrh toga, mjesta lokalne proizvodnje hrane, kao što su farme, mljekare, sirane, vinarije i pivovare, dodatno se promoviraju kao turističke atrakcije, stvarajući dodatni prihod (slika 10.3.).

Okvir 10.4. Primjeri projekata koje je podržao LEADER

Garfagnana, Italija: uvod u tehnike zelenog šumarskog inženjerstva zasnovanog na upotrebi endogenih resursa i prirodnih materijala u svrhu revitaliziranja lokalnih šumarskih zadruga. U regiji je stvoreno oko 120 novih poslova u šumarskim zadrugama između 1995. i 1999.

Waterford, Republika Irska: upotreba biljnih uređaja kao sredstva za pročišćavanje otpadnih voda s farmi. U lagunama su bile zasađene biljke i naseljene ribe s namjerom da se stvori turistička atrakcija i reducira zagađenje.

Les Combrailles, Francuska: razvoj projekta stanovanja za nove stanovnike u obližnjem području Pays de Menat s praznim objektima, a u kojem raste zaposlenost, pomažući tako smanjenju potrebe za novom gradnjom i obnavljanju vikendica i napuštenih zgrada.

Carmarthenshire, UK: promocija turizma razvojem informacijskih ploča i literature na temu Zemlja povijesti i legendi, s doprinosom lokalnih ljudi.

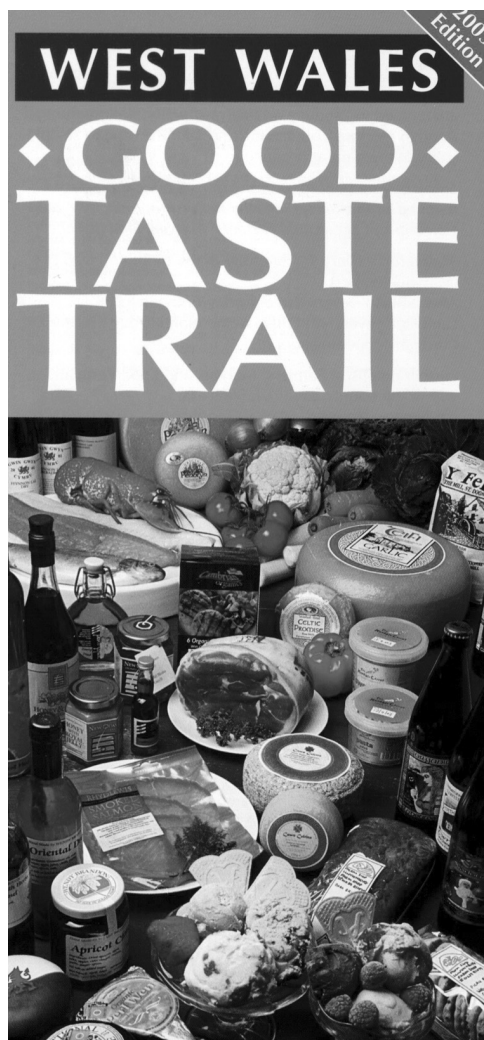
Izvor: časopis LEADER II, razni svesci 1999. – 2001.

Seljačke tržnice sve su uobičajeniji dio endogenog ruralnog razvoja, dijelom zato što pridonose regeneraciji na tri razine. Ne samo da pridonose gastroturizmu nego pomažu podržati lokalnu preradu hrane na malo, što poljoprivrednicima može povećati prihode izbjegavajući provizije veletrgovaca i prekupaca. Na temelju modela iz Francuske gdje se tjedno održava 6000 tržnica, sada se u SAD-u održava oko 3000 tržnica, a njihov broj ubrzano raste i u UK, prva je otvorena u Bathu 1997., 2000. ih je bilo 200, a 2002. njih 450. Na seljačkim tržnicama u SAD-u potrošači godišnje potroše više od milijarde dolara, a u UK su 2001./2. potrošili oko 166 milijuna funti (Holloway i Kneafsey, 2000; NFU, 2002). Kao što Holloway i Kneafsey (2000) opisuju, tržnice se uklapaju u ideju o lokalizmu, kvaliteti, autentičnosti i zajedništvu, čime se istodobno mogu smatrati alternativnim prostorima koji se suprotstavljaju dominaciji supermarketa i globalnih poljoprivredno-prehrambenih korporacija i reakcionarna i nostalgična mjesta koja stvaraju dojam ruralne idile.

Unatoč tomu moramo istaknuti tri napomene povezane s očiglednim uspjehom seljačkih tržnica. Prvo, studija slučaja koju su proveli

Holloway i Kneafsey o stratfordskim seljačkim tržnicama u Engleskoj pokazuju da postoji znatan stupanj izmjenjivanja štandova koji su prisutni na tržnici iz mjeseca u mjesec. Drugo, seljačke tržnice favoriziraju određene proizvode naspram drugih. Holloway i Kneafsey (2000) zabilježili su da se u Stratfordu najčešće kupuje povrće, jaja, sok od jabuke, sir i med. Seljačke tržnice nude manje mogućnosti za uzgajivača stoke, koji prevladavaju u siromašnijim ruralnim regijama. Treće, i povezano s navedenim, postoji očita prostorna koncentracija u rasporedu seljačkih tržnica. Većina tržnica u SAD-u smještena je u metropolitanskim regijama ili pokraj njih (slika 10.4.), uključujući gradske tržnice poput one na Union Square Greenmarketu u New Yorku (slika 10.5.) u kojem proizvođači iz obližnjih ruralnih područja prodaju gradskom stanovništvu. U suprotnosti s tim, ruralnije države kao što su Montana i Georgia 1998. imale su svaka samo sedam seljačkih tržnica, a Wyoming je imao šest. Slično tomu, porast broja seljačkih tržnica u UK se najprije dogodio u južnoj Engleskoj, a ne u perifernijim ruralnim regijama Walesa, Škotske i sjeverne Engleske. Seljačke tržnice tako pružaju ilustraciju za to da

iako je u ruralnoj regeneraciji s pristupom odozdo transfer ideja važan, endogeni razvoj također znači pronaći pravo rješenje za lokalne probleme i prepoznati da ista strategija neće funkcionirati na svim mjestima.

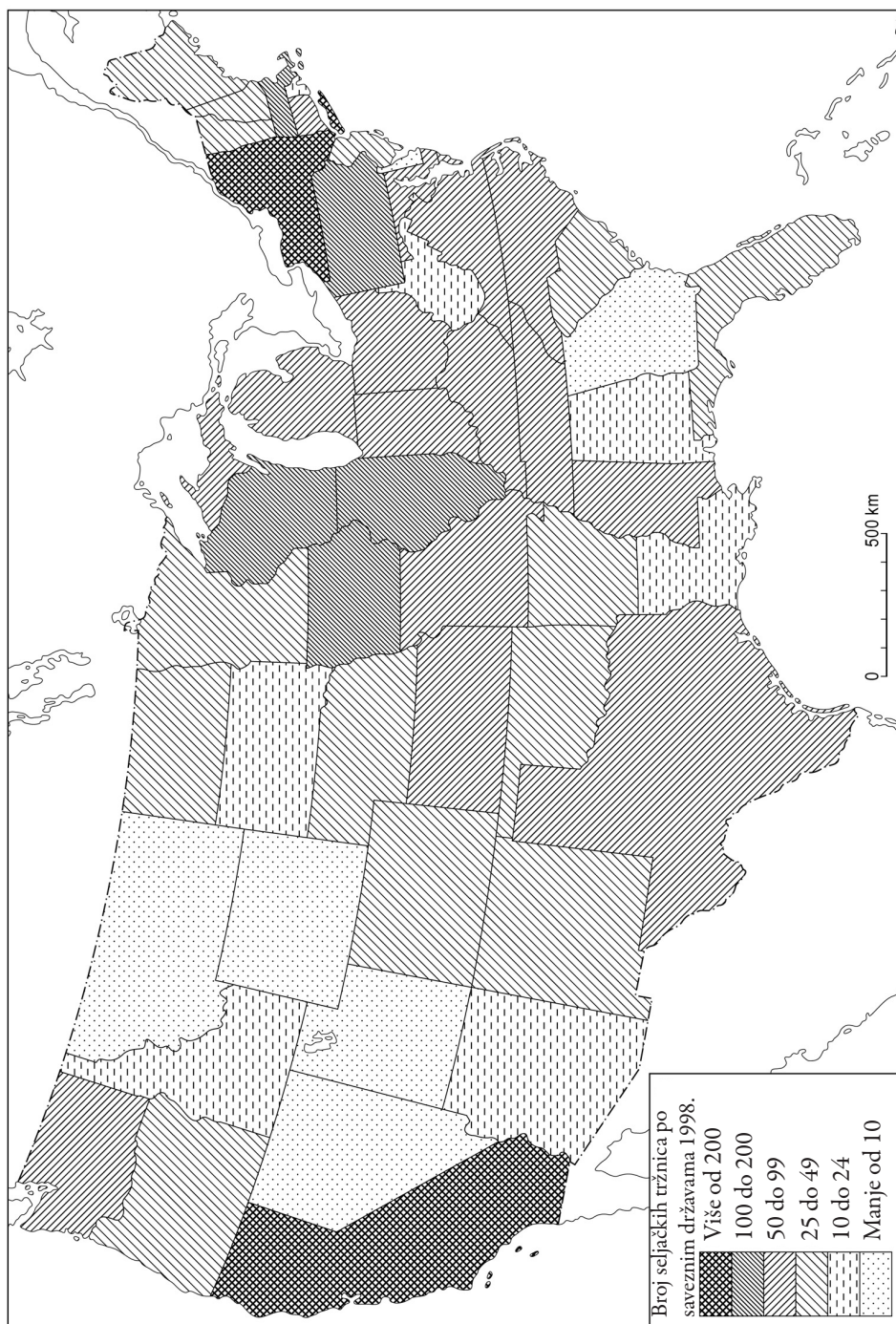
Slika 10.3. Turistički letak koji promovira posjećivanje lokalnih proizvođača hrane u zapadnom Walesu

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Regeneracija malih gradova

Regeneracija malih gradova poseban je i važan izazov u ruralnom razvoju. Mali su gradovi ključna čvorišta u ruralnoj ekonomiji. Osim što imaju povijesnu ulogu kao uslužna središta u ruralnim područjima, prijelaz ruralne zaposlenosti u zemljoradnji na onu u industriji i uslužnim djelatnostima načinila je od gradića glavna središta zapošljavanja na ruralnom tržištu rada (vidi poglavlje 5). Oni su također apsorbirali disproporcionalni udio rasta stanovništva i novu stambenu gradnju i mjesta su društvenog ulaganja u selo (uključujući javne službe kao što su obrazovanje i zdravstvo, ali također i umjetničke i kulturne ustanove i događaje) (Edwards i sur., 2003). Međutim, u mnogim su se malim gradovima dogodili znatni ekonomski problemi u vidu zatvaranja tvornica i ostalih tradicionalnih zanimanja i mnogi su manje prosperitetni nego njihove susjedne ruralne zajednice. Trgovine i usluge možda su izgubljeni jer se sada nalaze u komercijalnim centrima izvan grada ili u obližnjim većim gradovima (vidi poglavlje 7). Stoga bi manji gradovi trebali regeneriranje iznutra, a moguć je i efekt kojim bi regeneracija malih gradova potaknula ekonomiju šireg ruralnog područja.

Taj je diskurs artikuliran u Bijeloj knjizi za ruralna područja, strateškom dokumentu vlade UK za Englesku iz 2000., u kojem su cijelo poglavlje posvetili regeneraciji malih gradova ili trgovišta. Kako dokument kaže, trgovišta igraju ključnu ulogu u pomaganju ruralnim zajednicama da napreduju i u regeneriranju depriviranih regija (MAFF/DETR, 2000, str. 74). Projekti za pomoć malim gradovima postali su fokus ekonomskog razvoja i to su bila mjesta na kojima se ispunjavaju potrebe ljudi za uslužnim djelatnostima, što je potom preneseno na pristup odozdo koji je Agencija za selo (*Countryside Agency*) provodila u inicijativi „Sistematski za trgovišta” (*‘Market Town Healthcheck’*), u kojoj se gradiće pozvalo da sami procijene vlastitu situaciju i dogovore akcijske planove za regeneraciju (Edwards i sur., 2003).

Slika 10.4. Rasprostranjenost seljačkih tržnica u Sjedinjenim Američkim Državama, 1998.

Izvor: na temelju Price i Harris, 2000.

Slika 10.5. Zelena tržnica na Union Squareu u New York Cityu

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Uspješna strategija regeneracije za male gradove računa na postizanje odgovarajuće kombinacije lokalnih resursa i izvanjske pomoći. Kenyon i Black (2001) u priručniku za regeneraciju malih gradova u Australiji tvrde da uspješan projekt dijeli brojna ključna obilježja: vrijeme, primjena zajedničkog planiranja procesa, entuzijastično lokalno vodstvo, pozitivno vjerovanje u grad i njegovu budućnost, lokalno poduzetništvo, volja lokalnih ljudi da pripomognu financijskim resursima, pametna upotreba vanjskih resursa, nova društvena umreženost koja aktivno podržava nove ideje te usmjerenost na mlade iz lokalne zajednice (vidi okvir 10.5.) (vidi također Herbert-Cheshire, 2003). Mnogi australski primjeri koje su razmatrali Kenyon i Black uključuju neke elemente izravnog ekonomskog investiranja i stvaranja radnih mjesta, međutim u natjecanju za projekt regeneracije često se običan popravak i renovacija izgrađenog okoliša malih gradova smatra jednako vrijednim. Nacionalni program oživljavanja glavne ulice u SAD-u podupirao je od 1979.

do 1989. regeneraciju u više od 200 malih gradova, uključujući više od 650 obnova fasada i 600 rehabilitacijskih projekata (Lapping i sur., 1989). Inicijative su provodili projektni menadžeri zaposleni u svakom od gradova da rade s dionicima, uključujući trgovce, bankare, civilne udruge, lokalne uprave, medije i stanovnike, na implementiranju tri razine projekta. To su bili: prvo, diversifikacija središta gradova, uključujući prenamjenu neiskorištenih etaža za stanovanje i urede, te privlačenje novih trgovina. Drugo, renovacija glavnih ulica, a posebno povijesnih zgrada, zajedno s usvajanjem politika dizajniranja novih zgrada. Treće, aktivnosti za promociju središta malih gradova kao mjesta za kupnju, život i rad: aktivnosti mogu varirati od dijeljenja torbi za kupnju s posebnim logom mjesta do objavljivanja popisa gradskih trgovina i obrta ili sponzoriranje posebnih događanja poput obrtničkih sajмова, seljačkih tržnica i uličnih rasprodaja (Lapping i sur., 1989, str. 293).

Okvir 10.5. Regeneracija malih gradova – Deloraine, Tasmanija

Deloraine je mali grad s 2100 stanovnika smješten na sjeverozapadu australskog otoka Tasmanije. Kao i mnogi mali gradovi, njihova ekonomija stradala je od slabljenja poljoprivrede, a otvaranje autoceste 1990. rezultiralo je zatvaranjem 12 poduzeća. Također, u gradu su se sukobili lokalno stanovništvo i doseljenici koji su vodili alternativne stilove života. Regeneracija grada uključivala je brojne elemente, osnivanje poslovnog centra koji će podupirati razvoj i osposobljavanje za lokalno poduzetništvo; otvaranje odlagališta otpada i reciklažnog dvorišta; uljepšavanje mjesta i parkova; sponzoriranje reklama na autocestama koje privlače turiste u grad; organizacija godišnjeg Tasmanijskog sajma obrtništva, koji je privukao oko 30 000 posjetitelja; zajednički projekt Umjetnost na svili, u sklopu kojeg je izrađena slika lokalnog područja na 57 četvornih metara koji je postao turistička atrakcija. Ti su projekti privukli izvanjska sredstva gdje je bilo prikladno, a pokrenula ih je i vodila lokalna zajednica. Kenyon i Black (2001) su kao ključne elemente u regeneraciji Delorainea identificirali prisutnost snažnog vjerovanja i očekivanja, vodstvo lokalne uprave i snažnu usmjerenost na mlade ljude. Grad je imenovan Australskom zajednicom godine 1997. kao znak priznanja za to postignuće.

Za više informacija vidi Peter Kenyon i Alan Black (ur.) (2001) Small Town Renewal: Overview and Case Studies (Barton, Australia. Izvještaj za Rural Industries Research and Development Corporation. Available at: www.rirdc.gov.au/fullreports/hcc.html

Granice ruralnog razvoja?

Endogeni razvoj s pristupom odozdo možda je postao moderan pristup za rješavanje problema ruralne ekonomije, ali nije bez problema. U istraživanju o ruralnom razvoju u zapadnoj Irskoj McDonagh (2001) upućuje na „frustracije razvoja odozdo” (str. 128), što uključuje teškoće s koordinacijom i predstavljanjem različitih interesa lokalnog stanovništva i zabrinutost da ključne skupine koje vode inicijative ne predstavljaju nužno potrebe šire zajednice. I brojni drugi autori postavljali su pitanja u vezi s odgovornosti i moći te stupnjem u kojem različiti dijelovi zajednice aktivno sudjeluju u odlukama i projektima (vidi Edwards i sur., 2000, 2003; Storey, 1999), o čemu dalje govorimo u sljedećem poglavlju.

Također postoje nagovještaji da premještanje odgovornosti za ruralni razvoj s države na lokalne zajednice stvara prostorno neravnomjernu regeneraciju s obzirom na to da su neke zajednice spremnije pokrenuti projekte ili konkurirati na natječajima za javne i druge

fondove (Edwards i sur., 2000; Jones i Little, 2000). Povrh toga, postoje neke ruralne zajednice za koje je gotovo nemoguće da regeneriraju nekadašnje tradicionalne ekonomske djelatnosti koje su oslabjele ili nestale. Kako Herbert-C-heshire (2000, 2003) primjećuje u proučavanju australskih seoskih gradova, ta strategija ne samo da daje lažne nade gradovima koji slijede ‘recept’ za regeneraciju i pritom ne uspijevaju od nje izvući korist nego također sugerira da je za neuspjeh odgovorna sama lokalna zajednica. Mali je korak od takvog razmišljanja do racionalnog opravdanja povlačenja državne pomoći za razvoj određenih neekonomičnih lokaliteta. Takvo je viđenje 2000. dao australski ekonomist Gordon Forth sljedeći logiku da će mnogi od tih gradova nastaviti (pr)opadati i stanovništvo će se ne samo smanjiti nego i postati siromašnije i sve više deprivilegirano (Gearing i Beh, 2000). Iako su ta tumačenja tada izazvala snažan otpor, potpuno povlačenje države od odgovornosti za ruralni razvoj u najnerazvijenijim regijama i nije previše različito od nedavne promjene smjera u politici ruralnog razvoja.

Sažetak

U posljednjih četvrt stoljeća pojavila se nova paradigma u ruralnom razvoju i regeneraciji, koja je zamijenila prijašnji naglasak na pristupu odozgo, državno vođen razvoj putem velikih infrastrukturnih projekata i industrijalizacije, dok je pristup odozdo temeljen na endogenom razvoju. Taj novi pristup traži načine na koje regenerirati ruralna područja unaprjeđujući i stvarajući dodanu vrijednost lokalnim resursima, i onim fizičkim i onim ljudskim, u skladu s prioritetima i preferencijama lokalne zajednice. Kao takvog snažno ga se zagovaralo, i kao oblik osnaživanja ruralnih zajednica i kao korak prema održivijem ekonomskom razvoju. Međutim, razvoj odozdo ili endogeni, ruralni razvoj nije rješenje za sve ruralne nevolje. Nisu se sva ruralna područja jednako sposobna regenerirati unaprjeđenjem svojih endogenih resursa i nisu sve ruralne zajednice jednako opremljene za uspješno natjecanje za vanjske fondove i potpore. S obzirom na to, moglo bi se i tvrditi da je zamjena paradigme u ruralnom razvoju zapravo pridonijela stvaranju prostorno neujednačenog ruralnog razvoja.

Za daljnje čitanje

Pregled teorije i prakse ruralnog razvoja s europskim studijama slučaja iznio je Malcolm Moseley u knjizi *Rural Development: Principles and Practice* (Sage, 2003). Za više o programu LEADER EU-a vidjeti tematski broj časopisa *Sociologia Ruralis* iz travnja 2000., koji obuhvaća članke o studijama primjene LEADER-a u Italiji, Španjolskoj, Francuskoj, Njemačkoj i UK. Dodatni materijali o seljačkim tržnicama mogu se pronaći u članku Lewis Holloway i Moye Kneafsey, „Reading the spaces of the farmers' market: a case study from the United Kingdom”, *Sociologia Ruralis*, godište 40, stranice 285-289 (2000). O regeneraciji malih gradova iz britanske perspektive govore Bill Edwards, Mark Goodwin i Michael Woods u tekstu „Citizenship, community and participation in small towns: a case study of regeneration partnerships”, u zborniku radova urednika R. Imrie i M. Raco, *Urban Renaissance: New Labour, Community and Urban Policy* (Policy Press, 2003); a iz australske perspektive o tome piše Lynda Herbert-C-heshire u članku „Translating policy: power and action in Australia's country towns”, *Sociologia Ruralis*, godište 43, stranice 454-473 (2003).

Internetske stranice

Informacije o programu Europske unije za regionalni i ruralni razvoj mogu se pronaći na mrežnim stranicama EU. Detalji o ciljevima 1 i 2: ec.europa.eu/regional_policy/en/; detalji o LEADER+ dostupni su na enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en. Internetski izvori također su dostupni o seljačkim tržnicama u UK (<http://www.farma.org.uk/>) i onima u SAD-u (www.localharvest.com/farmers-markets) te o nacionalnom programu oživljavanja glavne ulice (National Main Street Program) (www.mainstreet.org/home).

11. Ruralno upravljanje

Uvod

Strukture putem kojih se upravlja ruralnim područjima razlikuju se među zemljama ovisno o ustavnom poretku, prevladavajućoj političkoj ideologiji i povijesnim okolnostima. Primjerice, Sjedinjene Američke Države i Francuska oslanjaju se na snažne vladine institucije na razini sela koje imaju znatnu autonomiju i moć usvajati one politike koje odražavaju lokalne okolnosti i lokalna mišljenja. Suprotno tomu, lokalna vlada na Novom Zelandu i u UK ima mnogo manje autonomije i mnogo manje nadležnosti te je u svojem djelovanju i politikama mnogo čvršće vođena s nacionalne, središnje državne razine. Te razlike vrlo su važne studentima koji se bave ruralnim društvima s obzirom na to da će oni odlučivati o tome na kojoj će razini proučavati donošenje odluka i posljedice promjena u ruralnom društvu te također određivati koje su posljedice restrukturiranja nastale u ruralnoj sredini, a koje su nametnute izvana.

Unatoč različitim administrativnim strukturama u većini su zemalja lokalne ruralne uprave posljednjih desetljeća doživjele znatne promjene. Narav i vrijeme tih promjena ponovno variraju od zemlje do zemlje, no općenito govoreći, ruralne uprave izmijenile su se od *paternalističke* ere u ranom dvadesetom stoljeću preko *etatističke* ere sredinom dvadesetog stoljeća do nove ere upravljanja (*'governance'*) na prijelazu u dvadeset i prvo stoljeće. Taj prijelaz reflektira ruralno restrukturiranje i njegov je dio te ima važne implikacije za oblikovanje i provođenje ruralne politike, za uređenje ruralnih društava, ekonomiju i okoliš te distribuciju moći u seoskim područjima. U ovom poglavlju istražujemo te teme, najprije kratko se osvrnuvši na promjenu načina upravljanja, a zatim se fokusirajući na novu strukturu ruralnog upravljanja, njegova obilježja i pitanja koja iz takvog upravljanja proizlaze.

Od paternalizma do upravljanja

Povijesno gledajući, distribucija moći u ruralnim društvima bila je određena kontrolom resursa, a posebno kontrolom zemljišta. U ekonomiji temeljenoj na primarnim djelatnostima vlasništvo nad zemljom bilo je ključ ekonomskog bogatstva, a donosilo je sa sobom i radnike i zakupce koji su u mnogim slučajevima bili ovisni o zemljovlasniku u pogledu posla i smještaja. Bogatstvo je zauzvrat omogućivalo zemljoposjednicima da kupuju druga rijetka dobra poput transporta i poklanjalo im je vrijeme da sudjeluju u javnim službama i vlasti. Zemlja i bogatstvo također su donosili status u skladu s popularnim diskursom koji neformalno postavlja pravila rukovođenja (u) ruralnim zajednicama. Zajedno, društveni status, vrijeme i bogatstvo omogućivali su pristup ekskluzivnim klubovima, privatnim zabavama i društvenim mrežama u kojima se odvijaju politički i financijski dogovori (Woods, 1997).

Struktura zemljovlasništva u Europi nasljeđe je feudalizma. Obitelji koje su posjedovale većinu zemlje i formirale vodeću društvenu klasu u ruralnim društvima početkom dvadesetog stoljeća bili su pretežno aristokratski potomci feudalaca, zajedno s brojnim industrijskim kapitalistima koji su pokupovali zemlju kako bi ostvarili status i moć koje je ona donosila. Za razliku od toga, europsko naseljavanje ruralne Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda trebalo je biti egalitarnije u svojim nastojanjima. No i ondje su poduzetnici koji su izgradili rudnike i najveće farme i rančeve vrlo brzo počeli vladati. Kao što Mattson (1997) primjećuje, u rubnim regijama

istaknuto obilježje lokalnog vodstva bio je pripisan utjecaj temeljen na bogatstvu i poziciji. Budući da je ondje udio nepismenih bio znatno veći u usporedbi s gradovima duž obale, ljudi su dobivali istaknute položaje na temelju karizmatičkih vještina vođenja i ekonomskog utjecaja.

Tako su veliki zemljoposjednici, lokalni trgovci i zemljišni špekulanti postali sama vlast (str. 127).

Međutim, paternalizam je značio više od same koncentracije moći među ekonomskom elitom. Pod paternalističkom vlašću elite su napustile mnoge konvencionalne dužnosti upravljanja nadomještajući ih svojim vlastitim privatnim kanalima. Upravo su zemljoposjednici i vlasnici poduzeća razvili lokalnu infrastrukturu i vodili ekonomski razvoj. Osigurali su gradnju kuća i radna mjesta, a benevolentniji su donirali sredstva školama i bolnicama te podupirali lokalne dobrotvorne organizacije. Zato je uloga države, uključujući i lokalnu vlast, bila ograničena.

Sredinom dvadesetog stoljeća paternalizam je bilo sve teže održavati. Aristokratske elite u Europi počele su se smanjivati i brojčano i u bogatstvu te su se počele povlačiti iz uloge lokalnih političkih vođa (Woods, 1997). Elementi paternalističke kulture su opstali i zajednice su se okrenule velikim poljoprivrednicima da pruže vodstvo pretpostavljajući njihovu ulogu 'vlastelina' (Newby i sur., 1978). Međutim, ni nova poljoprivredna elita ni trgovci i profesionalci koji su već formirali vodeće elite u malim ruralnim gradovima nisu imali kapacitet da pruže vrstu privatne vlasti koja je karakterizirala paternalizam. Umjesto toga koristili su se svojom moći putem mašinerije lokalne uprave, čijim su uredima dominirali (vidi okvir 11.1.).

Država je, ponajprije oblikovanjem lokalne uprave, proširila svoje djelovanje u ruralna područja. No novu etatičku eru obilježila je fundamentalna kontradikcija. S jedne strane, ekspanzija izabrane lokalne uprave predstavljala je demokratizaciju ruralnog društva nakon elitizma paternalizma. Oliveira Baptista (1995), primjerice, navodi da je uvođenje demokratske lokalne uprave u Portugalu nakon završetka Salazarove diktature 1974. "dalo građanima mogućnost da se suprotstave onima koji su ekonomski kontrolirali teritorij upravljajući lokalnim područjem" (str. 319) i pomoglo stvoriti

Okvir 11.1. Promjena ruralne strukture moći u Somersetu, Engleska

Godine 1906. 67 članova Vijeća okruga Somerset, u jugozapadnoj Engleskoj, uključilo je u svoj rad 26 zemljoposjednika i najmanje osam farmera. Od 22 vijećnika 15 je bilo velikih zemljoposjednika. Dominacija te većinom aristokratske zemljoposjedničke elite bila je tipična za većinu ruralne Engleske u to doba i počivala je na tri izvora moći: kontroli dobara, ponajprije zemljišta; upotrebi pokroviteljstva i utjecaju putem ekskluzivnih mreža zasnovanih na srodstvu, lovu i zabavama na ladanju; i na 'diskursu seoske gospode' koji je pozicionirao gospodu kao poglavare ruralnog stanovništva i time ih smatrao prirodnim vođama ruralnog društva.

Međutim, moć elita oslabjela je nakon Prvog svjetskog rata, porezima na nasljedstvo i recesijom koja je ubrzala rasprodaju zemlje i dovela do povlačenja aristokratskih obitelji s vodećih pozicija ili čak do potpunog napuštanja seoske sredine. Njihovo mjesto zauzela je nova elita malih farmera, trgovaca i drugih ruralnih aktera poput poštanskih činovnika, svećenika i liječnika, koje podupiru srodni diskursi 'agrarne zajednice' i 'organske zajednice' koja je pozicionirala jednako farmere i istaknute ljude u zajednici kao prikladne članove ruralne uprave. Godine 1935. od 74 okružna vijećnika bilo je 12 malih farmera, najmanje 15 vijećnika iz poslovnog miljea i smanjena je skupina od 17 većih zemljoposjednika. Farmeri su dominirali općinskim vijećima i vijećima ruralnih okruga, dok su trgovci bili nadmoćni u vijećima malih gradova i općinskim vijećima u okrugu.

Tijekom posljednje četvrtine dvadesetog stoljeća Somerset je ponovno prošao znatno društveno i ekonomsko restrukturiranje, uključujući u najvećoj mjeri useljavanje velikog broja stanovnika srednje klase koja se uglavnom nije identificirala sa zamišljenom 'organskom zajednicom', a motivirana je vrlo različitim diskursom mjesta u svojem poimanju ruralnosti. Nova srednja klasa nije se osjećala nadmoćno u odnosu na postojeće elite i počela se natjecati za pozicije u lokalnoj upravi. Godine 1995. samo su dvoje od 57 članova Vijeća okruga Somerset bili 'zemljišne gospode', četvero su bili farmeri, a devetero su bili nastavnici ili bivši nastavnici te ih je desetero bilo zaposlenih u drugim institucijama javnog sektora. Starije elite nastavile su biti prisutne u većoj mjeri u imenovanim pozicijama u lokalnim upravama, uključujući suce, lokalne zdravstvene ustanove i vijeća nacionalnih parkova. Tako se lokalna struktura moći u Somersetu pomaknula od dominacije zatvorene i ekskluzivne elite na početku dvadesetog stoljeća do fragmentirane strukture s mini elitama koje se međusobno natječu pri kraju stoljeća.

Za više informacija vidjeti Michael Woods (1997) Discourses of power and rurality: local politics in Somerset in the 20th century. Political Geography, 16, 453-478.

osnovu s koje se problem ruralnog propadanja može početi rješavati. U zemljama poput UK, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država takva očigledna demokratizacija uključivala je ne samo lokalne uprave nego i participaciju izabranih predstavnika poljoprivrednika u različita tijela odgovorna za izradu poljoprivredne politike.

No, s druge strane, etatistička era podrazumijevala je besprimjernu razinu centralizacije i odražavala potrebu države da intervenira u ruralna područja kako bi podržala kapitalističku ekonomsku aktivnost. Kao što smo objasnili u prijašnjim poglavljima (vidi poglavlja 4, 9 i 10), to je uključivalo zajamčeno poljoprivredno tržište i cijene; apsorpiranje rizika putem

davanja potpora poljoprivrednim investicijama i modernizaciji; osiguravanje stabilne opskrbe energijom i resursima putem nacionalizirane industrije; zaštitu poljoprivrednog zemljišta kontrolom razvoja upotrebe zemljišta; promoviranje dokoličarske potrošnje reguliranjem ruralnih aktivnosti za provođenje slobodnog vremena; i reguliranje kretanja stanovništva ulaganjem u ruralni razvoj. Kako bi se postigli ti ciljevi, osnovana su nova državna tijela – uključujući poljoprivredne interventne odbore, službe nacionalnih parkova i šuma, službe za zaštitu okoliša, državna komunalna poduzeća i ruralne razvojne agencije – koja su djelovala u ruralnom prostoru paralelno uz strukture izabrane lokalne uprave, no uglavnom bez demokratske participacije lokalnog stanovništva.

Etatistička era sama je dovela do svojeg kraja zbog pritiska koji su dolazili iz, ali i izvan ruralnog prostora. Na jednoj razini restrukturiranje ruralne uprave bilo je dio šireg procesa državnog restrukturiranja potaknutog ekonomskim i ideološkim čimbenicima. To je uključivalo promjenu potreba kapitalističke proizvodnje; zabrinutost za rastuće troškove države blagostanja; javno protivljenje visokim poreznim stopama; nedjelotvornost poduzeća u vlasništvu države i moć sindikata javnog sektora; izbor vlade Nove desnice 1980-ih koja se posvetila ideologiji 'minimalne države', osnaživanja pojedinaca, aktivno građanstvo i angažman poslovnog znanja. Na drugoj razini procesi društvenog i ekonomskog restrukturiranja u ruralnim područjima također su narušili elemente etatističke strukture i stvorili razlog za reformu. To se pokrenulo putem pet ključnih promjena (Woods i Goodwin, 2003):

- Smanjivanje državnih aktivnosti u ruralnim upravama, uključujući deregulaciju u sektorima poljoprivrede i transporta, privatizaciju agencija i tvrtki u državnom vlasništvu i angažman privatnog sektora i sektora dobrovoljnih organizacija na funkcijama u lokalnoj upravi.

- Prijenos odgovornosti s države na 'aktivne građane' i angažman zajednica putem partnerstva na lokalnoj razini.
- Veća koordinacija provođenja ruralne politike, uključujući spajanje vladinih odjela i agencija te formiranje partnerstava među različitim državnim razinama i sektorima.
- Zamjena nekih specifičnih ruralnih institucija regionalnim tijelima zaduženima istodobno za ruralna i urbana područja.
- Reforme u izabranim lokalnim upravama, uključujući promjene u ovlastima, financijama i teritorijima lokalnih vijeća.

Smatra se da sve te promjene zajedno predstavljaju tranziciju od sustava 'ruralne uprave' na sustav 'ruralnog upravljanja' (vidi okvir 11.2.).

Karakteristike ruralnog upravljanja

Koncept upravljanja prvi su razvili istraživači urbanog područja 1980-ih, koji su proučavali kako se autoritet izabrane lokalne uprave kompromitira rastućim uplitanjem privatnog sektora u donošenje i provođenje urbanih politika i uspostavljanjem neizabranih agencija kojima se daje ovlast nad područjima poput ekonomskog razvoja (Jessop, 1995; Rhodes, 1996; Stoker, 2000). Neko je vrijeme taj sustav 'novog lokalnog upravljanja' implicitno smatran intrinzično urbanim fenomenom. Ipak, gotovo neprimjetno, isti procesi odvijali su se u ruralnim područjima. Do sredine 1990-ih pojavilo se cijelo područje ruralnog upravljanja koje je uključivalo ne samo ustanovljene državne institucije nego i cijeli niz partnerstava, građanskih inicijativa, međuvladinih organizacija, poslovnih foruma i sufinancirajućih aranžmana, uključujući primjerice LEADER akcijske skupine u Europi (vidi poglavlje 10) i partnerstva za upravljanje slivnim područjima u Sjedinjenim Američkim Državama. Kao što Goodwin primjećuje,

Pokazuje se da su ove zamršene hijerarhije, koje sve više upravljaju ruralnim područjima u kompleksnoj mreži međuovisnosti, sada omiljeni mehanizmi za

Okvir 11.2. Ključni pojam

Upravljanje: Novi stil upravljanja koji djeluje ne samo putem mehanizma suverene države nego i putem povezanih institucija, agencija, partnerstava i inicijativa u kojima granice među javnim, privatnim i dobrovoljnim sektorom postaju zamagljene. Akteri i organizacije uključene u upravljanje u različitoj su mjeri stabilne i trajne, preuzimaju različite oblike i djeluju na različitim razinama, višoj, nižoj ili upravo onoj nacije-države.

oblikovanje ruralne politike i omogućivanja usluga na svakoj razini, od lokalne do europske. Na svim razinama u službenim izjavama naglašava se uloga partnerstva i umrežavanja iznad formalnih državnih struktura (Goodwin, 1998, str. 6).

Međutim, ta promjena od uprave prema upravljanju implicira više nego samo promjenu institucionalnog okvira. Ona također uključuje promjenu u stilu, retorici i diskursu upravljanja. Više se ne podrazumijeva da država ima monopol u upravljanju i sada je prilično nejasna podjela odgovornosti između države i drugih sektora. Država više nije ta koja isporučuje javna dobra nego je više facilitator koji omogućuje da zajednice same sobom upravljaju. Slično tomu, smatra se da legitimitet upravljanja dolazi iz izravne participacije građana i dionika u upravljačkim aktivnostima, a ne više iz izbornog mandata tradicionalne uprave (vidi također okvir 11.3).

Iz tih ideja proizlazi potvrda nastanka ruralnog upravljanja, a koja se može iščitati iz dvije ključne sastavnice povezivanja: partnerska suradnja te angažman zajednice i aktivno građanstvo.

Partnerstvo

Partnerski odnos srž je ideje o upravljanju i može se manifestirati na više načina. Raditi u partnerstvu može značiti da organizacije drže skupne sastanke ili su uključene u konzultativne forume, da postoji sufinanciranje projekta ili da dvije ili više organizacija rade na istom projektu. Najkonkretnije su partnerske organizacije definirali Edwards i sur. (2000) kao „formalno ili djelomično formalno tijelo koje se sastoji od dva ili više partnera, ali s prepoznatljivom financijskom i administrativnom strukturom i identitetom koji se razlikuje od pojedinačnih partnera koji čine partnerstvo, a stvoreno je da se partnerski resursi združe na način da postanu

Okvir 11.3. Pet tvrdnji o upravljanju

1. Upravljanje se odnosi na složen skup institucija i aktera koji proizlaze iz vlade, ali i izvan nje.
2. Upravljanje predstavlja zamagljivanje granica i odgovornosti za rješavanje socijalnih i ekonomskih pitanja.
3. Upravljanje ovisi o snazi institucija uključenih u zajedničko djelovanje.
4. Upravljanje podrazumijeva autonomne samoupravne mreže aktera.
5. Upravljanje cijeni sposobnost za obavljanje zadataka koja ne počiva na moći vlade da naređuje ili se koristi autoritetom. Upravljanje vidi vladu kao onu koja je sposobna upotrebljavati nove alate za upravljanje i vođenje.

Iz teksta Gerryja Stokera (1996) *“Governance as theory: five propositions mimeo”*, citirano iz teksta Marka Goodwina (1998) *“The governance of rural areas: some emerging research issues and agendas. Journal of Rural Studies, 14, 5-12.*

sposobni djelovati u svrhu postizanja određenih ciljeva” (str. 2-3). Sve vrste tih dogovora proširile su se diljem ruralnih područja tako da su Edwards i sur. (2003) zabilježili:

Detaljnije istraživanje organizacija koje djeluju u bilo kojem malom gradu ili ruralnom području u Engleskoj ili Walesu vjerojatno će otkriti da su skupine kao što su LEADER, Local Agenda 21, partnerstva za usavršavanje, zajednička poduzeća, građanski forumi, programi ruralnog razvoja i brojne skupine usredotočene na marketing, ocjenjivanje proizvoda, održivi razvoj, transport ili turizam organizirane kao neka vrsta partnerstva, koje je sastavljeno od raznih organizacija, najčešće javnog, privatnog i dobrovoljnog sektora.

U upravljanju ruralnim područjem prevladavaju tri tipa partnerstva. Prvo je strateško partnerstvo koje je usmjereno koordinaciji politika i inicijativa raznih državnih agencija koje djeluju u ruralnom području, uključujući one koji djeluju na drugim razinama ili u drugim sektorima. U nekim slučajevima strateško partnerstvo također uključuje i ostale skupine dionika kao što su sindikati poljoprivrednika, udruženja poduzeća i predstavnici dobrovoljnih organizacija. *National Rural Development Partnership* (NRDP) u Sjedinjenim Američkim Državama najbolji je primjer strateškog partnerstva. Osnovana 1990., NRDP je mreža 40 državnih agencija i nacionalnih organizacija koje imaju za cilj identificirati dupliciranje programa ili nedostatke usluga u ruralnom području, uspostavu suradnje i usklađivanje, širenje informacija i predstavljanje ruralnih interesa u procesu kreiranja politika. Djeluje na dvije razine nacionalnog partnerstva: kao Nacionalno vijeće za ruralni razvoj koje podržava 36 Saveznih vijeća za ruralni razvoj (State Rural Development Councils) koji su i sami partneri državnih agencija i ključnih dionika privatnog i neprofitnog sektora (Radin i sur., 1996).

Drugo, postoji izvršno partnerstvo koje je osnovano na lokalnoj razini kako bi upravljalo provedbom određene politike ili inicijative. Lo-

kalna uprava uglavnom je ključni partner, a drugi partneri mogu uključivati odgovarajuće tijelo za financiranje, gospodarsku komoru, agencije ili poduzeća lokalnog razvoja, civilne ili građanske udruge i skupine koje predstavljaju posebne dijelove zajednice, primjerice mlade ljude. Izvršna partnerstva uglavnom su uključena u provedbu projekata ruralnog razvoja, štoviše partnerstvo je postalo uvjet mnogih programa ruralnog razvoja. Westholm i sur. (1999) istraživali su, primjerice, lokalna partnerstva ruralnog razvoja u Europi, od kojih su mnoga proizvod inicijativa ruralnog razvoja EU (vidi poglavlje 10). Oni otkrivaju široku primjenu načela partnerstva, ali i znatne varijacije u obliku i strukturi partnerskih organizacija koje proizlaze iz različitih političkih konteksta i tradicije civilnog društva zemalja članica.

Nadalje, Westholm i sur. (1999) prikazuju kako je EU bila pokretačka snaga u promicanju provođenja partnerstva u Europi te je partnerstvo postajalo sve važnija značajka domaćih programa ruralnog razvoja (vidi okvir 11.4.). Edwards i sur. (2000) zabilježili su da se broj partnerstava nadležnih za regeneraciju ruralnog područja u tri susjedna samoupravna područja u Velikoj Britaniji 1993. godine povećao s manje od 20 na više od 140 u 1999. godini.

Izvršna partnerstva sve su više angažirana u provedbi mjera upravljanja okolišem. Sudjelovanje svih dionika, uključujući vladine agencije, skupine za zaštitu okoliša, korisnike resursa i lokalnu zajednicu, smatra se važnim korakom u stvaranju podijeljene odgovornosti i izgradnje dogovora oko okolišnih pitanja.

Partnerstvo za integrirani ekosustav i upravljanje vodama uspostavljeno je u brojnim predjelima ruralne Amerike, pretežito na zapadu SAD-a (Swanson, 2001) i putem programa *Brige o zemljištu* (*Landcare programme*) u Australiji (Lockie, 1999b; Sobels i sur., 2001).

Treće, savjetodavno partnerstvo djeluje na različitim razinama putem mehanizama uključivanja zajednice u proces upravljanja, kao što ćemo raspravljati u nastavku.

Okvir 11.4. Ruralni izazov

Ruralni izazov bio je projekt regeneracije koju je vodila Komisija za ruralni razvoj (*Rural Development Commision*) u Engleskoj u razdoblju od 1994. do 1997. godine, a koja je financirala 24 lokalna projekta u četiri godišnja natječaja za financijsku potporu. Natječaji su imali dvije etape, od kojih je jedan projekt odabran da ide dalje u svakom od 16 okruga koji su se kvalificirali za sudjelovanje u svakoj godini programa i od kojih je šest projekata bilo financirano na godišnjoj razini. Kao što su Jones i Little (2000) zabilježili, 18 projekata financiranih od 1994. do 1997. godine variralo je u vrijednosti od 1,5 milijuna funti za inicijative opskrbe mobilnom informatičkom opremom, sadržaje za dokolicu ili usavršavanje mladih u ruralnom području u Somersetu do 13 milijuna funti za razvoj poduzetničkog parka i Eco Tech centra u Swaffhamu u Norfolku. Uvjeti natječaja nalogali su da prijavitelji budu u partnerskom odnosu koji obuhvaća javne i privatne partnere te lokalne zajednice. Snaga partnerskog djelovanja također je bila i dio kriterija korištenog u vrednovanju prijava, pri čemu su se bodovale ponude koje su imale „najveći udio ulaganja iz privatnog sektora” (str. 175), a to je uključivalo širok raspon partnera. Kao što je u vodiču projekta navedeno, Ruralni izazov imao je za cilj stimulirati organizacije koje još nisu uključene u regeneraciju ruralnih područja da se pridruže lokalnim partnerima. Prijava je trebala pokazati da je u obzir uzet širok raspon interesa i da su kao partneri uključeni i ključni partneri iz privatnog, javnog, dobrovoljnog sektora za koje je ponuda od izravnog interesa, primjerice lokalni zaposlenici, policija, škole, fakulteti, zdravstvene ustanove” (citat iz Jones i Little, str. 176). Ipak, Jones i Little prikazuju da je proces stvaranja partnerstva daleko od toga da bude neposredan. Ograničen opseg privatnog sektora u ruralnim područjima i jaka ovisnost o malim poduzećima značili su da je bilo teško pridobiti privatni sektor kao partnera, a osobito njihovo financiranje. Udruge u ruralnim zajednicama često su nalazile da je njihovo sudjelovanje ugroženo zbog nedostatka resursa. Tako su u partnerstvima uglavnom dominirale institucije javnog sektora, uključujući vijeća lokalne samouprave. U nekim slučajevima čak su stvorena „lažna partnerstva” s nekim partnerima koji su sudjelovali samo na papiru da bi prijava zadovoljila uvjete natječaja.

Za još vidi Owain Jones i Jo Little (2000) *Rural challenge(s): partnership and new rural governance*. *Journal of Rural Studies*, 16, 171-183.

Angažman u zajednici i aktivno građanstvo

Promicanje sudjelovanja u zajednici kao središnjeg načela upravljanja razvijalo se s jačanjem angažmana zajednice u ruralnom razvoju, kao što smo raspravljali u prethodnom poglavlju. U oba slučaja izravno uključivanje može se promatrati kao osnaživanje lokalnih stanovnika i prijenos odgovornosti s države na same građane. To je učinjeno poticanjem osnivanja udruga u zajednici, kao što su udruženja stanovnika, građanske udruge i društva za očuvanje baštine sela, da se udružuju u partnerske organizacije

koje putem anketa, provođenja ocjenjivanja i javnih sastanaka izravno surađuju s lokalnim stanovništvom.

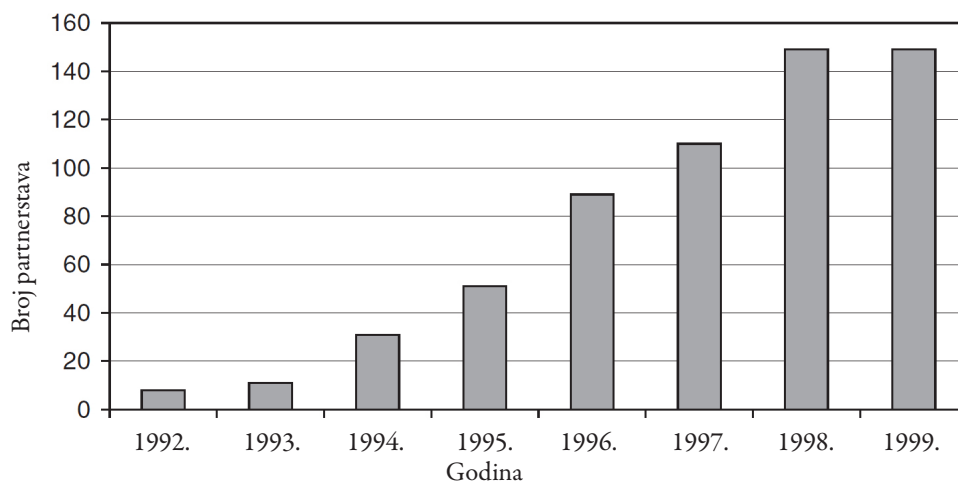
Edwards (1998) je utvrdio da se zajedničko angažiranje u upravljanju ruralnom Britanijom postupno usvaja od ranih 1980-ih. No sve do 1990-ih izravno uključivanje lokalne zajednice nije bilo ključno načelo ruralne politike u službenim dokumentima i događanjima, kao što su Bijela knjiga za ruralna područja (*British Rural White Papers*) 1995/6 (Edwards, 1998; Murdoch, 1997) i konferencija Pozitivna ruralna budućnost (*Positive Rural Futures*) u Queen-

slandu u Australiji 1998. (Herbert-Cheshire, 2000). Tako je uključivanje zajednice postalo standardna praksa ne samo u ruralnom razvoju i projektima regeneracije (Aigner i sur., 2001; Edwards, 1998; Lapping i sur., 1989) nego i širom drugih domena ruralnog upravljanja uključujući obrazovanje (Ribchester i Edwards, 1999), prevenciju kriminala (Yarwood i Edwards, 1995), javni pristup seoskoj sredini (Parker, 1999), stanovanje i beskućništvo (Cloke i sur., 2000).

Međutim, uključivanje 'zajednice' sve je samo ne jednostavno u doba kad su ruralne zajednice sve više rascjepkane (vidi poglavlje 7). U nekim slučajevima lokalno vijeće angažirano je kao „predstavnik” zajednice, ali širi pritisak na uključivanje zajednice može se shvatiti kao tiha kritika uključenosti lokalne uprave koja je izabrana na izborima. Umjesto toga potiče se da partnerstva obuhvate širok raspon udruga iz zajednice koje će predstavljati širi presjek

stanovništva, a u nekim se projektima posebno traži da partneri predstavljaju posebnu skupinu stanovništva, kao što su primjerice mladi ljudi.

Učinkovit zajednički angažman tako počinje na aktivnom sudjelovanju članova zajednice. Promicanje angažmana zajednice blisko je promicanju *aktivnog građanstva* – diskursa prema kojem pojedinac ima i *pravo* tražiti rješenje svojeg problema, ali i *odgovornost* da u tome aktivno sudjeluje (Herbert-Cheshire, 2000; Parker, 2002; Woods 2004b). U najmanju ruku aktivno građanstvo može jednostavno značiti glasanje na lokalnim izborima ili ispunjavanje lokalnih anketa, ali također može značiti i pokretanje pojedinca da postane vođa u zajednici. To posljednje posebno je razvijeno putem programa obuke za vođenje u zajednici, kao što je program Stvaranje ruralnih voditelja (*Building Rural Leaders*) u Queenslandu ili inicijativa Zaklade W. K. Kellogga *Rural America Initiative* u SAD-u (vidi okvir 11.5.).

Slika 11.1. Broj partnerstava u području ruralne regeneracije koja djeluju u Ceredigionu, Powysu i Shropshireu, Engleska, 1992. – 1999.

Izvor: Edwards i sur., 2000.

Okvir 11.5. Osposobljavanje za vođenje u Vermontu

Ekološko partnerstvo u zajednicama (en. EPIC – *Environmental Partnerships in Communities*) inicijativa je za regeneraciju u Vermontu, na sjeveroistoku Sjedinjenih Američkih Država. Osnovao ju je i pokrenuo fakultet sa Sveučilišta u Vermontu, a inicijativa je imala za cilj pomoći zajednicama u razvoju strategija za održivi ruralni razvoj. Njezino djelovanje uključuje osposobljavanje voditelja programa koje se sastoji od serije večernjih sastanaka tijekom deset tjedana, s odmorom preko vikenda. Tijekom radionica „sudionici igraju uloge, vježbaju kako se nositi s napetostima oko lokalnih izazova (kao što je smještanje odlagališta otpada), uče kako doći do resursa, kako dati intervju na televiziji, pisati priopćenje za javnost i uvjeriti novinara da pišu o njihovim aktivnostima” (Richardson, 2000, str. 112-113). Od sudionika tečaja, koje su imenovali postojeći voditelji u ruralnim zajednicama, očekuje se da se vrate u svoje zajednice i preuzmu ulogu voditelja.

Za više vidjeti Jean Richardson (2000) *Partnerships in Communities: Reweaving the Fabric of Rural America* (Island Press).

Pitanja koja ruralno upravljanje izaziva

„Novi” sustav ruralnog upravljanja još se razvija, no kod znanstvenika se već sada množe pitanja o djelovanju i posljedicama koje će donijeti raspodjela moći u ruralnim društvima. Ovdje nema prostora za raspravu o svim mogućim izazovima, ali možemo izdvojiti šest ključnih.

Prvo, postoji zabrinutost zbog *ekskluzivnosti* struktura ruralnog upravljanja. U partnerstvu i zajedničkom angažmanu može se površno upotrebljavati jezik uključivanja, a istodobno koncentrirati moć u manjim skupinama postojećih organizacija i pojedinaca. Marginalnije skupine u zajednici mogu se naći isključene čak i ako su u žarištu inicijative. Primjerice, Cloke i sur. (2000) opisuju kako je jedno partnerstvo usmjereno beskućništvu izostavilo beskućnike iz sudjelovanja. Radna kultura u ruralnom upravljanju može također biti isključujuća. Little i Jones (2000) tvrde da naglasak na natjecanju i angažmanu privatnog sektora u ruralnom upravljanju te odluke o tipu inicijative koja će se podržati u programu regeneracije kao što je Ruralni izazov odražavaju tipično muške prakse načina rada i vrednote.

Drugo, preispitivao se *legitimitet i odgovornost* nove upravljačke strukture. Dok su izabrane vladine institucije odgovorne građanima putem izbora i legitimiraju se na temelju svojeg demokratskog mandata, organi upravljanja kao što je partnerstvo legitimiraju se samo širinom uključenih organizacija i odgovorne su samo svojim partnerskim organizacijama i ulagačima (Edwards i sur., 2000). Nadalje, budući da institut tradicionalne, izabrane, lokalne vlasti opstaje, on mora naći novi način da postigne legitimitet. Welch (2002), putem studija slučaja o ruralnoj lokalnoj vlasti u Australiji i na Novom Zelandu, prikazuje da je legitimitet od velike važnosti za one uključene i da donekle proizlazi iz uključenosti lokalnih vijeća u partnerstva i s ostalim skupinama u zajednici.

Treće, retorika partnerstva često je potkopana *nejednakim sposobnostima* različitih partnera. Zajednica kao partner uglavnom nema čime pridonijeti osim vremenom i mišljenjem, dok je doprinose privatnog sektora kao partnera u ruralnom prostoru teško naći (Edwards i sur., 2000; Jones i Little, 2000; Welch, 2002). Zato partner iz javnog sektora ima tendenciju dominirati.

Doprinosi zajednice mogu također biti ograničeni potrebom da se postigne konsenzus između partnera i načelom zajedničke odgovornosti (Edwards i sur., 2000; Westholm i sur., 1999).

Četvrto, partnerstvo i druge inicijative vezane uz određeni projekt ili natječaj mogu imati vrlo *kratak vijek trajanja*. Dugotrajnija partnerstva uglavnom potroše mnogo vremena i energije samo na održavanje stabilnosti. Zato institucionalni okvir ruralnog upravljanja može biti vrlo nestabilan (Edwards i sur., 2000., 2001).

Peto, *nova područja i opseg ruralnog upravljanja* bili su stvoreni zajedno s uspostavom novog partnerstva ili otprilike s preustrojem izabrane lokalne vlasti. Problemi u suradnji mogu se pojaviti između preklapajućih institucija i partnera koji djeluju na različito definiranim

područjima pa odgovornost upravljačkih tijela prema lokalnom stanovništvu postaje dodatno zbunjujuća.

Naposljetku, kako je država raspodijelila svoje odgovornosti 'zajednicama', tako je i ideja jedinstvene pomoći države bila zanemarena. Omogućivanje određenih sadržaja unutar zajednice ili dostupnost fondova za ekonomski razvoj može ovisiti o sposobnosti te zajednice da organizira odgovarajuće partnerstvo i da se natječe za novčana sredstva. Stoga se tvrdilo da ruralno upravljanje stvara *geografsku nejednakoost* među zajednicama 'bogatima partnerstvom' i onima 'siromašnima partnerstvom', što u ruralnim područjima može biti vrlo izraženo (Edwards i sur., 2000, 2001).

Sažetak

Strukture putem kojih se upravlja ruralnim područjima znatno su se promijenile tijekom proteklog stoljeća, šire odražavajući posljedice ruralnog restrukturiranja i obrasce državnog restrukturiranja. Suštinski paternalistički sustav s početka dvadesetog stoljeća postupno je zamijenila centralizirana i obuhvatnija struktura lokalne uprave putem državnih institucija, a koja je zauzvrat bila preoblikovana tijekom posljednja dva desetljeća na način da su odgovornost i nadležnost bile proširene na širu mrežu dionika unutar i izvan države u novom sustavu ruralnog upravljanja. Taj prijelaz utjecao je na strukturu moći u ruralnim područjima, što je u različitim trenucima pogodovalo različitim elitama. Doista, unatoč demokratskom okviru izbora lokalne vlasti i govoru uključivosti u upravljanju, svaki oblik vladanja prešutno daje prednost nekim glasovima u odnosu na druge i proizvodi koncentraciju moći u skladu s raspodjelom vrijednih resursa. Tako su zemljoposjednici stvorili elitu u ruralnoj Europi u eri paternalizma, dok su s novom strukturom ruralnog upravljanja institucije koje omogućuju financiranje i upravitelji koji sjede u partnerskim odborima ti koji uživaju nejednak utjecaj. Sustav ruralnog upravljanja, i dalje u nastajanju, posebno izaziva zabrinutost glede moći i odgovornosti. Teškoća s kojom se susreću mnogi partneri iz dobrovoljnog sektora i same zajednice postizanje je ravnopravnog sudjelovanja s partnerima iz javnog sektora i nedostatak snažnog ruralnog privatnog sektora, zbog čega neki analitičari upozoravaju da upravljanje nije mnogo više od samog nastavka starog načina vladanja pod drukčijim imenom (Edwards i sur., 2001). Ipak, ako moć i nije prenesena na upravljanje, odgovornost svakako jest. Naglašavanje pritom pristupa odozdo, endogenog razvoja (poglavlje 10) i načela novog ruralnog upravljanja upućuje na to da je odgovornost za oblikovanje budućnosti ruralnih područja prenesena s države na same zajednice. Mnoge je zajednice ta promjena osnažila, ali kao što Herbert-Cheshire (2000) bilježi, zajednice se '(nepravdno) može smatrati odgovornima za bilo koji propust u poboljšanju svojih uvjeta zato što ih se smatra manjkavima u poduzetničkim vještinama ili zato što se same nisu željele mijenjati' (str. 210).

Za daljnje čitanje

Tematski broj *Journal of Rural Studies* objavljen 1998. (godište 14, broj 1) dobra je početna točka, s brojnim člancima posvećenim temama vezanim uz ruralno upravljanje, uključujući radove Marka Godwina „The governance of rural areas: some emerging research issues and agendas” (stranice 5-12) i Billa Edwardsa „Charting the discourse of community action: perspectives from practice in rural Wales” (stranice 63-78). Radovi u časopisu ponajprije se odnose na Ujedinjeno Kraljevstvo, a perspektiva Australije, Novog Zelanda i Sjedinjenih Američkih Država može se pronaći kod Lynde Herbert-C-heshire, „Contemporary strategies for rural community development in Australia: a governmentality perspective”, *Journal of Rural Studies*, godište 16, stranice 203-215 (2000); Richarda Welcha, „Legitimacy of rural local government in the new governance environment”, *Journal of Rural Studies*, godište 18, stranice 443-459 (2002); Beryla Radina i sur., *New Governance for Rural America* (University of Kansas Press, 1996).

12. Rasprodaja sela

Uvod

Jedan od najvažnijih elemenata ruralnog restrukturiranja bio je prijelaz s ekonomije temeljene na proizvodnji na ekonomiju temeljenu na potrošnji (poglavlje 5). Potrošački utemeljena ruralna ekonomija širokog je raspona i uključuje mnoge aktivnosti, od financijskih usluga do maloprodaje, no njezina je najvidljivija sastavnica turizam. Precizne statističke podatke za ruralni turizam i njegov doprinos ruralnoj ekonomiji teško je pronaći, posebice one koji bi omogućivali usporedbu. Unatoč tomu, na važnost ruralnog turizma upućuje ovih nekoliko slikovitih činjenica i brojeva:

- Od svih domaćih turističkih noćenja u UK 2001. godine 23 posto činile su lokacije na selu.
- Ruralni je turizam u Galwayu, Republika Irska, ostvario 659 000 posjetitelja 1999. godine, a onaj u susjednom okrugu Clare 310 000 posjetitelja. Ruralni je turizam u Galwayu ostvario prihod od 101 milijun irskih funti, a onaj u Clareu 122 milijuna irskih funti.
- U okrugu Cochise, Arizona, 81 000 posjetitelja potrošila je oko milijun dolara 1994. godine.
- U ruralnom području Andaluzije, u Španjolskoj, ostvareno je više od 200 000 turističkih noćenja u 2002. godini. Od 1999. do 2002. broj ruralno-turističkih agencija u regiji porastao je za 50 posto.
- Na Novom Zelandu postoji od 15 000 do 18 000 poduzeća povezanih s ruralnim turizmom.

Dok ti brojevi daju koristan, kratak uvid u doprinos turizma u pojedinim ruralnim mjestima, također treba spomenuti da tip i važnost ruralnog turizma znatno varira među regijama. Neke regije, kao što su nacionalni parkovi u Sjevernoj Americi, europske Alpe, Lake District u Engleskoj i Škotsko visočje, imaju dugu povijest turizma koja seže još u 19. stoljeće. U drugim, tradicionalno poljoprivrednim regijama turizam se u znatnijoj mjeri tek odnedavno počeo razvijati. Osim toga, vrste aktivnosti dnevnih turista na mjestima za rekreaciju u urbano-ruralnom pojasu bit će vrlo različite od onih 'pustolovnih turista' u udaljenijim regijama Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda.

Porast ruralnog turizma odražava opće širenje turizma svih vrsta i pomak u popularnosti od tradicionalnih obalnih odmarališta do šireg raspona turističkih iskustava, koje Walmsley (2003) povezuje s usponom društva orijentiranog na životni stil i slobodno vrijeme. Ti su socijetalni trendovi stvorili mogućnosti na koje su ruralni prostori pokušali odgovoriti. U mnogim regijama turizam se promovira kao dio strategije endogenog ruralnog razvoja (vidi poglavlje 10), kao što Walmsley napominje da je turizam došao kao lijek za opadajuće ruralne zajednice.

Turizam se također promovira kao dio diversifikacije poljoprivrednog gospodarstva (poglavlje 4). Shaw i Williams (2002) procjenjuju da je 1990. godine 20 posto farmi u UK bilo uključeno u neki oblik turizma, a taj je broj sada zasigurno znatno veći. Gotovo dvije trećine turističkih agencija za posjet farmama u New Yorku je od 1986. do 1991. proširilo poslovanje (Hilchey, 1993), dok šest farmerskih zadruga za smještaj u regiji koju pokriva Turistička uprava Istočne Engleske (East of England Tourist Board) zajedno ostvaruje godišnji bruto dohodak od 1,6 milijuna funti.

Na taj način ruralni turizam obuhvaća širok spektar aktivnosti. Butler (1998) razlikuje tradicionalne aktivnosti, kao što su vožnja, hodanje, posjećivanje povijesnih mjesta, piknik, razgledavanje i ribolov, i nove aktivnosti koje uključuju motorne sanjke, brdsko bicikliranje, *off-road* vožnje i sportove izdržljivosti. Ipak, korisnija klasifikacija mogla bi dijeliti one turističke aktivnosti koje su smještene u ruralnom području, ali nisu nužno ruralne po karakteru i one aktivnosti koje aktivno uključuju ruralni krajobraz, okoliš, kulturu i tradiciju. Prvi bi mogao uključivati tematske parkove i samostalna odmarališta kao što je Center Parcs, kao i sasvim sigurno mnoge vrste izleta i tečajeva temeljenih na aktivnom odmoru. Druga kategorija, pak, uključuje planinarenje, odmor na farmi, tradicionalne obrtničke atrakcije i sve one uzbudljive oblike angažmana u prirodi putem avanturističkog turizma. Ono što povezuje drugu skupinu naglasak je na 'ruralno' kako ga turisti vide (Urry, 2002). Govoreći o 'pogledu turista' (*tourist gaze*), Urry stavlja pozornost na turizam kao proces gledanja, doživljavanja, razumijevanja i predstavljanja mjesta drukčijeg od svakidašnjeg i običnog. Pogled turista stoga ima transformativni utjecaj. Turisti transformiraju ruralno mjesto koje se prilagođava kako bi zadovoljilo njihova preduvjerenja i očekivanja; a sama su ruralna mjesta upakirana, reklamirana, a čak u nekim slučajevima i izmijenjena prema očekivanim turističkim vizijama kako bi ih usmjerili i iskoristili.

Komodifikacija ruralnog

Važnost potrage za iskustvom, što je svojstveno turističkom pogledu, sugerira da bi u sljedećem koraku mogli ići i dalje od tvrdnje da se selo promijenilo od ekonomije temeljene na proizvodnji na ekonomiju temeljenu na potrošnji i predložiti da se ruralna ekonomija promijenila od one oslonjene na eksploataciju okoliša na onu oslonjenu na eksploataciju estetske privlačnosti sela. Kao posljedica toga promijenila se relativna vrijednost različitih aspekata ruralnog okoliša. Ruralno se sve rjeđe cijeni zbog potencijala proizvodnje, a češće zbog mogućnosti koje nudi za turizam i ostale oblike estetske konzumacije, primjerice upotrebe ruralne destinacije kao mjesta snimanja filma. Drugim riječima, selo je postalo roba (12.1.), koja se može kupiti i prodati putem potrošačkih praksi u turizmu, ulaganja u nekretnine doseljenika, marketinga ruralnih zanata i proizvoda, upotrebe ruralnih predodžbi za prodaju drugih proizvoda.

Cloke (1992) pokazuje da je komodifikacija sela nastala iz višestrukih razloga, uključujući ne samo slabljenje ekonomske naklonjenosti poljoprivredi i šumarstvu u usporedbi s rastom važnosti turizma nego i uspon društva u kojem su brendovi, oznake i simboli osnove pomoću kojih shvaćamo svijet i pritisak koji se vrši na kompanije da maksimiziraju vrijednost iz sredstava kojima raspolažu. Tako bi komad ruralnog zemljišta mogao istodobno biti iskorišten kao proizvodna vrijednost i kao razmjenska vrijednost (vidi, primjerice, odjeljak niže o marketingu hidroelektrana, skladišta i šuma kao turističkih atrakcija). Kao takva, komodifikacija je dio paketa kapitalističke ekonomije u ruralnim područjima koja se, kako Cloke opisuje, pojavljuje na različite načine uključujući:

Selo kao ekskluzivno mjesto za život; ruralne zajednice kao kontekst koji se može prodati i kupiti; ruralni stilovi života koji se mogu kolonizirati; simboli ruralne kul-

ture koji se mogu izraditi, upakirati i plasirati; ruralni krajolici s novim rasponom potencijala od onih po načelu „plati ulaz” u nacionalnim parkovima do eksplozije tematskih parkova; ruralna proizvodnja u rasponu od nedavno komodificirane hrane do učinka industrijskih postrojenja čije su ih potencijalne ili stvarne posljedice onečišćenja dovele iz urbanih lokaliteta (Cloke, 1992, str. 293).

Kao i sva ostala roba, selo se pakira i prodaje tako da privuče što veći broj potencijalnih potrošača. U ruralnom kontekstu krajobraz, okoliš, tradicije i prakse koje imaju najveću razmjensku vrijednost najbliže su prilagođeni pojmu seoske idile. U tu svrhu marketing ruralnih područja često znači prepakiranje i reprezentiranje ruralnih prostora i značajki kako bi se naglasile karakteristike povezane s ruralnom idilom (vidi poglavlje 1).

Proučavanjem promidžbenog materijala za ruralne turističke atrakcije u Walesu i jugozapadnoj Engleskoj Cloke (1993) identificirao je pet ponavljajućih tema koje ilustriraju taj naglasak. Prvo, ruralni *krajobraz* kao okvir na koji se često referiraju, osobito atrakcije koje su isključene iz poljoprivrede poput tematskog parka Oakwood u Walesu, koji navodi svoju lokaciju na tridesetak hektara prekrasnog seoskog krajolika u Pembrokeshireu (str. 62). Drugo, *priroda* se naglašava upućivanjem na životinje i biljke koje čine dio doživljaja posjetitelja, kao primjerice u ‘Mliječnoj stazi i Centru Sjevernog Devona za ptice grabljivice’, koja obećava ‘zabavno iskustvo na farmi. Pomuzi kravu! Pomazi bebe

životinja i hrani ih na bočicu!’ (str. 62). Treće, *povijest* je snažno prisutna kao važna sastavnica u društvenoj konstrukciji sela, kao i četvrto, *obitelj*. Konačno, promovira se i dostupnost proizvoda ruralnih obrta ili posluživanje seoske hrane, ‘gotovo u svim slučajevima komodifikacije sela koji se predstavljaju u brošurama stvaraju dojam da su određeni zanatski proizvodi i neka vrsta osvježena na neki način dio cjelokupnog paketa seoskog iskustva’ (str. 63).

Slične je teme prepoznao i Hopkins (1998) u istraživanju ‘simboličkog sela’ konstruiranog u promotivnom materijalu za ruralno-turističke atrakcije u južnom Ontariju, u Kanadi. I ondje se često naglašava priroda, uključujući prikaze specifičnih životinja, kao i privlačnost okoliša, te tema obitelji, zajednice i povijesti. Hopkins ističe kako se te poruke prenose putem promotivnog materijala u većini slučajeva, tekstualno i vizualno. To uključuje logotipe atrakcija, od kojih većina simbolizira prirodu ili okoliš u nekom obliku, kao što je ovaj logo za obiteljski kamp:

Još jedna šumska životinja – ovoga puta bistrog oka, veseli medvjedić – opisan je kako stoji uspravno pržeći *hot dog* na štapu iznad logorske vatre. Mitovi o ‘nevinosti’, ‘djetinjstvu’, ‘hrani’ i ‘pripitomljenoj prirodi’ još jednom predstavljaju simbole. Iako postoje i drugi mitovi koji se pojavljuju uz logorsku vatru: ‘romantika’, ‘druženje’, ‘ljetovanje’, ‘doba besmrtnosti’ i ‘divljina’. To je jednostavan vizualni znak koji uspješno zahvaća prirodne radosti, možda i izvorna zadovoljstva kampiranja u zabačenom šumskom krajoliku (Hopkins, 1998, str. 76).

Okvir 12.1. Ključni pojam

Roba: predmet koji je proizveden u svrhu da bude zamijenjen (da bude kupljen i prodan).

Komodifikacija: kada vrijednost objekta za koju može biti prodan (njegova razmjenska vrijednost) premašuje njegovu uporabnu vrijednost. Drugim riječima, predmet je vrednovan prema nekim kulturnim i estetskim kriterijima iznad svoje stvarne upotrebljivosti. Kad je neki objekt komodificiran, on postane izmješten („apstrahiran”) od svoje upotrebe i rasprave o potrebi za njom.

U ostatku ovog poglavlja govorimo o raznim studijama slučaja koje ilustriraju pet istaknutih elemenata komodifikacije sela: marketing ruralnih mjesta proizvodnje kao turističkih atrakcija; prepakiravanje ruralnog nasljeđa; promocija 'izmišljenih' seoskih krajobrazza; ruralno kao mjesto za ekstremna iskustva putem avanturističkog turizma; i uporaba sela kao brenda za prodaju robe i proizvoda urbanim potrošačima.

Mjesta ruralne proizvodnje kao turističke atrakcije

Taj pomak od ekonomije utemeljene na proizvodnji na onu utemeljenu na potrošnji nije samo uzeo maha na razini sela kao cjelini nego i u poslovnim praksama individualnih poduzeća. Mnoga poljoprivredna gospodarstva proširila su svoju djelatnost na turizam kako bi diversificirala izvore dohotka i time bila manje ovisna o poljoprivredi. To najčešće uključuje zaradu od smještaja na gospodarstvu, uključujući noćenje s doručkom, vikendice u kojima turisti sami kuhaju i kampove. Eksperimentiralo se također i s trgovinama na gospodarstvu, stazama u prirodi, konjušnicama i ribolovnim jezerima, ali u svim tim slučajevima farme i dalje ostaju primarno radno poljoprivredno poduzeće. Dosegnuta je i daljnja razina apstrakcije, pa su se tako brojne farme nanovo osmislile kao 'seoski parkovi', zamjenjujući krajobraze i prakse prave farme s onima koji reflektiraju idealiziranu sliku farme (slika 12.1.). Primjerice, farmerska atrakcija Farmer Giles u Wiltshireu, u Engleskoj opisana je u njihovu reklamnom letku kao sigurno okruženje gdje obitelji 'uživaju zajedno učeći o načinima rada na farmi u prošlosti i sadašnjosti. Možeš maziti, timariti, hraniti na bočicu ili iz ruke različite životinje u brojnim konjušnicama ili na dvorištu'.

Na isti način na koji seoski parkovi igraju na kartu pročišćene slike poljoprivrede u ruralnoj idili, šume su također komodificirane jer se u popularnim diskursima ruralnosti šumski pejzaž iznimno cijeni. Donedavno šume su se sadile i vodile kao trgovačko poduzeće za proizvodnju

greda, s vrlo malim javnim pristupom. Međutim, upravitelji šuma sve više shvaćaju da šume nemaju samo upotrebnu vrijednost u smislu drvene građe nego i razmjensku vrijednost koja bi se mogla eksploatirati putem rekreacijskih aktivnosti. Primjerice, u UK šumarsko poduzeće Forest Enterprise – polutrgovačko tijelo koje je sada odgovorno za upravljanje britanskim državnim šumama – aktivno promovira svoje posjede kao turističku atrakciju i razvilo je sadržaje uključujući centre za posjetitelje, mjesta za piknike, označene staze, umjetničke instalacije i brdske biciklističke staze.

Važno je da Forest Enterprise u promociji svojih šuma kombinira uobičajene teme prirode, krajobrazza, mira i divljine s edukacijskom sastavnicom putem koje pokušavaju informirati javnost o očuvanju prirode, upravljanju šumama i trgovini drvnom građom. Ta obrazovna agenda istaknuto je obilježje i Seymour Demonstration Forest na sjevernom rubu Vancouvera, u Kanadi. Prvotno zatvoren dio područja sliva Greater Vancouver Water District, ta je šuma otvorena 1987. 'kako bi javnosti pružila priliku za edukaciju i rekreaciju' (reklamni letak). Te su atrakcije uključivale 1,6 kilometara duge staze integriranog upravljanja resursima s interpretacijskim brošurama i oznakama duž staze (slika 12.2.) koji su 'davali dobar pregled ciklusa upravljanja šumama' (letak).

Komodifikacija ruralnog nasljeđa

Spomenuti primjeri prevode ruralno u robu ističući motive iz prirode, okoliša i krajobrazza koji su ključni elementi u društvenoj konstrukciji ruralne idile. Daljnja je odlika 'ruralne idile' nostalgija i dojam da je seoski krajolik manje promijenjen i iskvaren modernizacijom nego gradovi. Upravo se na to uvjerenje pozivaju oni koji žele komodificirati ruralno nasljeđe kao način da privuku turiste. To uključuje mjesta na kojima se sjećanje na prošlost upotrebljava kao strategija za regeneraciju koja je uslijedila nakon kolapsa tradicionalnog uporišta gospodarstva, a najistaknutiji primjer toga pronalazimo u Che-

Slika 12.1. Reklamni leci za atrakcije seoskih parkova u Engleskoj

Izvor: Woods, privatna kolekcija

mainusu na otoku Vancouveru, u Kanadi. Nakon što je 1983. zatvorena gradska pilana, čime su izgubljena 654 radna mjesta, poduzete su razne mjere za regeneraciju, od kojih je jedan bio malen projekt oslikavanja pet murala sa scenama iz lokalne prošlosti. Neočekivana reakcija na projekt stimulirala je veću inicijativu za kreiranje Festivala murala s 32 murala i šest skulptura koji su dovršeni do 1992., koji svi prikazuju agrarno nasljeđe i ono prvih doseljenika iz tog područja (slika 12.3.). Murali su postala važna turistička atrakcija, s više od četvrtine milijuna posjetitelja svake godine (Barnes i Hayter, 1992), a inicijativu su kopirali drugi gradovi, kao što je Sheffield na Tasmaniji (Walmsley, 2003).

Murali u Chemainusu nužno uključuju potrošnju reprezentacije prošlosti s vremenske

distance. No drugi su slični pothvati pokušali rekonstruirati ruralnu povijest kako bi posjetiteljima ponudili mogućnost da izravno dožive prošlost. Wilson (1992) opisuje četiri primjera u sjevernom dijelu gorja Appalachia, jednoj od najdepriviranijih ruralnih regija SAD-a, za koje Wilson tvrdi da predstavljaju 'istinski primjer prostora u krizi, sa starim planinama i riječnim dolinama koji su u proteklih šezdeset godina svjedočili koliziji različitih i izoliranih regionalnih kultura s nemilosrdnim projektima modernog razvoja' (str. 206). Od četiri mjesta, dva – Dollywood i *Heritage SAD* – javna su i komercijalna poduzeća u kojima je ruralno nasljeđe dio paketa za prodaju turistima. Promidžbeni materijali za Dollywood, tematski park koji je uredila i čija je vlasnica country pjevačica

Slika 12.2. Interpretacijska ploča u Seymour Demonstration Forest, Vancouver

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Dolly Parton u gradu Pigeon Forgeu, Tennessee, pozivaju posjetitelje da „dožive jedino mjesto u Americi gdje su tradicija i ponos Smokies (planina) oživjeli uz stara vremena rukotvorina, predivnih scena, filmova, zabave i prijateljskog naroda te Dollyne vedre glazbe” (brošura Dollywood). Kako Wilson opisuje, planinsko nasljeđe reproducira se u Dollywoodu materijalnom reprezentacijom – zgradama, tkalačkim stanovima, alatima s farmi, bendžima, lulama od klipa kukuruza, daskama za pranje rublja i Biblijom – simbolično oslikanim na majicama kratkih rukava, šalicama i posterima koji se prodaju u suvenirnici. Osim materijalnog, Wilson tvrdi da Dollywood također komodificira ideju cjelovitog, jednostavnog ruralnog doma:

Ljudi su ovako nekoć živjeli, bilo je jednostavno, ali cjelovito. Činjenica da Dolly više ne živi na taj način je irelevantna.

Ono što fascinira jest ta izvještačenost... Dollywood potvrđuje da je naš odnos prema tome što je ostalo ili nije ostalo od kulture te planine prepun ironije (Wilson, 1992, str. 211).

Moralna agenda koja se implicira u reprezentaciji ruralnog nasljeđa u Dollywoodu, u sada zatvorenom kršćanskom imanju *Heritage USA* (Nasljeđe SAD-a), u blizini Charlottea u Sjevernoj Karolini eksplicitno je prikazana. Na imanju *Heritage USA* upotrijebili su tradiciju kao vodič i opravdanje za moralnu viziju u sadašnjosti, koja ima materijalnu manifestaciju u krajobrazu mjesta. Wilson čak komentira da je *Heritage USA* teško opisati a da se ne upotrijebe navodni znaci svakih nekoliko riječi. Postoji „parna” lokomotiva, „stara” farma s „brvnarom”, „korzo” („Main Street”), trgovački centar s „georgijanskom” arhitekturom. Unutar

većine zgrada okruženi smo klimatskim uređajima, mirisima, diskretnom glazbom „od jučer i danas” (str. 214). To je uključivalo Farmland USA (Farme SAD-a), u promidžbenim letcima opisan kao „tračak seoskog života 19. stoljeća”, a koji je sjedinio dvosmislen prikaz vremena i prostora u svojoj stereotipnoj zbirci viktorijanskih kuća i staja, zoološkog vrta sa životinjama koje posjetitelji mogu dodirivati, konja i vožnji kočijom, vjetrenjača, rustikalnih radionica i seoske crkvice.

Sasvim suprotno, Muzej Appalachia u Norrisu, Tennessee, sebe predstavlja kao „na svijetu najautentičnija i najpotpunija replika života prvih europskih doseljenika”. Muzej sadržava više od 20 „autentičnih” koliba i ostalih struktura na otvorenom, preseljenih s različitih mjesta iz regije, ali koje su bile umjetno uređene i namještene u muzeju da prenesu „izgled prostora „u kojem se živi”, težeći prije svega autentičnosti” (muzejska brošura) (vidi sliku 12.4.). Kao i u slučaju Dollywoda, izložena materijalna re-

prezentacija ondje je da naznači dublju poruku, artikuliranu u izjavi osnivača muzeja “izvornu lozu naroda s gorja Appalachia koja nestaje čine neki od najizvrsnijih ljudi na svijetu” (muzejska brošura). Ipak, Wilson upućuje na selektivnost predstavljanja:

Priče su stvorene da odvedu posjetitelje natrag u prošle dane: godine pobjede nad pustoši i divljaštvom. Gledao sam, ali nisam pronašao nikakav zapis o godinama koje su uslijedile, a donijele gubitke: gubitak zemlje zbog erozije, od poplave iz rezervoara, siromaštvo i sve teškoće modernog života. Ne postoje tragovi događaja zbog kojih su ta mjesta nestala sredinom 20. stoljeća. Niti postoji ikakvo saznanje o kulturi koja je prethodila bjelačkoj. Tako da smo ostali pitajući se kako našu sadašnjost povezati s tim predmetima i zgradama (Wilson, 1992, str. 207).

Posljednje mjesto, Cades Cove, ima vjerojatno najveće pravo na autentičnost. Bila je to jednom živuća zajednica, ali je stanovništvo ise-

Slika 12.3. Murali s prikazima ruralnog nasljeđa u Chemainusu, otok Vancouver

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Slika 12.4. Izložba interijera planinske kućice u Muzeju Appalachia

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Slika 12.5. Ostaci nekadašnje zajednice Cades Cove u Great Smoky Mountains

Izvor: Woods, privatna kolekcija

ljeno nakon otvaranja nacionalnog parka Great Smoky Mountains 1934. (vidi također okvir 13.1.). Većina je zgrada bila uništena, ali su neke ostale stajati kao reprezentativan primjer prošlog načina života i sada su izolirane, a služe kao mjesto za zaustavljanje na kružnoj obilaznoj vožnji – prazne kolibe i staje, škola, crkva, kovačeva radionica i mlin (slika 12.5.). Građevine nisu namještene i nema čuvara ni interpretativnih ploča. Za Wilsona nedostatak dodatnih materijala čini Cades Cove autentičnijim od ostalih mjesta, ali taj je zaključak otvoren za raspravu. National Park Service prilično dobro održava te prazne građevine u Cades Coveu, no one govore vrlo malo o ljudima koji su nekoć ondje živjeli, navikama koje su imali i tegobama s kojima su se suočavali. Umjesto toga zgrade su neutralne posude u koje posjetitelji mogu uliti svoje vlastite idealizirane slike o povijesti života na planini, a da im to ne poremete drukčiji narativi.

Mjesta o kojima Wilson raspravlja oglašavaju se kao slika ne samo ruralnog nasljeđa nego, još izričitije, kao nasljeđa planine u ruralnom dijelu gorja Appalachia. Upućivanje na konkretno mjesto jest važno jer se na taj način mjesto ruralnog nasljeđa i sve ono povezano s njime kao simbolom regionalne posebnosti postavlja nasuprot globalizaciji i homogenizaciji (vidi poglavlje 3). Ta upotreba ruralnog nasljeđa kao izraza lokalnog identiteta može se također primijetiti i drugdje. U regiji Darlana u središnjoj Švedskoj brojna sela imaju sačuvane spomenike kulture, ili *hembygdsgård*, uglavnom usmjerene na napuštene farme. Ta mjesta, koja Crang (1999) opisuje kao apstrahirana od realnosti prošlog ruralnog života kao i povijesni park Appalachia, čuvaju se kao prikaz ruralnih temelja kulture Darlana, koju se zauzvrat smatra glasovitom kulturom Šveđana.

Izmišljeni ruralni krajolici

Nostalgične ideje o ruralnom nasljeđu pružaju okvir za stvaranje turističkog pogleda na selo, ali pogled turista oblikuje se i izmišljenim prikazima ruralnog života i krajobraza u filmo-

vima, televizijskim emisijama i književnosti. Uistinu, upotreba ruralnih mjesta kao lokacije za snimanje filmova sama je po sebi oblik komodifikacije, koji pruža dodatan izvor prihoda za zemljovlasnike – 1999. je na filmskom festivalu u Cannesu predstavljena CD baza podataka s oko 400 britanskih farmi koje nude „tihe, tradicionalne i spektakularne” lokacije za snimanje filmova. Ruralna mjesta koja su setovi za uspješne filmove ili televizijske serije, osim što dobivaju lokacijske naknade, mogu također očekivati povećanje turizma jer ljubitelji tih serija i filmova putuju da vide kako ta mjesta izgledaju u „pravom životu”. Primjerice, Mordue (1999) raspravlja o primjeru iz Goathlanda, sela od 450 stanovnika u North Yorkshire Moors u Engleskoj koje je od 1991. bilo lokacija za snimanje popularne *britanske* televizijske drame *Heartbeat* (Otkucaj srca). Kao posljedica serije, turistički posjeti Goathlandu povećali su se od oko 200 000 na godinu na više od 1,2 milijuna. Serija prikazuje život seoskog policajca u izmišljenom selu Aidsfieldu u 1960-ima. Dok će neke posjetitelje Goathlanda privući krajobraz prikazan u seriji, drugi će tragati za romantiziranim, jednostavnim i sporijim ruralnim životom koji serija predstavlja.

Turistički pogled usmjeren na ruralne lokacije koje služe kao mjesta za izmišljene priče često zamagluje razlike između pravog i fiktivnog sela, a s vremena to može imati transformativni učinak na okoliš „pravih” lokacija. Primjerice, u Goathlandu dijelovi mjesta snimanja serije *Otkucaj srca* ostali su dio trajnog „krajolika” sela, osobito proćelje seoske trgovine, postavši središnje mjesto koje turiste povezuje s fiktivnim mjestom koje traže. Primjer još razrađenijeg fiktivnog krajolika nalazimo u Cavendishu na Otoku princa Edwarda u Kanadi, koji je bio mjesto snimanja za ekranizaciju popularnog dječjeg romana *Anne od zelenih zabata* (*Anne of Green Gables*) spisateljice L. M. Montgomery. Roman, objavljen 1908., govori o siročetu koje su posvojili farmer i njegova žena i ruralnom djetinjstvu u kojem ono uživa. Stoga, kao što

Okvir 12.2. Anne od Zelenih zabata

Vani je rasla golema trešnja, tako blizu da su njezine grane udarale po kući, a bile su tako gusto osute cvatom da se lišće jedva vidjelo. Sa svake strane kuće bio je povelik voćnjak, jedan s jabukama, a drugi s trešnjama, koje su sve bile u cvatu, a trava je bila prepuna maslačaka. Nešto niže, u vrtu, ružičastim cvatom cvali su jorgovani, a s jutarnjim povjetarcem njihov je opojno sladak miris prodirao i u sobu.

Ispod vrta zeleno se polje, gusto pokriveno djetelinom, spuštalo niz padinu u dolinu gdje je tekao potok i gdje je raslo mnoštvo bijelih breza, koje su se skladno izdizale iznad raslinja koje je pokazivalo kako lijepe mogu biti paprati i mahovine i općenito sve te šumske biljke.

Izvadak iz L. M. Montgomery, izdanje 1968, *Anne of Green Gables*, Toronto: McGraw-Hill Ryerson, str. 33-34 (prijevod Darka Brdarića u izdanju V.B.Z-a, 1997).

je bilo i s *Otkucajem srca* i Goathlandom, posjetitelji su i u Cavendish dolazili u potrazi za romantiziranim ruralnom prošlošću. Kako Squire (1992) primjećuje, izrazito dočaravajući i maštoviti prikazi Montgomeryjeve potaknuli su stvaranje prototipa kanadske pastoralne idile (vidi okvir 12.2.).

Iako se Cavendish poistovjećivao sa selom Avonlea iz romana, neki aspekti fikcijskog krajolika izmišljeni su ili izmijenjeni, tako da se stvarni prostor Cavendisha i izmišljeni prostor Avonleaa potpuno ne podudaraju. Suočeni s razlikama između to dvoje, turisti koji u Cavendish dolaze zbog romana preferiraju onaj izmišljeni, kao što to radi i ustanova Kanadskih parkova (*Parks Canada*) u svojem menadžmentu 'Zelenih zabata' u Nacionalnom parku Otok princa Edwarda. Kako je Squire zabilježio:

Ustanova Kanadski parkovi, u svojoj strategiji interpretiranja Zelenih zabata, shvaća da povijesna autentičnost mora ponekad biti u sukobu s književnom točnošću. Razvoj mjesta usmjeravao se detaljno slijedeći roman i jedino ako bi se to pokazalo neuvjerljivim, upotrebljavala bi se „informacija o stvarnoj farmi koja je tu postojala”, ili sličnoj farmi iz 19. stoljeća (Squire, 1992, str. 143).

Tako Squire tvrdi da dok Montgomeryjeva premjestila elemente Otoka princa Edwarda u

roman, turistička je industrija pokrenula proces „dajući onom što je izmišljeno stvaran identitet putem brojnih turističkih atrakcija” (str. 143).

Utjelovljena iskustva ruralnog avanturizma

Ruralni okoliš u velikoj je mjeri postao mjesto za turistička iskustva koja idu dalje od konvencionalnih načina odmaranja tražeći avanture. To uključuje ne samo sudjelovanje u tradicionalnim aktivnostima na otvorenom kao što je vožnja kanuom, hodanje i skijanje nego i niz novijih avanturističkih turističkih iskustava kao što su jedrenje, *bungee jumping*, *snowboarding* i kanjoning. Te aktivnosti zahtijevaju drukčiji oblik uključenosti turista u ruralni okoliš od onog u tradicionalnom razgledavanju opisanim u odjeljku iznad. Kako Cloke i Perkins (1998) tvrde, avanturistički turizam više je od „turističkog pogleda”, on je utjelovljeno iskustvo koje se temelji na „bivanju, činjenju, dodirivanju i gledanju” (str. 189).

Avanturistički turizam postao je važna rekreativna – i ekonomska – djelatnost u brojnim ruralnim regijama, uključujući Rocky Mountains, Britansku Kolumbiju, Novu Englesku, Kaliforniju i, možda najvažnije, Južni otok Novog Zelanda. Procjene govore da se svake godine oko 150 000 – 200 000 posjetitelja Novog Zelanda vozi skuterima, a oko 50 000 – 100 000

sudjeluje u *bungee jumping*, penjanju/špiljaranju, brdskom bicikliranju i raftingu (Cloke i Perkins, 1998, Swarbrooke i sur., 2003). Središte je većine tih aktivnosti Queenstown u unutrašnjosti otoka, grad koji je bio zimsko sportsko odmaralište od 1950-ih, ali čiji su se ekonomija i stanovništvo naglo proširili otkako se bave avanturističkim turizmom (Cater i Smith, 2003). Kako Cloke i Perkins primjećuju, prirodne pretpostavke i mogućnosti za avanturizam spojene su u komodifikaciju Queenstowna: „avantura i uzbuđenje u slikovitom prirodnom krajobrazu obilježava iskustvo turista i time potpiruje mitove mjesta tako društveno proizvedeci prostore” (str. 201). Osmišljene na osnovi individualnih turističkih aktivnosti, lokacije za avanturističko iskustvo u dubokom ruralnom okolišu važne su iz dva razloga. Prvo, obećavaju odvesti turiste dalje od utabanih staza na mjesta koja su dostupna jedino na avanturistički način:

Kombinacija skijanja, raftinga, brdskog biciklizma i kajakinga i netaknutih krajolika, izvrsne hrane i Kiwi gostoljubivosti. Vidi atrakcije po kojima je ova zemlja čuvena, potom otiđi s poznate staze da upoznaš Aotearoa na način na koji ga jedino lokalni ljudi poznaju (brošura Alpine Excellence, citirana u Cloke i Perkins, 1998, str. 202).

Drugo, avanturistički se turizam predstavlja kao utjelovljeno iskustvo koje uključuje svladavanje izazova prirode. Avanture „uključuju istraživanje neoznačenog terena; doživljaj opasnosti i adrenalinskog ushićenja prošlih istraživača; putovanje kroz neukrotivo; viđenje neviđenog; općenito borba s odvažnošću, osobna hrabrost i tehnološka stručnost protiv prirodnih barijera – i pobjeđivanje” (str. 204).

Na taj način avanturistički turizam također pridonosi komodifikaciji ruralnih mjesta stvaranjem različitih, povijesno-društvenih konstrukata ruralnog, u ovom slučaju ne kao pastoralne idile nego kao divljine i mjesta za avanture.

Ruralno kao marketinški alat

Svi su prijašnji primjeri uključivali komodifikaciju ruralnog za potrošnju u samom ruralnom prostoru. No kao roba, „ruralnost” je pokretljiva, što joj omogućuje da se poveže s drugim proizvodima koji se prodaju i kupuju u urbanom okruženju. Povrh toga, vrijednost je tih drugih roba poboljšana zbog njihove povezanosti s percipiranom kvalitetom ruralnosti. Očit je primjer toga upotreba „ruralnih” brendova i simbola u marketingu hrane i rukotvorina. Primjerice, Hinrichs (1996) raspravlja o konstruiranju Vermonta kao osebujnog ruralnog mjesta, što potom omogućuje označavanje proizvoda markicom „Proizvedeno u Vermontu”, koja upućuje na „određene standarde kvalitete, jasno povezane s pozitivnim aspektima krajobrazu, tradicije i mjesta, a koje podupire općenitija promocija Vermonta” (str. 269).

Međutim, proizvodi koji su označeni oznakama ruralnoga ne moraju nužno imati ruralno podrijetlo. Oni samo trebaju označavati stil života koji korespondira s urbanim aspiracijama prema ruralnoj kulturi srednje klase. Kako Thrift (1989) navodi, „selo i baština spojeni su i pomiješani s potrošačkom kulturom. Selo i baština *prodaju* proizvode, a zauzvrat ti proizvodi jačaju čuvanje te tradicije” (str. 30; originalni kurziv).

Među najistaknutijim primjerima toga jest odjeća, uključujući voštane Barbour jakne i Gore-tex odjeću za boravak na otvorenom te automobili – većinom s pogonom na četiri kotača i terenci – gdje ruralne predodžbe često dočaravaju *macho*, muževnu povezanost s ruralnim koja obećava osvajanje prirode i divljine. Primjerice, jedna reklama za Land Rover u kasnim 1990-ima prikazivala je automobil smješten na padini s koje se proteže pogled na pustu vrištinu, uz natpis „Nedjelja, i sve bi ovo moglo biti tvoje”, eksplicitno prikazujući automobil kao ključ za vikend-konzumaciju ruralne idile za stanovnike grada.

Sažetak

Komodifikacija sela dio je kontinuiranog ekonomskog restrukturiranja ruralnih područja. Kako su se tradicionalne, proizvodno usmjerene ekonomske djelatnosti smanjivale, tako je „razmjenska vrijednost” ruralnog okoliša i krajobrazu sve više nadmašivala njegovu „uporabnu vrijednost”. Zapaženo da odgovara popularnoj društvenoj konstrukciji ruralnosti, selo kao roba ima mnogo kupaca. To ne uključuje samo turiste nego i doseljenike, preseljena poduzeća, filmske produkcije, avanturiste, rekreativce, potrošače prvoklasne seljačke hrane i rukotvorina i urbano stanovništvo koje nosi Gore-tex odjeću, voze SUV i imaju kuhinje u seoskom stilu.

Proces komodifikacije tako mijenja ruralni prostor i stvara sukobe. Kako bi selo učinili robom, reprezentacije ruralnog određene su tako da izvrću dinamiku i raznolikost ruralnog društva i prostora. Povrh toga, kako se biraju marketinški prikazi koji su u skladu s prijašnjim očekivanjima potrošača, prikazivanje je češće mit nego što prikazuje stvaran život određenog mjesta i koriste se nostalgичnim idejama o ruralnoj idili ili referencijama na filmske, televizijske ili prikaze iz književnosti. Stoga se sukobi mogu pojaviti zbog načina na koji se neko mjesto predstavlja – i zbog posljedica komodifikacije. Turizam velikih razmjera može stvoriti društvene, ekonomske i okolišne probleme, uključujući prometnu zakrčenost, erozije pješačkih staza, povećanje cijena nekretnina i preveliku ovisnost o sezonskom zapošljavanju te prilagođavanje trgovina i usluga turistima više nego potrebama lokalnog stanovništva. Lokalni stanovnici također mogu osjećati da gube kontrolu nad identitetom mjesta, a oni uključeni u tradicionalnije ekonomske sektore, primjerice poljoprivrednici, mogu smatrati da je njihov interes ograničen zbog interesa turizma ili drugih potrošačkih praksi. Primjerice, jednom kada se ruralni krajobraz počne cijeniti više zbog estetske privlačnosti nego proizvođačkog potencijala, zaštita vizualnog izgleda krajobrazu ima veću ekonomsku vrijednost nego modernizacija poljoprivrednih praksi koje ga mogu izmijeniti, kao što je uklanjanje živica. Ruralnim se sukobima podrobnije bavimo u 14. poglavlju, dok u sljedećem poglavlju proučavamo šire probleme očuvanja seoskog područja.

Za daljnje čitanje

Koncept komodifikacije sela najobuhvatnije je predstavio Paul Cloke u zborniku radova urednice Sue Glyptis *Leisure and the Environment* (Belhaven, 1993), knjizi koja nažalost nije široko dostupna. Kraći prilozi postoje u brojnim drugim člancima koje smo citirali u ovom poglavlju. Studije slučaja o kojima smo diskutirali preporučujemo pročitati u cjelini u svojim izvornim publikacijama. Više o reprezentaciji ruralnog nasljeđa gorja Appalachia pogledajte u knjizi Alexandra Wilsona, *The Culture of Nature: North American Landscape from Disney to the Exxon Valdez* (Blackwell, 1992); više o turizmu u North Yorkshire Moors inspiriranom TV serijama pročitajte u članku Toma Morduea, „Heartbeat country: conflicting values, coinciding visions”, u *Environment and Planning A*, volumen 31, stranice 629-646 (1999); više o Anne od Zelenih zabata i Otoku princa Edwarda pogledajte poglavlje Sheelaghe Squire „Ways of seeing, ways of being: literature, place and tourism u L. M. Montgomery’s Prince Edward Island”, u P. Simpson-Housley i G. Norcliffe (ur.), *A Few Acres of Snow: Literary and Artistic Images of Canada* (Dundurn Press, 1992). O avanturističkom turizmu na Novom Zelandu govore Paul Cloke i Harvey Perkins u članku „Cracking the canyon with the awesome foursome: representations of adventure tourism in New Zealand”, u *Environment and Planning D: Society and Space*, volumen 16, stranice 185-218 (1998) te Carl Cater i Louise Smith u „New country visions: adventurous bodies in rural tourism”, u P. Cloke (ur.) *Country Visions* (Pearson, 2003).

Internetske stranice

Brojne turističke atrakcije koje smo spomenuli u ovom poglavlju imaju svoje internetske stranice, koje također prenose njihovu specifičnu reprezentaciju ruralnosti. One uključuju:

Farmer Giles Working Farm Park	www.farnergiles.co.uk (trajno zatvoreno)
Rays Farm	www.virtual-shropshire.co.uk/rays-farm/
Umberslade Children’s Farm	www.umbersladefarm.co.uk
Seymour Demonstration Forest	www.gvrd.be.ca/LSCR/
Chemainus murals	www.chemainus.com
Dollywood	www.dollywood.com
Museum of Appalachia	www.museumofappalachia.com
Cades Cove	www.cades Cove.net/auto_tour.htm
Green Gables Park	www.annesociety.org/anne/
Queenstown, New Zealand	www.queenstown-nz.co.nz

13. Zaštita ruralnog okoliša

Uvod

Zaštita ruralnog okoliša već više od sto pedeset godina izazov je i vladi i aktivistima. Još su sredinom 19. stoljeća američki pisci poput Ralpha Walda Emersona i Henryja Thoreaua zagovarali nužnost zaštite veličanstvene divljine Sjeverne Amerike od naseljavanja, obrade zemlje i razvoja. Slično tomu, i u Velikoj Britaniji romantičarski pisci William Wordsworth, John Ruskin i William Morris promovirali su estetsku vrijednost sela i seoskog krajobraza, što je 1895. dovelo do osnivanja Nacionalne zaklade (*National Trust*), dobrotvorne organizacije koja je kupovala zemljišta s vrijednim krajobrazima i povijesnim lokacijama u svrhu njihova očuvanja kao javnog dobra. Time je započela praksa očuvanja ruralnih područja privatnim filantropskim pothvatima. U međuvremenu proglašenjem prvog nacionalnog parka Yellowstone 1872. i pionirskim radom Gifforda Pinchota kao prvog voditelja Američke šumarske službe (*US Forestry Service*) osnovane 1909., uspostavljena je uloga države u očuvanju ruralnog okoliša. Pinchot je uveo utilitaristički model očuvanja, kombinirajući zaštitu okoliša s upravljanjem ekonomskim resursima.

Rani zagovaratelji očuvanja ruralnog okoliša u pravilu su bili motivirani estetskim vrijednostima pastoralnih ili divljih krajobraza, pri čemu su ih često vodila religijska uvjerenja ili su ih povezivali s važnošću takvih krajobraza za nacionalni i kulturni identitet (Bunce, 1994; Green, 1996). Pinchotov pristup očuvanju razlikovao se od njih u tome što je naglašavao materijalne koristi očuvanja za ruralnu ekonomiju zahtijevajući maksimalno održive prinose u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu kontroliranim iskorištavanjem i upravljanjem biološkim resursima. Poslije se javio društveni ekološki pokret koji je pridonio daljnjem 'ozelenjavanju' ruralne politike, a temeljio se na znanstvenim analizama o štetama u ruralnom okolišu (vidi poglavlje 8) i ponekad etičkim načelima filozofije „dubinske ekologije” (Green, 1996). Ti različiti razlozi za zaštitu ruralnih područja urodili su različitim ciljevima ekoloških inicijativa. Tako su estetski razlozi očuvanja povezani s *prezervacijskim* inicijativama koje zagovaraju održavanje ruralnog krajobraza u gotovo nepromijenjenom stanju. Za razliku od toga, utilitaristički pristup, koji se temelji na materijalnoj koristi, podupire *konzervacijske* projekte koji podrazumijevaju upravljanje dobrima bez prekomjernog iskorištavanja. Oba ta pristupa slijede modernistički pristup prema kojem su priroda i kultura odvojene (vidi poglavlje 3) smatrajući da je moguće istodobno zaštititi i očuvati prirodu te podržati razvoj ruralnog područja (primjerice stvaranjem određenih „zaštićenih krajobraza” ili pažljivim iskorištavanjem dobara). Noviji val ekološkog pokreta suštinski preispituje ruralne politike zahtijevajući da u kreiranju svih drugih politika utjecaj na okoliš bude prioritet. Tako, primjerice, izgradnja novih prometnica u ruralnim

područjima više ne bi bila glavni element ruralnog razvoja, nego potencijalna opasnost za okoliš.

Različite motivacije za zaštitu ruralnog okoliša također upozoravaju na to da opasnosti za ruralni okoliš uzrokuju različitu količinu zabrinutosti, koja se također razlikuje ovisno o tome kad i gdje se te opasnosti pojavljuju. U vrijeme ranog prezervacionističkog pokreta očuvanja prirode glavna prijetnja bili su industrijalizacija i širenje gradova. No, kako je detaljno opisano u poglavlju 8, okolišne promjene u ruralnim područjima u posljednjem stoljeću posljedica su utjecaja mnogo više čimbenika, uključujući i razvoj samih ruralnih područja i utjecaj modernih poljoprivrednih praksi.

S obzirom na to, naponi koji se ulažu u očuvanje i zaštitu ruralnih područja sastoje se od različitih strategija, usmjerenih na rješavanje različitih problema i temeljenih na različitim razlozima. U ovom poglavlju razmatrat ćemo tri takva pristupa. Prvi pristup obuhvaća određivanje i imenovanje „zaštićenih područja” u ruralnim područjima gdje se upotreba zemljišta i upravljanje njime strogo kontrolira. Drugi pristup uključuje politike planiranja upotrebe zemljišta kako bi se na općenitijoj razini regulirao razvoj ruralnog područja. Posljednji, treći pristup, sastoji se od promicanja agrookolišnih mjera za smanjenje štetnih učinaka moderne poljoprivrede i poticanja poljoprivrede koja štiti prirodu. Naposljetku, u ovom poglavlju raspravljat ćemo i o životinjama te načinima na koje se želi vratiti i zaštititi stare pasmine stoke kao i reintroducirati nestale autohtone vrste divljih životinja.

Zaštićena područja

Načelo koje se krije u pozadini zaštićenih područja podrazumijeva da su određeni ruralni krajobrazi ili predjeli ruralnog okoliša tolike estetske, kulturne ili znanstvene vrijednosti da zahtijevaju zaštitu od štetnog ljudskog djelovanja te se imenuju zaštićenim područjima. Zaštićena područja određuju se tako da se štiti najosjetljivija i najvrjednija obilježja ruralnog okoliša dok se istodobno dopušta razvoj širih ruralnih sredina. Najpoznatiji oblik zaštite prirodnog područja jest nacionalni park, što je zapravo oznaka za samo jednu razinu zaštite u klasifikaciji zaštićenih područja. Međunarodni savez za očuvanje prirode (World Conservation Union, također poznat kao IUCN) klasificira zaštićena područja od strogih znanstvenih rezervata s vrlo ograničenim pristupom u znanstvene svrhe do zaštićenih područja u kojima se upravlja iskorištavanjem prirodnih resursa, no uz nadzor i brigu o održivosti (tablica 13.1.). Osim što se zaštićena područja razlikuju prema razini zaštite i upravljanja, variraju i u veličini, od malih prirodnih rezervata do nacionalnih parkova koji se prostiru na više tisuća četvornih kilometara, i u stupnju dopuštene ljudske aktivnosti u njima. Najstrože zaštićena područja

i uz iznimno ograničene dozvole pristupa ona su nenaseljena, a primjerice zaštićena područja razine V, zaštićeni krajobrazi, prema klasifikaciji IUCN, su naseljena, no stanovništvo mora živjeti u ravnoteži s očuvanjem prirode.

Nacionalni parkovi

Prvi nacionalni park na svijetu osnovan je 1872. u Yellowstoneu, Wyoming. Osnivanje tog parka uslijedilo je nakon više desetljeća lobiranja skupine ljudi koja je u većoj mjeri bila motivirana željom da se pokaže svijetu da Sjedinjene Američke Države imaju obilje prirodnih čuda koja pariraju Europi te da su to javna dobra, a ne mjesta stvaranja privatnog profita, nego istinskim namjerama da zaštite prirodu (Runte, 1997; Sellars, 1997). Zabrinutost da bi prekrasan krajobraz Yosemite doline u Kaliforniji mogao postati mjestom koje će iskorištavati privatni poduzetnici potaknula je predsjednika Abrahama Lincolna da 1864. oduzme vlasništvo i nadležnost nad područjem saveznoj državi Kaliforniji i uspostavi tada prototip nacionalnog parka (Yosemite je 1890. proglašen pravim nacionalnim parkom). Pronalazak brojnih izvanrednih gejmira, vodopada, kanjona i ostataka artefakata koji su upućivali na trago-

Tablica 13.1. IUCN klasifikacija zaštićenih područja

	Kategorija upravljanja zaštićenim područjima	Opis prema ciljevima upravljanja
I a	Strogi prirodni rezervat	Strogo zaštićeno područje kojim se upravlja u znanstvene svrhe/u svrhu zaštite divljine
I b	Područje divljine	
II	Nacionalni park	Zaštićeno područje, pretežno nenaseljeno, kojim se upravlja radi zaštite ekosustava i rekreacije posjetitelja
III	Spomenik prirode	Zaštićeno područje kojim se upravlja radi zaštite specifičnih prirodnih značajki
IV	Područje upravljanja staništima/vrstama	Zaštićeno područje kojim se upravlja da bi se zaštitilo određenu vrstu ili stanište
V	Zaštićeni kopneni/morski krajobraz	Zaštićeno područje u kojem se teži uravnotežiti aktivnosti ljudi i očuvanje prirode
VI	Zaštićeno gospodarsko područje	Zaštićeno područje kojim se upravlja radi održive upotrebe prirodnih ekosustava

Izvor: www.iucn.org

ve drevnih civilizacija odredilo je Yellowstone kao mjesto na kojem bi SAD mogao pokazati svoju predanost zaštiti kulturne baštine (Runte, 1997). Nacionalni parkovi tek su poslije postali mjesta koja se smatraju vrijednima zbog zaštite divljine, a činjenica da je Yellowstone štiti divljinu od svojeg osnutka bila je samo slučajnost i nehotično stvoren uzor.

Doista, još su dva presedana propisana u Yellowstoneu također slučajna – uključenost cjelokupnog teritorija (zakonodavci nisu bili sigurni jesu li sva bogatstva tog područja već otkrivena) te vlasništvo Vlade Sjedinjenih Američkih Država (u to vrijeme država Wyoming nije imala svoju vladu). Yellowstone je bez obzira na slučajnost tih začetaka postao modelom prema kojem će se stvarati nacionalni parkovi. Nacionalni su parkovi tako bili usredotočeni na iznimnu prirodu ili izvanredne kulturne fenomene, na obuhvaćanje velikog teritorija, na to da potpuno budu u javnom vlasništvu, nenaseljeni, bez komercijalnog iskorištavanja i pod upravom vlade u ime države. Iako se osnivanje nacionalnih parkova sporo širilo SAD-om, ideja je vrlo

brzo niknula na području Britanskog Carstva te su osnovani nacionalni parkovi u Australiji (1879.), Kanadi (1885.) i na Novom Zelandu (1887.), svi temeljeni na modelu Yellowstonea.

No model Yellowstonea nije se lako preslikao u Europu u kojoj više nije bilo toliko velikih nenaseljenih područja, ali se tijekom ranog dvadesetog stoljeća javila zabrinutost zbog prijetnji koje je urbanizacija predstavljala za ruralni krajobraz. Sredinom 20. stoljeća osnivani su nacionalni parkovi, no prema jednom od dvaju kompromisnih modela. U zemljama poput Irske, Italije i Švicarske upotrebljavao se izvorni model Yellowstonea (razina II prema klasifikaciji IUCN) s javnim vlasništvom, nenaseljenošću i strogom upravom, no s ograničenjem na manje površine koje su mogli proglasiti nacionalnim parkom. Za razliku od toga, u Ujedinjenom Kraljevstvu i Njemačkoj nacionalnim su parkovima proglašene veće površine, koje su, međutim, uključivale i privatno posjedovanu zemlju i bile naseljene te je prema tome razina zaštite bila niža (razina V prema klasifikaciji IUCN). Francuska je upotrijebila mješovit, inovativni

pristup u kojem se jezgra vrijednog područja klasificirala kao nacionalni park razine II prema klasifikaciji IUCN, a periferija tog područja klasificirala se prema modelu sličnom onome u Ujedinjenom Kraljevstvu. Kao posljedica toga, naziv „nacionalni park” upotrebljava se u cijelom svijetu, no njegovo značenje znatno varira od zemlje do zemlje (vidi tablicu 13.2.)

Te se razlike mogu ilustrirati detaljnijim proučavanjem sustava nacionalnih parkova u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu. U SAD-u je do 2003. osnovano 56 nacionalnih parkova, od kojih su mnogi izvorno bili klasificirani kao nacionalni spomenici, a tek su poslije uzdignuti na razinu nacionalnih parkova. Širenje nacionalnih parkova odvijalo se u četiri faze. Najprije su se širili na područjima relativne divljine zapadnih saveznih država prema presedanu parkova Yellowstone i Yosemite. Prvo širenje uključivalo je nacionalne parkove Grand Canyon (1919), Sequoia (1890) i Rocky Mountain (1915) i manja područja, Hot Springs u Arkansasu (1921) osnovan za zaštitu termalnih izvora te Wind Cave u Južnoj Dakoti (1903). Sljedeće proširenje potaknuli su putnici s istoka na zapad zemlje, koji su lobirali za stvaranje nacionalnih parkova i u istočnom dijelu SAD-a. Prvi rezultat bio je osnutak nacionalnog parka Great Smokey Mountains (vidi okvir 13.1.). Osnivanje nacionalnih parkova na istoku zemlje bilo je otežano zato što su to bila već naseljena područja te je trebalo provesti niz zahtjevnih mjera, pregovaranja, kompliciranih kupnji zemljišta i preseljenja stanovništva. Sve je to razlogom manjeg broja osnovanih nacionalnih parkova istočno od Mississippija (slika 13.1.). Treće proširenje dogodilo se 1980. godine donošenjem zakona Alaska Lands Act (Zemljišni zakon Aljaske). Taj je zakon omogućio osnivanje sedam nacionalnih parkova u saveznoj državi Aljasci te proširenje i preimenovanje nacionalnog parka Mount McKinley (osnovanog 1917.) (Runte, 1997). Aljaški nacionalni parkovi pokrivaju golemo područje krajobrazu iznimne ljepote i znanstvene važnosti, a ukupnom su površinom

veća od Engleske. Naposljetku, nekoliko je nacionalnih parkova osnovano nakon 1990. – Death Valley i Joshua Tree u Kaliforniji (oba osnovana zakonom Desert Protection Act iz 1994.), Black Canyon of the Gunnison u Koloradu (1999), Cuyahoga Valley u Ohiju (2000), Great Sand Dunes u Koloradu (2000) i Congaree u Južnoj Karolini (2003).

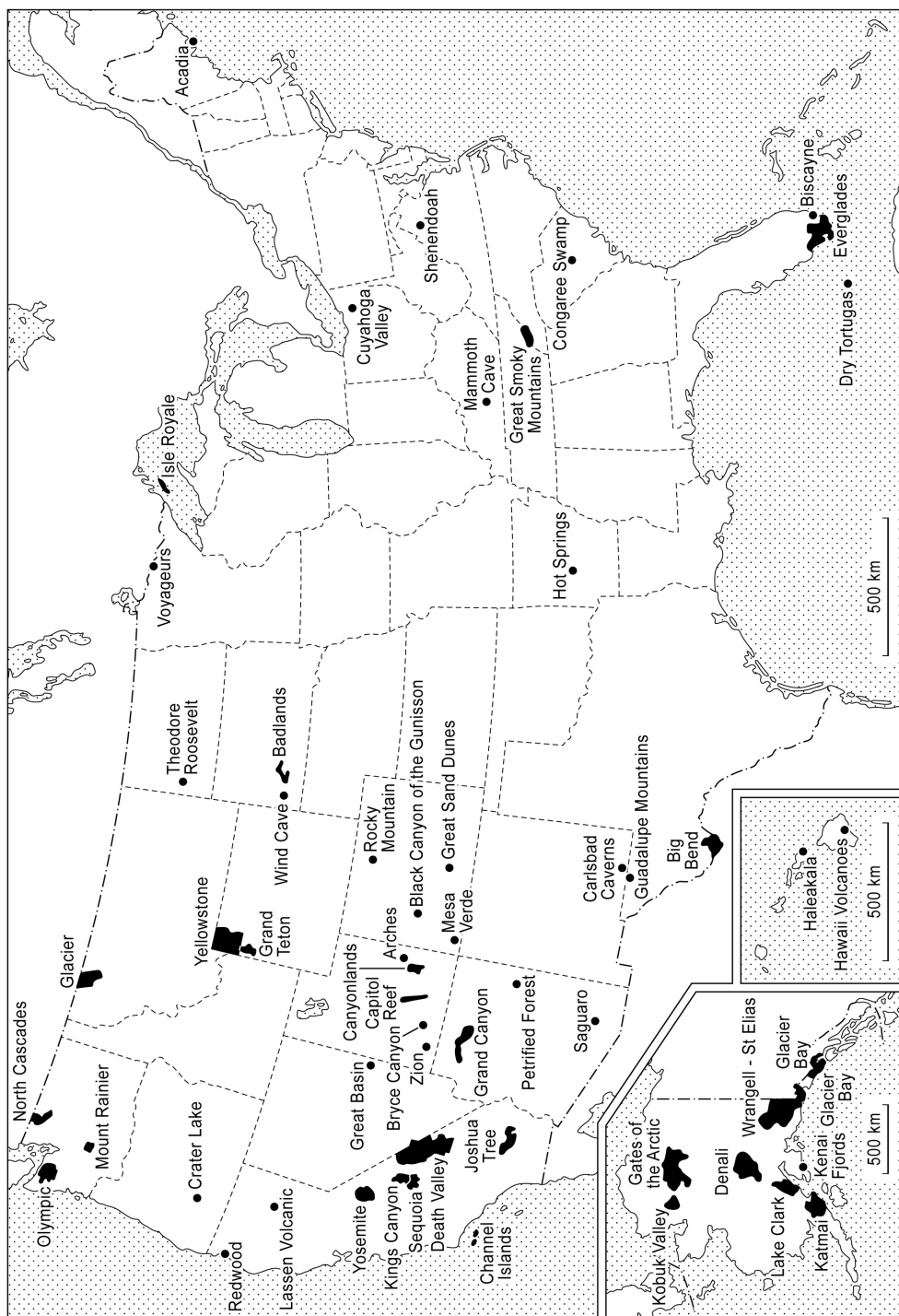
Strategije upravljanja koje je usvojila Služba nacionalnih parkova (National Park Service) s vremenom su se također mijenjale te se prilagodile suvremenim problemima i praksama zaštite. Primjerice, 1920-ih Služba je iz nacionalnog parka Yellowstone istrijebila sivog vuka kao mjeru upravljanja predatorima, a 1995. su ih reintroducirali u park (Sellars, 1997). Također, stvaranje ravnoteže između zaštite prirode i rekreacije i javne upotrebe parkova izazov je još od vremena kada u parkovima Yosemite i Yellowstone nije bilo masovnog turizma. Omogućivanje mjesta za kampiranje, centri za posjetitelje i pješačke staze – sve su to važne dužnosti Službe nacionalnih parkova, no u današnje doba zahtjevi za rekreaciju u nacionalnim parkovima prelaze u sukob s očuvanjem tih područja, posebno u najnetaknutijim nacionalnim parkovima poput aljaških. Slično tomu, kao što su se zemljišta ocijenjena kao komercijalno važna nekada isključivala iz nacionalnih parkova, u recentno se vrijeme osnivanje aljaških nacionalnih parkova našlo u sukobu s poslovnim svijetom koji ta područja vidi kao potencijal za izvlačenje nafte i rude. Sukobi oko izgradnje cjevovoda i cesta preko površina parkova i dalje traju kao i oko stalnih zahtjeva za dozvole za lov i komercijalni ribolov unutar nacionalnih parkova.

Temelji za osnivanje nacionalnih parkova u Ujedinjenom Kraljevstvu bila su dva vladina izvješća tijekom Drugog svjetskog rata, Scott Report, o upotrebi zemljišta u ruralnim područjima (1942) koji je prepoznao potrebu za očuvanjem ruralnih krajobrazu od štete koju bi prouzrokovala urbanizacija i industrijski razvoj, te Dower Report o nacionalnim parkovima

Tablica 13.2. Usporedba nacionalnih parkova u osam zemalja, 2003.

	Broj parkova	Prvi osnovani	Posljednji osnovani	Najveći površinom (km ²)	Najmanji površinom (km ²)	Prosječna površina (km ²)	Stanovništvo	Vlasništvo zemlje	Upravljanje/ gospodarjenje
SAD	56	Yellowstone 1872.	Congare 2003.	Gates of Arctic 34.287	Hot Spring 22	3.917	Nenaseljen	Javno	Službe nacionalnih parkova
Kanada	42	Banff 1885.	Sirmilik 1999 ^a	Wood Buffalo 44.840	St. Lawrence Islands 8,7	5.344	Većina parkova nenaseljena. Poneki gradići i nomadsko stanovništvo	Javno	Imenovani nadležni nacionalni park
Velika Britanija	13	Peak District 1951.	Cairngorms 2003 ^b	Cairngorms 3.800	The Broads 303	1.407	Svi parkovi su nenaseljeni. Raspon 2.200 – 43.000	Većinom privatno (cca. 75%)	Imenovana tijela nacionalnih parkova
Irska	6	Killamey 1932.	Ballycrov 1998.	Wicklow Mountains 159	The Burren 16,7	99	Nenaseljen	Javno	Duchas državna agencija za baštinu
Francuska	7	La Vanoise 1963.	La Guadeloupe 1989.	Les Cévennes (913 core; 3.214 ukupna površina)	Les Iles de Port Cros 37 (ukupna površina)	530	Nenaseljen u središtu, naseljen na periferiji	Mješovito	Imenovano administrativno vijeće
Njemačka	13	Bayrischer Wald 1970.	Hanich 1997.	Schleswig – Holsteinisches Wattenmeer 4.400	Jasmund 30	731	Ograničeno lokalno stanovništvo	Mješovito	Nadležnost lokalne uprave
Australija	516 ^c	Royal (NSW) 1879.	Kakadu (NT) 13.000	The Palms (QL) 0,12	Abel Tasman	500	Nenaseljen	Javno	Nadležnost državne uprave
Novi Zeland	14	Tongariro 1887.	Rakiura 2001.	Fjordland 12.570		2.204	Nenaseljen	Javno	Odjel za zaštitu okoliša

^a Gulf Islands National Park predložen 2003.; ^b South Downs i New Forest National Parks predloženi 2003.; ^c ne uključuje parkove predložene 2003.

Slika 13.1. Nacionalni parkovi u SAD-u, 2003.

u Engleskoj i Walesu (1945) koji je predložio okvire za uspostavu nacionalnih parkova. Godine 1949. uslijedio je zakon National Parks and Access to the Countryside Act, nakon kojeg su osnovani prvi parkovi, Peak District i Lake District, u travnju i svibnju 1951. Nadalje, od 1951. do 1957. osnovano je osam nacionalnih parkova, pretežito u gorskim područjima zapadne i sjeverne Engleske i Walesa, iako su neki osnovani i u neposrednoj blizini glavnih urbanih središta (ponajprije Peak District, Yorkshire Dales i Northumberland) (slika 13.2.).

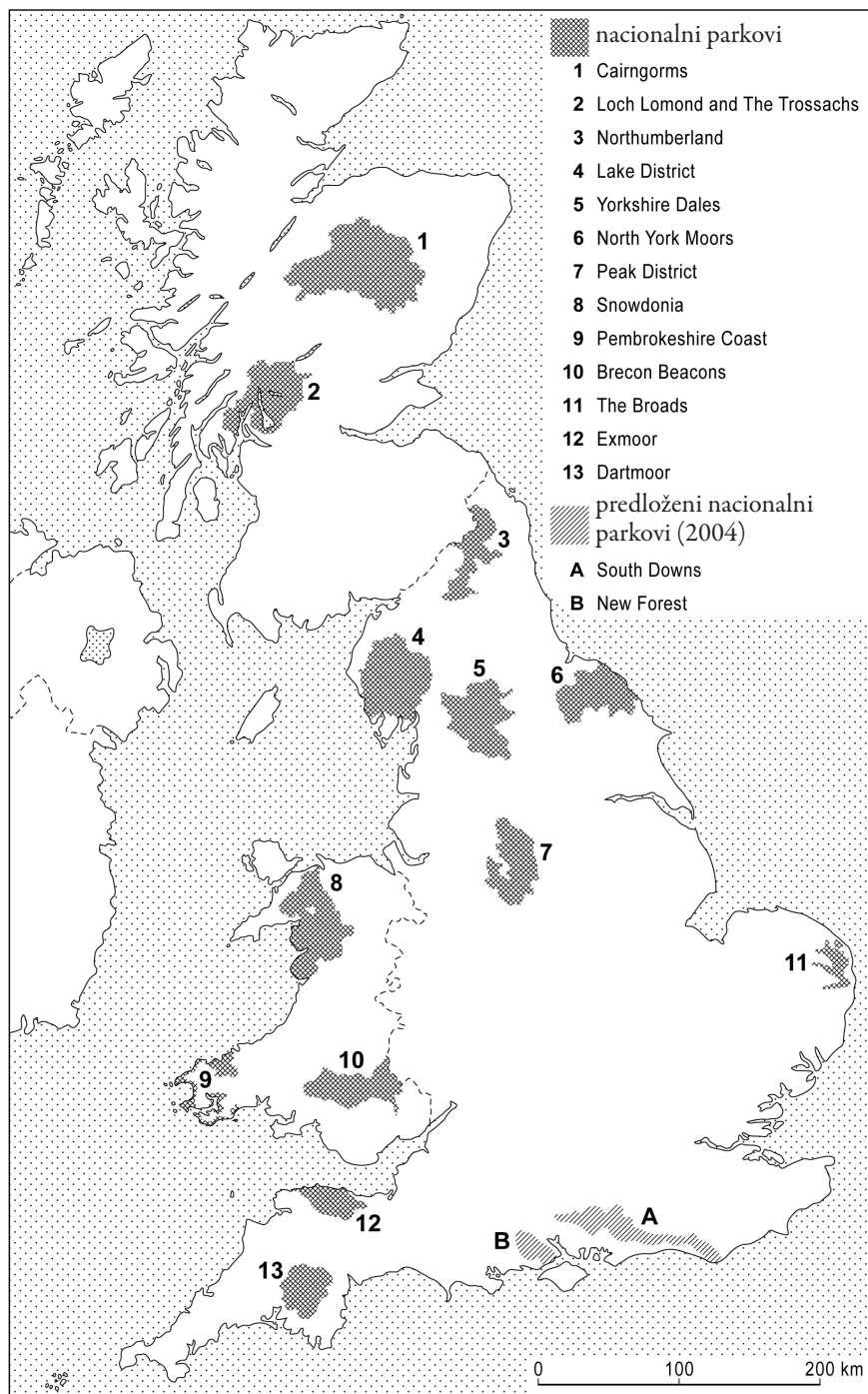
Oba su izvješća, i Scott i Dower, urbanizaciju i industrijalizaciju smatrala najvećom prijetnjom za ruralni okoliš i prema tome je osnovna funkcija novih nacionalnih parkova bila stroga kontrola i nadzor nad upotrebom zemljišta. Važno je napomenuti da se poljoprivreda smatrala načinom zaštite okoliša i zato nisu uspostavljena specifična ograničenja za poljoprivrednu praksu u nacionalnim parkovima. Kao što su MacEwen i MacEwen (1982) istaknuli, to se pokazalo „kobnom pogreškom” (str. 10) sustava jer je moderna, produktivistička poljoprivredna proizvodnja drastično izmijenila krajobraz i naštetila prirodnim staništima divljih vrsta (vidi poglavlja 4 i 8). To je potaknulo sukobe unutar mnogih nacionalnih parkova, posebno u nacionalnom parku Exmoor, gdje su se vrištine pretvarale u pašnjake, što je dovelo do posebne istrage (Lowe i sur., 1986; Winter, 1996). Slično tomu, na površinama nacionalnih parkova teoretski je bilo dopušteno rudarenje, hidroelektrane, akumulacijska jezera, vojne vježbe i izgradnja autocesta, iako se u izvješću Dower preporučilo da „bi se takve radnje mogle dopustiti isključivo ako je jasno utvrđeno da su od nacionalnog interesa te ako za njih ne postoji alternativno područje” (Williams, 1985, str. 360). U praksi neuspjeh nadležne službe nacionalnih parkova u sprječavanju vojnih vježbi velikih razmjera u nacionalnim parkovima Brecon Beacons, Northumberland i Dartmoor, provođenja zaobilaznice Okehampton preko dijela nacionalnog parka Dartmoor, ili izgradnje nu-

klearne elektrane Trawsfynydd u nacionalnom parku Snowdonia (vidi okvir 13.1.) pokazali su slabost i nedostatke britanskog sustava nacionalnih parkova i predmetom su brojnih kritika (MacEwen i MacEwen, 1982).

Ujedinjeno Kraljevstvo nije moglo primijeniti američki model nacionalnih parkova zbog odavno naseljenih i obrađenih područja koja se nisu mogla prenamijeniti u javno vlasništvo, niti se stanovništvo moglo raseliti. Osim toga, tri su četvrtine zemljišta na kojima se nalaze nacionalni parkovi u Engleskoj i Walesu u privatnom vlasništvu, a 40 posto su poljoprivredne površine. Prevladavanje je privatnog vlasništva, među ostalim, oblikovalo upotrebu nacionalnih parkova za rekreaciju. Unatoč tome što su nacionalni parkovi postali velike turističke atrakcije, sve do zakona Countryside and Rights of Way Act iz 2000. pristup javnosti bio je ograničen na određene staze s „pravom prolaska” i površine u vlasništvu filantropskih organizacija poput Nacionalne zaklade (National Trust).

Iako se privatno vlasništvo prihvaćalo, mnogi su se vlasnici opirali osnivanju nacionalnih parkova. Protivljenje zemljoposjednika tako je priječilo osnutak nacionalnih parkova u Škotskoj tijekom 1950-ih, a otpor zemljoposjednika predloženom nacionalnom parku Cambrian Mountains u središnjem Walesu potpuno je zaustavio formiranje novih nacionalnih parkova diljem Engleske i Walesa 1960-ih. Nacionalni parkovi ponovno su osnivani tek od 1990-ih, kada je The Broads formalno prihvaćen kao nacionalni park, a uspostavljena su i prva dva nacionalna parka u Škotskoj te predložena još dva u južnoj Engleskoj (vidi sliku 13.2.).

Nacionalni parkovi u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu predstavljaju vrlo različite modele, no dijele dva problema, koji se pojavljuju i u drugim zemljama. Prvi je problem održavanje ravnoteže između nacionalnih i lokalnih interesa. Sam naziv „nacionalni park” upućuje da bi upravljanje parkovima trebalo nadilaziti lokalne interese i da je to nacionalna odgovornost.

Slika 13.2. Osnovani i predloženi nacionalni parkovi u Velikoj Britaniji, 2003.

Okvir 13.1. Usporedba nacionalnih parkova Great Smokey Mountains i Snowdonia

Razlike među nacionalnim parkovima u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu mogu se detaljnije razmotriti usporedbom dvaju parkova slične veličine – Nacionalnog parka Great Smokey Mountains smještenog na granici saveznih država Sjeverna Karolina i Tennessee (2110 km²) i Nacionalnog parka Snowdonia na sjeverozapadu Walesa (2142 km²). Nacionalni park Great Smokey Mountains osnovan je 1934. nakon kampanje koju je vodila gospođa Willis P. Davis iz Knoxvillea, inspirirana nacionalnim parkovima iz zapadnih saveznih država. Međutim, područje Smokey Mountains (Great je poslije dodala Komisija nacionalnih parkova (National Park Commission)) u to je vrijeme bilo naseljeno i obrađeno, sa znatnom djelatnošću sječe drva. Osnivanje parka značilo je da se zemlja mora otkupiti od privatnih vlasnika, a sredstva su se prikupila javnim pozivom i donacijom pet milijuna dolara od obitelji Rockefeller. Neki zemljoposjednici ipak su se opirali prodaji svojih imanja te je uspostavljen neobičan kompromis s određenim brojem obitelji iz Cades Covea (sada turistička atrakcija – vidi poglavlje 12) koje su od uspostave nacionalnog parka u doživotnom najmu. Ipak, stanovništvo se većinom preselilo (ironično je da je europsko naseljavanje na tom području omogućeno prijašnjim preseljenjem naroda Cherokee 1830-ih).

Danas u području Great Smokey Mountains dominiraju šume koje su dom za više od 130 vrsta drveća, 4000 drugih biljnih vrsta i divlje životinje poput smeđeg medvjeda, losa i crvenog vuka – reintroduciranog 1991. uz pomoć Službe nacionalnih parkova. Područje je priznato kao međunarodni rezervat biosfere i mjesto svjetske baštine. Kroz nacionalni park prolazi samo jedna velika cesta (sagrađena kao dio sadržaja nacionalnog parka (NP)) te je veći dio parka dostupan samo neasfaltiranim cestama i pješačkim stazama. U svakom slučaju to je najposjećeniji nacionalni park u SAD-u, s više od devet milijuna posjetitelja godišnje, pretežno od lipnja do listopada. Sadržaji kojima upravlja Služba NP sastoje se od devet lokacija za kampiranje, pet konjušnica za jahanje, površina za piknik, staza kroz prirodu, tri centra za posjetitelje i vidikovca na najvišem vrhu parka, Clingman's Dome (2023 metra). Ekološki problemi uključuju zagađenje vode, oboljenja biljaka i životinja te zagađenost zraka koja dolazi čak s područja Clevelanda u Ohiju i Birminghama u Alabami. Prosječna vidljivost na vidikovcu Newfoundland Gap smanjila se sa 145 kilometara (90 milja) na 35 kilometara (22 milje) u 50 godina, a zabilježena je i šteta na biljkama od sulfata i ozonskog zagađenja.

Nacionalni park Snowdonia treći je nacionalni park osnovan u listopadu 1951. u Ujedinjenom Kraljevstvu, zahvaća pretežito planinsko područje, a uključuje i najviši te treći najviši vrh u Walesu – Snowdon (1084 m) i Cader Idris (892 m). Dijelovi parka proglašeni su svjetskim rezervatima biosfere i mjestima svjetske baštine. Kao i svi nacionalni parkovi u Ujedinjenom Kraljevstvu, Snowdonia je naseljena i većinom u privatnom vlasništvu. Privatni posjedi čine 69,9%, dok je 15,8% je u vlasništvu Šumarske komisije (Forestry Commission), 8,9% dobrotvorne organizacije National Trust, 1,7% Vijeća za seoska područja Walesa (Countryside Council for Wales) i samo 1,2% u vlasništvu samog nacionalnog parka (National Park Authority). 26 267 stanovnika uglavnom živi u gradićima i selima, kao što su Dolgellau i Bala, sa strogo ograničenom izgradnjom izvan tih naselja. Bivši rudarski gradić Blaenau Ffestiniog isključen je iz samog nacionalnog parka iako je potpuno okružen njime.

Okvir 13.1. nastavak

Zbog otpora zemljoposjednika prema osnivanju nacionalnog parka lokalna zajednica odbila je osnivanje neovisnog tijela za planiranje, prema uzoru na Lake District i Peak District, pa je nadležnost dodijeljena zajedničkom odboru koji su činili odabrani okružni vijećnici. Upravno tijelo nacionalnog parka naposljetku je 1995. steklo nezavisni status i danas se sastoji od predstavnika lokalne uprave i članova koje imenuje Velška skupština (Welsh Assembly). Uprava raspolaže budžetom od oko pet milijuna britanskih funti i ima 120 zaposlenika.

U parku prevladava poljoprivredno zemljište. Gotovo 45% nacionalnog parka je otvoren prostor, ponajviše močvarni pašnjaci, kojima je javnost nedavno stekla pravo pristupa. Daljnjih 31% površine ograđeno je poljoprivredno zemljište (ponovno uglavnom za ispašu), a 15% pokriveno je šumom. Poljoprivreda je i dalje važna za lokalnu ekonomiju, no istodobno poljoprivredna modernizacija jedan je od najvećih ekoloških problema s kojima se nacionalni park suočava. Posljednjih se godina te probleme pokušava umanjiti putem agroekoloških mjera. Malo kontroverzniji lokalni izvor zaposlenja bila je nuklearna elektrana Trawsfynydd, sagrađena od 1959. do 1965. u srcu nacionalnog parka, zbog čega su ekološki aktivisti optužili park za nesposobnost da kontrolira izgradnju. Elektrana je zatvorena 1993. i prolazi postupke sanacije i razgradnje.

Snowdonia je treći najposjećeniji nacionalni park u Britaniji s oko 10 milijuna noćenja godišnje. Nešto manje od polovine posjeta su dnevni izleti i aktivnosti rekreativnog tipa, a park uspješno kombinira tradicionalne aktivnosti poput razgledavanja s onim više avanturističkim. Ipak, oba ta tipa aktivnosti stvaraju pritisak na okoliš u nacionalnom parku. Poseban je problem prometna zagušenost i zagađenje zraka ispušnim plinovima iz vozila pa je uvedena posebna pristojba na ulazak u nacionalni park privatnim vozilima tzv. pristojba na zagušenost, kojom se potiče upotreba javnog prijevoza.

Za više vidi www.nps.gov/grsm/index.htm i www.snowdonia-npa.gov.uk

Prema tome, u SAD-u, Kanadi i na Novom Zelandu upravu parkova vode nacionalne vladine agencije koje imaju vrlo malo doticaja s lokalnim zajednicama. Unatoč tome što je većina parkova u tim zemljama pretežno nenaseljena, postoje susjedna naselja koja su za parkove zainteresirana iz određenih ekonomskih i kulturnih razloga. U brojnim nacionalnim parkovima i dalje žive male zajednice domorodačkog stanovništva, čiji opstanak, dobrobit te kultura (posebice lov) ovise o upravljanju parkovima te mogu biti u izravnom sukobu s prioritetima zaštite okoliša. U zemljama gdje su nacionalni parkovi naseljeniji, lokalne zajednice mnogo aktivnije sudjeluju u upravljanju parkovima. Nacionalnim parkovima u Njemačkoj upravlja

se unutar uobičajenog sustava lokalne uprave, dok u Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuskoj parkovima upravljaju neovisni odbori u kojima uz imenovane vladine dužnosnike sjede i izabrani predstavnici iz lokalnih zajednica. Ipak, to ne sprječava prosvjede lokalnog stanovništva protiv nedemokratske uprave ili činjenicu da lokalne ekonomske interese te prava vlasništva nadglasavaju vanjski interesi i dužnosnici.

Drugi je problem upotreba nacionalnih parkova za rekreaciju. Naime, kako je popularnost ruralnog turizma rasla (vidi poglavlje 12), nacionalni parkovi postali su žarištima u kojima se iskorištava ruralni okoliš, posebice putem aktivnosti koje podrazumijevaju neku vrstu pustolovine na otvorenom ili povezivanje s prirodom.

Tablica 13.3. Zaštićena područja u Ujedinjenom Kraljevstvu, 2002.

Oznaka	Broj	Ukupna površina (km ²)	Napomene
Područje iznimne prirodne ljepote (AONB)	50	24.087	Samo Engleska, Wales i Sjeverna Irska. Potrebna konzervacija flore, faune i obilježja krajobraza
Nacionalna panorama	40	10.018	Samo Škotska. Jednako kao AONB
Mjesto iznimnog znanstvenog interesa (SSSI)	6.578	22.863	Znanstveno važna mjesta s regulacijom određenih aktivnosti
Nacionalni prirodni rezervat	396	2.405	Mjesta određena za zaštitu i proučavanje flore i faune. Pod upravom nacionalnih agencija za zaštitu
Lokalni prirodni rezervat	807	455	Mjesta očuvanja prirode pod upravom lokalnih nadležnih tijela i zaklada za zaštitu

Izvor: Whitaker's Almanack, 2003.

Te aktivnosti uobičajeno uključuju kampiranje, pješačenje i razgledavanje automobilom (glavne aktivnosti posjetitelja u britanskim nacionalnim parkovima prema anketi iz 1994.), no sve češće i pustolovni turizam, poput pješačenja na duge staze i vožnje helikopterom. Najveći broj posjeta imaju nacionalni parkovi relativno lako dostupni iz urbanih središta ili oni s dugom turističkom tradicijom, no sve češće i vrlo udaljeni nacionalni parkovi poput Denali ili Gates of Arctic na Aljasci postaju turističke destinacije. Slabo posjećeni i zaštićeni od velikog broja posjetitelja jedino su iznimno nedostupni parkovi, poput nacionalnog parka Ivavik u arktičkom dijelu Kanade koji je 1995. imao samo 170 posjetitelja. Rekreacija je tako postala jedna od glavnih djelatnosti nacionalnih parkova, koja znatno ekonomski utječe i na obližnje zajednice. Doista, uspostava novih nacionalnih parkova u Australiji i Ujedinjenom Kraljevstvu u posljednjih 20 godina zapravo je kombinirana posljedica anticipirane ekonomske koristi i želje za očuvanjem prirode. Ipak, turizam je stvorio pritisak na okoliš nacionalnih parkova te zagađenje, erozije i stalni zahtjevi za izgradnju cesta,

parkirališta i novih sadržaja postaju stalni teret upravljanju nacionalnim parkovima. Želja da se uravnoteži rekreacija i zaštita prirode potaknula je Federaciju nacionalnih parkova Europe (Federation of Nature and National Parks of Europe – EUROPARC Federation) da promovira održivi turizam podržavajući aktivnosti poput pješačenja, penjanja, bicikliranja, fotografiranja, školskih posjeta i kampova u prirodi, a odvraća od izgradnje velikih hotela, parkova za razonodu i odmarališta kao i od posjeta velikih skupina, skijanja te upotrebe motoriziranih brodova i terenskih vozila.

Druge zaštićena područja

Nacionalni parkovi samo su dio mreže zaštićenih područja, a koja su namijenjena upravo očuvanju seoskog područja i prirode. Primjerice, u Ujedinjenom Kraljevstvu uz nacionalne parkove tu su područja iznimne prirodne ljepote (*Areas of Outstanding Natural Beauty*), nacionalne panorame (*National Scenic Areas*), mjesta od iznimnog znanstvenog interesa (*Sites of Special Scientific Interest*) i prirodni rezervati (*Nature reserves*) (tablica 13.3.), dok u Australiji

nacionalni parkovi čine samo 43% od 604 000 četvornih kilometara zaštićenih područja. Svrha uspostave drugih oblika zaštićenih područja najčešće se od one nacionalnog parka razlikuje na tri načina. Prvo, neki oblici zaštite vrlo su slični onome nacionalnih parkova, no mjere zaštite primjenjuju se, primjerice, samo na jedno prirodno svojstvo ili specifičan krajobraz. Tako je, primjerice, Američka služba nacionalnih parkova (US National Parks Service) među ostalim odgovorna i za upravljanje 70 nacionalnih spomenika posebne prirodne vrijednosti ili povijesne baštine, zatim deset nacionalnih obalnih područja pod zaštitom, četiri jezerska područja, šest nacionalnih rijeka i devet nacionalnih divljih i panoramskih rijeka, kao i za nacionalne povijesne parkove, nacionalna bojna polja, nacionalne spomenike i nacionalne povijesne lokacije koje su zaštićene zbog povijesne i kulturne važnosti. Također, odgovorna je i za nacionalna rekreativna područja, panoramske staze i parkirališta koji su iznimno važni za rekreaciju. Drugo, zaštićena područja mogu prepoznati mjesta panoramske ili kulturne vrijednosti, ali im pruža razinu zaštite i kontrole nižu od one u nacionalnim parkovima. Područja iznimne prirodne ljepote (AONB) u Engleskoj i Walesu službeno se smatraju jednako važnima kao i nacionalni parkovi i provode posebne mjere kako bi se zaštitile prirodne značajke, no donedavno nisu imala neovisnu upravljačku strukturu i nisu zadužena za provođenje istih konzervacijskih i rekreativnih pravila kao i nacionalni parkovi (Green, 1996; Winter, 1996). Treće, neka zaštićena područja u većoj mjeri štite prirodna staništa i divlje vrste biljaka i životinja zbog provođenja znanstvenih istraživanja. Primjerice, mjesta posebnog znanstvenog interesa (Sites of Special Scientific Interest – SSSI) u Ujedinjenom Kraljevstvu štite osjetljiva staništa u rasponu od pojedinačnih kolonija jedne divlje vrste pa do cijelih ekosustava poput šuma i močvara. Mjesta posebnog znanstvenog interesa dobivaju još u sustavu planiranja specifičnu zaštitu od gradnje, a kontroliraju i upotrebu zemljišta za poljoprivredu.

Zemljoposjednici su ograničeni u aktivnostima koje smiju poduzimati te moraju obavijestiti nadležna tijela za zaštitu o svakom zahvatu koji bi mogao utjecati na okoliš. Međutim, u praksi se oslanjanje na dobrovoljnu suradnju zemljoposjednika pokazalo lošim i teškim za pravilno provođenje te je u razdoblju od 1982. do 1989. godine gotovo četvrtina SSSI-ja nastradala i u nekoj mjeri bila oštećena (Winter, 1996). U SAD-u je uvedena dodatna zaštita prirodnih staništa i divljim vrstama uspostavom nacionalnih rezervata (*national preserves*), skloništa za divlje vrste (*wildlife refuges*) i područja divljine (*wilderness areas*), a mnoga se od tih područja preklapaju s nacionalnim parkovima. Ta bi područja u praksi trebala imati minimalni kontakt s ljudskom aktivnošću pa je motornim vozilima ili opemi zabranjen prilaz (Runte, 1997). No i dalje se javljaju sukobi zbog neusklađenosti želja za očuvanjem i zaštitom i onih ekonomskog karaktera. Tako je američka vlada 2001. iznijela planove za dozvolu bušenja i vađenja nafte na području Alaska Wildlife utočišta (Alaska Wildlife Refuge).

Planiranje upotrebe zemljišta i kontrola izgradnje

Zaštićena područja omogućuju očuvanje najvrjednijeg ruralnog okoliša, no pokrivaju samo male površine ruralnog prostora. Obilježja i izgled „svakidašnjeg seoskog okoliša” izvan tih zaštićenih područja izloženi su promjenama i opasnostima koje nosi razvoj i izgradnja na tim površinama (vidi poglavlje 8). Mnoge su zemlje, kako bi zaštitile ruralne krajeve od nekontrolirane izgradnje i iskorištavanja, uvele sustav planske upotrebe zemljišta. Planska upotreba zemljišta ne upotrebljava se samo da bi se kontrolirala izgradnja i da bi proaktivno poticala ekonomski razvoj i osiguravala infrastrukturu nego je funkcija kontrole gradnje i razvoja u kontekstu ruralnih područja najvažnija (vidi Cloke, 1988; Hall, 2002; Lapping i sur., 1989). No postoje velike razlike između oblika i opsega sustava planiranja te razine zaštite ru-

ralnog okoliša koje različite zemlje osiguravaju. U zapadnoj Europi razvoj i izgradnja u ruralnom području strogo su kontrolirani i postoje stroga pravila na razini obuhvatnih nacionalnih okvira planiranja. Za razliku od toga, u SAD-u i Australiji regulativa o upotrebi zemljišta izvan zaštićenih područja mnogo je liberalnija i ona ograničenja izgradnje koje postoje dolaze s lokalne razine te nema sveobuhvatne nacionalne strategije rješavanja tih pitanja. U ovom ćemo odjeljku usporediti visokoregulirani sustav u Velikoj Britaniji s fragmentiranim pristupom kontrole izgradnje koji se primjenjuje u SAD-u.

Sustav planiranja u Engleskoj i Walesu

Uvođenje modernog sustava planiranja u Engleskoj i Walesu 1947. zakonom Town and Country Planning Act smatra se pobjedom boraca za zaštitu ruralnog okoliša od urbanizacije i industrijskog razvoja. Kao što je Hall (2002) primijetio, zakonom iz 1947. uspješno je nacionalizirano pravo na izgradnju u Engleskoj i Walesu tako da je država putem lokalnih službi za planiranje odlučivala na kojem zemljištu se smije graditi, a na kojem ne. Zemljoposjednici su smjeli graditi na svojem imanju samo uz dozvolu nadležne službe za planiranje. Tako je država kontrolirala što se i gdje gradi, a određena područja štitila od izgradnje.

Taj sustav djeluje prema načelu odozgo. Zakon o planiranju sastavljen je na nacionalnoj razini, a smjernice kojima se zakon tumači izdaju ministri za planiranje u Engleskoj i Walesu. Dodatna objašnjenja i smjernice mogu se izdavati i na regionalnoj razini, a na regionalnim konferencijama za planiranje, koje su sastavljene od lokalnih nadležnih institucija u regiji, zajedno odlučuju o kvotama za stambenu izgradnju u Engleskoj. Nacionalna i regionalna politika, putem okružnih vijeća, sastavlja strukturne planove kojima se postavlja okvir za upotrebu zemljišta i kontrolu izgradnje na određenom području, također i putem područnih vijeća za lokalno planiranje koja izabiru određene par-

cele za izgradnju prema načelu zajednica-do-zajednice (vidi Murdoch i Abram, 2002; te Murdoch i Marsden, 1994 za primjer o Buckinghamshireu). U slučajevima gdje su se okružno i područno vijeće sjedinili u jedan organ lokalne vlasti (kao što je u Walesu) kreira se jedinstven plan izgradnje koji objedinjuje ulogu strukturnog plana i lokalnog plana. Službe nacionalnih parkova također su zadužene za izradu posebnih planova za svoj teritorij. Jednom kad se planovi usvoje, oni postaju propis prema kojem se izdaju dozvole za izgradnju. Ako zemljoposjednik ili građevinar želi graditi na određenom zemljištu (ili preurediti postojeću građevinu), mora se prijaviti lokalnoj nadležnoj službi za planiranje (uobičajeno je to okružno vijeće) kako bi dobio lokacijsku dozvolu. Takva dozvola izdaje se samo ako se zemljište nalazi na području koje je određeno za takvu vrstu izgradnje i ako prijedlog zadovoljava sve kriterije, primjerice u vezi s kvalitetom građevinskog materijala ili u vezi sa sigurnosti pristupa vozila.

Razdvajanje urbanog i ruralnog prostora ključno je načelo britanskog sustava planiranja od samih početaka (Murdoch i Lowe, 2003). Njegova je primjena bila najvidljivija u stvaranju zelenih pojaseva oko metropolitanskih područja u kojima je strogo zabranjena bilo kakva izgradnja. Prvi zeleni pojas oko Londona proglašen je 1947. i poslije proširen tako da sada pokriva krug širine do 80 kilometara (50 milja) (Hall, 2002). Nakon toga ustanovljeni su i drugi zeleni pojasevi oko većih britanskih gradova i konurbacija. Pokazali su se iznimno uspješnima u izvornoj namjeri da ograniče urbano razlijevanje kao i da zaštite poljoprivredno zemljište te da omoguće zadržavanje seoskog okoliša koji bi služio za rekreaciju obližnjeg gradskog stanovništva. Međutim, zeleni pojasevi pridonijeli su i kontraurbanizaciji (vidi poglavlje 6) ograničavajući širenje predgrada, čime se potaknulo preskakanje zelenog pojasa i naseljavanje u ruralnim područjima izvan pojasa (Murdoch i Marsden, 1994). Kao posljedica toga, stvorio se velik pritisak na ta okolna ruralna područja te

se kasnih 1990-ih raspravljalo o prijedlogu da se dopusti izgradnja unutar zelenih pojaseva oko Bradforda, Newclastlea i Hertfordshirea (vidi poglavlje 14). Nadalje, ograničavanje izgradnje unutar zelenih pojaseva uzrokovalo je i pad cijena nekretnina te su tako te nekretnine postale ekskluzivna područja za pripadnike srednje klase (Murdoch i Marsden, 1994).

Razdvajanje ruralnog i urbanog prostora primjenjuje se i u praksi lokalnog planiranja širih ruralnih regija te se nova gradnja koncentrirala u malim gradovima i velikim selima. Različite službe za planiranje primjenjuju različite strategije za postizanje tog cilja. Najčešće se u strukturnim planovima identificiraju „ključna naselja”, prema čemu se određuje u kojim gradovima i selima će se planirati proširenje, dok u ostalim naseljima izgradnja ostaje strogo ograničena (Cloke, 1983; Cloke i Little, 1990). Neke službe za planiranje provode praksu koncentriranja u trgovačkim gradićima ili stroge zabrane gradnje u cijelom području (Cloke i Little, 1990). Ipak, u svim tim slučajevima lokalni planovi sadrže „građevne površine” oko gradića i sela na koje je ograničena izgradnja te se time priječi slobodna izgradnja u širem području.

Sve u svemu, sustav planiranja u Engleskoj i Walesu pokazao se uspješnim u racionalnom i sustavnom reguliranju izgradnje u ruralnim područjima, u općem sprječavanju izgradnji nesređenih i neprikladnih građevina koje bi narušile izgled ruralnog krajobraza, u očuvanju ruralnog karaktera malih sela, ograničavanju urbanog širenja, zaštiti poljoprivrednih površina te osjetljivog i ugroženog okoliša. No ipak, sustavu se mogu uputiti i mnoge kritike. Prvo, politika planiranja više se brine o tome gdje će se graditi nego što će se graditi. Čak i građevine s malim utjecajem na okoliš izrađene od prirodnih materijala i uklopljene u krajobraz zabranjene su u širem ruralnom području, no nove nastambe unutar građevnih površina u pravilu ne trebaju zadovoljiti nikakve zahtjeve za usklađenosti s lokalnim arhitektonskim stilom ili vrstom građevinskog materijala. Nadalje, poljo-

privreda je uvelike izuzeta iz sustava planiranja. Poljoprivredne se građevine mogu graditi izvan građevnih površina bez lokacijskih dozvola, a službe nadležne za planiranje nemaju ovlasti to spriječiti. Tako poljoprivrednici svojevoljno mogu uklanjati živice, što drastično može izmijeniti izgled krajobraza. Treće, sustav planiranja manje je učinkovit u kontroli izgradnje infrastrukture velikih razmjera u ruralnom prostoru. Prijedlozi za izgradnju novih cesta, elektrana, zračnih luka i sličnih projekata izazivaju priličan otpor te se o njima često odlučuje putem javnih rasprava, no unatoč tome rijetko ih se odbacuje. Javne rasprave skupe su i vremenski zahtjevne, ponekad traju i nekoliko godina, što je 2002. dovelo do vladina prijedloga o novim procedurama usmjerenim ubrzanju procesa planiranja velikih projekata, no za koje su udruge za zaštitu sela ocijenile da će rezultirati još slabijom zaštitom seoskog područja.

Četvrto, proces planiranja izgradnje favorizira interese srednjeg sloja. O izradi strukturnih i lokalnih planova teoretski se dogovara i demokratski odlučuje, no skupine koje imaju najviše utjecaja na taj proces srednja su klasa koja prevladava u lokalnim upravama ruralnih sredina i koja može mobilizirati najviše resursa za lobiranje među planerima i predstaviti svoje interese odgovarajućim formalnim izražavanjem. Kao posljedica toga, izgradnja je uglavnom ograničena u selima s većinom stanovništva srednjeg sloja, a koncentrirala se u gradićima i selima s mješovitijim stanovništvom. Takva praksa stvara samoobnavljajući sustav jer se zbog manjka ponude mijenjaju cijene nekretnina, tj. cijene u selima gdje je izgradnja najviše limitirana rastu, što dodatno onemogućuje nižim slojevima kupnju. Murdoch i Marsden (1994) to su, na primjeru Buckinghamshirea prema sjeverozapadu od Londona, opisali kao stvaranje prostora srednje klase:

Rezultat je ljupki potez ruralnog krajobraza usred urbane sredine. S Milton Keynesom na sjeveru, zelenim pojasom i Londonom na jugu borba za očuvanjem

ruralnog u Aylesbury Valeu nije nimalo laka. No društvena struktura u mjestu implicira da bi se mogla okupiti velika količina aktera kako bi se organizirala opozicija neželjenoj izgradnji. Kako status mjesta raste, tako će područje postajati sve atraktivnije stanovnicima koji su zaustavljeni izvan mjesta. Prema tome, natjecanje za resurse, posebno nekretnine, i dalje će se povećavati, a to će još više onemogućiti ostanak ili preseljenje u to područje onima slabijeg imovinskog statusa. Srednjoklasni imidž mjesta na taj će način ostati postojan (Murdoch i Marsden, 1994, str. 229).

Naposljetku, sustav planiranja koji slijedi pristup odozgo znači da je planiranje na lokalnoj razini podložno širim procesima. Kao što ćemo prikazati u sljedećem poglavlju, to je postalo izrazito vidljivo 1990-ih, kada se od lokalnih uprava tražilo da izrade planove u koje će uklopiti 2,2 milijuna novih stanova u ruralnom dijelu Engleske, što je pokrenulo široko rasprostranjene sukobe.

Kontrola izgradnje u Sjevernoj Americi

Ne postoji sveobuhvatan nacionalni okvir za kontrolu izgradnje u Sjedinjenim Američkim Državama, a ni u Kanadi. Nadležnost nad planiranjem upotrebe zemljišta potpuno je u domeni saveznih država, provincija i lokalnih uprava. Upravo zbog te rascjepkanosti nadležnosti među različitim agencijama i institucijama učinkovitost sustava planiranja izgradnje uvelike je ograničena. Pokušaji stvaranja integritetnijeg pristupa planiranju provedeni su putem osnivanja povjerenstava za planiranje u brojnim urbanih regijama, primjerice u New Yorku, Calgaryju i Edmontonu (Hall, 2002). Regionalni planovi ne bave se samo kontrolom izgradnje, mnogi od njih obuhvaćaju i mjere zaštite poljoprivrednog zemljišta i slobodnih zelenih površina za rekreaciju. Međutim, takvi su planovi više savjetodavni nego zakonski obvezujući i ne pružaju zaštitu ruralnog prostora.

Iako odbori za planiranje postoje u američkim lokalnim upravama, oni su općenito potkapacitirani i nedostaje im ovlasti za provođenje ciljeva. U SAD-u upotreba zemljišta u većoj je mjeri regulirana procesom zoniranja koji, iako djeluje paralelno s procesom planiranja, od njega je odvojen, provodi ga zasebno nadležno tijelo, a primjenjuje se putem zakona o javnom zdravstvu (Hall, 2002). Zoniranjem se određuje različite zemljišne površine za različitu namjenu, poput zone za stambene objekte, industrijske zone, trgovačke zone i slično. Međutim, upotreba zoniranja kao načina da se zaštiti slobodne, zelene površine bila je ograničenog dosega. Samo su tri savezne države, Hawaii, Oregon i Wisconsin, uvele zakone o zoniranju za područje cijele države koji su dopuštali da zemljište bude određeno za isključivo poljoprivrednu upotrebu (Lapping i sur., 1989; Rome, 2001). Osim toga i neke općine zonirale su velike građevne površine kao poljoprivredne kako bi se dodatno zaštitile od bilo kakve izgradnje (Hall, 2002). Ipak, cijeli sustav zoniranja samo je djelomično učinkovit u reguliranju izgradnje te graditelji uglavnom istjeraju po svome, a posebno zato što Ustav SAD-a daje pravo zemljoposjednicima da svoje zemljište razvijaju kako žele (Hall, 2002; Rome, 2001).

Kako im nedostaje nešto poput britanskog zakona o planiranju u ruralnim područjima, kojim su se nacionalizirala prava na izgradnju, institucije u SAD-u, želeći nadzirati izgradnju, uvele su mjere koje su im omogućile pravo služnosti – kupnju prava na odlučivanje o razvoju poljoprivrednog zemljišta.

Programe očuvanja poljoprivrednog zemljišta upotrebljava više saveznih država, okruga i općina, ponajviše u sjeveroistočnom dijelu SAD-a, te zajedno obuhvaćaju više od 730 000 hektara (1,8 milijuna jutara) zaštićene zemlje po cijeni od više od dvije milijarde američkih dolara (Sokolow i Zurbrugg, 2003). Najveća je pokrivenost u Marylandu, Pennsylvaniji i Vermontu, a financijski je najzahtjevniji bio okrug Howard (Howard County) u Marylandu, koji je utrošio

Tablica 13.4. Očuvane poljoprivredne površine putem 46 programa izvlaštenja u 15 saveznih država u SAD-u

Savezna država	Razina provođenja programa	Hektari	Očuvano zemljište u jutrima	Troškovi (u milijunima dolara)
Maryland	Okrug, lokalno	105 019	259 307	464,6+*
Pennsylvania	Okrug, lokalno	60 286	148 861	394,0
Vermont	Državno	40 763	100 651	56,8
Kalifornija	Okrug, lokalno	34 189	84 418	102,4
Delaware	Državno	26 478	65 377	69,5
Massachusetts	Državno	21 384	52 800	135,0
Kolorado	Okrug, lokalno	20 589	50 788	75,1
New Jersey	Okrug, lokalno	20 153	49 761	254,3
Connecticut	Lokalno	11 684	28 850	84,2
Washington	Okrug, lokalno	6 693	16 527	62,1
New York	Okrug, lokalno	3 669	9 060	68,3
Virginia	Lokalno	2 570	6 346	13,5
Wisconsin	Lokalno	836	2 064	3,38
Michigan	Lokalno	752	1 856	6,0
Sjeverna Karolina	Okrug	508	1 255	2,6

* brojevi nedostupni za dva programa u Marylandu

Izvor: Sokolow i Zurbrugg, 2003.

više od 193 milijuna dolara za stjecanje prava služnosti, i država Massachusetts koja je utrošila 135,9 milijuna dolara. I u ostalim dijelovima države Maryland također postoje slične važne inicijative, kao i u Pennsylvaniji, Kaliforniji i Vermontu (tablica 13.4.). Isplate zemljoposjednicima poznate kao „izvlastice” daju se kako bi se nadoknadila razlika u vrijednosti između poljoprivrednog zemljišta i građevinskog zemljišta te po hektaru iznose otprilike 810 dolara (2000 po jutru), iako iznos može znatno varirati ovisno o lokaciji. Financiranje se osigurava iz lokalnih poreza, izdavanja obveznica i potpora federalne, saveznih i lokalnih uprava. Federalno financiranje putem programa Farmland Protection uvedeno je 1996. i do 2003. dovelo je do više od trostrukog povećanja zaštićenih poljoprivrednih površina. Dodatnih je milijardu dolara federalnih sredstava dodijeljeno programu putem zakona Farm Security and Rural Investment Act donesenog 2002. godine.

Drugdje su upotrebljavani porezni poticaji kao mehanizam poticanja zemljoposjednika da poljoprivredno zemljište zadrže u poljoprivrednoj upotrebi. Te vrste mjera provode se u svim savezним državama SAD-a i u kanadskim provincijama, a uključeni su i Kalifornija i New York, gdje zemljoposjednici imaju poreznu olakšicu ako pristanu na određeno vrijeme zemlju upotrebljavati u poljoprivredne svrhe (Beesley, 1999; Hall, 2002), a također i Michigan, Wisconsin i Alberta, gdje su uvedeni niži porezi za farme (Beesley, 1999). Još jedan alternativni pristup koji se koristi olakšicama jest uvođenje poljoprivrednih predjela, a podrazumijeva zajedničke dobrovoljne sporazume među poljoprivrednicima da održavaju površine u poljoprivrednoj upotrebi u određenim poljoprivrednim predjelima. Zauzvrat ti poljoprivrednici dobivaju povlastice poput odgode plaćanja poreza ili izuzeća od tužbi za smetanje posjeda (Beesley, 1999; Lapping i sur., 1989). Iako je 1970-ih više od trećine poljoprivrednog zemljišta u državi New York bilo uključeno u poljoprivredne predjele, pokazalo se da je taj

pristup manje učinkovit za ruralna područja u neposrednoj blizini urbanih sredina koje su pod velikim građevinskim pritiskom nego za one gdje je izgradnja manje nužna (Lapping i sur., 1989).

Posljednji pristup kontroliranju izgradnje u ruralnim područjima u Sjevernoj Americi kupnja je zemljišta od javne uprave koja njime upravlja u korist javne upotrebe. Taj se model upotrebljava u nacionalnim parkovima, ali i na nižim razinama, u okruzima i općinama za zaštitu osjetljivog okoliša od urbanog razvoja. Primjerice, San Francisco je 1960-ih i 1970-ih uspostavio *de facto* zeleni pojas oko grada koristeći se tom mjerom. No 1970-ih mnoge lokalne uprave shvatile su kako su cijene zemljišta previše porasle da bi se dalje mogle kupovati velike površine neizgrađenog zemljišta (Rome, 2001). Privatne i općinske zemljišne zaklade također su kupovale slobodne površine kako bi ih zaštitile od izgradnje te je kasnih 1980-ih bilo ukupno više od 900 zemljišnih zaklada koje su upravljale s više od 810 000 hektara (dva milijuna jutara) poljoprivrednog zemljišta (Beesley, 1999).

Ukupno, procjene učinkovitosti strategija upravljanja izgradnjom u Sjevernoj Americi su različite. Individualni su se programi pokazali iznimno učinkovitim na lokalnoj razini, uspješno štiteći površine koje bi inače bile iskorištene za izgradnju, no većina otvorenih površina u ruralnom prostoru ostaje nezaštićena. Ta količina različitih primijenjenih pristupa, troškovi mnogih od njih i manjak zakonski obvezujuće provedbe onemogućili su stvaranje sveobuhvatne i usklađene strategije planiranja te umanjili razinu zaštite ruralnih površina koja se može održati.

Agrookolišne mjere

Osnovni cilj politika očuvanja ruralnih područja tijekom većeg dijela 20. stoljeća bio je zaštita ruralnog okoliša od urbanizacije. U većini najstrože zaštićenih područja, poput nacionalnih parkova u Sjevernoj Americi, Australiji i na Novom Zelandu, zabranjena je i poljoprivredna

Okvir 13.2. Pošumljavanje ruralnog krajolika

Prirodno stanje većine ruralnih dijelova Europe je šuma, no stoljeća obrade zemlje smanjila su šumske površine u korist onih poljoprivrednih, a potom urbanizacije. Međutim, posljednjih se desetljeća javljaju inicijative kojima se žele povećati autohtona šumska područja pošumljavanjem neiskorištenih poljoprivrednih površina. U Engleskoj je 1086. godine površina šumskih područja činila 15%, a do 1890. godine smanjena je na samo 4,8%. Tek u 20. stoljeću šumske površine povećale su se zbog sadnje industrijske crnogorice, a 1980-ih uvedena je politika sadnje širokolisnih šuma. Mjera Farm Woodland Scheme (poslije Farm Woodland Premium Scheme – FWPS) provodila se kao dio agrookolišnog programa Europske unije, a prema toj mjeri zemljoposjednicima se plaćalo i do 195 funti po hektaru obradive zemlje koju bi pošumili širokolisnim drvećem. Zbog dugoročnog cilja pošumljavanja širokolisnim bjelogoričnim vrstama isplate su osigurane za 40 godina za hrast i bukvu, za 30 godina za druge širokolisne vrste i za 20 godina za ostale vrste drveća (Mather, 1998). 1995. – 1996. putem ove mjere isplaćeno je ukupno 3,6 milijuna funti, a još je dodatnih 16,1 milijun funti isplaćeno u sklopu mjere Woodland Grant Scheme kojom upravlja Šumarska komisija (Forestry Commission). Pošumljavanje se, osim toga, poticalo i putem velikih projekata, kao što je Domaća šuma (National Forest), uspostavljen 1991. na području bivšeg rudnika ugljena u ruralnom dijelu English Midlands, a slične su se mjere provodile i na području Lancashirea i Bristola. Cilj projekta Domaća šuma bio je zasaditi 30 milijuna stabala na trećini površine od 500 četvornih kilometara koristeći se mješovitom strategijom koja je obuhvaćala kupnju zemlje putem poduzeća Forest Enterprise (komercijalni ogranak Šumarske komisije) i putem zaklade Woodland Trust (humanitarna zaklada), zatim razvoj općinskih šuma i potpore za dobrovoljno pošumljavanje na poljoprivrednim imanjima te podršku FWPS-a (Cloke i sur., 1996). Osim poboljšanja kvalitete okoliša, projekti poput Domaće šume teže stvoriti područja za rekreaciju kojima bi se poticao turizam i ekonomska regeneracija.

Slična je mjera provedena i u Irskoj, koja je također u povijesti pretrpjela velik gubitak šuma, na način da su proslavili novi milenij sadnjom šuma People's Millennium Forests. Financiranjem iz privatnih donacija, putem projekta je na 16 lokacija diljem zemlje posađeno stablo za svako kućanstvo u Irskoj. Svako je kućanstvo dobilo certifikat s detaljima lokacije „njihova” stabla koje su mogli pronaći i posjetiti uz pomoć karte s koordinatama (slika 13.3.).

Oba projekta, i English National Forest i People's Millennium Forest, trudili su se uključiti lokalno stanovništvo u pošumljavanje ruralnih područja. Međutim, kako opisuju Cloke i suradnici (1996), odnos javnosti prema šumama je podijeljen i utemeljen na duboko usađenim kulturnim predodžbama. Dok neki šume doživljavaju kao „živa mjesta koja dišu, kao spokojna mjesta u kojima ljudi i divljina mogu postojati u mirnom suživotu i sreći” (str. 569), drugi gledaju šume sa strahom i vide ih kao mjesta koja čovjeka mogu obaviti i preplaviti. Ako govorimo o upotrebi šume, također postoje doživljaji koji se na sličan način razlikuju, pa tako šuma naizmjenično može biti sklonište ili mjesto bez nadzora, posebice u zajednicama koje su u blizini starijih šuma i šuma za uzgojne svrhe (Marsden i sur., 2003). Iako postoje određene sumnje o postignućima mjere Farm Woodland Scheme (vidi Mather, 1998), kombinacijom plaćanja putem agrookolišnog programa, velikih šumarskih projekata i prirodnog rasta vegetacije na zapuštenom zemljištu uspješno se povećala površina šumskog pokrova diljem Engleske do 8,4%, koliko je iznosila 2000. godine.

Okvir 13.2. nastavak

Za više o projektu National Forest i javnom mnijenju o šumama pogledati Paul Cloke, Paul Milbourne i Chris Thomas (1996) The English National Forest: local reactions to plans for renegotiated nature-society relations in the countryside. Transactions of the Institute of British Geographers, 21, 552-571.

Za više o ruralnom šumarstvu općenito pogledati poglavlje Alexandera Mathera u Brian Illbery (ur.) (1998) The Geography of Rural Change (Longman). Više informacija o English National Forest dostupno je na www.nationalforest.org, a o Irish People's Millennium Forests na www.millenniumforests.com.

djelatnost, no na općenitijoj razini poljoprivrede se ili nije smatrala problemom ili se čak držala saveznikom očuvanja ruralnog okoliša. Politike kontrole izgradnje provodile su se radi očuvanja vrijednosti same prirode, no jednako tako i radi zaštite zemljišta za poljoprivredu. Međutim, od 1950-ih široko je prihvaćeno shvaćanje da je moderna poljoprivreda štetna za ruralni okoliš (vidi poglavlje 7) i da su agrookolišne mjere nužne kako bi se poljoprivredna praksa izmijenila.

Budući da agrookolišne mjere uključuju ekstenzifikaciju poljoprivrede, slučajno su se poklopile sa smanjenjem poljoprivredne proizvodnje u postproduktivističkoj tranziciji (vidi poglavlje 4). Agrookolišne mjere prve je uvela Europska unija kao dio paketa reformi Zajedničke poljoprivredne politike 1980-ih, a u SAD su uvedene nakon lobiranja aktivističkih udruga za zaštitu okoliša 1985., što je prethodilo zakonu Farm Security Act. Mjere su stekle popularnost i podršku tijekom vala ekološkog osvještavanja društva 1980-ih godina, a kao posljedica toga proširene su te osnažene daljnjim reformama poljoprivredne politike (Potter, 1998; Swanson, 1993; Winter, 1996).

Agrookolišne mjere mogu biti usmjerene na širok raspon ciljeva, primjerice na smanjenje upotrebe kemikalija, kontrolu zagađenja, prenamjenu oranica u travnjake, borbu protiv erozije tla, smanjenje gustoće stoke, poticanje ekološke poljoprivrede te pošumljavanje i održavanje šuma (vidi okvir 13.2.). Neke su mjere

usmjerene na jedan od specifičnih ciljeva, dok druge upotrebljavaju integralniji pristup unutar određenog ciljanog područja.

Jedna od prvih takvih mjera uvedenih u Britaniji uključivala je određivanje 28 okolišno osjetljivih područja (Environmentally Sensitive Areas, ESAs), ukupne površine 16 889 četvornih kilometara, odabrana na temelju njihove okolišne vrijednosti i potencijala za promoviranje tradicionalne poljoprivrede, čime su se željele spriječiti daljnje štete za okoliš (Winter, 1996). Poljoprivrednici s područja ESA mogu dobiti novčanu potporu prema veličini poljoprivrednog zemljišta ako sklope ugovor o gospodarenju zemljištem koji u pravilu propisuje ograničenu upotrebu gnojiva, gustoću stoke, zabranu upotrebe herbicida i pesticida, ograničenja uvođenju novog navodnjavanja i postavljanju nove ograde te se moraju obvezati da će održavati značajke krajobrazu kao što su živice, jarci, šume, zidovi i štagljevi.

Dok je program ESA u Ujedinjenom Kraljevstvu pokrivao velik broj okolišnih i konzervacijskih problema, u SAD-u je program Conservation Reserve Program (CRP) uveden zakonom Farm Bill Act 1985. te se isprva bavio samo problemom erozije tla. U sklopu programa poljoprivrednicima se plaćalo oko 60 dolara po hektaru zemlje da zaštite zemljište izrazito sklono eroziji, primjerice sadnjom stabala ili travnjaka (Potter, 1998; Swanson, 1993). Kao i kod većine agrookolišnih mjera, razlozi provođenja programa bili su i kontrola proizvodnje i

Slika 13.3. Karta mjesta sadnje stabala u sklopu projekta People's Millennium Forest u Cullentra Wood, okrugu Sligo, Irska

Izvor: Woods, privatna kolekcija

zaštita okoliša, no kritičari programa isticali su kako se USDA (United States Department of Agriculture) u prvom valu njegova provođenja više brinuo o prvom nego drugom cilju i da su usmjeravali program u područja u kojima se moglo provesti najveće smanjenje proizvodnje, a ne u ona koja su bila izložena najvećem riziku od erozije (Potter, 1998). Međutim, ipak se do 1992. putem tog programa obuhvatilo 14,5 milijuna hektara zemlje (11% ukupnih obrađenih površina u SAD), a procjenjuje se da se erozija tla smanjila za 22%, što čini 700 milijuna tona zemlje godišnje koja zbog mjera zaštite nije erodirala (Potter, 1998). Štoviše, 1991. ciljevi CRP-a proširili su se na ugrađivanje sustava filtriranja u vodotoke, zaštitu područja s izvorima,

opće poboljšanje kvalitete vode u zemlji kao i određivanje zaštićenih područja. Također uvedene su dvije nove, usporedne mjere, Wetlands Reserve Program i Agricultural Water Quality Protection Program (Green, 1996).

CRP i njegovi dodaci, koji se koriste financijskim potporama kako bi se pomoću poljoprivrede očuvao okoliš, podudaraju se s većinom agrookolišnog programa EU. U isto vrijeme kada i CRP, u SAD-u je uvedena i politika Conservation Compliance koja je za razliku od CRP-a sadržavala i negativne sankcije. Tom je mjerom propisano da poljoprivrednici u praksu uvedu odobren plan očuvanja okoliša kojim su potvrđivali da njihova djelatnost neće ozbiljno pridonijeti eroziji tla (Potter 1998; Swanson,

1993). Oni poljoprivrednici koji do 1. siječnja 1995. nisu uveli te planove izgubili su pravo na federalne potpore uključujući vezana plaćanja, osiguranje nasada i sredstva naknade štete od elementarnih nepogoda. Neke savezne države, poput Iowe, otišle su i korak dalje te uvele stroge zakone za zaštitu od erozije tla i zagađenja vode s prijetnjom sudskog progona u slučaju nepoštovanja zakona (Simon, 2002).

Kontrola proizvodnje nije jedina pozitivna nuspojava agrookolišnih mjera. Program Landcare u Australiji kombinira konzervaciju s promoviranjem društvenog sudjelovanja u upravljanju okolišem. Zemljoposjednike i poljoprivrednike potiče se na suradnju s ostalim sudionicima programa Landcare u rješavanju problema degradacije tla prema načelima samopomoći, kooperacije i lokaliziranih akcija (Lockie, 1999a, 1999b). Mjera Tir Cymen provedena u Walesu i njezin nasljednik, Tir Gofal, uključili su agrookolišne pothvate u ciljeve šireg područja ruralnog razvoja. Plaćajući poljoprivrednicima koji su se uključivali u te mjere za održavanje prirodnog izgleda i obilježja okoliša na svojim imanjima, mjerama se željelo poduprijeti održivost tradicijskih oblika poljoprivrede u ruralnoj ekonomiji kao i stvaranje novih radnih mjesta. Ukupno, izračunalo se da je mjerom Tir Cymen dobiveno 29 dana rada za dobrobit okoliša u tri pilot-područja tog projekta, što se očitovalo tijekom duljeg razdoblja zaposlenosti sezonskih radnika na poljoprivrednim gospodarstvima (Banks i Marsden, 2000).

Agrookolišne mjere temelje se na dobrovoljnom sudjelovanju poljoprivrednika i zato njihova učinkovitost uvijek ovisi o procjenama poljoprivrednika o koristi potpora i subvencija koje im te mjere obećavaju u odnosu na troškove i trud koji treba uložiti, a i na smanjenje proizvodnje. Iako je prihvaćanje takvih mjera u počecima bilo skromno te su i dalje geografski neujednačene, danas se agrookolišne mjere primjenjuju na velikom broju poljoprivrednih gospodarstava. Procjenjuje se da je do 2000. oko 20% poljoprivrednih površina EU uključeno u

neku vrstu okolišnih mjera, dok u Australiji u programu Landcare sudjeluje 30% farmi (Juntti i Potter, 2002; Lockie, 1999a). U agrookolišnim mjerama češće sudjeluju mladi poljoprivrednici te oni skloniji poduzetništvu, a razlozi za sudjelovanje koje poljoprivrednici navode vrlo su različiti. Primjerice, istraživanje Wilsona i Harta (2001) o dvjema agrookolišnim mjerama u UK pokazalo je da bi polovina sudionika odustala od mjera konzervacije ako bi se financijski poticaji ukinuli, ali je istraživanje također pokazalo da postoji sve više naznaka koje upućuju da se mijenja, odnosno povećava svijest tih poljoprivrednika o okolišnim problemima i zaštiti prirode. Time su Wilson i Hart potvrdili nalaze prethodnih istraživanja i zaključili da se sudionici u agrookolišnim programima mogu podijeliti na „aktivne provoditelje”, motivirane okolišnim čimbenicima, i „pasivne provoditelje” za koje su financijske potpore bile ključne za sudjelovanje te je bilo malo potrebnih izmjena u njihovoj poljoprivrednoj praksi i menadžmentu. Uz njih odredili su i neprovoditelje koji se također dijele na „uvjetne neprovoditelje”, koji bi se mogli uključiti u mjere uz drugačije uvjete, te „opiruće neprovoditelje”, koji se snažno protive sudjelovanju (Wilson i Hart, 2001).

Također, doneseni su različiti zaključci o učinkovitosti agrookolišnih mjera u zaštiti ruralnog okoliša. Specifični ciljevi vrlo se često ostvare, ali oni nemaju nužno širi utjecaj na okoliš. Winter (1999) iznosi svoju zabrinutost zbog halo-efekta, pri čemu se poljoprivrednici uključeni u neku od agrookolišnih mjera pridržavaju jedne aktivnosti (primjerice ispaša na teškom terenu neravnih pašnjaka), ali to nadoknađuju intenzivirajući proizvodnju na drugome mjestu, a Lockie (1999b) smatra da mjera Landcare u Australiji zapravo pridonosi intenziviranju poljoprivrede. Malo pozitivnije, istraživanja u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazala su da su agrookolišne mjere uspjele povećati populaciju leptira, kukaca i ptica.

Životinje i ruralni okoliš

Inicijative za zaštitu ruralnog okoliša primarno su se bavile očuvanjem krajobraza i staništa od daljnje degradacije, a tek u maloj mjeri projektima vraćanja bogatstva biljnog i životinjskog svijeta ili obnavljanja zanemarenih obilježja krajobraza. Samo su se u manjem broju slučajeva poduzimale ambicioznije mjere kojima se htio obnoviti izgubljen ruralni okoliš. Te su mjere uključivale oporavak od poljoprivredne proizvodnje u mnogim nacionalnim parkovima, pošumljavanje i reintrodukciju nekada autohtonih vrsta životinja. Životinje su važne za prirodne ekosustave, a vrijedne su i za reprezentaciju ruralnih krajeva posjetiteljima. Zato je i zaštita divljih životinja važan cilj mnogih inicijativa očuvanja prirode, posebice onih usmjerenih na očuvanje prirodnih staništa, što se provodi na temelju znanstvenih spoznaja, a često ih podržava i šire društvo koje je naklonjeno ranjivoj i vrlo prepoznatljivoj fauni poput ptica, leptira i smeđeg medvjeda. Treba istaknuti da se mnogo manje pažnje pridaje važnoj ulozi stoke za ruralni krajobraz i homogenizaciji stoke kroz selektivni rasplod te dominaciji najproduktivnijih pasmina zbog produktivistički orijentirane poljoprivrede (Yarwood i Evans, 2000). Iako postoje projekti očuvanja rijetkih pasmina goveda, ovaca, svinja i druge stoke, slika koja se stvara o tim vrstama manje je istaknuta u odnosu na divlje životinjske vrste (Yarwood i Evans, 2000).

Malo su kontroverznije inicijative za reintrodukciju namjerno istrijebljenih vrsta u proteklom razdoblju, vrsta koje se tada smatralo nekompatibilnima s modernom poljoprivredom. Možda je najambicioznija takva mjera projekt Buffalo Commons u području Velikih ravnic (The Great Plains) u SAD-u putem kojeg se trebala obnoviti populacija bizona, gotovo potpuno istrijebljena tijekom 19. stoljeća zbog sporta (lova) i trgovine krznom, no i zbog toga što se istrebljenje bizona smatralo preduvjetom za razvoj komercijalnog stočarstva na rančevima (Manning, 1997). Posljednjih desetljeća krda bizona reintroducirana su na više manjih

lokacija u području nizina, no u skladu s idejom Buffalo Commons bizoni su se vratili i slobodno lutaju u području od Montane i Sjeverne Dakote pa na jug do Teksasa. Kao što su zamislili osnivači projekta, Frank i Deborah Popper, ta se inicijativa temelji na projekciji o neprekidnoj depopulaciji i smanjenju poljoprivrede na području nizina, što bi stvorilo mogućnost za vraćanje poljoprivrednog uzgoja na neograđenim zajedničkim pašnjacima. Kako Popper i Popper (1999) opisuju, projekt Buffalo Commons, osim toga što je detaljan prijedlog nove regionalne ekonomije temeljene na turizmu, lovu, mesu i koži bizona kao i iskorištavanju autohtonog bilja ujedno je metafora (vidi i Manning, 1997; Popper i Popper, 1987).

No primjećuju i da je ta metafora dobila vlastiti život na više različitih načina preko različitih zagovaratelja te inicijative u regiji, no i onih koji joj se protive uključujući zemljoposjednike i rančere koji strahuju od gubitka prava vlasništva i marginalizacije njihovih trgovačkih aktivnosti.

Daljnje protivljenje vezano je uz mjere koje ciljaju reintroducirati vrste koje se smatra nametnicima u poljoprivredi. Protivljenje zemljoposjednika smatra se glavnim krivcem neuspjeha vraćanja dabrova u Škotsku, a projekti vraćanja velikih mesojeda poput vukova izazvali su žestok otpor na brojnim mjestima. Primjerice, Brownlow (2000) opisuje kako se prijedlog vraćanja sivog vuka u planine Adirondack u državi New York susreo sa snažnim otporom lokalnih stanovnika zbog njihove kulturne konstrukcije vuka, prema kojoj je vuk viđen kao nametnik, nepripadnik ruralnog naselja i opasnost za stoku i ranjive vrste poput srna. Nadalje, te se prijedloge smatralo pokušajem urbanih zaštitara okoliša da nametnu svoju ideologiju u ruralne krajeve. Taj slučaj u skladu je s idejama o globalizaciji vrijednosti, o čemu smo raspravljali u 3. poglavlju, gdje smo spomenuli globaliziranu okolišnu ideologiju koja promovira standarde očuvanja okoliša koji su u neskladu s lokalnim laičkim poznavanjem prirode i ruralnosti.

Sažetak

Zaštita prirodnog okoliša počela je imati velik utjecaj na način upravljanja ruralnim prostorom. Ozelenjavanje ruralnih politika odgovor je na mnoge čimbenike povezane s ruralnim restrukturiranjem. Prvo, porasla je svijest o šteti koju su moderna poljoprivreda, urbanizacija i izgradnja donijele ruralnom okolišu (vidi poglavlje 7), što je uz sve veće širenje ekološkog pokreta dovelo do povećanja društvene podrške za rješavanje nastalih problema. Drugo, kako je prevelika poljoprivredna proizvodnja postala velik problem poljoprivredne politike (vidi poglavlje 4), obrazloženja koja su davali zaštitari okoliša o potrebi da se reducira intenzitet poljoprivrede postala su sve zanimljivija donositeljima politika. Treće, ekonomsko restrukturiranje ruralnog prostora komodificiralo je ruralna područja i pretvorilo ih u prostor potrošnje više nego u prostor proizvodnje (vidi poglavlje 12) te je tako postalo ekonomski razboritije štiti estetski vrijedne krajobraze nego degradirati okoliš eksploatacijom resursa. Sjedinjeni, ti su imperativi stvorili skup interesa koji su doveli do ozelenjavanja ruralne politike.

Unutar širokog spektra zaštite ruralnog okoliša javlja se niz mjera i inicijativa koje se bave mnogim specifičnim problemima koristeći se različitim pristupima i strategijama. Neke se oslanjaju na dobrovoljno sudjelovanje, neki se koriste obvezujućim mjerama putem zakona. Također, neke mjere upotrebljavaju financijske i druge pozitivne poticaje kako bi potaknule očuvanje okoliša, a druge se pak koriste negativnim sankcijama za one koji se ne pridržavaju propisanih pravila. Razlikuju se i po tome što određene mjere uključuju poljoprivrednike, zemljoposjednike i ostale tradicionalne korisnike ruralnog prostora, dok druge ciljaju na fundamentalnije promjene u načinu upotrebe ruralnog prostora. Čak se i kod samih zaštitara okoliša javljaju razlike u ciljevima i metodama. Iako pojam „konzervacija” ponajprije znači zaštitu prirodnog svijeta, zapravo se odnosi na prihvaćanje umjerenih promjena koje se događaju s vremenom. Za razliku od toga, pojam „prezervacija” mnogo je stroži i ne dopušta promjene uzrokovane ljudskom djelatnošću. Oba pojma ipak kao početnu točku uzimaju trenutačno stanje ruralnog okoliša te se po tome razlikuju od mjera koje za cilj imaju rekonstrukciju okoliša iz prošlosti.

Osim toga, bilo koja inicijativa usmjerena na zaštitu okoliša i dalje može naići na otpor i protivljenje poljoprivrednika, zemljoposjednika, građevinskih investitora, lovaca, tvrtki za sječu drveća, naftnih i drugih sličnih kompanija koji su vrlo često zabrinuti za svoju ekonomsku korist, dobrobit i prava kojima, prema njihovu mišljenju, ne bi trebalo pretpostavljati interese životinja i biljaka.

Znanstvena i filozofska obrazloženja okolišnih projekata mogu se osporavati, posebice zbog lokalnih laičkih poimanja prirode kojima brane *status quo*. Otpor se također može pronaći u dojmu ruralnog stanovništva da je riječ o tuđim urbanim vrijednostima koje se pridaju okolišu i nameću ruralnom stanovništvu. Prema tome, ekološki problemi pokazali su se plodnim tlom za sukobe u ruralnim područjima, o čemu ćemo raspravljati u sljedećem poglavlju.

Za daljnje čitanje

Opsežni opisi mjera za zaštitu ruralnog krajobrazza, zaštićenih područja i agrookolišnih mjera uglavnom su dostupni iz britanske perspektive, primjerice u knjizi Bryna Greena *Countryside Conservation* (Spon, 1996) i Michaela Wintera *Rural Politics: Policies for Agriculture, Forestry and the Environment* (Routledge, 1996). Priču o nacionalnim parkovima u SAD-u detaljno je opisao Alfred Runte u *National Parks: The American Experience* (University of Nebraska Press, 1997). Adam Rome u *The Bulldozer in the Countryside* (Cambridge University Press, 2001) raspravlja o nizu pokušaja ograničavanja urbanog širenja u američkim ruralnim predjelima. Strategije kontrole izgradnje i mjere očuvanja obradivih površina opisuje više autora u zborniku koji su uredili Owen Furuseth i Mark Lapping *Contested Countryside: The Rural Urban Fringe in North America* (Ashgate, 1999). Za više o australskom programu Landcare proučiti rad Stewarta Lockieja, a rad Clivea Pottera proučava agrookolišne politike u Europi. Preporučujemo pročitati i S. Lockie, *The state, rural environments and globalisation: „action at a distance” via the Australian Landcare program*, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change* (Addison Wesley Longman, 1998); i C. Morris i C. Potter, *Recruiting the new conservationists: farmers’ adoption of agri-environmental schemes in the UK*, *Journal of Rural Studies*, volumen 11, stranice 51-63 (1995).

Internetske stranice

Više informacija o nacionalnim parkovima može se pronaći na mnogo službenih internetskih stranica, poput the British Council for National Parks (www.cnp.org.uk), British Association of National Park Authorities (nationalparks.uk), Parks Canada (www.pc.gc.ca), Irish National Heritage Service (www.duchas.ie/en/NaturalHeritage/NationalParks), New Zealand Department of Conservation (www.doc.govt.nz) i United States National Park Service (www.nps.gov), kao i na pouzdanim neslužbenim stranicama za američke nacionalne parkove (www.nationalparks.org). Internetska stranica Odjela za okoliš, hranu i ruralna pitanja UK (www.gov.uk/government/organisations/department-for-environment-food-rural-affairs) pruža detaljan pregled politike planiranja i agrookolišnih mjera u Britaniji, a stranica American Farmland Trusta (www.farmland.org) nudi informacije o programima zaštite poljoprivrednih površina i agrookolišnim mjerama u SAD-u. Za više o australskom programu Landcare vidjeti Landcare Australia (landcareaustralia.org.au) i National Landcare Program (www.agriculture.gov.au/ag-farm-food/natural-resources/landcare).

14. Ruralni sukobi

Uvod

Društveno i ekonomsko restrukturiranje pretvorilo je ruralno područje u mnogo kompleksniji prostor nego što je nekad bio. U prošlosti ekonomska dominacija poljoprivrede i drugih industrija koje su se oslanjale na eksploataciju resursa te relativna stabilnost ruralnih zajednica značila je da hegemonijski diskurs može predstavljati ruralno kao homogeni prostor te su takve homogenizirane reprezentacije služile kao baza za formiranje ruralnih politika i organizaciju ruralnog života. Primjerice, snažna identifikacija ruralnog prostora s poljoprivredom značila je da su interesi poljoprivrede prioritetni pri formiranju ruralnih politika (vidi poglavlje 9) i da je ruralni život organiziran oko proizvodnje hrane. Međutim, proces restrukturiranja urušio je takve jednostavne reprezentacije (Mormont, 1990). Danas postoji mnogo reprezentacija ruralnog na istom prostoru, oblikovanih različitim društvenim konstrukcijama stvarnosti (vidi poglavlje 1) te različitim ekonomskim i ideološkim interesima. U nekim slučajevima različite reprezentacije ruralnog prostora mogu supostojati, ali iz toga često slijede implikacije nekompatibilnosti pri upravljanju ruralnim prostorom. Postoji, primjerice, inherentna proturječnost između reprezentacije rurala kao radne zajednice u kojoj je zaposlenost osigurana eksploatacijom prirodnih resursa i reprezentacije rurala kao mjesta ugodnog za život, čija se privlačnost krije u odsutnosti industrije i zaštiti okoliša; ili između reprezentacije livade kao polja koja se upotrebljava za poljoprivrednu proizvodnju i reprezentacije livade kao staništa rijetkih biljaka i insekata koje treba zaštititi. Takve napetosti podupiru tezu koju Mormont (1990) opisuje kao 'simboličnu bitku oko ruralnosti' (p. 35), u kojoj je mnogostrukost sukoba izazvana legitimnošću ili prikladnošću različitih smjerova razvoja, inicijativa i politika u ruralnom prostoru.

Ruralni sukobi kreću se od prepirki oko relativno parohijalnih pitanja poput buke i mirisa s farmi, pristupa putevima i opskrbe uličnom rasvjetom, do protesta protiv širenja naselja, industrije, cesta, odlagališta otpada i elektrana i do rasprava oko odredbe i upravljanja zaštićenim područjima, poljoprivrednih praksi i regulacije ruralnih aktivnosti poput lova. U osvjet društvenog i ekonomskog restrukturiranja ruralni su se sukobi najprije pojavljivali na lokalnoj razini – na kojoj je zadiranje u svakodnevni život najizravnije. Međutim, u mnogim slučajevima sukobi su uključivali ne samo lokalne aktere nego pojedince, skupine za pritisak, kompanije i agencije koje su se nalazile izvan neposrednog ruralnog područja. U tim slučajevima dolazi do dizanja ruralnih sukoba na višu razinu jer su aktivisti prisiljeni angažirati se u lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj politici u pokušajima da promjene političke odluke (za primjere vidi Murdoch i Marsden, 1995; Woods, 1998b, 1998c). Istodobno, mobilizacija ruralnih aktivista bila je odgovor na percipiranje prijetnje ruralnim zajed-

nicama, okolišu i kulturi od političkih inicijativa nacionalne vlade da uvede reformu poljoprivrede, nove konzervatorske mjere, restrukturira javne servise, regulira lov i promovira javni pristup selu (Woods, 2003a). Na taj su se način ruralni problemi u mnogim zemljama od 1980-ih pomaknuli s margina u *mainstream* političke debate. Naravno, oduvijek je postojala određena razina političke debate o ruralnoj politici, no, kako je prikazano u poglavlju 9, većina te debate tradicionalno je kanalizirana u relativno zatvorene, privatne političke mreže. Ruralni protesti koji su se pojavljivali s vremena na vrijeme usredotočeni su oko pitanja privatnog vlasništva, zaštite okoliša ili sektorski specifičnih neslaganja, najviše s obzirom na poljoprivrednu politiku (vidi okvir 14.1.). U transformaciji koja je trajala posljednja dva desetljeća 'ruralna politika' zamijenjena je novom 'politikom rurala' u kojoj je samo značenje i regulacija ruralnog prostora ključno pitanje (Woods, 2003a). Ili riječima Mormonta:

ako i postoji pitanje rurala, ono se više ne tiče problema u poljoprivredi ili određenih aspekata životnih uvjeta u ruralnom prostoru, nego se tiče određenih funkcija ruralnog prostora i tipa razvoja koji u tom prostoru treba poticati (Mormont, 1987, str. 562).

U ovom poglavlju tematiziramo tri tipa ruralnih sukoba koji su svojstveni novoj 'politici rurala'. Prvi tip tiče se razvoja ruralnog prostora i sukoba između planiranja koje promovira potrebu za razvojem i između brige oko utjecaja na okoliš i gubitka 'ruralnog karaktera'. Druga studija slučaja bavi se sukobom oko upotrebe prirodnih resursa u ruralnom prostoru i ravnoteže između poljoprivrednih i interesa zaštite okoliša. Treći tip sukoba odnosi se na prijetnju 'ruralnom načinu života', koja se zamjećuje u pokušajima zabrane ili regulacije lova na divlje životinje. Poglavlje zaključujemo raspravom o pojavi šireg 'ruralnog pokreta' koji se sastoji od skupina angažiranih oko šireg spektra pitanja kako bi obranili ili promovirali određene reprezentacije ruralnog identiteta.

Okvir 14.1. Protesti poljoprivrednika

Politička mobilizacija poljoprivrednika igrala je važnu ulogu u oblikovanju povijesnog tijeka ruralne politike i zakona. Udruživanje poljoprivrednika potkraj 19. i početkom 20. stoljeća osnažilo je položaj poljoprivrede postavivši je u središte ruralne politike. Ipak, iako su poljoprivredna udruženja bila inkorporirana u poljoprivrednu politiku (vidi poglavlje 9), protesti i demonstracije poljoprivrednika u mnogim su se zemljama nastavili, bilo da su nastavili pritisak na političare ili u svrhu izražavanja neslaganja nekih skupina poljoprivrednika s načinom na koji su *mainstream* udruženja predstavljala poljoprivredne interese. Potonja motivacija stajala je iza protesta Američkog poljoprivrednog pokreta (American Agricultural Movement (AAM)) 1970-ih godina. AAM, labava organizacija malih poljoprivrednika, organizirala je dva 'traktorska' protesta u Washington, DC-u gdje su zahtijevali povećanje potpora za poljoprivredne proizvode te mjeru za pomoć oko poljoprivrednih dugova. Prvi traktorski protest, u siječnju 1978., doveo je 3000 poljoprivrednika u glavni grad, dok je drugi, u veljači 1979., uzrokovao prometni zastoj s kolonom traktora dugom 40 kilometara (Stock, 1996). Nezadovoljstvo *mainstream* poljoprivrednim udruženjima također je potaknulo periodične proteste militantnih poljoprivrednika u Francuskoj od 1950-ih godina prošlog stoljeća uglavnom usmjerenih na trgovinske politike i s prijedloge reformi Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije (ZPP) koja je prijetila smanjiti dohodak poljoprivrednika. Blokade cesta, pruga i luka, masovne demonstracije, grafiti i otmice kamiona koji su prevozili uvozno meso, ali i povremeno nasilje činili su dio protesta francuskih poljoprivrednika (Naylor, 1994).

Okvir 14.1. nastavak

Ta tradicija najvidljivije je nastavljena u radu *Confédération Paysanne* (vidi također okvir 3.3.), iako s progresivnijim, antiglobalističkim zaokretom.

Godina 1990-ih pad cijena poljoprivrednih proizvoda i kolaps tradicionalne poljoprivredne politike isprovocirali su kod poljoprivrednika u UK, Irskoj i Australiji taktike protestiranja. Prvi protest u UK podignut je u zimu 1997. – 1998. godine zbog uvoza iz Irske, koristeći se *impromptu* blokadom trajektnih luka. Kako se širila recesija u poljoprivrednom sektoru, protesti koji su uslijedili, a koje je organizirala radikalna *grassroots* skupina Farmeri za akciju (Farmers for Action), bili su usmjereni prema supermarketima, tvornicama za preradu hrane, mljekarama i siranama (Woods, 2004a). Jedan od najpoznatijih događaja bio je kada su se u prosincu 2000. poljoprivrednici udružili s prijevoznicima i blokirali naftne rafinerije i skladišta goriva, kao dio niza protesta širom Europe protiv novih poreza na gorivo.

Za više o poljoprivrednim protestima u SAD-u, Francuskoj i UK vidi Catherine McNicol Stock (1996) *Rural Radicals* (Cornell University Press); Eric Naylor (1994) *Unionism, peasant protest and the reform of French agriculture*, *Journal of Rural Studies*, 10, 263-273; i Michael Woods (2004) *Politics and protest in the contemporary countryside*, u L. Holloway i M. Kneafsey (ur.), „Geographies of Rural Societies and Cultures“ (Ashgate).

Osporavanje razvoja sela

Razvoj izgrađenog okoliša postao je česta tema ruralnih sukoba iz niza razloga. Projekti izgradnje uključuju znatne i vidljive promjene u ruralnom krajolobu koji potencijalno utječu na veći broj ljudi u okolnom prostoru te također predstavljaju jasan, opipljiv objekt zbog kojeg se pokreće protest. Ti projekti također otvaraju pitanja koja su važna za nekoliko različitih diskursa ruralnosti.

Iz perspektive vladinih dužnosnika i planera, primjerice, smještanje velikih razvojnih projekata na selo konvencionalno se smatralo prihvatljivim i prikladnim. Dostupnost zemljišta i relativno slaba gustoća naseljenosti učinili su ruralna područja atraktivnim lokacijama za velike ili škodljive razvojne projekte poput elektrana, zračnih luka i odlagališta otpada koji bi bili neprihvatljivi u gusto naseljenim urbanim područjima. Slično tomu, uobičajeno se smatralo kako ruralni prostor treba biti ispresijecan autocestama i prugama koje povezuju velike gradove; kako je gradnja akumulacija i brana dio ruralne ekonomije temeljene na iskorištava-

nju resursa; i kako je izgradnja naselja i tvornica nužan dio regionalnih razvojnih strategija.

Potpora razvojnim projektima također je dolazila od lokalnih vlasti i ruralnog poduzetništva za koje je razvoj infrastrukture nužan dio modernizacije ruralnih prostora. Stoga su nova naselja bila potrebna kako bi privukla doseljenike i zamijenila postojeće substandardno stanovanje; industrijska postrojenja i turističke atrakcije potrebni su kako bi stvorili radna mjesta ondje gdje je poljoprivreda u padu; a nove ceste, pruge i aerodromi potrebni su kako bi ublažili ekonomske nedostatke periferije.

Ti prorazvojni diskursi dominirali su u ruralnoj politici do kraja 20. stoljeća, kada su ih počeli osporavati antirazvojni aktivisti. Protesti protiv razvoja često su pobuđivali zabrinutost oko utjecaja na okoliš, uključujući štete u ranjivim krajolicima i staništima; no također su bili motivirani i brigom za estetsku kvalitetu ruralnog prostora kakvu predstavlja ideal 'ruralne idile' (vidi poglavlje 1). Prijedlozi za razvoj ruralnih prostora tako su se osporavali na temelju tvrdnji da će nova infrastruktura dezintegrirati

krajobraz, narušiti mir sela bukom ili svjetlošnim zagađenjem, kompromitirati 'ruralni karakter' malih naselja ili uvesti prakse upotrebe zemlje koje su percipirane kao 'urbane' ili barem 'neruralne'.

Pojava sukoba organiziranih na liniji tih argumenata često se povezivala s kontraurbanizacijom i, s obzirom na to, postoji opasnost od percepcije tih sukoba kao sukoba između lokalnog stanovništva i doseljenika. Primjerice, Spain (1993) identificira sukob oko razvoja u Okrugu Lancaster, Virginia, kao borbu između došljaka ili doseljenika, koji više vrednuju kvalitetu i očuvanje okoliša, i starosjedioca, kojima je draži ekonomski rast i pogodnosti koje on nosi. Slična distinkcija zabilježena je u nastupima lokalnih političara u ruralnim dijelovima u južnoj Engleskoj (Woods, 1998b).

S druge strane, detaljnija analiza otkriva da je situacija često mnogo složenija nego što to dihotomija lokalci/doseljenici sugerira. Kao što Spain primjećuje, mnogi doseljenici zaista imaju bolji pristup resursima nego lokalno stanovništvo te se mogu bolje politički mobilizirati. Međutim, to je često refleksija klasne strukture kontraurbanizacije i sukobi koji su opisani samo u terminima nejednakog pristupa resursima mogli bi točnije biti opisani kao klasni sukobi nego kao sukobi između lokalaca i pridošlica. Doseljenici imaju određenu motivaciju da se protive razvojnim projektima ako ih percipiraju kao prijetnju njihovu financijskom i emotivnom ulaganju u ruralni prostor, ali ta motivacija može biti zajednička motivaciji lokalnih stanovnika koji su uložili u nekretnine ili su snažno emotivno vezani za mjesto u kojem žive. Također postoje rascjepi unutar skupina doseljenika i lokalnog stanovništva. Primjerice, jedna skupina doseljenika, naviknula na osvijetljene ulice u gradu, može predložiti uvođenje ulične rasvjete radi sigurnosnih razloga, ali joj se može protiviti druga skupina koja preferira odsutnost umjetne rasvjete kao dio ruralnog karaktera zajednice. Stoga je mnogo korisnije gledati na stavove prema razvojnim projektima

kao posljedicu različitih diskursa o ruralnosti koji presijecaju kategorije klase, duljine boravka u mjestu, dobi i sl., a na sukobe oko razvoja kao posljedicu stvaranja *ad hoc* koalicija aktera motiviranih različitim obrazloženjima.

Stambena gradnja u ruralnoj Britaniji

Složenost sukoba oko razvoja u ruralnim područjima može se demonstrirati na primjeru sukoba oko razvoja novih naselja u ruralnim područjima UK. Gradnja novih naselja kontroverzna je u svim razvijenim zemljama jer implicira porast stanovništva koji sa sobom nosi zahtjeve za novom infrastrukturom i lako se može shvatiti kao 'urbanizacija' (vidi poglavlja 9 i 13). Kako je prikazano u poglavlju 13, radi takvog shvaćanja gradnja novih naselja u ruralnoj Britaniji regulira se procesom planiranja kojima se određuje i količina i lokacija novih građevina. Periodične planove izrađuju demokratski izabrana lokalna vijeća putem procesa koji uključuje savjetovanja s dionicima i javnošću (vidi Murdoch i Abram, 2002; Murdoch i Marsden, 1994). Aktivističke skupine koje predstavljaju i graditelje i zaštitare pokušavaju utjecati na zaključke tih procesa kroz prigovore na javnim uvidima i lobiranje kod donositelja odluka, no do 1990-ih godina postojao je opći konsenzus kojim se podrazumijevalo da je izvan zelenog pojasa i nacionalnih parkova određen stupanj gradnje novih naselja nužan i izvediv bez znatnog narušavanja ruralnog okoliša.

Priprema novih planova sredinom 1990-ih ipak je bila mnogo kontroverznija. Projekcije kretanja stanovništva, temeljene na trendovima kontraurbanizacije i predviđenim promjenama društvenog ponašanja, procijenile su da će u Engleskoj između 1991. i 2006. godine biti potrebna izgradnja 4,4 milijuna novih stanova te da će polovinu njih trebati izgraditi na neizgrađenom zemljištu u ruralnim područjima. Ti brojevi dogovoreni su na razini nacionalne vlade, podijeljeni su okruzima na regionalnim konferencijama o planiranju i ugrađeni u lokal-

ne strukturne planove prije nego što su privukli pozornost javnosti kada su okružna vijeća zatražila da ih uklope u lokalne prostorne planove. Slučaj Somerset, ruralne općine na jugozapadu Engleske, a kojoj je između 1991. i 2016. godine dodijeljena kvota od 50 000 novih stanova ilustrira višestruke sukobe koji su uslijedili (Woods, 1998b).

Sukob oko predložene izgradnje novih naselja dogodio se na tri razine. Prvo, organizirana je kampanja kojom se tražilo od lokalnog vijeća da se usprotivi zadanoj kvoti. Aktivisti, među kojima i lokalci i doseljenici, udruge za zaštitu okoliša i ekološke udruge naglašavali su utjecaj na okoliš i gubitak ruralnog karaktera prostora. Predsjednik lokalne podružnice Vijeća za zaštitu ruralne Engleske (danas Kampanje za zaštitu ruralne Engleske – *Campaign to Protect Rural England* – CPRE) izjavio je, primjerice, za lokalne novine da će 'način života na selu koji se polako razvijao tijekom stoljeća, sada biti izbrisan jednim potezom' (citirano u Woods, 1998b, str. 20). Takvo predstavljanje reflektira tipičan diskurs ruralnosti doseljenika i onog srednje klase, ali kampanju su podržali i vijećnici koji su stali uz interese lokalne radničke klase koja se protivila izgradnji kuća za doseljenike kada na tržištu nije postojalo dovoljno financijski pristupačnih kuća za lokalno stanovništvo.

Drugo, debata o srednjoročnom razvoju novih naselja bacila je svjetlo na niz lokalnih sukoba u kojima su se prosvjednici protivili donošenju žurnih planova za izgradnju kuća. U tim slučajevima opozicija se mobilizirala oko percipirane prijetnje da će gradnja narušiti izgled ruralnog krajobraza, karakter sela i prirodna staništa. Najmanje je jedan sugovornik u lokalnim medijima bio eksplicitan o vlastitoj motivaciji za obranu svojeg uloga u ruralnu idilu:

Protivimo se bilo kakvoj izgradnji. Mi smo došli ovdje s imanja u Tauntonu [najveći grad u Somersetu] radi pejzaža i privatnosti, i to nije bilo jeftino (citirano u Woods, 1998b, str. 20).

U Somersetu broj prorazvojnih zastupnika bio je ograničen. Oni koji su bili spremni govoriti javno, iznose da je razvoj potreban kako bi se izgradile nove kuće za lokalno stanovništvo, spriječio gubitak poslovnih prilika te jednostavno u ime 'napretka'. Uglavnom, inercija sustava planiranja išla je u prilog toj manjini. Unatoč velikom prosvjedovanju općinsko vijeće moglo je učiniti vrlo malo kako bi promijenili prostorne planove, a da se ne uvedu znatne promjene u politici na nacionalnoj razini. Stoga, treće, kampanja u Somersetu zajedno je s ostalima postala dio nacionalne kampanje koju je organizirao CPRE protiv cilja da se izgradi 2,2 milijuna novih kuća u ruralnim područjima Engleske, i koji su predstavljali plan destrukcije engleskog sela. Tek je ta kampanja na nacionalnoj razini postigla uspjeh, izborivši se za skromno smanjenje količine nove gradnje u ruralnim područjima.

Sukobi oko ruralnih resursa

Sukobi oko ruralnih resursa imaju dugu povijest, no sve veći naglasak koji se stavlja na zaštitu prirode i sve manja ekonomska važnost primarnih djelatnosti, uključujući poljoprivredu i šumarstvo, znači da se prihvatljiva upotreba resursa vratila kao vruće političko pitanje koje u sukobe unosi različite reprezentacije ruralnog prostora. Žarišna točka u sukobima oko resursa uključuje upravljanje poljoprivrednim površinama i šumarstvom. Šuma Great Bear Rainforest duž obale Britanske Kolumbije u Kanadi bila je, primjerice, u središtu sukoba drvne industrije i konzervacionista zbog utjecaja krčenja šuma na prirodne ekosustave, koji je organizacija *Wilderness Committee* u svojoj kampanji predstavila kao izbor između komercijalnog šumarstva i prirode.

Jedan od najvažnijih sukoba oko ruralnih resursa proteklih godina smješten je niže, na zapadnoj obali Sjeverne Amerike, u regiji Klamath u južnom Oregonu i sjevernoj Kaliforniji. Ta je regija visoka pustinja koju presijeca rijeka Klamath s povezanim močvarama. Godine 1905. Bureau of Reclamation donio je ambici-

ozan projekt poljoprivredne proizvodnje koji se oslanja na prisvajanje močvarnih područja i navodnjavanje pustinje putem izgrađene mreže koja danas uključuje sedam brana, 45 pogona za pumpanje, gotovo 300 kilometara kanala i 830 kilometara cijevi za navodnjavanje (LaDuke, 2002). Gotovo 100 000 hektara farmi i poljoprivrednog zemljišta oslanja se na vodu iz ovog projekta koji je na poljoprivredno zemljište preusmjerio 25% godišnjeg toka rijeke. Regija je reklamirana kao model obnavljanja razvoda i očuvanja bioraznolikosti, međutim tenzije između različitih korisnika zbog ograničenih količina vode – uključujući ratare i stočare, domicilno Klamath pleme i biljni i životinjski svijet – duboko su ukorijenjene (Doremus i Tarlock, 2003).

U ljeto 2001. velika suša dramatično je smanjila razinu vode u Gornjem Klamath jezeru, ugrožavajući opstanak priljepuša i lososa Coho. Prema odredbama Zakona o ugroženim vrstama (Endangered Species Act), projekt-menadžeri zatvorili su ulaze u sustave navodnjavanja, zadržavajući dotok vode u jezero, ali odsijecajući opskrbu za navodnjavanje za čak 90%. Kada su usjevi propali, to se odrazilo na prihode i nekoliko je poljoprivrednika bankrotiralo. Kao reakciju na to, ratari, stočari i njihovi pristalice organizirali su protest građanskog neposlušna, uključujući neovlašten pokušaj prosvjednika da 4. srpnja otvore sustav za navodnjavanje.

Iznadprosječne količine otopljenog snijega pomogle su da se ista kriza izbjegne 2002., međutim sukob između poljoprivrednika i konzervacionista se nastavio, uz ogorčenost poljoprivrednika koji su smatrali da je njihov interes stavljen iza interesa riba. Napetosti su se također pojavile i unutar poljoprivredne zajednice, između onih koji su htjeli prodati zemlju i onih koji su smatrali da će pad u broju poljoprivrednika ugroziti opstanak trgovaca mehanizacijom, gnojivima i sjemenom, na taj način dovodeći u opasnost cijelu ruralnu zajednicu.

Lov i ruralni način života

U poglavlju 3 pokazali smo kako je jedan od najvažnijih utjecaja procesa globalizacije u ruralnim krajevima bio 'globalizacija vrijednosti'. Konkretno, potkraj 20. stoljeća svjedočili smo širenju i popularizaciji niza vrednota vezanih uz interakciju čovjeka s prirodom, što je uvelo nove standarde zaštite okoliša i promoviralo ideje prava životinja. Te vrednote – koje su zasnovane na mješavini ekološke filozofije, zelene ideologije, znanstvenih prikaza i laičkog znanja o pitomoj prirodi – često su u suprotnosti sa shvaćanjem prirode koje formira dio tradicionalne ruralne kulture i znanja. S obzirom na to, kad su vlade i agencije pokušale uvesti nove zakone i regulatorne okvire zasnovane na novim, globaliziranim, okolišnim vrednotama koji se odnose na tradicionalne ruralne aktivnosti, došlo je do sukoba. To se manifestira, primjerice, u sukobima oko dobrobiti životinja u poljoprivrednoj proizvodnji, uključujući upotrebu baterijskog uzgoja i transporta živih životinja (Buller i Morris, 2003). Međutim, pitanje koje je dovelo do najvažnijeg sukoba ticalo se lova.

Lov je iznimno simbolička aktivnost u mnogim tradicionalnim diskursima ruralnosti. On predstavlja ruralni način života koji je isprepleten s prirodom, u kojoj ljudi iskušavaju vlastitu inteligenciju protiv prirodnih sila kako bi preživjeli i koji u konačnici demonstriraju svoju moć i kontrolu nad prirodom. Ipak, iz perspektive globalnih vrednota o pravima životinja lov je predstavljen kao okrutna i barbarska aktivnost. Rastući utjecaj potonje pozicije unutar društva u cjelini doveo je do usvajanja novih zakona i mjera koje ciljaju regulirati ili zabraniti lov u nekim zemljama uključujući Francusku, Belgiju i, uz najveće kontroverzije, Ujedinjeno Kraljevstvo.

Debata u UK fokusirala se na lov divljih sisavaca, uključujući lov sa psima na lisice i jelene. Taj tipično britanski način lova provode organizirane skupine, s utreniranim psima koji slijede miris divljači dok za njima idu lovci, često na

konjima. Lov i rituali povezani s njima bili su važan dio ruralne kulture, barem od ranog devetnaestog stoljeća, te su također bili elementi održavanja elitističke ruralne strukture moći (Woods, 1997) i žarišna točka aktivnosti u zajednici (Cox i sur., 1994; Cox i Winter, 1997). Iako lov ostaje važna aktivnost za određeni dio ruralnog stanovništva te na određenim lokalitetima (Milbourne, 2003a, 2003b), prisutnost lova na britanskom selu u cjelini je prorijeđena doseljavanjem, padom poljoprivrednog sektora i promjenom društvenih stavova.

Protivljenje lovu u UK također ima dugu povijest, koju je dijelom poticala briga za prava životinja i dijelom klasna politika. Od 1945. bilo je nekoliko pokušaja uvođenja zakonske zabrane lova psima na divlje sisavce, posebice 1980-ih i 1990-ih godina. Na općim izborima 1997. na vlast su došle i laburistička vlada s manifestom kojim se obvezuje osigurati slobodni izbor na lov, i, kako ju je javnost percipirala, antilovna većina u Donjem domu parlamenta. Zakon za zabranu lova ubrzo je iznesen, ali nije prošao u parlamentarnim procedurama. Uslijedili su i drugi pokušaji, ali snaga opozicije koju je pokrenuo prolovački lobi poremetila je vladin entuzijazam za zabranu te dovela do niza bezizlaznih položaja i neriješenih pitanja. Zahtjevi za objektivnije dokaze rezultirali su osnivanjem neovisne komisije da procijeni utjecaj potencijalne zabrane na ruralnu ekonomiju i društvo (Burnsova istraga, Burns Inquiry), dok je novoosnovani parlament u Škotskoj preduhitrio UK izglasavanjem zabrane u prosincu 2001. godine.

Argument protiv lova uglavnom se zasniva na pravima životinja, a aktivisti koji se zalažu za lov unaprijedili su svoj argument poistovjećujući lov s ruralnošću na način da napad na lovstvo postaje napad na ruralnost. Tri su elementa te strategije. Prvo, lov se predstavlja kao ključan aspekt ruralnog načina života. Zabrana lova značila bi gubitak radnih mjesta, uklanjanje žarišne točke života u zajednici i povećanje društvene isključenosti (vidi Woods, 1998c). Drugo, znanstvena i etička baza zabrane dovedene su u

pitanje ruralnom reprezentacijom prirode prema kojoj je lov potpuno prirodan, a ulovljene životinje ne trpe nepotrebnu okrutnost te da je lov potreban kako bi se kontrolirao broj štetočina na oranicama (Woods, 2000). Zabraniti lov stoga bi značilo ignorirati razboritost ruralnog društva. Treće, osporava se pravo urbanocentričnog društva da nametne vlastite vrednote u prostor sela. Stoga je sukob oko lova prikazan kao sukob između ruralnog i urbanog u kojem se ruralno predstavlja kao gubitnika, braneći civilne slobode i prava.

Povezanost lova i ruralnosti naglašavala se u taktikama prolovačkih aktivista. Smatrajući kako pitanje lova samo po sebi neće privući dostatnu podršku javnosti koja bi poduprijela zastavljanje donošenja zakona, aktivisti su osnovali skupinu za pritisak Seoski savez (Countryside Alliance) i predstavili lov kao samo jedno područje ruralnih obilježja koje smatraju ugroženim tvrdeći da je ruralni način života napadnut zbog pogrešno vođene urbane vlade.

Tu su poruku pronosili u nizu protesta, uključujući tri masovna prosvjeda u Londonu: Countryside Rally (srpanj 1997.), Countryside March (ožujak 1998.) i Liberty and Livelihood March (rujan 2002.). U porukama na prosvjedima naglasili su niz problema, uključujući recesiju u poljoprivredi, stambenu gradnju i zatvaranje ustanova i usluga u ruralnom području, no obrana lova ostala je glavnom motivacijom i organizatora i većine sudionika (Woods, 2004a). Tema lova dominirala je na transparentima i plakatima koje su nosili prosvjednici, a istodobno su mnogi slogani naglašavali ruralno-urbani sukob i napad na selo (slika 14.1.).

Strategija Seoskog saveza bila je predstaviti britansko selo kao ono koje podupire lov. Međutim, realnost restrukturiranog sela mnogo je složenija. Čak i unutar ruralnih područja postoji mnogo ljudi koji se protive lovu i diskursi ruralnosti koji podupiru zabranu. Lov je, primjerice, prikazan kao oskrvnjivanje rurala kao prostora prirode te kao aktivnost koja je uvredljiva za ostale korisnike ruralnog prostora poput

šetača i izletnika (Woods, 1998c, 2000). Kao takav, sukob oko lova je unutarruralni sukob

jednako kao i sukob između ruralnog i urbanog društva.

Slika 14.1. Lov poistovjećen s civilnim slobodama, 2002. u Londonu, u Prosvjedu za slobodu i preživljavanje (*Liberty and Livelihood March*)

Izvor: Woods, privatna kolekcija

Sažetak

Studije slučaja u ovom poglavlju prikazuju indikativnu ilustraciju vrsta problema oko kojih su se posljednjih godina razvili ruralni sukobi. Argumenti koji se upotrebljavaju, akteri koji su uključeni i određen način na koji se značenje i pravila ruralnosti dovode u pitanje u svakom slučaju ovise o kontekstu. Ipak, postoje zajedničke teme i pravilnosti koje se pojavljuju u različitim specifičnim sukobima i koje reflektiraju utjecaj širih diskursa ruralnosti. Primjerice, Seoski savez (Countryside Alliance) u Britaniji pokazao je kako se može povezati niz različitih problema u zajedničku temu, a to je obrana ruralnog od gradskog upletanja. Ipak, slika ruralnog koju brani Seoski savez (Countryside Alliance) temelji se na specifičnom diskursu koji poistovjećuje ruralnost s poljoprivredom, privatnim zemljovlasništvom, homogenom zajednicom i tradicionalnim aktivnostima poput lova. Taj je diskurs sam po sebi isključujući te ga ne prihvaćaju mnogi suvremeni stanovnici britanskog sela. Stoga ne iznenađuje što će se pristalice tog diskursa naći pred nizom sukoba s obzirom na to da se pretpostavke diskursa dovode u pitanje u sve složenijem ruralnom svijetu stvorenom restrukturiranjem. Osim toga, postoje druge aktivističke udruge koje žele stvoriti vezu između ruralnih sukoba, ali s prilično drukčijeg gledišta. *Confédération Paysanne* u Francuskoj je, primjerice, povezala ekonomske interese malih farmara, ekološke probleme i kontraglobalizaciju (Woods, 2004a). Ruralna

koalicija (*Rural Coalition*) u Sjedinjenim Američkim Državama na sličan način povezuje održivu poljoprivredu, zaštitu okoliša, pitanja društvene pravde, urođeničkih naroda i prava manjina te razvoj zajednice. Progresivnu ruralnu politiku tog tipa također uvode skupine koje žele istražiti alternativne ruralne stilove života, poput gradnje kuća s niskim utjecajem na okoliš, kako prikazujemo u poglavlju 21.

Zajedno, različiti ruralni prosvjedi i mnogo malih neformalnih protesta fokusirani na lokalne sukobe važna su politička mobilizacija pojedinaca oko pitanja ruralnog identiteta. Te skupine sve više poprimaju oblik novog društvenog pokreta (Woods, 2003a). Poput ostalih društvenih pokreta, novonastajući ruralni pokret labavo je strukturirana skupina autonomnih grupa, bez organizacijskog centra, određenih vođa ili koherentne ideologije te je ujedinjen jedino stavljanjem naglaska na ruralni identitet. Međutim postoji neslaganje oko toga što ruralnost znači, s najmanje tri različite struje (Woods, 2003a):

- *Reaktivni ruralizam* koji uključuje mobilizaciju samodefiniranog 'tradicionalnog' ruralnog stanovništva koje brani navodno povijesni, prirodni i agrarno usmjeren ruralni način života.
- *Progresivni ruralizam* koji se suprotstavlja aktivnostima i razvojnim projektima koji su u sukobu s diskursom jednostavnog, prirodi bliskog, lokaliziranog i samodostatnog ruralnog društva.
- *Aspiracijski ruralizam* koji uključuje mobilizaciju doseljenika i istomišljenika u obrani vlastitih financijskih i emotivnih ulaganja u ruralne lokalitete, želeći promovirati inicijative za (p)održavanje zamišljene ruralne idile opirući se razvojnim projektima koji ugrožavaju zamišljen ruralni ideal.

Svaka od navedenih struja ruralizma nudi motivaciju aktivistima da se bore protiv percipiranih vanjskih prijetnji ruralnosti. U nekim slučajevima stvaraju se udruženja između skupina koje predstavljaju različite struje, primjerice u protestima protiv izgradnje novih prometnica. Međutim, i među tim različitim strujama ruralizma također postoje nesuglasja oko kojih se stvaraju sukobi unutar ruralnog razvoja, nudeći suprotstavljene strane u Mormontovoj 'simboličnoj borbi za ruralnost'.

Za daljnje čitanje

Za više o stvaranju politike ruralnog i ruralnom pokretu vidi Marc Mormont, The emergence of rural struggles and their ideological effects, *International Journal of Urban and Regional Research*, volumen 7, stranice 559-575 (1987) i Michael Woods, Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement, *Journal of Rural Studies*, volumen 19, stranice 309-325 (2003) – dva članka izdana u razdoblju od 16 godina u različitim fazama politizacije rurala. Mnogi znanstveni članci i poglavlja u zbornicima nude više informacija o različitim aspektima debate oko lova u Britaniji, uključujući dva članka autora Paula Milbournea: The complexities of hunting in rural England and Wales, *Sociologia Ruralis*, volumen 43, stranice 289-308 (2003b) i Hunting ruralities: nature, society and culture in "hunt countries" of England and Wales, *Journal of Rural Studies*, volumen 19, stranice 157-171 (2003a) – oba članka donose rezultate Burnsove istrage o lovu. Michael Woods, Researching rural conflicts: hunting, local politics and actor-networks, *Journal of Rural Studies*, volumen 14, stranice 321-340 (1998), istražuje pokušaj zabrane lova na jelene u dijelu južne Engleske, dok doprinosi Woodsu u Fantastic Mr Fox? Representing animals in the hunting debate, u C. Philo and C. Wilbert (ur.), *Animal Spaces, Beastly Places* (Routledge, 2000) analizira upotrebu jezika i slika u debati oko lova. Više o studiji slučaja politike stambene gradnje u ruralnim dijelovima Engleske vidjeti M. Woods, Advocating rurality? The repositioning of rural local government, *Journal of Rural Studies*, volumen 14, stranice 13-26 (1998). Za više o sukobima oko regulacije vode u Klamath regiji vidjeti H. Doremus i A. D. Tarlock, Fish, farms, and the clash of cultures in the Klamath basin, *Ecology Law Quarterly*, volumen 30, stranice 279-350 (2003).

Internetske stranice

Postoji mnogo internetskih stranica s informacijama koje se tiču sukoba o kojima smo u ovom poglavlju raspravljali, mnoge od kojih uređuju aktivističke skupine na bilo kojoj strani debate. Za više o stambenoj gradnji u Britaniji vidjeti internetsku stranicu Campaign to Protect Rural England (www.cpre.org.uk) i House Builders' Federation (www.hbf.co.uk). Za više o sukobu Klamath vidjeti stranicu <http://www.klamathbasin-crisis.org/index.htm> za poljoprivrednu perspektivu, i stranicu Klamath Basin Coalition (www.klamathbasin.info) za perspektivu konzervacionista. Glavna prolovačka organizacija u Britaniji je Countryside Alliance (www.countryside-alliance.org), dok je glavna antilovna grupa League Against Cruel Sports (www.league.org.uk). The Wildlife Network (hot.virtual-pc.com/wildnet/wildnet.shtml) zagovara 'srednji put' u reguliranju lova. Izvještaj vladine komisije o utjecaju zabrane lova psima na ruralnu ekonomiju i društvo, zajedno s istraživanjem i dodatnim materijalima, dostupan je na arhiviranoj stranici www.huntinginquiry.gov.uk.

Četvrti dio

**ISKUSTVA S RURALNIM
RESTRUKTURIRANJEM**

15. Promjene u ruralnim životnim stilovima

Uvod

U prethodnim poglavljima ove knjige raspravljali smo o društvenim i ekonomskim promjenama koje su utjecale na ruralna područja tijekom proteklog stoljeća i reakcijama na te promjene koje su se događale u ruralnim zajednicama, vladama i drugim donositeljima politika. Najveći je dio rasprave neizbježno bio usredotočen na strukturne promjene, institucije i politike. U ovom, posljednjem dijelu knjige usmjerit ćemo pozornost na ljude koji žive i rade u seoskoj sredini i njihova iskustva s ruralnim restrukturiranjem i njegovim posljedicama. Kako smo istaknuli u poglavlju 3, Hoggart i Paniagua (2001) tvrdili su da ruralno restrukturiranje uključuje i kvalitativne i kvantitativne promjene. Proučavajući promjenjivu prirodu ruralnih životnih stilova i slušajući osobne narative samih ljudi o tim promjenama, pronalazimo tragove kvalitativnih aspekata ruralnog restrukturiranja kojima dopunjavamo kvantitativne pokazatelje koje smo opisali u brojnim prošlim poglavljima.

Razlika između životnih stilova ruralnog stanovništva danas i onih od prije jednog stoljeća jest golema. U ranom dvadesetom stoljeću ruralne su živote obilježavali insularnost, nedostatak tehnoloških uređaja, snažna društvena hijerarhija i moralni okvir života u zajednici te duboka uključenost u poljoprivredni rad i povezanost s prirodnim svijetom. Primjerice, Humphries i Hopwood (2000) prenose sjećanja stanovnika ruralnog dijela Engleske iz 1920-ih i 1930-ih, u kojima su istaknuta obilježja teškog rada i izolacije:

Radio bih subotom, navečer, odmalena obavljajući sve one težačke poslove na gospodarstvu, mnogo ranije nego je većina drugih mladića morala. Čak i kao dječak od pet godina morao sam ići u polje u određenim godišnjim dobima. Sjećam se da je moj otac vilama iskapao krumpire, moja majka ih je skupljala, a ja sam iza držao veliku košaru – veliku kao ja – skupljajući ono što smo zvali *the chats*, a to su bili sitni krumpiri za svinje (Albert Gillett, seosko dijete, citirano u Humphries i Hopwood, 2000, str. 34-35).

Bili smo posve izolirani. Nije bilo drugih gospodarstava oko nas barem tri do pet milja [pet do osam kilometara]. A najbliža zgrada, Bigland Hall, bila je udaljena oko milje i pol [dva i pol kilometra] od nas. O, nismo imali vijesti iz vanjskog svijeta jer nije bilo prijema [radija] i nikada nismo imali novine; morali bismo hodati dvije i pol milje [četiri kilometra] da bismo došli do njih, a ionako si ih nismo mogli priuštiti. Živjela sam samo od danas do sutra s onime što bi mi moj muž rekao kad bi došao. On mi je govorio tko je umro, tko je kupio gospodarstvo i tko se selio: zanimljive vijestice (Marian Atkinson, žena poljoprivrednika, citirano u Humphries i Hopwood, 2000, str. 130).

Elementi tih životnih stilova romantizirali su se kao dio mita o ruralnoj idili (vidi poglavlje 1). Međutim, za one koji su ih vodili, to su bili životi u siromaštvu, u lošem zdravlju i ograničenih mogućnosti. Modernizacija ruralnog društva za mnoge je ljude u ruralnim područjima značila emancipaciju. Stoga je priča o ruralnom restrukturiranju složena i ne može se predstavljati kao potpuno pozitivna ili potpuno negativna. Takva ispremiješana iskustva i osjećaji također su vidljivi u narativima nedavnih promjena ruralnog konteksta. Studije slučaja koje ćemo spomenuti donose osobne priče o promjenama iz dviju različitih zajednica – poljoprivrednog sela na Novom Zelandu u okolnostima liberalizacije poljoprivrede 1980-ih i 1990-ih; i sela u južnoj Engleskoj u okolnostima kontraurbanizacije i gentrifikacije. U svakom od tih slučajeva priče prenose dubok osjećaj promjene koja je povezana s dubokim vezama s mjestom i ruralnim identitetom, a također otkrivaju i nepredviđenost individualnih stavova prema promjenama i reakcija pojedinaca na njih.

Priče poljoprivrednika o poljoprivrednom restrukturiranju na Novom Zelandu

Novozelandska je poljoprivredna zajednica doživjela jednu od najnaglijih i najtežih epizoda ekonomskog restrukturiranja od svih ruralnih djelatnosti, nakon reformi koje je vlada Novog Zelanda uvela sredinom 1980-ih kako bi deregulirala poljoprivredu, ukinuvši potpore i prisilivši poljoprivrednike da se natječu na otvorenom, slobodnom tržištu (za više detalja vidi poglavlje 9). Kako je Sarah Johnsen (2003) primijetila, većina opisa deregulacije i restrukturiranja poljoprivrednog sektora koje je potom uslijedilo, napisana je iz makroekonomske perspektive na osnovi statističkih podataka na nacionalnoj razini. Za razliku od toga, Johnsen, u studiji slučaja provedenoj u Waihemou na Južnom Otoku, ispituje narative poljoprivrednih obitelji o iskustvu s restrukturiranjem. Ona je otkrila kako su poljoprivrednici u početku ponavljali konvencionalno prihvaćenu retoriku da je deregulacija „dobra stvar” koja će osnažiti poljoprivredu Novog Zelanda. No kada ih je pitala o njihovim iskustvima, poljoprivrednici su često pričali drukčiju priču u kojoj su naglašavali bol koju su doživjeli i nejednaku sposobnost gospodarstava da se uhvate u koštac s izazovima.

Bitni elementi u tim bolnim iskustvima poljoprivrednika, koji su se borili u novim ekonomskim okolnostima, obuhvaćali su osjećaj duboke obuzetosti poljoprivredom kao tradicije i načina života te vezanosti za određeno selo:

Tradicija nas drži ovdje. I samo bliskost. Stvarno je teško... napustiti poljoprivredu značilo bi stvarno izići iz naše zone komfora na neki način. Stvarno je teško prekinuti s onim što poznaješ i otisnuti se u nepoznato, iako ponekad poželim da smo u stanju to učiniti (poljoprivrednik, citirano u Johnsen, 2003, str. 140).

Sjećam se da su jedne godine cijene bile posebno loše. I jedva se isplatilo ekonomski... isplatilo se zbog zdravlja i blagostanja tvojih ovaca, ali ekonomski se jedva isplatilo voditi ih na ispašu, strići ih. Jednostavno nije bilo povrata tvog uloženog novca. Do trenutka kad bih isplatio nadnice i troškove uloženog i to. Bilo je baš ludo. Jako rastužuje, obeshrabruje, raditi teško cijelu godinu na mjestu do kojeg ti je jako stalo i poslovati s gubitkom (poljoprivrednica, citirano u Johnsen, 2003, str. 141).

Za mnoge je poljoprivrednike predanost mjestu činila vlastiti narativ, bila je to priča o tome kako je gospodarstvo izgrađeno teškim radom. Tako su bili isprepleteni način preživljavanja, stil života, životna povijest i mjesto življenja:

Mi smo zapravo dobili kredit i kupili smo sve odjednom. Dakle, napravili smo tu veliku investiciju. Nismo bili poput mnogih drugih obitelji koje su se pripremale da sin preuzme imanje. Sva naša ušteđevina otišla je na to, a kupili smo ga prije nego smo se vjenčali... U toj fazi toliko smo toga dali da bi bilo naše. Uložili smo svoj novac u to i nadogradili sve ograde i

druge stvari. I djevojke [naše kćeri] bile su jako povezane s gospodarstvom, pretpostavljam. Uvijek su išle s nama... i pretpostavljam da s tim povezujemo lijepe osjećaje. Napustiti to... pretpostavljam da ću to morati učiniti jednog dana. Ali mislim da će mi to biti jako teško (poljoprivrednica, citirano u Johnsen, 2003, str. 142).

Gubitak gospodarstva ili nesposobnost da se na zemlji uzgoji sve što se može često su stvarali osjećaj razočaranja, neuspjeha i krivnje:

Bio sam razočaran što nismo uspjeli održati gospodarstvo na određenoj razini... znate, neka gospodarstva su jednostavno, dražesna... poput izložbenih primjeraka su, zar ne? Volio bih da sam mogao više uložiti u gospodarstvo nego što jesmo. Uvijek je ljepše ostaviti zemlju u boljem stanju nego u kojem si je zatekao, za sljedeće generacije. Lijepo je vidjeti da je mjesto obrađeno do punog potencijala. Mi jednostavno nismo to bili u stanju (poljoprivrednik, citirano u Johnsen, 2003, str. 144).

Takve osjećaje oblikovao je i službeni diskurs, koji je implicirao da u sustavu deregulirane poljoprivrede „dobri poljoprivrednici” ostvaruju uspjeh, dok „loši poljoprivrednici” propadaju. Ipak, Johnsen otkriva da su sami poljoprivrednici odbacivali to pojednostavljeno tumačenje te su radije upućivali na postojanje različitih utjecaja na razini gospodarstava. Johnsen tvrdi da su na iskustva i način na koji su poljoprivrednici reagirali na promjene utjecali čimbenici na razini poljoprivrednog gospodarstva, kućanstva i imanja, a obuhvaćali su razinu zaduženosti poljoprivrednog gospodarstva, podjelu rada u kućanstvu i stadij u životnom ciklusu obitelji te veličinu i kvalitetu zemlje na gospodarstvu; kao što su na njih utjecali i rod, znanje, iskustvo, vrijednosti i stavovi, ciljevi i doživljaj mjesta pojedinog poljoprivrednika te širi kontekst uključujući i lokalne biofizičke uvjete, obilježja lokalne ekonomije i lokalne poljoprivredne kulture.

Priče seljaka o promjenama u zajednici u južnoj Engleskoj

Childerley (pseudonim) tipično je selo u južnoj Engleskoj. Michael Bell, koji je ranih 1990-ih u svrhu etnografskog istraživanja proveo šest mjeseci živjeti u tom selu, primjećuje kako ono nema ni iznimne vizure ni zanimljive građevine, a nije ni mjesto velike izgradnje novih kuća (Bell, 1994). Kako smo već naveli u prvom poglavlju, Childerley je dovoljno malo i povijesno mjesto da ga njegovi stanovnici doživljavaju ruralnim i za mnoge od njih ruralnost sela osnažuje upravo viđenje da ono nudi vezu s načinom života kakav je nekad bio. Ipak, Bell također napominje da Childerley, kao i mnoge zajednice na rubnim dijelovima londonskog pojasa dnevnih migracija, prolazi važne društvene promjene tijekom posljednja četiri desetljeća kako dolaze novi, bogatiji doseljenici (vidi također poglavlje 6). Narativi o ruralnom životu koje Bellu iznose seoski stanovnici stoga su snažno nabijeni svijeću o promjenama u selu, a koje se očituju i fizički i društveno:

Postalo je sterilno. Kao da je izgubio svoju bit. Sada se sve čuva i pere i boji, ali, ono što ja mislim, srce mjesta je nestalo. Zgrade se održavaju, ali karakter je izgubljen.

Velik je problem to što je duh zajednice nestao ili je barem jako smanjen. Više ne postoji zajednička svrha, zajednički cilj. To je ono što je potrebno da bi se mjesto održalo skupa. Ne mogu zapravo vidjeti kamo sve to vodi (stanovnici Childerleya, citirano u Bell, 1994, str. 95-96).

Ideja gubitka duha zajednice važno je obilježje priča stanovnika sela, pomoću kojeg možemo opisati način na koji su se obrasci društvene interakcije promijenili od onih kolektivnih djelovanja unutar općine, orijentiranih prema unutra, prema onima koja su orijentirana i šire se prema van, oblikujući se po individualističkom stilu života. Kako Bell navodi, mnogi su stariji stanovnici o tim promjenama govorili s osjećajem žaljenja:

Više mi se sviđao starinski život sela. Bilo je vrlo prijateljski, poput jedne velike obitelji. Uvijek smo se posjećivali. Nije ti trebala televizija. Samo si otišao van i pitao nekoga. Ako se nešto dogodilo, ako je netko bio bolestan ili nešto, svi su to znali dovoljno brzo. Kada sam ja bila djevojčica, sam si se zabavljao. Čitao si, žene su šile, mi smo kartali. Slušali bismo radio. Bio si neovisniji. Svi su znali jedni druge. Sada te susjedi ne znaju. Više nije isto (dugogodišnja stanovnica, citirano u Bell, 1994, str. 98).

Čak i noviji doseljenici ponavljaju priču o izgubljenoj zajednici, priznajući da je prorjeđivanje odnosa, koje se primjećuje, rezultat različitih životnih stilova koje oni slijede u usporedbi s onima tradicionalnima:

Mislim da to ima neke veze s našim karakteristikama... Pretpostavljam da neki ljudi postanu prijatelji sa svojim susjedima jer su to ljudi koji žive vrata do njih. Mislim da se trudimo sprijateljiti s njima samo ako su nam slični na neki način (menadžerski savjetnik i nedavni doseljenik, citirano u Bell, 1994, str. 98).

Međutim, promjene u stilovima života također su se pripisivale i ekonomskim i društvenim promjenama unutar postojećeg sela, posebno smanjenju fizičkog rada u poljoprivredi i slabljenju paternalističke klasne strukture. Iako su sjećanja na stara vremena pretežno naglašavala težak život, neki stariji seljaci, kao što je bivši djelatnik u prodaji nekretnina kojeg Bell citira, osvrću se na bivša vremena s nostalgijom tvrdeći „*bilo* je bolje” (Bell, 1994, str. 116, naglasak u izvorniku).

Zanemarena područja ruralne geografije

Priče pojedinaca, koje citiraju Johnsen i Bell, duboko su osobne i oblikovane su konkretnim obilježjima, okolnostima i iskustvima tih ljudi. To je „umješteno znanje” koje se stvara iz konkretnih pojedinačnih pozicija i perspektiva (Hanson, 1992). Isto se može reći i za priče koje iznose istraživači ruralnoga u znanstvenim knji-

gama i člancima koje pišemo. Mi ruralnom prilazimo iz specifičnog, društvenog i obrazovnog okvira i sa sobom donosimo specifične interese, pristranosti i pretpostavke koje ulaze u istraživanja i analize koje provodimo. Nije slučajnost da su u prevladavajućoj struji ruralnih istraživanja tijekom cijelog dvadesetog stoljeća ruralni istraživači bili većinom bijelci, pripadnici srednje klase, muškarci srednje dobi, usredotočeni gotovo isključivo na aspekte ruralnih aktivnosti koje također uključuju bijelce, pripadnike srednje klase i muškarce srednjih godina – poljoprivrednu proizvodnju, industriju, iskorištavanje resursa, kreiranje politika i planiranje.

Taj je zaključak uvjerljivo istaknuo Chris Philo 1992. u članku objavljenom u *Journal of Rural Studies*. Članak naslova „Zanemarena područja ruralne geografije” [*Neglected rural geographies*] potaknut je Philovim čitanjem knjige ekološkog autora Colina Warda, *Dijete na selu* [*The Child in the Country*] (Ward, 1990). Kako Philo (1992) opisuje, Ward istražuje okolnosti i iskustva djece u britanskoj seoskoj sredini i daje uvide u ruralni život koji u to vrijeme gotovo uopće nije postojao u akademskim istraživanjima ruralnog područja (za kasnija istraživanja o djeci na selu vidi poglavlje 17). Za Philoa zanemarivanje djece u ruralnim istraživanjima, koje ističe Wardova knjiga, otkriva širi problem zanemarivanja i drugih ruralnih iskustava u glavnoj struji istraživanja ruralnih tema, a koja su vodila uznemirujuće pogrešnom prikazivanju ruralnih iskustava:

Ostaje opasnost prikazivanja britanskih ljudi na selu (ili barem onih za koje se čini da su važni u oblikovanju i osjećanju lokalnog područja) kao da su svi „Gospodin Prosječni”: kao zaposleni muškarac, koji zarađuje dovoljno za život, bijelac i vjerojatno Englez, heteroseksualan i neka-ko bez seksualnosti, tjelesno sposoban i zdravog razuma i bez drugih osobitosti, (recimo) religijskih vjerovanja ili političkih uvjerenja (Philo, 1992, str. 200).

Nastavljajući se na to, Philo je postavio izazov za ruralne geografte i srodne istraživače da

ozbiljno shvate „druge“ koji također zauzimaju ruralni prostor:

Zašto ruralni geografi ne bi ispitivali društvene odnose zdravlja i bolesti ili tjelesne sposobnosti i invalidnosti, i dok to rade, zašto ne bi istražili specifične prostore koji su povezani s „drugošću“, primjerice s bolesti, fizičkom i mentalnom invalidnosti koji se prostiru ruralnim okruženjem. I zašto ruralni geografi ne bi promišljali o društvenim odnosima seksualnosti, zašto ne razmatraju mogućnost da nepostojanje ekvivalenta homoseksualnim ili lezbijskim „getima“ i mrežama, koje opisuju urbani geografi, na selu upozorava zapravo na nedostatak takvih fenomena jer su usko isprepletene ruralne zajednice mjesta koja ne opraštaju izražavanje alternativnih seksualnosti? I zašto također ne bi razmišljali o mnoštvenosti ostalih „drugosti“: Roma i putnika svih vrsta, „hipija novog doba“, ljudi alternativnog stila života koji su u potrazi za društvom, beskućnika i skitnica, svih koji se kreću složenim prostorima i diljem stvarnog ruralnog prostora i onog unutar njihove mašte (Philo, 1992, str. 202).

Rezultat tog izazova bio je val istraživanja tijekom 1990-ih koja su težila prepoznati i proučiti različitost iskustava u seoskom prostoru, od kojih su mnoga upotrebljavala kvalitativnu metodologiju s ciljem, kako Milbourne (1997a) komentira navodeći Duncana i Leya (1993), da maknu iz središta proučavanja „privilegirana mjesta iz kojih proizlazi slika“ ruralnog (Duncan i Lay, 1993, str. 2) i da omogućiti „polifoniju glasova“ (str. 8) iz rurala (vidi također Cloke i Little, 1997).

O nekima od tih studija raspravljamo u sljedećim poglavljima, dajući uvid, među ostalim, u ruralne prostore djece, starijih, radnika migranata, domorodačkih naroda, etničkih manjina, gej i lezbijskih zajednica te putnika. Nema sumnje da su takva istraživanja pridonijela punijem, senzibilnijem razumijevanju suvremenog ruralnog života, no i ona su doživjela kritike. Primjerice, Little (1999) iznosi zabrinutost

zbog nedostatka teorijske rasprave o pojmovima „drugi“ i „isti“ tvrdeći da,

previše je istraživanja prilično olako označavalo skupine ili pojedince kao „druge“ uz naizgled premalo znanja o odnosima moći i procesima transgresije koje uključuje takvo kategoriziranje. Studije o ruralnim drugima ne mogu se i ne smiju provoditi bez napomene o tome koja je osnova određenog oblika drugosti; zašto su određeni identiteti „odrugovljeni“, tko gubi, a tko dobiva takvim pozicioniranjem i tko su oni koji su „isti“ (Little, 1999, str. 438).

Da bi se to postiglo, Little ističe da ruralna istraživanja moraju uključiti proučavanje uloge širih struktura moći kao što su rasizam, patrijarhat i homofobija. Slično tomu, Little kritizira studije ruralnih drugih zbog njihova statičnog shvaćanja grupnih i individualnih identiteta, čime zanemaruju stupanj u kojem su identiteti nesigurni i podložni promjeni. Dakle, još je mnogo prostora za napredak daljnjih istraživanja „zanemarenih prostora ruralnih geografija“, ako žele biti više od oblika „akademskog turizma“ kroz iskustva nekritički definiranih grupa „drugih“.

Rod i ruralno

Najbrojnija skupina „drugih“, marginalizirana u glavnoj struji područja ruralnih istraživanja su žene. Praktički jedina pažnja poklonjena ženama u tradicionalnim ruralnim istraživanjima svodi se na nekoliko socioloških studija o poljoprivrednim kućanstvima u kojima se žene pojavljuju samo u unaprijed pretpostavljenoj sporednoj ulozi prema kojoj žena ima dužnost upravljanja kućanstvom ili brige o djeci ili pak sekundarne ekonomske aktivnosti (taj se stereotip i dalje održava u mnogim medijskim reprezentacijama žena na gospodarstvu – vidi Morris i Evans, 2001). Kako Whatmore i suradnici (1994) primjećuju, poljoprivredna „obitelj“ „uzima se kao organski entitet kojem se pristupa putem jednog pojedinca koji ga predstavlja – poljoprivrednik, ili glava kućanstva, oboje u

maskulino definiranim terminima" (str. 3), što izravno pridonosi nevidljivosti žena u akademskom prikazivanju ruralnog života.

Unatoč popularizaciji feminističke teorije u socijalnoj geografiji i s njom povezanim društvenim znanostima 1980-ih godina, njezina primjena u ruralnim istraživanjima ostala je ograničena. Feminističke perspektive uvedene su u studije o ženama na gospodarstvima (Gasson, 1980, 1992; Sachs, 1983, 1991; Whatmore, 1990, 1991), na tržištu rada (Little, 1991), u životu zajednice (Middleton, 1986; Stebbing, 1984) i u ekološkom aktivizmu (Sachs, 1994), no one su ostale, Friedlandinim (1991) riječima, „sivom literaturom" (str. 315). Ipak, takve su studije pokazale nužnost uvođenja roda u analizu ruralnih promjena, kako ističu Whatmore i suradnici:

Oni koji osporavaju ruralno restrukturiranje oslanjaju se na, i povratno, preoblikuju rodne odnose; osnažujući i slabeći pozicije moći žena (i muškaraca) na različite načine na različitim mjestima, što je dodatno usložnjeno njihovom ispresjecanošću s drugim ôsima društvenih odnosa moći, posebno klase, „rase" i etniciteta (Whatmore i suradnici, 1994, str. 2).

Little i Austin (1996) istraživale su jedan aspekt toga, putem studije slučaja proučavajući kako u selu East Harptree, u jugozapadnoj Engleskoj, koncept ruralne idile utječe na svakodnevni život žena. Posebno su se usredotočile na važnost koja se u ruralnoj idili pridaje zajednici i obitelji. Osjećaj zajednice bio je snažno izražen u odgovorima žena u tom selu, posebno među useljenicama, ali i održavanje funkcionalne zajednice također postavlja određena očekivanja pred žene, kako jedan stanovnik primjećuje da, velik dio organiziranja obavljaju žene, ali ne isključivo. Muškarci se uključuju oko seoskog nogometa. Tijekom tjedna žene vode selo (citirano u Little i Austin, 1996, str. 108).

Slično tomu, žene u tom selu također su uobičajeno iznosile uvjerenje da je seoska sredina

„bolja" okolina za podizanje obitelji, čak i ako su im praktični aspekti brige i osiguravanje prijevoza za djecu stvarali teškoće, posebno za žene zaposlene na puno radno vrijeme. Stoga, Little i Austin ističu postojanje visokog udjela žena koje su zapravo postale majke „s punim radnim vremenom", a nekoliko je žena bilo svjesno da se njihovi životi i identiteti u selu vrte oko njihove majčinske uloge. Na isti je način postojala i svijest da se žene bez djece mogu osjećati isključene iz aktivnosti zajednice:

Bilo bi pomalo osamljujuće ovdje bez djece. Sve se organizira oko djece... Djeca ti daju opravdanje za prisutnost u selu (mlada majka, citirano u Little i Austin, 1996, str. 106).

Tako Little i Austin tvrde da aspekti ruralne idile služe ojačavanju tradicionalnih rodnih odnosa i uloga, uključujući majčinstvo i važnost žena u zajednici. Kako zaključuju, „ti aspekti ruralnog načina života koji žene najviše cijene oni su koji im donose najmanje mogućnosti izbora (primjerice o zaposlenju ili kućanskim obavezama) izvan njihovih konvencionalnih uloga" (str. 110).

Studija Little i Austin također je važna jer označava prijelaz od radova usredotočenih na strukturne dimenzije rodnih razlika u ruralnim društvima prema radovima koji su zainteresirani za istraživanje toga kako se rodni identiteti i ruralnosti mogu uzajamno stvarati. Taj je drugi aspekt od sredine 1990-ih postao važniji kako je broj istraživanja o rodu i ruralnome rastao. Primjerice, jedan nedavniji pregled rodnih istraživanja u području ruralnih studija navodi da ne samo da su rodna istraživanja počela bujati nego da i samo ruralno potiče nove perspektive o rodu, kako „značenja povezana s ruralnim mjestima i kulturama daju nove uvide za ispitivanje spolnih identiteta, primjerice odnosa između rodnog identiteta i tijela" (Little i Panelli, 2003, str. 286). Prihvatanje rodne dimenzije sve je učestalije u istraživanjima širokog raspona ruralnih tema. Zato u ovoj knjizi svjesno nismo

napisali posebno poglavlje o rodu, nego o nje-
mu, osim u ovom kratkom uvodnom odjeljku,
govorimo u kasnijim poglavljima gdje rasprav-

ljamo o rodu u kontekstu mladenačkih životnih
stilova i seksualnosti, zaposlenosti i alternativ-
nih ruralnih životnih stilova.

Sažetak

Razumijevanje prirode i dinamike suvremenog sela zahtijeva ne samo poznavanje strukturnih promjena i njihovih statističkih podataka te institucionalnih i političkih odgovora nego i prihvaćanje toga kako ruralno restrukturiranje doživljavaju ljudi koji žive i rade u ruralnim područjima i kako se sami životni stilovi mijenjaju. U poglavljima ovog završnog dijela knjige usmjerili smo se na iskustva s ruralnim restrukturiranjem. Usredotočili smo se na nekoliko ključnih aspekata ruralnog života – na kvalitetu ruralnog stanovanja i zdravlja te strah od kriminala u ruralnim područjima (poglavlje 16); na životne stilove djece, mladih i starijih ljudi u ruralnim zajednicama (poglavlje 17); zaposlenost i poslovni život (poglavlje 18); siromaštvo, deprivaciju i beskućništvo (poglavlje 19); položaj etničkih manjina i domorodačkih zajednica u ruralnim područjima (poglavlje 20); te pokušaje ostvarivanja „alternativnih” ruralnih stilova života (poglavlje 21). Kako bismo rečeno smjestili u kontekst, u tim poglavljima opisujemo strukturne promjene, navođenjem statističkih podataka kada su primjereni, raspravljamo i o politikama, a važan smo prostor također dali glasovima samih ljudi na selu koji govore o svojim iskustvima.

Za daljnje čitanje

Više o dvjema studijama slučaja o poljoprivrednicima s Novog Zelanda, odnosno iz engleskog sela Childerley, može se pronaći u Sarah Johnsen, „Otkrivena mogućnost: iskustva s ruralnim restrukturiranjem novozelandskih poljoprivrednika” [*Contingency revealed: New Zealand farmers’ experiences of agricultural restructuring*], *Sociologia Ruralis*, volumen 43, stranice 128-153 (2003), i Michael Bell, *Childerley: Priroda i moralnost na selu* [*Nature and Morality in a Country Village*] (University of Chicago Press, 1994). Članak Chrisa Philoa „Zanemarena područja ruralne geografije: pregled” [Neglected rural geographies: a review], u *Journal of Rural Studies*, volumen 8, stranice 193-207 (1992), i dalje je osnovna literatura za studente koji uče o ruralnom društvu, dok se rasprava o širenju interesa u ruralnim istraživanjima prema uključivanju „podrugovljenih” društvenih skupina može naći u uvodu zbornika koji su uredili Paul Cloke i Jo Little, *Osporene kulture sela* [*Contested Countryside Cultures*] (Routledge, 1997), te Paul Milbourne, *Otkrivanje ruralnih „drugih”: reprezentacija, moć i identitet na britanskom selu* [*Revealing Rural ‘Others’: Representation, Power and Identity in the British Countryside*] (Pinter, 1997). Za više o rodu i ruralnom vidi nedavne radove Jo Little i suradnika koji uključuju: J. Little, Rod i ruralna geografija [*Gender and Rural Geography*] (Prentice Hall, 2002); J. Little i P. Austin, „Žene i ruralna idila” [Women and the rural idyll], *Journal of Rural Studies*, volumen 12, stranice 101-111 (1996); J. Little i R. Panelli, „Rodna istraživanja u ruralnoj geografiji” [Gender research in rural geography], *Gender, Place and Culture*, volumen 10, stranice 281-289 (2003).

16. Živjeti na selu: stanovanje, zdravlje i kriminal

Uvod

Je li život bolji na selu? Mnogi ljudi očito misle tako. Istraživanje javnog mnijenja među Britancima kasnih 1990-ih pokazalo je da 71% ispitanika vjeruje da je kvaliteta života bolja u ruralnim područjima, a 66% njih izjavljuje da bi živjeli na selu kada tomu ne bi bilo prepreka (Vladin ured, 2000 [*Cabinet Office*]). Slično tomu, 59% Kanađana koji žive u urbanim središtima izjavilo je u anketnom istraživanju 1989. godine kako bi voljeli živjeti u mjestu koje je „ruralnije”, dok je 85% stanovnika poljoprivrednih gospodarstava zabilježilo da su zadovoljni svojom trenutačnom lokacijom (Bollman i Briggs, 1992). U pozadini tih težnji za ruralnim životom kriju se stereotipne slike grada i sela. One u velikoj mjeri uključuju percepciju o relativnoj kvaliteti stanovanja i zdravlja te stupnju kriminala – kao ključnim čimbenicima kvalitete života. Uobičajeno se slika pitoreske, prostrane ruralne kuće smještene u ugodnom, zdravom i nezagađenom okolišu u kojem nema kriminala suprotstavlja slici pretrpanih, nekvalitetnih ili monotoničnih urbanih zgrada u zagađenom i nezdravom okolišu u kojem je kriminala puno, a na ulicama je opasno. U ovom poglavlju kritički razmatramo te pojednostavljene reprezentacije istraživanjem stvarnih uvjeta stanovanja na selu, zdravlja i zdravstvene zaštite te razine kriminala.

Ruralno stanovanje

Jedan od najsnažnijih elemenata mita o ruralnoj idili slika je kućice u cvijeću kao ideala seoskog imanja. Međutim, malo ruralnog stanovništva živi u takvim kućama, a stvarnost ruralnog stanovanja mnogo je složenija od tog stereotipnog prikaza. Jones i Tonts (2003) navode pet obilježja ruralnog stanovanja koja su opisana u istraživanju za Australsko vijeće za istraživanje stanovanja (*Australian Housing Research Council*). Prvo, standard stanovanja općenito je niži u manjim gradovima nego većim naseljima. Drugo, troškovi izgradnje u ruralnim područjima viši su od onih u urbanim

područjima, iako su cijene zemljišta uglavnom niže. Treće, u ruralnim su područjima dostupnije jeftinije, starije kuće, ali nekretnine mogu biti lošije kvalitete i teže dostupne od onih u urbanim područjima. Četvrto, troškovi održavanja stambenog prostora znatno su viši u ruralnim područjima. Naposljetku, opskrba smještajem za iznajmljivanje u ruralnim je područjima česta ograničena.

Halseth i Rosenberg (1995) istodobno upozoravaju da treba izbjegavati generaliziranje o obilježjima ruralnog stanovanja. Promatrajući ruralna područja u Kanadi, oni tvrde da postoje velike regionalne razlike u prevladavajućem

tipu stanovanja i dinamici stambenog tržišta. Lokacije unutar onoga što nazivaju „ruralno-rekreativna seoska sredina” oko urbanih središta često obilježava prostorno intenzivna izgradnja na malim parcelama koje je lako razlikovati od prostranijih nekretnina u okolnom ruralnom području. Štoviše, njihova studija slučaja upućuje da postoje velike razlike u veličini i opremljenosti između različitih lokaliteta te između različitih tipova vlasnika unutar istog lokaliteta. Primjerice, u području Cultus Lake u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi kuće „preobraćenika” koji su nedavno pretvorili svoje vikendice u stalno prebivalište bile su općenito manje, s manje soba i sadržaja nego one stalnih stanovnika (tablica 16.1.).

Važnost lokalnih odrednica u oblikovanju dinamike ruralnog stanovanja oslikavaju i Jones i Tonts (2003) u studiji slučaja koju su proveli u Narroginu, u zapadnoj Australiji. Narrogin, gradić od 4500 stanovnika, smješten 190 kilometara jugoistočno od Perth, razvio se kao željezničko čvorište i sada je regionalni uslužni i

administrativni centar. U lokalnim stambenim zalihama prevladavaju nekretnine u kojima žive njihovi vlasnici (64%), ali one uključuju i privatne stanove za iznajmljivanje (22%) te javni smještaj za iznajmljivanje (10%) – pritom posljednji uključuje nekretnine koje su 1950-ih i 1960-ih izgradila državna stambena tijela i željeznička kompanija u državnom vlasništvu, kao što je slučaj i s nedavnom izgradnjom. Neki od starijih javnih stanova prodani su stanarima, a mnogo onoga što je preostalo procjenjuje se da je u stanju propadanja. Stanovništvo Narrogina vrlo je pokretljivo i uključuje veliku skupinu „spiralista”, mladih radnika u javnom sektoru koji provode dvije do tri godine u Narroginu prije nego što napreduju na više položaje. Kako bilježe Jones i Tonts, „spiralisti” teže tome da ne kupuju nekretnine, nego ovisе o privatnom smještaju za iznajmljivanje, čime stvaraju pritisak potražnje na ograničenu zalihu stanova, što povećava stanarine i marginalizira lokalne stanovnike nižih primanja osuđene na nekretnine lošije kvalitete. Istodobno, Narrogin je, kao

Tablica 16.1. Obilježja kuća koje posjeduju stalni stanovnici i „preobraćenici” na dva ruralna lokaliteta u Kanadi

	Rideau Lakes (Ontario)		Cultus Lake (Britanska Kolumbija)	
	Stalni (%)	Preobraćenici (%)	Stalni (%)	Preobraćenici (%)
Veličina zemljišta > 10 000 četvornih stopa (930 četvornih metara)	75,8	80,5	75,7	5,0
Veličina kuće < 1500 četvornih stopa (140 četvornih metara)	39	48,4	45,9	81,8
Prizemnice (single-storey)	39,5	62,6	57,8	62,2
Tri sobe ili manje	2,4	10,5	10,5	22,2
Sedam soba ili više	40,0	30,3	31,6	8,9
Dvije ili više kupaonica	52,0	63,2	63,2	44,4

Izvor: Halseth i Rosenberg, 1995.

i mnogi gradići, privukao zapošljavanje, usluge i stanovnike iz okolnog ruralnog područja, znatno povećavajući vrijednost nekretnina u gradu. Dvostruka isključenost kućanstava s nižim primanjima, i s tržišta privatnih stanova za iznajmljivanje i s tržišta stanova koji se prodaju, osobito je diskriminirajuća prema domorodačkoj zajednici Noongar, koja je u posljednjih 40 godina postupno uvučena u stambeno tržište, ali koja ostaje najviše koncentrirana u javnim stanovima loše kvalitete. Jones i Tonts (2003) ističu da su svi ti procesi zajedno doveli do smanjivanja potražnje za tradicionalnim „trosobnim obiteljskim kućama na četvrtini jutra/oko 1000 četvornih metara” (str. 57) i povećanja potražnje za širim rasponom stambenih mogućnosti, posebice iznajmljivanja. Oni tvrde da, stoga, u Narroginu postoji neusklađenost između obilježja stanovništva i vrsta stanova koji su u ponudi.

Iako su radovi Halsetha i Rosenberga te Jonesa i Tontsa proizašli iz specifičnih studija slučaja, opažanja koja iznose o složenosti ruralnog stanovanja imaju dalekosežniju važnost. Konkretno, iz tih su studija proizašle tri ključne dimenzije važne za razumijevanje ruralnog stanovanja: kvaliteta stanovanja, platežna dostupnost i raspoloživost javnih stanova koji se iznajmljuju.

Kvaliteta ruralnog stanovanja

Promoviranje velikih, dobro održavanih i skupih ruralnih nekretnina, koje oglašavaju agencije za nekretnine obraćajući se doseljenicima srednje klase, prikriva postojanje loših stambenih uvjeta u kojima živi brojno ruralno stanovništvo. Problemi stanovanja u ruralnom području posljedica su brojnih čimbenika. Prvo, velik dio ruralnih stanova starije je od urbanih i njihovo se stanje jednostavno s vremenom pogoršalo. Kako ruralna područja nisu prošla programe obnove propadajućih dijelova grada (eng. *slum clearance*) sredinom dvadesetog stoljeća u istom opsegu kao što je bio slučaj s urbanim područjima, stari, substandardni stanovi često

nisu porušeni te i dalje postoje. Drugo, velik dio starijeg ruralnog stambenog smještaja bio je vezan uz poslove u poljoprivredi ili drugim prevladavajućim lokalnim djelatnostima. Kako se zaposlenje u tim sektorima smanjivalo i kako su ruralna područja doživjela depopulaciju, gomila stanova postala je zapuštena i oronula. Treće, relativna udaljenost i izolacija mnogih ruralnih zajednica ograničila je mogućnosti povezivanja ruralnih stambenih objekata s infrastrukturom koja se u urbanim područjima uzimala zdravo za gotovo, uključujući elektroenergetsku mrežu, vodovod i kanalizaciju. Četvrto, stara ruralna imanja počela su se vrednovati zbog estetike i nasljeđa te su se poduzimale mjere kako bi se očuvao njihov izgled i integritet. Stoga, propisi o planiranju u zemljama kao što je Ujedinjeno Kraljevstvo mogu otežati rušenje, proširivanje ili popravljivanje starih ruralnih imanja koji bi promijenili izgled, posebice u nacionalnim parkovima te područjima kulturno i krajobrazno zaštićenih sela (vidi također poglavlje 13).

Ipak, kada je riječ o općoj kvaliteti ruralnog stanovanja, ostvaren je važan napredak. Jedna od devet kuća u ruralnom dijelu Britanije se 1940-ih smatrala „nepogodnom za stanovanje”, a jednoj od tri bio je „potreban popravak”. Do 1980-ih udio onih kuća koje su se smatrale „nepogodnima” pao je na oko jednu od dvadeset (Robinson, 1992), iako su neki autori tvrdili da je broj onih substandardnih ponovno porastao 1980-ih (Rogers, 1987). Slično tomu, broj substandardnih stambenih jedinica u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država smanjen je s više od tri milijuna 1970. na 1,8 milijuna 1997. godine (Furusest, 1998). Međutim, ispodprosječno stanovanje u SAD-u definirano je ili kao nedostatak potpunog vodovoda ili kao prenapučenost s više od 1,1 osobom po sobi — stvarno stanje zgrade se ne razmatra. Da se ono uzima u obzir, udio substandardnog stanovanja vjerojatno bi bio znatno viši. Primjerice, istraživanje provedeno 1990-ih u četiri područja ruralnog Walesa pokazalo je da 12,4% kućanstava stanuje u nekretnini sa strukturnim nedostaci-

ma koji uključuju vlagu, krov koji prokišnjava, loše izgrađene zidove i žbuku te probleme s vratima i prozorima (Clope i sur., 1997).

Uvjeti ruralnog stanovanja znatno se razlikuju među regijama. Više od četvrtine svih substandardnih ruralnih stanova u Sjedinjenim Američkim Državama 1990. godine bilo je koncentrirano u tri države, Aljasci, Arizoni te Novom Meksiku – državama koje također imaju i iznadprosječnu razinu ruralnog siromaštva (Furusest, 1998). Što se lokalne razine tiče, Clope i sur. (1997) izvještavaju o razlikama u udjelima kućanstava s osnovnim sadržajima u četiri studije slučaja provedene u područjima ruralnog

Walesa (tablica 16.2.). Sve četiri studije slučaja provedene su u područjima s iznadprosječnim razinama substandardnog stanovanja. Loši stambeni uvjeti također prevladavaju među određenim društvenim skupinama i tipovima stanovanja. Za skupine starijih i onih s nižim prihodima vjerojatnije je da će kvaliteta njihova stanovanja biti ispod standarda te je vjerojatnije da će nekretnine za iznajmljivanje biti lošije kvalitete od onih u kojima žive njihovi vlasnici.

Fitchen (1991) primjećuje da lokalna uprava često oklijeva i nerado proglašava stanove substandardnima zbog nedostatka alternativnog smještaja koji bi si stanovnici mogli priu-

Tablica 16.2. Kućanstva bez osnovnih sadržaja u četiri područja ruralnog Walesa

Kućanstva bez:	Betws-y-Coed (%)	Devil's Bridge (%)	Tanar Valley (%)	Teifi Valley (%)	Ukupno (%)
Elektroenergetska mreža	0,0	1,8	3,2	0,8	1,4
Plinovod	68,0	99,1	97,6	98,0	90,7
Vodovod	3,2	16,4	10,8	3,9	8,6
Kanalizacija	9,2	59,5	22,0	14,7	26,3
Isključiva upotreba WC-a s ispiranjem	2,0	3,1	2,1	1,2	2,1
Voda iz slavine	0,4	0,9	1,7	1,2	1,0
Tekuća topla voda	2,0	4,5	3,0	1,6	2,6
Ugrađeni kada ili tuš	3,2	4,1	3,4	1,6	3,0
Plinsko ili električno kuhalo	1,6	1,4	3,4	2,3	2,2
Centralno grijanje	27,6	26,2	30,7	13,7	24,4
Kućanstva sa strukturnim nedostacima	6,8	19,6	12,1	12,0	12,4

Izvor: prema Clope i suradnici, 1997.

štiti. Mogućnost da si netko može priuštiti stanovanje i kvaliteta stanovanja usko su povezani problemi. Stanovi loše kvalitete su u uporabi jer su jeftini, a stanari k tomu često nemaju mogućnost preurediti nekretninu. Također, jeftini, substandardni stanovi privlačni su kupcima srednje klase koji se doseljavaju i traže nekretninu za preuređenje. Tako se kvaliteta ruralnog stanovanja dijelom poboljšavala gentrificacijom (vidi poglavlje 6), ali posljedica je toga bio porast vrijednosti nekretnina do razine koja nadilazi platežne mogućnosti lokalnih kućanstava s nižim primanjima, izazivajući problem dostupnosti stanova koje si stanovnici mogu priuštiti.

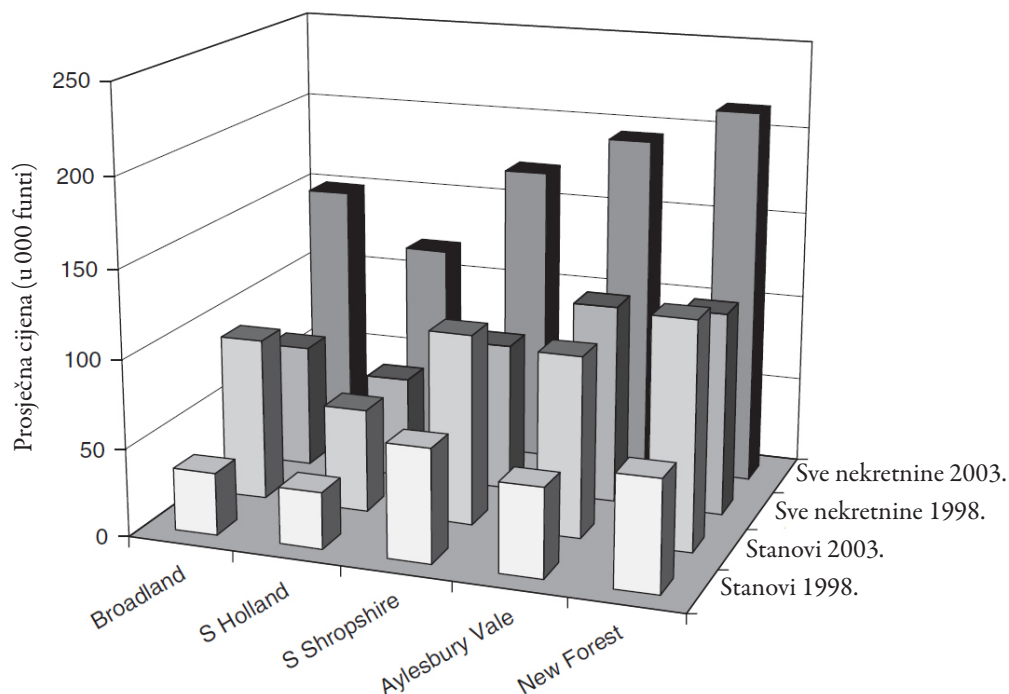
Cjenovno dostupno ruralno stanovanje

Unatoč trendu kontraurbanizacije tijekom kasnog dvadesetog stoljeća izgradnja novih stanova općenito je napredovala sporijim tempom u ruralnim područjima nego u urbanim. Posljedica toga bila je stvaranje pritiska na postojeći stambeni fond, porasle su cijene nekretnina i stanarina. Doseljenici srednje klase su, naravno, u boljem položaju za natjecanje na takvom tržištu ruralnog stanovanja od lokalnog stanovništva s niže plaćenim poslovima, čime jedno od ključnih pitanja ruralne politike postaje nedostatak stanovanja koje si ti stanovnici mogu priuštiti. Više od 60% ruralnih kućanstava u Kanadi smatra da je cjenovno dostupno stanovanje problem (Furusest, 1998). Istodobno, u Sjedinjenim Američkim Državama 70% siromašnih ruralnih kućanstava troši više od 30% bruto dohotka na troškove stanovanja u odnosu na 24% svih ruralnih kućanstava (Whitener, 1997). Kada se teškoće u pokrivanju stambenih troškova pridodaju neodgovarajućoj opremljenosti i prenapučenosti, procjenjuje se da više od četvrtine ruralnih kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama ima velikih stambenih problema.

Jedan od najdrastičnijih porasta cijena ruralnih nekretnina dogodio se u Ujedinjenom Kraljevstvu. Pokrenut udruženim djelovanjem

znatnih migracija iz urbanog u ruralno, strogih planerskih propisa o izgradnji novih stambenih kuća i liberalizacije hipotekarnih kredita, cijene nekretnina u ruralnom području eksponencijalno su rasle od 1980-ih. Između 1998. i 2003. godine prosječna cijena stambenih nekretnina u većini ruralnih okruga povećala se za barem 70%, s najvećim porastom u perifernijim područjima, kao što su Broadland u Norfolku, South Holland u Lincolnshireu i South Shropshireu (slika 16.1.). Iako je tempo porasta bio sporiji u područjima dugotrajnijeg intenzivnog useljavanja, kao što su Aylesbury Vale i New Forest, prosječna je cijena na tim mjestima 2003. dosegla 200 000 funti. Također, kako pokazuje slika 16.1., nekretnine s tržišnog dna dosegle su jedno od najbržih povećanja, pa su se tako prosječne cijene stana ili apartmana u ruralnim okruzima u pet godina udvostručile. Tu stopu napuhavanja cijena nije pratio prosječni porast dohotka, čime je pogoršan problem cjenovno dostupnih stanova. U velikom dijelu južne Engleske su prosječne cijene nekretnina barem četiri i pol puta više od prosječnog godišnjeg prihoda kućanstva i za više od osam puta više od prosječnog dohotka na mnogim mjestima u kojima postoji velika potražnja, kao što su Exmoor, South Devon, Cotswolds i dijelovi Sussexa, kao i dijelovi Lake Districta. Jaz koji postoji u platežnim mogućnostima posebno je težak za mlade ljude s nižim primanjima. Wilcox je u svojem istraživanju 2003. identificirao 11 okruga u ruralnom dijelu južne Engleske gdje su cijene prve nekretnine za više od 4,76 puta nadilazile prosječni godišnji dohodak mladih kućanstava u dobi do 40 godina – što je veće odstupanje od onog u najskupljim dijelovima Londona.

U Sjedinjenim Američkim Državama cijene ruralnih nekretnina podigla je povećana potražnja koju je stvorila kontraurbanizacija zajedno s ograničenom ponudom zbog strogih propisa o upotrebi zemljišta i građevinskih propisa te nevoljkosti građevinara da grade jeftine stanove. Ipak, Fitchen (1991) bilježi da je

Slika 16.1. Prosječne cijene stambenih nekretnina u pet engleskih ruralnih kotara, 1998. i 2003. godine

Izvor: prema podacima Zemljišnog registra

porast troškova bio posebno izražen u slučaju nekretnina za iznajmljivanje, čime su najteže pogođena kućanstva s nižim primanjima. Ona izvještava da je 1989. u jednom ruralnom okrugu New Yorka dvije trećine primatelja socijalne pomoći plaćalo stanarine koje su nadilazile njihove naknade za smještaj za više od 100 dolara mjesečno. Jedan odgovor bio je brz rast broja pokretnih domova kao jeftinije alternative za stanovanje. Broj pokretnih domova u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država porastao je za 61% tijekom 1980-ih, tako da su do 1990. udostizali 16,5% ruralnog stanovništva (Furusest, 1998). U 17 saveznih država, uglavnom na jugu i zapadu, pokretni domovi činili su više od petine ruralnog stambenog fonda. Međutim, Fitchen (1991) primjećuje da su troškovi pokretnih domova također znatno porasli i oni

uključuju brojne skrivene izdatke, primjerice za električnu energiju i kerozin. Tako ona citira jednog ruralnog stanovnika koji govori o problemu cjenovno dostupnog smještaja:

Moj najstariji sin radi u građevinarstvu, na poslovima iskopavanja. Tamo je sada, ima puno posla, u gradnji novih koliba i kuća. On je jako dobar u tome, no mora se preseliti s mjesta na kojem živi, a ne može naći stan koji si može priuštiti. Navala iz grada grozno je podigla cijene stanovanja. Pokušavamo mu pomoći da kupi zemlju za prikolicu, ali čak su i cijene toga otišle u nebo. Još si je nedavno mogao kupiti zemlju za prikolicu za samo 200 ili 300 dolara. Sada stoji do 1000 dolara – samo za mjesto za prikolicu (stanovnik ruralnog dijela države New York, citirano u Fitchen 1991, str. 106).

Inicijative za omogućivanje cjenovno dostupnog stanovanja u Ujedinjenom Kraljevstvu uključivale su donošenje odredbi planiranja kojima se zahtijevalo da građevinari u novogradnji osiguraju dio jeftinijih stanova te mjere 'za kupnju doma' koje pružaju pomoć kućanstvima s niskim prihodima ili u određenim zanimanjima da kupe nekretninu. Međutim, dok su te strategije odražavale prioritet posjedovanja životnog prostora, mnoga ruralna kućanstva nižih primanja ovisna su o unajmljenim nekretninama te je problem cjenovno dostupnih stanova u ruralnoj Britaniji osnažen smanjenjem zaliha socijalnih stanova za iznajmljivanje.

Socijalno stanovanje u ruralnom području

Britanija je, kao i mnoge druge zemlje, sredinom dvadesetog stoljeća odgovorila na izazove loše kvalitete ruralnog stanovanja i smanjenja ruralnog smještaja koji je uvjetovan poslom opsežnim programima gradnje javnih ili socijalnih stanova koje bi iznajmljivala lokalna nadležna tijela. Iako su ruralne lokalne uprave navodno u manjoj mjeri osiguravale socijalno stanovanje u odnosu na urbane, a često dolazi i do stigmatiziranja zbog fizičkog odvajanja socijalnih stanova od privatnog fonda na lokacijama na rubovima sela, programi ipak jesu stvorili razumno, cjenovno dostupno, stanovanje za ruralna kućanstva s niskim prihodima. Tijekom 1980-ih i 1990-ih oko trećine korisnika ruralnih socijalnih stanova otkupilo je stanove pod propisom „pravo-na-otkup” koji je uvela konzervativna vlada (Hoggart, 1995). Vijećima nije bilo dopušteno da investiraju prihode u novu gradnju, a dodatna ograničenja na financiranje lokalne uprave značila su da je vrlo malo dodatnih stanova izgrađeno kako bi se nadomjestio prodani fond. Umjesto toga, primarna odgovornost za pružanje usluga socijalnog stanovanja premjestila se na nezavisna stambena udruženja, no to je dovelo do zabrinutosti zbog količine nove izgradnje koju su provodila stambena udruženja te njihove djelotvornosti u ruralnim područji-

ma (Milbourne, 1998). Ti čimbenici znatno su smanjili zalihi socijalnih stanova za najam u ruralnim područjima Ujedinjenog Kraljevstva. Godine 1999. bilo je 684 000 socijalnih stambenih jedinica dostupno u ruralnom dijelu Engleske (oko 14% od ukupnog stambenog fonda) u usporedbi sa 711 000 jedinica 1990. godine (Cloke i sur., 2002). Tako je privatizacija socijalnog stanovanja u Ujedinjenom Kraljevstvu i drugdje (za primjer iz Australije vidi Jones i Tonts, 2003) smanjila dostupne mogućnosti stanovnicima nižih primanja i pridonijela povećanju ruralnog beskućništva, o čemu ćemo govoriti u poglavlju 19.

Zdravlje u ruralnom području

Drugi element mita o ruralnoj idili jest taj da je ruralni život zdraviji od gradskog života. Statistički podaci koji podržavaju tu tvrdnju su različiti. Podaci iz Ujedinjenog Kraljevstva i Kanade upućuju na to da su u ruralnim područjima niže stope smrtnosti i dulji životni vijek (Vladin ured [*Cabinet Office*], 2000; Wilkins, 1992); ali drugi podaci iz Sjeverne Amerike, Ujedinjenog Kraljevstva i Australije upozoravaju da su u ruralnim područjima više stope nesreća i raširenije kronične bolesti (Gesler i Ricketts, 1992; Gray i Lawrence, 2001; Senior i sur., 2000; Wilkins, 1992). Primjerice, Cloke i sur. (1997) utvrdili su da je u ruralnom dijelu Walesa 44% stanovnika prijavilo ozbiljan zdravstveni problem u odnosu na 17% u Walesu kao cjelini. Očigledno loše zdravlje ruralnog stanovništva odraz je brojnih čimbenika, uključujući relativno stariji profil ruralnog stanovništva (osnažen umirovljeničkim useljavanjem) i relativno lošije zdravlje domorodačkih zajednica u ruralnim dijelovima Australije, Novog Zelanda i Sjeverne Amerike. Lokalne prostorne razlike u razini lošeg zdravlja također upućuju na deprivaciju kao važnog čimbenika (Senior i sur., 2000). Međutim, ti čimbenici ne objašnjavaju potpuno urbano-ruralne razlike i neki utjecaji moraju se također pripisati specifičnim ruralnim problemima vezanima uz zdravlje i zdravstvenu zaštitu, posebno proble-

mima pružanja zdravstvenih usluga te društvenim i ekonomskim uvjetima ruralnog načina života.

Pružanje zdravstvene zaštite u ruralnom području

Osiguravanje zdravstvene zaštite u ruralnim područjima suočava se s brojnim teškoćama, od kojih je većina povezana s relativnom izolacijom i rijetkom gustoćom naseljenosti ruralnih regija. Održavanje zdravstvenih ustanova skuplje je u ruralnim područjima, razina njihove upotrebe i popunjenosti često je niža nego u urbanim središtima, a održivost njihovih specijalističkih ordinacija vrlo je slaba. Čak i u zemljama s opsežnim javnim zdravstvenim uslugama, kao što je Ujedinjeno Kraljevstvo, dostupnost zdravstvenih usluga u ruralnim područjima može prilično varirati. Trećina ruralnog stanovništva Engleske živi više od dva kilometra od najbliže liječničke ordinacije, a više od polovine živi četiri ili više kilometara od najbliže bolnice (vidi poglavlje 7). U većim kontinentalnim zemljama, kao što su Australija, Kanada i Sjedinjene Američke Države, te udaljenosti mogu biti i višestruko veće. Problemi pružanja zdravstvenih usluga u ruralnim područjima SAD-a pojačani su zatvaranjem ruralnih bolnica zbog pritiska da se specijaliziraju i budu isplative te istodobno niskim udjelom ruralnog stanovništva koje ima zdravstveno osiguranje – 1996. godine samo ih je 53,7% bilo zdravstveno osigurano (Vistnes i Monheil, 1997). Zdravstvene ustanove koje postoje znaju biti loše opremljene, pa tako primjerice u polovini ruralnih bolnica u Novom Južnom Walesu u Australiji nedostaje dijagnostička oprema za liječenje dišnih i srčanih bolesti (Lawrence, 1990).

Daljnji je problem pronalaženje i zadržavanje obučanih zdravstvenih stručnjaka. Spletovi osobnih i profesionalnih čimbenika često rezultiraju time da se liječnici i drugi zdravstveni stručnjaci ne odlučuju za život u ruralnim područjima. Ti čimbenici uključuju ograničene mogućnosti za specijalizaciju, nedostatak

dodatnih institucionalnih usluga, probleme pronalaska prikladnog smještaja i zaposlenja za članove obitelji te očekivanja koja se postavljaju pred jedinog zdravstvenog stručnjaka u malom gradu (Gordon i sur., 1992). Posljedica je toga da mnoge periferne ruralne regije imaju nedostatak zdravstvenih stručnjaka. Primjerice, u Novom Južnom Walesu, u Australiji, omjer stručnjaka i stanovništva u ruralnom zapadnom dijelu države iznosi 1:1500, a za usporedbu taj je omjer u metropolitanskom području 1:30 (Lawrence, 1990).

Zdravlje i ruralni stilovi života: stres i droga

Seoska se sredina uobičajeno povezuje s mirom i tišinom, a ipak za mnoge ljude ruralni život može biti stresno iskustvo, izazvano izolacijom, pritiskom da se uklope, nemogućnošću da se pobjegne ili skrije od usko povezane zajednice, nedostatkom raznolike zabave i ograničenjima ekonomskog restrukturiranja, posebice poljoprivrede. Anketno istraživanje provedeno među britanskim poljoprivrednicima 2001. pokazalo je da 40% njih smatra kako je vođenje njihova gospodarstva „neprestano stresno” (Lloyds TSB Agriculture, 2001). Gray i Lawrence (2001) sažeto zaključuju kako stres povezan s poljoprivrednim restrukturiranjem u Australiji može voditi raspadu brakova, bolesti, nesanici te agresivnom i nasilnom ponašanju. Štoviše, inicijative uspostavljene s ciljem suočavanja s problemima ruralnog stresa zbog epidemija bolesti slinavke i šapa u Ujedinjenom Kraljevstvu 2001. zabilježile su porast samoubojstava među farmerima. Mnogi od tih problema, uključujući samoubojstva, također su se mogli primijetiti i u drugim dijelovima ruralnog stanovništva. Primjerice, Nacionalni savez za ruralno zdravlje (*National Rural Health Alliance*) u Australiji ustanovio je da su stope samoubojstava među muškarcima između 15 i 24 godine u ruralnim područjima dvostruko veće od onih u urbanim područjima (Gray i Lawrence, 2001). Mentalno zdravlje općenito može biti velik problem

u ruralnim područjima, dijelom zbog teškoće dobivanja primjerene pomoći, a dijelom zbog povećane vidljivosti onih koji se bore s nekim mentalnim zdravstvenim problemom u malim ruralnim zajednicama (vidi Philo i Parr, 2003).

Visoke razine stresa također su povezane s visokom razinom zloupotrebe opojnih droga. Dok je problem alkoholizma u ruralnim zajednicama već dugo poznat, brige oko zloupotrebe droga zadobile su interes javnosti tek u posljednjih deset godina. Anketno istraživanje 1998. u Britaniji upozorilo je da je više od četvrtine djece u dobi od 14 i 15 godina probalo nezakonite droge – postotak viši od onoga za urbana područja (Odjel školskog zdravstvenog obrazovanja [School Health Education Unit], 1998). Slično tomu, istraživanje u susjednim ruralnim i urbanim zajednicama u Škotskoj ustanovilo je da je četiri od deset četrnaestogodišnjaka i

petnaestogodišnjaka probalo nezakonite droge na oba mjesta, s konzumacijom kanabisa kao daleko najčešće droge (tablica 16.3.) (Forsyth i Barnard, 1999). No studija je otkrila i da su se razine upotrebe droge znatno razlikovale među školama u ruralnom okrugu i da se te varijacije ne mogu objasniti izmjerenom deprivacijom. Točnije, Forsyth i Barnard (1999) tvrde, na isprobavanje droga u ruralnim zajednicama utječe dostupnost određenih droga i lokalne subkulture. Takvi nalazi u skladu su s iskustvima mladog ruralnog korisnika droge citiranog u novinama *Guardian*:

Što bismo drugo trebali raditi? Ne možeš ići u gostionicu jer su velike šanse da su ti roditelji ondje. Ne možeš kupiti piće u trgovini jer si odrastao s ljudima koji se nalaze iza pulta i znaju koliko ti je godina. Nema omladinskog kluba, gostionica

Tablica 16.3. Postotak djece od 14 i 15 godina u susjednim selima i gradovima u području Škotske koji govore o upotrebi droga

	Perth i Kinross (ruralno područje)	Dundee (urbano područje)	Sve škole
Upotreba bilo koje droge	43,0	44,7	43,9
Kanabis	42,4	43,0	42,7
Amfetamini	11,0	13,1	12,1
Psilocibin	9,8	7,3	8,5
LSD	5,4	9,6	7,5
Temazepam	5,9	5,9	5,9
Ecstasy	3,3	5,4	4,4
Kokain	2,6	3,3	2,8
Heroin	2,6	1,4	2,0

Izvor: prema Forsyth i Barnard, 1999.

je izvan dopuštenih granica, a roditelji mlađe djece ne vole da visimo na dječjim igralištima. Pa bi išli na rekreacijsko područje na rubovima sela napušiti se... trava, čarobne gljive i LSD su droge koje najčešće koristimo, a katkad bi uzeli i malo speeda kada dođe u selo (mladi ljudi iz sela, citirano u *Guardian*, 11. ožujka 1998).

Zloupotreba droga u ruralnom području nije ograničena na mlade. U Zapadnoj Virdžiniji zdravstvene ustanove izrazile su zabrinutost oko razine zloupotrebe OxyContina, tablete protiv bolova koje se dobivaju na recept, a koja je poznata i kao „seljački heroin” (*hillbilly heroin*), među ruralnim stanovništvom svih godišta (Borger, 2001). Razine ovisnosti takve su da se vjeruje da je 80% počinjenih zločina u nekim ruralnim gradovima povezano sa zloupotrebom OxyContina. U drugom kontekstu Cocklin i sur. (1999) opisuju široko raširenu upotrebu kanabisa u Northlandu, na Novom Zelandu, navođenjem opažanja službenika lokalne policije,

Upotreba kanabisa široko je raširen problem u cijeloj zajednici. Generacije prolaze, zatvaramo i mlade i stare, dok se prije uvijek smatralo da je to droga mladih ljudi i sve to. Nalazimo je u cijelom rasponu; bilo bi pogrešno reći da je to znatno manje problem Maora nego što je problem Pakeha, to je problem cijele zajednice (Cocklin i sur., 1999, str. 249).

Cocklinu i sur. (1999) sugovornici su opisali kanabis kao „mehanizam nošenja sa stresom”, ali je upotreba kanabisa u Northlandu također povezana s njegovom dostupnošću i važnosti te regije kao središta proizvodnje marihuane. Kako izvještavaju Cocklin i sur. (1999), od ukupnog broja zapljena novozelandske policije u Northlandu je zaplijenjeno oko četvrtine biljaka kanabisa. Ipak, unatoč društvenim posljedicama uzgoj kanabisa mnogi stanovnici smatraju zaslužnim za dodatne izvore prihoda, za unapređenje uvjeta života te kao „pomoć održavanju na životu jedne od ekonomski najjadnijih regija u zemlji” (Cocklin i sur., 1999, str. 248).

Kriminal i ruralne zajednice

Treći je element mita o ruralnoj idili, vezan uz kvalitetu života, vjerovanje da na selu nema kriminala i da je ono sigurnije mjesto za život. Statistički su podaci tu pozitivniji nego za zdravlje. Kako pokazuju podaci iz Ujedinjenog Kraljevstva i Kanade, stupanj prijavljenih zločina znatno je niži u ruralnim nego u urbanim područjima (tablica 16.4.).

Općenito, upola je manje vjerojatno da će ruralno stanovništvo biti žrtvom kaznenih djela protiv imovine, kao što su pljačka ili krađa vozila, nego stanovnici centra grada, iako je vjerojatnost da će biti žrtva nasilnog kaznenog djela manja. Ukupno, analiza prijavljenih kaznenih djela u Škotskoj upućuje da je na svaki zločin počinjen u ruralnom području više od četiri počinjeno u urbanim okruzima (Anderson, 1999). Postoje neki dokazi o porastu stupnja kriminala u ruralnim područjima, posebno porasta nasilnih zločina i pljački, što je smanjilo razliku u odnosu na urbana područja, no to se temelji na dugotrajnom trendu u većini regija u kojem, kako McCullagh (1999) ističe za ruralnu Irsku, zločini rastu „od zanemarivog do niskog” (str. 32).

Anderson (1999) primjećuje da, unatoč nekim razlikama, općenit profil kriminalnih radnji u ruralnim područjima nije znatno različit od onog u urbanim područjima. Ipak, tri su vrste kaznenih djela koja autori uobičajeno povezuju s ruralnim kriminalom. Prva su vrsta ona koja bismo mogli nazvati „djela bezakonja” (vjerojatno odražavajući dugu ruralnu tradiciju, vidi Mingay, 1989). Primjerice, Okihoro (1997), opisujući kriminal u maloj kanadskoj ribarskoj zajednici, naglasak stavlja na krivolov, nezakonite destilerije (*moonshining*) i sitnu korupciju. Slično tomu, Yarwood (2001) navodi da su studije u Sjedinjenim Američkim Državama povezale ruralni kriminal s nezakonitom proizvodnjom droga, aktivnostima paravojnih skupina i oružana kaznena djela (Weisheit i Wells, 1996) te razbojništvo vezano uz gorivo i

vozila (Meyer i Baker, 1982), a da je krađa stoke zabilježena kao problem u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Drugi je tip kaznenih djela povezan s ruralnim kriminalom međuljudsko nasilje, koji u ruralnim područjima čini veći udio prijavljenih zločina nego u urbanima. Ona uključuju nasilna djela, često pod utjecajem alkohola, između malih mjesnih suparnika (Gilling i Pierpoint, 1999), i neprijavljeno nasilje u obitelji (McCullagh, 1999; Williams, 1999).

Treći tip ruralnog kriminala, koji se uobičajeno prepoznaje, su društveni neredi. Vandalizam je glavni oblik ruralnog kriminala, dok su se farmeri u Britaniji žalili na nedopušten ulazak na posjed, oštećivanje imanja i uznemiravanje stoke (Yarwood, 2001). Međutim, mnogi percipirani „zločini” društvenog nereda jednostavno se odnose na ponašanje koje je osuđeno kao „neprimjereno” (Creswell, 1996) i odražava napetosti unutar zajednice između dobnih skupina ili klasa (Stenson i Watt, 1999). Kolika je podudarnost stvarnih slučajeva kriminala i percepcije kriminala, oslikava Yarwoodova i Gardnerova studija slučaja (2000) u ruralnoj općini u Worcestershireu, u Engleskoj. Prijavljeni kriminal u općini relativno je nizak i nije neuobičajen za ruralne zajednice u regiji

(tablica 16.5.), ali percepcija kriminaliteta raširenija je iako nejednoliko raspoređena. Više od polovine stanovnika tvrdilo je da zna nekog u općini tko je bio žrtva pljačke ili krađe vozila, ali znanje o specifičnim kriminalnim djelima koja pogađaju farmere, kao što su nedopušten ulazak na posjed, zadržava se unutar poljoprivredne zajednice. To iskrivljuje percepciju rizika od kriminala, iako općenito stanovnici nisu zabrinuti oko kriminala. Samo provala (oko koje je zabrinuto oko 32% stanovnika), krađa vozila (26%) i krađa vlasništva iz vozila (23%) izazivaju velik stupanj zabrinutosti. S druge strane, pitanja „antisocijalnog ponašanja”, uključujući „mlade koji vise oko”, puno je veći udio stanovnika izdvojio kao probleme (tablica 16.6.). Neki su stanovnici spojili dva problema i time za kriminal krivili one skupine koje se najčešće doživljava „neumjesnima”:

Vjerujem da 90% provala vrše putnici koji raznose letke za posao dok rade u ovom području.

Imamo velik problem s vandalima, onima od 12 do 25 godina koji nemaju što raditi pa pronalaze zabavu na drugi način (stanovnici citirani u Yarwood i Gardner, 2000, str. 407).

Tablica 16.4. Postotak osoba ili kućanstava koji su prijavili da su bili žrtva zločina

	Engleska i Wales (1995)			Kanada (1987)	
	Ruralno	Urbano	Centar grada	Ruralno	Urbano
Krađe vozila	15,7	20,1	26,0	3,6	5,9
Vandalizam	8,0	10,9	10,6	4,2	7,6
Pljačka	3,9	6,3	10,3	3,2	6,4
Osobno kazneno djelo	3,9	6,3	10,3	11,4	15,8

Izvor: Vladin ured [*Cabinet Office*], 2000.; Norris i Johal, 1992.

Tablica 16.5. Iskustva s kriminalom u engleskoj općini

	Ispitanici koji su bili žrtve kriminala u općini (%)	Ispitanici koji znaju nekoga tko je bio žrtva kriminala u općini (%)
Provala	15	69
Pokušaj provale	7	47
Nanošenje štete vlasništvu	4	6
Nanošenje štete vozilu	7	9
Krađa vozila	7	50
Krađa vlasništva iz vozila	5	31
Pljačka	0,3	2
Džeparenje/krađa torbe	1	5
Ometanje stoke	2	6
Nedopušten ulazak na posjed	13	13
Nasilje	0,3	8
Prijetnja nasiljem	3	3
Verbalni napad	2	2
Rasno uznemiravanje	0,3	1
Seksualni napad	0,3	2

Izvor: Yarwood i Gardner, 2000.

Tablica 16.6. Postotak stanovnika engleske općine koji različita pitanja percipiraju kao probleme

	„Problem” ili veliki problem” (%)	„Nije problem” (%)
„Mladi ljudi vise okolo”	53	44
Smeće/otpad	39	55
Promet	55	39
Psi	65	31
Raspačavanje droge	7	69
Pijanci	12	74
Glasna glazba/zabave	11	73
Grafiti	14	75
„Putnici”	47	46

Izvor: prilagođeno iz Yarwood i Gardner, 2000.

Percepcija „neumjesnog ponašanja”, koja je negdje snažnija zbog posljedica restrukturiranja, pridonijela je rastu straha od kriminala u ruralnim područjima, a uz to su uvezeni i neki urbani strahovi i očekivanja doseljenika, kao i slučajevi koji privlače veliku pozornost kao što je onaj Tonyja Martina, britanskog farmera koji je zatvoren nakon što je 2000. godine ustrijelio provalnika na svojem zabačenom gospodarstvu u Norfolku. Izražavanje takvih bojazni uključuje i kampanje za povećanje policijskih

patrola u ruralnim područjima i razvoj alternativnih sigurnosnih strategija kao što su programi „susjedskog nadzora” (*Neighbourhood Watch*) (Yarwood i Edwards, 1995), ograđene zajednice (*gated communities*) (Phillips, 2000), nadzor videokamerama (Williams i sur., 2000), korporativno sponzoriranje policijskih usluga, pokretne policijske postaje i zapošljavanje privatnih zaštitarskih tvrtki.

Sažetak

Život u seoskoj sredini nije homogeno iskustvo. Dok neki stanovnici – općenito oni bogatiji – mogu uživati u životnom stilu koji barem naginje modelu ruralne idile, za mnoge ljude u ruralnom području kvalitetu života pogoršava loše stanovanje, loše zdravlje ili strah od kriminala i društvenog nereda. Cjenovno dostupno stanovanje dobre kvalitete glavni je problem u mnogim ruralnim zajednicama. Kako kontraurbanizacija stvara potražnju za ruralnim nekretninama, kućanstva s nižim primanjima sve se češće nalaze u situaciji da se ne uspijevaju natjecati te su prisiljeni na

jeftin, ali substandardni smještaj. Loše zdravlje također prevladava u mnogim ruralnim zajednicama, s iznadprosječnim stopama kroničnih bolesti koje dodatno otežavaju problemi pristupa zdravstvenim uslugama i ustanovama. Stres zbog izolacije, odsječenosti i ruralnog restrukturiranja također su pridonijeli razvoju bolesti, alkoholizma i zloupotreba droga. Iako su stope kriminala niže u seoskim sredinama u odnosu na grad, velik dio ruralnih stanovnika žrtve su kriminala, a još ih mnogo više živi u strahu od kriminala ili kulturne prijetnje „neprimjerenog ponašanja”.

Štoviše, često su isti ljudi zahvaćeni tim različitim problemima. Vjerojatnije je da će stanovnici substandardnog stanovanja patiti od lošeg zdravlja; postoji veza između upotrebe droga i kriminala, tako da je vjerojatnije da će zajednice s problemima s drogom imati i veće stope kriminala, kao i naselja s nekvalitetnijim stanovanjem. Ruralno stanovništvo koje upadne u tu zamku nisu „Gospodin Prosječni”, za kojeg Philo (1992) ukazuje da je tradicionalo u fokusu ruralnih istraživanja (vidi poglavlje 15). Prije će biti da su oni, oni ranjivi u društvu, „zanemareni ruralni drugi”: stariji, pojedinci koji žive u siromaštvu, domorodačke zajednice. Ruralne načine života tih skupina ljudi razmatramo detaljnije u nekoliko sljedećih poglavlja.

Za daljnje čitanje

O temama o kojima raspravljamo u ovom poglavlju pisalo se u velikom broju knjiga i članaka. Jedna od nekoliko studija koja je okupila različite aspekte teme jest ona Janet Fitchen *Ugroženi prostori, trajna mjesta: Promjena, identitet i preživljavanje u ruralnoj Americi* [*Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America*] (Westview Press, 1991), koja uključuje kratke dijelove o stanovanju i zdravlju u državi New York. Roy Jones i Matthew Tonts i „Prijelaz i raznolikost u ruralnom stanovanju: slučaj Narrogin, zapadna Australija” [*Transition and diversity in rural housing provision: the case of Narrogin, Western Australia*], *Australian Geographer*, volumen 34, stranice 47-59 (2003) daje dobru empirijski utemeljenu raspravu o problemima stanovanja u ruralnom prostoru koji imaju važnost i izvan Australije. Za više o restrukturiranju socijalnog stanovanja u Britaniji vidi Paul Milbourne, „Lokalni odgovori na središnje državno restrukturiranje socijalnog stanovanja u ruralnim područjima” [*Local responses to central state restructuring of social housing provision in rural areas*], *Journal of Rural Studies*, volumen 14, stranice 167-184 (1998). Mnogo je literature o ruralnom zdravlju, uključujući brojne specijalizirane časopise. Zbornik koji su uredili Wilbert Gesler i Thomas Ricketts, *Zdravlje u ruralnoj Sjevernoj Americi: Geografija pružanja usluga zdravstvene zaštite* [*Health in Rural North America: The Geography of Health Care Services and Delivery*] (Rutgers University Press, 1992) daje pregled nekih ključnih tema iz geografske perspektive. Za pregled istraživanja o ruralnom kriminalu vidi Richard Yarwoodov, „Kriminal i policijska djelatnost u britanskoj seoskoj sredini: neki prijedlozi za suvremena geografska istraživanja” [*Crime and policing in the British countryside: some agendas for contemporary geographical research*], *Sociologia Ruralis*, volumen 41, stranice 201-219 (2001). „Strah od kriminala, kulturna prijetnja i seoska sredina” [*Fear of crime, cultural threat and the countryside*] autora Yarwooda i Gardnera, u *Area*, volumen 32, stranice 403-412 (2000), dobra je empirijska studija o percepciji ruralnog kriminala i kulturnih prijetnji.

Internetske stranice

Internetske stranice Vijeća za pomoć oko stambenih pitanja (*Housing Assistance Council*) (www.ruralhome.org) uključuju niz podataka o ruralnom stanovanju u Sjedinjenim Američkim Državama, dok internetska stranica Nacionalnog centra za ruralnu pravdu i prevenciju kriminala (*National Center on Rural Justice and Crime Prevention*) danas više ne postoji, no postoji stranica *Institute on Family and Neighborhood Life* (www.clemson.edu/cbshs/centers-institutes/ifnl/documents/your-day/rural_crime_facts.pdf) koja uključuje informacije o ruralnom kriminalu u Sjedinjenim Američkim Državama. Podatke o cijenama stanova i u ruralnim i urbanim područjima Ujedinjenog Kraljevstva mogu se naći na internetskim stranicama Zemljišnog registra (*Land Registry*) (www.gov.uk/government/organisations/land-registry). Također u Ujedinjenom Kraljevstvu internetska stranica Društva za kriminalitet i nered u Sussexu [*Sussex Crime and Disorder Partnership*] (www.westsussex.gov.uk/fire-emergencies-and-crime/crime-prevention/safer-west-sussex-partnership-swsp/) uključuje interaktivne karte prijavljenih kriminalnih djela prema četvrtima, što omogućuje korisniku usporedbe obrazaca kriminala u urbanim i ruralnim područjima. Za više o ruralnim zdravstvenim pitanjima vidi Analizu Centra za ruralnu zdravstvenu politiku (*Centre for Rural Health Policy Analysis*) (<http://www.rupri.org/areas-of-work/health-policy/>) u Sjedinjenim Američkim Državama, i Nacionalnog centra za ruralno zdravlje i skrb (*National Centre for Rural Health and Care*) (www.ncrhc.org) za Ujedinjeno Kraljevstvo. Stranica Instituta za ruralno zdravlje (*Institute of Rural Health*) više nije aktivna.

17. Odrastanje i starenje na selu

Uvod

U fokusu konvencionalnih ruralnih istraživanja uobičajeno su bili oni elementi ruralnih djelatnosti koji čine iskustvo većine radno aktivnog stanovništva: ekonomska djelatnost, zaposlenost, upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom, posjedovanje imovine i donošenje odluka o migracijama, da spomenemo neke primjere. Slično tomu, studije ruralnih zajednica bile su usredotočene na društvene interakcije među pripadnicima odraslog radno aktivnog stanovništva. U usporedbi s tim vrlo je malo pozornosti posvećeno onom ruralnom stanovništvu koje se nalazi na krajevima dobnog spektra – mladima i starijima. Nedvojbeno je da je način života upravo tih skupina pod najvažnijim utjecajem i najviše je oblikovan ruralnim kontekstom. U ovom poglavlju proučavamo iskustva ruralnog života među skupinama u tri životne faze: djece, mladih koji prelaze u odraslost i starijih. Istražujemo njihov doživljaj ruralnosti i ruralnih zajednica te prostore njihova ruralnog života.

Ruralno djetinjstvo

Seoska sredina u dječjoj je književnosti popularno mjesto radnje. Od knjiga *Medo Winnie zvani Pooh (Winnie-the-Pooh)* i *Vjetar u vrbama (Wind in the Willows)* preko *Lastavice i Amazonke (Swallows and Amazons)* te *Pet prijatelja (Famous Five)* do suvremenih priča poput *Pustolovine šumske družine (The Animals of Farthing Wood)*, dječja književnost nije samo oslikavala ruralnu idilu nego i selo kao mjesto idiličnog djetinjstva. U tim se pričama selo predstavlja kao mjesto zabave, pustolovina i slobode, ali i zaštićenosti i sigurnosti. Kako Jones (1997) primjećuje, takve književne asocijacije oblikuju snažan kulturni diskurs koji napaja popularne ideje o ruralnom djetinjstvu (iako Horton, 2003, tvrdi da je dječja književnost podržavala različite reprezentacije ruralnog).

Ideja da je selo sigurno mjesto za odgajanje djece uobičajeno se navodi kao razlog preseljenja u ruralna područja, a sigurnost je tema koja se stalno iznova ponavlja u narativima odraslih o ruralnom djetinjstvu:

Mislim da smo svjesno odlučili da se preselimo, biti negdje gdje mogu imati, znate, više slobode da trče oko i, znate, stvarati prijateljstva i sve to skupa, a da se ne moram brinuti da su na sigurnom (majka doseljenica, Engleska, citirano u Valentine, 1997a, str. 140).

Pa, mislim da je to ugodan okoliš, relativno je tiho, sigurno, po pitanju prometa i takvih stvari. Ugodna zajednica. Pa mislim da pruža idilične mogućnosti za djeću... a ti možeš gledati kako rastu i igraju se u potoku (otac, Engleska, citirano u Jones, 2000, str. 33).

Narativi same djece o ruralnom životu također odražavaju takva vjerovanja. U studiji slučaja u sjevernoj Škotskoj Glendinning i sur. (2003) otkrili su da se više od 80% djece između 11 i 16 godina složilo s tvrdnjom da je „ovo dobro mjesto za odrastanje“, a više od 80% djece od 15 i 16 godina složilo se s tvrdnjom da je „ovo sigurno mjesto za život mladih“ (str. 137). Navode izjave dviju tinejdžerica koje iznose mišljenje,

Mislim da je dobro za djecu. Mnogo je sigurnije.

Ne moraš stalno zaključavati vrata.

Prilično je sigurno. Mama i tata te mogu pustiti na ulicu, ili gdje god, kada si mali ili preko ulice kad ideš svojim poslom.

Možeš sam otići do parka, ili s prijateljem, a da te oni ne moraju odvesti i dovesti.

(djevojke od 15 i 16 godina, Škotska, citirano u Glendinning i sur., 2003, str. 138).

„Sigurnost“ u ovom kontekstu, očito, ima brojna različita, paralelna značenja. Ona uključuju sigurnost od prometa i drugih okolišnih opasnosti povezanih s urbanim prostorom, kao i sigurnost od opasnosti zločina. Također uključuju sigurnost od nepoželjnih kulturnih utjecaja, kako primjećuje jedan roditelj, citiran u Valentine (1997a), „nisu pod pritiskom u smislu da ne moraju imati trenirku Adidas, ne moraju imati najnoviju videoigricu, čini se“ (str. 140). Nadalje, percepcija ruralnog kao „sigurnog mjesta“ za djecu manifestira se i geografski, u stupnju autonomije koju su roditelji spremni dati djeci da bez nadzora idu kamo žele – barem unutar prostornih ograničenja sela (Jones, 2000).

Na taj način prostore u kojima se kreću ruralna djeca obilježava dualizam koji sadrži brojne suprotstavljene tvrdnje. S jedne strane, ruralno je prostor slobode i nezavisnosti za djecu, ali samo unutar okvira koji reguliraju odrasli. S druge strane, ruralno je prostor zavisnosti, u kojem se djeca često oslanjaju na roditelje za prijevoz, ali gdje prostorna dinamika, primjeri-

ce putovanja u školu, stvara nezavisna mjesta interakcije i oblikovanja identiteta. Ta dva aspekta mogu se naizmjenice propitivati.

Prostori slobode i pravila

Idilično djetinjstvo na selu iz knjiga i popularnih predodžbi uključuju znatnu količinu slobode da se po želji luta otvorenim prostorom. Autobiografski opisi ruralnih djetinjstava, od ranog do sredine dvadesetog stoljeća, često navode uspomene na pješačenje ili bicikliranje na velikim udaljenostima te upotrebu polja, šuma i rijeka kao širokih prostora za igru (Jones, 1997; Valentine, 1997a). Jones (2000) primjećuje da djeca i dalje upotrebljavaju prirodna i izgrađena obilježja ruralnog prostora za igru, iako unutar manjih prostornih raspona:

Neka djeca imaju ograničenu slobodu da upotrebljavaju određene prostore. Primjerice, na jednom kraju sela staza slijedi potok i na jednom je mjestu nadsvođena drvećem gdje je dolina prilično strma, što stvara osjećaj privatnog, tajnog mjesta. Brojne skupine djece koristile su se tim mjestom poznatim kao jazbina (*the den*) za sastajanje i za razne aktivnosti. To je zabilježeno na mnogim kartama koje su djeca iscrtavala, a dva prijatelja... rekla su mi da je jazbina „mjesto gdje možeš sjediti i razgovarati daleko od svih drugih... svi su u kući, sve je tijesno, pa ideš do jazbine“. Drugi prostor koji su upotrebljavale generacije seoske djece jedno je od preostalih dvorišta od farme s dvije staje, a koje je također ucrtano u dječjim kartama (Jones, 2000, str. 35).

U potrazi za prostorima izvan roditeljskog nadzora ruralna djeca postaju vješta u iskorištavanju propusnosti fizičkih i metaforičkih granica, od ograde vrtova do pravila o tome da ne ulaze na privatne posjede. To često uključuje prekoračivanje prostornog poretka u selu koji su postavili odrasli. Ward (1990) govori o „pretjeranom uređenju“ ruralnog prostora koje ograničava dječje kretanje, uključujući postavljanje ograda oko polja i šuma te povećanje upotrebe

zemljišta za stanovanje i industriju, smatrajući da djeca postaju „žrtve općinske želje da sve počisti i poreže svaku vlat trave... [i] ...da svakom komadiću zemlje dâ komercijalno isplativu upotrebu” (Ward, 1990, str. 94; vidi također Philo, 1992). Tako se dječji narativi o njihovim prostorima često osvrću na sukobe s odraslima i zaštitnički nastrojene zemljovlasnike i stanovnike koji to što djeca „vise oko” doživljavaju kao smetnju ili kulturnu prijetnju:

O, bilo mi je sedam i hodao sam oko s Holly, a njoj je bilo osam. Prošli smo kroz vrtove u Moreton Pinkneyu i preko mosta koji vodi preko Westly Hilla i stajali smo na vrhu i bacali jabuke dolje u rječicu i taj je čovjek izašao iz kuće i... on je samo nekako planuo i potpuno pocrvenio poput rajčice i izderao se: „MIČITE SE S MOSTA, ODMAH” i tlo se zatreslo. Tako smo otrčali dolje, a on je rekao: „Ako vas opet vidim gore, zvat ću policiju.” (desetogodišnja djevojčica, Engleska, citirano u Matthews i sur., 2000, str. 144-145). Bio sam... na livadi. Svi su moji prijatelji bili tamo, bio mi je rođendan. Svi smo se oko vožili na livadi i došli smo do kapije i ta je žena rekla, „Nije vam dopušteno tu, prestanite se voziti, uništiti ćete travu”, a nije čak ni kupila zemlju (devetogodišnja djevojčica, Engleska, citirano u Matthews i sur., 2000, str. 146).

Dječjim ruralnim prostorima također upravljaju roditelji koji nameću pravila o tome kamo im je dopušteno ići. Kako napominju Matthews i sur. (2000), „roditeljske interpretacije dobrog života rijetko nadilaze neposredni fizički okvir sela” (str. 145), tako da stvarna udaljenost koja je dopuštena djeci sa sela bez pratnje može biti znatno kraća nego ona urbane djece. Daljnje regulacije javljaju se kao posljedica vremena utrošenog na putovanje u školu u drugom naselju i načina na koji je organizirano čuvanje djece navečer, vikendima i praznicima (vidi okvir 17.1.).

Mjesta zavisnosti

Mit o idiličnom seoskom djetinjstvu isto tako pretpostavlja da je život ruralne djece snažno usredotočen na naselje u kojem žive. Međutim, zatvaranje ruralnih škola, smanjenje ponude ruralnih usluga i promjene obiteljskih obrazaca kupovanja i provođenja slobodnog vremena (vidi poglavlje 7) proširili su društvene prostore djece na selu. Prijatelji koji se steknu u školi mogu živjeti u drugom selu ili gradiću. Kada se to spoji s nevoljkošću roditelja da dopuste djeci da samostalno pješače ili bicikliraju na velike udaljenosti, djeca koja se žele naći s prijateljima – ili koristiti se sadržajima kao što su trgovine, omladinski klubovi ili kino – postaju sve više ovisna o prijevozu svojih roditelja. Možemo to usporediti s ruralnim i urbanim distriktima u Švedskoj, gdje je Tillberg Mattson (2002) analizirao dječje dnevnike putovanja kako bi pokazao da dok djeca u gradu putuju prosječno oko dva kilometra na dan biciklom ili pješice, za djecu na selu taj je prosjek iznosio samo 0,3 kilometra, iako djeca na selu prosječno prijeđu četiri puta veće udaljenosti od one u gradu svaki dan i dva puta veće udaljenosti zbog hobija. Na više od polovine putovanja do mjesta za provođenje slobodnog vremena koja naprave ruralna djeca, i na trećinu putovanja za posjet prijateljima, vozili su ih njihovi roditelji. Kako Glendinning i sur. (2003) bilježe, ovisnost o roditeljskom prijevozu ograničava dječje aktivnosti:

Definitivno sam se osjećao izostavljeno kada sam bio mlađi jer bilo je tako teško. Sve je zahtijevalo toliko organiziranja. Svaku i najmanju stvar koju si htio napraviti, netko te morao odvesti. Nisi mogao samo šmugnuti i vratiti se bilo kada. I morao si biti ondje u određeno vrijeme da bi se vratio, inače si bio mrtav (sedamnaestogodišnjak, Škotska, citirano u Glendinning i sur., 2003, str. 140).

Ovisnost o roditeljima za prijevoz upućuje na ograničene usluge javnog prijevoza u ruralnim područjima.

Okvir 17.1. Ruralno čuvanje djece

Tradicionalni diskursi o rodu u seoskoj sredini naglašavaju ulogu žene kao domaćice i važnost obitelji kao okvira za odgoj djece. Međutim, žene su sve više zaposlene na ruralnom tržištu rada (vidi poglavlje 18), a rekompozicija ruralnog stanovništva razbila je mreže skrbi temeljene na proširenoj obitelji i susjedstvu, stvarajući tako potražnju za formalnijim oblicima aranžmana za čuvanje djece. Primjerice, studija u Devonu, na jugozapadu Engleske iznosi podatke da se 28% anketiranih roditelja koristi uslugama jaslica ili registriranih dadilja (od čega je 50% ispitanika zaposlenih puno radno vrijeme), a 47% za čuvanje djece upotrebljava igraonice za djecu ili bebe koje su tek prohodale (Halliday i Little, 2001). Međutim, službene ustanove za čuvanje djece u ruralnim područjima slabije su rasprostranjene od onih u urbanim područjima.

Stoga studije i u Ujedinjenom Kraljevstvu i u Sjedinjenim Američkim Državama otkrivaju da je i dalje vjerojatnije da će se roditelji na selu oslanjati na neformalne oblike čuvanja djece, uključujući članove obitelji i susjede, nego roditelji u gradu (Casper, 1996; Halliday i Little, 2001). Slično tomu, ruralne obitelji mogu se pripremiti da će morati prelaziti znatne udaljenosti kako bi pronašli odgovarajuću skrb za djecu (Halliday i Little, 2001). Oblik čuvanja djece utječe na mjesta na kojima se djeca igraju. Smith i Barker (2001) izvještavaju da su izvanškolski klubovi važna mjesta za susretanje i igranje s drugom djecom koja nude mogućnosti za igru koju drugdje u ruralnoj zajednici ne mogu ostvariti. U nekim slučajevima to uključuje eksplicitne aktivnosti kojima se povezuju s ruralnim okolišem, primjerice dopuštanjem pristupa poljima i posjetima farmama. Neka djeca, dakle, u tim kontroliranim i nadziranim aktivnostima mogu u većoj mjeri doživjeti nešto od „idiličnog seoskog djetinjstva” nego u svojem vlastitom nestrukturiranom vremenu igre.

Za više vidi Joyce Halliday i Jo Little (2001) *Među ženama: istraživanje stvarnosti ruralne skrbi o djeci* [Amongst women: exploring the reality of rural childcare], *Sociologia Ruralis*, 41, 423-437; Fiona Smith i John Barker (2001) *Komodifikacija seoske sredine: utjecaj izvanškolske brige na ruralni okoliš dječje igre* [Commodifying the countryside: the impact of out-of-school care on rural landscapes of children's play]. *Area*, 33, 169-176.

Ondje gdje djeca i mladi mogu samostalno upotrebljavati javni prijevoz, autobusi i vlakovi mogu biti važna mjesta društvene interakcije. Ward (1990) ističe „kulturu školskog autobusa” i oblike društvenosti i mikroprostorne organizacije koji se razvijaju, uključujući raspored sjedenja u autobusu. Želja ruralnih mladih da odlaze u lokalni gradić također je dijelom povezana s pronalaženjem prostora za druženje, a gdje su izvan vidika roditelja i susjeda. Doista, susjedni gradovi postali su tako važno mjesto i za obrazovanje i za provođenje slobodnog vremena djece na selu da Tillberg Mattson (2002) postavlja pitanje do koje su mjere oni „zaista odrasli u ruralnom području” (str. 446).

Kako djeca odrastaju, pritisak da se mogu nezavisno kretati znači da često postoji očekivanje da mladi nauče voziti čim to zakonski mogu i da nabave vlastiti automobil – što oboje može biti skupo (Storey i Brannen, 2000). Troškovi prijevoza općenito su čimbenik koji pridonosi tome da odgajanje djece u ruralnoj sredini zahtijeva mnogo resursa i time pridonosi društvenoj polarizaciji u ruralnim zajednicama. Primjerice, Davis i Ridge (1997) izvještavaju da gotovo polovina djece iz kućanstava s nižim primanjima koja školu pohađaju u Somersetu, u Engleskoj, nije imala pristup automobilu, što je dodatno ograničavalo njihovu mogućnost da sudjeluju u društvenim aktivnostima.

Jedna je djevojka izjavila:

Ponekad toliko toga propustiš... mislim, ako stvarno jako želim negdje otići, a to je onako samo do navečer... a postoji, kao, samo jedan autobus dnevno, otišla bih po danu i ostala do navečer. Ali ne postoji, nekih dana jednostavno nema autobusa (djevojka od 13 godina, Engleska, citirano u Davis i Ridge, 1997, str. 51).

Troškovi vezani uz učlanjenje u klubove i društva te plaćanje za izvanškolske aktivnosti također mogu biti vrlo visoki i time isključujući, tako da djeca iz kućanstava s nižim primanjima imaju drukčija iskustva ruralnog djetinjstva od svojih vršnjaka iz obitelji s višim primanjima. Štoviše, te razlike mogu biti uočljivije i naglašenije u ruralnim zajednicama nego u urbanim područjima zbog manje prostorne segregacije društvenih skupina te je vjerojatnije da će djeca imati prijatelje različitog društvenog podrijetla.

Mladi odrasli u ruralnim zajednicama

Iskustva ruralnog života mladih odraslih ljudi obojena su širim kulturnim referentnim točkama. Ako ih usporedimo s percipiranim stilom života mladih u gradu, mladi ljudi u ruralnim područjima uglavnom izražavaju osjećaj sadržajne deprivacije. Primjerice, Glendinning i sur. (2003) bilježe da se 87% djevojaka i 75% mladića od 15 i 16 godina, koje su intervjuirali u ruralnom dijelu sjeverne Škotske, složilo s tvrdnjom da „ovdje nema ničega što bi mladi poput mene radili”, dok 67% djevojaka i 53% mladića smatra da je premalo trgovina koje prodaju stvari koje oni žele. Prema tome, zadovoljstvo ruralnim životom mladih ljudi smanjuje se s dobi (slika 17.1.).

Uz pomanjkanje trgovina i zabavnih sadržaja, ruralnim zajednicama često nedostaju i specifični sadržaji za mlade ljude. Primjerice, samo polovina ruralnih općina u Engleskoj ima klub mladih ili drugi oblik formalne skupine za mlade ljude (*Countryside Agency*, 2001). Smatra se da nedostatak formalnih sadržaja za mlade pridonosi problemima maloljetnog

ispijanja alkohola, upotrebe droga te vandalizma u ruralnim područjima (vidi poglavlje 16). Dodatno, postoji mogućnost razvoja napetosti unutar zajednica jer ostali stanovnici doživljavaju okupljanje mladih na javnim prostorima kao prijetnju. Također je moguće izbijanje nasilnijih oblika ponašanja zbog suprotstavljanja mladih procesima društvenog restrukturiranja, što se može manifestirati sukobima između lokalaca i novopridošlica (Jones, 2002).

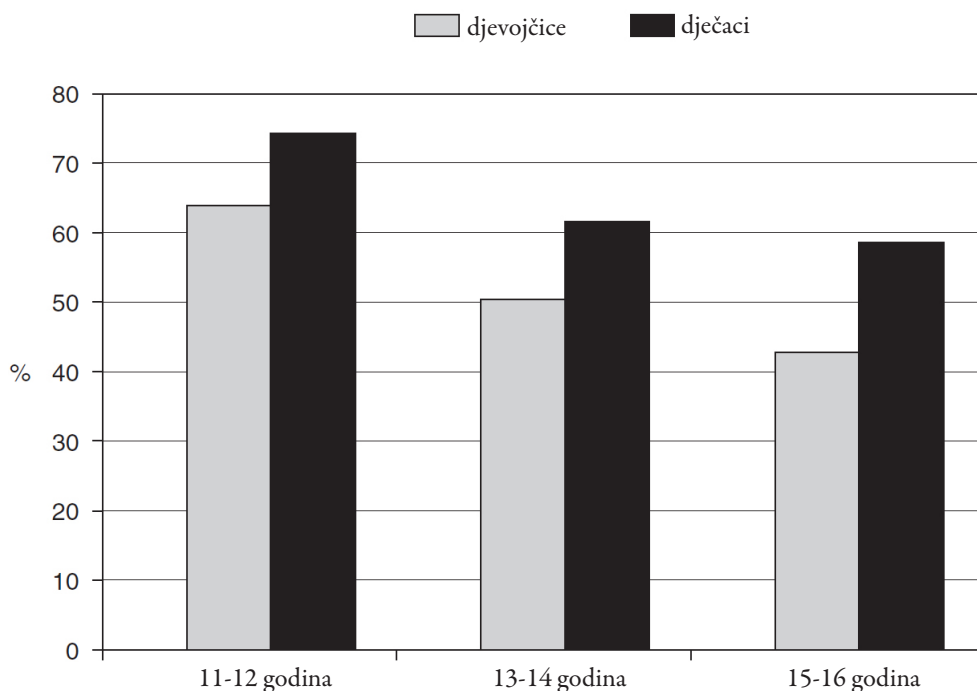
Stoga, stil života mladih u ruralnim sredinama ima vlastitu prostornu i političku dinamiku, što pokazuju Panelli i sur. (2002) u studiji slučaja provedenoj u Alexandri, gradiću od 4600 stanovnika na Novom Zelandu.

U intervjuima i fokus-grupama s tinejdžerima od 13 do 18 godina Panelli i sur. (2002) identificirali su brojne načine na koje mladi strukturiraju svoju zajednicu, uključujući parkove za vožnju skejta, srednju školu, park, prodavaonicu brze hrane KFC (*Kentucky Fried Chicken*) i glavnu ulicu. Međutim, ta su mjesta opisana kao prostori marginalizacije, kao mjesta gdje se mladi ljudi okupljaju ne svojim izborom, nego zato što se osjećaju isključeni s drugih mjesta ili nemaju ustanova kao što su trgovački centri:

Gradska knjižnica pomalo je čudna. Knjižničarke te gledaju čudno kao da ćemo ukrasti knjige. Rečeno nam je da nam nije dopušteno ulaziti u jaknama u knjižnicu da ne bismo ukrali knjige. Ipak, školska knjižnica je super (petnaestogodišnjakinja, Novi Zeland, citirano u Panelli i sur., 2002, str. 116).

Neke trgovine ne vole da ulaze tinejdžeri. Misle da bi oni mogli nešto ukrasti (sedamnaestogodišnjak, Novi Zeland, Panelli i sur., 2002, str. 116).

Iskustva s marginalizacijom razlikuju se među mladim ljudima ovisno o njihovim interesima i lokalnim povezanostima. Primjerice, neki napominju da se najbolje organizirane aktivnosti za mlade u gradu vrte oko sporta te je malo toga što mogu raditi oni koje sport ne

Slika 17.1. Postotak mladih u ruralnom dijelu sjeverne Škotske koji se slaže s tvrdnjom da je ruralna zajednica „dobro mjesto za život mladih poput mene”

Izvor: temeljeno na podacima iz Glendinning i sur., 2003.

zanima. Štoviše, dok mnogi mladi osjećaju da su dio zajednice jer znaju ljude, drugi su govorili o tome da se osjećaju isključeno na rasnoj ili nekoj drugoj osnovi.

U tom kontekstu Panelli i sur. (2002) upućuju da mladi u gradu aktivno pregovaraju i sklapaju „politike mladih”, od kojih opisuju tri strategije. Prvo, mladi pregovaraju oko svojega mjesta u zajednici kroz suptilne oblike zauzimanja prostora. To uključuje i implicitne aktivnosti kao što su dijeljenje javnog prostora glavne ulice s drugim korisnicima i eksplicitnije borbe za, primjerice, vožnju skejtborda gradskim ulicama. Drugo, izravni izazovi katkad su osuđeni na upravljanje prostorom, pri čemu je kamen spoticanja opet vožnja skejtborda. Jedan skejter opisao je odbacivanje svrstavanja skejtborda kao „vozila” (što ih isključuje s pločnika) na način da

su pokušali koristiti *drive-through* prodavaonice brze hrane. Treće, mladi stvaraju vlastiti osjećaj „kreativnog sudjelovanja” putem aktivnosti koje, iako marginalizirane, pružaju osjećaj sposobnosti djelovanja, kao što su pušenje i bacanje petardi u napuštenoj šupi. Marginalna priroda tih aktivnosti, međutim, znači da su one često privremene i postoje samo dok privlače pozornost odraslih.

Ruralna seksualnost

Odsječenost ruralnih zajednica može biti posebno otežavajuća okolnost za mlade kada otkrivaju i iskušavaju svoju seksualnost. Tradicionalni ruralni diskursi reproduciraju stereotipne reprezentacije rodni uloga za koje se očekuje da im se mladi prilagode. Te su reprezentacije i geografski i povijesno konstruirane, a izvor im

je u reprodukciji poljoprivredne radne snage. Tako je ženstvenost konstruirana u pojmovima postignuća u domaćinstvu, uključujući majčinstvo, ali i reprezentacijama mladih žena kao povučениh, skromnih i doličnih (Little, 2002). Muškost se, istodobno, također konstruira putem pojma ruralnog, posebno putem povezanosti sa snažnom muškošću ilustriranom u slici kauboja ili pionirskih osvajača (Campbell i Bell, 2000). Izvedba ruralne muškosti time se poistovjećuje s poljoprivrednim radom (Liepins, 2000c; Saugeres, 2002), ali kako je ta slika blijeđjela, stvoreni su alternativni izrazi, primjerice *macho* kulturom ispijanja alkohola (Campbell, 2000).

Little (2002) tvrdi da su ti ruralni konstrukti roda „snažno upisani u pretpostavljenu heteroseksualnost” (str. 160). Kako Bell i Valentine (1995) ističu, reprezentacije roda i seksualnosti u ruralnom društvu slijede strog moralni kod, tako da se „ruralnost povezuje s „jednostavnim životom”, s hegemonijskom seksualnosti (crkvenim vjenčanjima, monogamijom, heteroseksualnošću)” (str. 115). Povijesni korijeni tog moralnog koda u poljoprivrednoj ekonomiji također strukturiraju rituale pronalaska partnera unutar ruralnog društva, a čiji je interes podržavanje temeljnog načela obiteljskog gospodarstva na način da pomažu mladim farmerima da pronađu buduće supruge. Za olakšavanje tog procesa i za nadilaženje izolacije farmerskog života u nekim se ruralnim regijama organiziraju događanja za upoznavanje samaca, kao što su godišnji festival upoznavanja u mjestu Lisdoonvarna, u zapadnoj Irskoj (slika 17.2.) i isto tako farmerski ples u Middelmarču, na Novom Zelandu (Little, 2003).

Hegemonija heteroseksualnih vrijednosti u ruralnom društvu tradicionalno podupire snažne predrasude protiv homoseksualnosti. Kako Fellows (1996) opisuje u slučaju ruralnog Srednjeg zapada Sjedinjenih Američkih Država, na homoseksualnost se gledalo kao na „neprirodni fenomen grada koji nema nikakvu važnost u ruralnom životu” (str. 18) (vidi tako-

der Bell, 2000). Kramer (1995) slično prikazuje iskustva gejeva i lezbijki u zabačenom ruralnom gradiću Minotu (34 000 stanovnika) u Sjevernoj Dakoti. Kramer iznosi detalje o prikrivenim strategijama koje upotrebljavaju homoseksualni muškarci i žene pri iskazivanju svojeg homoseksualnog identiteta i upoznavanju seksualnih partnera, a koje uključuju i identificiranje tajnih „seksualnih trgova” kao što su odmorišta uz autocestu, park ili željeznički vijadukt. Upotreba tih mjesta uključuje rizik te većina gej i lezbij-skih stanovnika preferira strategiju povremenog putovanja u velike gradove.

Godine 1979. pokušala se, osnivanjem gej i lezbijske udruge te otvaranjem knjižare za odrasle, stvoriti veća javna prisutnost homoseksualne zajednice u gradiću. Udruga je ugašena za manje od godinu dana nakon javnog suprotstavljanja i zastrašivanja. Knjižara je preživjela dulje i osigurala je pristup medijima i literaturi s homoseksualnom tematikom. Međutim, šira zajednica i dalje je bila loše informirana o homoseksualnosti, pa Kramer primjećuje:

Mnogi muškarci s kojima sam došao u kontakt u Minotu imali su netočnu sliku toga što znači biti gej, definirajući homoseksualce kao feminizirane, transvestite koji žive u velikim gradovima (slika koju su propagirali lokalni mediji u izvještavanju o gej paradama), kao sklone pederastiji ili na neki drugi način nemoralnima ili devijantnima. Nasuprot tomu, te su osobe sebe vidjele kao previše „normalne” da bi bile gej ili su vlastito ponašanje doživljavale kao privremenu fazu, koja se može pripisati snažnom libidu ili utjecaju alkohola (Kramer, 1995, str. 210).

Povlačenje razlike između homoseksualne aktivnosti i homoseksualnog identiteta jest, tvrdi Kramer, istaknuto obilježje ruralne homoseksualnosti. Dok se protivi općem prihvaćanju homoseksualnosti, ono biva dijelom kulture isprobavanja koja dopušta mladim ljudima da osporavaju konvencionalne seksualne moralne norme ruralnosti i putem homoseksualnog i heteroseksualnog ponašanja. To uključuje i otvo-

Slika 17.2. Lisdoonvarna, Irska, lokacija godišnjeg festivala upoznavanja samaca za ruralne farmerske obitelji

Izvor: Woods, privatna kolekcija

rene gej i lezbijske istupe, a i eksperimentiranje s modom i promiskuitetnim heteroseksualnim ponašanjem.

Iseljavanje i (za)ostajanje

Unatoč kritikama o nedostatku sadržaja i insularnoj prirodi ruralnih zajednica, mnogi mladi ljudi zapravo žele ostati u području svojega doma — ali su im mogućnosti da uspiju u tome ograničene. Težnja za visokim obrazovanjem uobičajeno znači napuštanje ruralnih zajednica zbog pohađanja koledža i sveučilišta u urbanim područjima, a manjak poslova u ruralnim područjima za one s diplomom ograničava mogućnosti onima koji napuštaju ruralna područja zbog obrazovanja da se vrate. Dok visoko obrazovanje omogućuje ulaz na nacionalno tržište rada, oni mladi koji ostaju u mjestu često su ograničeni na lokalno tržište rada obilježeno slabo plaćenim, nesigurnim i neinspirativ-

nim poslovima koji nude malo mogućnosti za napredovanje u karijeri (Rugg i Jones, 1999). Pronalazak prikladnog, cjenovno dostupnog stanovanja također je otežano mladim ljudima u ruralnim područjima, što čini dodatni potisni čimbenik za iseljavanje mladih.

Štoviše, u studiji o ruralnoj Irskoj Ni Laoire (2001) upozorava da postoje pozitivne i negativne konotacije povezane s odlukom o iseljenju i isto tako o ostanku, posebno za mladiće. Dok je iseljavanje povezano s heroizmom i slobodom, oni koji (za)ostaju mogu biti stigmatizirani. Iako je iseljavanje mladića iz ruralnih područja manje vjerojatno nego ono djevojaka, negativno vrednovanje ostanka u ruralnom području pridonosi njihovom prerađivanju toga što je ruralna muškost i potencijalno dovodi do problema s depresijom, mentalnim bolestima i rizika od samoubojstva (Ni Laoire, 2001). Hajesz i Dawe (1997) slično primjećuju, na Newfoundlandu i

Labradoru, da postoji shvaćanje onih koji odlaze kao pametnih, a oni koji ostaju smatraju se gubitnicima, što utječe na odluke mladih o iseljavanju. Ipak, iako pronalaze da dvije trećine ili više mladih vjeruje da će napustiti područje svojega doma, Hajesz i Dawe također otkrivaju da bi većina mladih željela ostati kada ne bi postojala ograničenja za to i da mnogi koji odu zadrže prebivalište te se često vraćaju živjeti u područje ruralnog doma.

Starije ruralno stanovništvo

Ruralno stanovništvo stari. U Sjedinjenim Američkim Državama 1980. 13% stanovništva nemetropolitanskih okruga bilo je starije od 65 godina; do 2001. njihov udio povećao se na 20% (Laws i Harper, 1992; ERS, 2002). Slični trendovi zabilježeni su i drugdje u razvijenim zemljama (vidi poglavlje 6). Starenje ruralnog stanovništva proizvod je brojnih odvojenih, ali paralelnih procesa. Prvo, obiteljska se struktura ruralnog stanovništva promijenila. Dok je poljoprivreda nekada bila povezana s velikim obiteljima, smanjenje broja poljoprivrednog stanovništva i modernizacija poljoprivrede, koja ju je učinila manje ovisnom o obiteljskoj radnoj snazi, pridonijeli su smanjenju prosječne veličine obitelji i odatle je ostao neravnomjerno veći broj starijih ljudi među poljoprivrednim stanovništvom (Laws i Harper, 1992). Drugo, iseljavanje mladih ljudi znači da su stariji ljudi nadzastupljeni u ostatku ruralnog stanovništva u odnosu na nacionalni prosjek. Treće, starije ruralno stanovništvo u nekim je područjima snažno poraslo useljavanjem umirovljenika. Ti su procesi također doveli do diferenciranih prostora starijih ljudi na selu, pri čemu se oni koncentriraju u određenim ruralnim područjima. Ona uključuju vrlo mala naselja sa snažnom poljoprivrednom prisutnošću; udaljena i ekonomski siromašna područja iz kojih se znatno iseljava; i područja koja su atraktivna kao umirovljenička odredišta, posebice obalna područja (Laws i Harper, 1992).

Laws i Harper (1992) napominju kako se „u gotovo svim pokazateljima zdravlja, dohotka, pristupa uslugama, itd., pokazuje da je ruralno starije stanovništvo u nepovoljnom položaju” (str. 102). Međutim, ta generalizacija podcjenjuje stupanj stratifikacije unutar ruralnog starijeg stanovništva. Siromaštvo je glavni problem za mnoge starije ljude u ruralnim područjima, posebice one koji ovise o malim mirovinama. Veća je vjerojatnost da će stariji ljudi živjeti u siromaštvu nego što je to za ruralno stanovništvo u cjelini. Međutim, također je i mnogo bogatih umirovljenika u ruralnim zajednicama koji su pridonijeli procesima gentrifikacije i klasne rekompozicije (vidi poglavlje 6). Štoviše, resursi dostupni starijem ruralnom stanovništvu uvelike oblikuju njihov način života. Život u ruralnom području za starije stanovnike mnogo je lakši ako si pojedinac može priuštiti automobil, platiti privatnu zdravstvenu njegu, kućnu i vrtlarsku pomoć i dostavu kupljenih stvari. Oni koji žive s ograničenim sredstvima nalaze da je njihov pristup uslugama i sudjelovanju u društvenim aktivnostima ozbiljno sužen. Ipak, jedno iskustvo koje dijeli većina starijeg ruralnog stanovništva prelazak je iz stanja nezavisnosti u stanje zavisnosti tijekom starenja.

Sam okoliš ruralnog područja čini gubitak nezavisnosti problematičnim, a kako Chalmers i Joseph (1998) raspravljaju u kontekstu Novog Zelanda, utjecaji ruralnog restrukturiranja dodatno povećaju nastale teškoće. To je posebno istaknuto na dva načina. Prvo, postoji nerazmjer između ograničene pokretljivosti mnogih starijih stanovnika i procesa racionalizacije ruralnih usluga. Gant i Smith (1991) u studiji slučaja o Cotswoldsu u Engleskoj pronašli su znatne razlike u geografskom kretanju, u razdoblju od jednog mjeseca, „nezavisnih” starijih stanovnika koji su bili dobrog zdravlja i onih u „zavisnim” kućanstvima u kojima jedan ili više članova imaju neku ozbiljnu zdravstvenu tegobu. Dok su „nezavisni” stanovnici putovali prilično mnogo i prilično često u susjedne gradiće u kupnju prehrambenih proizvoda, u ljekarnu,

poštanski ured i bolnice, oni iz „zavisnih” kućanstava bili su uvelike ograničeni na vlastito selo, s tek rijetkim odlascima do određenih sadržaja u gradićima. Stoga, smanjenje broja trgovina, poštanskih ureda, banaka i drugih osnovnih usluga u selima i malim gradovima (poglavlje 7) dodatno pogoršava nepovoljnu poziciju onog starijeg ruralnog stanovništva koje je u manjoj mjeri nezavisno. Starije ruralno stanovništvo Novog Zelanda, koje su intervjuirali Chalmers i Joseph (1998), izrazilo je ljutnju prema poduzećima i vladinim agencijama čije su strategije racionalizacije zatvorile lokalne podružnice:

Vrlo sam ljut na banku Novog Zelanda. Izgubili su pet računa iz naše obitelji kad su se preselili. Nismo bili sretni kad se pošta zatvorila ili kada je Vijeće okruga Matamata nestalo s lica zemlje.

Nakon ukidanja usluga u Tirauu ono više nije privlačno starijim ljudima za život.

(stariji stanovnici, Novi Zeland, citirano u Chalmers i Joseph, 1998, str. 162).

Drugo, stariji stanovnici izmješteni su iz zajednice nakon što je došlo do društvene rekompozicije. Rowles (1983, 1988) tvrdi da su se stariji stanovnici, koji su sudjelovali u njegovoj studiji o ruralnom području Appalachia, u dobivanju pomoći od susjeda kako su postajali sve ovisniji, mogli oslanjati na „društvene zasluge” koje su prikupili tijekom života u zajednici. Međutim, „zajednice” mnogih starijih stanovnika u kojima su gradili svoje društvene zasluge sada su bitno nagrižene. Restrukturiranje stanovništva, gašenje seoskih usluga, fragmentiranje obitelji, povećana dnevna pokretljivost i neizbježne smrti prijatelja i partnera znače da mreže u zajednici u kojima su sudjelovali možda više ne

postoje. Sada mogu otkriti da u zajednici poznaju tek nekoliko ljudi te da im je teško shvatiti nove obrasce ruralnog života. Jones (1993) prepričava taj osjećaj izmještenosti koji je izražen u pričama starijeg ruralnog stanovništva u središnjem Walesu:

Lijepo je vidjeti da ljudi dolaze ponovno živjeti u dolinu nakon što su kuće stajale prazne toliko godina. Mnoge od njih gotovo su potpuno propale jer su ljudi morali otići i tražiti posao. Volim vidjeti kako opet gori svjetlo na prozoru i dim izlazi iz dimnjaka. Prijevoz sada nije problem kada svi imaju automobile. Ali ako nemaš automobil, postoji samo autobus petkom. Nekada je bilo linije svaki dan dok svi nisu dobili automobile. Linije su smanjene na tri tjedno, a onda i na samo jednom. Nemaš više izbora kada ćeš u grad. Nekada su postojale jeftine karte „sajmenog dana” za vlak svakog ponedjeljka, pa je mnogo ljudi išlo skupa prodavati i kupovati. Sada smo samo ja i gospođa Daniel na autobusu petkom jer svi drugi imaju vlastiti automobil (starija žena, Wales, citirano u Jones, 1993, str. 24).

Iskustva starijih ljudi koji žive u ruralnim područjima tako imaju i vremensku i geografsku dimenziju. Njihov način života i ograničenja koja su im nametnuta dijelom smo opisali i protumačili putem pojma ruralnosti i u usporedbi s drugim većim naseljima. Ali ako govorimo o stanovnicima koji su živjeli u zajednici neko vrijeme, možda i cijeli život, sadašnja iskustva ruralnog života također treba tumačiti i putem procesa dugoročnih ruralnih promjena i sjećanja na to kakav je život nekada bio.

Sažetak

Uvjeti određenog ruralnog područja oblikuju iskustva djece, mladih i starijih stanovnika seoske sredine. Probleme s pristupom uslugama, lošim javnim prijevozom i ovisnošću o drugima dijele i mladi i stari. Suprotno tomu, vrijednosti ruralne zajednice koje često stariji ističu protiv promjena koje s vremenom dolaze također su vrijednosti za koje mladi stanovnici često smatraju da ih ugnjetavaju i guše. I mladi i stariji usvajaju strategije za nošenje s pritiscima ruralnog života, a posebno pritiscima ruralnog restrukturiranja. Tako stvaraju vlastite ruralne prostore i iskustva koja su iznenađujuće različita od onih radnog stanovništva koje je tako često prevladavalo u ruralnim istraživanjima.

Za daljnje čitanje

Posljednjih godina objavljen je velik broj članaka i knjiga o djeci i mladima u ruralnom području. Oni uključuju seriju radova u posebnom izdanju *Journal of Rural Studies*, o „mladim ruralnim životima” godine 2002. (volumen 18, broj 2). Druga ključna djela uključuju Glendinning i sur. „Ruralne zajednice i dobrobit: dobro mjesto za odrastanje?” [Rural communities and well-being: a good place to grow up?], u *Sociological Review*, volumen 51, stranice 129-156 (2003); Owain Jones (2000) „Osjetljivi prostori: čistoća, nered, djetinjstvo i prostor” [*Melting geography: purity, disorder, childhood and space*], u Sarah Holloway i Gill Valentine (ur.), *Dječji prostori: igranje, življenje, učenje* [*Children's Geographies: Playing, Living, Learning*] (Routledge, 2000); Hugh Matthews i sur., „Odrastati u seoskoj sredini: djeca i ruralna idila [Growing up in the countryside: children and the rural idyll], u *Journal of Rural Studies*, volumen 16, stranice 141-153 (2000); Ruth Panelli i sur., „Sami stvaramo vlastitu zabavu”: iščitavanje politika mladih s (u) zajednici [„We make our own fun”: reading the politics of youth with(in) community], u *Sociologia Ruralis*, volumen 42, stranice 106-130 (2002); i Gill Valentine, „Sigurno mjesto odrastanja? Roditeljstvo, percepcije sigurnosti djece i ruralna idila” [A safe place to grow up? Parenting, perceptions of children's safety and the rural idyll], u *Journal of Rural Studies*, volumen 13, stranice 137-148 (1997). O pitanjima povezanim s rodnim identitetima i seksualnosti u seoskoj sredini opsežnije raspravlja Jo Little u knjizi *Rod i ruralni prostori* [*Gender and Rural Geographies*] (Prentice Hall, 2002) te tematskom broju *Rural sociology* o ruralnoj muškosti 2000. godine (volumen 65, broj 4). Manje je objavljivano o starijima u ruralnim područjima, ali kvalitetna je, empirijski utemeljena rasprava studija o starijim stanovnicima u mjestu Tirau, na Novom Zelandu, u Lex Chalmers i Alan Joseph, „Ruralne promjene i stariji u ruralnim mjestima: tumačenja iz Novog Zelanda” [Rural change and the elderly in rural places: commentaries from New Zealand], *Journal of Rural Studies*, volumen 14, stranice 155-166 (1998).

Internetske stranice

Mnogo je internetskih stranica koje daju mladima u ruralnim područjima priliku da govore o svojim iskustvima ili koje su povezane s organizacijama koje daju podršku mladima na selu. One uključuju Ruralnu mrežu mladih Australije [*Young Australians Rural Network*], danas *Future Farmers Network* (www.futurefarmers.com.au), skupinu za mlade koji rade u ruralnim djelatnostima; internetsku stranicu *Heywire* (www.abc.net.au/heywire/), Australski dugoemitirajući radijski program usmjeren mladima u ruralnim područjima; Glas ruralnih mladih [*Rural Youth Voice*] (enrd.ec.europa.eu/news-events/news/giving-voice-rural-youth_en), projekt u kojem se radi s ruralnim mladim ljudima dobi između 13 i 19 godina u zapadnoj Engleskoj; te Nacionalno vijeće mreže ruralne mladeži [*National Rural Youth Network Council*] (realm.net/rural) u Kanadi. Izvještaji iz prve ruke o gej, lezbijskim i biseksualnim mladim ljudima u ruralnim područjima Sjedinjenih Američkih Država mogu se pronaći na internetskim stranicama Youth Resources ([youth.gov/search/node/youth topics lgbtq youth](http://youth.gov/search/node/youth%20topics%20lgbtq%20youth)).

18. Raditi na selu

Uvod

Restrukturiranje ruralne ekonomije nije promijenilo samo ekonomske sektore u kojima su ljudi na selu radili nego i prirodu rada u samoj seoskoj sredini. Kako se zaposlenost u poljoprivredi, šumarstvu, rudarstvu i drugim tradicionalnim ruralnim djelatnostima smanjila, a zaposlenost u uslugama porasla, tako su i zahtjevi za ruralnom radnom snagom iznova postavljeni. U ovom poglavlju proučavamo promjene u ruralnoj zaposlenosti i promjene u iskustvu rada u seoskoj sredini tijekom prošlog stoljeća. Najprije ćemo prikazati načine na koje se ruralna radna snaga restrukturirala, a zatim ćemo raspravu usmjeriti na suvremena iskustva pronalaženja posla u ruralnom području, promjene rodne dinamike u sudjelovanju na ruralnom tržištu rada, iskustva radnika migranata i, konačno, važnost dnevnih putovanja na posao i iskustva dnevnih migranata.

Studija Howarda Newbyja o radnicima na poljoprivrednim gospodarstvima u istočnoj Engleskoj, *Radnik pun poštovanja [Deferential Worker]* (1977), predstavlja tradicionalni model ruralne zaposlenosti. Newby opisuje oblik zaposlenosti koji uokviruju paternalistički i specifični odnosi poslodavca i radnika. Većina radnika na farmi težila je zadržavanju jednog posla doživotno, mnogi su živjeli u vezanom kućanstvu i velik je broj njih radio u istom selu u kojem su rođeni ili u susjednom. Sam je posao bio težak, manualni rad, većinom na otvorenom i u svim vremenskim uvjetima. Nije zahtijevao nikakve službene kvalifikacije ili obuku, ali uključivao je posebna, stručna znanja koja su se usvajala ili na poslu ili su se prenosila s generacije na generaciju u ruralnoj zajednici. Prema modernim standardima, to nije bio visokokvalificiran posao, ali bio je siguran i stabilan te posao koji je, u društvu koje je uvelike usmjereno na poljoprivredu, cijenjen.

Modernizacija poljoprivrede tijekom dvadesetog stoljeća promijenila je ulogu poljoprivrednog posla (vidi također poglavlje 4). U Britaniji je broj unajmljenih radnika na gospodarstvima 1940-ih naglo smanjen s više od 800 000 na manje od 300 000 1990-ih (Clark, 1991). Dok je 1931. na gospodarstvu bilo zaposleno gotovo tri radnika po jednom farmeru, 1987. godine taj je odnos bio 1,1:1. Radnicima koji su preostali na gospodarstvima uvođenjem mehanizacije promijenila se priroda posla, koji je sve više zahtijevao kvalificirane radnike. Uvedeni su službeni programi obuke, a viši stupanj kvalifikacija odražavao se i u iznadprosječnim nadnicama u usporedbi s istovjetnim položajima bez dodatnog obrazovanja (Clark, 1991). Osim toga, više je radnika na gospodarstvima bilo povremeno zaposleno, radeći na više gospodarstava prema potrebi, ili su radili dio radnog vremena ili sezonski, dok je širenje korporativne proizvodnje hrane u Engleskoj i Walesu od 1972. do 1977. godine pridonijelo porastu broja plaćenih upravitelja gospodarstava za 61% (Clark, 1991).

Izvan poljoprivrede, rast uslužnog sektora, kao najvećeg poslodavca na selu, pridonio je polarizaciji ruralnog rada. Na jednoj razini, premještanje sjedišta uslužnog sektora i visokotehnoloških djelatnosti te širenje javnog sektora u ruralnim područjima povećali su broj upravljačkih, profesionalnih i kvalificiranih tehničkih poslova. Međutim, takvi poslovi često zapošljavaju ljude iz regionalnog ili nacionalnog fonda radne snage i mogu se prije povezati s migracijama pripadnika srednje klase nego s osiguravanjem posla za postojeće lokalno stanovništvo. Na drugoj razini, poslovi u turizmu, ugostiteljstvu, maloprodaji, pozivnim centrima i dostavi javnih usluga – što su sve rastuća područja – ne traže visoke kvalifikacije, nisko su plaćeni, nesigurni su i često privremeni ili sezonski. U ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država 2002. godine oko 42% radnika bilo je zaposleno na poslovima koji su tražili niske kvalifikacije, u usporedbi s 36% radnika u Sjedinjenim Američkim Državama kao cjelini, i pritom se u prethodnom desetljeću znatno smanjio jaz između razine poslova s niskim i visokim kvalifikacijama. Analitičari sugeriraju da taj trend odražava odvijanje promjena u ruralnoj zaposlenosti od proizvodnje prema uslužnom sektoru, ali ističu i da je ona blago iskrivljena prelaskom na poslove s niskim kvalifikacijama unutar uslužnog sektora (Gibbs i Kusmin, 2003).

Daljnje je obilježje suvremene ruralne radne snage koncentracija zaposlenosti u malim poduzećima. Iako postoje varijacije između zemalja, općenito oko polovine zaposlenih u pretežno ruralnim regijama rade u poduzećima s manje od 20 zaposlenih, u odnosu na oko trećine zaposlenih u pretežno urbanim regijama (tablica 18.1.). Podaci iz Skandinavije također upućuju na to da je od sredine 1980-ih do sredine 1990-ih stupanj koncentracije zaposlenosti u manjim poduzećima porastao (Foss, 1997). Slično tomu, u ruralnim regijama obično je viša razina samozaposlenosti nego u urbanim područjima, a također u ruralnim područjima postoji više ljudi koji imaju više poslova s nepunim radnim vremenom ili više slabo plaćenih poslova, uključujući i kombiniranje samozaposlenosti i plaćenog zaposlenja.

Pronalaženje posla u ruralnom području

Mogućnosti zapošljavanja u ruralnim područjima oblikuju regionalne i lokalne odrednice, koje uključuju strukturu ekonomije, povijest industrijalizacije i demografski profil, kao i njihove ruralne okolnosti. Stoga ne postoji konzistentan obrazac stupnja zaposlenosti i nezaposlenosti u ruralnim područjima u odnosu na onaj u urbanim područjima. U brojnim zemljama, uključujući i Ujedinjeno Kraljevstvo, Belgiju i Japan, stopa nezaposlenosti u ruralnim regijama znatno je niža od onih u urbanim regijama, a ipak u mnogim drugim zemljama, uključujući Kanadu, Italiju i Novi Zeland, viša je od onih u urbanim središtima (Von Meyer, 1997). No u oba konteksta iskustvo pronalaženja primjerenog zaposlenja u ruralnoj zajednici može biti opterećeno nizom uobičajenih poteškoća,

od kojih su mnoge posljedica strukturalnih obilježja ruralne sredine i ruralnog društva.

Istraživanje u tri područja u Engleskoj i Walesu – pristupačnome mjestu u Suffolku, manje pristupačnome mjestu u Lincolnshireu (Hodge i sur., 2002; Monk i sur., 1999) te u četiri udaljena ruralna mjesta u središnjem Walesu (Clope i sur., 1997) – otkrilo je brojne prepreke pri dobivanju plaćenog zaposlenja. Prvo, tradicionalna uska povezanost ruralnih zajednica i mala veličina poduzeća znači da mnogi poslodavci zaposlenike pronalaze putem neformalnih mreža. Oko petine anketiranih zaposlenika u središnjem Walesu posao je pronašlo preporukom prijatelja ili izravnim osobnim raspitivanjem, a slična iskustva zabilježena su i u Lincolnshireu:

Lincolnshire se jako, jako oslanja na informacije iz prve ruke. Mnoga poduzeća i ne oglašavaju natječaje za poslove. [Jedna firma] ne mogu se čak ni sjetiti da je ogla-

Tablica 18.1. Postoci zaposlenih u poduzećima različitih veličina

	Broj zaposlenika po poduzeću				
	1 – 9	10 – 19	20 – 49	50 – 99	100+
Norveška					
Pretežno ruralne regije	40	13	15	11	21
Pretežno urbane regije	27	12	15	12	34
Finska					
Pretežno ruralne regije	39	14	17	8	22
Pretežno urbane regije	18	11	16	12	43
Švicarska					
Pretežno ruralne regije	34	16	19	12	18
Pretežno urbane regije	22	12	16	12	38
Ujedinjeno Kraljevstvo					
Pretežno ruralne regije	25	20	17	12	27
Pretežno urbane regije	17	14	13	13	44

Izvor: prilagođeno prema Foss, 1997.

sila, ali dobio sam posao odlaskom tamo i predajom obrasca za prijavu, uhvatio sam posao "od usta do usta". Izvorno sam posao na kojem sam sada dobio putem razgovora s poznanicima (muškarac, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 25).

Pa, mislim, znate, stvari se jednostavno pojave, zar ne, u pubu ili netko nešto kaže. Da, to je jedini način na koji nalazim posao (muškarac, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 25).

Takve neformalne prakse zapošljavanja djeluju diskriminirajuće u korist lokalnih stanovnika koji se otprije poznaju i mogu otežati doseljenicima da uopće doznaju za slobodna radna mjesta te da se na njih prijave.

Drugo, pristup prijevozu može biti velika prepreka. Ograničene mogućnosti zapošljavanja u većini ruralnih zajednica zahtijevaju da se za pronalazak posla putuje u susjedne gradove ili drugamo u široj ruralnoj regiji.

Pojedincima koji su ovisni o javnom prijevozu to može znatno smanjiti mogućnosti. Problem prijevoza može postati samoreproducirajući ako si pojedinci ne mogu priuštiti vožnju automobilom na posao bez dobivanja posla, a ne mogu dobiti posao, a da ne posjeduju automobil:

Bio sam na nekoliko intervjua, jedan je bio u [tvornici hrane] i rekli su, zbog mog prijevoza, autobusi nisu dovoljno dobri, zbog rasporeda, to je bila jedina stvar koja mi se ispriječila. Isto je bilo [s drugom tvornicom], rekli su da mogu dobiti stalni posao ako imam pouzdani prijevoz, a ne autobusni [žena, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 26-27].

Tako sam bio malo u situaciji „kvaka 22”. Nisam mogao dobiti posao, nisam mogao uzeti auto dok ne dobijem posao, a nisam mogao dobiti posao dok ne nabavim auto (muškarac, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 27).

Time dolazimo do treće prepreke. Ima li se u vidu da mnogi ruralni poslovi imaju niske plaće, troškovi uključivanja na tržište rada mogu biti prepreka. U tri istraživačka područja Lincolnshirea, Suffolka i središnjeg Walesa prosječni dohodak muškarca bio je između 77% i 84% nacionalnog prosjeka (Clove i sur., 1997; Monk i sur., 1999). Nakon plaćanja poreza četvrtina radnika zaposlenih na puno radno vrijeme obuhvaćenih istraživanjem u Lincolnshireu tjedno bi kući donijelo manje od 150 britanskih funti, od čega su trebali platiti troškove prijevoza i stanovanja koji su općenito viši nego što bi bili u urbanom području te, u mnogim slučajevima, i troškove skrbi za djecu. Monk i sur. (1999) iznose primjere pojedinaca koji su se morali ograničiti na poslove koji zahtijevaju manje kvalifikacija i manje su plaćeni u blizini njihova prebivališta jer bi prednosti bolje plaćenog posla za kvalificirane radnike udaljenije od njihova prebivališta poništili troškovi prijevoza.

Četvrto, nakon što se sva ta različita ograničenja prihvate, mnogi ruralni radnici otkriju da vještine i kvalifikacije koje imaju nisu u skladu s

poslovima koji su dostupni. To može biti problem prekvalificiranosti, primjerice kao rezultat nedostatka mogućnosti za one s diplomom u ruralnim područjima, ili toga da činovničke vještine razvijene na poslovima u gradu nemaju jasnu primjenu u ruralnim područjima. Također, problem mogu predstavljati vještine razvijene u tradicionalnim djelatnostima, kao što je poljoprivreda, kada se mogućnosti za posao u tim sektorima smanjuju, a te se vještine ne mogu lako prenijeti na druge vrste poslova:

Pretpostavljam da sam ograničen time što zapravo znam raditi jer sam stekao iskustvo rada na zemlji, i u vrtu i to, znate, bez potrebnih kvalifikacija ste ograničeni u tome na što možete ići ili na koji se posao zapravo možete prijaviti. Tražio sam druge poslove, ali samo kao vrtlar (muškarac, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 24).

Stoga su čak i u ruralnim regijama, gdje se nezaposlenost ne smatra velikim problemom, mnogi ograničeni na poslove koji ne koriste u potpunosti njihove vještine ili kvalifikacije. Tako nastaju dva modela zaposlenosti u dva područja. Prvi je onaj obično kratkoročne, često privremene ili sezone zaposlenosti ispresijecane razdobljima nezaposlenosti. Primjerice, Looker (1997) izvještava da je više mladih ljudi anketiranih u ruralnim mjestima u Kanadi povlačilo sredstva iz osiguranja za nezaposlenost od onih u urbanim lokalitetima (tablica 18.2.). Drugi je model onaj dugotrajne zaposlenosti na istom poslu, ali više zbog nedostatka alternative nego zbog vlastitog izbora. U tradicionalnim zanimanjima, kao što su rad na poljoprivrednim gospodarstvima, mogućnosti potrage za novim poslom mogu biti dodatno ograničene ovisnošću o stanovanju koji osigurava poslodavac i koje je vezano za određeni tip posla (Monk i sur., 1999).

Tablica 18.2. Radna iskustva mladih u ruralnim i urbanim lokalitetima u Kanadi

	Ruralni ispitanici (%)	Urbani ispitanici (%)
Povlačili osiguranje u slučaju nezaposlenosti	50	23
Preferirali sezonski rad plus osiguranje u slučaju nezaposlenosti	18	5
Ušli u vladin program	20	15
Imali posao s punim radnim vremenom	68	74
Dali otkaz	32	46
Pokrenuli vlastiti posao	3	8

Izvor: Looker, 1997.

Rod i ruralna zaposlenost

Jedna od najistaknutijih promjena u ruralnoj zaposlenosti bio je preokret u rodnoj ravnoteži radne snage. U drugoj polovini dvadesetog stoljeća broj žena u plaćenim poslovima znatno je porastao, iako je stopa uključenosti žena u radnu snagu ostala niža u ruralnim nego urbanim područjima (Little, 1997; Von Meyer, 1997). To je djelomično odraz promjene u stavovima prema ženama i muškarcima te zapošljavanju unutar poljoprivredne zajednice. Povijesno gledajući, žene su bile potpuno uključene u rad na gospodarstvu, ali kako Hunter i Riney-Kehrberg (2002) opisuju, tijekom kasnog devetnaestog i ranog dvadesetog stoljeća nastaju novi konstrukti rodni uloga u kojima je poljoprivredni rad poistovjećen s muškošću, a žene na gospodarstvima povezane su s ulogom domaćice. To „orodnjavanje“ (*gendering*) uloga smanjilo je važnost i podcijenilo doprinos žena ekonomskom funkcioniranju poljoprivrednog gospodarstva. Kako Little primjećuje,

Žene farmera gotovo su uvijek bile odgovorne za većinu – ako ne i sve – kućanske poslove u poljoprivrednom kućanstvu.

One su bile glavne za dužnosti kuhanja, čišćenja, kupnje i brige o djeci povezane s kućanstvom, a očekivalo se da te dužnosti izvršavaju bez obzira na to koje još poslove rade na gospodarstvu – bili oni rutinski ili od izvanredne važnosti (Little, 2002, str. 105).

„Ostali” posao na gospodarstvu uključuje oboje, i administrativne i manualne zadatke. U studiji provedenoj u južnoj Engleskoj ustanovljeno je da se 85% žena na gospodarstvima bavilo odgovaranjem na upite i narudžbama, 70% bilo je uključeno u manualni rad na gospodarstvu, a 65% bilo je odgovorno za vođenje knjiga i druge administrativne dužnosti (Whatmore, 1991). Gotovo trećina žena u studiji redovito je preuzimala manualne zadatke na gospodarstvu – u skladu s dokazima iz Skandinavije da žene sve više pobijaju rodne stereotipove svojim uključivanjem u sve aspekte poljoprivrede i vlastitim se postignućem uspostavljaju kao nezavisne poljoprivrednice (Silvasti, 2003).

Žene su također bile predvodnice strategija prilagodbi na restrukturiranje uključivanjem u diversifikaciju na gospodarstvu i izvan njega. Na gospodarstvima su žene često bile odgovorne za

razvijanje novih inicijativa kao što su farmerske trgovine, smještaj s doručkom, obrtničko poduzetništvo i obrazovne aktivnosti (Gasson i Winter, 1992; Little, 2002). Dohodak koji zarađuju žene od zaposlenja s punim ili djelomičnim radnim vremenom izvan gospodarstava, u nizu različitih zanimanja, osigurava znatan dodatak financijama gospodarstva u vremenima kada je dohodak od poljoprivredne proizvodnje ograničen (Kelly i Shortall, 2002). Uključenost žena iz poljoprivrednog stanovništva u plaćenom zaposlenju u Kanadi premašila je nacionalni prosjek ranih 1970-ih i iznosi više od 60% (Dion i Welsh, 1992). U drugoj je studiji u Manitobi utvrđeno da je 1992. godine 55% supruga farmera imalo zaposlenje izvan gospodarstva (Stabler i Rounds, 1997). Jednako kao i financijsku dobit, zaposlenje izvan gospodarstva ženama daje i identitet i ulogu koja je neovisna o farmi te koja osporava konvencionalne rodne odnose u poljoprivrednom kućanstvu (Kelly i Shortall, 2002). Ipak, ako se od žena i dalje očekuje da imaju glavnu ulogu u kućanskim poslovima, zaposlenje, bilo na gospodarstvu ili izvan njega, može samo povećati količinu posla koje žene na gospodarstvima moraju obavljati.

Istodobno, žene su preuzele mnoge od novokreiranih poslova u rastućim sektorima ruralne ekonomije. Primjerice, u ruralnim je područjima zapošljavanje žena u turizmu znatno više u odnosu na urbana područja te su 1990. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu, Kanadi i Njemačkoj žene držale više od polovice poslova u ruralnom turizmu (Bontron i Lasnier, 1997). Sveukupno, poslovi koje uobičajeno obavljaju ruralne žene odražavaju cijeli raspon zanimanja, od profesionalnih položaja, posebno u odgojno-obrazovnom radu i zdravstvenoj njezi, do činovničkih poslova, tvorničkih traka, čišćenja i čuvanja djece (Little, 1997). U nekim su područjima ruralne razvojne agencije razradile posebne strategije za povećanje mogućnosti zapošljavanja žena (Little, 1991), ali kako Little (2002) ističe, većina ruralnih razvojnih strategija ne posvećuje mnogo pozornosti specifičnim pitanjima uklju-

čenosti žena u tržište rada. S obzirom na to, rast ženskog zapošljavanja u ruralnim područjima više je posljedica potražnje nego ponude. Žene sa sela žele razbiti stereotipove i postati nezavisne osobe koje samostalno zarađuju. Žene s profesijom koje se doseljavaju na selo posebno paze da zadrže karijeru. No zapošljavanje žena može i biti posljedica potrebe kućanstva za dvostrukim dohotkom kako bi se mogle platiti visoke cijene ruralnih imanja.

Stimulaciju za zapošljavanje progutaju troškovi i prepreke, posebno oni vezani uz obiteljske obveze. Primjerice, Little (1997) navodi izjave žena koje je intervjuirala u dva engleska sela, a koje su osjećale da su im mogućnosti zapošljavanja ograničene zbog očekivanja koja su im nametnuta, da budu majke na puno radno vrijeme, ili zbog teškoća pronalaženja prikladnih i cjenovno dostupnih usluga čuvanja djece (vidi također poglavlje 17):

Natezanje s malom djecom uvijek je na majci i očekuje se da ona osigura čuvanje djece. Prije mog sadašnjeg posla [kao tajnice] radila sam kao čistačica i vozila kombi s ribom da bih se uskladila sa školskim rasporedom (majka, Engleska, citirano u Little, 1997, str. 150).

U ruralnim zajednicama velika je potražnja za poslovima koji se mogu uskladiti sa školskim rasporedom. U skladu s tim, u studijama provedenima u Engleskoj i Kanadi istraživači su identificirali vrlo visoke stope zaposlenosti žena sa sela koje imaju skraćeno radno vrijeme (Little i Austin, 1996; Leach, 1999), a takve žene u ruralnim područjima često doživljavaju relativno loše radne uvjete. Osim toga, ograničeno vrijeme koje žene mogu raditi uzrokuje njihovu znatnu podzaposlenost. Više od polovine zaposlenih žena koje su 1993. godine Little i Austin (1996) anketirale u engleskoj ruralnoj zajednici bile su zaposlene na poslovima koji nisu zahtijevali njihove kvalifikacije ili educiranost.

Radni život ruralnih žena stoga je iznimno složen i često uključuje spletove formalnih i neformalnih te plaćenih i neplaćenih aktivnosti.

U studiji u ruralnom dijelu Vermonta Nelson (1999) je pronašla da je većina i žena i muškaraca bila angažirana u nekim aktivnostima stvaranja dodatnog dohotka izvan svog glavnog posla te da je većina kućanstava poduzela neki oblik samostalnog obavljanja usluga, kao što su održavanje automobila, uzgajanje povrća, držanje životinja za meso ili jaja ili sječa drveća za ogrjev. Ipak, Nelson tvrdi da su postojale znatne rodne razlike u načinu na koji su muškarci i žene prilazili tim dodatnim aktivnostima. Vjerojatnije je bilo da će muškarci imati drugi službeni posao, da će biti službeno samozaposleni i da će u većoj mjeri biti uključeni u aktivnosti samoopskrbe. Važno je to što su se te aktivnosti za muškarce često odvijale izvan doma i posvećeno im je odvojeno vrijeme, a ženske su dodatne ekonomske aktivnosti bile u većoj mjeri neformalne i smještene u domu, uključujući šivanje, pletenje, izradu rukotvorina, čuvanje djece i pružanje njege, uređivanje doma i uzgajanje povrća. Ti su zadaci često spajani s njihovim drugim aktivnostima, posebno kućanskim poslom. Dok bi muškarci brigu o djeci smatrali vremenom kada nisu uključeni u ekonomski korisne aktivnosti, žene su brigu o djeci često provodile uz ostale poslove:

Kada on čuva djecu, ne može raditi ništa drugo... ja mogu kuhati i prati rublje, i čistiti kuću, i raditi za stolom, i brinuti o djetetu, ali on ne može (majka, Vermont, citirano u Nelson, 1999, str. 528).

Nelson tvrdi da takav, različit pristup dodatnim aktivnostima i dalje osnažuje muške privilegije u ruralnom kućanstvu te podcjenjuje posao koji žene obavljaju u ruralnoj sredini.

Radnici migranti u ruralnoj ekonomiji

Modernizacija poljoprivrede možda je smanjila poljoprivrednu radnu snagu, ali postoje tipovi poljoprivrede, posebno oblici uzgajanja povrća i voća, koji su, iako sezonski, i dalje vrlo radno intenzivni. Međutim, zbog potrebe za radnom snagom takva gospodarstva često posežu za radnicima migrantima. Kako smo

spomenuli u poglavlju 3, upošljavanje radnika migranata iz zemalja u razvoju kao radnu snagu u ruralnom području razvijenih zemalja može se smatrati jednim oblikom globalizacije mobilnosti, pri čemu poslodavci putem transnacionalnih mreža pronalaze radnike za niskokvalificirane, marginalne i obično privremene poslove. Procijenjeno je da je 69% svih sezonskih radnika na farmama u Sjedinjenim Američkim Državama rođeno izvan te zemlje, uključujući više od 90% sezonske radne snage u Kaliforniji (Bruinsma, 2003). U Europi je ovisnost o radnicima migrantima manje raširena, no ipak je velika. Hoggart i Mendoza (1999) izvještavaju kako su 1995. godine afrički radnici migranti činili više od 5% poljoprivredne radne snage u tri španjolske provincije, Murciji, Almeriji i Cáceresu, te da je u poljoprivredi u Španjolskoj bilo zaposleno 32% migrantske radne snage iz Afrike. Slično tomu, procjenjuje se da u Ujedinjenom Kraljevstvu na gospodarstvima u Istočnoj Angliji radi oko 20 000 stranih radnika, uključujući Litavce, Ruse, Portugalce, Makedonce, Latvijce, Poljake, Ukrajinke, Bugare i Kineze.

Kalifornijska je poljoprivreda od sredine dvadesetog stoljeća ovisna o radnicima migrantima iz Meksika. Nagli razvoj intenzivne, kapitalističke poljoprivrede u Kaliforniji početkom stoljeća (vidi poglavlje 4) najprije je privukao masovne migracije iz drugih dijelova Sjedinjenih Američkih Država. Naporan posao, eksploatacija i siromaštvo migranata opisani su u djelima Johna Steinbecka, posebno u romanu *Plodovi gnjeva* (*The Grapes of Wrath*) (1939). No radikalizacija i sindikalizacija radne snage na poljoprivrednim gospodarstvima, u borbi za bolje uvjete, stvorila je sukob s poslodavcima koji su tako krenuli u potragu za „poslušnijim” radnicima, onima bez političkih stremljenja te se u proizvodnji počela zapošljavati strana, migrantska radna snaga (Mitchell, 1996). Procjenjuje se da je od 1924. do 1930. godine u San Joaquin Valley svake godine stizalo 58 000 meksičkih i latinoameričkih radnika, a još ih je mnogo više zaposleno u losanđeleskom prioba-

lju (glavni izvor radnika nakratko je bila i istočna Azija, uključujući Kinu, Japan i Filipine). Kako Mitchell (1996) opisuje, zapošljavanje radnika migranata od samog su početka pratili rasistički stavovi i ponašanje. Neljudski radni uvjeti i niske nadnice su se podrazumijevali, a migranti su živjeli u siromaštvu u rasno stratificiranim radničkim kampovima. Iskorištavanje je bilo prikriveno prikazivanjem ruralne idile koja se upotrebljavala za privlačenje migranata, obećavajući im da će njihove obitelji „moći pronaći zdrav, ispunjen život na selu ako izaberu ljeta provesti u berbi” (Mitchell, 1996, str. 83). No kako Mitchell kasnije zaključuje, obećana ruralna idila „bila je izgrađena na stalnoj, upornoj objektifikaciji radne snage i rasizmu prema radnicima migrantima” (str. 107).

Radnici na farmama u Kaliforniji su se 1975. izborili za podršku sindikata uzgajivača, ali do 2002. godine je od 600 000 poljoprivrednih radnika u državi samo 27 000 uključeno u sindikate pa je odnos poslodavaca prema njima i dalje izrabljujući. Tri četvrtine radnika migranata na gospodarstvima zarađuje manje od 10 000 dolara na godinu, a njih 90% nema zdravstveno osiguranje (Campbell, 2002). Dostupno stanovanje ostalo je ograničeno te je mnogo migranata prisiljeno spavati u pretrpanim kampovima, hostelima ili na otvorenom. Kako je jedan radnik rekao *Los Angeles Timesu*: „Kada nam trebaju osigurati mjesto za spavanje, mnogi vlasnici okreću glavu. Kažu: ‘To nije moj problem’. Nije ih briga što se događa noću dok god se sljedećeg jutra pojaviš na poslu” (Glionna, 2002, str. B1). Problem se djelomično riješio kada su 2002. godine vlasnici vinograda i lokalno stanovništvo u Napa Valleyu izglasali propis da se u okrugu utrostruči broj stanova za radnike migrante. Osim toga, 2002. su radnici na farmama počeli političku mobilizaciju, zalažući se za uključivanje u sindikate i bolje radne uvjete, a koja se proširila diljem Sjedinjenih Američkih Država.

Uključivanje radnika migranata u europsku poljoprivredu ima kraću povijest i povezano

je sa širenjem mogućnosti zapošljavanja ruralnog stanovništva. Hoggart i Mendoza (1999) objašnjavaju porast afričkih radnika migranata u Španjolskoj time što su španjolski radnici odbijali sezonske poljoprivredne poslove u korist boljih mogućnosti, primjerice u turizmu. Time poljoprivreda omogućuje ulaz na španjolsko tržište rada afričkim migrantima koji i sami teže kasnijem prelasku na neki drugi posao. Iako su uvjeti rijetko izrabljivački, zaposlenja koja u Španjolskoj prihvaćaju radnici migranti opisuju kao „rad za koji nisu potrebne razvijene vještine, s niskom plaćom, zanimanja povezana s nižim društvenim statusom, s kratkim razdobljima zaposlenosti u poslovima koji rijetko nude mogućnosti napredovanja” (Hoggart i Mendoza, 1999, str. 554).

Zapošljavanje radnika migranata počelo se širiti s poljoprivrede na druge sektore ruralne ekonomije. Međutim, dok se za poljoprivredu može reći da radnici migranti rješavaju pitanje nestašice radne snage, u drugim industrijskim sektorima oni mogu izmjestiti postojeću radnu snagu. Primjerice, Selby i sur. (2001) raspravljaju o zapošljavanju Meksikanki u restoranima specijaliziranim za rakove u Sjevernoj Karolini. Zapošljavanje radnika iz Meksika počelo je kao posljedica pritiska strane konkurencije te nemogućnosti smanjivanja troškova za lokalnu, pretežno crnačku radnu snagu. Žene koje su ispitali Selby i sur. (2001) zaposlene su kao skupljačice rakova u malim restoranima, gdje su izvlačile meso rakova iz ljuske. Sve skupljačice rakova u poduzeću bile su žene, uključujući 12 Meksikanki, te tri, starije, bijele žene, koje su bile povezane s vlasnicima pa nisu izgubile posao prelaskom na migrantsku radnu snagu, odražavajući tako orodnjavanje industrije rakovima. Vizni režim bio je takav da su meksičke radnice bile u osnovi vezane za posao, ali radni su uvjeti bili razumni s plaćanjem prema obavljenom poslu te su teoretski mogle zaraditi znatno iznad minimalne nadnice. No prostorna i društvena organizacija radnog okoliša jasno je pokazivala podčinjeni status radnica migrantkinja. Iako

Selby i sur. (2001) ističu da su meksičke i bijele žene imale mnogo toga zajedničkog, primjećuju da je među njima bilo vrlo malo interakcije:

U glavnoj prostoriji tri bijele žene sjede za stolom dok izvlače meso iz rakova. Žene uvijek sjede skupa, radeći i katkad pjevajući religijske pjesme, razgovarajući i smijući se. Na drugoj strani sobe 12 latinoameričkih žena stoji oko stola i radi u tišini... Nema primjetnog kontakta između dviju grupa skupljačica kako dan odmice (Selby i sur., 2001, str. 239).

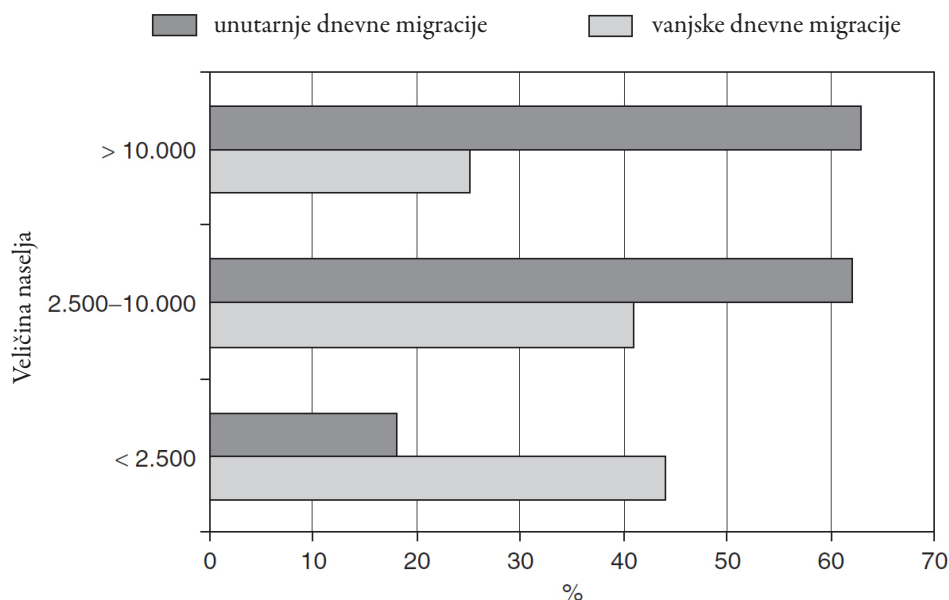
Dok se meksičke žene osjećaju osnaženima zbog zarade koju ostvaruju i šalju kući za obrazovanje svoje djece ili poboljšanje stanovanja, njihova je radna egzistencija vrlo jasno obilježena kao privremena i odvojena od lokalne, bijele zajednice.

Dnevne migracije

Ruralno restrukturiranje dovelo je do izmjesta mjesta rada i mjesta prebivanja većine ruralnog stanovništva. Dok su u pretežno poljoprivrednim ekonomijama rad i prebivanje bili snažno povezani unutar posebnih koherentnih zajednica, danas ograničen broj mogućnosti zapošljavanja u ruralnim zajednicama znači da je dnevno putovanje na posao izvan prebivališta postalo pravilo većini radnika iz ruralnih područja. Za tri četvrtine nemetropolitanskih okruga u Sjedinjenim Američkim Državama stopa dnevnih migracija viša je od 35%. U Austriji gotovo 30% stanovnika iz pretežno ruralnih regija putuju na posao, kao i više od 15% u Kanadi i oko 10% stanovnika pretežno ruralnih regija u Velikoj Britaniji i Njemačkoj (Schindegger i Krajasits, 1997). Stope dnevne emigracije predvidljivo se povećavaju smanjivanjem veličine naselja prebivališta (vidi sliku 18.1.), kao i udaljenošću od većih urbanih središta. Sveukupno su dnevne migracije u porastu. Broj dnevnih migranata u pretežno ruralnim regijama u Kanadi od 1980. do 1990. godine povećao se za više od 50%, a u Ujedinjenom Kraljevstvu za oko 25% u istom razdoblju (Schindegger i Krajasits, 1997).

Ti zbirni podaci prikrivaju neke procese dnevnih migracija unutar ruralnih područja. Primjerice, analiza podataka u Kanadi otkriva da se više od 20% svih dnevnih migracija odvija unutar ruralnih područja ili između različitih ruralnih područja. Dnevne migracije iz ruralnih područja u urbana središta čine 11% svih dnevnih migracija, a gotovo su tri puta više od putovanja iz urbanih područja na posao u seoskoj sredini (Green i Meyer, 1997a). Druga studija u gradskoj općini Wilmot, koja se nalazi unutar zone dnevnih migracija Kitchener/Waterloo, Ontario, dodatno dočarava složenost dnevnih migracija (Thomson i Mitchell, 1998). Oko polovine članova kućanstava u gradskoj općini dnevno je putovala na posao u urbanim središtima Waterloo, Kitchener ili Cambridge. Od preostalih kućanstava većina je stanovnika radila kod kuće, a manjina je radila drugdje unutar općine. Dok je stopa dnevnih migracija viša za one koji su se doselili u odnosu na dugotrajnije stanovnike, Thomson i Mitchell (1998) navode i da su u gotovo četvrtini kućanstava novih doseljenika oba roditelja radila od kuće. Oni stoga zaključuju da, iako su dnevne migracije prevladavajuće, „ne može se zanemariti činjenica da novi stanovnici pronalaze, ili stvaraju, plaćeno zaposlenje u seoskoj sredini” (str. 196-197).

Kanadsko istraživanje također je dovelo u pitanje percepciju toga da su dnevne migracije povezane s useljenicima srednje klase. Iako malo više radnika zaposlenih u profesionalnim i upravljačkim zanimanjima ukupno jesu dnevni migranti u odnosu na one drugih zanimanja, dnevne migracije ruralnog stanovništva nisu veće u tim zanimanjima od dnevnih migracija u manualnim ili niskokvalificiranim zanimanjima (Green i Meyer, 1997b). Doista, u Ujedinjenom Kraljevstvu Monk i sur. (1999) primijetili su da su neki nekvalificirani radnici bili spremni prelaziti velike udaljenosti i trošiti mnogo vremena kako bi se zaposlili. Kako opisuje jedan muškarac čiji navod izdvajaju, dnevne migracije na velike udaljenosti mogu imati štetne učinke na zdravlje i obiteljske odnose:

Slika 18.1. Zbirne stope dnevnih migracija prema veličini naselja u Sjedinjenim Američkim Državama

Izvor: Fuguitt, 1991.

Moraš razmišljati o tome koliko je Peterborough udaljen od [prebivališta]. To je 50 milja [80 kilometara], je li. Nas bi pokupili... ali trebali smo ustati u četiri sata ujutro, pokupili bi nas u pet, došli bismo tamo u šest... bilo je to 12 sati na dan... ne bismo došli kući do 8 navečer... dva sata bih proveo sa svojom ženom... [djeca] su već bila u krevetu dotad i nisam ih nikada mogao vidjeti... i bilo je, zbog svega toga sam se razbolio... i trebalo mi je tri mjeseca da se oporavim (muškarac, Engleska, citirano u Monk i sur., 1999, str. 27-28).

Svakodnevno putovanje na posao može imati i štetne učinke na zajednicu. Erringtonovo istraživanje (1997) u selu u Berkshireu, u londonskom pojasu dnevnih migracija, pokazalo je da je mnogo manja vjerojatnost da će stanovnici koji rade izvan sela, u odnosu na one koji rade u selu, koristiti trgovine i sadržaje u selu te da će vjerojatnije koristiti sadržaje na

drugim mjestima (tablica 18.3.). Za zajednice čija većina stanovništva radi u drugim naseljima to može značiti da će trgovinski promet pasti ispod razine na kojoj se usluge i sadržaji mogu održati, prisiljavajući ih na zatvaranje. To povratno smanjuje mogućnosti zapošljavanja u takvim zajednicama i pridonosi tome da neka sela zapravo postaju „spavaonice“.

Tablica 18.3. Godišnji udio ukupnog broja posjeta pojedinim ustanovama u berkširskom selu za one koji rade u selu i one koji rade izvan sela, ispitani uzorak ($n=55$)

	Stanovnici koji rade u selu (%)	Stanovnici koji rade izvan sela (%)
Banka	88	12
Poštanski ured	64	36
Novinski kiosk	58	42
Pekarnica	63	37
Ljekarna	67	33
Prodavaonica prehrambenih proizvoda	64	36
Trgovina odjećom	66	34
<i>Pub</i>	53	47
Crkva	46	54
Liječnička ordinacija	46	54

Izvor: Errington, 1997.

Sažetak

Ekonomsko restrukturiranje preoblikovalo je ruralno tržište rada. Kako se smanjivala ovisnost o poljoprivrednim i drugim poslovima temeljenima na eksploataciji resursa, širio se raspon mogućih zanimanja u ruralnim područjima. Obilježja ruralne radne snage također su se promijenila, žene su se sve više počele zapošljivati, a strani radnici migranti popunjavali su ispražnjena radna mjesta u bazičnim, poljoprivrednim i drugim poslovima koji ne zahtijevaju posebne kvalifikacije. Međutim, unatoč raširenim promjenama, pronalazak posla pojedincima koji žive u ruralnim područjima može biti težak i pun prepreka, uključujući probleme dostupnog prijevoza, dostupnosti skrbi za djecu i nestašice prikladnih zanimanja za stručnjake. Stoga su mnogi ljudi zaposleni na poslovima koji ne koriste u potpunosti njihove vještine, kvalifikacije ili obrazovanje. To također znači da mnogi stanovnici na selu zarađuju manje od njihova teoretskog dohodovnog potencijala te su zarobljeni u nisko plaćenim poslovima, što pridonosi problemu siromaštva i deprivacije u ruralnom društvu, o čemu raspravljamo u sljedećem poglavlju.

Za daljnje čitanje

Izdanje koje su uredili Ray Bollman i John Bryden, *Ruralna zaposlenost: međunarodne perspektive* [*Rural Employment: An International Perspective*] (CAB International, 1997), sadržava statističke analize širokog raspona tema koje se tiču obrazaca ruralnog zaposlenja, uključujući dnevne migracije, s primjerima iz Europe i Sjeverne Amerike. Međutim, snažna ekonomska usredotočenost te knjige ne otkriva mnogo o stvarnim iskustvima ljudi koji rade u seoskoj sredini, što u većoj mjeri donose Ian Hodge i sur. u „Prepreke uključenosti na rezidualna ruralna tržišta rada” [*Barriers to participation in residual rural labour markets*], *Work, Employment and Society*, volumen 16, stranice 457-476 (2002). Za više o rodu i ruralnoj zaposlenosti vidi dva poglavlja Jo Little: „Marginalnost zaposlenosti i samoidentitet žena” [*Employment marginality and women's self-identity*], u P. Cloke i J. Little (ur.) *Osporene kulture seoske sredine* [*Contested Countryside Cultures*] (Routledge, 1997), i poglavlje 5 u „Rod i ruralni prostori” [*Gender and Rural Geographies*] autorice Jo Little (Prentice Hall, 2002).

U knjizi Dona Mitchella *Laž zemlje: Migrantski radnici i kalifornijski okoliš* [*The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape*] (University of Minnesota Press, 1996) raspravlja se o povijesnim dimenzijama migrantskog rada u kalifornijskoj poljoprivredi. Za raspravu o suvremenijim iskustvima vidi rad Keitha Hoggarta i Cristobala Mendoze „Afrički imigrantski radnici u španjolskoj poljoprivredi” [*African immigrant workers in Spanish agriculture*], *Sociologia Ruralis*, volumen 39, stranice 538-562 (1999), te rad Emily Selby, Deborah Dixon i Holly Hapke „Žensko mjesto u industriji prerade rakova Istočne Karoline” [*A woman's place in the crab processing industry of Eastern Carolina*], *Gender, Place and Culture*, volumen 8, stranice 229-253 (2001).

Internetske stranice

Više informacija o radnicima migrantima u poljoprivredi u Sjedinjenim Američkim Državama i kampanjama za poboljšanje njihovih radnih uvjeta može se pronaći na internetskim stranicama Radnik na gospodarstvu (*Farmworkers*) (www.farmworkers.org) i internetskim stranicama Ruralna koalicija (Rural Coalition) (www.ruralco.org).

19. Skriveni ruralni životi: siromaštvo i društvena isključenost

Uvod

U prethodna smo tri poglavlja istaknuli brojne procese i iskustva koji su pridonijeli deprivaciji i siromaštvu u ruralnim područjima: probleme pristupa kvalitetnom i cjenovno dostupnom stanovanju te teret dugova koji snose ruralna kućanstva koja otplaćuju nekretninu (poglavljje 16), probleme ovisnosti starijih stanovnika o ruralnim uslugama koje se racionaliziraju (poglavljje 17) i probleme u pronalaženju primjerenog zaposlenja koji vode podzaposlenosti i prevladavanju niskodohodovnog zaposlenja (poglavljje 18). No cijeli je taj dijapazon ruralnog siromaštva često skriven. Kako Furuseth (1998) primjećuje, „za većinu stanovnika industrijaliziranih zemalja, koji žive u urbanim i suburbanim mjestima, pojam *ruralno* prenosi ugodnu sliku pitoresknog gradića i otvorenog prirodnog prostora naseljenog uspješnim farmerima i drugim stanovnicima srednje klase ili njima sličnima” (str. 233).

Marginalizacija ruralnog siromaštva (ili njegovih gotovo sinonima, „deprivacije” i „društvene isključenosti” – vidi okvir 19.1.) ima tri značajke. Prvo, iskustva siromaštva u ruralnim područjima su rascjepkana. Deprivirana kućanstva uglavnom nisu okupljena u prepoznatljive teritorijalne jedinice, nego u ruralnim zajednicama često postoje velike razlike u dohotku i bogatstvu. Primjerice, Milbourne tvrdi da

kućanstva koja žive u siromaštvu u malim i raštrkanim ruralnim naseljima često su skrivena, nasuprot vidljivoj koncentraciji siromaštva u urbanim, a posebno u žim gradskim središtima. Doista, u mnogim seoskim područjima „bogata” i „siromašna” kućanstva uglavnom nisu prostorno odijeljena – tamo ne postoje predgrađa i centar grada, već „ruralna sirotinja” često živi tik uz bogatije stanovnike (Milbourne, 1997b, str. 94-95).

Drugo, diskurs ruralne idile skriva postojanje ruralnog siromaštva. Idealističke slike ruralne idile, čini se, ne dopuštaju mogućnost da postoji siromaštvo u ruralnoj sredini i odatle dolazi shvaćanje koje taj diskurs pretpostavlja, i unutar i izvan seoske sredine, da deprivacija ne može biti prisutna (Cloke, 1997b; Woodward, 1996). Štoviše, diskurs ruralne idile može pogoršati ruralnu deprivaciju jer slavi aspekte seoskog života, među njima i izolaciju, nedostatak stanova i odsutnost djelatnosti, koji pridonose društvenoj isključenosti. Slično tomu, visoko cijenjeni okoliš koji je povezan s mirom i tišinom, a koji dijeli ruralno stanovništvo svih društvenih položaja, neki pojedinci prikazuju kao „nadoknadu” za materijalnu deprivaciju tako da, dok ruralna kućanstva mogu imati isti stupanj materijalne deprivacije kao i urbana kućanstva, njihovo se iskustvo siromaštva procjenjuje manje ozbiljnim:

Okvir 19.1. Ključni pojam

Siromaštvo, deprivacija i društvena isključenost: Ovi se pojmovi često koriste naizmjenično, ali zapravo imaju blago različita značenja. *Siromaštvo (poverty)* apsolutno je stanje koje se odnosi na ekonomski položaj i sposobnost kućanstva ili pojedinca. Za kućanstva se može reći da žive „u siromaštvu” ili „ispod granice siromaštva” s obzirom na službene (kao što je u Sjedinjenim Američkim Državama) ili akademske definicije (kao što je u Ujedinjenom Kraljevstvu). *Deprivacija ili uskraćenost (deprivation)* relativan je pojam koji upućuje na to da zajednice, kućanstva ili pojedinci imaju manje resursa nego drugi. Uobičajeno se o deprivaciji govori kada se opisuju nečije ekonomske okolnosti, ali može se povezati i sa zdravstvenom zaštitom, obrazovanjem, prijevozom, pristupom uslugama... Međutim, upotreba pojma deprivacija u ruralnom kontekstu doživjela je kritike jer brojno ruralno stanovništvo ne prihvaća da ruralna kućanstva mogu biti deprivirana (vidi Woodward, 1996). Pojam *društvena isključenost (social exclusion)* stekao je popularnost posljednjih godina među donosiocima politika, kao i među znanstvenicima. I on je širi pojam od siromaštva, usredotočen na načine na koje su kućanstva i pojedinci marginalizirani od glavnih društvenih tokova. Ipak, kritike ovog pojma ističu da se on ne bavi korijenskim uzrocima siromaštva, implicirajući da se rješenja problema nalaze u obrazovanju, obuci i programima društvene integracije radije nego u raspodjeli bogatstva. Debata o prikladnoj upotrebi ovih pojmova u području ruralnih istraživanja se nastavlja. U ovom poglavlju najčešće koristimo pojam „siromaštvo”, „deprivaciju” povremeno upotrebljavamo kada govorimo o relativno nepovoljnom položaju, a „društvenu isključenost” kada govorimo o marginalizaciji unutar ruralnog društva.

tako se siromašne zanemaruje smatrajući ih „zadovoljnima” svojim (nezahtjevnim) ruralnim životom, a oni bogatiji ne mogu pomiriti ideju siromaštva s idealiziranim zamišljenim prostorom sela te se tako svaki materijalni dokaz siromaštva kulturalno odstranjuje (Cloke, Goodwin i sur., 1995, str. 354).

Treće, diskurs ruralne idile također stvara skup moralnih vrijednosti koje djeluju protiv priznavanja siromaštva u ruralnim područjima. Prema njima, ruralni je život povezan s otpornošću, ustrajnošću i oslonjenošću na vlastite snage. Stoga se na one pojedince i kućanstva koja osiromaše može gledati ne samo kao na uvredu ruralnoj idili nego i kao na „promašaje” i „beskorisnu sirotinju”. Tako čak i materijalno deprivirana kućanstva nevoljko priznaju svoje okolnosti te tako pridonose reprodukciji stava da ruralno siromaštvo ne postoji:

U tom smislu siromašni, zajedno s bogatijima, nesvjesno sudjeluju u skrivanju vlastitog siromaštva poricanjem njegova postojanja. Vrijednosti koje se nalaze u srži ruralne idile rezultiraju time da siromašni podnose svoju materijalnu deprivaciju zbog prednosti koje pripisuju tim simbolima ruralne idile: obitelji, radnoj etici i zdravlju. I kada materijalna deprivacija postane previše kronična, prema mjerilu pojedinog područja, te je siromašni moraju priznati, sram ih prisiljava da to taje i snalaze se u tom siromaštvu u najvećoj mogućoj tišini (Fabes i sur., 1983, str. 55-56).

U pokušaju da se odmakne od bezizlaznih debata o identificiranju deprivacije u ruralnim područjima i prikladnoj upotrebi terminologije Woodward (1996) predlaže da se jaz između akademskog i laičkog razumijevanja treba premostiti i poziva da se u istraživanjima ruralnog života uzimaju u obzir stavovi i vjerovanja različitih skupina ljudi koje žive u ruralnim područjima.

U ovom poglavlju pokušavamo prihvatiti taj prijedlog tako da raspravljamo i o pokazateljima ruralnog siromaštva i o iskustvima ljudi u ruralnom području koji žive u deprivaciji ili s njom. Najprije iznosimo dokaze o ruralnom siromaštvu u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi i Ujedinjenom Kraljevstvu, a potom slijedi rasprava o posebnim studijama slučajeva i narativima o ruralnom siromaštvu. U poglavlju se zatim usredotočujemo na posebne okolnosti beskućnika u ruralnim područjima i zaključujemo razmatranjem reakcija na probleme ruralnog siromaštva.

Dokazi ruralnog siromaštva

Opće je poznato da je mjerenje siromaštva u ruralnim područjima problematično. Osim kulturne percepcije ruralnosti i siromaštva, o čemu smo već govorili, treba reći i da se indikatori deprivacije razvijeni u urbanom kontekstu ne mogu jednostavno upotrijebiti u ruralnim okolnostima. Iako postoje veze urbanog i ruralnog siromaštva, brojne su i razlike u naglašenosti ključnih problema. Ograničena dostupnost, visoki troškovi usluga po stanovniku, slaba opskrbljenost uslugama i problem dostupnosti stanovanja glavne su sastavnice ruralne deprivacije koje su manje značajne u urbanim područjima (Furusest, 1998). Nasuprot tome, problemi prenaseljenosti, kriminala i zagađenog okoliša općenito su manje važni za ruralnu deprivaciju u odnosu na urbanu. Slično tomu, kako smo napomenuli u poglavlju 18, podiskorištenost kvalifikacija veći je problem u ruralnim područjima od stvarne nezaposlenosti, dok je nezaposlenost ključni pokazatelj urbane deprivacije. Milbourne (1997b) također primjećuje da je vjerojatnije da će ruralno siromaštvo „biti obilježje većeg udjela kućanstava čiji su članovi zaposleni, obitelji vjenčanog para i starijih, a u manjoj mjeri slučajeva jednoroditeljskih obitelji nego u metropolitanskim područjima” (str. 98).

Daljnji problemi proizlaze iz pokazatelja deprivacije nastalih na osnovi prostora. Jedinice lokalne uprave u ruralnim područjima pokrivaju šire i raznolikije teritorije nego urbana područja i, posljedično, postoji učinak ujednačavanja prikupljenih statističkih podataka. Štoviše, kako smo već napomenuli, veće je raspršenje kućanstava različitih dohodovnih razina u rural-

nim zajednicama nego u urbanim susjedstvima, čak i na razini malih mjesta postojanje manjine depriviranih kućanstava može biti prikriveno blagostanjem većine kućanstava. Kako bi se izbjegle te nepreciznosti, radilo se na razvoju prostorno osjetljivijih pokazatelja, ali mnogi od tih pokušaja još su u početnim stadijima.

Bez obzira na ta ograničenja, postojeći pokazatelji deprivacije dokazuju da je ruralno siromaštvo rasprostranjenije nego što se smatra. U Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je službeno određena granica siromaštva prema razini dohotka i nužnog budžeta za hranu i osnovne kućne potrepštine, pri izračunu za 1997. godinu utvrđeno je da je 15,9% stanovništva nemetropolitanskih okruga živjelo u siromaštvu u odnosu na 13,2% metropolitanskog stanovništva (Nord, 1999). Slično tomu, u Kanadi je postavljena „granica niskog dohotka” na 62% ili više kućnog budžeta potrošenog na hranu, odjeću i stanovanje, a 1986. godine je 16% ruralnih kućanstava prešlo taj prag (Reimer i sur., 1992). Taj postotak bio je niži nego onaj u urbanim središtima, ali dijelom zbog razlika unutar ruralnih regija. Udio kućanstava u ruralnim naseljima s manje od 5000 stanovnika, uključujući farme, koja su upadala ispod granice niskog dohotka bio je otprilike jednak onom u gradovima s više od 50 000 stanovnika, a Reimer i sur. (1992) ističu da razlike u troškovima života znače da su ruralna kućanstva dosegla prag siromaštva s nižom razinom dohotka od urbanih kućanstava.

U Ujedinjenom Kraljevstvu ne postoji službena definicija siromaštva ekvivalentna onoj u SAD-u, ali istraživanja u 1990-ima primjenjivala su Townsendov indikator koji kao kućanstva

na granici siromaštva ili ispod nje određuje ona kućanstva čiji je dohodak manji od 140% od prava na državni dodatak na dohodak. Upotrebom te mjere istraživanje je otkrilo da je u 12 istraženih ruralnih područja 23,4% kućanstava bilo na granici siromaštva, s postotkom u pojedinim područjima u rasponu od 12,8% u Cheshireu do 39,2% u Northumberlandu (Cloke, 1997b); Cloke i sur., 1994; Milbourne, 1997b). Dva alternativna indikatora, usporedba dohotka kućanstva s aritmetičkom sredinom, odnosno medijanom dohotka, upućuju na to da postoje i veće razine siromaštva (Cloke, 1997b).

Podaci i za Sjedinjene Američke Države i za Ujedinjeno Kraljevstvo nadalje upozoravaju na to da postoje velike varijacije u stupnju siromaštva među različitim društvenim skupinama u seoskoj sredini i među različitim ruralnim mjestima. Primjerice, u Kanadi je 1986. godine izračunato da 28% ruralnih obitelji živi ispod praga niskog dohotka u odnosu na 13% samaca u ruralnim područjima (Reimer i sur., 1992). Ta neravnoteža pojavljuje se i u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je zabilježeno da je 61% ruralnih siromašnih u kućanstvima s dvoje odraslih (Porter, 1989) i gdje je 1996. godine izračunato da 24% djece na selu živi u siromaštvu, u usporedbi s 22% djece u metropolitanskim područjima (Dagata, 1999). Porter (1989) također ističe da, u usporedbi s urbanim siromašnima, ruralni siromašni su u Sjedinjenim Američkim Državama nerazmjerno bijeli i nerazmjerno stariji. Slično tomu, istraživanje Clokea i sur. (1994) u Engleskoj upućuje na to da je siromaštvo izraženije u određenim društvenim skupinama, posebno samačkim starijim kućanstvima, kućanstvima dugogodišnjih stalnih stanovnika i onima s užom rodbinom u blizini, onima koja žive u socijalnom stanu te onima bez pristupa automobilu (tablica 19.1.). Ti nalazi podupiru tvrdnje o klasnoj rekompoziciji koja se pojavljuje s kontraurbanizacijom (vidi poglavlje 6), pri čemu je siromaštvo raširenije među lokalnim stanovništvom nego među doseljenicima, no treba napomenuti i da su

područja s najraširenijim siromaštvom ujedno ona koja privlače velik broj useljenika s niskim dohotkom.

Geografski obrazac ruralnog siromaštva odražava prostornu distribuciju tih skupina u riziku od siromaštva u kombinaciji s odrednicama koje se tiču strukture lokalne ekonomije i tržišta rada. U Sjedinjenim Američkim Državama 1990. godine bilo je 765 nemetropolitanskih okruga s više od 20% stanovništva ispod granice siromaštva – znatno manje nego 1960. godine, kada je 2083 okruga bilo u istoj poziciji. No u 535 okruga stopa siromaštva nadilazila je 20% stanovništva u svakoj od godina – 1960., 1970., 1980. i 1990. Kako slika 19.1. pokazuje, većina tih „dugotrajno siromašnih okruga” nalazi se u južnim državama i u području Appalachia, ukazujući na regionalnu rasprostranjenost siromaštva u Sjedinjenim Američkim Državama. Gotovo trećina ruralnih siromašnih 1990. godine bila je koncentrirana u tim okruzima, s prosječnom 29% stanovništva u dugotrajno siromašnim okruzima koje živi ispod granice siromaštva. U tim su okruzima stope nezaposlenosti bile znatno više od ruralnog prosjeka, a prosječni dohodak upadljivo niži. Ustrajno siromaštvo u tim područjima rezultat je kombinacije fizičkih, društvenih i ekonomskih odrednica, pri čemu te okruge obilježavaju obrasci rijetke naseljenosti, smanjenja temeljnih djelatnosti, dugotrajnih niskih nadnica i visoke razine invalidnosti koji utječu na sudjelovanje na tržištu rada (Lapping i sur., 1989).

Jedna od najistaknutijih značajki ruralnog siromaštva prisutnost je „radničke sirotinje”, pojedinaca koji su zaposleni, često u uslužnom sektoru, ali koji imaju niske plaće i ograničene povlastice zaposlenika poput zdravstvenog osiguranja (Lapping i sur., 1989). Porter (1989) pronalazi da su gotovo dvije trećine siromašnih ruralnih kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama imale barem jednog zaposlenog člana, gotovo četvrtina imala je dva zaposlena člana, dok su usporedni podaci za urbana područja 51%, odnosno 16%. Time je ključni čimbenik

Tablica 19.1. Društvene skupine s 20% ili više kućanstava koja su na granici siromaštva ili ispod nje u 12 ruralnih lokaliteta u Engleskoj

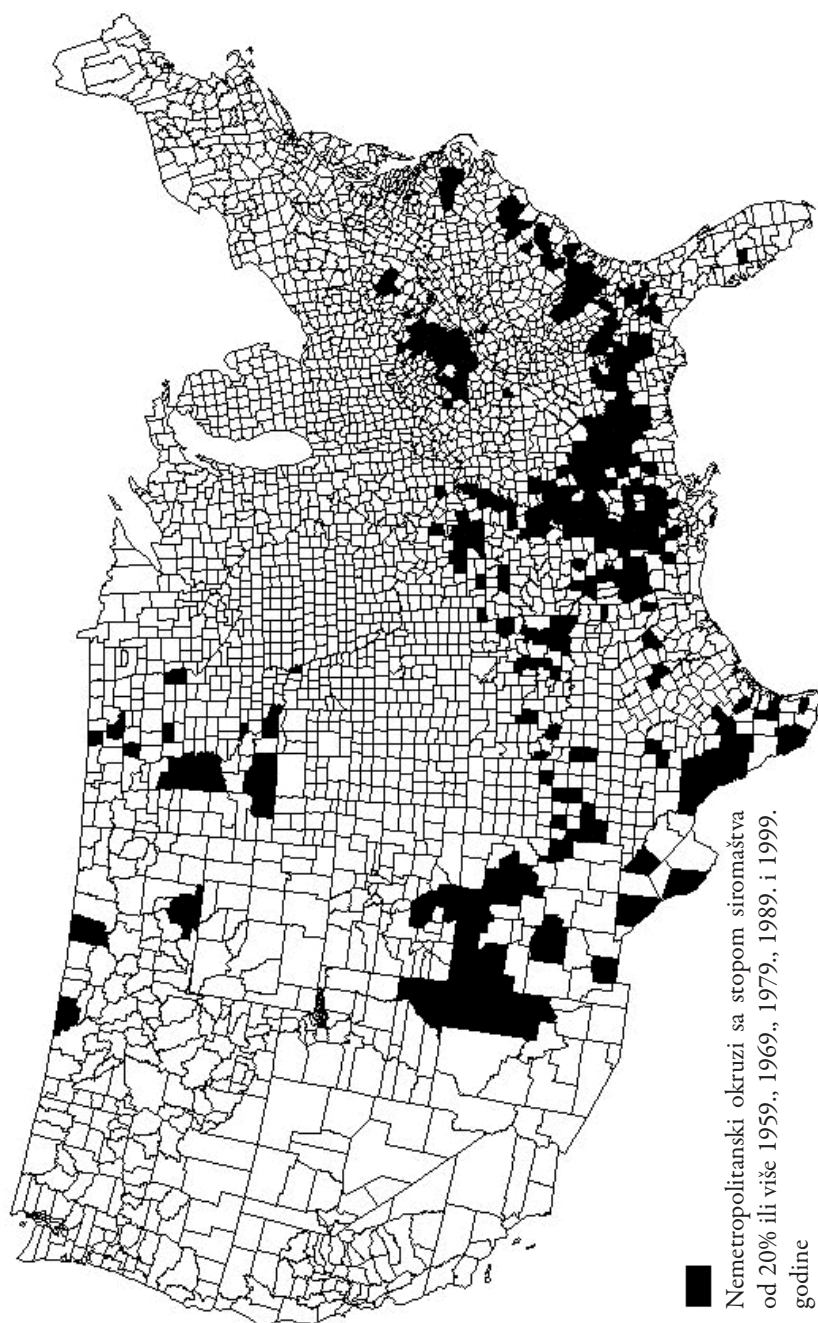
	% na granici ili ispod granice siromaštva
Kućanstva s jednom starijom osobom	41,8
Kućanstva s dvije starije osobe	27,4
Kućanstva s dvije odrasle, ne starije, osobe	20,5
Kućanstvo u kojem osoba prebiva manje od 5 godina	24,1
Kućanstvo u kojem osoba prebiva između 5 i 15 godina	31,8
Kućanstvo u kojem osoba prebiva više od 15 godina	42,4
Uža obitelj živi u blizini	60,0
Potpuno vlasništvo nad kućom	34,1
Kućanstvo u socijalno unajmljenoj nekretnini	47,1
Kućanstvo bez pristupa privatnom vozilu	42,4

Izvor: Milbourne, 1997b

u objašnjenju ruralnog siromaštva prevladavanje ekonomije niskih nadnica, posebno kada se udruži s višim prosječnim osnovnim troškovima ruralnih kućanstava kao što su gorivo i prijevoz. U Sjedinjenim Američkim Državama 2002. godine jedan od četiri radnika od 25 godina zarađivao je manje od ponderiranog praga siromaštva od 18 390 dolara na godinu u odnosu na jednog od šest urbanih radnika (ERS, 2003a). Oni koji primaju niske plaće posebno su koncentrirani u poljoprivredi, proizvodnji, maloprodaji i uslugama – sektorima koji skupa čine 71% ruralnih zaposlenika u Sjedinjenim Američkim Državama. Doista, šire gledajući, prosječna tjedna zarada 2002. godine u nemetropolitanskim okruzima bila je 20% niža od onih u metropolitanskim okruzima (ERS, 2003b).

Slična slika vidljiva je i u Ujedinjenom Kraljevstvu, gdje je prosječna zarada u perifernim ruralnim lokalitetima do 25% niža od nacionalnog prosjeka (Cabinet Office, 2000). U više od četvrtine kućanstava u ruralnom Walesu sredinom 1990-ih godišnja bruto plaća prvih dvoje odraslih hranitelja bila je niža od 5000 funti – s mjestima unutar regije gdje je udio bio znatno viši (Cloke i sur., 1997).

Nadalje, studija slučaja u Engleskoj i Walesu utvrdila je da je između trećine i polovine kućanstava u ruralnim područjima primilo manje od 8000 funti godišnje bruto plaće za prvo dvoje hranitelja u kućanstvu (tablica 19.2.).

Slika 19.1. Dugotrajno siromašni okruzi u ruralnim dijelovima SAD-a, 1990.

Izvor: temeljeno na podacima Instituta za istraživanje ruralne politike (Rural Policy Research Institute)

Tablica 19.2. Kućanstva u kojima je bruto nacionalna plaća prvih dvoje odraslih bila niža od 8000 funti u osam studija slučaja u Engleskoj i Walesu sredinom 1990-ih

Engleska	%	Wales	%
Northumberland	53,4	Betws-y-Coed	43,6
North Yorkshire	50,5	Devil's Bridge	41,1
Devon	46,9	Tanat Valley	37,0
Shropshire	33,0	Teifi Valley	36,3

Izvor: Cloke i sur., 1997.

Iskustvo ruralnog siromaštva

Individualna iskustva ruralnog siromaštva snažno su oblikovana geografskim kontekstom. Primjerice, siromašna kućanstva u bogatijim ruralnim zajednicama mogu osjećati „dvostruku depriviranost” jer nisu samo uskraćeni u odnosu na nacionalni prosjek nego i time što se lokalni pritisak okoline da se postigne očekivani životni stil temelji na iznadprosječno visokom dohotku. Pojedinci u tom položaju obično neće javno pokazati svoje siromaštvo. Kako smo objasnili na početku ovog poglavlja, poricanje ruralne deprivacije osnovni je element u narativima o siromaštvu na selu u Ujedinjenom Kraljevstvu. Woodward (1996) primjećuje da se ruralno siromaštvo često percipira kao povijesni anakronizam pa ljudi zaduženi za upravljanje seoskim karitativnim aktivnostima ističu da njihova funkcija postaje nepotrebna. U pozadini je te percepcije povezivanje siromaštva s bijedom i pretpostavka da ono mora imati jasnu, materijalnu manifestaciju. To ima dvostruku implikaciju. Siromaštvo koje je skriveno iza prilično uglednih, dobro održavanih fasada imanja ignorira se, dok se u potrazi za primjerima ruralnog siromaštva može upućivati na ruševne kućice i slično, čiji se stanovnici ne moraju zapravo smatrati depriviranima. Kako izvještavaju Cloke i sur. (1997) te Milbourne (1997b), očekivanja

da siromaštvo ima materijalni izraz očita su i u opisima ruralnog stanovništva u Engleskoj i Walesu kada govore o deprivaciji koju vide u svojim mjestima. Oni često spominju niske dohotke, ograničene mogućnosti zapošljavanja, stanje okoliša te nedostatak javnog prijevoza i usluga:

[Postoji] nedostatak lokalnog zapošljavanja i niske nadnice [i] deprivacija povezana s poljoprivrednom politikom (umirovljenik, Wales, citirano u Milbourne, 1997b, str. 110).

Zaposlenje nije dostupno, ne pravi poslovi. [Trebamo] više dohotke i bolje poslove. Previše je čudnih poslova – ne pravih poslova (36-godišnji muškarac, Wales, citirano u Milbourne, 1997b, str. 110).

[Postoji] nedostatak smještaja koji si ljudi mogu priuštiti, manjak novca, manjak izbora poslova (50-godišnjak, Wales, citirano u Milbourne, 1997b, str. 111).

[Trebamo] unapređenje vodoopskrbe, unapređenje telefonskih linija, poboljšanje vezano uz zagađenost rijeka u području... unapređenje policijskih usluga. (stanovnik, Wales, citirano u Cloke i sur., 1997, str. 131).

Međutim, te izjave prenose prilično distanciranu uključenost u pitanja ruralnog siromaštva. One ne otkrivaju ništa o tome kako materijalna deprivacija zapravo utječe na način života i

na odluke onih koji su njome pogođeni ili kako pojedinci mogu osjećati mnogostruke oblike deprivacije. Više nalaza o tome dobili smo iz ruralnih regija gdje je siromaštvo i prisutnije i šire prepoznato, kao što je područje Appalachia na istoku Sjedinjenih Američkih Država te područje na sjevernom dijelu države New York. U tim se regijama nalaze skupine okruga dugotrajnog siromaštva, iako Cloke i sur. (1997b) tvrde da mnogi ljudi u području Appalachia nisu skloni prihvaćanju „stigmatizirajuće etikete ‘siromašnih’ i ‘depriviranih’” (str. 265). Fitchen (1991) smatra da se siromaštvo u toj regiji u pravilu manifestira u tri oblika životnih okolnosti, a njezini opisi tih mjesta upućuju na dinamiku ruralnog siromaštva.

Prvo, Fitchen tvrdi da postoje džepovi dugotrajnog međugeneracijskog siromaštva u rijetko naseljenoj ruralnoj području. To su lokacije s lošim uvjetima za poljoprivredu, gdje se obitelji koje ondje prebivaju nisu prilagodile na mogućnosti zapošljavanja u regionalnim gradićima i gradovima. Kako Fitchen opisuje, društvena isključenost takvih kućanstava ima osnovu u njihovu ekonomskom statusu, ali osnažuju ga prostorna izolacija i kulturno stereotipiziranje:

Društvenu odvojenost od šire urbane zajednice verbalno izražavaju: označavaju je kao „vanjski svijet”. Nasuprot tome, šira zajednica opisuje ljude koji žive u ruralnim džepovima siromaštva pogrdnim imenima poput „siromašno bijelo smeće” (*poor white trash*), „ljudi iz šupa” (*shack people*) ili „ljudi koji žive poput životinja”. Njihov društveni život gotovo je potpuno zatvoren u neposredno susjedstvo ili unutar skupine susjedstava sličnog lošeg ekonomskog stanja koje povezuje geografska blizina, srodstvo, brak, razmjena automobila te zajedničko siromaštvo i stigma (Fitchen, 1991, str. 119).

Drugo, siromaštvo je povezano s ljudima niskih primanja koji žive u unajmljenim stanovima u gradićima ili selima. Ti gradići i sela uglavnom se nalaze na perifernijim ruralnim

područjima i udaljeni su od glavnih izvora zapošljavanja. Manjak mogućnosti zapošljavanja potiče iseljavanje, ostavljajući viškove zbog toga jeftinih stanova koje su naseljavali stanari koji si nisu mogli priuštiti smještaj u gradovima. Većina stanova je nekvalitetna, a ipak stanarine su i dalje veliko opterećenje za budžete stanara, od kojih mnogi ovise o socijalnoj pomoći. Mnoga sela nemaju javni prijevoz pa je nezaposlenost pojačana ne samo nestašicom lokalnih poslova nego i teškoćama putovanja na posao drugamo.

Treće, Fitchen pronalazi siromaštvo u rastućem broju naselja s prikolicama (*trailer parks*) i neformalnim skupinama kamp-kućica u toj regiji. Smještaj u kamp-kućicama porastao je kao stambena opcija koju si ljudi relativno lakše mogu priuštiti (vidi poglavlje 16), iako su se s potražnjom troškovi kupovanja kamp-kućica također povećali, a njihovo održavanje može uključivati brojne skrivene troškove koji su stanovnicima s niskim primanjima visoki. Kamp-kućice mogu biti prostorno neprimjerene za obitelji i u mnogima je skupo grijanje zbog loše izolacije. Sve se više takva naselja stigmatizira kao mjesta siromaštva. Fitchenin prikaz jednog stanovnika naselja kamp-kućica oslikava ukupnu deprivaciju koju doživljava brojno siromašno ruralno stanovništvo:

Sandy ima dvadeset godina. Ona živi u naselju kamp-kućica u malom selu i sama skrbi za sebe i svoje dijete. Socijalna služba željela je da nađe posao, a i ona se sama očajnički željela riješiti socijalne pomoći. Jedini posao koji je mogla dobiti bio je posao s trideset sati na tjedan, za 4,05 dolara na sat, u supermarketu u gradu. To je stavlja ispod granice siromaštva, čak i uz bonove za hranu i zdravstvenu zaštitu za siromašne njezin dohodak nije dostatan. Bila je na razgovoru u restoranu brze hrane za drugi posao na pola radnog vremena, ali bilo joj je nemoguće uskladiti smjene na dva posla jer je u restoranu informacije o rasporedu za sljedeći tjedan dobivala tek u petak. Uz to, i dalje ne bi imala zdravstvenu zaštitu. Odlučila je da neće nastaviti raditi. Konačno, kada je

počela previše kasniti s plaćanjem stanarine, Sandy se odselila prijatelju (Fitchen, 1991, str. 132).

Cjelokupno iskustvo ruralnog siromaštva ne zahvaća samo pojedince nego može biti i međugeneracijsko. Cloke (1997b) prepričava priču stanovnika maloga grada u Kansasu, zabilježenu u časopisu *Newsweek*:

Siromaštvo se prenosi s jedne generacije na drugu: to je jedino naslijeđe siromašnih. Ida Swalley udala se s 15 da bi pobješla od očuha alkoholičara. Sada s 43 godine rastavljena je od četvrtog supruga i živi u sirotinjskom stanu od 200 dolara na mjesec, čiji je vlasnik vjerojatno od onih koji zarađuju od najma loše održavanih stanova u sirotinjskim urbanim četvrtima. Taj kućerak Swalley dijeli sa 17-godišnjim sinom te zvjerinjakom insekata i miševa. Stara naprava za hvatanje muha jedina je dekoracija na zidu. Kanzaška vrućina zagrijava smrdljiv zrak prema 100 stupnjeva i pogoršava Swalleyine srčane tegobe. Ona tvrdi da bi se situacija mogla popraviti kada njezin novi dečko izađe iz zatvora. Najveća joj je želja da život

nekako bude bolji njezinoj kćeri Carol Sue, 26, i dvogodišnjoj unuci Jacqueline Ruth. Ali taj san može biti varljiv. Carol Sue Stevens zarađuje samo 3,85 dolara na sat kao kućna negovateljica. Njezin život, kao i život njezine majke, bio je slijed seoske romanse s muškarcem koji je bio sklon alkoholu i nasilju. Malu Jacqueline Ruth, osim majke, odgaja i trenutalni dečko Carol Sue, ali dijete nema nijedno roditeljsko prezime... „Ako završimo u nekoj borbi za skrbništvo, ne želim da već u sudnici koristi prezime svog oca” (McCor-mick, 1988, str. 22).

Doživljaje ruralnog siromaštva oblikuju sveobuhvatni procesi restrukturiranja, ali u svakom individualnom slučaju početna okolnost nezaposlenosti ili niskih primanja ima potencijal spiralnog umnažanja problema lošeg zdravlja, kriminala, upotrebe droge, alkoholizma, raspada obitelji i beskućništva (vidi okvir 19.2.). Mnoga od tih iskustava dijele i urbana siromašna kućanstva, ali specifičnost ruralnih mjesta utječe na sposobnost pojedinaca da izbjegnu siromaštvo i utječu na oblikovanje stavova šireg društva prema depriviranima.

Okvir 19.2. Ruralno beskućništvo

Relativna nevidljivost ruralnog siromaštva posebno dolazi do izražaja kada je riječ o problemu beskućništva. Ne samo zato što je ruralno beskućništvo prikriveno diskursom ruralne idile (Cloke i sur., 2001a, 2002) nego i zato što je često doslovno manje vidljivo nego urbano beskućništvo. Ruralno beskućništvo manje se poistovjećuje sa surovim spavanjem na ulici, a više s prolaznim stanovanjem u privremenom smještaju, hostelima, napuštenim zgradama ili nedragovoljnom stanovanju kod prijatelja i rodbine. Populacija ruralnih beskućnika raspršenija je nego u urbanim područjima i sustavno je podzastupljena u službenim popisima (Cloke i sur., 2001b; Lawrence, 1995). Zbog toga nadležnim lokalnim vladinim institucijama, kao i javnosti, može lako promaknuti opseg problema ruralnog beskućništva.

Bez obzira na nedostatke službenih podataka, statistički pokazatelji ipak upozoravaju na znatan i rastući problem ruralnog beskućništva. Primjerice, 1996. godine bilo je gotovo 16 000 registriranih beskućničkih kućanstava u ruralnim dijelovima Engleske ili 14,4% od nacionalnog zbroja (Cloke i sur., 2002). Dok je taj broj 1992. godine bio ispod nacionalnog prosjeka i krajnje nizak, beskućništvo je otad u izrazito ruralnim okruzima poraslo za više od 12%, a više od četvrtine tijela lokalne uprave izvijestilo je o porastu beskućništva za više od 25%. U Sjedinjenim Američkim Državama Lawrence (1995) iznosi procijenjene stope beskućništva u ruralnim okruzima u lowi koje govore da je 70 beskućnika na 1000 stanovnika, s prosječnom stopom oko 20 beskućnika na 1000 stanovnika, što su iznosi veći od onih za New York, Los Angeles ili Washington.

Beskućništvo u ruralnim područjima također može imati drugačije uzroke od onog u urbanim područjima. Elementi stanovanja, uključujući ukidanje kratkoročnog stanodavstva, hipotekarna dugovanja i gubitak unajmljenog smještaja ili smještaja vezanog uz posao koji osigurava poslodavac te drugi razlozi važni su za pojavu beskućništva u ruralnom u odnosu na ono u urbanom području (Cloke i sur., 2002). Individualna objašnjenja ruralnog beskućništva koja su skupili Cloke i sur. (2002) ističu brojne događaje koji su često dio procesa kako netko postane beskućnik, a uključuju gubitak posla, prekid veze, obiteljske razmirice i bolest, no nedostatak stanovanja koje si osoba može priuštiti, uz teškoće pristupa socijalnom stanovanju, najčešći je čimbenik koji gura i inače ugrožene ljude u beskućništvo. Objašnjenja ističu povezanost ruralnog i urbanog beskućništva kada, primjerice, ekonomski migranti iz ruralnih područja postaju beskućnici u gradovima, a beskućnici iz gradića i gradova sele se u ruralna područja koja smatraju sigurnijim, jeftinijim i općenito ugodnijom okolinom. Doista, iskazi koje bilježe Cloke i sur. (2002) upućuju na to da periodična mobilnost beskućnika između urbanih i ruralnih mjesta nije neuobičajena.

Za više vidi Paul Cloke, Paul Milbourne i Rebekah Widdowfield (2002) Ruralno beskućništvo [Rural Homelessness] (Policy Press); Paul Cloke, Paul Milbourne i Rebekah Widdowfield (2001) Beskućništvo i ruralnost: istraživanje veza u lokalnim prostorima ruralne Engleske [Homelessness and rurality: exploring connections in local spaces of rural England]. Sociologia Ruralis, 41, 438-453; i Mark Lawrence (1995) Ruralno beskućništvo: geografija bez geografije [Rural homelessness: a geography without geography. Journal of Rural Studies, 11, 297-307.

Sažetak

Siromaštvo u ruralnim područjima rasprostranjeno je i dugotrajno, no ipak je njegova prisutnost često prikrivena raspršenošću i snažnim diskursom ruralne idile. Skrivena priroda ruralnog siromaštva može sprečavati razvoj ruralnih politika i inicijativa za suočavanje s tim problemom. Općenito, pokušaji rješavanja problema ruralnog siromaštva poprimaju jedan od dva oblika. Prvo, ublažavanje siromaštva može postati cilj strategije ruralnog razvoja (vidi poglavlje 10). Međutim, tvrdi se da je taj pristup samo djelomično uspješan. Inicijative ekonomskog razvoja mogu stvoriti nove poslove, no ne postoje jamstva da će te poslove dobiti lokalni stanovnici koji žive u siromaštvu, da će oni moći prevladati prepreke prema zapošljavanju kao što je prijevoz, da će nadnice biti dovoljne za porast prihoda ili da će te promjene utjecati na neekonomске odrednice njihove deprivacije. Drugo, kućanstva i pojedinci koji žive u siromaštvu ili su blizu granice siromaštva podupiru se državnom socijalnom pomoći. No opet, socijalna su primanja često nedovoljna da bi one koji ih primaju izvukla iz siromaštva, a programi koji se usvajaju kao dio nacionalnih sustava socijalne skrbi mogu biti loše prilagođeni posebnim okolnostima ruralnog siromaštva. Nadalje, Cloke tvrdi da su socijalne reforme u skladu s ideologijom Nove desnice 1980-ih i 1990-ih pridonijele problemu ruralnog siromaštva time što su oslabile socijalne sigurnosne mreže. Doista, noviji programi naknada za nezaposlene i siromašne koje su uvjetovane radom ili drugim aktivnostima (*workfare*) i poticanje zapošljavanja, primjerice putem osposobljavanja nezaposlenih ili naknada poslodavcima za zapošljavanje (*welfare to work*), kritizirani su da nisu djelotvorni u ruralnim područjima zbog drugačije prirode ruralnog siromaštva, ruralne ekonomije i tržišta rada.

Stoga se sve veći naglasak stavlja na samopomoć i volontiranje kao strategije za suočavanje s ruralnim siromaštvom. To uključuje oblike uzajamnosti u zajednici kao što su pučke kuhinje (*soup kitchens*), banke hrane (*food banks*) i kreditne zadruge (*credit unions*), kao i razvijanje neformalnih mreža i mehanizama suočavanja samih depriviranih kućanstava. Osim toga, odgovor na ruralno siromaštvo koji se ponavlja kroz povijest i dalje je mogućnost – migracije. Javne institucije u Kaliforniji pokušale su djelovati na problem nezaposlenosti bivših poljoprivrednih radnika ohrabriranjem da se isele na istok u države poput Kansasa, Iowe i Nebraske, gdje su postojali poslovi za nekvalificiranu radnu snagu u proizvodnji kao što je pakiranje mesa. Međutim, sama migracija skup je proces, čiji troškovi mogu nadilaziti sredstva mnogih ruralnih kućanstava zarobljenih u okolnostima više-struke deprivacije.

Za daljnje čitanje

O obilježjima, dinamici i relativnom zanemarivanju ruralnog siromaštva te pokazateljima iz Engleske i Walesa raspravlja Paul Cloke u tekstu „Siromašna zemlja: marginalizacija, siromaštvo i ruralnost” [*Poor country: marginalization, poverty and rurality*], u P. Cloke i J. Little (ur.), *Osporene kulture seoske sredine* [*Contested Countryside Cultures*] (Routledge, 1997); i Paul Milbourne u tekstu „Skriveno od pogleda: siromaštvo i marginalizacija u ruralnoj Britaniji” [*Hidden from view: poverty and marginalization in rural Britain*], u P. Milbourne (ur.), *Otkrivanje ruralnih „drugih”: reprezentacija, moć i identitet u britanskoj seoskoj sredini* [*Revealing Rural “Others”: Representation, Power and Identity in the British Countryside*] (Pinter, 1997). O percipiranoj nekompatibilnosti između deprivacije i diskursa ruralne idile raspravlja detaljnije Rachel Woodward u svom članku „‘Deprivacija’ i ‘ruralno’: ispitivanje kontradiktornih diskursa” [*‘Deprivation’ and ‘the rural’: an investigation into contradictory discourses*], u *Journal of Rural Studies*, volumen 12, stranice 55-67 (1996). Studija Janet Fitchen o ruralnim zajednicama u državi New York uključuje detaljnu raspravu o problemima ruralnog siromaštva, naglašavajući način na koji višestruki čimbenici pridonose deprivaciji; vidi *Ugroženi prostori, izdržavajuća mjesta: promjena, identitet i preživljavanje u ruralnoj Americi* [*Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America*] (Westview Press, 1991).

Internetske stranice

Više informacija o ruralnom siromaštvu u Sjedinjenim Američkim Državama može se pronaći na internetskim stranicama Istraživačkog centra ruralnog siromaštva (*Rural Poverty Research Centre*) www.rprconline.org. *The Countryside Agency* (koja je sada dio Natural England) u Engleskoj bavi se problemom društvene isključenosti u ruralnim područjima, kako je detaljno prikazano na njihovim stranicama (www.gov.uk/government/organisations/natural-england).

20. Ruralnost, nacionalni identitet i etnicitet

Uvod

Selo je dugo imalo važnu ulogu u uspostavljanju nacionalnih identiteta. Gradovi se mogu slaviti kao simboli civilizacije i mogu biti pozornica za monumentalne prostore moći koji slave nacionalnu snagu, ali oni potiču i sumnju jer su „zdjele za taljenje” (*melting pot*) različitih ljudi i ideja, gdje se nacionalne vrijednosti i principi mogu ugroziti povezivanjem sa stranim ljudima i utjecajima. Short (1991) tvrdi da se izrazi takve moralne geografije mogu pronaći u povijesti koja seže sve do prvog stoljeća pr. Kr. i zapisa rimskog pisca Cicerona, a pojavljuju se i danas. Selo je, nasuprot tome, predstavljeno kao nevin, čišći prostor u kojem nacionalne vrijednosti i nacionalni identiteti ostaju izvorni.

Međutim, tanka je crta između predstavljanja ruralnih područja kao mjesta *nacionalne* čistoće i njihova predstavljanja kao mjesta *etničke ili rasne* čistoće. U razvijenim zemljama to znači predstavljati selo kao „bijeli prostor” iz kojeg su ljudi nebjelačkog etničkog podrijetla prešutno ili otvoreno isključeni. Tu predrasudu osnaživale su različite društvene i ekonomske odrednice koje su utjecale na okupljanje nebjelačkog stanovništva u urbanim središtima pa je nebjelačkog stanovništva u mnogim ruralnim područjima vrlo malo, a koje ima iskustvo duboke izolacije i diskriminacije. Istodobno, bijele nacionalne elite marginaliziraju i diskriminiraju postojeće nebjelačko ruralno stanovništvo, osobito crnačko stanovništvo na jugu Sjedinjenih Američkih Država i domorodačke manjine Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda, pri čemu njihovo ruralno podrijetlo koriste kao prednost u njihovoj eksploataciji.

Kako bismo dublje istražili te teme, ovo poglavlje počinjemo detaljnijom raspravom o diskurzivnoj vezi ruralnosti i nacionalnog identiteta te konstrukciji ruralnog kao „bijelog” prostora. U ostatku poglavlja zatim ispitujeemo nebjelačka iskustva ruralnosti, razmatrajući kako ljudi različitog etničkog podrijetla koji žive u ruralnom prostoru ili ga koriste za rekreaciju doživljavaju isključenost i razizam. Potom u poglavlju opisujemo iznimku od modela bjelačkog sela, pretežno crnačke ruralne okruge na jugu Sjedinjenih Američkih Država, ali ističemo da su takva područja doživljavala sustavnu kolektivnu isključenost i marginalizaciju. Na kraju poglavlja propitujemo drugu iznimku koja se odnosi na ruralnost domorodačkih naroda u Sjevernoj Americi, Australiji i na Novom Zelandu, ponovno primjećujući da su takve zajednice sustavno marginalizirane i isključivane iz dominantnog ruralnog društva.

Ruralnost i nacionalni identitet

Povezanost nacionalnog identiteta s ruralnošću uključivala je ideje o krajolicima i ruralnom životu. Krajolici, kako Daniels (1993) tvrdi, oslikavaju naciju dajući konstrukciji identiteta vizualni oblik: „Kao obrazac moralnog poretka i estetske harmonije, određeni krajolici postižu status nacionalnih ikona” (str. 5). Karakteristični ruralni krajolici stoga su cijenjeni kao poznati simboli nacionalnog identiteta – američke prerije, australsko zaleđe, škotsko visočje te brežuljci i doline Engleske. Takvi krajolici mogu djelovati kao nadahnuće i utjeha. Daniels (1993) iznova primjećuje da su „zaštitničke slike krajolika imale ulogu u kulturnom otporu izvanjskim napadima” (str. 7).

Istodobno, ruralni je život konstruiran u nacionalnom diskursu kao časniji od života u gradu. Primjerice, francuski filozof iz 18. stoljeća Jean-Jacques Rousseau tvrdio je da su „seoski ljudi oni koji čine naciju” (citirano u Lehnig, 1995, str. 12), a seljačka se klasa često smatrala pravim primjerom nacionalnoga karaktera. Ne samo što su seoski ljudi slavljani kao hranitelji nacije nego su i poimani kao manje „zagađeni” stranim idejama i sklonostima od gradskih stanovnika te bližima tradicionalnom načinu života koji nekako priziva podrijetlo nacije. Kako Ramet (1996) opisuje u članku koji prati veze ruralnog stanovništva i srpskog nacionalizma 1990-ih, „ruralno drži da je čišće od grada; da čuva stare vrijednosti koje je grad ukaljao” (str. 71). Ti se prikazi ruralnog života jasno zasnivaju na izdržljivosti poljoprivrednog društva, ali u naglasku koji daju tradiciji i stabilnosti osjeti se suvremeni diskurs ruralne idile.

Ruralni prostor može biti i *unutrašnjost* (*heartland*) i *granica* (*frontier*) nacije. Identifikacija s granicom važan je element nacionalnog identiteta Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Australije:

Za države Novog svijeta izgradnja nacija bila je usko povezana s osvajanjem divljine. Diljem Amerike i Australije nacional-

nu je povijest činilo stvaranje zemlje od šuma i travnjaka. Preobrazba divljine ima posebno mjesto u njihovoj nacionalnom identitetu (Short, 1991, str. 19).

Dakle, širenje Sjedinjenih Američkih Država u divljinu zapada predstavlja ne samo simboličko odmicanje od Europe nego pruža prostor u kojem se mlada nacija može potvrditi osvajanjem prirode. U toj tezi granice ključna osoba nije seljak nego onaj koji krči put (*pioneer*) – pustolov čija hrabrost, odlučnost i snalažljivost navodno utjelovljuju nacionalni karakter i čiji su duhovni potomci, tvrdi se, obiteljski farmeri i rančeri suvremene ruralne Amerike. Štoviše, kako smo objasnili u poglavlju 13, divljina je Sjedinjenim Američkim Državama također pružila mjesto kulturne i prirodne važnosti, što je mladoj zemlji brzo osiguralo nasljeđe kojim će parirati europskim nacijama, uspostavljajući podlogu za stvaranje nacionalnih parkova.

Engleska je dobar primjer reprezentacije sela kao nacionalne srži. Iako je Engleska od 1861. godine pretežno industrijska i urbana zemlja, ideologija „engleskosti” (*Englishness*) je, kako primjećuje Howkins (1986), „do zadivljujućeg stupnja ruralna. Što je još važnije, velik dio engleskog *ideala* je ruralan” (str. 62; originalni naglasak). Howkins je pronašao tu identifikaciju „engleskosti” s ruralnošću u kasnom 19. i ranom 20. stoljeću i eri imperijalnog širenja. Proces kolonizacije vodili su vojni časnici i službenici iz slojeva nižeg plemstva, od kojih su mnogi odrašli na seoskim imanjima. Stoga,

sâm globalni doseg engleskog imperijalizma u strane zemlje pratio je i kompenzirao sentimentalnost za ugodnim ambijentom doma, slamatim kolibama i vrtovima na pastoralnom ladanju. Unutar Velike Britanije vrebala je Mala Engleska (Daniels, 1993, str. 6).

Taj se diskurs do Prvoga svjetskog rata učvrstio u popularnim predodžbama i prikazima Engleske, kao što je kulturna slika Johna Constablea „Kola sa sijenom” (*The Haywain*), kao prikaza zemlje za čiju se obranu bore oružane snage (Daniels, 1993; Howkins, 1986). Isto-

dobno, rat i vrijeme neposredno nakon njega svjedočili su nagloj urbanizaciji koja je prijetila samom ruralnom krajobrazu koji se reproducirao kao utjelovljenje „engleskosti”. Potaknuto tom percipiranom prijetnjom, vizija ruralne Engleske počela se samopropitivati, paradoksalno je predstavljana i kao bezvremenska i otporna, i kao krhka i ugrožena. Na takvu se interpretaciju pozvao premijer međuratnog razdoblja Stanley Baldwin u poznatom govoru kojim je slavio poljoprivredu i selo kao mjesto postojanosti engleskog nacionalnog identiteta:

Za mene Engleska je zemlja i zemlja je Engleska... zvukovi Engleske, zvonjava čekića na nakovnju seoske kovačnice, kosac u rosno jutro, zvuk oštrenja srpa i prizor orača kako uzoravaju obronke brežuljaka, pogled koji se u Engleskoj može vidjeti otkada je Engleska zemlja i koji će se vidjeti u Engleskoj dugo nakon što Carstvo iščezne i kada svaki rad u Engleskoj prestane, stoljećima je jedan od vječnih prizora Engleske (govor Stanleyja Baldwina, 1924, citirano u Paxman, 1998, str. 143).

Ipak, kako Paxman primjećuje, ruralni prizori koje Baldwin opisuje bili su povijesno zastarjeli čak i u vrijeme kada je o njima govorio 1924. godine. Kao i u drugim zemljama, ruralna idila koja se reproducirala u srži engleskog nacionalnog identiteta uvijek je bila više povijesna fantazija nego opipljiva stvarnost. Osim toga, temeljila se na određenim regionalnim krajobrazima, onima „južnih sela” središnje, južne Engleske, koji su isticali „jednoličan krajobraz s glatkim, golim, valovitim brežuljcima prošaranim šumama” (Brace, 1999, str. 92). Periferniji ruralni krajobrazi zapadnih vriština, sjevernoga gorja i istočnih močvara, kao i industrijaliziranja seoska područja Midlandsa, bili su isključeni iz vizije idealne Engleske.

U uspostavljanju veze između sela i nacionalnog identiteta na način koji je slavio čistoću seoskih ljudi i manjak kontakta sa stranim utjecajima te kojim se ruralni prostor stavio u položaj skladišta povijesnih nacionalnih vrijednosti, reprezentacije tog tipa su, eksplicitno

ili implicitno, poistovjećivale ruralno s homogenom etničkom grupom. Posljedica je toga da su pripadnici etničkih grupa nedominantnog nacionalnog etniciteta često bili isključeni iz diskurzivne reprezentacije ruralne idile i doživljavali su rasističku diskriminaciju kada bi zauzimali i koristili ruralne prostore. U ostatku ovog poglavlja ispitujemo konstrukciju ruralnog kao bjelačkog prostora te isključenost i rasizam ljudi različitog etničkog podrijetla koji žive u ruralnim područjima ili upotrebljavaju ruralni prostor za rekreaciju.

Osporavanje ruralnog kao bjelačkog prostora

Poistovjećivanje ruralne idile s nacionalnim identitetom pružilo je prividno opravdanje rasističkim konstrukcijama sela kao „bijelog” prostora, što je dodatno osnaživalo prostornu dinamiku useljavanja. Blizina zračnim i velikim morskim lukama, ustanovljene etničke zajednice i veći stupanj institucionalne potpore useljenicima pogodovali su tome da su gradovi bili prvotna odredišta useljenika. Primjerice, samo je 5% imigracije u Sjedinjene Američke Države od 1990. do 1999. godine izravno usmjereno u ruralne okruge (Isserman, 2000). Međutim, čak i „udomaćeni” i „u zemlji rođeni” pripadnici etničkih manjina uglavnom su prostorno koncentrirani u urbanim područjima. Etničke manjine su 1991. godine činile 6,2% stanovništva Ujedinjenog Kraljevstva, ali samo 1,6% stanovništva ruralnih okruga; slični obrasci ponavljaju se i drugdje te bjelačke etničke grupe čine većinu ruralnog stanovništva u najvećem dijelu Europe, Australije, Novog Zelanda, Kanade i sjevernih dijelova Sjedinjenih Američkih Država. O glavnim iznimkama od tog obrasca – pretežno crnačkim i latinoameričkim okruzima južnog dijela Sjedinjenih Američkih Država i domorodačkim zajednicama – raspravljamo kasnije u ovom poglavlju.

Kombinacija demografskih kretanja i kulturnih predrasuda znači da je identificiranje sela kao „bijelog” prostora postalo samoreproduci-

rajuće. Rasistički stavovi mala su, ali istaknuta odrednica kontraurbanizacije (vidi poglavlje 6), koja osnažuje bjelačku percepciju u kojoj je

„etnicitet” viđen kao „neprimjeren” u seoskoj sredini, što odražava Drugotnost ljudi druge boje kože. U bjelačkoj imaginaciji ljudi druge boje kože zatvoreni su u gradovima predstavljajući urbani, „strani” okoliš, a „bijeli” okoliš ruralnosti usklađen je s „urođeništvom” i s odsutnošću zla ili opasnosti. Stvoren je stav da su ljudi druge boje kože nepozvani nametnuli selu svoja etnička udruženja (Agyeman i Spooner, 1997, str. 199).

Takvi isključivi diskursi znače da mnogi obojeni ljudi ruralna područja doživljavaju prijetecim mjestima u kojima nisu dobrodošli. Takvu geografiju straha i isključenosti artikulara je britanska fotografkinja crne rase Ingrid Pollard, čija je kolekcija Pastoralna međuigra (*Pastoral Interludes*) uključivala autoportrete u ruralnom okolišu. U opisu jedne fotografije Pollard piše: „Mislila sam da će mi se svidjeti Lake District, gdje sam lutala osamljena kao crno lice u moru bijelog. Odlazak na selo uvijek je praćen osjećajem nelagode, strepnje”; dok jednu drugu jednostavno opisuje: „osjećaj da ne pripadam; šetnje proplancima u lišću s bejzbolskom palicom pokraj sebe” (citirano u Kinsman, 1995, str. 310 i str. 302).

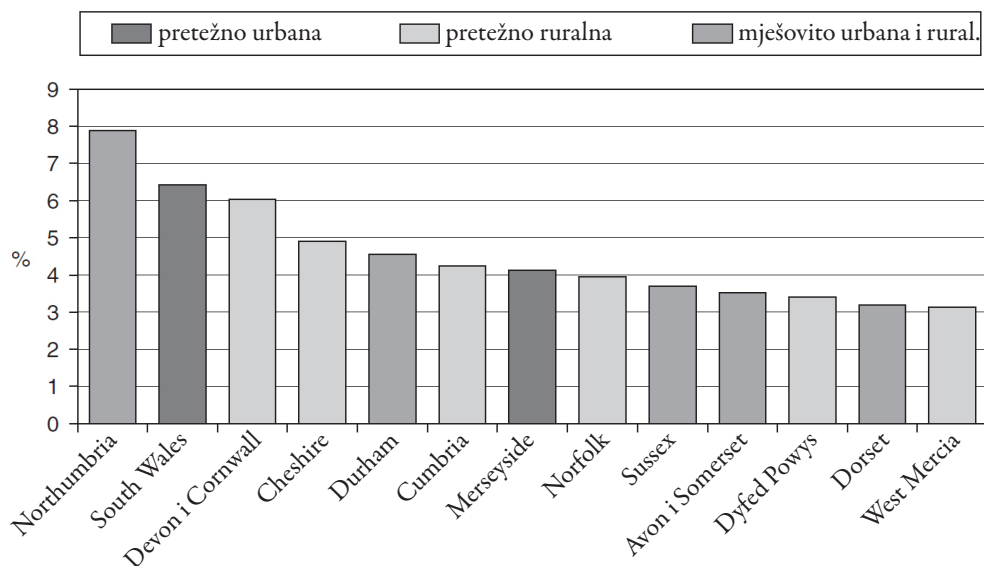
Ti prikazi rase i ruralnosti utječu na svakodnevna iskustva ljudi druge boje kože koji žive u ruralnim područjima. Iako ne postoji jedno, standardno iskustvo i iako su mnogi ljudi druge boje kože dobrodošli i integrirani u ruralnim zajednicama, Agyeman i Spooner (1997) ističu brojne izvještaje u ruralnim dijelovima Engleske koji upozoravaju na „veliku količinu rasnog nasilja, uznemiravanja, omalovažavanja i netrpeljivosti koje izaziva mješavina neznanja, nekritičkog prihvatanja stereotipova i otpora dolasku useljenika” (str. 203). Navode da je institucionalni rasizam često uočljiv u ruralnim područjima te da su javnim službama i poslodavcima jednake mogućnosti samo mrtvo slovo na papiru. Slučajevi rasnog kriminala, uključujući nasilne

napade i rasno zlostavljanje, također su u većem broju zabilježeni u mnogim ruralnim dijelovima Engleske i Walesa nego u urbanim područjima, s obzirom na broj stanovnika pripadnika etničkih manjina (slika 20.1.).

Doživljaj sela kao prijeteceg i okoliša koji ih čini nepoželjnim također obeshrabruje osobe druge boje kože da odlaze u ruralna područja zbog rekreacije. Prema istraživanjima u Britaniji utvrđeno je da je za pripadnike etničkih manjina, u odnosu na ostale društvene grupe, najmanje izgledno da će se rekreirati u ruralnom području. Kako Agyeman i Spooner (1997) navode, to je dijelom posljedica ekonomskih i vremenskih čimbenika, no odražava i osjećaj straha, kako bilježi Malik:

Činilo se da je više riječ o iščekivanju vrijeđanja ili neprihvatanja na selu nego o izravnim iskustvima rasizma u nekim prethodnim dolascima, što odvraća mnoge od toga da uopće idu na selo, a drugima onemogućuje potpuni osjećaj sigurnosti i opuštenosti dok su ondje (Malik, 1992, str. 32).

Ruralni je rasizam u Ujedinjenom Kraljevstvu i dalje uvelike skrivena pojava, prikrivena činjenicom da mali broj ljudi druge boje kože živi u ruralnim područjima te sredstvima koja se koriste za opravdavanje rasističkih uvjerenja. Tako se rasno motivirana migracija u ruralna područja prikriva kao migracija „u potrazi za kvalitetom života”, a rasne predrasude odbacuju se i tumače kao lokalna nesklonost doseljenicima bez obzira na njihovo podrijetlo (Agyeman i Spooner, 1997). Kako bi se takvi stavovi doveli u pitanje i kako bi se više ljudi druge boje kože ohrabrilo na putovanja u ruralna područja, pokrenute su inicijative koje uključuju i rad Crne ekološke mreže (*Black Environmental Network*) te programe koje provode nacionalni parkovi, a postoje i dokazi da su takvi pokušaji naišli na pozitivne reakcije, posebno među mladim crnim i azijskim Britancima koji uživanje na selu doživljavaju kao svoje pravo jednako kao što je to pravo drugih građana.

Slika 20.1. Policijska područja u Engleskoj i Walesu s najvećim brojem slučajeva rasnog kriminala, prema postotku zahvaćenog stanovništva etničkih manjina, 1999. – 2000.

Izvor: temeljeno na informacijama iz *Observera*, 18. veljače 2001.

Crnačko iskustvo u ruralnoj Americi

Važna iznimka od konstrukcije ruralnih prostora kao „bijelih prostora” uključuje 77 nemetropolitanskih okruga u južnom dijelu Sjedinjenih Američkih Država gdje Afroamerikanci čine većinu stanovništva. Ti okruzi, koji se pretežno nalaze u dolini rijeke Mississippi i bivšem pojasu uzgoja pamuka i duhana u Alabami, Georgiji i Sjevernoj Karolini, vidljivo su i snažno ukorijenjeni u posebnoj društvenoj, ekonomskoj i političkoj povijesti. Koncentracija Afroamerikanaca u tim područjima odražava povijest ropstva i njegova ukidanja, ali daljnja društvena, ekonomska i geografska marginalizacija tih zajednica naslijeđe je okorjele rasne diskriminacije i represije u toj regiji. U kasnom je 19. stoljeću takozvani zakon Jima Crowa u mnogim južnjačkim državama ozakonio segregaciju crnog i bijelog stanovništva te odredio odvojene škole, bolnice, javne parkove, prijevoz, stanove, restorane i kazališta. Kako je standard

mnogih sadržaja i usluga za crnačke zajednice bio beziznimno niži u odnosu na sadržaje i usluge za bjelačke zajednice, segregacija je osnaživala društvenu i geografsku izolaciju ruralnih Afroamerikanaca na Jugu (Snipp, 1996). Osim toga, ruralne crnačke zajednice bile su ekonomski u nepovoljnijem položaju ne samo zbog lošeg obrazovanja i ograničenih mogućnosti nego i zbog diskriminacije pri zapošljavanju i praksi napoličarenja, gdje su oslobođeni robovi koji nisu imali vlastite zemlje radili na dijelu zemlje bijelih posjednika u zamjenu za dio profita. Međutim, taj sustav napoličarenja okrutno su iskoristavali bijeli zemljoposjednici te su crne uzgajivače često „prozivali” da duguju novac zemljoposjedniku i rijetko su mogli zaraditi dovoljno da si osiguraju izlaz iz teškog, fizički i mentalno štetnog rada (Harris, 1995).

Od 1920. do 1950. godine iseljavanjem se afroameričko stanovništvo u južnjačkim državama smanjilo za 20%. Posljednjih se desetljeća

stanovništvo stabiliziralo i 1990. je na ruralnom Jugu živjelo oko 15% od ukupnog broja Afroamerikanaca u Sjedinjenim Američkim Državama (Snipp, 1996). Dugoročno gledajući, crnačke su migracije iz ruralnog u urbano povećale društvenu polarizaciju unutar populacije Afroamerikanaca jer nastanak urbane crnačke srednje klase nije pratio njihov razvoj u ruralnim okruzima Juga koji su ostali ekonomski marginalizirani:

Bez obzira na njihovu ustrajnost, ruralne crnačke zajednice postale su „zaostala mjesta” na mnogo načina. Iako se mnogo pisalo o povratku Afroamerikanaca na Jug i južnjačkom ekonomskom procvatu 1970-ih i 1980-ih, taj razvoj nije pomladio ruralne crnačke zajednice. Mnogo toga upućuje na to da je ekonomski razvoj na Jugu bio izrazito nejednolik, koncentriran u urbanim područjima, i da je zaobilazio Afroamerikance u ruralnim mjestima (Snipp, 1996, str. 131).

Većina ruralnih crnačkih okruga klasificirana je kao dugotrajno siromašni okruzi (vidi poglavlje 19), a 1989. godine gotovo polovina (47,8%) crnačkih kućanstava u ruralnim okruzima u kojima su crnci činili većinu klasificirana je kao kućanstva koja žive u siromaštvu (Cromartie, 1999). Uz to što su ekonomski marginalizirani, ruralni Afroamerikanci također su povijesno bili isključeni s pozicija političke moći u velikom dijelu ruralnog Juga nasuprot stabilnoj manjini bijele elite čije su se pozicije izvorno temeljile na segregaciji. Ozbiljno suprotstavljanje toj političkoj marginalizaciji počelo je tek na kraju 20. stoljeća, kada su crnci u velikoj mjeri birani u lokalna politička tijela.

Jednu od najokrutnijih diskriminacija u Sjedinjenim Američkim Državama doživjeli su crni poljoprivrednici. Ondje je 1920. godine bilo više od 925 000 crnih farmera, što je činilo jednog od sedam američkih farmera. Godine 1982. samo je jedan od 67 farmera bio crnac, a 1992. bilo je manje od 19 000 crnih farmera. Kombinacija pritiska ekonomskog restrukturiranja i institucionalnog rasizma vodila je do

stvarnog iskorjenjivanja crnačke poljoprivredne zajednice. Crnačka gospodarstva oduvijek su bila mala i samim time loše opremljena za natjecanje u sve izraženije komercijaliziranoj i globaliziranoj poljoprivrednoj industrijskoj proizvodnji koja se razvila tijekom 20. stoljeća (vidi poglavlje 14). Međutim, dok su vlade snažno podupirale i subvencionirale prilagodbu bijelih poljoprivrednika, pomoć crnačkim uzgajivačima bila je ograničenija i u većoj mjeri uvjetovana. Crni uzgajivači doživjeli su teškoće u dobivanju zajmova komercijalnih banaka te su bili ovisni o zajmovima Ministarstva poljoprivrede Sjedinjenih Američkih Država (USDA), koji su se općenito doživljavali kao „posljednja slamka spasa”. USDA je, pak, obrađivao prijave crnih poljoprivrednika sporije od prijave bijelih farmera i naplaćivao im je veću kamatnu stopu (Sheppard, 1999). Crni farmeri bili su suočeni i s velikim rasizmom, diskriminacijom i vrijeđanjem lokalnih službenika ministarstva u mnogim područjima na Jugu. Tek su 1999. godine nagodbe u parnicama dokazale tvrdnje mnogih crnih farmera o institucionalnom rasizmu te je USDA pristao isplatiti odštetu od ukupno 300 milijuna dolara crnim farmerima čija su građanska prava narušena.

Ruralnost prvih nacija

Iznimka od pravila o ruralnom kao „bijelom prostoru” jest i ruralnost prvih nacija, domorodačkih ljudi u Sjevernoj Americi, Australiji i na Novom Zelandu. Prije europske kolonizacije prve nacije bile su u osnovi ruralna društva, no u procesu kolonizacije domorocima je bila oduzeta zemlja i prisiljeni su na život u rezervatima koji su bili pretežno smješteni u ruralnoj sredini. Istodobno, ponovno „zamišljanje” seoskog prostora novih nacija – Australije, Novog Zelanda, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država – ogolilo je ruralni prostor od odnosa i značenja prvih nacija te nametnulo novo značenje koje zanemaruje trajnu prisutnost domorodačkih zajednica u tom prostoru (vidi okvir 20.1.). Ruralni prostori stanovnika prvih nacija stoga

su prostori ugnjetavanja i podređivanja. Kako Snipp (1996) tvrdi govoreći o rezervatima američkih starosjedioca u Sjedinjenim Američkim Državama,

izvorni motiv za stvaranje rezervata u 19. stoljeću bio je izolirati i zatvoriti američke Indijance u područja udaljena od glavnih tokova američkog društva. Očekivalo se kako, s vremenom, obrazovanjem, kršćanskim preobraćenjem i drugim mjerama oblikovanima za „civiliziranje“ američkih Indijanaca, rezervati neće više biti potrebni (Snipp, 1996, str. 127).

Usredotočenost na rezervate bila je, barem u 19. stoljeću, povezana s uskraćivanjem samodostatnosti američkim starosjediocima jer su im bili zabranjeni lov izvan rezervata i posjedovanje oružja, čime su postajali sve ovisniji o živežnim namirnicama koje im je osiguravala vojska. Tijekom 20. stoljeća koncentracija starosjedilačkog stanovništva u ruralnim područjima razrijeđena je iseljavanjem u urbana središta. Godine 1990. malo manje od polovine stanovništva američkih starosjedioca u Sjedinjenim Američkim Državama i dalje je živjelo u ruralnim područjima, uglavnom u rezervatima, iako postoje regionalne razlike (Snipp, 1996). Dok je starosjedilačko stanovništvo u Kaliforniji pretežno urbano, u planinskim državama i na Aljasci pretežno je ruralno, čineći većinu u 27 nemetropolitanskih okruga (Brewer i Suchan, 2001; Snipp i Sandefur, 1988).

Ekonomске odrednice imale su velik utjecaj na migracije američkih starosjedioca iz rezervata u gradove. Američki starosjedioci mnogo su više uključeni u tržište rada u urbanim nego ruralnim područjima, a viši su i njihovi godišnji prihodi za oko 20 – 25% (Snistr i Sandefur, 1988). Ekonomski kapaciteti rezervata ograničeni su nižom kvalitetom tla, kulturnim stavovima prema iskorištavanju okoliša, izostankom industrijalizacije i manjkom kapitala. Iako je zemlja mnogih rezervata bogata mineralima i drugim prirodnim resursima, njihova eksploatacija ovisna je o vanjskom kapitalu za

financiranje pa mnogo ostvarenog bogatstva ne stiže do starosjedilačkih zajednica. Stoga su rezervati američkih starosjedioca često povezani s visokim razinama siromaštva. Polovina je američkih starosjedioca, iz ruralnih okruga u kojima čine većinu, 1989. godine živjela ispod granice siromaštva, a 1997. zabilježeno je da je većina radne snage u brojnim rezervatima nezaposlena, uključujući rezervat Siouxa Cheyenne River (*Cheyenne River Sioux Reservation*) (Južna Dakota, 80% nezaposlenih), Rezervat Rocky Boy (*Rocky Boy's Reservation*) (Montana, 77%) i Chippewa rezervat Red Lake (*Red Lake Chippewa Reservation*) (Minnesota, 62%) (Cornell, 2000).

No Cornell (2000) bilježi i mnogo niže stope nezaposlenosti u mnogim drugim rezervatima, a koje upućuju na to da postoji polarizacija okolnosti u kojima se nalaze različite skupine američkih starosjedioca u različitim ruralnim regijama, na što upućuju i podaci o promjenama razine siromaštva u rezervatima 1980-ih (slika 20.2.). Relativno bogatstvo ili oskudica rezervata mogu odražavati stupanj njihove geografske izolacije, a time i njihovu sposobnost da iskoriste obližnje tržište rada, ali odražavaju i razinu do koje pojedini rezervati koriste prednosti svog suverenog statusa za razvoj tržišnih aktivnosti u nekoj niši, kao što su prodaja duhanskih proizvoda oslobođenih od plaćanja poreza i, najvažnije, kockarski turizam (Snipp, 1996).

Snipp (1996) primjećuje da su, kao posljednja preostala zemlja, rezervati američkih starosjedilaca postali središnja mjesta urođeničke kulture i društvenog života. Nizom sporazuma i zakonskih ugovora plemenskim je skupinama dodijeljen određeni stupanj samoupravljanja u rezervatima koji im dopušta upravljanje zemljom u skladu s njihovom tradicijom. Međutim, to potvrđivanje ruralnosti prvih nacija strogo je ograničeno samo na teritorij samih rezervata. Radikalniji proces odvija se u Australiji nakon što je 1993. godine donesen Zakon izvornog vlasništva (*Native Title Act*) (a i na Novom Zelandu pitanje je „prava na zemlju“

Okvir 20.1. Mit o kanadskom ruralnom sjeveru

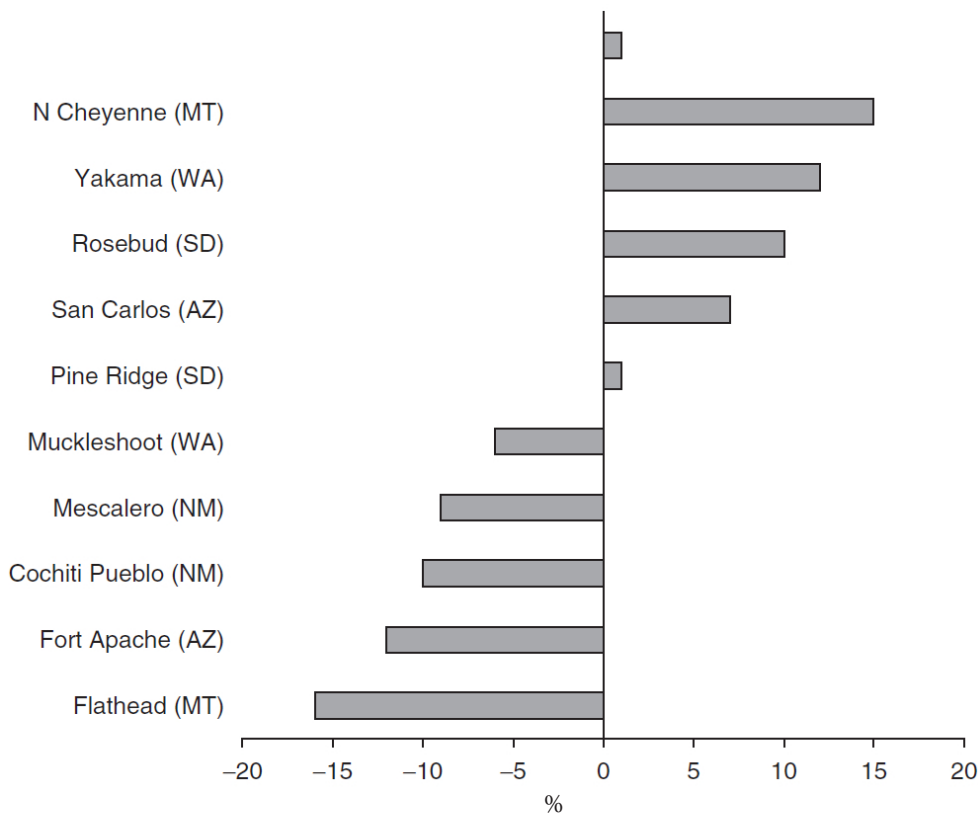
Povezanost ruralnosti i nacionalnog identiteta te diskurzivno isključenje domorodačkih naroda iz takvih zamišljenih prostora oslikavaju reprezentaciju ruralnog sjevera Kanade. Shields (1991) opisuje reprodukciju mita „Istinski sjever, snažan i slobodan” (*True North Strong and Free*) kao ključnu sastavnicu diskursa kanadskog nacionalnog identiteta, koji je sjeverne regije zemlje postavio na poziciju duhovne nacionalne jezgre i kao protutežu gradovima južne Kanade u kojima prebiva većina stanovništva. Kako Shields primjećuje, „za većinu Kanađana koji govore engleski ‘Sjever’ nije samo činjenična geografska regija nego i zamišljena zona: granica, divljina, prazni ‘prostor’ koji je, viđen s juga Kanade, bijel, prazan” (str. 165). To je, nastavlja Shields, „prazna stranica na koju se mogu skicirati slike suštine ‘kanadskosti’, kao i slike u suprotnosti s kojom se definira nečija urbana egzistencija” (str. 165). Međutim, reprezentacija Sjevera kao praznog prostora poriče prisutnost i naslijeđe inuitskih zajednica u regiji. Mjera do koje se priznaje prisutnost Inuita upotrebljava oblike reprezentacije koji osnažuju paradoksalnu percepciju inuitskog načina života istodobno kao grubog i teškog, tako predstavljajući žilav kanadski nacionalni karakter, i kao inferiornog civilizaciji urbanog juga. Primjerice, Shields ističe da je u filmovima o „Sjeveru”, „zbog micanja krovova iglua da bi se omogućilo snimanje života unutar njega, nužno bilo da njihovi stanovnici budu potpuno odjeveni na temperaturama ispod nule, što je vodilo ideji da su iglui neugodne i hladne nastambe” (str. 176).

Štoviše, napetosti između reprezentacija „Sjevera” kao zaleđa bogatog resursima i kao kulturne jezgre zemlje koja treba zaštitu, „dale su osnovu za paternalističku politiku razvoja Sjevera i ‘civiliziranja’ Inuita, pri čemu je malo moći dano stanovnicima Sjevera” (str. 165). Ustavni status Sjeverozapadnih teritorija i teritorija Yukon poricao im je autonomiju kakvu su imale južne provincije i značio je da su uvelike pod upravom juga u „nacionalnom interesu”. Od 1980-ih nadalje zahtjevi za samoupravu oblikovali su središnji cilj kampanja za prava starosjedioca u Kanadi, što je vodilo uspostavi novog teritorija Nunavut 1999. godine, što na jeziku inuktitut znači „naša zemlja”. Inuiti čine 85% stanovništva od samo 29 000 stanovnika koji se nalaze na dva milijuna četvornih kilometara teritorija od Sjeverozapadnih teritorija prema sjeveru i zapadno od Hudson Baya.

Za više vidi poglavlje 4 u knjizi Roba Shieldsa (1991) Mjesta na rubovima [Places on the Margin] (Routledge).

snažno politički istaknuto). On omogućuje „zajednicama starosjedilaca s urođeničkim identitetom” (Aboridžina) da traže svoja prava na one ruralne teritorije s kojima mogu dokazati povezanost prema tradicionalnom pravu i običajima. Priznanje prava na vlasništvo daje zajednicama starosjedilaca pravo sudjelovanja u upravljanju teritorijem, čime uvodi promjene u prakse postojećih vlasnika ruralne zemlje i upravljačkih tijela. To potencijalno može donijeti i ekonomske pogodnosti uz sklopljene ugovore o rudare-

nju i istraživanju prirodnih resursa te odštete za prijašnje vladine djelatnosti (Davies, 2003). Do lipnja 2001. godine podneseno je više od tisuću prijava za starosjedilačka vlasnička prava kojima je pokrivena većina ruralnog područja Australije, uključujući većinu Zapadne Australije, iako je spor proces priznavanja značio da je samo nekolicina dobila rješenja. Davies objašnjava da je program imao dalekosežne implikacije za ruralnu Australiju i za položaj starosjedilačkih zajednica unutar nje:

Slika 20.2. Promjene u odraslom stanovništvu u odabranim rezervatima s prihodima ispod službene granice siromaštva, 1977. – 1989.

Izvor: temeljeno na Cornell, 2000.

Priznavanje „starosjedilačkog vlasničkog prava” otvorilo je vrata starosjediocima da se uključe kao suradnici u upravljanju zemljom koja je od davnina njihova. Proces utvrđivanja vlasništva učinio je tradicionalno vlasništvo nad zemljom, koja je osnova starosjedilačkih zakona i mehanizama upravljanja, sve više vidljivim. Zakonska ograničenja pri priznavanju domorodačkog prava vlasništva čine teško održivim konzervativne stavove da je starosjedilačko pravo vlasništva prijetnja nestarosjedilačkim vlasničkim pravima i interesima (Davies, 2003, str. 41).

Ipak, priznavanje domorodačkih vlasničkih prava nije dovelo do vraćanja zemlje starosjediocima ili potpunog osnaživanja starosjedilačkih grupa. Vrlo je malo zemlje koja je u vlasništvu organizacija Aboridžina i otočana Torres Strait, ili kojom u njihovo ime upravlja Starosjedilačko zemljišno udruženje (*Indigenous Land Corporation*), predano u zahtjevima za vlasništvo zbog shvaćanja da ne postoji velika dodatna korist koju bi mogli ostvariti. Nadalje, Davies potvrđuje da postoji raskorak između mjesta za koja se podnose zahtjevi za starosjedilačka vlasnička prava i mjesta gdje australski starosjedioci zaista žive.

Iako starosjedioci čine oko petine stanovništva udaljenih i pustih dijelova u unutrašnjosti Australije, gotovo tri četvrtine starosjedilaca živi u urbanim područjima. Starosjedilačke zajednice koje podnose zahtjeve za teritorij ne

moraju prebivati na zemlji nad kojom traže svoja prava pa proces starosjedilačkih prava sam po sebi ne predstavlja okvir za smanjivanje društvene i ekonomske deprivacije starosjedilačkih zajednica u ruralnim dijelovima Australije.

Sažetak

Diskurzivno povezivanje ruralnosti s nacionalnim identitetom pridonijelo je marginalizaciji i isključenosti etničkog stanovništva koje se ne uklapa u prevladavajuće konstrukcije nacionalnog etniciteta. U velikom dijelu ruralnih područja Europe i mnogim ruralnim dijelovima Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda, čije je stanovništvo pretežno bijelo, reprodukcija takvog diskursa pojačava osjećaj prijetnje i isključenosti koji doživljavaju mnogi nebijeli stanovnici i posjetitelji. U regijama s povijesno većom prisutnošću nebjelačkog stanovništva, uključujući pretežno crnačke ruralne zajednice na jugu Sjedinjenih Američkih Država i starosjedilačke zajednice prvih naroda Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda, relativnu društvenu i ekonomsku deprivaciju tih skupina pojačava povijest ugnjetavanja te ekonomske, kulturne i političke marginalizacije. Iako se posljednjih godina poduzimaju naponi za priznavanje i ispravljanje ili kompenziranje povijesne nepravde, što uključuje i strategije koje podupiru ekonomski razvoj, prepoznavanje starosjedilačkih vlasničkih prava i uvođenje većeg stupnja samoupravljanja, položaj mnogih nebijelih ljudi u ruralnim područjima i dalje je obilježen siromaštvom i izolacijom. Štoviše, povezivanje ruralnosti i nacionalnog identiteta i dalje uzima danak čineći ruralna područja mjestom nacionalističkog i rasističkog djelovanja. U svojim najumjerenijim oblicima oni uključuju usvajanje nacionalnih simbola u kampanjama usmjerenima na obranu ruralnih interesa. Primjerice, niz prosvjeda u Londonu, koje je organizirao Seoski savez (*Countryside Alliance*), branio je lov sa psima koristeći nacionalističku ikonografiju kao što su zastave te poistovjetio percipiranu prijetnju njihovu ruralnom načinu života s prijetnjom „britanskim vrijednostima”. Ekstremniji primjeri na prijelazu u 21. stoljeće uključuju podršku na izborima, temeljenu na ruralnom stanovništvu, kratkotrajne antiimigracijske stranke Jedna nacija (*One Nation*) u Australiji te uspostavljanje ekstremnih, desničarskih, rasističkih paravojnih skupina u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država. Paravojne skupine jedan su od oblika „alternativnog ruralnog načina života”, o kojem ćemo govoriti u sljedećem poglavlju.

Za daljnje čitanje

O vezama ruralnosti i nacionalnog identiteta raspravljali su brojni autori. Knjiga Stephena Danielsa *Polja vizija: Krajobrazne predodžbe i nacionalni identitet u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama* [*Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*] (Polity Press, 1993) opsežna je studija o važnosti okoliša za nacionalni identitet u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, a poglavlje 8 u knjizi Jeremyja Paxmana *Englez: Slika ljudi* [*The English: A Portrait of a People*] (Michael Joseph, 1998) pristupačna je rasprava o ulozi ruralnosti u engleskom nacionalnom identitetu. Julian Agyeman i Rachel Spooner potanko ispituju iskustva etničkih manjina u ruralnim područjima u svom poglavlju u zborniku koji su uredili P. Cloke i J. Little (ur.) *Osporene kulture seoske sredine* [*Contested Countryside Cultures*] (Routledge, 1997), s posebnim naglaskom na Ujedinjeno Kraljevstvo. Matthew Snipp (1996) u članku „Razumijevanje rase i etniciteta u ruralnoj Americi” [*Understanding race and ethnicity in rural America*], *Rural Sociology*, volumen 61, stranice 125-142, pruža opsežan pregled studija o rasi i ruralnim društvima u Sjedinjenim Američkim Državama. Proces potvrđivanja starosjedilačkog vlasničkog prava na zemlju u Australiji detaljno propituje Jocelyn Davies u „Suvremenim prostorima starosjedilačkih prava i interesa u ruralnoj Australiji” [*Contemporary geographies of indigenous rights and interests in rural Australia*], *Australian Geographer*, volumen 34, stranice 19-45 (2003).

Internetske stranice

Daljnje informacije vezane uz mnoge teme o kojima raspravljamo u ovom poglavlju mogu se naći na brojnim internetskim stranicama, uključujući one grupa za pritisak i vladinih agencija uključenih u neke od opisanih problema. One uključuju Crnu ekološku mrežu [*Black Environmental Network*] (www.ben-network.org.uk), organizaciju u Ujedinjenom Kraljevstvu koja potiče etničke manjine na veće korištenje seoske sredine za rekreaciju; Nacionalnu udругu crnih poljoprivrednika [*National Black Farmers Association*] (www.blackfarmers.org) i Udругu crnih poljoprivrednika i proizvođača [*Black Farmers and Agriculturalist Association*] (<http://mybfaa.us/>), obje zagovaračke udruge koje zastupaju interese crnih uzgajivača u Sjedinjenim Američkim Državama, te Nacionalni sud za starosjedilačka vlasnička prava [*National Native Title Tribunal*] (<http://www.nntt.gov.au/Pages/Home-Page.aspx>), tijelo zaduženo za provedbu procesa starosjedilačkih zahtjeva za priznavanje vlasničkih prava u Australiji.

21. Alternativni ruralni stilovi života

Uvod

Ideja „bijega na selo” važan je retorički izraz u diskursima ruralnosti. Želja za bijegom iz grada važan je element kontraurbanizacije srednje klase (vidi poglavlje 6) koja se uobičajeno shvaća kao bijeg od stresa i intenziteta urbanog života u usporeniju, mirniju okolinu. No Valentine (1997b) tvrdi da „usredotočenost ruralne geografije na ideju bijele srednje klase o ruralnoj idili zamagljuje činjenicu da ‘druge’ grupe također idealiziraju ruralno kao mirno, sigurno mjesto i teže uspostavljaju vlastite verzije života u zajednici daleko od grada” (str. 119). Ruralna idila kojoj teže te druge grupe često ne uključuje promjenu životnog stila, nego bijeg na selo kako bi pronašli prostor (fizički i psihički) za ostvarenje životnog stila koji je u gradu sputan predrasudama te društvenim i ekonomskim pritiscima. Međutim, težnja takvim alternativnim ruralnim životnim stilovima nije uvijek u skladu s ruralnom idilom srednje klase, posebno ako ona dovodi u pitanje konvencionalna shvaćanja vlasničkih prava ili promiče nekonvencionalne seksualne orijentacije pa je moguć nastanak sukoba. U ovom poglavlju istražujemo tri primjera alternativnih ruralnih životnih stilova – *new age* putnike u Ujedinjenom Kraljevstvu; eksperimentalne utopijske zajednice zasnovane na ekološkim načelima ili seksualnosti; te paravojne pokrete u Sjedinjenim Američkim Državama.

Putnici i ruralnost

Unatoč popularnoj reprezentaciji ruralnih zajednica kao mjesta stabilnosti i čak izolacije, postoji duga povijest putujućeg stanovništva u seoskoj sredini. U Europi su Romi imali različit životni stil i kulturu koja je bila dio ruralnog iskustva stoljećima, preklapajući se s glavnim tijekovima ruralne kulture u događajima poput sajмова konja. Slično tomu, Cresswell (2001) opisuje povijesna iskustva skitnica u Americi, koja su bila i ruralna i urbana, u nekim se slučajevima oslanjajući na rad u poljoprivredi i praćenje žetvenih ciklusa Srednjeg zapada ili uz zapadnu obalu, a u drugim slučajevima kretanjem

preko ruralnih prostora na putovanjima između gradova. I život Roma i skitnica romantizira se tako da utjelovljuje slobodu otvorenih seoskih predjela – treba se, primjerice, sjetiti Toadove pustolovine u ciganskim kolima u knjizi *Vjetar u vrbama* Kennetha Grahama. No obje su grupe doživljavale znatnu diskriminaciju i potlačivanje te ih se često prikazivalo kao prijetnju sjedilačkom ruralnom životu, a predrasude su se stvarale i o njihovoj mobilnosti i o njihovu nepripadanju (MacLaughlin, 1999).

Nastanak novih nomadskih kultura kao alternativnih modernih životnih stilova nadahnut je romantičnom vizijom ruralnog putnika

koji ide od mjesta do mjesta, ali suočava se i sa sumnjom i neprijateljstvom drugih ruralnih stanovnika. Među najistaknutijim novim nomadima su putnici *novog doba* (*new age*) u Ujedinjenom Kraljevstvu, kontrakultura koja se razvila iz festivalskih krugova u 1970-ima (McKay, 1996). U odbacivanju modernog, konzumerističkog društva putnička kultura poistovjetila se s romantičnim ruralizmom i usvojila polunomadski životni stil koji se većinom odvija u ruralnom prostoru. Procjenjuje se da je krajem 1980-ih putnička zajednica diljem Ujedinjenog Kraljevstva brojila 8000 ljudi koji putuju i žive u otprilike 2000 vozila (McKay, 1996). Brojne skupine tih *novodobnih* putnika uključivale su se kasnih 1980-ih i u 1990-ima u proteste protiv gradnje novih cesta, a zajednica putnika dobivala je nove članove iz redova ekoloških prosvjednika.

Diskurs ruralnosti koji putnici izražavaju uvelike proizlazi iz ideje ruralne idile, često upotrebljavajući jezik i slike koji imaju snažan odjek i među doseljenicima srednje klase:

Izgled je prilično romantičan. To je engleski san zapravo, zar ne? – ono o čemu većina Engleza mašta: stabla, polja, sve one slike iz [Thomas Hardyjevog] *Tess of the d'Urbervilles* [Tessa iz porodice D'Urberville] (Jeremy, putnik, Engleska, citirano u McKay, 1996, str. 47-48).

Jedan je putnik, kojeg navode Lowe i Shaw (1993), čak poistovjetio životni stil s onim koji prikazuju *The Archers*, dugo prikazivana BBC-jeva radijska serija koja je bila smještena na selu, a sebe je opisivala kao „svakodnevnu priču seoskog naroda”:

The Archers... toliko su popularni. Na neki način su kulturni putnicima. To je sapunica na koju sam se navukao. Ona prikazuje ljude poput nas (Jay, putnik, Engleska, citirano u Lowe i Shaw, 1993, str. 59).

U ovom je diskursu poistovjećivanje ruralnog sa slobodom ključno, ali putnici često doznaju kako je, u težnji za idealiziranim ruralnim životnim stilom, njihova sloboda ugrožena ne-

prijateljstvom zemljoposjednika i lokalnog stanovništva. Stoga oni dovode u pitanje principe privatnog vlasništva i tradicionalne predrasude:

Ne mislim da bi trebao biti zločin željeti tako živjeti, željeti radije živjeti u ruralnom području nego u velikom gradu. A nemoguće je otići i unajmiti vikendicu ili imanje ili kupiti neko. Osim za one koji su rođeni na selu, ruralna Britanija je za bogate. Ona je za ljude koji si mogu priuštiti kupiti vikendicu ili otići u mirovinu na selo. Za mene, ako želim živjeti s prostorom oko sebe i drvećem i brdima i šumom, jedini mogući način, osim onoga da spavam na otvorenom, jest kupiti vozilo i živjeti tako (Shannon, putnik, citirano u Lowe i Shaw, 1993, str. 240).

Očito je. Ovce imaju sve. Mi nemamo ništa. Pogledajte kroz prozor. Na svakom polju koje pogledate su ovce... One zapravo ne zarađuju, one samo sjede u polju i govore, „Ja sam ovca. Ovo je polje za ovce, stoga ništa drugo nije dopušteno ovdje”. Ne možeš tamo šetati psa, ne možeš čak ni otići na ovčje polje. Meni je tako očito koliko zemlje ovce imaju, toliko rali po kvadratu ovaca [sic], i koliko malo zemlje mi imamo (Decker John, putnik, citirano u Lowe i Shaw, 1993, str. 104).

Napetosti između putnika i interesa ruralnog zemljišta najotvorenije su prerasle u sukob zbog pristupa drevnom kamenom krugu u Stonehengeu. Putnici se od 1970-ih sastaju na godišnjem festivalu sredinom ljeta kod Stonehengea, nacionalnog simbola koji je ispunjen misticizmom.

Međutim, rastući je broj putnika koji su posjećivali festival 1980-ih izazvao otpor lokalnih zemljoposjednika i agencije za baštinu koja je upravljala mjestom te su oni pokrenuli pravne postupke kako bi spriječili dolazak putnika do Stonehengea. Nakon što je oko Stonehengea sredinom ljeta uvedena zona isključenja, počela je igra izdržljivosti između policije i putnika koji su pokušavali doći do lokacije nekoliko sljedećih godina, a koja je buknuła u poznatom okršaju 1985., kasnije prozvanom „bitka na

polju graha”, za koju Sibley (1997) smatra da je označila točku preokreta kada je riječ o stavovima prema putnicima u seoskoj sredini.

Sukob kod Stonehengea je tako bio važna odrednica uređenja zakona za kontrolu i regulaciju kretanja u seoskom prostoru, posebno Zakona kaznenog prava i javnog reda (Criminal Justice and Public Order Act) iz 1994. godine (Sibley, 1997). Kako Halfacree (1996) opisuje, parlamentarne debate o tom zakonu izrazile su uznemirenost srednje klase ruralne Britanije od putnika koje su smatrali prijjetnjom njihovoj ruralnoj idili. Putnici su predstavljeni kao oni koji uznemiravaju mirnoću ruralnog života, a jedan član Parlamenta ustvrdio je,

novodobni putnici napravili su neke strašne budalaštine: oni su zaposjeli mirnu seosku sredinu, pregazili mirna sela, oteli su se kontroli i održavali *raveove* koji su trajali i nekoliko dana pokazujući potpuno neuvažavanje područja (citirano u Halfacree, 1996, str. 62).

Također ih se opisivalo kao „vizualnu štetu” ili „prljavu stranu urbanog života” (Halfacree, 1996, str. 63) koja unosi nered u ruralni okoliš, a optuživalo ih se i da remete prostorni i društveni poredak ruralnog prostora, primjerice, odbijanjem prihvaćanja konvencija vlasništva:

Novodobni putnici, čini se, nemaju želju smjestiti se ili skućiti na odobrenim mjestima, nego jednostavno žele nesmetano lutati selom (član Parlamenta, citirano u Halfacree, 1996, str. 58).

Važno je napomenuti da se jasno isticalo da *novodobni* putnici nisu isto što i Romi, što ih je postavljalo izvan ruralne zajednice, dijelom zbog shvaćanja da se oni ne slažu s onim što se smatralo ruralnom radnom etikom:

Istinski Cigani su s nama stoljećima. Njih se tolerira – doista pozdravlja – u ruralnoj zajednici, gdje redovito pomažu u žetvama i obavljaju druge usputne poslove u gospodarstvu i kućanstvu. Ali sada su dobili svoje parazite, hipije i otpadnike – općenito zvane *New Age* putnicima – koji ne rade, koji ne žele raditi, ali vjeruju da,

zato što Cigani imaju prividno pravo lutati seoskom sredinom po volji, i oni mogu činiti isto na račun lokalnih poreznih obveznika (član Gornjeg doma engleskog Parlamenta, citirano u Halfacree, 1996, str. 59).

Alternativne ruralne zajednice

Dok novodobni putnici utjelovljuju strategiju polunomadizma u seoskom prostoru, alternativni ruralni životni stilovi ostvaruju se razvojem novih oblika naseljenih zajednica, iako na načelima koja se uvelike razlikuju od tradicionalnih poimanja ruralne zajednice. Neke od tih zajednica ustanovljene su kao ogranak kontrakulture putnika koju smo prethodno opisali. Najpoznatija je Tipi Valley u zapadnom Walesu osnovana 1976. godine, zajednica od oko 200 stanovnika naseljenih u pedeset do šezdeset šatora u udaljenoj ruralnoj dolini. S očitim pozivanjem na američku starosjedilačku kulturu, Tipi Valley sebe predstavlja kao eksperiment u obliku ekološki prihvatljiva ruralnog života. No, kako McKay (1996) primjećuje, „namjerenim smještanjem na margine, dalje od žarišta većinske kulture – gotovo od bilo koje kulture – razvila se kao središte nastanjeno *autentičnim* veteranima i idealistima, okružena vlastitim marginalnim tipovima, problematičnim slučajevima” (str. 57; originalni naglasak). Tipi Valley također je primio kritike da je nedovoljno samodostatan i ovisan o državnim davanjima i vanjskim resursima, a suočio se i s pokušajima lokalnih upravnih tijela da ih isele pod optužbom da je zajednica „neovlašteno prešla s poljoprivredne na stambenu upotrebu zemljišta” (McKay, 1996, str. 52).

Osnivači Tipi Valleya bili su dio duge tradicije utopijskih skupina koje su koristile odijeljenost, prostor i izolaciju, koju pružaju ruralne lokacije, za uspostavljanje zajednice koja promiče nove načine života. One uključuju, primjerice, različite religijske skupine i zajednice koje promiču određene oblike uzgoja ili upravljanja okolišem. Osim toga, uključuju inicijative osmišljene za uspostavljanje zajednica koje svo-

je pripadnike mogu osloboditi ugnjetavačkih struktura rasizma, diskriminacije ljudi s različitim vrstama invaliditeta (*ableism*) ili homofobije. Valentine (1997b) raspravlja o nastanku separatističkih lezbijskih zajednica u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država koje su prerasle u velik pokret 1970-ih. Unatoč uobičajenom povezivanju ruralnog društva s homofobijom (vidi poglavlje 17), lezbijske separatistice izabirale su ruralne lokacije jer pružaju mogućnost kontrole širokog prostora, čime omogućuju razvoj radikalnih oblika društvene i ekonomske organizacije:

Održavanje lezbijskog prostora i čuvanje zemljišta od muškog silovanja i njegovih kemikalija doživljavamo kao politički čin aktivnog otpora. Zajedničkom borbom radimo protiv patrijarhalnog uvjetovanja te pokušavamo raditi i živjeti zajedno u skladu jedni s drugima i s prirodom (stanovnica Vominške zemljišne zadruge (ili Womyn) u Wisconsinu [*Wisconsin Womyn's Land Co-operative*], citirano u Cheney, 1985, str. 132).

U separatističkim zajednicama pokušalo se stvoriti lezbijsko feminističko društvo koje je nehijerarhijsko i samodostatno. Stare vještine, poput paljenja vatre i proizvodnje biljnih lijekova, ponovno su se otkrивale, a zajednice su aktivno poticale distinktivnu žensku kulturu izraženu jezikom, glazbom, književnošću i poviješću. Valentine (1997b) tako bilježi, „one su stvorile vrlo politiziranu viziju ruralne idile” (str. 112).

No Valentine opisuje i napetosti i razlike koje su nastajale unutar zajednice, dok su sukobi nastajali zbog pitanja koja su se odnosila na upravljanje zemljom, praksu monogamije nasuprot nemonogamiji i prisutnost muške djece u zajednici. Stoga Valentine (1997b) zaključuje da su se „lezbijski idealistički pokušaji da uspostave ‘idilični’ način života na selu očito rastočili jer su, kao što je slučaj i s tradicionalnim vizijama bijele srednje klase o ‘ruralnoj zajednici’, pokušaji stvaranja jedinstva i zajedničkih načina življenja stvorili granice i isključenost” (str. 118-119).

Militantne reakcionarske ruralnosti

Primjeri o kojima smo raspravljali predstavljaju pokušaje razvoja, nazovimo ih općenito, progresivnih alternativnih životnih stilova u ruralnim područjima, a sukobi koje smo spomenuli često su nastajali kada bi se progresivne vrijednosti novih zajednica sudarale s konzervativizmom tradicionalnih ruralnih društava. Međutim, alternativne ruralne zajednice uspostavljale su i reakcionarnije, desničarske skupine za koje je selo privlačno dijelom zbog njegove povezanosti s idejom „čistog” ruralnog prostora i relativno monokulturnog društva (vidi poglavlje 20), a dijelom jer izolirane lokacije omogućuju djelovanje izvan nadzora države. Najistaknutija su takva udruženja militantni pokreti u Sjedinjenim Američkim Državama. Kako Kimmel i Ferber (2000) ističu, militantni pokreti labav su skup paravojnih grupacija koje ujedinjuje nepovjerenje prema vladi i paranoja da globalnu politiku vodi urotnička elita te koje su se naoružale za pružanje otpora. Njihov je svjetonazor rasistički i antisemitski, oslonjen na posebna shvaćanja muškosti i na fundamentalističke interpretacije kršćanstva. Mnogi članovi paravojnih skupina također vjeruju da izmicanjem od vlasti federalne vlade, primjerice, izbjegavanjem plaćanja poreza, postaju suvereni pojedinci. Svoje pravo na to ističu shvaćanjem sebe kao „prirodnih građana”, rođenih i othranjenih u Sjedinjenim Američkim Državama, za razliku od „građana Četrnaestog amandmana”, koji uključuju imigrante koji polažu prisegu Ustavu te Amerikance koji se podvrgavaju vlasti federalne vlade plaćanjem poreza, primanjem socijalne pomoći i dobivanjem vozačkih dozvola, rodni listova i slično (Dyer, 1998).

Većinom muški članovi militantnih pokreta došli su iz svih krajeva Sjedinjenih Američkih Država, često iz niže srednje klase, kao što su mali poljoprivrednici, trgovci, obrtnici i kvalificirani radnici — profesionalne skupine koje su u najvećoj mjeri ogorčene poreznim opterećenjima i manjkom ekonomske pomoći vlade, ili

ugrožene kompeticijskim sudjelovanjem nebjelačkih etničkih grupa na tržištu rada (Kimmel i Ferber, 2000). Isto tako, militantne zajednice privlače udaljena ruralna područja, a posebno su prisutne u Montani i Idahou. Kimmel i Ferber smatraju da članovi militantnih skupina dolaze u ruralna područja jer

traže društvo istomišljenika u područjima relativno udaljenim od nebijelaca i Židova, gdje se mogu organizirati, prolaziti obuku i graditi zaštitničke utvrde. Mnoge skupine usmjerene su na zasnivanje utočišta u ruralnim zajednicama gdje mogu uvježbavati vojne taktike, stvarati pričuve hrane i naoružanja, usavršavati vještine preživljavanja i postati samodostatni u pripremama za Armagedon, „problem godine 2000.” (Y2K; ili “milenijska greška u programu”), konačni rasni rat ili bilo koju katastrofu koju predviđaju (Kimmel i Ferber, 2000, str. 590).

Uoči 2000. godine (Y2K) neke militantne skupine ustanovile su „zavjetne zajednice” kao pripremu za dolazak nebjelačkih izbjeglica za koje su vjerovali da će napuštati američke gradove kada se sruši kompjutorski sustav i prekinu socijalne isplate. U predviđenoj borbi za zalihe hrane, „zavjetne zajednice” naoružavale su se i trenirale za obranu resursa svojih bijelih članova (Kimmel i Ferber, 2000).

Dodatno, ruralna područja su za ekstremističke skupine područje regrutacije. Mitsku povijest militarističkog pokreta povezuju sa snažnom tradicijom radikalizma ruralnih proizvođača u Sjedinjenim Američkim Državama, na osnovama ideologije lokalizma i osvetništva (Stock, 1996), pa se postavljaju kao branitelji ruralne Amerike.

Ta poruka ima primamljivu draž u ruralnim zajednicama koje su pretrpjele krizu gospodarstva, depopulaciju, gubitak usluga i infrastrukture, ekološke degradacije, siromaštva i lošeg zdravlja (Dyer, 1998; Kimmel i Ferber, 2000; Stock, 1996). Kako Dyer (1998) ističe, ideje suverenista o povlačenju od plaćanja poreza naišle su na prihvatanje ruralnih ljudi koji se bore s preživljavanjem i koji smatraju da su javni izdaci u prevelikoj mjeri usmjereni prema (nebjelačkim) urbanim zajednicama. Stoga Dyer u militantnom diskursu pronalazi otvorenu opasnost za odnos između ruralne Amerike i vlade Sjedinjenih Američkih Država: „Ideja je da, ako federalna vlada ne želi pomoći ruralnoj Americi, tada će jednostavno ruralna Amerika upravljati sama sobom ne obazirući se na saveznu vlast” (str. 174).

Sažetak

Nitko nema isključivo vlasništvo nad ruralnom idilom. Za cijeli dijapazon različitih skupina s različitim podrijetlom i poviješću te s vrlo različitim ideološkim, kulturnim i filozofskim utjecajima selo nudi bijeg od pritisaka i zahtjeva gradskog života te prostor u kojem je moguće izgraditi nov, idealistički način života. Ruralna područja tako sve više imaju ulogu domaćina za različite alternativne stilove života i zajednice koje se ne podvrgavaju konvencionalnom razumijevanju ruralnog života i ruralnih zajednica. Mnogi pripadnici takvih zajednica – bilo da je riječ o naseljenosti na određenome mjestu, kao što su Tipi Valley i separatističke lezbijske zajednice, o labavijim vezama putujućeg stanovništva kao što su novodobni putnici ili regionalno koncentriranim grupacijama zasnovanim na određenim ideološkim pozicijama i načinu života, kao što su militantni pokreti – vjeruju da će im otvoreni prostor seoskih predjela dopustiti razvoj željenih stilova života bez ometanja. Ipak, prakse takvih alternativnih ruralnih životnih stilova često nisu usklađene s mnogim vrijednostima, načelima i uvjerenjima ustanovljenih ruralnih zajednica, što stvara napetosti između tih dviju skupina. Stoga su ruralna područja ponekad manje prostor bijega, a više mjesto sukoba u kojem se odvijaju borbe moći između grupa različitih stilova života, od kojih svaka traži vlastitu ruralnu idilu.

Za daljnje čitanje

O prijepornim ruralnim stilovima života novodobnih putnika i eksperimentalnoj alternativnoj zajednici u Tipi Valleyu raspravlja detaljnije George McKay u knjizi *Nerazumna djela ljepote* [*Senseless Acts of Beauty*] (Verso, 1996). Keith Halfacree razmatra prikazivanje putnika kao prijetnju ruralnoj idili srednje klase koji daju britanski parlamentarci, u „Neprikladni u seoskoj sredini: putnici i 'ruralna idila'” [*Out of place in the countryside: travellers and the "rural idyll"*], *Antipode*, volumen 29, stranice 42-71 (1996). Za više o lezbijskim separatističkim zajednicama u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država vidi poglavlje Gill Valentine u zborniku radova urednik P. Cloke i J. Little (ur.), *Osporene kulture seoske sredine* [*Contested Countryside Cultures*] (Routledge, 1997). O ekstremističkim desničarskim militantnim pokretima u ruralnim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država potanko se raspravlja u brojnim studijama, ali posebno je zanimljiva knjiga Joea Dyera *Žetva bijesa* [*Harvest of Rage*] (Westview, 1998) i članak Michaela Kimella i Abby Ferber „Bijeli muškarci su ova nacija': desničarske paravojske i obnova muškosti u ruralnoj Americi” [“White men are this nation”: right-wing militias and the restoration of rural American masculinity], u *Rural Sociology*, volumen 65, stranice 582-604 (2000). Knjiga Carol McNichol Stock *Ruralni radikali: bijes pravednika u američkoj žitnici* [*Rural Radicals: Righteous Rage in the American Grain*] (Cornell University Press, 1996) pruža detaljan povijesni kontekst.

Peti dio

ZAKLJUČCI

22. Ponovno promišljanje ruralnog

Selo u različitosti

Postoje mnoge različite seoske sredine. Razlikuju ih krajobrazi i okoliš; povijest, obrasci naseljavanja i gustoća naseljenosti; relativna izolacija ili blizina metropolitanskim središtima; ekonomska struktura, vrsta poljoprivredne proizvodnje, industrijski razvoj i iskustva s ekonomskim promjenama te obrasci migracija i re-kompozicije stanovništva. Čak i unutar jednog ruralnog područja ljudi će imati vrlo različite ideje o tome što znači ruralno. Neki će tvrditi da ljudi koji se poistovjećuju s ruralnim moraju biti rođeni na selu, da moraju biti uronjeni u tradicionalno, ruralno, narodno znanje te u praksi održavati tradicionalne načine ruralnog života, poput lova. Drugi će istaknuti pravo da kupe svoje mjesto u seoskoj sredini te pokušati kupnjom nekretnine ili uživanjem u ruralnoj rekreaciji ostvariti ideju ruralnog života koja je često snažno oblikovana medijskim slikama. Na iskustva i očekivanja od ruralnog života utjecaj imaju socioekonomski status, rod, dob, etnicitet i seksualna orijentacija pojedinca, kao i druga osobna obilježja.

Ta različitost znači da je teško dati jednu, objektivnu definiciju ruralnog koja bi se mogla upotrebljavati za određivanje ruralnih i urbanih prostora ili za razlikovanje ruralnih društava i ekonomija od onih urbanih. Ipak, to ne znači da koncept „ruralno” nema vrijednost za geografe i društvene znanstvenike. Ruralno je i dalje iznimno moćan pojam modernog društva, a različiti načini na koje ljudi i institucije društveno

konstruiraju ruralnost imaju stvarne učinke na restrukturiranje područja za koja se tvrdi da su ruralna, na reakcije na to restrukturiranje te na individualna iskustva zbog ruralnih promjena.

Raznolikost seoskih sredina nije novost. Istaknute razlike postoje dugo, unatoč pokušajima geografa i društvenih znanstvenika da nametnu strogu definiciju „ruralnosti” ili pokušajima kreatora politika da svedu ruralno na praktičan i lako upotrebljiv, objedinjujući koncept kao što je poljoprivreda. Međutim, moguće je tvrditi da je ekonomsko i društveno restrukturiranje posljednjih desetljeća povećalo različitost među seoskim sredinama, dok se smanjila razlika ruralnih i urbanih prostora.

Procesi, odjeci i iskustva

U ovoj knjizi nastojali smo analizirati suvremeno ruralno restrukturiranje razmatranjem njegovih glavnih procesa, odgovora lokalnih zajednica i vlada te iskustava ljudi koji žive i rade u ruralnom prostoru ili ga koriste. Suvremeno doba ruralnog restrukturiranja odvaja se i razlikuje od ranijih promjena u ruralnom svijetu *tempom i ustrajnošću te totalnošću i međupovezanošću* promjena koje smo iskusili tijekom dvadesetog i ranog dvadeset prvog stoljeća. Ta obilježja odražavaju način na koji su dva sveprožimajuća procesa transformacije, a koji su utjecali i na ruralna i na urbana područja, usmjeravala nedavne ruralne promjene – modernizacija i globalizacija.

Mnogi procesi ruralnog restrukturiranja uključuju pojam modernizacije. Primjerice, promjene u praksama poljoprivredne proizvodnje unaprijeđene su pod okriljem „poljoprivredne modernizacije”, što je značilo specijalizaciju, okrupnjavanje zemljišta te upotrebu agrokemikalija i druge tehnologije za povećanje proizvodnje (poglavljje 4). Kao posljedica toga, broj ljudi zaposlen u poljoprivredi smanjen je toliko da je poljoprivredna proizvodnja izgubila mjesto glavnog izvora ruralnog zapošljavanja, a nastali su problemi pretjerane proizvodnje i degradacije okoliša. U drugim dijelovima ruralnih ekonomija otvarale su se mogućnosti zapošljavanja zbog „modernizacije” proizvodnje i gospodarskih sektora koji su omogućili preseljenje tvornica i ureda u ruralna područja (poglavljje 5). „Modernizacija” u obliku tehnoloških inovacija promijenila je obrasce svakodnevnog života na selu, posebno razvojem prijevoza, konzerviranjem hrane i komunikacijom. S jedne je strane takav razvoj podigao kvalitetu života u ruralnim područjima čineći ih poželjnijim mjestom za život i potičući kontraurbanizaciju (poglavljje 6); s druge strane, tehnološke inovacije koje su omogućile ljudima veću pokretljivost i manju ovisnost o lokalnoj kupnji svježe hrane udaljili su trgovinu od seoskih dućana pridonoseći racionalizaciji i zatvaranju mnogih ruralnih trgovina i usluga (poglavljje 7).

Globalizacija je usko povezana s modernizacijom s obzirom na to da je jedan od učinaka modernizacije sužavanje vremena i prostora. Kako smo istaknuli u poglavlju 3, globalizacija ima mnogo strana, a tri imaju poseban utjecaj na ruralna područja. Prvo, ekonomska globalizacija znači da se hrana i drugi poljoprivredni proizvodi, kao i ostali tradicionalni ruralni proizvodi poput drvne građe, u sve većoj mjeri razmjenjuju na globalnom tržištu te da su time ekonomske okolnosti poljoprivrednika i ruralnih proizvođača pod snažnim utjecajem uvjeta na globalnom tržištu (poglavljja 3 i 4).

Dodatno, na tim tržištima uvelike prevladava mali broj transnacionalnih korporacija i

klastera lanaca roba. Drugo, globalizacija mobilnosti povećala je tokove ljudi u i kroz ruralni prostor te izvan njega, ne samo na regionalnoj i nacionalnoj razini nego i međunarodnoj. Brojna su ruralna područja postala visoko ovisna o stranim turistima (vidi poglavljje 12), a u nekim ruralnim područjima znatne količine nekretnina kupuju stranci kao svoja trajna prebivališta ili vikendice. Na drugom kraju ekonomske ljestvice strani migrantski radnici čine ključni dio radne snage za sezonske, radno zahtjevne oblike poljoprivrede, uključujući voćarstvo i vinogradarstvo (poglavljje 18). Treće, globalizacija vrijednosti nagrizla je stare ruralne kulture. Konzervativizam i konformizam tradicionalnih ruralnih društava suočen je s isticanjem vrijednosti pluralizma i tolerancije, izraženih posebno preoblikovanjem rodničkih odnosa i stavova prema seksualnosti i rasi (vidi poglavljja 15, 17 i 20). Slično tomu, prevladavanje globaliziranih vrijednosti zaštite okoliša i prava životinja nad ruralnim laičkim diskursom o prirodi potaknulo je usvajanje strožih mjera za zaštitu ruralnog okoliša, ali i sukobe zbog praksi u poljoprivredi, upravljanja resursima i lova (poglavljja 13 i 14).

Posljedice restrukturiranja zahtijevale su reakcije i od države, i od ruralnih zajednica i stanovnika. Državi je – uključujući nacionalnu, regionalnu i lokalnu upravu te druge javne institucije odgovorne za upravljanje dijelovima ruralne ekonomije, društva i okoliša – u interesu da odgovori na pritiske ruralnog restrukturiranja, ne samo iz perspektive socijalne države nego i zbog podržavanja kapitalističke akumulacije te zbog praktičnih upravljačkih razloga održavanja reda u suočavanju s regionalnim nejednakostima i izbjegavanja nekontroliranog kretanja stanovništva. Stoga načini na koje država odgovara na to uključuju reforme poljoprivredne politike kako bi se potaknulo udaljšavanje od produktivizma (poglavljje 4); reguliranje svjetske trgovine poljoprivrednim i drugim dobrima (poglavljje 9); ulaganje u programe ruralnog razvoja (poglavljje 10); reguliranje korištenja zemljišta i izgradnje te inicijative za zaštitu

ruralnog okoliša (poglavlje 13). Reakcije države na restrukturiranje također obuhvaćaju promjenu načina upravljanja ruralnim prostorom (poglavlje 11) te uključivanje novih aktera u proces kreiranja politika (poglavlje 9). No reakcije na ruralno restrukturiranje nisu prepuštene samo državi. Na lokalnoj razini, samo ruralno stanovništvo i zajednice također reagiraju putem različitih lokalnih aktivnosti samopomoći i poduzetništva, pothvatima iskorištavanja komodifikacije sela (poglavlje 12) i političkom mobilizacijom za obranu onih aspekata ruralnog života, kulture i okoliša koje smatraju ugroženima (poglavlje 14).

Proces ruralnog restrukturiranja i reakcije na njega suštinski su promijenili iskustvo življenja na selu. To je važno samo po sebi te upućuje na to da se razmatranjem iskustava ljudi i zajednica ruralnim promjenama može razriješiti spor koji postavljaju Hoggart i Paniagua (2001) da *restrukturiranje* (kao suprotnost pukoj promjeni) zahtijeva „znatno prilagođavanje različitih sfera života, pri čemu su procesi promjena kauzalno povezani” (str. 42) te imaju i kvantitativne i kvalitativne manifestacije. Kako poglavlja u posljednjem dijelu ove knjige pokazuju, brojni su dokazi o kvalitativnom pomaku u iskustvima života u seoskoj sredini, pri čemu se promjene često doživljavaju kao posljedice brojnih međusobno isprepletenih procesa. Štoviše, ne postoji jedno zajedničko iskustvo ruralne promjene, nego mnogo različitih, kontekstualnih priča.

Mit o ruralnoj idili može pretpostavljati da je ruralni život siguran, miran i prosperitetan, ali mnogim je ruralnim stanovnicima život ograničen i sužen siromaštvom, lošim stambenim uvjetima, lošim zdravljem, predrasudama i nedostatkom mogućnosti (poglavlja 16–20). U nekim su slučajevima iskustva s ruralnim restrukturiranjem djelovala osnažujuće - danas općenito postoji veća tolerancija prema rasnim i seksualnim različitostima u ruralnim zajednicama, a više je i mogućnosti zapošljavanja za ruralne žene. No u drugim je slučajevima ruralno restrukturiranje pogoršalo probleme nezaposle-

nosti i nedostatka poslova pogodnih za kvalificiranu radnu snagu, niske dostupnosti usluga i radnih mjesta te manjka cjenovno dostupnog stanovanja (poglavlja 16 i 18).

Ponovno promišljanje ruralnosti

Praćenje procesa ruralnog restrukturiranja i njihovih posljedica može nas odvesti do ponovna promišljanja načina na koji pristupamo ruralnom, kao studenti i istraživači. Koncept ruralnog kao društvene konstrukcije, kako smo opisali u poglavlju 1 i nadalje kroz knjigu, vrlo je koristan u razotkrivanju razlika i sukoba u seoskoj sredini, ali onedavno istraživači ruralnog sve više razmišljaju onkraj *percepcija* i *reprezentacija* ruralnog, a pokušavaju zahvatiti načine na koje se ruralno *izvodi* i *stvara*.

Proučavanje izvođenja ruralnosti omogućuje istraživačima da se odmaknu od razmišljanja o ruralnom kao prostorno utvrđenom entitetu i da se usredotoče na način na koji je ruralnost (ili posebni načini bivanja ruralnim) ukorijenjena u društvenim praksama. Tako se, primjerice, tradicionalna obiteljska gospodarstva mogu shvatiti kao poseban način izvođenja ruralnog načina života, a isto vrijedi i za sudjelovanje u „tradicionalnim ruralnim sportovima” kao što su lov ili streljaštvo. Shvaćanje tih aktivnosti kao izvedbi ruralnosti može nam pomoći da razumijemo zašto percipirane prijetnje za njihove prakse mogu proizvesti duboku ljutnju i političku mobilizaciju (Woods, 2003a). Na kolektivnijoj razini, model zajednice R. Liepins (2000a), kako smo objasnili u poglavlju 7, polazište je za promišljanje o izvođenju ruralnih zajednica, i preko svakodnevnih praksi i stvarnih događaja poput sajмова, priredbi i drugih događanja u zajednici. Konačno, konzumacija komodificiranog sela sve više obuhvaća ne samo usmjeravanje turističkog pogleda na reprezentaciju zamišljene ruralne idile nego i aktivnu uključenost s utjelovljenim ruralnim izvedbama putem oblika pustolovnog turizma (Cater i Smith, 2003).

Istodobno, propitivanje toga kako se ruralno uspostavlja pokrenulo je razmišljanje o ruralnom kao „hibridnom prostoru“, kao skupu složenih međudnosa društvenih i prirodnih entiteta. Selo je, tvrdi se, sustvoreno sposobnošću djelovanja i ljudskih i neljudskih aktera (zamislite, primjerice, kakav je položaj životinja na selu, ili koje su to nepredviđene posljedice bolesti poput kravljeg ludila te slinavke i šapa, ili ekstremnih vremenskih neprilika). Još jednom, proučavanje ruralnog u smislu hibridnosti pomaže kako bi se naglasile raznolikost i dinamičnost sela. Kako Jonathan Murdoch ističe,

Selo je hibrid. Reći to znači naglasiti da ga definiraju mreže sačinjene od heterogenih entiteta usklađenih na različite načine. To također znači pretpostaviti da te mreže omogućavaju ponešto različita sela: ne postoji jedno gledište s kojeg je moguće zahvatiti cjelokupnost odnosa u ruralnoj ili seoskoj sredini. Stoga se „regionalizirane“ perspektive mogu usvojiti jedino prihvaćajući da će mreže i fluidni prostori izbjeći njihovu pogledu; usredotočenost na mreže i fluidne prostore poremetit će shvaćanje jednostavno odijeljenih i stabilnih ruralnih prostora, ali će i proizvesti suprotna i katkad kontradiktorna shvaćanja ruralnih procesa (Murdoch i Lowe, 2003, str. 274).

Usredotočenost na hibridnost, mreže i „fluidni prostor“ javlja se usporedo s drugim smjerovima koji su se pojavili u ruralnim istraživanjima. Prvo, oživio je interes za međupovezanost prirode i ruralnosti koja uključuje i analizu kulture prirode (vidi Milbourne, 2003c) i suradnju između socijalnih i fizičkih geografa (te šire, društvenih i prirodnih znanstvenika) – pri čemu se ovo posljednje postavlja kao cilj velikih istraživačkih programa u Ujedinjenom Kraljevstvu 2003. godine.

Drugo, postoje novi pokušaji proučavanja uzajamnih utjecaja grada i sela te slučajeva urbano-ruralne hibridnosti. To može uključivati, primjerice, istraživanje kako procesi koji oblikuju ruralne prostore djeluju i kroz urbani prostor

te kako pronalaženje rješenja za pitanja političkih mjera može uključiti i ruralno i urbano djelovanje. Kontraurbanizacija očito uključuje iseljavanje iz urbanih okruga, kao i doseljavanje u one ruralne. Slično tomu, preseljenje nekih vrsta proizvodnih i uslužnih djelatnosti u ruralne lokacije suštinski je povezano s procesom urbanog ekonomskog restrukturiranja. Nadalje, upotreba ruralnog prostora urbanih stanovnika, posebno za rekreaciju, stvara skupove preklapajućih ruralnih i urbanih interesa. Neki ruralni istraživači počinju istraživati tu povezanost, primjerice praćenjem različitih dijelova lanca hrane od proizvodnje do konzumacije, a postoji još vrlo širok prostor za takve studije.

Treće, postoji rastući interes za interakciju globalne i lokalne razine ruralnog restrukturiranja, a time i za pitanja o ruralnim promjenama izvan razvijenih zemalja. U ovoj smo knjizi namjerno naglasak stavili na ruralna područja u razvijenim zemljama – a kao takve smo definirali Sjevernu Ameriku, Europu, Australiju, Novi Zeland i Japan – i isključili razmatranja ruralnog u zemljama u razvoju. Bez obzira na razlike koje smo prethodno objasnili, brojna su strukturna obilježja zajednička ruralnim područjima u većini razvijenih zemalja. Prvo, poljoprivredna proizvodnja i druge ekonomske aktivnosti u ruralnom prostoru imaju gotovo u potpunosti komercijalnu svrhu, a ne više samodostatnost. Drugo, komercijalno iskorištavanje ruralnih resursa provodi se na kapitalističkom ekonomskom slobodnom tržištu. Treće, sva, osim najudaljenijih ruralnih područja, imaju osnovnu infrastrukturu koja uključuje opskrbu električnom energijom i vodom. Četvrto, država prihvaća načela općeg prava na javne usluge diljem svog teritorija. Peto, stanovništvo je u cjelini dostatno bogato da plaća komodificirane ruralne krajobrazne, stilove života, stvari i iskustva.

Konačno, postoji zajedničko konzumiranje filmova, televizijskog programa, književnosti i glazbe koji utječu na to kako se ruralno percipira.

Nijedno od tih obilježja općenito se ne pronalazi u zemljama u razvoju. Međutim, u zemljama u razvoju postoje mjesta na koja se neka od navedenih obilježja mogu primijeniti te se tako mnoge značajke ruralnog restrukturiranja opisane u ovoj knjizi mogu pronaći i u određenim kontekstima u zemljama u razvoju. Nadalje, brojni problemi s kojima se suočavaju ruralna područja suvremenih, razvijenih zemalja imaju dimenzije koje se odnose na zemlje u razvoju. Primjerice, odluke donesene u pregovorima o globalnoj trgovini u poljoprivredi imaju snažan utjecaj na poljoprivredne zajednice i u razvijenim i u zemljama u razvoju (poglavlje 9). Slično tomu, radnici migranti često čine most između ruralnih ekonomija razvijenih zemalja u kojima rade i ruralnih područja zemalja u razvoju iz kojih su došli (poglavlje 18). Tu su povezanost prepoznali i zagovaračke udruge koje oblikuju veze između grupa u razvijenim i zemljama u razvoju, pa je tako jedan od ključnih izazova za ruralnu geografiju upravo veće bavljenje međupovezanostima ruralnog iskustva u razvijenim i zemljama u razvoju.

Kao studenti ruralne geografije ili neke druge povezane discipline koja se bavi ruralnim društvom, ne biste trebali biti pasivni promatrači takvog razvoja, nego možete i sami dati doprinos. Poglavlja i dijelovi ove knjige pružaju neizbježno kratak uvod u raspon tema i pitanja

u suvremenoj ruralnoj geografiji. Slijedeći prijedloge za daljnje čitanje, možete pronaći više informacija o temama koje vas zanimaju, ali nećete pronaći konačne odgovore na pitanja na način da se o njima reklo sve. Proces restrukturiranja koji još traje možda je promijenio okolnosti, ili su možda usvojene nove politike otkad je tekst napisan. Opservacije iz jednog ruralnog konteksta možda neće biti primjenjive u drugom. Ali uvijek postoji mogućnost da se dođe do nove perspektive o nekoj temi, novog načina promatranja ili razmatranja nekog problema. Tada će vas, nadamo se, ova knjiga nadahnuti da postavite vlastita pitanja o suvremenom selu i načinima na koje se ono mijenja. Naznačene internetske stranice na kraju svakog poglavlja pomoći će vam da sami pogledate aktualne statističke podatke, da pročitate izvorne izvještaje i medijske objave, da doznate o politikama te otkrijete gledišta različitih ruralnih udruga i ustanova. S tim resursima možete provesti vlastito istraživanje na diplomskim i postdiplomskim projektima i pridonijeti našem širem razumijevanju različitog, dinamičnog i složenog mjesta kakvo je selo dvadeset i prvog stoljeća.

Bibliografija

- Agyeman, J. i Spooner, R. (1997) Ethnicity and the rural environment, u P. Cloke i J. Little (ur.), *Contested Countryside Cultures*. London and New York: Routledge. .. 197-217.
- Aigner, S.M., Flora, C.B. i Hernandez, J.M. (2001) The premise and promise of citizenship and civil society for renewing democracies and empowering sustainable communities, *Sociological Inquiry*, 71, 493-507.
- Albrow, M. (1990) Introduction, u M. Albrow i E. King (ur.), *Globalisation, Knowledge and Society*. London: Sage.
- Anderson, S. (1999) Crime and social change in rural Scotland, u G. Dingwall i S.R. Moody (ur.), *Crime and Conflict in the Countryside*. Cardiff, UK: University of Wales Press, str. 45-59.
- Arensberg, CM. (1937) *The Irish Countryman*. New York, NY: Macmillan.
- Arensberg, CM. i Kimball, ST. (1948) *Family and Community in Ireland*. London: Peter Smith.
- Argent, N. (2002) From pillar to post? In search of the post-productivist countryside in Australia, *Australian Geographer*, 33, 97-114.
- Banks, J. i Marsden, T. (2000) Integrating agri-environment policy, farming systems and rural development: Tir Cymen in Wales, *Sociologia Ruralis*, 40, 466-481.
- Barnes, T. i Hayter, R. (1992) The little town that did: flexible accumulation and community response in Chemainus, British Columbia, *Regional Studies*, 26, 617-663.
- Beesley, K.B. (1999) Agricultural land preservation in North America: a review and survey of expert opinion, u O.J. Furuseth i M.B. Lapping (ur.), *Contested Countryside: The Rural Urban Fringe in North America*. Aldershot, UK and Brookfield, VT: Ashgate. str. 57-92.
- Beeson, E. i Strange, M. (2003) *Why Rural Matters 2003: The Continuing Need for Every State to Take Action on Rural Education*. Washington, DC: Rural Schools and Community Trust.
- Bell, D. (2000) Farm boys and wild men: rurality, masculinity and homosexuality, *Rural Sociology*, 65, 547-561.
- Bell, D. i Valentine, G. (1995) *Queer country: rural lesbian and gay lives*, *Journal of Rural Studies*, 11, 113-122.
- Bell, M.M. (1994) *Childerley: Nature and Morality in a Country Village*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berry, B. (ur.) (1976) *Urbanisation and Counter-urbanisation*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Bessiere, J. (1998) Local development and heritage: traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas, *Sociologia Ruralis*, 38, 21-34.
- Biers, J.M. (2003) Bittersweet future, *The Times-Picayune*, 9 March, str. F1-2.
- Bollman, R.D. i Briggs, B. (1992) Rural and small town Canada: an overview, in R.D. Bollman (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing.
- Bollman, R.D. i Bryden, J.M. (ur.) (1997) *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International.
- Bonnen, J.T. (1992) Why is there no coherent US rural policy?, *Policy Studies Journal*, 20, 190-201.

- Bontron, J.-C. i Lasnier, N. (1997) Tourism: a potential source of rural employment, u R.D. Bollman i J.M. Bryden (ur.), *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 427-446.
- Borger, J. (2001) Hillbilly heroin: the painkiller abuse wrecking lives in West Virginia, *Guardian*, 25 June, p. 3.
- Bourne, L. i Logan, M. (1976) Changing urbanization patterns at the margin: the examples of Australia and Canada, u B. Berry (ur.), *Urbanisation and Counterurbanisation*. Beverly Hills, CA: Sage. str. 111-143.
- Bove, J. i Dufour, F. (2001) *The World Is Not For Sale: Farmers against Junk Food*. London and New York: Verso.
- Bowler, I. (1985) Some consequences of the industrialization of agriculture in the European Community, u M.J. Healey i B.W. Ilbery (ur.), *The Industrialisation of the Countryside*. Norwich, UK: GeoBooks. str. 75-98.
- Boyle, P. i Halfacree, K. (1998) *Migration Into Rural Areas*. Chichester: Wiley.
- Brace, C. (1999) Finding England everywhere: regional identity and the construction of national identity, 1890-1940, *Ecumene*, 6, 90-109.
- Brewer, C.A. i Suchan, T.A. (2001) *Mapping Census 2000: The Geography of US Diversity*. Redlands, CA: ESRI Press.
- Brittan, G.G. (2001) Wind, energy, landscape: reconciling nature and technology, *Philosophy and Geography*, 4, 169-184.
- Browne, W.R. (2001a) The Failure of National Rural Policy: Institutions and Interests. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Browne, W.R. (2001b) Rural failure: the linkage between policy and lobbies, *Policy Studies Journal*, 29, 108-117.
- Brownlow, A. (2000) A wolf in the garden: ideology and change in the Adirondack landscape, u C. Philo i C. Wilbert (ur.), *Animal Spaces, Beastly Places*. London i New York: Routledge. str. 141-158.
- Bruckmeier, K. (2000) LEADER in Germany and the discourse of autonomous regional development, *Sociologia Ruralis*, 40, 219-227.
- Bruinsma, J. (ur.) (2003) *World Agriculture: towards 2015/2030 – an FAO Perspective*. London: Earthscan.
- Buller, H. i Morris, C. (2003) Farm animal welfare: a new repertoire of nature-society relations or modernism re-embedded?, *Sociologia Ruralis*, 43, 216-237.
- Bunce, M. (1994) *The Countryside Ideal*. London: Routledge.
- Bunce, M. (2003) Reproducing rural idylls, u P. Cloke (ur.), *Countryside Visions*. Harlow, UK: Pearson, str. 14-30.
- Butler, R. (1998) Rural recreation and tourism, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow, UK: Addison Wesley Longman, str. 211-232.
- Butler, R. i Clark, G. (1992) Tourism u rural areas: Canada i the United Kingdom, in I.R. Bowler, C.R. Bryant and M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition*, volume 2: Economy and Society. Wallingford, UK: CAB International, str. 166-183.
- Buttel, F. i Newby, H. (ur.) (1980) *The Rural Sociology of Advanced Societies: Critical Perspectives*. Montclair, NJ: Allanheld i London: Croom Helm.
- Cabinet Office (2000) *Sharing the Nation's Prosperity: Economic, Social and Environmental Conditions in the Countryside. A Report to the Prime Minister by the Cabinet Office*. London: Cabinet Office.
- CACI (2000) *Who's Buying Online?* London: CACI.
- Campagne, P., Carrere, G. i Valceschini, E. (1990) Three agricultural regions of France: three types of pluriactivity, *Journal of Rural Studies*, 4, 415-422.
- Campbell, D. (2001) Greenhouse melts Alaska's tribal ways, *Guardian*, 16 July, p. 11.
- Campbell, D. (2002) Farmworkers set out to harvest rights, *Guardian*, 17 August, p. 17.
- Campbell, H. (2000) The glass phallus: pub(lic) masculinity and drinking in rural New Zealand, *Rural Sociology*, 65, str. 562-581.
- Campbell, H. i Bell, M.M. (2000) The question of rural masculinities, *Rural Sociology*, 65, 532-546.
- Campbell, H. i Liepins, R. (2001) Naming organ-ics: understanding organic standards in New Zealand as a discursive field, *Sociologia Ruralis*, 41, 21-39.
- Carson, R. (1962) *Silent Spring*. Cambridge, MA: Riverside Press; (1963) London: Hamilton.

- Casper, L.M. (1996) Who's Minding Our Preschoolers?, Current Population Reports, Household Economic Studies P70-53. Washington, DC: US Bureau of the Census.
- Cater, C. i Smith, L. (2003) New country visions: adventurous bodies in rural tourism, u P. Cloke (ur.), Country Visions. Harlow, UK: Pearson, str. 195-217.
- Chalmers, A.I. i Joseph, A.E. (1998) Rural change and the elderly in rural places: commentaries from New Zealand, *Journal of Rural Studies*, 14, 155-166.
- Champion, A. (ur.) (1989) Counterurbanization. London: Edward Arnold.
- Cheney, J. (1985) Lesbian Land. Minneapolis, MN: Word Weavers.
- Clark, G. (1979) Current research in rural geography, *Area*, 11, 51-52.
- Clark, G. (1991) People working in farming: the changing nature of farmwork, u T. Champion i C. Watkins (ur.), People in the Countryside. London: Paul Chapman, str. 67-83.
- Clark, M.A. (2000) Teleworking in the Countryside. Aldershot, UK: Ashgate.
- Clemenson, H. (1992) Are single industry towns diversifying? An examination of fishing, forestry and mining towns, u R.D. Bollman (ur.), Rural and Small Town Canada. Toronto: Thompson Educational Publishing, str. 151-166.
- Cloke, P. (1977) An index of rurality for England and Wales, *Regional Studies*, 11, 31-46.
- Cloke, P. (1983) An Introduction to Rural Settlement Planning. London and New York: Methuen.
- Cloke, P. (ur.) (1988) Policies and Plans for Rural People: An International Perspective. London: Unwin Hyman.
- Cloke, P. (1989a) Rural geography and political economy, u R. Peet i N. Thrift (ur.), New Models in Geography: The Political Economy Perspective, Volume 1. London: Unwin Hyman. str. 164-197
- Cloke, P. (1989b) State deregulation and New Zealand's agricultural sector, *Sociologia Ruralis*, 29, 34-48.
- Cloke, P. (1992) The countryside: development, conservation and an increasingly marketable commodity, u P. Cloke (ur.), Policy and Change in Thatcher's Britain. Oxford, UK: Pergamon Press.
- Cloke, P. (1993) The countryside as commodity: new rural spaces for leisure, u S. Glyptis (ur.), Leisure and the Environment: Essays in Honour of Professor J.A. Patmore. London: Belhaven Press, str. 53-67.
- Cloke, P. (1994) (En)culturing political economy: a life in the day of a 'rural geographer', u P. Cloke, M. Doel, D. Matless, M. Phillips i N. Thrift, Writing the Rural. London: Paul Chapman, str. 149-190.
- Cloke, P. (1997a) Country backwater to virtual village? Rural studies and the cultural turn, *Journal of Rural Studies*, 13, 367-375.
- Cloke, P. (1997b) Poor country: marginalization, poverty and rurality, u P. Cloke i J. Little (ur.), Contested Countryside Cultures. London and New York: Routledge. str. 252-271.
- Cloke, P. i Edwards, G. (1986) Rurality in England and Wales 1981: a replication of the 1971 index, *Journal of Rural Studies*, 20, 289-306.
- Cloke, P. i Goodwin, M. (1992) Conceptualizing countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17, 321-336.
- Cloke, P. i Le Heron, R. (1994) Agricultural deregulation: the case of New Zealand, u P. Lowe, T. Marsden i S. Whatmore (ur.), Regulating Agriculture. London: David Fulton, str. 104-126.
- Cloke, P. i Little, J. (1990) The Rural State? Oxford, UK: Oxford University Press.
- Cloke, P. i Little, J. (ur.) (1997) Contested Countryside Cultures. London and New York: Routledge.
- Cloke, P. i Milbourne, P. (1992) Deprivation and lifestyles in rural Wales: II Rurality and the cultural dimension, *Journal of Rural Studies*, 8, 359-371.
- Cloke, P. i Perkins, H.C. (1998) 'Cracking the canyon with the awesome foursome': representations of adventure tourism in New Zealand, *Environment and Planning D: Society and Space*, 16, 185-218.
- Cloke, P. i Thrift, N. (1987) Intra-class conflict in rural areas, *Journal of Rural Studies*, 3, 321-333.
- Cloke, P., Goodwin, M. i Milbourne, P. (1997) Rural Wales: Community and Marginalization. Cardiff, UK: University of Wales Press.
- Cloke, P., Goodwin, M., Milbourne, P. i Thomas, C. (1995) Deprivation, poverty and marginalisation

- in rural lifestyles in England and Wales, *Journal of Rural Studies*, 11, 351-366.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Thomas, C. (1994) *Lifestyles in Rural England*. London: Rural Development Commission.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Thomas, C. (1996) The English National Forest: local reactions to plans for renegotiated nature-society relations in the countryside, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21, 552-571.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Widdowfield, R. (2000) Partnership and policy networks in rural local governance: homelessness in Taunton, *Public Administration*, 78, 111-133.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Widdowfield, R. (2001a) Homelessness and rurality: exploring connections in local spaces of rural England, *Sociologia Ruralis*, 41, 438-453.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Widdowfield, R. (2001b) Making the homeless count? Enumerating rough sleepers and the distortion of homelessness, *Policy and Politics*, 29, 259-279.
- Cloke, P., Milbourne, P. i Widdowfield, R. (2002) *Rural Homelessness: Issues, Experiences and Policy Responses*. Bristol, UK: Policy Press.
- Cloke, P., Phillips, M. i Thrift, N. (1995) The new middle classes and the social constructs of rural living, u T. Butler i M. Savage (ur.), *Social Change and the Middle Classes*. London: UCL Press, str. 220-238.
- Cloke, P., Phillips, M. i Thrift, N. (1998) Class, colonization and lifestyle strategies in Gower, u P. Boyle i K. Halfacree (ur.), *Migration Into Rural Areas*. Chichester, UK: Wiley, str. 166-185.
- Clout, H.D. (1972) *Rural Geography: An Introductory Survey*. Oxford: Pergamon Press.
- Cocklin, C., Walker, L. i Blunden, G. (1999) Cannabis highs and lows: sustaining and dislocating rural communities in Northland, New Zealand, *Journal of Rural Studies*, 15, 241-255.
- Coppock, T. (1984) *Agriculture in Developed Countries*. London: Macmillan.
- Cornell, S. (2000) Enhancing rural leadership and institutions, in Center for the Study of Rural America (ur.), *Beyond Agriculture: New Policies for Rural America*. Kansas City: The Federal Reserve Bank of Kansas City. str. 103-120.
- Countryside Agency (2001) *Rural Services in 2000*. London: Countryside Agency.
- Countryside Agency (2003) *State of the Countryside 2003*. London: Countryside Agency.
- Cox, G. i Winter, M. (1997) The beleaguered 'other': hunt followers in the countryside, in P. Milbourne (ur.), *Revealing Rural Others: Representation, Power and Identity in the British Countryside*. London: Pinter, str. 75-88.
- Cox, G., Hallett, J. i Winter, M. (1994) Hunting the wild red deer: the social organisation and ritual of a 'rural' institution, *Sociologia Ruralis*, 34, 190-205.
- Crang, M. (1999) Nation, region and homeland: history and tradition in Darlana, Sweden, *Ecumene*, 6, 447-470.
- Cresswell, T. (1996) *In Place/Out of Place: Geography, Ideology and Transgression*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Cresswell, T. (2001) *The Tramp in America*. London: Reaktion Books.
- Cromartie, J.B. (1999) Minority counties are geographically clustered, *Rural Conditions and Trends*, 9, 14-19.
- Cross, M. i Nutley, S. (1999) Insularity and accessibility: the small island communities of Western Ireland, *Journal of Rural Studies*, 15, 317-330.
- Crump, J. (2003) Finding a place in the country: exurban and suburban development in Sonoma County, California, *Environment and Behavior*, 35, 187-202.
- Dagata, E. (1999) The socioeconomic well-being of rural children lags behind that of urban children, *Rural Conditions and Trends*, 9, 85-90.
- Daniels, S. (1993) *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Davies, J. (2003) Contemporary geographies of indigenous rights and interests in rural Australia, *Australian Geographer*, 34, 19-45.
- Davis, J. i Ridge, T. (1997) *Same Scenery, Different Lifestyle: Rural Children on a Low Income*. London: The Children's Society.
- Decker, PR. (1998) *Old Fences, New Neighbors*. Tucson, AZ: University of Arizona Press.
- DEFRA (Department for the Environment, Food

- and Rural Affairs) (2002) England Rural Development Plan. London: The Stationery Office.
- DEFRA (2003) Agriculture in the United Kingdom 2002. London: The Stationery Office.
- Dennis, N., Henriques, F.M. i Slaughter, C. (1957) *Coal is our Life*. London: Eyre and Spottiswoode.
- Dion, M. i Welsh, S. (1992) Participation of women in the labour force: a comparison of farm women and all women in Canada, u R.D. Bollman (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing, str. 225-244.
- Diry, J.-P. (2000) *Campagnes d'Europe: des espaces en mutation*. Documentation photographique no. 8018. Paris: La Documentation Française.
- Dixon, D.P. i Hapke, H.M. (2003) Cultivating discourse: the social construction of agricultural legislation, *Annals of the Association of American Geographers*, 93, 142-164.
- DoE/MAFF (Department of the Environment and the Ministry for Agriculture, Fisheries and Food) (1995) *Rural England: The Rural White Paper*. London: The Stationery Office.
- Doremus, H. i Tarlock, A.D. (2003) Fish, farms, and the clash of cultures in the Klamath basin, *Ecology Law Quarterly*, 30, 279-350.
- Dudley, K.M. (2000) *Debt and Dispossession: Farm Loss in America's Heartland*. Chicago: University of Chicago Press.
- Duncan, J. i Ley, D. (ur.) (1993) *Writing Worlds*. London: Routledge.
- Dyer, J. (1998) *Harvest of Rage*. Boulder, CO: Westview Press.
- Edwards, B. (1998) Charting the discourse of community action: perspectives from practice in rural Wales, *Journal of Rural Studies*, 14, 63-78.
- Edwards, B., Goodwin, M. i Woods, M. (2003) Citizenship, community and participation in small towns: a case study of regeneration partnerships, u R. Imrie and M. Raco (ur.), *Urban Renaissance: New Labour, Community and Urban Policy*. Bristol, UK: Policy Press, str. 181-204.
- Edwards, B., Goodwin, M., Pemberton, S. i Woods, M. (2000) *Partnership Working in Rural Regeneration*. Bristol, UK: Policy Press.
- Edwards, B., Goodwin, M., Pemberton, S. i Woods, M. (2001) Partnership, power and scale in rural governance, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 19, 289-310.
- Errington, A. (1997) Rural employment issues in the periurban fringe, u R.D. Bollman i J.M. Bryden, *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 205-224.
- ERS (2002) Rural population and migration: rural elderly. USDA Economic Research Service, Briefing Room [Online]. Available at www.ers.usda.gov/Briefing/Population/elderly/
- ERS (2003a) Rural labour and education: rural low-wage employment. USDA Economic Research Service, Briefing Room [Online]. Available at www.ers.usda.gov/Briefing/laborandeducation/Iwemployment/
- ERS (2003b) Rural labour and education: rural earnings. USDA Economic Research Service, Briefing Room [Online]. Available at www.ers.usda.gov/Briefing/laborandeducation/earnings/
- Estall, R.C. (1983) The decentralization of manufacturing industry: recent American experience in perspective, *Geoforum*, 14, 133-147.
- European Union (2003) *Europa: European Union Information On-line*, available at europa.eu.int
- Evans, N. i Yarwood, R. (2000) The politicization of livestock: rare breeds and countryside conservation, *Sociologia Ruralis*, 40, 228-248.
- Evans, N., Morris, C. i Winter, M. (2002) Conceptualizing agriculture: a critique of post-productivism as the new orthodoxy, *Progress in Human Geography*, 26, 313-332.
- Fabes, R., Worsley, L. i Howard, M. (1983) *The Myth of the Rural Idyll*. Leicester, UK: Child Poverty Action Group.
- Farley, G. (2003) The Wal-Martization of rural America and other things, *OzarksWatch, The Magazine of the Ozarks*, 2 (2), 12-13.
- Fellows, W. (1996) *Farm Boys: Lives of Gay Men in the Rural Midwest*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Fitchen, J.M. (1991) *Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America*. Boulder, CO: Westview Press.
- Forsyth, A.J.M. i Barnard, M. (1999) Contrasting levels of adolescent drug use between adjacent urban and rural communities in Scotland, *Addiction*, 94, 1707-1718.

- Foss, O. (1997) Establishment structure, job flows and rural employment, u R.D. Bollman i J.M. Bryden (ur.), *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 239-254.
- Fothergill, S. i Gudgin, G. (1982) *Unequal Growth: Urban and Regional Employment Change in the UK*. London: Heinemann.
- Fox, W.F. i Porca, S. (2000) Investing in rural infrastructure, u Center for the Study of Rural America (ur.), *Beyond Agriculture: New Policies for Rural America*. Kansas City: The Federal Reserve Bank of Kansas City, str. 63-90.
- Frankenberg, R. (1957) *Village on the Border*. London: Cohen and West.
- Frankenberg, R. (1966) *Communities in Britain*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Friedland, W. (1991) Women and agriculture in the United States: a state of the art assessment, u W. Friedland, L. Busch, F. Buttel i A. Rudy (ur.), *Towards a New Political Economy of Agriculture*. Boulder, CO: Westview, str. 315-338.
- Frouws, J. (1998) The contested redefinition of the countryside: an analysis of rural discourses in the Netherlands, *Sociologia Ruralis*, 38, 54-68.
- Fuguitt, G.V. (1991) Commuting and the rural-urban hierarchy, *Journal of Rural Studies*, 7, 459-466.
- Fuller, A.J. (1990) From part-time farming to pluri-activity: a decade of change in rural Europe, *Journal of Rural Studies*, 6, 361-373.
- Fulton, J.A., Fuguitt, G. i Gibson, R.M. (1997) Recent changes in metropolitan to non-metropolitan migration streams, *Rural Sociology*, 62, 363-384.
- Furuseth, O. (1998) Service provision and social deprivation, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow, UK: Longman, str. 233-256.
- Furuseth, O. i Lapping, M. (ur.) (1999) *Contested Countryside: The Rural Urban Fringe in North America*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Gallent, N. i Tewdwr-Jones, M. (2000) *Rural Second Homes in Europe*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Gallent, N., Mace, A. i Tewdwr-Jones, M. (2003) Dispelling a myth? Second homes in rural Wales, *Area*, 35, 271-284.
- Gant, R. i Smith, J. (1991) The elderly and disabled in rural areas: travel patterns in the north Cotswolds, u T. Champion i C. Watkins (ur.), *People in the Countryside*. London: Paul Chapman, str. 108-124.
- Gasson, R. (1980) Roles of farm women in England, *Sociologia Ruralis*, 20, 165-180.
- Gasson, R. (1992) Farmers' wives and their contribution to farm business, *Journal of Agricultural Economics*, 43, 74-87.
- Gasson, R. i Winter, M. (1992) Gender relations and farm household pluriactivity, *Journal of Rural Studies*, 8, 573-584.
- Gearing, A. i Beh, M. (2000) Let tiny towns die says expert, *Brisbane Courier Mail*, 5 July, p. 3.
- Gesler, W.M. i Ricketts, T.C. (ur.) (1992) *Health in Rural North America: The Geography of Health Care Services and Delivery*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Gibbs, R. i Kusmin, L. (2003) Low-skill workers are a declining share of all rural workers, *Amber Waves*, June 2003 available online at www.ers.usda.gov/AmberWaves/June03/findings/Low_skillWork.htm
- Gilg, A. (1985) *An Introduction to Rural Geography*. London: Edward Arnold.
- Gillette, J.M. (1913) *Constructive Rural Sociology*. New York, NY: Sturgis and Walton.
- Gilling, D. i Pierpoint, H. (1999) Crime prevention in rural areas, u G. Dingwall i S.R. Moody (ur.), *Crime and Conflict in the Countryside*. Cardiff, UK: University of Wales Press, str. 114-129.
- Gipe, P. (1995) *Wind Energy Comes of Age*. New York: Wiley.
- Glendinning, A., Nuttall, M., Hendry, L., Kloep, M. i Wood, S. (2003) Rural communities and well-being: a good place to grow up?, *The Sociological Review*, 51, 129-156.
- Glionna, J.M. (2002) Napa growers to build housing for harvesters, *Los Angeles Times*, 19 March, str. B1 & B4.
- Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goodman, D., Sorj, B. i Wilkinson, J. (1987) *From Farming to Biotechnology*. Oxford, UK i New York: Basil Blackwell.
- Goodman, D. (2001) Ontology matters: the relational materiality of nature and agro-food studies,

- Sociologia Ruralis*, 41, 182-200.
- Goodwin, M. (1998) The governance of rural areas: some emerging research issues and agendas, *Journal of Rural Studies*, 14, 5-12.
- Gordon, R.J., Meister, J.S. i Hughes, R.G. (1992) Accounting for shortages of rural physicians: push and pull factors, u W.M. Gesler i T.C. Ricketts (ur.), *Health in Rural North America: The Geography of Health Care Services and Delivery*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, str. 153-178.
- Gorelick, S. (2000) Facing the farm crisis, *The Ecologist*, 30 (4), 28-31.
- Gould, A. i Keeble, D. (1984) New firms and rural industrialisation in East Anglia, *Regional Studies*, 18, 189-202.
- Grant, W. (1983) The National Farmers Union: the classic case of incorporation?, u D. Marsh (ur.), *Pressure Politics*. London: Junction Books, str. 129-143.
- Grant, W. (2000) *Pressure Groups and British Politics*. Basingstoke, UK: Macmillan.
- Gray, I. i Lawrence, G. (2001) *A Future for Regional Australia*. Cambridge, UK and Oakleigh, Australia: Cambridge University Press.
- Green, B. (1996) *Countryside Conservation*. London: E & FN Spon.
- Green, M.B. i Meyer, S.R. (1997a) An overview of commuting in Canada with special emphasis on rural commuting and employment, *Journal of Rural Studies*, 13, 163-175.
- Green, M.B. i Meyer, S.R. (1997b) Occupational stratification of rural commuting, u R.D. Bollman i J.M. Bryden, *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 225-238.
- Gregory, D. (1994) Discourse, u R.J. Johnston, D. Gregory i D.M. Smith (ur.), *The Dictionary of Human Geography*, Third Edition. Oxford, UK and Cambridge, MA: Blackwell. p. 136.
- Hajesz, D. i Dawe, S.R. (1997) De-mythologizing rural youth exodus, u R.D. Bollman i J.M. Bryden (ur.), *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 114-135.
- Halfacree, K. (1992) The Importance of Spatial Representations in Residential Migration to Rural England in the 1980s. Unpublished PhD thesis, Lancaster University.
- Halfacree, K. (1993) Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural, *Journal of Rural Studies*, 9, 23-37.
- Halfacree, K. (1994) The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s, *Sociologia Ruralis*, 34, 164-189.
- Halfacree, K. (1995) Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes, *Journal of Rural Studies*, 11, 1-20.
- Halfacree, K. (1996) Out of place in the countryside: travellers and the 'rural idyll', *Antipode*, 29, 42-71.
- Hall, A. i Mogyorody, V. (2001) Organic farmers in Ontario: an examination of the conventionalization argument, *Sociologia Ruralis*, 41, 399-422.
- Hall, P. (2002) *Urban and Regional Planning*, 2nd edn. London and New York: Routledge.
- Hall, R.J. (1987) Impact of pesticides on bird populations, u G.J. Marco, R.M. Hollingworth i W. Durham (ur.), *Silent Spring Revisited*. Washington, DC: American Chemical Society, str. 85-111.
- Halliday, J. i Little, J. (2001) Amongst women: exploring the reality of rural childcare, *Sociologia Ruralis*, 41, 423-437.
- Halseth, G. i Rosenberg, M. (1995) Complexity in the rural Canadian housing landscape, *The Canadian Geographer*, 39, 336-352.
- Hanbury-Tenison, R. (1997) Life in the Countryside, *Geographical Magazine*, November, str. 88-95 (sponsored feature).
- Hannan, D.F. (1970) *Rural Exodus*. London: Chapman.
- Hanson, S. (1992) Geography and feminism: worlds in collision?, *Annals of the Association of American Geographers*, 82, 569-586.
- Harper, S. (1989) The British rural community: an overview of perspectives, *Journal of Rural Studies*, 5, 161-184.
- Harper, S. (1991) People moving to the countryside, u T. Champion i C. Watkins (ur.), *People in the Countryside*. London: Paul Chapman, str. 22-37.
- Harris, T. (1995) Sharecropping, u Davidson, C.N. i Wagner-Martin, L. (ur.), *The Oxford Companion*

- on to Women's Writing in the United States. New York: Oxford University Press.
- Harrison, A. (2001) Climate Change and Agriculture in NSW: The Challenge for Rural Communities. Sydney, NSW: Nature Conservation Council of New South Wales.
- Hart, J.F. (1975) *The Look of the Land*. Englewood Cliffs, CA: Prentice Hall.
- Hart, J.F. (1998) *The Rural Landscape*. Baltimore, MD i London: Johns Hopkins University Press.
- Harvey, G. (1998) *The Killing of the Countryside*. London: Vintage.
- Heimlich, R.E. i Anderson, W.D. (2001) Development at the Urban Fringe and Beyond. ERS Agricultural Economic Report No. 803. Washington, DC: USDA Economic Research Service.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. i Perraton, J. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Henderson, G. (1998) *California and the Fictions of Capital*. New York: Oxford University Press.
- Hendrickson, M. i Heffernan, W.D. (2002) Opening spaces through relocation: locating potential resistance in the weaknesses of the global food system, *Sociologia Ruralis*, A2, 347-369.
- Herbert-Cheshire, L. (2000) Contemporary strategies for rural community development in Australia: a governmentality perspective, *Journal of Rural Studies*, 16, 203-215.
- Herbert-Cheshire, L. (2003) Translating policy: power and action in Australia's country towns, *Sociologia Ruralis*, 43, 454-473.
- Hilchey, D. (1993) *Agritourism in New York State: Opportunities and Challenges in Farm-based Recreation and Hospitality*. Ithaca, NY: Department of Rural Sociology, Cornell University.
- Hinrichs, C.C. (1996) Consuming images: making and marketing Vermont as a distinctive rural place, u E.M. DuPuis i P. Vandergeest (ur.), *Creating the Countryside*. Philadelphia: Temple University Press, str. 259-278.
- Hodge, I. (1996) On penguins on icebergs: The Rural White Paper and the assumption of rural policy, *Journal of Rural Studies*, 12, 331-337.
- Hodge, I., Dunn, J., Monk, S. i Fitzgerald, M. (2002) Barriers to participation in residual rural labour markets, *Work, Employment and Society*, 16, 457-476.
- Hoggart, K. (1990) Let's do away with rural, *Journal of Rural Studies*, 6, 245-257.
- Hoggart, K. (1995) The changing geography of council house sales in England and Wales, 1978-1990, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 86, 137-149.
- Hoggart, K. i Buller, H. (1995) Geographical differences in British property acquisitions in rural France, *Geographical Journal*, 161, 69-78.
- Hoggart, K. i Mendoza, C. (1999) African immigrant workers in Spanish agriculture, *Sociologia Ruralis*, 39, 538-562.
- Hoggart, K. i Paniagua, A. (2001) What rural restructuring?, *Journal of Rural Studies*, 17, 41-62.
- Holloway, L. i Ilbery, B. (1997) Global warming and navy beans: decision making by farmers and food companies in the UK, *Journal of Rural Studies*, 13, 343-355.
- Holloway, L. i Kneafsey, M. (2000) Reading the spaces of the farmer's market: a case study from the United Kingdom, *Sociologia Ruralis*, 40, 285-299.
- Hopkins, J. (1998) Signs of the post-rural: marketing myths of a symbolic countryside, *Geografiska Annaler*, 80B, 65-81.
- Horton, J. (2003) Different genres, different visions? The changing countryside in postwar British children's literature, u P. Cloke (ur.), *Country Visions*. Harlow, UK: Pearson, str. 73-92.
- Howkins, A. (1986) The discovery of rural England, u R. Colls i P. Dodd (ur.), *Englishness: Politics and Culture, 1880-1920*. London: Croom Helm, str. 62-88.
- Hugo, G. (1994) The turnaround in Australia: some first observations from the 1991 Census, *Australian Geographer*, 25, 1-17.
- Hugo, G. i Bell, M. (1998) The hypothesis of welfare-led migration to rural areas: the Australian case, u P. Boyle i K. Halfacree (ur.), *Migration into Rural Areas*. Chichester, UK: Wiley.
- Humphries, S. i Hopwood, B. (2000) *Green and Pleasant Land*. London: Channel 4 Books/ Macmillan.
- Hunter, K. i Riney-Kehrberg, P. (2002) Rural daughters in Australia, New Zealand and the United States: an historical perspective, *Journal of Rural Studies*, 18, 135-144.

- Huws, U., Korte, W.B. i Robinson, S. (1990) *Te-lework: Towards the Elusive Office*. Chichester, UK: Wiley.
- Ilbery, B. (1985) *Agricultural Geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Ilbery, B. (1992) State-assisted farm diversification in the United Kingdom, u R. Bowler, C.R. Bryant i M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition, Volume 1: Agriculture and Environment*. Wallingford, UK: CAB International, str. 100-116.
- Ilbery, B. i Bowler, I. (1998) From agricultural productivism to post-productivism, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow: Addison Wesley Longman, str. 57-84.
- INSEE (1993) *Les Agriculteurs*. Paris: INSEE.
- INSEE (1995) *La Population de la France*. Paris: INSEE.
- INSEE (1998) *Les Campagnes et leurs villes*. Paris: INSEE.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2001) *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK, i New York: Cambridge University Press.
- Isserman, A.M. (2000) Creating new economic opportunities: the competitive advantages of rural America in the next century, u Center for the Study of Rural America (ur.), *Beyond Agriculture: New Policies for Rural America*. Kansas City: The Federal Reserve Bank of Kansas City. str. 123-142.
- Jessop, B. (1995) The regulation approach, governance and post-Fordism: alternative perspectives on economic and political change?, *Economy and Society*, 24, 307-333.
- Johnsen, S. (2003) Contingency revealed: New Zealand farmers' experiences of agricultural restructuring, *Sociologia Ruralis*, 43, 128-153.
- Johnson, T.G. (2000) The rural economy in a new century, in Center for the Study of Rural America (ur.), *Beyond Agriculture: New Policies for Rural America*. Kansas City: The Federal Reserve Bank of Kansas City. str. 7-20.
- Jones, G.E. (1973) *Rural Life*. London: Longman.
- Jones, J. (2002) The cultural symbolism of disordered and deviant behaviour: young people's experiences in a Welsh rural market town, *Journal of Rural Studies*, 18, 213-218.
- Jones, N. (1993) *Living in Rural Wales*. Llandysul, UK: Gomer.
- Jones, O. (1995) Lay discourses of the rural: development and implications for rural studies, *Journal of Rural Studies*, 11, 35-49.
- Jones, O. (1997) Little figures, big shadows: country childhood stories, u P. Cloke i J. Little (ur.), *Contested Countryside Cultures*. London and New York: Routledge. str. 158-179.
- Jones, O. (2000) Melting geography: purity, disorder, childhood and space, u S.L. Holloway i G. Valentine (ur.), *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. London and New York: Routledge. str. 29-47.
- Jones, O. i Little, J. (2000) Rural challenge(s): partnership and new rural governance, *Journal of Rural Studies*, 16, 171-183.
- Jones, R. i Tonts, M. (2003) Transition and diversity in rural housing provision: the case of Narrogin, Western Australia, *Australian Geographer*, 34, 47-59.
- Jones, R.E., Fly, J.M., Talley, J. i Cordell, H.K. (2003) Green migration into rural America: the new frontier of environmentalism?, *Society and Natural Resources*, 16, 221-238.
- Juntti, M. i Potter, C. (2002) Interpreting and reinterpreting agri-environmental policy: communication, goals and knowledge in the implementation process, *Sociologia Ruralis*, 42, 215-232.
- Kelly, R. i Shortall, S. (2002) 'Farmer's wives': women who are off-farm breadwinners and the implications for on-farm gender relations, *Journal of Sociology*, 38, 327-343.
- Kennedy, J.C. (1997) At the crossroads: Newfoundland and Labrador communities in a changing international context, *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 34, 297-317.
- Kenyon, P. i Black, A. (ur.) (2001) *Small Town Renewal: Overview and Case studies*. Barton, Australia: Rural Industries Research and Development Corporation.
- Kimmel, M. i Ferber, A.L. (2000) 'White men are this nation': right-wing militias and the restoration of rural American masculinity, *Rural Socio-*

- logy, 65, 582-604.
- Kinsman, P. (1995) Landscape, race and national identity: the photography of Ingrid Pollard, *Area*, 27, 300-310.
- Kneafsey, M., Ilbery, B. i Jenkins, T. (2001) Exploring the dimensions of culture economies in rural West Wales, *Sociologia Ruralis*, 41, 296-310.
- Kontuly, T. (1998) Contrasting the counter-urbanisation experience in European nations, u P. Boyle i K. Halfacree (ur.), *Migration Into Rural Areas*. Chichester, UK: Wiley, str. 61-78.
- Kramer, J.L. (1995) Bachelor farmers and spin-sters: gay and lesbian identities and communities in rural North Dakota, u D. Bell i G. Valentine (ur.), *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London and New York: Routledge. str. 200-213.
- LaDuke, W. (2002) Klamath water, Klamath life, *Earth Island Journal*, 17.
- Lapping, M.B., Daniels, T.L. i Keller, J.W. (1989) *Rural Planning and Development in the United States*. New York: Guilford.
- Lash, S. i Urry, J. (1987) *The End of Organized Capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Lawrence, G. (1990) Agricultural restructuring and rural social change in Australia, u T. Marsden, P. Lowe i S. Whatmore (ur.), *Rural Restructuring, Global Processes and their Responses*. London: David Fulton, str. 101-128.
- Lawrence, M. (1995) Rural homelessness: a geography without a geography, *Journal of Rural Studies*, 11, 297-307.
- Laws, G. i Harper, S. (1992) Rural ageing: perspectives from the US and UK, u I.R. Bowler, C.R. Bryant i M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition: Volume 2, Economy and Society*. Wallingford, UK: CAB International, str. 96-109.
- Leach, B. (1999) Transforming rural livelihoods: gender, work and restructuring in three Ontario communities, u S. Neysmith (ur.), *Restructuring Caring Labour*. New York: Oxford University Press.
- Le Heron, R. (1993) *Globalized Agriculture*. London: Pergamon Press.
- Le Heron, R. i Roche, M. (1999) Rapid reregulation, agricultural restructuring and the reimag-ing of agriculture in New Zealand, *Rural Sociology*, 64, 203-218.
- Lehning, J. (1995) *Peasant and French: Cultural Contact in Rural France during the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, G. (1998) Rural migration and demographic change, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow: Addison Wesley Longman, str. 131-160.
- Lichfield, J. (1998) The death of the French countryside, *Independent on Sunday Review*, 8 March, 12-15.
- Liepins, R. (2000a) New energies for an old idea: reworking approaches to 'community' in contemporary rural studies, *Journal of Rural Studies*, 16, 23-35.
- Liepins, R. (2000b) Exploring rurality through 'community': discourses, practices and spaces shaping Australian and New Zealand rural 'communities', *Journal of Rural Studies*, 16, 325-341.
- Liepins, R. (2000c) Making men: the construction and representation of agriculture-based masculinities in Australia and New Zealand, *Rural Sociology*, 65, 605-620.
- Little, J. (1991) Women in the rural labour market: a policy evaluation, u T. Champion i C. Watkins (ur.), *People in the Countryside*. London: Paul Chapman, str. 96-107.
- Little, J. (1997) Employment marginality and women's self-identity, u P. Cloke i J. Little (ur.), *Contested Countryside Cultures*. London and New York: Routledge. str. 138-157.
- Little, J. (1999) Otherness, representation and the cultural construction of rurality, *Progress in Human Geography*, 23, 437-442.
- Little, J. (2002) *Gender and Rural Geography*. Harlow, UK: Prentice Hall.
- Little, J. (2003) Riding the rural love train: heterosexuality and the rural community, *Sociologia Ruralis*, 43, 401-417.
- Little, J. i Austin, P. (1996) Women and the rural idyll, *Journal of Rural Studies*, 12, 101-111.
- Little, J. i Jones, O. (2000) Masculinity, gender and rural policy, *Rural Sociology*, 65, 621-639.
- Little, J. i Leyshon, M. (2003) Embodied rural geographies: developing research agendas, *Progress in Human Geography*, 27, 257-272.

- Little, J. i Panelli, R. (2003) Gender research in rural geography, *Gender, Place and Culture*, 10, 281-289.
- Littlejohn, J. (1964) *Westrigg: The Sociology of a Cheviot Parish*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Lloyds TSB Agriculture (2001) *Focus on Farming: Survey Results 2001*. London: Lloyds TSB.
- Lockie, S. (1999a) The state, rural environments and globalisation: 'action at a distance' via the Australian Landcare program, *Environment and Planning A*, 31, 597-611.
- Lockie, S. (1999b) Community movements and corporate images: Landcare in Australia, *Rural Sociology*, 64, 219-233.
- Looker, E.D. (1997) Rural-urban differences in youth transition to adulthood, u R.D. Bollman i J.M. Bryden, *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 85-98.
- Lowe, P., Buller, H. i Ward, N. (2002) Setting the next agenda? British and French approaches to the second pillar of the Common Agricultural Policy, *Journal of Rural Studies*, 18, 1-17.
- Lowe, P., Clark, J., Seymour, S. i Ward, N. (1997) *Moralizing the Environment: Countryside Change, Farming and Pollution*. London: UCL Press.
- Lowe, P., Cox, G., MacEwen, M., O'Riordan, T. i Winter, M. (1986) *Countryside Conflicts: The Politics of Farming, Forestry and Conservation*. London: Gower.
- Lowe, R. i Shaw, W. (1993) *Travellers: Voices of the New Age Nomads*. London: Fourth Estate.
- MacEwen, A. i MacEwen, M. (1982) *National Parks: Conservation or Cosmetics?* London: Allen & Unwin.
- MacLaughlin, J. (1999) Nation-building, social closure and anti-traveller racism in Ireland, *Sociology*, 33, 129-151.
- Macnaghten, P. i Urry, J. (1998) *Contested Natures*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- MAFF/DETR (2000) *Our Countryside: the future. A fair deal for rural England*. London: The Stationery Office.
- Malik, S. (1992) Colours of the countryside - a whiter shade of pale, *Ecos*, 13, 33-40.
- Manning, R. (1997) *Grassland: The History, Biology, Politics and Promise of the American Prairie*. New York: Penguin Books.
- Markusen, A. (1985) *Profit Cycles, Oligopoly and Regional Development*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Marsden, T., Milbourne, P., Kitchen, L. i Bishop, K. (2003) Communities in nature: the construction and understanding of forest natures, *Sociologia Ruralis*, 43, 238-256.
- Marsden, T., Murdoch, J., Lowe, P., Munton, R. i Flynn, A. (1993) *Constructing the Countryside*. London: UCL Press.
- Marsh, D. i Rhodes, R. (ur.) (1992) *Policy Networks in British Governance*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Marshall, R. (2000) Rural policy in a new century, in Center for the Study of Rural America (ur.), *Beyond Agriculture: New Policies for Rural America*. Kansas City: The Federal Reserve Bank of Kansas City. str. 25-46.
- Martin, R.C. (1956) *TVA: The First Twenty Years*. Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press and Knoxville, TN: University of Tennessee Press.
- Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour*. London: Macmillan.
- Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Mather, A. (1998) The changing role of forests, u B. Illbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow, UK: Longman, str. 106-127.
- Matless, D. (1994) Doing the English village, 1945-90: an essay in imaginative geography, u P. Cloke, M. Doel, D. Matless, M. Phillips i N. Thrift, *Writing the Rural*. London: Paul Chapman, str. 7-88.
- Matthews, H., Taylor, M., Sherwood, K., Tucker, F. i Limb, M. (2000) Growing up in the countryside: children and the rural idyll, *Journal of Rural Studies*, 16, 141-153.
- Mattson, G.A. (1997) Redefining the American small town: community governance, *Journal of Rural Studies*, 13, 121-130.
- McCormick, J. (1988) America's third world, *Newsweek*, 8 August, str. 20-24.
- McCullagh, C. (1999) Rural crime in the Republic of Ireland, u G. Dingwall i S.R. Moody (ur.), *Crime and Conflict in the Countryside*. Cardiff, UK:

- University of Wales Press, str. 29-44.
- McDonagh, J. (2001) *Renegotiating Rural Development in Ireland*. Aldershot, UK: Ashgate.
- McKay, G. (1996) *Senseless Acts of Beauty*. London and New York: Verso.
- McManus, P. (2002) The potential and limits of progressive neopluralism: a comparative study of forest politics in Coastal British Columbia and South East New South Wales during the 1990s, *Environment and Planning A*, 34, 845-865.
- Meyer, F. i Baker, R. (1982) Problems of developing crime policy for rural areas, u W. Browne i D. Hadwinger (ur.), *Rural Policy Problems: Changing Dimensions*. Lexington, KY: Lexington Books, str. 171-179.
- Michelsen, J. (2001) Organic farming in a regulatory perspective: the Danish case, *Sociologia Ruralis*, 41, 62-84.
- Middleton, A. (1986) Marking boundaries: men's space and women's space in a Yorkshire village, u T. Bradley, P. Lowe i S. Wright (ur.), *Deprivation and Welfare in Rural Areas*. Norwich, UK: Geo Books.
- Miele, M. i Murdoch, J. (2002) The practical aesthetics of traditional cuisines: slow food in Tuscany, *Sociologia Ruralis*, 42, 312-328.
- Milbourne, P. (1997a) Introduction: challenging the rural: representation, power and identity in the British countryside, u P. Milbourne (ur.), *Revealing Rural 'Others': Representation, Power and Identity in the British Countryside*. London: Pinter, str. 1-12.
- Milbourne, P. (1997b) Hidden from view: poverty and marginalization in rural Britain, u P. Milbourne (ur.), *Revealing Rural 'Others': Representation, Power and Identity in the British Countryside*. London: Pinter, str. 89-116.
- Milbourne, P. (1998) Local responses to central state restructuring of social housing provision in rural areas, *Journal of Rural Studies*, 14, 167-184.
- Milbourne, P. (2003a) The complexities of hunting in rural England and Wales, *Sociologia Ruralis*, 43, 289-308.
- Milbourne, P. (2003b) Hunting ruralities: nature, society and culture in 'hunt countries' of England and Wales, *Journal of Rural Studies*, 19, 157-171.
- Milbourne, P. (2003c) *Nature-Society-Rurality: Making Critical Connections*, *Sociologia Ruralis*, 43, 193-195.
- Mingay, G. (ur.) (1989) *The Unquiet Countryside*. London: Routledge.
- Mitchell, C.J.A. (2004) Making sense of counter-urbanization, *Journal of Rural Studies*, 20, 15-34.
- Mitchell, D. (1996) *The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Monk, S., Dunn, J., Fitzgerald, M. i Hodge, I. (1999) *Finding Work in Rural Areas*. York, UK: York Publishing Services.
- Mordue, T. (1999) Heartbeat country: conflicting values, coinciding visions, *Environment and Planning A*, 31, 629-646.
- Mormont, M. (1987) The emergence of rural struggles and their ideological effects, *International Journal of Urban and Regional Research*, 7, 559-575.
- Mormont, M. (1990) Who is rural? Or, How to be rural: Towards a sociology of the rural, u T. Marsden, P. Lowe i S. Whatmore (ur.), *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses*. London: David Fulton, str. 21-44.
- Morris, C. i Potter, C. (1995) Recruiting the new conservationists: farmers' adoption of agri-environmental schemes in the UK, *Journal of Rural Studies*, 11, 51-63.
- Morris, C. i Evans, N. (2001) Cheesemakers are always women: gendered representations of farm life in the agricultural press, *Gender, Place and Culture*, 8, 375-390.
- Morris, C. i Evans, N. (2004) Agricultural turns, geographical turns: retrospect and prospect, *Journal of Rural Studies*, 20, 95-111.
- Moseley, M. (1995) Policy and practice: the environmental component of LEADER, *Journal of Environmental Planning and Management*, 38, 245-252.
- Moseley, M. (2003) *Rural Development*. London: Sage.
- Murdoch, J. (1997) The shifting territory of government: some insights from the Rural White Paper, *Area*, 29, 109-118.
- Murdoch, J. (2003) Co-constructing the countryside: hybrid networks and the extensive self, u P. Cloke (ur.), *Country Visions*. London: Pearson,

- str. 263-282.
- Murdoch, J. i Abram, S. (2002) Rationalities of Planning. Aldershot: Ashgate.
- Murdoch, J. i Lowe, P. (2003) The preservation paradox: modernism, environmentalism and the politics of spatial division, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 28, 318-332.
- Murdoch, J. i Marsden, T. (1994) Reconstituting Rurality. London: UCL Press.
- Murdoch, J. i Marsden, T. (1995) The spatialization of politics: local and national actor-spaces in environmental conflict, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, 368-380.
- Nash, R. (1980) *Schooling in Rural Societies*. London and New York: Methuen.
- Naylor, E.L. (1994) Unionism, peasant protest and the reform of French agriculture, *Journal of Rural Studies*, 10, 263-273.
- NCES (National Center for Education Statistics) (1997) *Statistical Analysis Report: Characteristics of Small and Rural School Districts*. Washington, DC: NCES.
- Nelson, M.K. (1999) Between paid and unpaid work: gender patterns in supplemental economic activities among white, rural families, *Gender and Society*, 13, 518-539.
- Newby, H. (1977) *The Deferential Worker*. London: Allen Lane.
- Newby, H., Bell, C, Rose, D. i Saunders, P. (1978) *Property, Paternalism and Power: Class and Control in Rural England*. London: Hutchinson.
- NFU (National Farmers' Union) (2002) *Farmers' Markets: A Business Survey*. London: NFU.
- Ni Laoire, C. (2001) A matter of life and death? Men, masculinities and staying 'behind' in rural Ireland, *Sociologia Ruralis*, 41, 220-236.
- Nord, M. (1999) Rural poverty remains unobserved, *Rural Conditions and Trends*, 8, 18-21.
- Norris, D.A. i Johal, K. (1992) Social indicators from the General Social Survey: some urban-rural differences, u R.D. Bollman (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing, str. 357-368.
- North, D. (1998) Rural industrialization, u B. Ilbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow: Addison Wesley Longman, str. 161-188.
- ODPM (2002) *A Review of Urban and Rural Area Definitions: Project Report*. London: Office of the Deputy Prime Minister.
- O'Hagan, A. (2001) *The End of British Farming*. London: Profile Books.
- Okihoru, N.P. (1997) *Mounties, Moose and Moonshine*. Toronto: University of Toronto Press.
- Oliveira Baptista, F. (1995) Agriculture, rural society and the land question in Portugal, *Sociologia Ruralis*, 35, 309-325.
- Pahl, R.E. (1968) *The rural-urban continuum*, u R.E. Pahl (ur.), *Readings in Urban Sociology*. Oxford, UK: Pergamon Press.
- Panelli, R., Nairn, K. i McCormack, J. (2002) 'We make our own fun': reading the politics of youth with(in) community, *Sociologia Ruralis*, 42, 106-130.
- Parker, G. (1999) Rights, symbolic violence and the micro-politics of the rural: the case of the Parish Paths Partnership Scheme, *Environment and Planning A*, 31, 1207-1222.
- Parker, G. (2002) *Citizenships, Contingency and the Countryside: Rights, Culture, Land and the Environment*. London: Routledge.
- Paxman, J. (1998) *The English: A Portrait of a People*. London: Michael Joseph.
- Petersen, D. (2000) *Heartsblood: Hunting, Spirituality and Wildness in America*. Washington, DC: Island Press.
- Phillips, D. i Williams, A. (1984) *Rural Britain: A Social Geography*. Oxford, UK: Blackwell.
- Phillips, M. (1993) Rural gentrification and the process of class colonisation, *Journal of Rural Studies*, 9, 123-140.
- Phillips, M. (2002) The production, symbolization and socialization of gentrification: impressions from two Berkshire villages, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27, 282-308.
- Philo, C. (1992) Neglected rural geographies: a review, *Journal of Rural Studies*, 8, 193-207.
- Philo, C. i Parr, H. (2003) Rural madness: a geographical reading and critique of the rural mental health literature, *Journal of Rural Studies*, 19, 259-281.
- Pieterse, J. (1996) Globalisation as hybridization, u M. Featherstone, S. Lash, i R. Robertson (ur.),

- Global Modernities. London: Sage. str. 45-68.
- Pirog, R., Van Pelt, T, Enshayan, K. i Cook, E. (2001) Food, Fuel and Freeways: An Iowa Perspective on How Far Food Travels, Fuel Usage and Greenhouse Gas Emissions. Ames, IA: Leopold Center for Sustainable Agriculture.
- Popper, D.E. i Popper, F. (1987) The Great Plains: from dust to dust, *Planning*, 53, 12-18.
- Popper, D.E. i Popper, F. (1999) The Buffalo Commons: metaphor as method, *The Geographical Review*, 89, 491-510.
- Porter, K. (1989) Poverty in Rural America: A National Overview. Washington, DC: Center on Budget and Policy Priorities.
- Potter, C. (1998) Conserving nature: agri-environmental policy development and change, u B. Illbery (ur.), *The Geography of Rural Change*. Harlow: Addison Wesley Longman, str. 85-106.
- Price, C.C. i Harris, J.M. (2000) Increasing Food Recovery From Farmers' Markets: A Preliminary Analysis. Report FANRR-4. Washington, DC: USDA Economic Research Service.
- Radin, B., Agranoff, R., Bowman, A., Buntz, G., Ott, J.S., Romzek, B. i Wilson, R. (1996) *New Governance for Rural America*. Lawrence, KS: University of Kansas Press.
- Ramet, S. (1996) Nationalism and the 'idiocy' of the countryside: the case of Serbia, *Ethnic and Racial Studies*, 19, 70-86.
- Ray, C. (1997) Towards a theory of the dialectic of rural development, *Sociologia Ruralis*, 37, 345-362.
- Ray, C. (2000) The EU LEADER programme: rural development laboratory, *Sociologia Ruralis*, 40, 163-171.
- Rees, A.D. (1950) *Life in a Welsh Countryside*. Cardiff: University of Wales Press.
- Reimer, B., Ricard, I. i Shaver, F.M. (1992) Rural deprivation: a preliminary analysis of census and tax family data, u R.D. Bollman (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing, str. 319-336.
- Reissman, L. (1964) *The Urban Process*. New York: Free Press.
- Rhodes, R.A.W. (1996) The new governance: governing without government, *Political Studies*, 44, 652-667.
- Ribchester, C. i Edwards, B. (1999) The centre and the local: policy and practice in rural education provision, *Journal of Rural Studies*, 15, 49-63.
- Richardson, J. (2000) *Partnerships in Communities: Reweaving the Fabric of Rural America*. Washington, DC: Island Press.
- Robinson, G. (1990) *Conflict and Change in the Countryside*. Chichester, UK: Wiley.
- Robinson, G. (1992) The provision of rural housing: policies in the United Kingdom, u I.R. Bowler, C. R. Bryant i M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition. Volume 2: Economy and Society*. Wallingford, UK: CAB International. str. 110-126.
- Rogers, A. (1987) Issues in English rural housing: an assessment and prospect, u D. MacGregor, D. Robertson i M. Shucksmith (ur.), *Rural Housing in Scotland: Recent Research and Policy*. Aberdeen: Aberdeen University Press.
- Rome, A. (2001) *The Bulldozer in the Countryside*. Cambridge, UK and New York: Cambridge University Press.
- Rosenzweig, C. i Hillel, D. (1998) *Climate Change and the Global Harvest*. Oxford, UK i New York: Oxford University Press.
- Rowles, G. (1983) Place and personal identity in old age: observations from Appalachia, *Journal of Environmental Psychology*, 3, 299-313.
- Rowles, G. (1988) What's rural about rural aging? An Astralachian perspective, *Journal of Rural Studies*, 4, 115-124.
- Rugg, J. i Jones, A. (1999) *Getting a Job, Finding a Home: Rural Youth Transitions*. Bristol, UK: Policy Press.
- Runte, A. (1997) *National Parks: The American Experience*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Rural Policy Research Institute (2003) *The rural in numbers*, available at: www.rupri.org.
- Sachs, C. (1983) *Invisible Farmers: Women's Work in Agricultural Production*. Totowa, NJ: Rhinehart Allenheld.
- Sachs, C. (1991) Women's work and food: a comparative perspective, *Journal of Rural Studies*, 7, 49-56.
- Sachs, C. (1994) Rural women's environmental activism in the USA, u S. Whatmore, T. Marsden i P.

- Lowe (ur.), *Gender and Rurality*. London: David Fulton, str. 117-135.
- Saugeres, L. (2002) Of tractors and men: masculinity, technology and power in a French farming community, *Sociologia Ruralis*, 42, 143-159.
- Saville, J. (1957) *Rural Depopulation in England and Wales, 1851-1951*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Schindegger, F. i Krajasits, C. (1997) Commuting: its importance for rural employment analysis, u R.D. Bollman i J.M. Bryden, *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 164-176.
- Schools Health Education Unit (1998) *Young People and Illegal Drugs in 1998*. Exeter, UK: Schools Health Education Unit.
- Selby, E.F., Dixon, D.P. i Hapke, H.P. (2001) A woman's place in the crab processing industry of Eastern Carolina, *Gender, Place and Culture*, 8, 229-253.
- Sellers, R.W. (1997) *Preserving Nature in the National Parks*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Senior, M., Williams, H. i Higgs, G. (2000) Urban-rural mortality differentials: controlling for material deprivation, *Social Science and Medicine*, 51, 289-305.
- Serow, W. (1991) Recent trends and future prospects for urban-rural migration in Europe, *Sociologia Ruralis*, 31, 269-280.
- Sharpe, T. (1946) *The Anatomy of a Village*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Shaw, G. i Williams, A.M. (2002) *Critical Issues in Tourism: A Geographical Perspective*. Oxford, UK: Blackwell.
- Sheppard, B.O. (1999) Black farmers and institutionalized racism, *The Black Business Journal*, available online at www.bbjonline.com
- Shields, R. (1991) *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. London: Routledge.
- Short, J.R. (1991) *Imagined Country*. London: Routledge.
- Sibley, D. (1997) Endangering the sacred: nomads, youth cultures and the English countryside, u P. Cloke i J. Little (ur.), *Contested Countryside Cultures*. London and New York: Routledge. str. 218-231.
- Silvastl, T. (2003) Bending borders of gendered labour division on farms: the case of Finland, *Sociologia Ruralis*, 43, 154-166.
- Simon, S. (2002) Iowa's tough stand against runoff is gaining support, *Los Angeles Times*, 19 March, p. A8.
- Smith, A. (1998) The politics of economic development In a French rural area, u N. Walzer i B.D. Jacobs (ur.), *Public – Private Partnership for Local Economic Development*. Westport, CT and London: Praeger. str. 227-241.
- Smith, F. i Barker, J. (2001) Commodifying the countryside: the impact of out-of-school care on rural landscapes of children's play, *Area*, 33, 169-176.
- Smith, M.J. (1989) Changing policy agendas and policy communities: agricultural issues in the 1930s and 1980s, *Public Administration*, 67, 149-165.
- Smith, M.J. (1992) The agricultural policy community: maintaining a closed relationship, u D. Marsh i R. Rhodes (ur.), *Policy Networks in British Governance*. Oxford, UK: Oxford University Press, str. 27-50.
- Smith, M.J. (1993) *Pressure, Power and Policy*. Hemel Hempstead, UK: Harvester Wheatsheaf.
- Snipp, C.M. (1996) Understanding race and ethnicity in rural America, *Rural Sociology*, 61, 125-142.
- Snipp, C.M. i Sandefur, G.D. (1988) Earnings of American Indians and Alaskan Natives: the effects of residence and migration, *Social Forces*, 66, 994-1008.
- Sobels, J., Curtis, A. i Lockie, S. (2001) The role of Landcare group networks in rural Australia: exploring the contribution of social capital, *Journal of Rural Studies*, 17, 265-276.
- Sokolow, A.D. i Zurbrugg, A. (2003) *A National View of Agricultural Easement Programs: Profiles and Maps - Report 1*. Washington, DC: American Farmland Trust.
- Sorokin, P. i Zimmerman, C. (1929) *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York, NY: Henry Holt.
- Soumagne, J. (1995) Deprise commerciale dans les zones rurales profondes et nouvelles polarisations, u R. Bêteille i S. Montagné-Villette (ur.), *Le 'Rural Profond' Français*. Paris: SEDES. str. 31-44.
- Spain, D. (1993) Been-heres versus come-heres: negotiating conflicting community identities. Jo-

- urnal of the American Planning Association, 59, 156-171.
- Spencer, D. (1997) Counterurbanisation and rural depopulation revisited: landowners, planners and the rural development process, *Journal of Rural Studies*, 13, 75-92.
- Squire, S.J. (1992) Ways of seeing, ways of being: literature, place and tourism in L.M. Montgomery's Prince Edward Island, u P. Simpson-Housley i G. Norcliffe (ur.), *A Few Acres of Snow: Literary and Artistic Images of Canada*. Toronto: Dundurn Press, str. 137-147.
- Stabler, J. i Rounds, R.C. (1997) Commuting and rural employment on the Canadian Prairies, u R.D. Bollman i J.M. Bryden (ur.), *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 193-204.
- Stacey, M. (1960) *Tradition and Change: a Study of Banbury*. Oxford: Oxford University Press.
- Stebbing, S. (1984) Women's roles and rural society, u T. Bradley i P. Lowe (ur.), *Locality and Rurality: Economy and Society in Rural Regions*. Norwich, UK: Geo Books.
- Stenson, K. i Watt, P. (1999) Crime, risk and governance in a southern English village, u G. Dingwall i S.R. Moody (ur.), *Crime and Conflict in the Countryside*. Cardiff, UK: University of Wales Press, str. 76-93.
- Stock, C.M. (1996) *Rural Radicals: Righteous Rage in the American Grain*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Stoker, G. (ur.) (2000) *The New Politics of British Local Governance*. London: Macmillan.
- Storey, D. (1999) Issues of integration, participation and empowerment in rural development: the case of LEADER in the Republic of Ireland, *Journal of Rural Studies*, 15, 307-315.
- Storey, R i Brannen, J. (2000) *Young People and Transport in Rural Areas*. Leicester, UK: Youth Work Press/Joseph Rowntree Foundation.
- Storper, M. i Walker, R. (1984) The spatial division of labour: labour and the location of industries, u L. Sawyers i W. Tabb (ur.), *Sunbelt/Snowbelt: Urban Development and Regional Restructuring*. New York: Oxford University Press.
- Strathern, M. (1981) *Kinship at the Core*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sumner, D.A. (2003) Implications of the US Farm Bill of 2002 for agricultural trade and trade negotiations, *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 46, 99-122.
- Swanson, L. (1993) Agro-environmentalism: the political economy of soil erosion in the USA, u S. Harper (ur.), *The Greening of Rural Policy*. London: Belhaven. str. 99-118.
- Swanson, L.E. (2001) Rural policy and direct local participation: democracy, inclusiveness, collective agency and locality-based policy, *Rural Sociology*, 66, 1-21.
- Swarbrooke, J., Beard, C, Leckie, S. i Pomfret, G. (2003) *Adventure Tourism*. Oxford, UK i Boston, MA: Butterworth-Heinemann.
- Thomson, M.L. i Mitchell, C.J.A. (1998) Residents of the urban field: a study of Wilmot township, Ontario, Canada, *Journal of Rural Studies*, 14, 185-202.
- Thrift, N. (1987) Manufacturing rural geography, *Journal of Rural Studies*, 3, 77-81.
- Thrift, N. (1989) Images of social change, u C. Hammett, L. McDowell i P. Sarre (ur.), *The Changing Social Structure*. London: Sage, str. 12-42.
- Tillberg Mattson, K. (2002) Children's (independent mobility and parents' chauffeuring in the town and the countryside, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, 443-453.
- Tonnies, F. (1963) *Community and Society*. New York: Harper and Row.
- Townsend, A. (1993) The urban-rural cycle in the Thatcher growth years, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18, 207-221.
- Trant, M. i Brinkman, G. (1992) Products and competitiveness of rural Canada, in R.D. Bollman (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing, str. 69-90.
- Troughton, M., (1992) The restructuring of agriculture: the Canadian example, u I.R. Bowler, C.R. Bryant i M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition, Volume 1: Agriculture and Environment*. Wallingford, UK: CAB International, str. 29-42.
- Tyler, P., Moore, B. i Rhodes, J. (1988) Geographical variation in industrial costs, *Scottish Journal of Political Economy*, 35, 22-50.
- Urry, J. (1995) A middle-class countryside?, u T.

- Butler i M. Savage (ur.), *Social Change and the Middle Classes*. London: UCL Press, str. 205-219.
- Urry, J. (2002) *77je Tourist Gaze*, 2nd edn. London, UK and Thousand Oaks, CA: Sage.
- USDA (United States Department of Agriculture) (1997) *America's Private Land: A Geography of Hope*. Washington, DC: USDA.
- USDA (United States Department of Agriculture) (2000) *Agriculture Factbook 2000*. Washington, DC: United States Department of Agriculture.
- Valentine, G. (1997a) A safe place to grow up? Parenting, perceptions of children's safety and the rural idyll, *Journal of Rural Studies*, 13, 137-148.
- Valentine, G. (1997b) Making space: lesbian separatist communities in the United States, u P. Cloke i J. Little (ur.), *Contested Countryside Cultures*. London and New York: Routledge. str. 109-122.
- Vias, A.C. (2004) Bigger stores, more stores, or no stores: paths of retail restructuring in rural America, *Journal of Rural Studies*, 20, 303-318.
- Vining, D. i Kontuly, T. (1978) Population dispersal from major metropolitan regions: an international comparison, *International Regional Science Review*, 3, 49-73.
- Vining, D. i Strauss, A. (1977) A demonstration that the current déconcentration of population in the United States is a clean break with the past, *Environment and Planning A*, 9, 751-758.
- Vistnes, J. i Monheil, A. (1997) *Health Insurance Strategies of the Civilian Non-Institutionalised Population*. Medical Experts Panel Survey Research Report. Rockville, MD: Agency for Health Care Policy Research.
- Von Meyer, H. (1997) Rural employment in OECD countries: structure and dynamics of regional labour markets, u R.D. Bollman i J.M. Bryden, *Rural Employment: An International Perspective*. Wallingford, UK: CAB International, str. 3-21.
- Wald, M.L. (1999) Tribe in Utah fights for nuclear waste dump, *New York Times*, 18 April, p. 16.
- Walker, G. (1999) Contesting the countryside and changing social composition in the greater Toronto area, u O.J. Furuseth i M.B. Lapping (ur.), *Contested Countryside: The Rural Urban Fringe in North America*. Aldershot, UK and Brookfield, VT: Ashgate. str. 33-56.
- Walker, R.A. (2001) California's golden road to riches: natural resources and regional capitalism, 1848-1940, *Annals of the Association of American Geographers*, 91, 167-199.
- Walley, J.Z. (2000) Blueprint for the destruction of rural America? Available at www.paragonpower-house.org/blueprint_for_the_destruction_of.htm
- Walmsley, D.J. (2003) Rural tourism: a case of life-style-led opportunities, *Australian Geographer*, 34, 61-72.
- Walmsley, D.J., Epps, W.R. i Duncan, C.J. (1995) *The New South Wales North Coast, 1986-1991: Who Moved Where, Why and With What Effect?* Canberra: Australian Government Publishing Service.
- Ward, C. (1990) *The Child in the Country*, 2nd edn. London: Bedford Square Press.
- Ward, N. i McNicholas, K. (1998) Reconfiguring rural development in the UK: Objective 5b and the new rural governance, *Journal of Rural Studies*, 14, 27-40.
- Ward, N. i Seymour, S. (1992) Pesticides, pollution and sustainability, u R. Bowler, OR. Bryant i M.D. Nellis (ur.), *Contemporary Rural Systems in Transition, Volume 1: Agriculture and Environment*. Wallingford, UK: CAB International.
- Watts, J. (2001) Rural Japan braced for new riches, *Guardian*, 27 September, p. 19.
- Weekley, I. (1988) Rural depopulation and counter-urbanisation: a paradox, *Area*, 20, 127-134.
- Weisheit, R. i Wells, L. (1996) Rural crime and justice: implications for theory and research, *Crime and Delinquency*, 42, 379-397.
- Welch, R. (2002) Legitimacy of rural local government in the new governance environment, *Journal of Rural Studies*, 18, 443-459.
- Westholm, E., Moseley, M. i Stenlås, N. (1999) *Local Partnerships and Rural Development in Europe*. Falun, Sweden: Darlana Research Institute.
- Whatmore, S. (1990) *Farming Women: Gender, Work and Family Enterprise*. London: Macmillan.
- Whatmore, S. (1991) Lifecycle or patriarchy? Gender divisions in family farming, *Journal of Rural Studies*, 7, 71-76.
- Whatmore, S., Marsden, T. i Lowe, P. (1994) Feminist perspectives in rural studies, u S. Whatmore, T. Marsden i R. Lowe (ur.), *Gender and Rurality*.

- London: David Fulton, str. 1-30.
- White, S.D., Guy, C.M. i Higgs, G. (1997) Changes in service provision in rural areas. Part 2: Changes in post office provision in Mid Wales: a GIS-based evaluation, *Journal of Rural Studies*, 13, 451-465.
- Whitener, L. (1997) Rural housing conditions improve but affordability continues to be a problem, *Rural Conditions and Trends*, 8, 70-74.
- Wilcox, S. (2003) *Can Work - Can't Buy*. York, UK: York Publishing Services.
- Wilkins, R. (1992) Health of the rural population: selected indicators, u R.D. Bollman, (ur.), *Rural and Small Town Canada*. Toronto: Thompson Educational Publishing.
- Williams, B. (1999) Rural victims of crime, u G. Dingwall i S.R. Moody (ur.), *Crime and Conflict in the Countryside*. Cardiff, UK: University of Wales Press, str. 160-183.
- Williams, K., Johnstone, C. i Goodwin, M. (2000) CCTV surveillance in urban Britain: beyond the rhetoric of crime prevention, u J. Gold i G. Revill (ur.), *Landscapes of Defence*. London: Prentice Hall. str. 168-187.
- Williams, M.V. (1985) National park policy 1942-1984, *Journal of Planning and Environmental Law*, 359-377.
- Williams, R. (1973) *The Country and the City*. London: Chatto and Windus.
- Williams, W.M. (1956) *The Sociology of an English Village: Gosforth*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Williams, W.M. (1963) *A West Country Village: Ashworthy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Wilson, A. (1992) *The Culture of Nature: North American Landscape from Disney to the Exxon Valdez*. Cambridge, MA i Oxford, UK: Blackwell.
- Wilson, B. (1981) *Beyond the Harvest: Canadian Grain at the Crossroads*. Saskatoon, Saskatchewan: Western Producer Prairie Books.
- Wilson, G. (2001) From productivism to post-productivism ... and back again? Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of European agriculture, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26, 77-102.
- Wilson, G. i Hart, K. (2001) Farmer participation in agri-environmental schemes: towards conservation-oriented thinking?, *Sociologia Ruralis*, 41, 254-274.
- Wilson, J. (1999) Green and pleasant land 'at risk' as meadows disastrear, *Guardian*, 15 March, p. 4.
- Winson, A. (1997) Does class consciousness exist in rural communities? The impact of restructuring and plant shutdowns in rural Canada, *Rural Sociology*, 62, 429-453.
- Winter, M. (1996) *Rural Politics*. London and New York: Routledge.
- Wirth, L. (1938) Urbanism as a way of life, *American Journal of Sociology*, 44, 1-24.
- Woods, M. (1997) Discourses of power and rurality: local politics in Somerset in the 20th century, *Political Geography*, 16, 453-478.
- Woods, M. (1998a) Mad cows and hounded deer: political representations of animals in the British countryside, *Environment and Planning A*, 30, 1219-1234.
- Woods, M. (1998b) Advocating rurality? The repositioning of rural local government, *Journal of Rural Studies*, 14, 13-26.
- Woods, M. (1998c) Researching rural conflicts: hunting, local politics and actor-networks, *Journal of Rural Studies*, 14, 321-340.
- Woods, M. (2000) Fantastic Mr Fox? Representing animals in the hunting debate, u C. Philo i C. Wilbert (ur.), *Animal Spaces, Beastly Places*. London: Routledge. str. 182-202.
- Woods, M. (2003a) Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement, *Journal of Rural Studies*, 19, 309-325.
- Woods, M. (2003b) Conflicting environmental visions of the rural: windfarm development in Mid Wales, *Sociologia Ruralis*, 43, 271-288.
- Woods, M. (2004a) Politics and protest in the contemporary countryside, u L. Holloway i M. Kneafsey (ur.), *The Geographies of Rural Societies and Cultures*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Woods, M. (2004b) Political articulation: the modalities of new critical politics of rural citizenship, u P. Cloke, T. Marsden i P. Mooney (ur.), *The Handbook of Rural Studies*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- Woods, M. i Goodwin, M. (2003) Applying the rural: governance and policy in rural areas, u P. Cloke (ur.), *Country Visions*. London: Pearson, str. 245-262.

- Woodward, R. (1996) 'Deprivation' and 'the rural': an investigation into contradictory discourses, *Journal of Rural Studies*, 12, 55-67.
- Worster, D. (1979) *Dust Bowl: The Southern Plains in the 1930s*. New York: Oxford University Press.
- Yarwood, R. (2001) Crime and policing in the British countryside: some agendas for contemporary geographical research, *Sociologia Ruralis*, 41, 201-219.
- Yarwood, R. i Edwards, B. (1995) Voluntary action in rural areas: the case of Neighbourhood Watch, *Journal of Rural Studies*, 11, 447-461.
- Yarwood, R. i Evans, N. (2000) Taking stock of farm animals and rurality, u C. Philo i C. Wilbert (ur.), *Animal Spaces, Beastly Places*. London and New York: Routledge. str. 98-114.
- Yarwood, R. i Gardner, G. (2000) Fear of crime, cultural threat and the countryside, *Area*, 32, 403-412.
- Young, M. i Willmott, P. (1957) *Family and Kinship in East London*. London: Routledge and Kegan Paul.

Kazalo

- Agencija sa selo 138, 158
Agrarna geografija 18-20
Agricultural Water Quality Protection Program 208
agrookolišne mjere 59, 121, 205-9
Agyeman, J. 288
aktivno građanstvo 162-71
Alaska Lands Act vidi Zemljišni zakon Aljaske (1980)
Albrow, M. 32
Alexandra 253-4
alkoholizam 241, 281
Američka služba nacionalnih parkova [US National Parks Service] 192, 200
Američki poljoprivredni pokret (AAM) 214-5
Američki ured za proračun i upravljanje 6
Anderson, S. 242-3
Anne od zelenih zabata 183-4
antropološka tradicija 20-2
Archer Daniels Midland (ADM) 36
aspiracijske migracije 82
aspiracijski ruralizam 221
Austin, P. 12, 230
autobusne linije 101, 107-8, 252
automobili 31
 djeca 251-3
 nestajanje usluga 101-2, 107
 autsajderske skupine 139
 avanturistički turizam 184-5
Baldwin, Stanley 287
banke 45, 62, 100-1, 103, 106, 108, 112, 271
 Kalifornija 45
 udaljenost 106
Barker, J. 252
Barnard, M. 241
Bell, D. 255
Bell, M. 13-4, 22, 88, 116, 227-8
Berry, B. 78, 79-80
beskućništvo 282
Bijela knjiga za ruralna područja 135-6, 142, 143, 158, 169
biotehnologija 52, 118
Black, A. 160
bolest
 CJD 52-3
 GSE 35, 52-3, 135
 poljoprivrede 52-3
 slinavka i šap 53, 72, 135
bolnice 71, 240
Bonnen, J. T. 134
Bourne, L. 78
Bové, José 39
Bowler, I. 56, 58
Boxford 92

- brendovi 185
- Briga o zemljištu, program [Landcare programme] 209
- broj stanovnika 5-6
- Browne, W. P. 134
- Bruinsma, J. 33-5
- Buffalo Commons, projekt 210
- Butler, R. 72, 176
- Buttel, R. 22-3
- Cades Cove 181-3
- Campagne, P. 58-9
- Carmarthenshire 157
- Carrefour 36
- Carson, Rachel 118
- Cavendish 183-4
- Chalmers, A. I. 257
- Chasse, Peche, Nature et Tradition, stranka 38
- Chemainus 72, 178-9
- Childerley 13-14, 22, 116, 227-8
- Christaller, 18
- CJD (Creutzfeld-Jakobova bolest) 52-3
- cjenovne potpore 37, 46, 47, 51, 144, 145
- cjenovno dostupno stanovanje 237-9
- Clark, G. 72
- Clark, M.A. 73
- Cloke, P. 18, 90, 91-2, 176-7
- avanturistički turizam 184-5
 - indeksi ruralnosti 6-8
 - komodifikacija 176, 177
 - kulturni obrat 23, 24
 - pošumljavanje 206-7
 - siromaštvo 273-4, 276, 279-80, 281
 - stanovanje 236
- Cocklin, C. 242
- Comité des Organisations Professionnelles Agricoles (COPA) 138, 141
- Confédération Paysanne 39, 215, 220
- Conservation Compliance politika 208-9
- Conservation Reserve Program (CRP) 207, 208
- Cork Declaration 153, 156
- Cornell, S. 291
- Countryside and Rights of Way Act (2000) 195
- Crang, M. 183
- Cresswell, T. 297
- Crewkerne 100-3
- Cross, M. 109
- Crump, J. 81
- čuvanje djece 252
- Daniels, S. 286
- Davies, J. 292-4
- Davis, J. 252-3
- Dawe, S. R 256-7
- decentralizacija 79, 83-4
- Decker, P. R. 106
- dekoncentracija 79, 84
- Deloraine 161
- demografske promjene 77-94
- depopulacija 77-8, 83
- Francuska 103
 - Sjedinjene Američke Države 103-6
- deregulacija, poljoprivreda Novog Zelanda 143-4
- Development Board for Rural Wales (DBRW) 151
- diskursi ruralnog iskustva 24
- diskursi ruralnosti 11-12
- divljina 189, 191, 286
- djeca 230, 249-60
- sigurnost 249-50
 - zanemarena područja ruralne geografije 227
- dnevne migracije na posao 31, 269-70

dobrovoljni sektor 105, 143, 166-9
dohodak
 gentrifikacija 91-2
 migracijski tijekovi 88-9
 siromaštvo 273-84
 stariji ljudi 257
dokoličarske aktivnosti, okolišne promjene 117
Dollywood 179-181
Douglas, Roger 144
Dower Report 195
droga 240-2, 253
društvena isključenost 112, 273-84
društvena klasa 23, 93
 gentrifikacija 91-2
 migracijski tijekovi 88-9
 rekompozicija 89-91, 276
 ruralni sukob 213
 sustav planiranja 200-3
društvena konstrukcija 10-11, 14
 rod, rodne uloge 255, 265
 ruralnost 116
 zajednice 96
društvena reprezentacija 10-13
društvene promjene 31-2, 77-94
društveni kolektiviteti 96
Društvo zemljoposjednika 141
država 23, 306-7
 upravljanje 163-73
državne intervencije 149
 poljoprivreda 46-7, 62
 razvoj odozgo 150-2
Duarina 97-99
Dudley, Kathryn Marie 55
dust bowl 118-9
Dyer, J. 301
Edwards, B. 167-8, 169-70

Edwards, G. 6-8
ekološka poljoprivreda 61, 121
Ekološko partnerstvo u zajednicama (EPIC) 171
ekonomska globalizacija 33-7
ekonomske promjene 23, 65-75
ekstenzifikacija poljoprivrede 56, 59, 207
Emerson, Ralph Waldo 189
empirijske teorije 17
endogeni razvoj 152-8, 162, 172
English National Forest 206-7
erozija tla 50, 123
Errington, A. 270
Estall, R. C. 69
etatistička era 163, 164, 165, 166
etnicitet 37, 285-295
etnografski pristup 96
Europska unija (EU) 47, 137, 141
 agrookolišne mjere 206, 207, 208
 cilj 1 149, 153
 diversifikacija 144
 GM hrana 61
 kravlje ludilo 52
 LEADER 149, 153-7, 166
 planine hrane 53
 razvojne inicijative 168
 strukturni fondovi 149-50, 152-4
 stvaranje dodatne vrijednosti 59
 ugar 56
 vidi također Zajednička poljoprivredna politika (ZPP)
Evans, N. 59
Fabes, R. 274
Farm Bill (1985) vidi Zakon o poljoprivredi (1985)
Farmland USA 181
Farm Security Act (1985) 212

- Farm Security and Rural Investment Act (2002) 205
- Farm Woodland Scheme 206-7
- Federalni zakon o poljoprivrednim zajmovima (1916)] 46
- Federation Nationale des Syndicats d'Exploitants Agricoles (FNSEA) 138
- Fellows, W. 255
- feminizam 230
- Ferber, A. L. 300-1
- fikcijski (ruralni krajolici) vidi izmišljeni ruralni krajolici
- filmske lokacije 183
- financijske usluge 72-3, 108-9
- Kalifornija 45
- udaljenost 106
- Fitchen, J.M. 55, 70, 87, 88-9, 104, 236-8, 280-1
- Forest Enterprise 178, 206
- Forsyth, A. J. M. 241
- Forth, Gordon 161
- Frankenberg, R. 20
- Frouws, J. 11-2
- Fulton, J. A. 87, 88-9
- Furuseth, O. 273
- Gant, R. 257-8
- Garfagnana 157
- gastroturizam 156-8
- Gemeinschaft 9,95
- gentrifikacija 91-2
- Gesellschaft 9, 95
- Glavna uprava za poljoprivredu (DG VI) 141
- Glendinning, A. 250, 251, 253-4
- globalizacija 29-41, 305-6
- otpor 38-9
- poljoprivrede 32-4, 59-60
- vrijednosti 38, 210, 218, 306
- globalna trgovina, poljoprivreda 143
- globalne korporacije 35
- globalni regulatorni okvir 36-7
- GM tehnologija 32, 36, 60-61
- gnojiva 48, 122
- Goathland 183
- Goffman, Erving 20
- Goodwin, M. 90, 166-7
- Grange 109, 141
- Grant, W. 136
- Gray, I. 32, 240
- Great Bear Rainforest 217
- Great Smoky Mountains 183, 192, 197-8
- Green, B. 120-3
- Gregory, Derek 12
- Grupa Cairns 137, 145
- Grupa za istraživanje ruralne ekonomije i društva 22
- Grupa za proučavanje ruralne geografije 18
- Grupa za ruralnu geografiju 18
- Grupa za suvremenu poljoprivredu i upotrebu ruralnog zemljišta (CARLU) 18
- GSE (goveda spongioformna encefalopatija) 35, 52-3, 135
- Hajesz, D. 256-7
- Halfacree, K. 5, 7, 10, 11, 81, 82, 299
- Halliday, J. 252
- Hall, P. 201
- halo-efekt 209
- Halseth, G. 233-4
- Harper, S. 82-3, 257
- Hart, John Fraser 18
- Hart, K. 209
- Harvey, G. 59
- Heartbeat 183
- hedonistički diskurs 12
- Heffernan, W. D. 38-9

- Held, D. 32
- Hendrickson, M. 38-9
- Herbert-Cheshire, L. 161, 172
- herbicidi 48, 60, 118, 120, 121
- Heritage USA 179, 180
- hibridnost 308
- Highland and Islands Development Bord (HIDB) 151
- Hillel, D. 126, 128
- Hinrichs, C.C. 185
- hipoteza filtriranja prema dolje 69
- hipoteza ograničene lokacije 69
- hipoteza o rezidencijalnim preferencijama 69
- hipoteza restrukturiranja kapitala 69
- hipoteza troškova proizvodnje 69
- hladnjak 30-1, 100
- Hodge, I. 135
- Hoggart, K. 10, 40, 225, 267, 268, 307
- Holloway, L. 157-8
- homoseksualnost 254-6, 300
- Hopkins, J. 177
- Hopwood, B. 225
- Howkins, A. 286
- hrana 35-6
 - ekološka 61
 - GM 61
 - modernizacija 30-1
 - planine 53
 - regionalna 59
- Hugo, G. 88
- humana geografija vidi socijalna geografija
- Humphries, S. 225
- Hunter, K. 265
- Iceland 62
- identitet 4
 - kulturni obrat 23-4
 - nacionalni 285-295
 - ruralni sukob 214
- Ilbery, B. 56
- Industrial Development Authority (IDA) 150
- industrijalizacija 50, 77-8
- industrijska poljoprivreda 45
- industrijska proizvodnja 68-70
 - razvoj 150-2
 - zaposlenost 65
- informacijska tehnologija 73
- insajderske skupine 139
- insekticidi 118
- Institut britanskih geografa 18
- Institut za istraživanje ruralne politike 6
- intenzifikacija poljoprivrede 48, 50
- Internet
 - kupovina 109-11
 - rad na daljinu 73
- IPCC vidi Međuvladin panel o klimatskim promjenama
- iscrpljivanje vodonosnika 123
- isključenost 108, 273-84
 - etnicitet 287-8
 - upravljanje 181
- isprazni projekti 152
- istraživački turizam 24-5
- izmišljeni ruralni krajolici 38, 178, 183-4, 249
- iznajmljivački jaz 92
- izolacija
 - Zapadna Irska 109
 - zdravstvena zaštita 240
- izvršno partnerstvo 168
- javni prijevoz/transport 101, 107-8
 - autobusne usluge 101, 107-8, 252
 - barijere pri zapošljavanju 263-4

- djeca 261-3
 željeznica 77-8
 Johnsen, Sarah 226-7
 Jones, O. 13, 14, 169, 171, 249, 250
 Jones, N. 258
 Jones, R. 233, 234-5
 Jones, R. E. 81-2
 Joseph, A. E. 257-8
 kamenolom 66
 Kampanja za zaštitu ruralne Engleske (CPRE) 124, 127, 138, 139, 145, 217
 kanabis 242
 Kanadski odbor za pšenicu 47
 Kansas City Food Circle 38-9
 kapitalizam 22, 23, 65
 gašenje usluga 100
 moć 32
 poljoprivrede 43-6, 47, 60, 62
 Kennedy, J. C. 67
 Kenyon, P. 160
 Kimmel, M. 300
 Klamath 217-8
 klaster lanaca hrane 35, 36, 51
 klimatske promjene 125-6
 Kneafsey, M. 59, 157
 Komisija za ruralni razvoj 143, 150, 169
 Komisija za seoski život 19
 komodifikacija 176-7, 178-3, 185, 186
 kompleksi lanaca opskrbe hranom 62
 koncentracija poljoprivrede 48
 konceptualne teorije 17
 kontraurbanizacija 37, 78-89, 306
 društvena klasa 89
 ekološke promjene 129
 Gower 91-2
 zeleni pojas 201
 kontrola proizvodnje 207-8
 Kontuly, T. 78, 80-1, 83
 korporativistički modeli 136
 korporativni zemljoposjednici 50
 krajobraz 18
 degradacija 66
 komodifikacija 177
 nacionalni identitet 286
 posljedice promjena u poljoprivredi 50, 62
 priroda 116
 Kramer, J. L. 255
 kravlje ludilo vidi GSE
 kriminal 233-7
 kriza poljoprivrednih gospodarstava 54-6, 141, 142
 kuće za odmor 37, 92-93 vidi također sekundarno stanovanje
 kulturna globalizacija 38
 kulturni obrat 23-5
 Kurow 97-100
 kvaliteta života 69, 81, 90, 233, 288
 laički diskursi ruralnosti 12
 lanac roba 48
 klasteri 306
 poljoprivrede 61
 Land Grant Colleges 150
 Landcare programme vidi Briga o zemljištu, program
 Lange, David 144
 Lapping, M. B. 150
 Lash, S. 90
 Lawrence, G. 32, 240
 Laws, G. 257
 LEADER mjere 149, 153-6, 166
 legitimitet, upravljanje 171
 Le Heron, R. 144
 Les Combrailles 157

- Lewis, G. 79
- liberalizacija trgovine 37
- Lichfield, J. 103
- Liepins, R. 96-100, 112, 307
- liječnička ordinacija, udaljenost 106, 240
- Lincoln, President Abraham 190
- Little, J. 12, 169, 171, 229, 230, 255, 265-6
- Lockie, S. 209
- Logan, M. 78
- lokaliteti 9-10, 23
- Looker, E. D. 264
- lov 38, 218-20, 294
- Lowe, R. 298-9
- MacEwen, A. 195
- Malik, S. 288
- marginalizacija, mladi ljudi 253-4
- marketing 185
- marksizam 17, 22, 23
- Marsden, T. 72-3, 90-1, 202-3
- Martin, Tony 245
- Massey, D. 65
- Matless, David 30
- Matthews, H. 251
- Mattson, G. A. 164
- McDonagh, J. 161
- McDonalds, antiglobalizacijski protesti 39
- McKay, G. 299
- McManus, P. 67
- McNary-Hangenov zakon (1927) 46
- mediji, kulturalna globalizacija 38
- Međunarodni savez za očuvanje prirode (IUCN) 190, 191-2
- Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC) 125
- Mendoza, C. 267, 268
- mentalne slike prostora 116
- mentalno zdravlje 240-1
- migracije 306
- aspiracijske 82
 - cijene nekretnina 237
 - dohodak 88-9
 - društvena klasa 88-9
 - etnicitet 287-8, 289-90
 - globalizacija 37-8
 - mladi ljudi 31, 86-7, 93, 256
 - radnici migranti 37, 45, 267-9, 306
 - ruralni sukob 216
 - stariji ljudi 87-8, 93, 265
 - vidi također kontraurbanizacija
- migracije upravljene socijalnim stanjem 89
- Milbourne, P. 229, 273, 275, 279
- minimalistički pristup, zajednice 96
- Ministarstva poljoprivrede Sjedinjenih Američkih Država (USDA) 46, 134, 137, 141, 208, 290
- Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i hrane, UK (MAFF) 141
- Mitchell, C.J.A. 269
- Mitchell, D. 45, 268
- mjesta posebnog znanstvenog interesa (SSSI) 200
- mladi ljudi 249-60
- migracija 31, 86-7, 93, 256
 - visoko obrazovanje 31, 87, 256
 - zločin 243
- mobilnost
- globalizacija 37-8, 306
 - kulturni obrat 24
 - modernizacija 306
 - nestanak usluga 100, 101, 106
 - stariji 257-8
 - vidi također migracije
- moć, globalizacija 32
- model o upotrebi zemljišta 18

- modernizacija 19-20, 306
 modernost 29-41, 116
 Monk, S. 263, 264, 269-70
 Montgomery, L. M. 183-4
 moralnost, kulturni obrat 24-5
 Mordue, T. 183
 Mormont, M. 4, 10, 19, 105, 213, 214
 Morris, William 189
 Murdoch, J. 72-3, 90-1, 202-3, 308
 Muzej Appalachia 181, 182
 Nacionalna zaklada 189, 195
 Nacionalne panorame 199
 nacionalni identitet 285-295
 nacionalni parkovi 190-199
 Nacionalni program oživljavanja glavne ulice 160
 Nacionalni savez za ruralno zdravlje 240
 Nacionalni sindikat poljoprivrednika (NFU) 138, 141, 142
 Nacionalno udruženje poljoprivrednika 138
 Nacionalno udruženje za ruralno zdravlje 139
 Nacionalno vijeće za ruralni razvoj 168
 Narrogin 234-5
 nasilje 243, 288
 nasljeđe 178-83
 marketing 185
 National Parks and Access to the Countryside Act (1949) 195
 National Rural Development Partnership (NRDP) 168
 Nelson, M.K. 267
 neomarksizam 22
 nestajanje staništa 50, 118-21
 Newby, Howard 22-3, 31, 261
 Newstead 97-100
 nezaposlenost 262, 264
 rezervati 291
 vidi također zaposlenost
 Ni Laoire, C. 256
 nitrati, zagađenje 122-3
 North, D. 68, 69, 70
 Novartis 35, 36
 nuklearni otpad 125
 Nutley, S. 109
 obitelji 230
 obrazovanje
 promjene 31
 vidi također škole
 visoko 31, 86-7, 256
 odgovornost, upravljanje 171
 Odjel za okoliš, hranu i ruralna pitanja (DEFRA) 135-6, 137
 okolišne promjene 115-30
 okolišno osjetljiva područja (ESAs) 207
 Oliveira Baptista, F. 164-5
 onečišćenje 66
 okolišne promjene 117
 posljedice promjena u poljoprivredi 50
 vodotokovi 121
 osposobljavanje za vođenje 171
 OxyContin 242
 Pahl, R. E. 9
 Panelli, R. 253-4
 Paniagua, A. 40, 225, 307
 paravojne skupine 294, 300-1
 partnerstvo 167-70, 171-2
 paternalizam 163, 164-6, 172
 Paxman, J. 287
 People's Millennium Forests 206-7
 Perkins, H. C. 185
 pesticidi 118, 120
 Phillips, M. 90
 Philo, Chris 228-9, 246

Pieterse, J. 32
 Pinchot, Gifford 189
 planiranje upotrebe zemljišta 200-3
 pluralistički modeli 136
 pluriaktivnost, poljoprivreda 56, 58
 pljačka 242-3
 područja iznimne prirodne ljepote (AONB) 200
 pokretni domovi 238
 vidi također smještaj u prikolicama
 pokret spore hrane 39
 Pokrovitelji zemljoradnje vidi Grange
 političko ekonomski pristup 22-3, 24, 25, 45
 politika 133-47
 diskurs 11
 mreže 136, 139, 140
 zajednice 139, 140, 141
 politika ključnih naselja 202
 politike
 mladi 254
 ruralni sukob 214-21
 Pollard, Ingrid 288
 poljoprivreda 13-4, 74
 agrookolišne mjere 121, 205-9
 diversifikacija, EU 144
 državna intervencija 46-7
 dust bowl u SAD-u 119
 ekstenzifikacija 56, 59, 207
 etnicitet 290
 geografska tradicija 18
 globalizacija 33-4, 60
 globalna trgovina 142-3
 globalni regulatorni okvir 36-7
 intenzifikacija 48, 50
 Kalifornija 44-6
 Kanada 47, 48, 50
 kapitalističko poduzeće 23
 komodifikacija 176-7
 koncentracija 48-50
 kontrola izgradnje 203
 kriminal 242-3
 kriza poljoprivrednih gospodarstava, SAD 56-8, 141, 142
 moć supermarketa 36
 modernizacija 20, 306
 nacionalni parkovi 195
 Novi Zeland 143-4, 226-7
 okolišne promjene 116-7, 118-22, 125-8, 19-30
 poljoprivredna diversifikacija 55, 57, 59, 62, 144, 176, 178
 poljoprivredno-ruralistički diskurs 11
 postproduktivistička tranzicija 55-60
 prekomjerna proizvodnja 51, 54
 promjena 43-63
 protekcionizam, SAD 145
 put prehrambenih proizvoda 33-4
 radnici migranti 37, 45
 ruralna politika 134-5
 ruralni sukob 213, 214-5, 217-8
 seljačke tržnice 39, 156-7
 slabljenje 14
 sociologija 20
 specijalizacija 48, 50
 stariji ljudi 257
 stres 240
 tehnološka inovacija 30, 31
 zaposlenost 43, 44-6, 50, 65, 261-2, 265-6, 267-9, 306
 životni stil 225-6
 poljoprivredna diversifikacija 56-58, 59, 62, 144, 176, 178
 Poljoprivredni ured 138, 141
 popis stanovništva 6

- Popper, Deborah 210
 Popper, Frank 210
 popularni diskursi ruralnosti 12
 porezne olakšice, kontrola razvoja 205
 Porter, K. 276-8
 postmodernost 32
 postproduktivistička tranzicija 55-60
 poštanske narudžbe 109-11
 poštanski uredi, udaljenost 106
 potpore 37, 59
 EU 144
 Novi Zeland 143-4
 povratne migracije 87-9
 Pozitivna ruralna budućnost, konferencija 169
 prednji i stražnji plan 20
 Prijatelji Zemlje 138
 prijevoz
 barijere pri zapošljavanju 263-4
 djeca 251-3
 siromaštvo 280
 stariji ljudi 257, 258
 vidi također automobili; javni prijevoz
 priroda 14
 agrookolišne mjere 59
 komodifikacija 177
 odnos društva 24
 okolišne promjene 115-30
 povratak 32
 ruralnost 115-7
 prirodni rezervati 199
 produktivizam, poljoprivreda 47-54, 59
 programi očuvanja poljoprivrednog zemljišta 203
 progresivni ruralizam 221
 proizvodnja stakleničkih plinova 125-6
 propisi „prava-na-otkup” 239
 protekcionizam, SAD 145
 protuurbanizacija vidi kontraurbanizacija
 putnici 297-9
 put prehrambenih proizvoda 33-4
 rad na daljinu 73
 Ramet, S. 286
 rasizam 37, 81, 268, 285, 287-90, 294
 rasprodaja sela 175-87
 Ray, C. 153
 razvoj 149-62
 građevne površine 202
 Japan 152
 kontrola izgradnje 200-1, 203-5
 okolišne promjene 123-5
 osporavanje 223-4
 razvoj odozdo 161-2, 172
 razvoj odozgo 150-2
 reaktivni ruralizam 221
 regeneracija 149-62
 regeneracija malih gradova 158-61
 regeneracija odozdo 152, 153
 Regionalni australski sastanak na vrhu 136
 regionalni razvoj 154
 Reimer, B. 275
 reintrodukcija 210
 reintrodukcija bizona 210
 reintrodukcija vuka 210
 rekreacija 178
 etničke manjine 288
 nacionalni parkovi 192, 198-9
 okolišne promjene 117
 religija, opadanje 31
 rezervati 291
 ribarstvo 65, 66-7
 Ridge, T. 252
 Rimski ugovori (1957) vidi Ugovori iz Rima
 Riney-Kehrberg, P. 265

roba 23, 176, 185
 Roche, M. 144
 rod 229-31
 uloge 254
 zaposlenost 265-7
 Romi 297, 299
 Roosevelt, President 19, 150
 Rosenberg, M. 233-4
 Rosenzweig, C. 126, 128
 Rousseau, Jean-Jacques 286
 Rowles, G. 258
 rudarstvo 65, 66-7, 74
 ruralna idila 12, 13, 116, 157, 178, 307
 alternativni životno stilovi 297, 298, 302
 društvena klasa 90
 gentrifikacija 92
 izmišljeni krajolici 183-4
 marketing 185
 nacionalni identitet 286-7
 nostalgija 178
 rod 230
 ruralni sukob 215, 217
 separatističke zajednice 300
 siromaštvo 273-4
 stanovanje 233
 zdravlje 239
 životni stil 226
 Ruralna koalicija 139, 220
 ruralna geografija 18-9, 297, 309
 ruralna sociologija 19-22
 ruralni izazov 169, 171
 ruralno-urbani kontinuum 9, 20
 Ruskin, John 189
 savjetodavno partnerstvo 168
 Scott Report 192
 seksualnost, mladi ljudi 254-6
 sekundarno stanovanje 37, 92
 Selby, E. F. 268-9
 seljačke tržnice 39, 156-7, 159
 seoski parkovi 178
 Seoski savez [Countryside Alliance] 4, 11-12, 29, 38, 138, 219, 220, 294, 304
 separatističke zajednice 300
 Seymour Demonstration Forest 178, 180
 Shaw, G. 176
 Shaw, W. 298
 Shields, Rob 292
 Short, J. R. 12-3, 285, 286
 Sibley, D. 298-9
 Sierra Club 139
 sigurnost 249-50
 simbolički narativi 24
 simboličko selo 177
 simbolizam, zajednice 96
 sindikati 70, 139, 141, 144
 NFU 138, 141, 142
 poljoprivredno gospodarstvo 268
 protesti poljoprivrednika 214-15
 siromaštvo 273-284
 etnicitet 290
 rezervati 291
 stariji ljudi 257
 Sistematski za trgovišta 158
 sjeme
 globalno tržište 35
 GM poljoprivreda 61
 Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) 137
 skitnice 297
 skupine prvih nacija 290-4
 slinavka i šap 53, 72, 135
 slobodna trgovina 37, 143
 slobodno vrijeme vidi dokoličarske aktiv-

- nosti
- Služba SAD-a za šume [US Forest Service] 137
- Služba za očuvanje prirodnih resursa (NRCS) 137
- smanjenje populacije ptica 120, 121
- Smith, F. 252
- Smith, J. 257
- Smith, M. J. 136, 141, 142
- smještaj u prikolicama 280-1
- vidi također pokretni domovi
- Snipp, C.M. 289-90
- Snowdonia, nacionalni park 197-8
- socijalna geografija 12, 18-9, 23, 230
- socijalno stanovanje 239
- sociokulturni pristup 9, 20
- sociološka tradicija 19-20
- Somerset
- stanovanje 217
- Vijeće okruga 165
- Spain, D. 216
- specijalizacija poljoprivrede 48, 50
- Spencer, D. 84, 86
- Spooner, R. 288
- Squire, S. J. 184
- stambena udruženja 239
- stanovanje 233-46
- beskućništvo 282
- cjenovna dostupnost 237-9
- drugi domovi 37, 92
- kuće za odmor 37
- kvaliteta 235-7
- okolišne promjene 117, 123-5
- pokretni domovi 238
- ruralni sukobi 215-7
- socijalno 239
- zeleni pojasevi 201-2
- stariji ljudi 87-8, 93, 249-60
- starosjedilačko stanovništvo 290-4
- Stonchenge 298-9
- Storey, D. 153
- Strauss, A. 79-80
- stres 240-2
- strukturalno-funkcionalistički pristup 96
- sukobi 213-22
- sukobi oko resursa 217
- Sumner, D.A. 145
- supermarketi 36
- autobusne linije 108
- ekološka poljoprivreda 62
- globalizacija 33
- Kalifornija 46
- udaljenost 106-7
- uvoz 123
- sustav planiranja 84, 86, 124, 200-3
- sustav planiranja odozgo 203
- sustav socijalne skrbi 283
- svjetlosno zagađenje 124
- Svjetska trgovinska organizacija (WTO) 37, 137, 145
- šećer, Louisiana 146
- škole 71
- Australija i Novi Zeland 110
- Internet 110
- udaljenost 106
- zatvaranje 100, 103, 105
- Šumarska komisija 206
- šumarstvo 65, 66-7
- globalizacija 34
- okolišne promjene 117
- pošumljavanje 206-7
- promocija 178
- ruralni sukobi 217
- tehnološke inovacije 30-1, 306

- industrija visoke tehnologije 69-70
- nestanak usluga 100
- poljoprivreda 48
- priroda 116-7
- putovanje 37
- telekomunikacijska tehnologija 31
- tematske mreže 139, 140, 142
- Tennessee Valley Authority (TVA) 150, 151
- teorija centralnog mjesta 18
- Thomson, M. L. 269
- Thoreau, Henry 189
- Thrift, N. 90, 185
- Tiho proljeće 118
- Tillberg Mattson, K. 251, 252
- Tipi Valley 299
- Tir Cymen mjera 209
- Tönnies, Ferdinand 9, 95
- Tonts, M. 233, 234-5
- Town and Country Planning Act (1947) 201
- tradicija 30
- trgovine
 - okolišne promjene 127
 - ruralna Francuska 105
 - zatvaranje 36-7, 71, 102-105, 316
- trgovinski ratovi, poljoprivreda 53
- trgovište 158
- turistički pogled 176, 183
- turizam 37, 65, 72, 74, 306
 - hrana 156-8
 - klimatske promjene 128
 - nacionalni parkovi 195, 198-9
 - okolišne promjene 117, 130
 - rasprodaja 175-87
 - vozila, promjena 31
 - žene 266
- udruge 138-9
- Udruženi poljoprivrednici Novog Zelanda 138, 144
- Udruženje američkih geografa 18
- ugar 55, 59
- Ugovori iz Rima (Treaty of Rome) 47
- uklanjanje živice 120, 121, 123
- umirovljenička migracija 87, 93, 257-8
- umješteno znanje 228
- upravljanje 163-73
- urbanizacija 77-8, 83, 123-5, 287
 - okolišne promjene 117
 - stanovanje 216
- Urry, J. 90-1, 176
- US National Parks Service vidi Američka služba nacionalnih parkova
- usluge
 - diskriminacija, SAD 289
 - nestanak 100-6, 112, 257, 306
 - restrukturiranje 95-113
 - udaljenost 106-9
- usluge za dokoličarske aktivnosti 71-72
- uslužna klasa 89-91
- uslužni sektor 65, 70-3, 90, 262
- utilitaristički diskurs 11-2
- utilitarizam
 - okolišne promjene 116-7, 130
 - zaštita 189
- utjelovljeno iskustvo 184-5
- Valentine, G. 250, 255, 298, 300
- Vallières 103
- vandalizam 243, 253
- Velcourt 50-1
- Vermont 185, 267
- vertikalna integracija 51
- Vining, D. 78, 79
- vinogradi 116, 268, 306

visokotehnološka industrija 69-70
vjetroatregati 129
vodotokovi, zagađenje 121
volonterski sektor vidi dobrovoljni sektor
Von Thunen, 18
vrijednosti
 globalizacija 38, 210, 218, 306
 razvoj 156
 stvaranje dodatne 59
Walker, G. 90
Walker, R. A. 44-5, 66
Wal-Mart 36, 103
Walmsley, D. J. 83, 175
Ward, C. 228, 250-1, 22
Waterford 157
Weekley, I. 84
Welch, R. 171
Westholm, E. 168
Wetlands Reserve Program 208
Whatmore, S. 229-30
Wilcox, S. 237
Williams, A. M. 176
Williams, Raymond 4
Wilson, A. 179-81, 83
Wilson, G. 60, 216
Winter, M. 136, 209
Wirth, Louis 9
Woodland Grant Scheme 206
Woodland Trust 206
Woodward, R. 274, 279
Wordsworth, William 189
Worster, D. 119
Yarwood, R. 242-3
Yellowstone, nacionalni park 189, 190, 191
Yosemite, nacionalni park 190, 192
zagađenje bukom 124
zajednice 22, 307
alternativne 299-10
angažman 169-70
južna Engleska 227-8
klimatske promjene 128-9
osjećaj 13
političke 139, 140, 141
razvoj 152
restrukturiranje usluga 95-113
rod 230
separatističke 300
starije osobe 258
studije 20
upravljanje 169-73
zavjetne 301
Zajednička poljoprivredna politika (ZPP)
47, 53, 137, 141, 207
 potpore 120
 protesti poljoprivrednika 214-5
 reforma 144
zakoni o zoniranju 203
Zakon izvornog vlasništva (1993) 291-2
Zakon Jima Crowa 289
Zakon kaznenog prava i javnog reda (1994)
299
Zakon o poljoprivredi (1947) 47
Zakon o poljoprivredi (1985) 207
Zakon o poljoprivredi (2002) 145
Zakon o ugroženim vrstama 218
zanemarena područja 228-9
zaposlenost 261-72
 ekonomske promjene 65-75
 modernizacija 31
 poljoprivreda 43, 44-6, 50, 261-2, 265-
6, 267-9, 306
 rad na daljinu 73
 radnici migranti 37, 45, 267-8, 306
 sezonski 37

siromaštvo 276-7, 279
Tennessee Valley Authority (TVA) 150
uslužni sektor 70-3
zaposlenost na skraćeno radno vrijeme 71-2, 266
zaštićena oznaka izvornosti (ZOI) 59
 zaštićena oznaka zemljopisnog podrijetla (ZOZP) 59
zaštićena područja 190-200
zaštita 67, 189-212, 306
 ruralni sukob 217-8
 životinje 210
zavjetne zajednice 301
zdravlje 233-47
zdravstvena skrb 240
zeleni pojasevi 86, 124, 201-2, 205
Zemljišni zakon Aljaske (1980) 192
zemljovlasništvo 164
željeznica 77-8
životinje 66, 210
 dobrobit 218-9
 opadanje broja ptica 120, 121
 prava 306
 reintrodukcija 210
životni stil
 alternativni 297-302
 promjene 225-31

Pogovor

Prijevodom udžbenika Ruralna geografija željeli smo barem dijelom nadoknaditi nedostatak sličnog udžbenika na izvorno hrvatskom jeziku. Sveobuhvatni, bilo disciplinarni ili interdisciplinarni, udžbenik koji se bavi društvenim, ekonomskim, političkim i okolišnim procesima u ruralnim područjima na hrvatskom jeziku do sada nije postojao. Ovaj udžbenik namijenjen je prvenstveno studentima i studentima, a njegov interdisciplinarni pristup čini ga prikladnim za brojne znanstvene discipline i studijske programe kao što su geografija, sociologija, agronomija, kulturna antropologija i druge programe koji se bave temama ruralnoga društva i prostora. Nadamo se da će ova knjiga biti korisna i zanimljiva i mnogima drugima – djelatnicima javne uprave, udrugama koje predstavljaju različite stanovnike i aspekte razvoja ruralnih područja, lokalnim akcijskim grupama, različitim udruženjima poljoprivrednika i drugih aktera na selu te svima onima zainteresiranim za ruralno.

Današnje globalizirano društvo svojim procesima dopire u sve društvene pore što predstavlja jednu od postavki ove knjige – ruralno restrukturiranje pod utjecajem globalizacije prelijeva se kroz sve aspekte života u ruralu i teško je naći područje društvenoga života koje njime nije prožeto i uvjetovano. Također, suvremeni društveni procesi, naizgled nepovezani s ruralnošću, poput migracija ili COVID-19 krize, itekako se očituju i u ruralnim područjima, ruralnoj ekonomiji, demografskim kretanjima, okolišnim promjenama i kulturnim mijenama. Dakako, u Ruralnoj geografiji se pandemija koronavirusa ne spominje jer je knjiga pisana desetljeće i pol ranije, kao što u knjizi nisu spomenute ni najnovije politike ruralnog razvoja no to bitno ne umanjuje aktualnost knjige. Knjigu aktualnom i suvremenom čine i pristup i teme obrađene u njoj pa tako, primjerice, promjene u poljoprivredi, demografske promjene, kao i skriveni životi u ruralnim zajednicama, rasprodaja sela i okolišne politike predstavljaju tekuće i još uvijek otvorene izazove s kojima se suočavaju pojedinci, institucije i društvo u cjelini. Aktualnom je čini i činjenica da u ruralnim područjima u Hrvatskoj tek odnedavno započinju procesi o kojima se u knjizi govori, a kroz koje su ruralna područja zapadnoeuropskih zemalja prolazila pred više desetljeća. Također, nove ruralne politike i primjena novih principa upravljanja ruralnim zajednicama u Hrvatskoj još su u povojima i predstavljaju veliki izazov, a istraživanja iskustava ljudi uslijed ruralnog restrukturiranja rijetka su i disperzirana u različitim disciplinama i institucijama stoga se nadamo da će ova interdisciplinarna knjiga umanjiti jaz između njih, potaknuti nova istraživanja i proširiti razumijevanje i interes za ruralno. Na koncu, autor, Mike Woods tek planira početi pisati novo izdanje koje se nadamo u budućnosti također prevesti i objaviti.

Prijevod knjige Ruralna geografija započeo je kao entuzijastičan, volonterski studentski projekt. To cijelom projektu daje poseban značaj i poticaj budućim generacijama da pokreću i sudjeluju u sličnim, solidarnim pothvatima. Zajednički rad studenata i studentica s profesoricama i profesorima koji rezultira objavom prijevoda udžbenika pokazuje koliko plodna i vrijedna takva suradnja može biti. Nadamo se da će knjiga čitateljima i čitateljicama pomoći u razumijevanju promjena kroz koje kao društvo prolazimo, kao i pobuditi interes za toliko zanemareno ruralno.

Urednica

Na financijskoj podršci nakladnik zahvaljuje tvrtki Georg d.o.o.

Udžbenik Sveučilišta u Zagrebu Agronomskog fakulteta

Nakladnik hrvatskog izdanja: Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet, 2020

Lektura i korektura: Martina Pavić

Prijelom i priprema za tisak: Samir Hadžiavić

Tisak: Kerschoffset d.o.o. za grafičku djelatnost i nakladništvo

Naklada: 300 primjeraka

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001069971.

ISBN 978-953-8276-11-8